

Ի ԲԱԿԱՏԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ս Բ Ի Ո Յ

Որք կան 'ի հին Տօնացուցի Եկեղեցւոյ
Հայաստանեայց :

Յօրինեալ վաւերական Բանիւր Ճառքնորայ Ռբոյ
Է այլոց տղօսաց , հանդերձ Ժանօժեռաւիք :

'Ի Հ. Մկրտիչ վարդապետէ Աւդերեան :

Հրամանաւ ՏՆ ՏՆ Սփէթանոսի Ագոնց Աբբայի Է
Արքեպիսկոպոսի :

Արդեամբք անձատէր Մանուկ Աղայի Կարնեցւոյ
մահտեսի Աճատուրեան :

ՀԱՏՈՐ ԸՊԸՅԻՑ.

Յորովմ կան Տօնք սքց' որ զկնի Յայտնուէ
մինչև ցառաջաւորի բարեկենդանն :

1810 ԴԱԵՆԵՍԻԿ ԼՄԾԹ.

ԴԱՆՍ ՍԶՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ :

Bayerische
Stadtbibliothek
München

Ն Ե Խ Ե Ր Գ Ե Ա Ն Վ

Հ Ա Ն Ր Ա Կ Ա Ն :

Առաջինը համարուած էր զբան ճշմարտա-
 թէ , որ յաղագս ազգի ազգի և բազմա-
 ճաննեաց արեղեկութեց զառաջիկայս Ղար-
 ծոց , (զի հարազատ վարդ Եփր' Ղարծա անուանին ,
 որպէս և պրակի առաքելոց , յունարէն՝ Բաւքատա ,)
 երկուս և ելն 'ի հարեորագրանից անոր յառաջ առնեմք
 սրբասէր վերծանողաց՝ 'ի սկզբան նախկին հարծե-
 ցեալ հասարոյս , որ է և զի . զի Գործս Տէժ է , և
 Բազմահարոր ըստ այսգոյն Տիմոն Գրեց , նոյն և ա-
 րոյն յայլ Տէժագոյն Գրեալ վերածեալ . Եւ զի Տէժ
 ևս է ըստ ներքին յարգի , մինչև 'ի վեր խոսարովանեմք
 լինել քան զմերս հար , և ան ի ելն յաջողեալ Բարե-
 խօսութեմ ան Եփր Երոց :

Սախ՝ զայն , Եւ պէտք էին արդէօք ըստ օրինաւոր
 հարգի Բանասիրութե՝ յառաջաբանական իմ նախըն-
 ծայել հարոր . յորում առաջի Գրեցին խնդրելեաց՝
 պարճատի քօնից Եփր առհասարակ , հարգաւորութի
 նոյն քօնելի առաւել ըստ հին և ըստ նոր քօնացո-
 ցից մերոց՝ առ համեմարութեմ այլոց եկեղեցեաց Գրե-
 րանից , վաւերական հիմունք և աղբիւրք լիակա-
 րար վարուց և վկայաբանութեց նոցա , այսինքն էն

Հնա-նէք ճառ-ընարաց առ հասարակ , և յօրինուածք
յայսմաւորաց 'ի զանազանից՝ առ մեզ և առ այլս ,
հանդերձ Բաղճապարիէ գիտելէօք զհանգամանաց գոր
ծոյս ըստ ստուգապարտւմ իննուէ 'ի մեր հողմանէ :
Եւ երէրորդ՝ զայն , թէ գուցէ պէտքն պահանջէին
երաւանից՝ զառաջին հարորն սխանել 'ի Տերունա
հան քօնից , այսինքն 'ի քնօրինական խորհրդոց թերի-
չին Բոլորեցումից . յորում 'նկարագրեացին օրինօք վարս
և հետնք հենարար լ'անին երևելոյ 'ի Տարմի՝ ըստու-
գապէս Տարդեղումնէ յանարապ և 'ի միշտ Առասէն ,
զոյժ ընդ վարուց 'որին Տերաճօր . որպէս և պար-
տապէալ իսէ եր մեր : Եւ իսկ իսնպէ ո՛չ մէն , և ո՛չ
միւսն 'ի 'նախանշանակեալ 'նեւ-նոց առանձին՝ զառան-
ջին հարորոց չափ լնու , վնց զերէնսին 'ի մի հարոր
Թերևս լիցի մեզ Բովանդակել . և զայն ըստ ծանա-
նակին ուրոյն ընծայեցուցանել՝ գէ'ն յետ քորք մի
յառաջ խաղալոյ քաղաքումնէս . զի զերերաց ունին
ոչ սահաւ առինչ՝ ընկացք Բովանդակ գործոյս , և
Բովանդակումն Բանիցդ ասացելոյ :

Հայկա օ'ն առեալ 'ի ծանուս՝ առաջիկայ հարգի պար-
ճական հարորոց (միջոցէ 'ի միջոց երևելի Բաժանե-
լոյ) ո՛ւշ հալցուտ , սէիզքն արարեալ խորհրդաբար
'ի քարեգլխոյ քօնացուցին մերոյ , այսինքն 'ի քօնից
սքոյ՝ որ զինի ունօրէից յայտնումնէ և միքսումնէան ,
հանդերձ վայելչական ճահաւորումնէ , պերտանեան
Արարպէտն (ասեմ) հարապէտ ունելով լուսաշաւիղ
ճանապարհի վարուց ամ սքոյ , մանգամայն և զնոյն

Ինչն զ]]՝երտիչն՝ զտիրապէս պաշտպանն Բովանդատ
ապօրէն՝ իւրումս արուպ անոճանակցի Բարեկօս Տաղ-
Լեւոյ զօրաւոր եւ ուխտաւորս՝ ի յաջողութիւն թա-

հաճոյ Գործոյս , զորմէ Բառն հարեալս է :

]]՝ աբծան է թմ իրօք յայսմ Վայրի՝ եւ զԲարեացա-
պարս առն զյիշատակ , որ զնոյն անոճանակցութեան
պանծագոյն յինչեան Բերե զսէյս՝]]՝ անուի Տարգարե
Բարձրելոյն Վերաճայնելոյ , (հանդերձ առնչակցութիւն
համանոճանակութիւն եւ առ Բազմագոյնս ի սէյս՝ սկսեալ
'ի սէյնս սէյս ,) յանդիման րիւկերաց ապարտին ի սկզբ-
բան արձանացոցանել՝ առաջ արդիւն չափաբերութեան
'ի Վերաց անոճան նորա , ի յորդոր Բարեկախանձ հա-
ճօրէն թառախ ապօրէնոյ արամաղնեայցս :

ՅԻՇԱՏԱԿ ԱՐԴԱՐՈՑ

ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՄԲ:

Առաջին՝ վերջին , վախճան անվախճան ,
 Անուշ եղական՝ Ռանն անեղական :
 Ահա հորդք նորին՝ մեծ վկայութեան ,
 սք լինի Անհուանք՝ դառինք հովուներ :
 Ազգեզն անուանի՝ քաջ հանդիսական ,
 սք Աստուծանոյ՝ Անուշ սիրական :
 Արթուն և ի քուն՝ վկայք յարութեան ,
 անմահք ի մահու՝ Անհուանք երեսեան :
 Ահա տակք արդոյք՝ ի զինուորութեան ,
 արիք արամեանց՝ Անհուանք սեփասեան :
 Արովք Ակրտիչ՝ Անուշ զառարեան ,
 էին տեսանօղդ՝ օգնեալ համանուն :
 Աիւսեւ ըզպսակ՝ զինուորեալ Անհան ,
 Անուշ աղային՝ մեր աւլահփերեան :
 Արապետ ելոյ՝ արդեամբք գոյութեան ,
 ընթացից Արուց՝ Արբոց լըրութեան :
 Առիթ , կենդանի՝ արձանագրութեան ,
 անցեւոց ի գիր՝ վերին դպրութեան :
 Ամպարամբ լուսոյ՝ լուցիչ բազմութեան ,
 ըզբազմաջահեան՝ ճաճանչ սրբութեան :
 Ահա օրինակ՝ պայծառ պերճութեան ,
 գործ

Գործ կենցաղօգուտ՝ ազգի, զարմի, տան :
 Խարեոր սատար՝ հոգևոր դարման ,
 անմոռաց յերկրի՝ յիշատակ յեւման :
 Լ՝յսգոյն պարհեստի՝ գանձ անապական ,
 գանձեալ՝ ի յերկինս՝ վարձ փրօւնական :
 Թամից բոլորից՝ Արքոց բիւրական ,
 աստէն բարեկամ՝ ընդունելութեան :
 Երբիմբք զօրանալ՝ յառաքինութեան ,
 նովիմբք վերանալ՝ ի հօրն օթւան :
 Երանի՛ տայի՛ ձեզ , որդիք մարդկան ,
 Թէ զայս գիտէի՛ յոլովից պատկան :
 Յաւ է ինձ՝ յոքունց՝ խորհուրդ նանրութե ,
 որք ընդ անցաւորս՝ անցանէն ունայն :
 Խմաստուն լերուք՝ ի շահ հոգեկան ,
 ըստ Լ՝ճադար՝ դրօնաւեալ Լ՝անկան :

* Գանձեցէ՛ք ձեզ դանձա յեր-
կինս... զի ուր դանձք ձեր են,
անդ և սիրտք ձեր եղլցին ॥

Ստոր. 20:

Յաղթանակ փառաց փառաց արքայի ,
ամենայն Արքովք յերգ ովսաննայի .

ՎԱՐԻՔ ՍՐԻՈՅՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԿԱՐԱՊԵՏԻՆ

Որ և Սկրտիչ որդւոյն նայ :

'ի ծագմանէ անտի իւրմէ մինչև 'ի սլաշտօն մկրտուէ :

Ն. Կրտիչ յայսմաւորս Նայոյ. յունվար . 14 : և յուն . 11 : () . Կրտիչ յայսմաւ" (Նունայ . յունվար . 7 . և յունիս 24 : | . Կրտիչ յայսմաւ" | արիւնացւոյ . յունիս 24 : Նաւաւորս . և ներբողեանս Նայոյ : Նոյնն . Դեանս . 'ի Դ հարոր յունիսի . Երեւ . 687 = 806 :

ՍԵՆՆ 'Ի ՆՆՈՒՆԻՍ
կանանց՝ ըստ անսուտ և ան
զուգական գովութեան նմե
ղէն բերանոյն քօի , Վարապետ նորին և
Սկրտիչ սք Նովհաննէս , գեղեցիկ խորհր-
դով զառաջին տեղին ունի 'ի կարգի Սք
Տօնացուցի հայաստանեայց եկեղեցւոյ :
'Կախ՝ զի ոմ յեւս անդ տարւոյ յառաջքան
զծնունդ և զյայտնուի փրկչին մերոյ հան-
դիսանան աւագ տօնք նմամերձ սք իբրև
գլխաւ

գլխաւոր վկայից նորոգեալն տնօրէնութեւն ,
 նոյնպէս և իբրեւ նովին խորհրդով կատարի
 նախկին և մեծ տօն սբջ կարապետիս իբրեւ
 մկրտչի որդւոյն մայ , 'ի սկիզբն տարւոյն՝
 յետ ութօրեկից յայտնութեւն և մկրտութեւն , որ է
 սկիզբն տօնացոցին մերոյ : () այս և եկե-
 ղեցի յունաց ունի հաստատութիւն իւրումն
 կարգի 'ի սկզբանէ հետէ . զի զկնի կատա-
 րելոյ 'ի վեցերորդ աւուր յունկարի զմկր-
 տութիւն տն , զոր և նծայայտնութիւն կոչեն , 'ի
 յաջորդ աւուր անդ 'իմա յեօթներորդն յուն-
 վարի կատարէ զտօնախմբութիւն սբջն յովհան-
 նու մկրտչի , անունանեալ սինաթախ՝ որպէս
 թէ համահաւաքումն եկեղեցւոյ վր տօնի
 պատուանկան եւ փառաւոր Տարգարէին , կարապետին
 եւ մկրտչին յովհաննաս : (1)

Երկրորդ՝ զի սա ճանաչի պարագլուխ նմ
 դասուց սբջ՝ հնոց և նորոց , լրումն գոլով
 հայրենաւանդ և մովսիսական օրինաց , և
 նախասկիզբն քաղիւր օրինաց շնորհաց :
 Երրորդ՝ որ մեծ ևս է , զի հայելի գտանի
 անարատ՝ յանձին երկեցոցիչ զնմ սբջ զա-
 ռաքինութեւն զհանդէս . նախահայր մեծա-
 հաւատ՝ ընդ նահապետս առաջինս ծանու-
 ցեալ , և մարգարէ սննման՝ 'ի դասս տե-
 սանողաց . առաքեալ նորօրինակ՝ ը առա-
 քեալս , և քարոզ բանին գերագոյն՝ ընդ
 վարդապետս . հեղինակ ճգնաւորաց՝ խրս-
 տակրօն միայնակեցութիւն յանապատի (2) ,
 և օրինակ բարեձեւութեւն կուսակրօնից ըզ-
 գաստից . մարտիրոս պանծալի՝ արեամբ
 վկայ

վկայեալ ճշմարտութե , և հողանիւթեայ
հրեշտակ՝ անմարմին քաղաքավարութի՛ն
մարմնի : Սիով բանիւ՛ առել . նամ արդա-
րոց և առաքինեացն դասուց երկնաչու ըն-
թացից յառաջաշաւիղ առաջնորդ՝ հրաշա-
լի վարութ սրբուէ , խոնարհութե , աղքա-
տութե , յՅէ մեռելութե , իսպառ համբե-
րութե , և կատարել սիրոյ առ նձ և առ
ընկերն . որ է գլուխ պատուհիրանին , և
ղօղ կատարման :

Իսկ յառաջընթացութի նր խորհրդական՝
իբրև կարապետ բանին նյ , իբրև փեսաւեր
և բարեկամ երկնաւոր փեսային եկեղեց-
ւոյ , և իբրև որդի քահանայի՝ ձեռնադրող
և մկրտիչ որդւոյն նյ՝ ճշմարիտ քահանայա-
պետին մերոյ , և օրինադրի շնորհաբուղիս
խորհրդոց , սեպհական է պատիւ անհամե-
մատ մեծութե նորա , և պսակ պարծանաց
փառաւորութե նր . ոնկ և յարդանդէ սրբ-
բութիւն՝ եկաւորութի յայց նր սրբութե
սքց . որով և ծնունդ նր սքանչելի՝ առան-
ձին տօնելի եղև . որ ոչ այլում անկ՝ բաց
'ի նոնէ և 'ի տիրամօրէն : Ալ զի 'ի զանազան
աւուրս կատարին այլևայլ տօնք մեծի մկրտ-
չին , ին նմին և մեզ լինիցի ճառել յիւրա-
քանչիւք տեղիս զպատճառաց տօնի նորա ,
սկիզբն եղեալ 'ի գլուխ մատենիս և տար-
ւոյս 'ի ծաղմանէ կարապետին մինչև 'ի
մկրտելնր զքս :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Եւր՝

Լորդ՝ այն ինչ արեգական արդարուն՝ լոյսն
անստուգներ՝ ի հօրէն լուսոյ՝ հանդերձեալ
էր մարմնաղգեցիկ տնօրէնութիւն՝ յերկնից
յերկիր ծագել, ի փարատել զխաւար մե-
ղաց, և լուսաւոր առնել զամ մարդ՝ որ գայ
յՅ, ընտրեաց իւր յառաջագուշակ արու-
սեակ առաւօտեան՝ զլուսատիպ և զանաղո-
տափայլ ճրագ նախաւառեալ՝ զկարապետն
յովհաննէս, ինչանակ մօտաւոր գալստեան
իւրոյ. զորօրինակ եթերական աստղն լու-
սաբեր՝ ը առաւօտս ծագեալ և արուսեակ
անուանեալ, նախընթաց ծագմամբ նշա-
նակ է և կարապետ ելիցն արեւու։ Աւ քզի
մեծ էր խորհուրդն՝ զոր ցուցանէր, մեծա-
մեծ նշանօք և սքանչելի ծագմամբ երևե-
ցաւ. մինչև արդեամբք հաւատարմացու-
ցանել՝ եթէ մեծագունի խորհրդոյ է գու-
շակ, այս է ամենաթագաւորին եկաւորուն։
Աւ նախ յանականկալ ժամանակի՝ ի լոյս ըն-
ծայէր, յորժամ Յ ամ իբրեւ ի տխրագին
գիշերի տառապիւր՝ անսովութե և անձնա-
պաշտութե խաւարաւ մածեալ, յաւուրս
ասկաղոնացւոյն հերովդի արքայի հրէաս-
տանի՝ որդւոյ անթիպատրեայ ⁽³⁾. յորում
ժամանակի ը տիեզերս համօրէն հեթանո-
սութին էր ծաւալել, և անձաճանօթ ժո-
ղովուրդն ինչեան՝ երկրաքարշ վարուք ընդ
երկիր կապել։ Ասկաւ էր տեսանել ճշ-
մարիտ անձապաշտս և երկիւղածս յսոյ. և ի
սակաւուց անտի ընտրելագոյնքն ընտրե-
ցան

ցան լինել ծնող մեծ կարապետին , որ քա
հանայն զաքարիաս 'ի դասակարգէ արիայ
(4) , և կին նորա երջանիկն եղիսարէթ 'ի
դատերաց ահարոնի (5) . զորոց զարժանա-
ւոր գովուի յար և նման նկարէ աւետարաւ
նագիրն ղուկաս՝ յասել անդ իւրում . * Աւ
էին արդարք երկոքին առաջի նոյ . գնային
յամենայն պատուիրանս և յիրաւունս նոն
անարատք ॥ :

'Ի սոցանէ ծնանէր մեծն 'ի ծնունդս կա-
նանց . և այն գեր 'ի վեր քան զհասարակաց
բնութի , յամուլ մօրէ և յալեորեչհօրէ .
մինչև անհաւատալի լինել և նմին իսկ ծը-
նողին , և չհանդարտել հրեշտակին աւե-
տարանութե . որով և անբարբառ մնայր՝
համրացեալ լեզուաւ , վո՞րդանդաղելոյ 'ի
հաւատալ ծագման ձայնի բարբառոյն՝ նոր
մարգարէի 'ի հնոց անտի գուշակեցելոյ :
Այլ գործն 'ի գլուխ ելանէր՝ ըստ ճշգրիտ
բանից գաբրիէլի յածակոյս կողմանէ , լի-
նել նոց զաւակ նոծապարգև՝ յովհաննէս ա-
նուն , յուրախութի ծնողացն , և 'ի խնդութի
բազմաց . երկրորդ եղիայ՝ առաջնոյն նմա-
նօղ , և ևս առաւելել հոգւով ք զնա , անդա-
տին յորովայնէ մօրն լցեալ հոգւովն սրբով :
Աւ այս ևս՝ նորահրաշ օրինակաւ , զի ինքն
իսկ արեգակն արդարուն 'ի կուսական ար-
գանդի բազմել իբրեւ 'ի հրեղէն կառս ա-
րեւու՝ յայց ելանէր ճեպով իւրումն կարա-
պետի՝ առ 'ի ճեպել զնա յընթացս , և զար-
փիափայլ ծագումն իւր աւետարանել . ո-
րով

բով լցաւ տունն զաքարիայ լուսապատար
խնդուք, և նախ քան զելս արուսեկի՝ արեւ
զականափայլ ծագմամբ լուսազգեստ եղև
տունն եղիաբեթի. լեառն նոյ ցուցաւ լեռ
նակողմն յուզայ, և տաճար նժամայելուչ
յարկ քահանայական: Քանզի անդ օթաւ
բանն նժուէ՝ նժամայրն ամենօրհնեալ՝ ի
ձայն ցնծուէ զլուսափիւռ ողջոյն ընծայ-
էր, և արուսեկին ծնող հոգւով առլցեալ
բարձրածայն զօրհնեալն օրհնէր. խայտայր
մանուկն մաքուր՝ ընդառաջ մաքրազարդու
ղին: յորովայնէ մօր յորովայն տիրամօրն
երկրպագելով իւրումն արարչի. և տղայա
ցեալն նժ զնմ լիութի պարգեաց առատ
զեղմամբ՝ ի նա յաճախէր՝ հոգւովն իւրով
օթով լցեալ զգև ևս ծնեալ մարգարէն. և
երեքամսեայ աւուրբք ի տեղւոջն դադաւ
րէր՝ առ ի յայտնութի հաճութե ի ընտ-
րեալն իւր ի սկզբանէ Ծի:

ՆՅԼ սքանչելի արուսեակն յովհաննէս չը-
հանդուրժեալ նոն խոնարհուէ՝ բան ի բե-
րան դնէր մօրն՝ նախ քան զելս իւր զարեւ
զական անդրէն յետս դարձուցանել. զի գի-
տէր անկարօղ լինել ճրագի՝ առաջի արևու
երևել, ևս առաւել անբերելի՝ ի մօրէն
լուսոյ սպասաւորութի ընունել ի ծննդեան
իւրում: Վնոյ իբրև մերձեցան աւուրբ ելից
նորա ի լոյս զգալի, հոգեւիցն եղիաբեթ
խոնարհական ընտանութի առ ազգակիցն
իւր ամենաարքուհի բարբառէր. Նկիր օրհ-
նութիաբեր ողջունիւ՝ կոյսդ անարատ՝ Թա-

գաւորին երկնից մայր , և ամ բարեօք ըզմեզ ճոխացուցեր . և արդ արի՛ երթ իսաղաղութե՛ք՝ ի տեղի քո տաճարդ ւնայ . զի ոչ է պարտ արքայի՝ սպասահարկու երեւիլ ծառայի , և ոչ արքայուհւոյ՝ աղախնոյն սպաստանել . ան և գնա՛ զարեգակնդ արդարութե՛ն , և տո՛ւր ժամ վառման ճրագիս չափաւոր նշողիւք՝ զոր ծախէ որ՝ ի քեզդ կրի ամբեր հուր ծախիչ . զի թէ՛ դասք բոցեղինաց չկարեն տանել լուսոյ դուրա , քանի՛ ևս անկար է այդ հողեղինիս :

Վարձ արար այնուհետև կոյսն լուսածին անդրէն՝ ի նազարէթ՝ հանդերձ ամորդւոյն , զոր կրէր յարգանդի . և եղիսաբէթ փութապէս զերջանիկ մանուկն իւր՝ ի լոյս ընծայեցոյց իբրև արուսեակ նորատեսիլ , զաւակ աւետեաց , և աւետաւոր գուշակ մեծաց բարեաց ամ Եի . յորոյ՝ ի դէմս խընդակից լինէին նմ ամ ազգատոհմն իւր՝ զառնա եղեալ բարիսն և եթ գիտելով . զի մեծ արար տր զողորմութի իւր ընդ նմ , պտուղ պարգևելով ամուլ արգանդի , և գովելի ծնողաց՝ ամենագով զաւակ . զորոյ զյարգն օրքան զօր առաւել իմանային յեկեց իրացն : Վանդի յութօրեայ թլփատուէն պահուանուն ընտրէին դնել նմ զաքարիա՝ ի յիշատակ հօրն , զոր ի մեռելոց համարի ունէին վս անբարբառ մնալոյն ցայն վայր աւելի քան զամիսս ինն : Վայց եղիսաբէթ՝ հոգւոյն աղդեցութե՛ք պնդէր , թէ՛ ոչ , այլ կոչեսցի՛ յովհաննէս . զնոյն հաստատեաց և

զաքարիա՝ ի տախտակի դրոշմեալ զանունն զայն, ուր չեւ էր լուծեալ կապանք լեզուի նր: Աւ ահա սքանչելիք կրկին ի տեղւոջն, որ ի զարմացումն էած զամենեւին. զի երկոքին ծնողքն զնոր անուն միով հոգւով սահմանէին որդւոյ իւրեանց. և ը գրել զաքարիայ զանունս յովհաննէս՝ որ լինելոցն էր ձայն բարբառոյ յանապատի՝ քարոզ բանին նոյ, առ նմին և լեզուն արձակէր, և թերևս զոյգ ը գրոյն ասէր, յովհաննէս է անուն դորա. և այնուհետև համարձակաձայն բարբառով օրհնէր զնո՛ւ մե եղելոցն ամենայնի, և մարգարէական հոգւով լցեալ՝ զխորին խորհուրդս մեկն քարոզէր, եթէ հասեալ է ժամանակ լրման ուխտին առ հարսն եղելոյ՝ գալստեամբ բանին յՅ, և թէ մարգարէ նորա յառաջընթաց՝ մանուկն յովհաննէս լինիցի անշուշտ. որպէս և եղև իսկ՝ յաճել և ի զարգանալ մանկանն, ը որում էր ձեռն նոն ամենակալի՝

հոգւոյն իւրով բնակելով ի նմա:

Աւ այս նո՛ւ որ էանց ը նա՝ սքանչելիք մեծամեծ, ահ մեծ էարկ ի վր նո՛ւ մերձաւորաց և հեռաւորաց. և զարմացեալ ասէին, զի՛նչ լինիցի մանուկս այս: Հնչեաց անուն նր առ ժամն. այլ պահեալ էր նմա ժամանակ՝ հնչեցուցանել ձայն բարբառոյ յանապատէ՝ ի լսելիս նո՛ւ ծագաց երկրի, զի պատրաստ լինիցին ըսնել զեկեղ հասել թագաւորն երկնի և երկրի: Անոյ և խորհրդով լինէր նմա առ ժամանակ մի մեկուսանալ

յանապատ անդատին 'ի տղայ տիոց . մինչև
մերձեցին աւուրք յայտնելոյ փրկչին Յի
զանձն իւր Յի . և Կարապետն լիցի գալըս-
տեան նորա աւետարանիչ :

Վանգի ըն նախնեացն աւանդութե , 'ի կո-
տորել հերովդի զմանկունսն բեթղէհեմի՝
ընդ նոսին կորուսանել կամելով զփրկչն
տիեզերաց , խնդրեաց և զյովհաննէս սպա-
նանել՝ ուր և գտանիցի նա 'ի լեռնակող-
ման . զի հռչակեալ էր անուն նր ընդ ամ
հրէաստան վս սքանչելի ծննդեան նորա :
Յայնժամ աճապարեաց (ասեն) եղիսա-
բէթ , և առեալ զմանուկն՝ փախեալ 'ի
լեառն ⁽⁶⁾ . այլ 'ի պնդիլ արքունի խընդ-
րակաց զհետ նր , աղաղակեաց եղիսաբէթ
առ իոր . և նոյնժամայն պատառեցաւ վեմն՝
որ անդ կայր , և առնկալաւ 'ի ներքս ըզ-
մայրն և զմանուկն : Աւ ապա հրեշտակ ին
եհան զնս 'ի վիմէն . և սոաց եղիսաբէթի
գնալ 'ի տուն իւր , և զմանուկն թողուլ յա-
նապատի . զի մեք ասէ՝ սպասաւորեմք ման-
կանդ հրամանաւն ւոյ :

Այնչ եղիսաբէթի՝ եգիտ զգաքարիա վախ-
ճանել , մանաւանդ թէ նահատակեալ վս
ճշմարտութե . քանզի ըստ հաւանելի կար-
ծեաց բազմաց՝ սպանին զնա 'ի տաճարի հը-
րէայք հերովդիանոսք , (որք մեսիայ առ-
դնէին զհերովդէս ,) վս քարոզելոյ նորա
զգալուստ ճշմարիտն մեսիայի , ցմ քսի , և
թաքուցանելոյ զորդի իւր : Ասկ մանուկն
յովհաննէս մնաց յանապատի անդ՝ անտեա

’ի մարդկանէ , սպանաւորեալ ’ի հրեշտա-
կաց , մինչև ’ի ընուլ երեսուն ամացն :
Եւ ապա ’ի հնգետասաներորդ ամի տիբե-
րեայ կայսեր՝ եղև բանն այ՛ի վր՛նր յանա-
պատի անդ , գալ ’ի կողմանս յորդանան
գետոյ , և քարոզել Յի մկրտութի ապաշ-
խարութե՛ն ’ի թողուի մեղաց : Յայնժամ ըս-
կիզբն առնէր ՝ Եւ կարապետն իւրումն պաշ-
տաման՝ յոր ընտրեցաւ , լինել աւետաւոր
և յառաջընթաց հրեշտակ ի՞նչ ամենակալի՝
հորդելով ճանապարհ առաջի նորա նորա-
հրաշ ձևով և ձայնի՛ն բարբառոյ յանապա-
տէ . քանզի լինէր քարոզ բանին մարմնա-
ցելոյ՝ ոչ ճարտարութե՛ք բանից , այլ՝ ճշ-
մարտութե՛ն նախանձաւորութե՛ք ը եղիայի .
ոչ երևելի շքով , այլ՝ սնշուք և անընդել
տարազու , հանդերձ զգեցել՝ի ստեղծ ուղ-
տու՝ իբրև խարազնազգեաց ճգնաւոր , և
գօտի մաշկեղէն ը մէջ ածել . նոյն և ը կե-
րակրոյն առանց հանդերձանաց պատրաս-
տութե՛ն , մարախ և մեղը վայրենի՝ չափով
կերակրել ^(?) . առաւել գործով քան բա-
նի՛ն հաւատարիմ առնել կամեցել զքարո-
զուի ապաշխարութե՛ն . յոր մարդեցաւն կան-
խաւ երեսնամեայ խստամբերութե՛ն ’ի միայ-
նութե՛ն , և զնոյն պահէր կարգ և յընթացս
քարոզութե՛ն :

() արմացեալ էր ամ ժողովուրդն ը գործ
կարապետին . զի տեսանէին զայր անապա-
տասուն՝ տկարացել՝ի պահոց , և այլազու-
նեալ՝ի տապոյ և ’ի ցրտոյ , ճգնասէր վա-
րուք

րուք և համեստ գնացիւք՝ իբրև երկնառաք
զոհարթուն՝ լի հոգւով՝ եկեալ ՚ի նոր քա-
րոզութի, որ անլուր էր առ նմ : Իսկ իբ-
րև լսէին զաղփու բանս՝ զոր ծաւալէր ՚ի հո-
գեբուղի շրթանց իւրոց, երազ աշակեր-
տէին հլուծք վարդապետուն նր . խոստո-
վան լինէին զմեղս իւրեանց, և դառնային
յուզղութի վարուց՝ մկրտեալք ՚ի նմանէ
ջրով ՚ի նշանակ թողութե մեղաց՝ օրինօք
ապաշխարութե . որով և շինուի և մխիթա-
րութի մեծ լինէր նմ բարեսիրաց . որպէս
վկայէ և յարտաքնոցն յովսէպոս եբրայե-
ցի . զորոյ զբանս գտցես ՚ի կարգի յետա-
գայ ծանօթութեց (8) . և այնպէս իրագէտ
լինէին նմ ունկնդիրք ճշմարտութե եթէ
այր նյ է նա, և տիրապէս մարգարէ . որ
զճանապարհն՝ որ առ նմ տանի, ցուցանէ
նց, և զականկալէլ փրկութինն Յի աւետա-
րանէ . մինչև ՚ի կարծիս լինել բազմաց, ե-
թէ ինքն իսկ մեսիայն իցէ :

Իսկ երանելին՝ ի բաց տարել յանձնէ զայն-
պիսի անուն փառաց՝ խոստովան եղև յայտ-
նապէս, թէ չեմ ես քմն, այլ՝ առաքեալ
առաջի նր իբրև կարապետ նորուն և փե-
սաւեր . ուր չէի իսկ արժանի և ծառայա-
բար զխրացս կօշկաց նր լուծանել : Ի միջի
ձերում կայ՝ զոր դուքն ոչ գիտէք . զարուա-
եակն տեսիք, և արեգակն համարիք՝ կա-
րօտեալք լուսոյ . այլ պատրաստեցէք ըզ-
սիրտս ձեր, զի ծագեսցէ ՚ի ձեզ ՚ի մօտոյ
նա ինքն աղբիւրն լուսոյ՝ արդարութե ա-

րեգական . ես մկրտեմ զձեզ ջրով յապաշխարութի . այլ որ զկնի իմ գայ՝ որ և յառաջ իսկ է քան զիս անսահման յաւիտեանիւ , անսկզբնական ծնունդ . հօր՝ ը ժամանակաւ մտեալ ըստ մարմնոյ ծննդեամբ 'ի կուսէն , նա մկրտեսցէ զձեզ 'ի հոգի սբ և 'ի հուր . որ նա ինքն է սրբիչ Յի յարատոյ մեղաց , և լուսատու տիեզերաց , որպէս և զիս գլխովին յարգանդի սրբեաց և լուսաւորեաց . զի է սրբութի սբց , և լոյս 'ի լուսոյ . կեանք 'ի կենաց , և կենդանարար ամենայնի . թագաւոր թագաւորաց , և դատաւոր կենդանեաց և մեռելոց . որ եկն այժմ իբրեւ հովիւ հեղութեմ գառին՝ 'ի ժողովել զորդիսն այ զցրոճեալսն 'ի մի , և բարի առնել ամենեցուն . և միւսանգամ եկեսցէ փառօք՝ 'ի մեկնել զընտրեալս 'ի խոտան եղելոց , և հատուցանել իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր :

() այս և առաւել քան զսոյն աւետարանէր ժողովրդեան . մխիթարէր և խրատէր , յանդիմանէր և յանձանձէր : Աւ գլխովին անի՝ զնա ինքն զառաջնորդն փրկուեմատամբ ցուցանէր նոցա՝ ասելով . ահաւս սիկ գառն այ՝ որ բառնայ զմեզս Յի , 'ի մի բան խորիմաց բովանդակել զանձառ տնօրէնուե զխորհուրդ (ակնարկելով 'ի բանս մարգարէիցն . եսայ . ծգ . և երեմ . ժա . և ելից . ժբ :) Արդ՝ որ այսմ անի հասու եղև հոգւով՝ քարոզ յայտապատում մեծ կարապետն , սոսկացեալ պակեաւ ը խոնարհութի

Թոն իւրոյ եկեղոյ յԵռնեւելութի մկրտութե
 'ի ծնէն . վայ իսկ և իսկ հրաժարէր , և
 չառնոյր յանձն զայն գործ անհնարին . ինձ
 պիտոյ է ասէ 'ի քէն մկրտիլ , և դու առ իմ
 դաս : Եւայց հարկեցաւ հնազանդուն օրի-
 նօք լսող լինել փրկչին , որ ասէր . թոյլ
 տուր այժմ , զի այսպէս վայել է մեզ ընու
 զամ արդարութի : Եւ այսո՛ւիկ՝ որ կարա-
 պետն էր , եղև և մկրտիչ որդւոյն նոյ , ըզ-
 քահանայական գոգցես պաշտօն 'ի կիր ար-
 կել 'ի վր քահանայապետին ճշմարտի ըստ
 կարգին մեւքիսեդեկի . վայ կոչի և ձեռ-
 նադրող որդւոյն նոյ . ևս առաւել՝ զի զկնի
 մկրտուն ետես և զիջումն հոգւոյն սբյ ա-
 զաւնակերպ 'ի վր էակցին , 'ի խորհուրդ
 օծութե մերոյ , որոց առաջի կայր յանուն

օծելոյն քոի՝ քրիստոնեայս անունիլ :

Եւ արդ՝ ո՞ր քան բաւական իցէ յայտնել
 զմեծութի պատուոյն , որ տունաւ մեծ կա-
 րապետին այսպիսի ահաւոր խորհրդակա-
 տարութք , լինել ոչ միայն հրեշտակ Թոն
 ամենակալի , այլև ձեռնադրող և մկրտիչ
 որդւոյն նոյ . մինչ զի և Թոն 'ի նոյն անուն
 հրատարակէր զանհամեմատ բարձրութիւն
 իւրումն կարապետի դեր 'ի վեր քան զդասս
 ամ ընտրելոց , անհրաժեշտ բանիւն . Եւ մէն
 ասեմ ձեզ , չէ՛ յարուցեալ 'ի ծնունդս կա-
 նանց մեծ քան զՀովհաննէս Մկրտիչ :

Ասան որոյ և արժանապէս կարգի 'ի գը-
 լուխս ամ մաղթանաց եկեղեցւոյ հայաս-
 տանեայց՝ առընթեր Եւամօր կուսի անուն

Եւ կարապետին , իբրեւ երկդ յետնը բարե-
 խօս տիեզերաց . և ամ յարգանօք պաշտա-
 ման փառաւորի ը ամ եկեղեցիս՝ բազմա-
 պատիկ տօնախմբութեամբ ամ ը ամէ , ը ծնուն-
 դեանն , և ը կատարմանն գլխատմամբ .
 ուն և ը գիւտի և փոխադրութե նշխարաց
 յայլ և այլ տեղիս : II ինչեւ ընուլ ի նմ և
 արդեանց կոչմանն նր ձայն բարբառոյ . զի
 ընդ ամ երկիր եւ բարբառոն , և մինչեւ ի
 ծագս Յի են խօսք նր : III ազգ իցէ քրիս-
 տոնէից , որ ոչ պատուէսցէ զմեծ կարա-
 պետն՝ սեպհական տօնակատարութեք . որ
 քաղաք է՝ յոր ոչ իցէ կանգնել տաճար կմ
 խորան ի յիշատակ անուան մեծի մկրտչին .
 ուն և ուրեք ուրեք հոյակապ վանք , յորս
 հանդիսացեալ է ուխտ սբյ կարապետին ի
 մուշ տարոնոյ . և ո՞րք կայցէ ի մէջ հաւա-
 տացելոց ի փոքրկանց մինչեւ ի մեծամեծս
 նց , որ ոչ կարդայցէ զանունն նր . կմ ընդ
 կարդալն՝ ոչ առնուցու զոր խնդրեացն հա-
 ւատով : IV որ և մեք կանխեսցուք՝ ստէպ
 երկրորդելով զոր ըղձաձայնէ եկեղեցի ի
 շարակնոցի . * V ութացիր մեզ յօգնութի
 առ ի վերուստ Եւ յովհաննէս , առաքել և
 մարգարէ , և կարապետ և մկրտիչ որդւոյն
 ան (2) . առ քս բարեխօսեալ վս անձանց մե-
 լոց || :

XX

ԻՆՆ()ԹՈՒԹԻՒՒՆՎՐ՝

(1) **Ս** եծ ժամագիրք յունաց՝ որ կոչի Ֆին, ցր ամիս, լը վերնագրովդ, (զոր յիշեցաք, սինաքսիս, ևն) 'ի յուն-
 լարի 7. այսպէս սկսանի խօսել. * 'ի վաղիւն անդր սբ
 ,, անժայայտնութեցն՝ սինաքսին (ցր զտօնախմբութի) ա.
 ,, մենամբ մարգարէին, կարապետին և մկրտչին, որպէս
 ,, խորհրդոյ անժային մկրտութեն պաշտօնեայ եղելոյ, ըն-
 ,, կալաք 'ի սկզբանէ և անդստին՝ տօնել, համագա-
 ,, սեալ ընդ այլ նորին գովասանութիւնս ||. և որ 'ի կար-
 գին : **Ս** և բաւիլեան յայսմաւուրք նոցա՝ Ֆինօլօլիօն ցր
 ամսախօսութի կոչեցեալ, 'ի նմին աւուր՝ լը նովին խո-
 րագրով. * **Ս**ինաքսիս (տօնախմբութի) սբ և փառա-
 ,, ւոր մարգարէին և մկրտչին յովհաննու ||. 'ի մէջ բե-
 րեալ զգովութիս նր յաւետարանէ, 'ի վր ածէ. * **Վ**
 ,, այսոցիկ մեծարեալ զմկրտիչն եկեղեցին ան՝ կատարէ
 ,, ըստ ժամանակի տօն. և անուանէ զայն սինաքսին. վր
 ,, զի համահաւաքի ժողովուրդն 'ի նմին, փառաւորել
 զած, և զնորուն կարապետն || :

Իսկ տօնացոյցք հայոց՝ հին և նոր՝ լը հանրապէս ունին
 այսպէս. * **Յ**ետ ութօրէիցն (յայտնութե) առաջին
 (տօն) ծննդեան յովհաննու կարապետին ||. կմ * **Ն**ախ
 և առաջին (կմ առաջ) յովհաննու ծննդեան || : 'ի քա-
 նի մի միջին և նոր օրինակս գրի սոսկ. * **Տ**օն է յով-
 հաննու մկրտչին || : Իսկ 'ի հնագոյնս կայ և այսպէս.
 * **Ն**աւասարդի ան. (յովհաննո՝ նաւասարդի 'ի ան.) յով-
 հաննու ծննդեանն. զոր կարգել է սբ գրիգոր հայոց
 լուսաւորիչն || : **Ե**կեսցուք և 'ի ճաշոցս. յորս ըստ հին
 օրինակաց սովորաբար յետ ութօրէից յայտնութե գրի
 և կարդ անընդաւառին. և ապա սկսանին տօնք սբց
 այսպէս. * 'ի նաւասարդի. ան. տօն է ծննդեան յով-
 հաննու մկրտչի ||. կմ * 'ի նաւասարդի. ան. յովհաննու
 մկրտչի ||. կմ * **Զ**կնի ութօրէիցն՝ առաջին՝ յովհաննու
 մկրտչի տօն է || : կմ * **Կ**արապետին յովհաննու ծննդ-
 դեան ||. կմ * **Ն**աւա՝. ան. **Յ**ովհաննու || :

Արդ թողեալ առ այժմ զգանազանութի օրինակացս՝
 զորմէ այլուր լիցի բան 'ի խօսելն զառաջին, զմիջին,
 և զվերջին կարգաւորութե տօնացուցին մերոյ, ճա-
 շոցին

չոցին, և յայսմաւուրաց, այս ինչ յայտնի է՝ զի սո-
վորութի ազգիս հայոց անդատին՝ ի սկզբանէ միացոյց
դոն ծննդեան մկրտչին ը նախայիշատակեալ տօնախմ-
բութե նր մեծի՝ անընդմիջապէս զկնի յայտնուէ. ուր
յոյնք ուրոյն ևս տօնեն զծնունդ նր յայլում վայրի.
իսկ լատինք չունին զայս տօնախմբութի առաջին, այլ
զծնունդ նր մեծահանդէս կատարեն: Այլ թէ քա-
նիցս՝ ի տարւոյ առնեն այս երեք ազգք այլ և այլ տօն
յիշատակի սբյս, և յոր օր ամսոյ, թէպէտև յընթացս
գործոյս հետ զհետէ ունիս իմանալ, բայց աստ ցու-
ցից քեզ զցանկն՝ ի յայսմաւուրաց և ի տօնացուցից
նոցա:

Ըստ յունաց, ի յունվարի. 7. տօնախմբութի յովհան-
նու մկրտչի՝ հանրական: ի սեպտ. 23. յղութի նորա:
ի յունիսի. 24. ծնունդն: ի 29. օգոստ. գլխատումն:
ի փետր. 24. առաջին և երկրորդ գիւտ պատուական
գլխոյն: յաւելու ժամագիրքն նց՝ ի 25. մայիսի. զեր-
րորդ գիւտն գլխոյն. և ի 24. յունվարի զյիշատակ
առ գերեզմանին:

Ըստ լատինացւոց, ի յունիսի. 24. ծնունդ մկրտչին:
ի 29. օգոստ. գլխատումն: և ի փետր. 24. առաջին
գիւտ գլխոյ նր յեւմ: ևս և ըստ հին օրինակաց՝ ի
սեպտ. 24. յղութի նր:

Ըստ հայոց՝ զկնի ութօրէից յայտնութե առաջին տօն՝
ծննդեան յովհ. մկրտչին. որ գնի հանդերձ յիշատա-
կաւ ծնողաց նր (նախ) ի յայսմաւուրս. 3. յունվա-
րի. 14: Գլխատումն նր՝ ի Թ. շաբաթու զկնի յարու-
թե. 3. օգոստ. 29: Փոխադրութի նշխարաց նր՝ ը
աթանադինեայ՝ ի լուսաւորչէ, զկնի տօնի հռիփսիւ-
մեանց. 3. օգոստ. 11. կմ նաւասարդի. Թ: Տօն ը
մարդարէից՝ զկնի զաքարիայի հօր իւրոյ, ի միջոցի եր-
րորդ կիրակէի վերափոխման. որոյ չիք որոշ տեղի ի
յայսմաւուրս. 3. ուն կայ անդ. ի փետր. 24. գիւտ
գլխոյ նր. ևս և հոկտ. 10. յղութի նր. (որոց չիք տեղի
՝ ի տօնացուցի.) և ըստ նմին համեմատութե կայ անդ
(դարձեալ). ի յուլիսի. 11. ծնունդ մկրտչին. (որ
չիք կրկնեալ ի տօնացուցի):

Արդ յայտնի է, թէ յայսմաւուրք 3. յերկուս տեղիս
գնելով զծնունդ մկրտչին, քի ի յունվարի. 14. և ի
յուլիսի 11. տայ իմանալ՝ թէ մին է բուն օր ծննդեան
ըստ հաշուի ազգին. քի յուլիսի. 11. (որ կապեալ է
ը տօնի ծննդեանն քնի՝ կանխելով քան զայն վեց ամ-
սօք

սօք .) իսկ միւսն է յիշատակ մկրտչին և ծնողաց նորա՝
 իբրեւ վկայ ծննդեան և մկրտութե մօն , կմ որ նոյն է
 տօնախմբութի մկրտչին նոյն ը սինաքսիսի յունաց . այն
 է եղեալն 'ի յունվարի . 14 : Վնյ և մօր իէլ (ժամանա-
 կակից վանական վարդապետի) , որ է զգուշաւոր յամ
 ընթացս յայսմաւորաց իւրոց , 'ի յունվարի . 7 . (հան-
 գէտ յունաց) դնէ լոկ , * Յիշատակ է յովհաննոս մկրտ-
 չին , (յաւելու և լը հաշուի հայոց) և ստեփաննոսի
 նախավկային || : իսկ 'ի յունիսի ժմ . պարզապէս դնէ
 (լը հաշուի հյ .) * Ծնունդ է յովհաննոս մկրտչի || :
 Բայց քանզի չեղև 'ի նախնեաց անտի սովորութի ազգիս
 կատարել զբուն ծնունդն , նմին իրի 'ի տօնացոյցս և
 'ի ճաշոցս 'ի նախնի ժամանակաց հետէ՝ տօն ծննդեան
 նր միայնարութբ նշանակեցաւ յաւուր մեծի տօնախմ-
 բութե նր զկնի ութօրէից մկրտութե մօն :

Եւ այսմ պատճառ յորդորիչ և հարկեցուցիչ այն եղև,
 զի սբ լուսաւորիչ մեր զմի՝ ևեթ գլխաւոր տօն կար-
 գեալ էր մկրտչին՝ յաւուր փոխադրուէ նշխարաց նր ,
 առանց որոշելոյ՝ թէ տօնելի իցէ կմ ոչ ծնունդն նր ,
 և գլխատումն և գիւտ գլխոյն . ևն , և օրն էր տօնի
 մկրտչին առ լուսաւորչիւն 'ի նաւասարդի . մ . որ յայն-
 ժամ անկանէր 'ի սեպտեմբեր ամիսն հռովմայեցւոց .
 (յորում է ըստ յունաց տարեգլուխ եկեղեցական) :
 Այսմ ոչ ուշ եղեալ յետնոց , և կմ խորհրդով այլ-
 ազգ կարգաւորեալ , տեսանելով՝ եթէ յոյնք 'ի տա-
 րեգլխի հռովմայեցւոց՝ քմ 'ի մէջ յունվարի առնեն ըզ-
 մեծ տօնախմբութի մկրտչին , զտօն լուսաւորչադիր վե-
 րածին 'ի նոյն վայր , քմ 'ի յունվար . միայն թէ՝ զոր
 յոյնք կատարեն յերկրորդ տուր մկրտութե 'ի 7 .
 յունվարի , ինքեանք հաստատեցին յետ ութօրէից մկր-
 տութե , քմ 'ի յունվարի . 14 : Բայց տեսեալ թէ յա-
 ւուրս սքց թարգմանչաց՝ նաւասարդի մ , պատասխա-
 նէ 11 . աւուր օգոստոսի , (լը որոյ յարմարեցաւ ան-
 շարժ հաշիւ յայսմաւորաց ,) նաև յայնմ աւուր պա-
 հեցին զտօնն կարգեալ 'ի լուսաւորչէ յանուն փոխադ-
 րութե նշխարաց մկրտչին . և աստի հարկ եղև վերջին
 յարմարողի յայսմաւորաց՝ յերկուս տեղիս ևս նշա-
 նակել զծնունդ մկրտչին , կարծելով՝ թէ լուսաւորչն
 վն տօնի ծննդեան նր սահմանեալ իցէ զայն օր . որ է
 սուտ . զի յաւուրս լուսաւորչին նաև յոյնք և հռով-
 մայեցիք չունէին զտօն ծննդեան մկրտչին . ոնք յայտ
 առնեն բոլանդեանք և այլք 'ի հնախօսից . զորոյ ըզ-
 բանս

քանս այլուր յառաջ բերցուք : Այլ քանզի յետ սբյն ամբրոսիոսի (որ էր 'ի Ե դարու), և մանաւանդ յաւուրս մեծին դրիգորի հռովմայ հայրապետին (որ էր 'ի Զ դարու 'ի սկզբան թոճականութե հայոց ,) եմուտ առ լատինս տօն ծննդեան մկրտչին , ուն և առ յոյնս 'ի նոյն ժամանակս՝ ը կարգաւորուէ սբյն սաքայի սաքայի (որ էր 'ի Ե և Զ դարու ,) յայտնի երևի մեզ՝ թէ մովսէս կաթուղիկոս ժամանակակից սց 'ի նորոգելն զտոմար հայոց հանդերձ նոր թոճականաւ , որոշակի եդեւ իցէ 'ի տօնացուցի և 'ի ճաշոցի զայն բան . * նաւասարդի , ւն . տօն է ծննդեան յովհաննու մկրտչի || . ևն . և զայս այնչափ աւելի իրաւամբք կարէր և հարկաւորիւր առնել մովսէս կաթուղիկոս , որչափ անտարակոյս է ը տոմարագիտաց՝ թէ յամի ւն 552 . որ է առաջին ամ թոճականութե հայոց , նաւասարդի ւն . հանգիպեցաւ լինել 'ի յուլիսի . 11 : Ըստ որում գրեալ կայ յայտնապէս և 'ի հին տոմարն ազգիս . * 'ի դնել մեծ թոճականին հայոց , նաւասարդն՝ ը հռովմայեցւոց ամսոց 'ի յուլիսի . Ժւ || : Առ այժմ վասն սոցին այսբան :

(2) Եթէ ոմանք զմարդարէն եղիա առաջնորդ միայնակեցաց անոճանեցին՝ վն կալոյ նր առ ժամանակ մի յառանձնութե քառասնօրեայ սրահօք , քանի՞ ևս այլք իրաւամբք զնոյն պատիւ ընծայեն յովհաննու մկրտչի՝ որ զամս երեսուն անապատաստուն ճգնութե եկաց , հանդերձ ձեռով կատարել միայնակեցի . ըստ որոյ ասի 'ի շար . * նախաշաւիղ հետևողացն անձուկ ճանապարհին նոր օրինացս ընդ առաքելոցն || . ևն , մինչև ցայն , թէ * 'ի յօրինակ մեռելութե դօտի մաշկեղէն ը մէջ ածեալ քո երևեցար || :

(3) Հերովդէսս այս առաջին՝ որ կոչի մեծ , և ասկաղոնացի , էր որդի անթիպատրոսի իշխանին ասկաղոնայ , ծնեալ 'ի նմին ասկաղոն քաղաքի , որ էր յեզր միջերկրական ծովուն մեծի յարևելից կողմանէ , մի յերևելի քաղաքաց հինգ նախարարութեն այլազգեաց , 'ի սահմանակցութե հրէաստանի՝ իբր 520 ասպարիզաւ հեռի յեէմէ : Եւ զի անթիպատրոս էր որդի անթիպասայ իշխանի երկրին եգովմայեցւոց , վն այսորիկ կոչի նա՝ ուն և հերովդէս իսկ՝ եգովմայեցի . և ազգնց ևս ը հասարակ կարծեաց նախնեաց՝ էր այլազգի , այլ թերևս խառն ազգակցութե ը հրէայս . որոյ վն վէճ է զազգէն հերովդի առ նոր քննիչս . մինչև ոմանց կար .

կարծել զնա սերել 'ի յունաց աթենացւոց : Այս ինչ յայտնի է և ըստնելի ամենեցուն , զի հերովդէս էր օտարազդի ոք , և ոչ ժառանգ թագաւորուն հրէաստանի , սյլ 'ի հռովմայեցւոց ստացել զայն ի իստանուի՝ զօրացաւ յոյժ . և ճարտարութեւ իւրով և արտաքին շինութեւ ձգեաց զսիրտ հրէից զկնի իւր . այլ 'ի վերջին ժամանակս իւր եղև կարի դժնեայ և անագորոյն բռնաւոր . և յետ կոտորելոյ զմանկունս բեթղէհեմի՝ արադ արադ ընկալաւ զչարաչար կատարած : Սորին մանկակոտոր հերովդի որդի է անթիպաս հերովդէս՝ չորրորդապետ Յին գալիլեացւոց , գլխատիչ յովհաննու մկրտչի , և արհամարհող փրկչին՝ արկել զնովաւ հանդերձ սպիտակ : Եւ նր յաջորդ եղև որդի եղբօր իւրոյ արիստաբուղեայ՝ ագրիպպաս հերովդէս , սպանող յակոբայ եղբօրն յովհաննու , և բանտարկող պետրոսի , հարեալ 'ի վախճանի 'ի հրեշտակէ Թոն , և որդնալից սատակեալ : Եւ սորա յաջորդ նստաւ որդին իւր՝ միւս ագրիպպաս հերովդէս՝ փոքր կոչեցեալ . յորոյ ատենի կացուցաւ սքն պօղոս առ փեստոս դատաւորաւ :

(4) Ընդէր արդեօք ասի զաքարիա քահանայ՝ լինել 'ի դասակարգէ աբիայ , այսպէս իմանան մեկնիչք՝ հայելով 'ի բանս Ծբ գրոց . Թ . մնաց փո . 10 . իբր զի յոր ժամ կամեցաւ արքայ դաւիթ կարգ դնել պաշտօնէից Թոն՝ որք էին 'ի զւտացւոց անտի յորդւոցն ահարոնի , տեսեալ եթէ բազմաթիւ են յոյժ՝ մինչև անմարթ էր ամենեցուն միանգամայն կալ 'ի սպասու խորանին , կարգեաց զնմ 'ի քսան և չորս դասակարգութիս՝ ըստ քսան և չորից արանց գլխաւորաց՝ առաջնորդաց նց . յորոց վեշտասանքն էին 'ի տանէն եղիազարու որդւոյ ահարոնի , և ութ 'ի տանէն իթամարայ միւս որդւոյ ահարոնի : Եւ զի մի լիցի վէճ և խնդիր վստատիճանի իւրաքանչիւր դասակարգութեց , որոշեաց զնմ վեճակաւ 'ի կարգս կարգս՝ յառաջին և յերկր և յերրորդ և . ոս զի յաջորդաբար իւրաքանչիւրն 'ի դասակարգութեց զեօթնեակ մի ծառայեսցեն 'ի տան Թոն . և յայսմ կարգի՝ ութերորդ դասակարգութին անկաւ վեճակաւ այնմ , որոյ անուն կոչէր աբիա . և ասա յայնմ կարգէ էր և զաքարիա հայրն յովհաննու մկրտչի :

Այլ թէ արդեօք ընդ քահանայ էր զաքարիա , եթէ քահանայապետ , երկպառակուի է կարծեաց 'ի սկզբանէ և այսր . բղթք 'ի նախնեաց և սակաւք 'ի յետնոց՝ աւսեն

սեն լինել քահանայապետ, և ը հակառակն յոլովք 'ի վերջնոց և ոմանք յառաջնոց՝ սոսկ քահանայ լինել այնդեն: Պատճառ առաջին կարծեաց առեալ լինի 'ի ձեռյ բանից աւետարանչին, ուր կարծի խօսել զբացարձակ քահանայէ գլխաւորէ տաճարին և զերևելոյ առաջի ամ ժողովրդեան: Իսկ պատճառ երկրորդին առեալ լինի 'ի պատմութի քահանայապետաց հրէից՝ առ յովսէպոսի. ուր ճառի՝ թէ քահանայապետ այնր ժամանակի էր սիմոն անուն ոմն՝ որ զքսան և չորս ամ վարեաց զայն իշխանութի մինչև մօտ 'ի վախճան հերովդէի. և ոչ յիշի որք 'ի քահանայապետաց ժամանակին զաքարիա անուամբ: Եւ թէպէտ մարթ էր ասել, թէ գուցէ յովսէպոս այլով անուամբ 'ի մէջ բերէ զնա, ունի թէ նոյնն կոչիցի միանգամայն սիմոն և զաքարիա, բայց ըզէմ ելանէ այն՝ զի սիմոնն այն էր աներ հերովդի, տալով նմա զգուստր իւր. իսկ զաքարիա՝ ունի յայտ է յաւետարանէ, չունէր զայլ զաւակ՝ բաց 'ի յովհաննէ, զոր 'ի ծերութե ծնաւ: Այլ 'ի վրայսր ամի՝ 'ի դէպ է ասել ըստ ոմանց՝ (ունի և իգնատիոսին բանք զնոյն ցուցանեն), թէ թէպէտ օրինաւոր քահանայապետն էր միայն զաքարիա, բայց կային և այլք՝ որք ձեռամբ հերովդի վարէին զայն իշխանութի. և զայնոսիկ ևեթ թերևս յիշէ յովսէպոս՝ իբրև առաւել ճոխացելս արտաքին իշխանութի:

Ո՛րպէս և իցէ՝ յայսմ դժոճարին խնդրոյ ծագեցաւ և այլ խնդիր դժոճարին վն ժամանակի ծննդեան մկրտչին. զի որք զաքարիա քահանայապետ համարեցան, եղին՝ թէ որովհետև միանգամ միայն 'ի տարւոջն լինէր նմ մտանել 'ի ներքին խորանն, քի է 'ի տասներորդ աւուր եօթներորդ ամսոյն, որ է թշրին, յայնմ աւուր իցէ լեալ երևումն հրեշտակին. և ապա յետ այսչափ ինչ աւուրց պաշտամանն 'ի դառնալն 'ի տուն՝ յայն ինչ աւուր որոշակի լեալ իցէ յղութի յովհաննու մկրտչի յեղիսարեթէ: Իսկ որք ոչ դնեն քահանայապետ, ամենևին ինչ ոչ կամին որոշել մանաւանդ թէ և չկարեն: Մարթ էր որոշել ինչ՝ հայելով 'ի վեցերորդ տմիսն, որ կանխէ քան զծնունդ քսի, բայց և զայն չէ մարթ ստոյգ գուշակել. զի (ունի բազմօք գրեն բոլլանդեանք) ոչ միայն վէճ էր 'ի նախնեաց հետէ վն աւուր ծննդեանն քսի, այլև անգիտելի է՝ թէ արդեօք վեց ամիսքն՝ որք անցին 'ի ծննդենէ մկրտչին մինչև 'ի ծնունդ քսի, ամբողջ իցեն տիրապէս, եթէ գոյզն ինչ աւելի կմ

կմ յաւէտ պակաս, փաղառութիւն՝ աւուրց՝ եթէ բա-
ցառութիւն, ևն : Յայսոսիկ հայեցեալ՝ ասեն նախ բոլ-
լանդեանք : * Վայրապար գուշակեցին ոմանք յաւուրս
„ յուլիոսի պապին, որք համարէին՝ թէ կարող իցեն ա-
„ պացուցանել զօրն յղութե յովհաննու, ըստ նմին և
„ ծննդեան նր՝ և քսի, հայելով յօրն՝ յորում քահանայաւ
„ պեան մեծ՝ ի տարւոյն միանգամ մտանէր ի սրբուի
„ սքց : Եւ դարձեալ ասեն : * Քանզի լէ մէջ 24 • ա-
„ւուր սեպտեմբերի, յորում կեղակարծ դնի յղուի
„ մկրտչին, մինչև ի 25 • մարտի՝ յորում ասն մարդեղուն
„ բանին կատարի (առ բզմն), վեց ամիսք ամբողջ գտա-
„ նին, նմին իբի հասարակօրէն մեկնիչք զամիսն վեցե-
„ րորդ իմանան լրացեալ կմ իբր լրացել : Թէպէտ և
„ բան աւետարանին յաւէտ զսկզբնաւորեչն երևի ցու-
„ ցանել : Զայսոսիկ նշանակեցաք՝ ի ծանուցանել զդրժ-
ուարութի այսպիսի պատմական և ժամանակագրական
խնդրոյ : զի մի անգէտք վճռաբար և անխորհրդաբար
խօսեացին զանյայտ իրաց իբրև զյայտնեաց :

(5) Թէ զիարդ կսչի եղիսաբէթ աղգական սքյ կու-
սին, որով և աղգակցուի ծագի լէ մկրտիչն՝ և լէ փր-
կիչն մեր, ունիս իմանալ՝ յորոց ունիմք ասել ի տօնի
յովակիմայ և տննայի : Աստանօր դիցուք զհաւանա-
կան դրութի բարեպրոքի բոլլանդեան, որ ասէ՝ թէ
անդէն բառս աղգական նշանակէ մօրաքոյր, ունի դնի
և ի պարսկական թարգմանութե իմիք : զնոյն հաա-
տատէ և սքն հիպոդիտոս՝ առ նիկեփորայ : Բ • 3, յա-
սելն՝ թէ մատթանայ քահանայի եղեն դատերք երեք՝ ի
մարեմայ կնոջէ իւրմէ : որոց անունք կոչեցան՝ մա-
րիամ, սորէ, և աննա : մարիամ կանխագոյն ամուս-
նացեալ ի բեթղէհէմ՝ ծնաւ զսողոմէ : նոյնմիս և սորէ
անդ ի բեթղէհէմ ծնաւ զեղիսաբէթ : և տննա յերկ-
րին գալիլէացւոց ծնաւ զանարատ իսկուհին մարիամ
ածածին : որով սողոմէ և եղիսաբէթ և տիրամայրն՝
երից քերց գատերք գտանին, կամ մօրաքեռորդիք մի-
մեանց : լւ նմին և մկրտիչն յովհաննէս և Թրն մեր յս
քս՝ մօրաքեռորդւոյ որդիք :

(6) Փախուստն եղիսաբէթի յանապատ հանդերձ յով-
հաննու՝ լւ դրեւոցս համաձայն Հ • աւանդութի է հին՝
զոր ի մէջ բերէ սքն պետրոս աղեքսանդրացի փայ-
լեալ յամի Թն իբր • 300 • զնոյն երկրէ և հաւանեցու-
ցանէ բարոնիոս կարդինալ ի մուտս տարեգրութե : հա-
մար • ԺԳ : Զսոյն իմա և վն կատարման զաքարիայ : Եւ
Թէ :

Թէպէտ ոմանք՝ ի յետնոց անհաւան գտանին ը իրսդ ,
այլ առանց բանաւոր և զօրաւոր փաստից՝ բաց 'ի սո-
վորական պատճառանոց յիրս դժոճարահաւատալիս .
մինչ զի բաբեւորոք բողջանդեան՝ համարձակախօսն 'ի
կրիտիս , ի՞նչ գատիչ , անոճանել խուզարկուս հնուԹԵ ,
ոչ հանգարտել հին աւանդիցս՝ իշխէ հնարել ը մտի
նոր կարծիս . զի ասէ . 'ի յունիսի . 24 . էրէ . 689 .
* Սենիմ ասել , Թէ ոչ յառաջ քան զեօթնամեայ կմ
ղուԹաւեայ , ևս և զտասնամեայ հասակ՝ մեկնեալ իցէ
նա 'ի տանէ հօր իւրոյ || : Եւ մեք բազում ինչ ունիմք
ասել առ այսպիսիս . և զինչ են ասուԹիք ըստ կամի :
Իսկ մեծ ըդիմուի իւր այս է , զի ասէ՝ Թէ սահմանք
բեթղէհեմի ոչ ձգէին մինչև 'ի լեռնակողմն , ուր էր
տունն զաքարիայ . ում զի մարԹասցի և յովհաննէս լե-
նել 'ի վտանգի մանկակոտոր հարուճածոյն : Բայց չէ
ինչ ըդիմուԹիդ , զի Թէպէտ և հերովդէս ուղղակի 'ի
բեթղէհեմի մանկունս եհեղ զցասումն իւր , բայց յայտ
է Թէ ալեկոծ էին միաք նր՝ մի արդեօք այլուր փա-
խուցեալ իցեն զնորածին մեսիայն . ում և յիրաւի փա-
խուցին . նմին իրի յետ ցուցանելոյ զգաղանուԹի իւր
յամ սահմանս բեթղէհեմի՝ տակաւին 'ի խնդիր էր և
յայլ տեղիս դուշակօք որոնել . և զի պատմեցաւ նմ
Թէ սքանչելի մանուկ ոք կայ 'ի լեռնակողման , որոյ
անուն հնչէ առ ամենեւին , անտարակոյս երևի՝ Թէ և
անդ խնդրակս իցէ արձակել . այն զի և կասկած իւր
առաւել էր քան զհաւատալն (անհաւատ առն) բա-
նից այլոց , որք ստուգեցին նմ գրովք Թէ 'ի բեթղէ-
հեմ պարտի ծնանիլ մեսիայն : Թող զի ոչ գտանէ բա-
բեւորոք , և ոչ ունի գտանել՝ Թէ առ ի՞նչ 'ի տղայուԹ
Թողին ծնողք յովհաննու զնա յանապատ : Բան սքյն
պետրոսի աղեքսանդրացւոյ 'ի հափ . 7 . Տափէնադաբանի
հարց . էրէ . 105 . 'ի կանոն . ԺԳ . ունի այսպէս . * Ամ
,, մանկունք՝ որ 'ի բեթղէհեմ և 'ի սահմանս նորա . . .
,, բարձան 'ի կենաց 'ի մարդախոշոշ հերովդէ՝ առ 'ի կա-
,, րօլ լինելոյ կորուսանել զմին զայն խնդրելին իւր
,, մանուկ . . . Ընդ որս և զոր յառաջ քան զնա ծնեալ
,, զմանուկ այլ խնդրելով սպանանել , և ոչ գտանել
,, լով , զհայր նր զաքարիա սպան ը մեջ տաճարին և
,, սեղանոյն , 'ի փախչիլ անդ մանկանն ը մօր իւրում
,, եղիսաբեթի || : Չնոյն բանս երկրորդեն 'ի մեկնուԹ
կանոնաց նորին սքյ երկրքին յոյն մատենագիրք՝ Թէ ո-

գորոս բալամոն , և յովհաննէս զոհարաս :

Ուր 'ի միտ առ ինձ և զայն, զի որովհետև կանոնք մե
հայրապետիս են առ հասարակ վասն ապաշխարողաց,
խորհրդով գրէ և 'ի կանոն. Է. երէ. 94. 'ի վր բանին.
* Մանուկ ծնաւ մեզ, որդի և տոճաւ մեզ... հրեշ-
տակ մեծի խորհրդոյ ||, ասելով. * Որ՝ որպիս գիտէքդ,
" յամսեանն վեցերորդի յղութե այլոյ մանկան՝ որ
" հանդերձեալ էր քարոզել առաջի երեսաց մօտին նր
" ապաշխարութի 'ի թողութի մեղաց, յղացեալ եղև
" և ինքն 'ի քարոզել զապաշխարութի. քանզի և եր-
" կաքանչիւրումն լսեմք զառաջինն քարոզել ոչ միայն
" վն ապաշխարութե, այլև վն արքայուն երկնից || :
Յորմէ ունիմք իմանալ, թէ ոմ տուն անդստին 'ի ման-
կութե հալածանօք եկեաց, և զկնի ցամն երեսներորդ-
յառանձնութե՝ թէպէտև 'ի տան, զապաշխարողի ըզ-
կեանս վն մեր վարեաց. և յետ այնորիկ սկսաւ՝ զոր
արարն՝ ուսուցանել. նոյնպէս և հրեշտակ նր յովհան-
նէս նոյնօրինակ յառաջնութաց եղև նր՝ հալածանօք և
ապաշխարողական կարգօք. և սկիզբն եդ քարոզութե՝
իբրև ձայն քմի, զայն՝ զոր յետոյ և ինքնին տուն ձայ-
նէր զառաջինն յելս 'ի քարոզութի. * ապաշխարեցէք,
զի մերձեալ է արքայուն երկնից ||. որ և պարտի լի-
նել գլխաւոր առած մմ քարոզաց բանին. իմ, յու-
սագրական զոյգ ընդ խստութե, և յայտարար միջոցի
զոյգ Է վախճանի. այլ որ մեծն է, նախ առնել և ա-
պա ուսուցանել, զի յայնժամ ազդէ բանն քարոզչին.
վն որոյ և խորհրդով եդաւ 'ի տապանագրի երջանիկ
բաբունապետին մերոյ մեծին Միսիթարայ՝ որդեգրի
կուսին և ապաշխարութե վարդապետի. * Ծաղիկ վա-
րուց՝ քարոզ անշունչ || :

(7) Վասն մարախոյն՝ որ էր կերակուր մկրտչին, բա-
զումք բիւմ ինչ ասացին՝ անհաւատալի համարելով ըզ-
մարախն թռչական կերակուր լինել երբեք մարդոյ :
Եւ նախ՝ ոմանք զյուճական բառդ ագլիփէս, որ է մա-
րախք, սխալագիր համարեցան. քանզի եբիոնեան հին
ազանգաւորք կամեցան ընթեռնուլ էնփոփէս, որ է
ասեն խիւս ինչ 'ի մեղրէ և յիւղոյ զանգեալ. և ոմանք
'ի նորադանդից՝ աքառիտէս, կմ խառիտէս, որ են ծո-
վային ժժմակք. և ոմանք ևս աքառաւէս, այն է վայրի
տանձ : Իսկ այլք յարժանահաւատ անձանց անփոփոխ
պահել զձայնդ մարախ՝ յերկուս կարծիս տրոհեցան.
ոմանք ասացին՝ թէ սովաւ նշանակի նաև բողբոջն կմ
ծայրն բանջարոց. և ըստ այսմ եդել է եթէ ուլպացի
Թարգ.

Թարգմանն, Այսմ կարծեաց նախաստէ և այն, զի 'ի տեղիս տեղիս Ծին հայոց մինչև ցարդ զմատուտակ քաղցրահիւթ բոյսն կոչեն տնոճամբս մարախ կմ մորեխ. և աւանդութի իմն 'ի վր բերեն արտաքուստ, թէ այն իսկ էր՝ զորոյ զարմատն ծծէր սբ կարապետն: Եւ սակայն բաղումք ևս տներկբայ եդին լինել զբուն կենդանին մարախ. որոյ պէսպէս են տեսակք. և զայս հաստատէ ասելն հերոնիմոսի 'ի ք գիրս լեզեմ յովի նիանոսի. * Սովորութի է արևելեայց և ժողովքդեանն, յ լիբիոյ կերակրիլ զմարախս, եւք լե անապատն և լե ո տօթային լեարձակութի անշէն վայրաց իբրև թանձ, յ բախիտ ամպ իջանեն ||, զոր և 'ի ժամանակի սովու 'ի հայաստան հանդիպել ասեն պատմադիրք մեր: Յաւելլու ալափիտէ, թէ նախնիք զմարախս ուտէին խորովեալս և մանր աղացելս. մանաւանդ թէ ասէ՝ յարևու չորացուցել, և կմ աղիւճ և ծխով յօրինեալ՝ պահէին զամն ոգջոյն 'ի պարէնս: Իսկ մեզոն վայրենի յայտնի է որոց չըջել իցեն 'ի վայրաբնակ տեղիս. զի վայրի մեղուք 'ի ճեղքոճածօ ծառոց կմ 'ի ծերպս վիմաց կազմեն զմեղը, ոչ այնչափ ախորժելի. զի 'ի խժային և յանապիտան բուսոց անապատի հաւաքեն զհիւթս: Զսոյն հաստատեն վր կերակրոյ մկրտչին՝ ոսկեբերան, թէոփիլակառս, եւթիմիոս, իսիդորոս, և այլք ընդ նոսա:

(8) Յովսէպոս՝ ճարտար հրէայ, այսպէս գովէ զդուշութիւն զսբ մկրտիչն, 'ի ԺԷ. գիրս նախնեաց. ԳԼ. 5. որ ըսք այլոց. 7. համար. 2. * Սմանց 'ի հրէից անտի թոճէր, յ սատակեալ գող զօրուն հերովդի առ յոյ. և այն ար, յ դարապէս զվսէժս լուծանելով յովհաննու մակակո, չելոյ մկրտիչ. քանզի սպանանէ զնս հերովդէս ըզբարի այր, որ և հրամայէր հրէից յառաքինութիւն նկրտիլ, և սու միմեանս արդարութ և առ անձ բարեպաշտութիւն վարեալս՝ մկրտութե անաալ. քանզի յ այսպէս և մկրտութին ընդունելի նմա երևիլ (ա սէր), ոչ առ մեղաց ինչ քաւութի վարելով, այլ առ մաքրութի մարմնոյն, ուր և հոգին արդարութ իցէ յ նախասրբեալ: Եւ 'ի դառնալ այլոց միահամուռ, յ քանզի և ամբարձան առաւելապէս 'ի լուր բանիցն, յ երկեսու հերովդէս լե այնչափ հաւատարմութի նր առ մարդիկն, մի արդեօք յապստամբութի ինչ բերիցին. զի զամ ինչ երևէին խորհրդով նր դործել, յ կարի լաւ համարեցաւ՝ մինչև նորագոյն ինչ լեալ 'ի

„ 'ի նմանէ, կանխել բառնալ զնա ('ի կենաց), քան
 „ թէ յետ փոփոխութեն եղելոյ՝ 'ի վտանգ անկեալ՝ ա-
 „ սաշաւել : Եւ նա այսպիսի կասկածանօք հերովդի՝
 „ կապեալ առաքի 'ի մաքերունտա՝ 'ի նախասացեալ
 „ բանան, և 'ի նմին սպանանի : Եւ հրէից (այս եղև)
 „ կարծիք, եթէ 'ի վրէժ նր եղև խորտակումն այն 'ի
 „ զօրուն, այ չարաջար ինչ կամեւով 'ի վր հերովդէի || :
 Այսպէս է բառ առ բառ 'ի յունական բնագրին յով-
 սեպոսի . զոր և գտանես փոքր ինչ տարբերութեալ թարգ-
 մանութե առ եւսեբի . պատմ . էկեղ . Թ . II :

(9) Խորհուրդ անունացս յայտնի . Թ . Յովհաննէս՝
 որ թարգմանի շնորհ, յատուկ անուն պանծալի . զի
 ոչ ոք էր յազգի նորա մերձսուոր համանուն՝ առ 'ի նո-
 րոգեւ զյիշատակ նախնեաց . այլ ինքն եղև սկիզբն
 ծաքարոզ տոհմի արդարոց 'ի նոր օրէնս՝ անունամբս
 այսոճիկ, քան զոր յաճախեալ անուն սրբոյ գոճարա-
 գիւտ կմ անդիւտ . որ և սկսեալ 'ի մեծէն 'ի ծնունդս
 կանանց՝ մեծամեծ սբց տոճաւ օրինակ . զորօրինակ են
 յովհաննէս աւետարանիչ . յովհաննէս մարկոս . յովհան
 ոսկեբերան . և որ այլ ևս յովհաննէս անուն սբ հայ-
 րապետք . ևն :

Թ . Կարապետ, քի յառաջընթաց մարմնով գալստեան
 բանին յԾ . վս որոյ նոյնանուն գտանի և կոչումն՝ ա-
 րուսեակ նախընթաց արեգականն արդարութե . նոր
 հեղիաս՝ լցեալ հոգւով եղիայի . ևն :

Թ . Մկրտիչ, յարդեանց մեծագոյն պաշտաման իւրոյ՝
 որով եղև կնքատու և ձեռնադրօղ որդւոյն Թ . 'ի նոյն
 միտս ասի և է քահանայ՝ որդի քահանայապետի հնոյն
 և անցաւորի, պաշտօնեայ կմ սարկաւադ քահանայա-
 պետին մշտնջենաւորի և հեղինակի նոր օրինաց :

Թ . Մարգարէ . լի որում մեծն 'ի մարգարէս, և տի-
 րապէս տեսանօղ, զի աչօք ևս ետես զբանն կենդանի .
 և յառաջ և զկնի գուշակեաց՝ ոչ գրով, այլ՝ հոգւով .
 ոչ լոկ ձայնիւ, այլ ինքն գլխովին ձայն գողով որդւոյն
 Թ . յոր միտ և ասի Չայն բարբառոյ յանապատի, և
 քարոզ աղդարարօղ տիեզերաց . հրեշտակ ան առաջի
 նր, պատգամաւոր և հրաւիրակ՝ 'ի խօսել վս հարսին
 եկեղեցւոյ, փեսաւէր և բարեկամ փեսայացեալ բա-
 նին . ևն :

Ե . Առաքեալ . լի որում 'ի հօրէ առաքեալ հոգւով 'ի
 քարոզել զորդի զառաքեալն 'ի փրկութի տիեզերաց .
 վս որոյ կարասկեան՝ նովին մարգարէ, որով և առա-
 քեալ

քեալ . և նովին առաքեալ՝ որով և մարգարէ . որ է
հրաշափառագոյն :

Է . Մարտիրոս . զի վկայեաց առաջին և վերջին ճշմարտութե , և հեղմամբ արեան կատարեցաւ վս քալ
րողութե ճշմարտութե և ուղղութե և արդարութե :

Է . Անապատական և ճգնաւոր , կամ միայնակեաց և
կրօնաւոր . մինչ զի և նախասկիզբն անոճանեալ իմ
միանձանց սբ հայրն մեր անտոնիոս՝ ասի և է համա
նմանեալ եղիայի 'ի հնումն , և յովհաննու մկրտչի՝ որ
'ի կատարած հնոյն և 'ի գլուխ նորոյս օրինաց :

Ընդ եօթնեակ յորջորջանօքս անկանին և այլ իմ ստո
րագելիք նորին սբյ . յորս նախակարգեալ հնգեկին
անոճանք՝ են իբր յատուկ և յատկացեալ . ուն և դնի
'ի մեզ անուն մարդոյ՝ 'ի պատիւ սբյս , յովհաննէս ,
կարապետ , մկրտիչ , մարգար , առաքել . զորօրինակ և
մարտիրոս՝ զոյգ ք անոճան համօրէն վկայից , առաքե
լոց , մարգարէից , և իմ դասուց արդարոց . ք որում
և նահապետն՝ 'ի յիշատակ իմ նախահարց սբց , և
հայրապետն յանուն իմ սբ եմսաց : Այլ իցէ՞ թէ
քրիստոնեայքս՝ Քսեան անոճանեալքս սբ մկրտութե ,
և յանուն միոյ միոյ 'ի սբց կարգացեալքս յաւազանէ ,
կացցուք 'ի սահմանի անզուգական պատուոյ քրիստո
նէական շնորհաց , և մի ելցուք՝ մի և մի իւրիւր արտա
քոյ՝ ոչ անոճանց ոքց (օտար անոճանագրութեք) , և
ոչ նմանութե համանուն սբց (օտարոտի քաղաքավա
րութե .) զի այս իսկ է առաջին պտուղ բովանդակ
երկասիրութեա՝ նմանօղ լինել քսի և սբց նր :

Վ Կ Ը Յ Լ Բ Ը Ն ՈՒ Թ Ի Ի Ն

սքն Պետրոսի աղեքսանդրու հայրապետի
(1) , և Լ'բիսողոմայ սարկաւազին (2) :

Ն . յոան վարի . 15 : ՏԴ ԷԷԼ . հոյեմբեր . 25 :
Ե . հոյեմբ . 25 : Լ . հոյեմբ . 26 : Լաւսեբ . Է . 32 .
Բ . 6 : Լա յղ . ՎԷ : Լ'Լաւնաս . պատասխանատուութի .
Է . ԼԷ : Լ'հաստատ գրապետ' ի վարս պետր : Ստրիոս .
հաս . Է : Բարոնիոս . յամն 310 . ԼԷ : Լոմբեդիդ :
Վր . ճագիտարոս ի Լուղլեա Էար . Լա ալլ :

Ս ՈՒՐԲ ԵՒ ԸՌԸՎԻԼ
Լաշնորհ մեծ հայրանդան պետ
րոս աղեքսանդրացի՝ աւարտ
մարտիրոսաց կոչեցե՛լ, նստաւ
յաթոռ պատրիարգութեն աղեքսանդրիոյ
եգիպտացւոց յամի տն իբր 300 . և եր վրայ
ճշմարտութե քնական հաւատոց՝ հանապազոր
դեալ ի քարոզութի աւետարանին, ծաղկեալ
ուղղափառ հաւատով , և պտղաբերեալ բա
րի գործով , սիրելի և պատկառելի յաջս ամ
ժողովրդեան :

Լա եղև յետ վարելոյնր զպաշտօն հովուութե
յանդորրու զամս երիս՝ բորբոքեցաւ հուր
դառնութե ը ամ տիեզերս յերեսաց քնա
մարտ արքային դիոկղետիանոսի . քանզի փե

սայ նր մաքսիմիանոս երկրորդ՝ արմենտա-
րիոս կեսար կոչեցեալ, խրատեալ 'ի մօրէ
իւրմէ՝ որ էր կին չարասէր՝ մոլեալ զհետ
կռոց և յանհնարինս ատեցօղ քրիստոնէից,
դրգուեաց զաներ իւր՝ հանել հրովարտակ
արքունի իւմ տեղիս՝ 'ի հալածումն կրօնի
քրիստոնէութե . որ և եղև իսկ . զի յամի տն՝
303 . որ է սկիզբն թուականի մարտիրոսաց,
եւ հրաման սաստիկ, զի ո՞ դք և գտցի քրիս-
տոնեայ անուամբ՝ 'ի փոքունէ մինչև ցմեծա-
մեծս, դարձցի 'ի պաշտօն դիցն . և որ ոչն
առնուն յանձն, սրով և հրով, սովու և աք-
սորանօք՝ պատուհաս մահու ընկալցին և
բարձցին 'ի միջոյ . (թող զառաջին հալա-
ծանս դիոկղետիանոսի՝ առաւել ընդդէմ
քրիստոնեայ զօրականին :)

() այս պատուէր առեալ Յակալ իշխանաց
և դատաւորաց 'ի կողմանս կողմանս՝ 'ի գործ
դնել սկսան զանօրէն հրամանն : Այլ ո՞ կա-
րէ թուել զբազմունի քաջ նահատակացն,
որք արիաբար մատնեցին զանձինս 'ի մահ
վ՛ս սիրոյն քնի՝ ազգի ազգի և դառն տան
ջանօք, արք և կանայք, ծերք և տղայք, իշ-
խանք և քահանայք . էր՝ որ առանձինն, և
էր՝ որ խմբովին : Այլ աւանդ, զի և ոչ սակաւք
ուրանային զքն, և զկորուստն յաւիտենա-
կան շահէին :

Այս հրդեհ հալածանաց սկսեալ յաւուրց
դիոկղետիանոսի և գահակցինր մաքսիմիա-
նոսի հերակլեայ՝ տեւաց նսե յառանձին
կայսերուն միւս մաքսիմիանոսի երկրորդի՝
որ

որ կոչիւր արմենտալիոս գաղերիոս . այլ առաւել սաստկացաւ 'ի կողմանս արեւելից 'ի ժմկս մաքսիմիանոսի , որ և մաքսիմիանոս երրորդ՝ դաժ կոչեցեալ , քեռորդի նախընթացին ⁽³⁾ . որ եղև կեսար յամի տն . 305 . և ունէր ը իւրև զկողմն արեւելից և զձն եղիպտացւոց . և յետ սակաւուց էառ և զանուն կայսերուն :

Եւրդ՝ յայսմ և 'ի սոյն ժմկի սքն պետրոս եմկսապետ աղեքսանդրու փայլեչ պայծառ քարոզուք յձին եղիպտացւոց՝ ուսուցանէր միշտ զհաւատացեալսն՝ հաստատուն կալ 'ի հաւատս քսի մի , և կամակար մտօք մեռանիլ վ'ս անուանն տն : Իսկ մե լիտիոս ոմն եմկս լիկոպօլսոյ , այն է գայլքաղաք՝ 'ի սահմանս թեբայիդոյ եղիպտացւոց , ըմբռնեալ 'ի հրապոյրս չարին՝ և զարհուրեալ յերեսաց տանջանաց՝ անկաւ 'ի հաւատոց , և զոհեաց կռոց . և առ դառնուն սրտին յաւել գործել քապիրատուի բնմ՝ 'ի մեջ հաւատացելոց : Եւ իբրև 'ի վերին երեսս դարձ ցուցանէր անապաշխար՝ առ 'ի կարօղ լինելոյ ժառանգել զաթոռ եմկսու թի իւրոյ , սք հայրապետն պետրոս գտեալ զժանտաժուտն անզեղջ 'ի չարիս՝ ընկէց զնա ժողովական հանդիսիւ յամ պատուոյ երիցուն . զի թերևս յապաշխարուի եկեսցի :

Եւ նր ինչ ոչ հոգացեալ՝ արհամարհեաց զհայրապետն՝ ոչ ևս լինել ը ձեռամբ նր , այլ ինքնիշխան վարիլ ազատօրէն . և որսալցեալ զբնմն 'ի կողմն իւր՝ հերձոհած էարկ 'ի

'ի մէջ հաւատացելոց . յորմէ և արքանեակք
նր մեղեմիանոսք կոչեցան :

'Ի սա յարեցաւ և արիոս աղեքսանդրացի
հերետիկոստապետ՝ մինչև եր'ի վեր հանել
զաղանդ իւր , այլ եր'ի կարգի պաշտօնէից
եկեղեցւոյ . որոյ վ'ս և մերժեցաւ 'ի պետրոս
սէ հայրապետէ , և արտաքսեցաւ յեկեղեց
ւոյ : Այլ զկնի ստրջացեալ՝ ընկալաւ դիւ
րաւ զթողուի . զի երայր ճարտար լեզունաւ ,
և յանկուցիչ սրտի՝ լը որս խօսէր . մինչև
ձեռնադրիլ սարկաւագ 'ի նմին իսկ 'ի սքյ
հայրապետէն : Սայց յետ ոչ բազմաց անդ
րէն 'ի բաց սարտուցեալ 'ի նմէ՝ միւսան
գամ յարեցաւ 'ի մեղիտիոս . և զօրացոյց
զհերձուածն . նմին իրի և նզովիւք արտաք
սեաց զնա սքն պետրոս , և արար լը բանիւ :
Իսկ մեղիտիոս օրքան զօր գրգռեալ լըդէմ
պետրոսի հայրապետին՝ բզմ չարիս խօսէր
զնմէ առ ամսին , մնէնդ առ հեթանոսս .
մինչև ամբաստան լինել և առ մաքսիմիա
նոս՝ ցուցանելով զնա խռովեցուցիչ ժողո
վըրդեան (4) : Այլ զի տարածելէր անուն նր
առաջի թգրաց , թէ նա է՝ որ հաստատուն
ունի զքրիստոնեայս Յին եգիպտացւոց 'ի
կրօնս իւրեանց , առաքեցին արս՝ ունել զնա
և զգործակիցս նր : Յայնժամ ըմբռնեցան
բազումք յեպկսաց և 'ի քահանայից և 'ի
պաշտօնէից եկեղեցւոյ՝ իբր վեցհարիւր և
վաթսուն ոգիք . և 'ի զանազան տեղիս աքսո
րանօք և ազգի ազգի տանջանօք ընկալան
զնահատակուի :

Իսկ զսքն պետրոս ոչ կարացին ունել . զի ամբոխն աղեքսանդրացւոց առ հսրկ 'ի վր յարուցեալ արքունի սպասաւորաց՝ զդէմ կալան քաջութիւն : (3) Յայնժամ երկուցեալ սք չհայրապետին , զի մի 'իպատճառս իւր աղմուկ կոտորածի լինիցի 'ի ժողովրդեան , ը յորդորելոյ արանց բարեպաշտից մեկնեցաւ զանխուլ 'ի քաղաքէն (5) . և շրջեցաւ հալածական զբոլմ ժմկս 'ի կողմանս պաղեստինոյ և միջագետաց՝ (6) նեղուիս ծանունս կրելով յօտարութիւն և յերեսաց հալածչաց յայլ ևայլ տեղիս . զի բոց հալածանաց ունէր զմամ երկիր : Այլ ուր և դտանէր սք հայրապետն , ստէպ դիր յորդորանաց և քաջալերութիւն յղէր առ իւրոն , և առ ըմբռնեալսն վր հաւատոյ : Այլ յայսմ ամի ընթացակից էր սքն՝ երանելի սարկաւադն իւր աբխողովմանուն , այր ծերունի և զգաստ՝ լի հոգւով սքով . որ ը նմ ժուժկալեաց 'ի հալածանս զայնչափ ամս : Այլ եղև իբրև լուսն սքն պետրոս , եթէ գործակիցք իւր 'ի քարոզութեն՝ կատարեցան նահատակութիւն , և հօտն իւր զրկեալ 'ի հովուէ՝ կրէ զտագնապ վտանգի , դարձաւ եկն յաթոռ իւր յաղեքսանդրիս . և աբխողովմ ը նմա . և մխիթարեալ սրտապնդէր զամսին , և համարձականալ քարողէր զքսմած , և յանդիմանէր զմոլորութի հեթանոսաց :

Իբրև լու եղև այս առ մաքսիմիանոս , փութանակի առաքեաց հազարապետ զոմն արքունի հանդերձ երևելի զօրականօք յաղեքսանդր

անդրիա՝ սպանանել զեպկսապետն զպետ
 րոս : Այլ ի գալ զօրականացն՝ եղև խռովուի
 մեծ և աղմուկ ի Ժողովրդս քաղաքին . քանզի
 ասէին՝ Թէ լաւ է ամցն մեզ մեռանել , և
 ապա հայրապետիս մերոյ : Այլ յայնմանէ
 երկեան զօրագլուխքն ձեռն արկանել ի նա
 և սպանանել , այլ արկին զնա ի բանտ :
 Ի նոյն աւուրս իջեալ էր յանապատէն ի
 քաղաք անդր աղեքսանդրիոյ՝ աշխարհաքա
 ղոզ այրն ույ՝ մեծ արքայն անտոնիոս , այց
 առնել կապելոցն վժ վկայուէն քնի , և Թէ
 հնար ինչ իցէ՝ չարչարակից լինել սքին հան
 դիսիւն նահատակուի : Արոյ հանդիպեալ և
 սքին պետրոսի հայրապետին՝ մինչդեռ ի
 կալանս էր , կարեկից լինէր վշտաց նորա և
 մխիթարակից . և նախնապէս բանիւք քաջա
 լերուծէ զունարթացուցանէր զերանելին
 մինչև յօր վախճանի նր . և ապա յետ կսւ
 տարման նր դարձաւ յանապատն իւր :
 Այլ միով աւուրք յառաջ ք զկատարումն
 պետրոսի հայրապետի՝ գուն գործեաց նեն
 գամիտն արիոս , որ լ բանիւն արարեալ էր
 ի սքի հայրապետէն , արձակիլ ի կապա
 նաց բանադրանացն ⁽⁷⁾ . քզի զահի հարեւ ,
 Թէ ի նահատակիլ սքին յ՛նջ ք զարձակումն
 իւր՝ խորշելի լիցի ինքն ամցն , առաքեաց բա
 րեխօսս ի բանտն՝ քահանայս և տանու
 տեարս արս պատուականս առ հայրապետն ,
 զի օրհնեսցէ զարիոս՝ և արձակեսցէ ի կա
 սանաց որոշմանէն , խոստանալով ամենայ
 նիւն յետս կալ ի մե լիտիոսէ՝ և ապաշաւել ,
 և

և բառնալ 'ի միջոյ զպառակտումն եկեղեցւոյ . մանաւանդ զի ակնունէր ժանտն արիոս աւագութե՛ն հասանել զկնի մահու սքն , և հայրապետուէ իսկ գլխովին : Աւելին գլխաւորք աղաչաւորաց 'ի դիմաց արիոսի՝ աքիւղաս և աղեքսանդրոս երիցունք հայրապետանոցին :

Իսկ սքն պետրոս՝ որ վերին յայտնութիւն տեղեկացել գիտէր զէս մեծագոյն չարիան , զոր հանդերձեալ էր յարուցանել արիոս 'ի մէջ եկեղեցւոյ , ոչ ետ տեղի բանից նոյն . և 'ի թախանձել նոցա յոյժ՝ եհան զիշխանաւորսն արտաքս , կոչեաց առանձինն զաքիւղաս և զաղեքսանդրոս , և ասէ ցնմ տխրադին և զայրագին բանիւք . վո՛ւ արիոսի՝ աղաչէք զիս . արիոս յայսմ՝ Յի և 'ի հանդերձեալն նշովեալ է և որոշել 'ի փառաց որդւոյն նոյն : Աւարդ՝ զայս իմ ասելով , մի կարծէք զիս անդութ և անխիղճ , այլ՝ ունկն դիք բանից իմոց , և 'ի միտ առեք զգաղտնաւ ծածուկ պատրանս արիոսի՝ որ յսմ չարիան յադ ընթանայ . զի ոչ եթէ յինէն հաստատեմ զորոշումն նորա 'ի սք եկեղեցւոյ , այլ՝ նոն բանիւ : () Ի յայսմ գիշերի յետ աղութիցն իմոց՝ եղէ 'ի զարմացման , և տեսի մանուկ մի՝ որպէս թէ ամաց երկոտասանից՝ լուսազարդ դիմօք ոն զարեգակն , զգեցեալ պատմութեան սպիտակ . և էր այն պատառեալ 'ի վերուստ 'ի պարանոցէն մինչև 'ի ստորոտսն . և ունէր ամփոփեալ 'ի վր՝ սրտին երկու ձեռօքն պինդ՝ առ 'ի ծածկե-

Լոյ զմերկուին : Եւ իմ թմրեալ յապշուէ՛
 ըարմացսն ոսկերք իմ, և կցեցաւ լեզու իմ
 'ի քիմս իմ . այլ իբրեւ տունաւ ինձ զօրութի
 բարբառելոյ, աղաղակեցի և ասացի . Տէր
 ո՞վ պատառեաց զքո պատմութեանդ : Եւ նա
 ասաց . արիոս պատառեաց զիս ⁽⁸⁾ . այլ դու
 տես և զգո՛յշ լեր, զի բարեխօսս կամի նա
 յղելառքեզ . մի՛ հաւատարնմա, և մի՛ ըու
 նիր զնա 'ի հաղորդութի սք եկեղեցւոյ :
 Ստորոգիւնեա՛ և աքիւղայի և աղեքսանդրու
 որ յետքո՛նստելոց են յաթող քո, զի և ո՛չ
 նոքա ընդունիցին զնա 'ի հաղորդութի : Եւ
 ըստին սակի գուշակեաց սք հայրապետն
 արժանաւանգս աթողոյն իւրոյ լինել
 զաքիւղաս և զաղեքսանդրոս՝ ը որս խօսէր ⁽⁹⁾ :
 Եւ սկսաւ պատմել նց, թէ ո՞րքան հալա
 ծեցաւ վճ քո՛ 'ի պաղեստինէ, 'ի փիւնիկէ,
 'ի միջագետս և յասորիս և 'ի կղզիս . եցոյց
 նց և զմերձենալ նահատակութե՛ իւրոյ՝ որ
 յայտնեցաւ նմ 'ի տօնէ . և միսթարեալ
 յուղարկեաց զնս :

Եւ զօրականքն արքունի փութային 'ի գը
 լուխ տանել զհրաման մաքսիմիանոսի՝ ցու
 ցանելով զոր 'ի նմէ հրովարտակ՝ սպանանել
 զհայրապետն . բայց չէին ձեռնհաս . քան
 զի բազմութի ժողովրդեանն 'ի վր հասեալ
 կային զինուք առ դուռն բանտին վճ հայ
 րապետին իւրեանց . ը նոսին և բազումք
 'ի միայնակեցաց, որք իջեալ էին յանապա
 տէ ը սքն անտոնի մեծի՝ ինամ ունել բան
 տարկելոցն վճ հաւատոյ : Եւ այն ինչ խոր
 հէին

հէին զօրականքն սրով վանել զամբոխն ,
 և կորզել զհայրապետն առ 'ի սպանանել ,
 զմտաւ ածեալ սրբոյն՝ զի մի արդեօք կռիւ
 մեծ լինիցի ի քաղաքացիս և ի զօրականս՝
 'ի մահ և 'ի կոտորած բազմաց , և կմ խա-
 փանեսցի մարտիրոսութի նր , յղեաց գաղտ
 առ զօրագլուխսն զերանելի սարկաւազն
 իւր զաբխողով , և աղաչեաց չարկանել ձեռն
 'ի ժղձրդս . այլ քանզի զանձն իմ խնդրեն
 ասէ , 'ի գիշերի եկեալ 'ի հարաւակողմն
 բանտին , և ծակեալ զորմն՝ հանցեն և տար-
 ցին ուր կամին : Աւ զայս արարեալ 'ի գիշե-
 րի՝ հանին զնա 'ի բանտէն գաղտ 'ի ժողովը-
 դենէն . զի որ առ դրանն կային , 'ի քուն
 մտեալ էր նց . և 'ի սաստկութի հողմոյն՝ ոչ
 իմացան զհատումն որմոյն 'ի միւս կողմա-
 նէն . զի և չունէին ինչ կարծիս այնպիսի :
 Աւ իբրեւ առին գնացին զերանելի հայրա-
 պետն՝ հնգեքին զօրականք , տարեալ հա-
 սուցին 'ի տեղի կատարմանն , այն է վայրն
 կոչեցեալ 'ի բնակչաց՝ երնջոց դաշտ . ուր
 և լեալ էր նահատակութի սբոյն մարկոսի աւե-
 տարանչի , և վկայարան յանուն նր շինեալ
 առ տեղեաւն , և գերեզմանք հայրապե-
 տացն աղեքսանդրիոյ : Յայնժամ խնդրեաց
 սբ հայրապետն 'ի զօրականացն , և դնաց 'ի
 տապան աւետարանչին մարկոսի . և զգե-
 ցեալ զհանդերձ եպսուէ , և գիրկս արկեալ
 տապանին՝ աղօթեաց յերկար վս հօտին իւ-
 րոյ և խաղաղութեան եկեղեցւոյ , և յաջողութե
 իւրումն առաջիկայ հանգիսինահատակութե .

և ողջունեաց զայլ ևս սքց տապանսն՝ որ անդ
էին, զհնգետասան հայրապետացն եղելոց
յառաջ քան զինքն :

Եւ իբրեւ լուսանայր առաւօտն, ետես սքն՝
զի ահա գային այր մի ծեր՝ բարձեալ չոր
մորթս, և կին մի կոյս և պառաւ՝ որ ունէր
կտաւս, և տանէին ՚ի քաղաքն ՚ի վաճառել :
Եղևաց զնո սք հայրապետն, և հարցա-
նէր. քրիստոնեայք էք : և նոքա ասեն. թէ
աստուճած կամի : Եւ սէ ցնոսա. ուր երթայք :
Նոքա ասեն. ՚ի վաճառել զգործս մեր : Եւ սէ
սքն. աստուճած առաքեաց զձեզ որդիք լու-
սոյ : Եւ ծանեան՝ եթէ եմկսապետն էր.
վո զի ոմ զլոյս փայլէր այնուհետեւ : Եւ սէ
ցնո սքն. մնացէք առ իս : Եւ նք ասեն.
հրամայեցեր տր : Եւ ապա ձայն ետ զօրա-
կանացն, և ասէ. մի կայք այսուհետեւ,
լոյս է այժմ. կատարեցէք զհրամանս թա-
գաւորին ձերոյ : Եւ նք առեալ ածին զնա
՚ի հարաւակողմն վկայարանի սքշն մարկոսի :
Հայնժամ ասէ սքն ցծերն. տարածեալ
զմորթդ, և սփռեալ զկտաւսդ ՚ի վր երկրի :
Եւ ՚ի տարածելն նր՝ եկաց ՚ի վր կտաւի
մորթոյն. և յարեւելս հայելով՝ երեք ան-
գամ կրկնեաց ծունր, և կնքեաց զինքն նշա-
նաւ սքյ խաչին. թողացոյց զնա փորտն յին-
քենէ, և մերկացոյց զպատուական պարա-
նոցն իւր. և խոնարհեցոյց քսի զուլն, կար-
կառեաց զգլուխն, և ասէ ցզօրականսն.
կատարեցէք զհրամայեալն ձեզ. և ինքն
աղօթէր առ ւած տարածեալ ձեռօք : Եւ
ահա

ահա եկն ձայն յերկնից՝ որ ասէր . պետրոս
 գլուխ առաքելոցն , և պետրոս զրաւ մար
 տիրոսաց , եկ և հանգիւր 'ի տեղիս լուսոյ՝
 որ պատրաստեցաւ քեզ յայն (10) : Իսկ զօրա
 կանքն պատկառելով 'ի սքանչելի համեռ
 տուէ և 'ի հրեշտակային կերպարանաց սքն՝
 ոչ համարձակէին սպանանել զհայրապետն .
 յայնժմ եղին 'ի միջի իւրեանց դահեկանա
 այր իւրաքանչիւր , զի առցէ զայն՝ որ հա
 տանէ զգլուխ սքն (11) . զոր և արար իսկ մին
 'ի նոցէ , 'ի մի հարուած սրոյ 'ի բաց հատել
 զգլուխ սքն : Եւ նոյնժամայն թողեալ
 զմարմինն 'ի տեղւոջ անդ՝ խոյս ետուն զօ
 րականքն . զի երկնչէին 'ի ժղլիւրդենէն : Եւ
 եղեն սքանչելիք 'ի տեղւոջն . զի գլխաւ
 տեալ մարմինն՝ որ տարածեալ կայր 'ի վր
 երկրի , յեցաւ իբրեւ կենդանի 'ի վր ծնդաց ,
 և յարուցեալ եկաց կանգուն 'ի վր ոտից
 իւրոց : () որ տեսեալ նախասացեալ ծերոյն
 և կուսի՝ եկին և պատմեցին 'ի քաղաքն :
 Եւ զգլուխ թողուլըոցն՝ որք պահէին զդունն
 բանտին . եկին հասին բազմուք 'ի տեղի
 անդր , և արարին կոծ մեծ՝ 'ի վր նոց : Սմանք
 զսք գլուխ նոց 'ի ձեռս առեալ համբուրէին
 արտասուօք . կէսք զսք մարմնովն զեղեալ
 ողջագուրէին . և այլք զպատուականն ա
 ընեն յերկրէ անտի թողովէին :

Եւ եղև հակառակուի վն հանգստարանի
 սքն . զի ոմանք ստեին թաղելառ տեղեալն
 'ի մերձակայ դամբարանս սքն մարկոսի լը
 այլ հովիւն աղեքսանդրացւոց . իսկ այլք
 ասէին

ասէին տանել 'ի շիրիմս նահատակաց , զոր
շինեալ էր ինքն իսկ սք հայրապետն վժ
մարտիրոսաց Ժմկին . և յաղթեաց սոցայս
խնդ և բան : Սպա եղին փութանակի զսք
մարմինն 'ի նաւ , քղի յափն կոյս էր տեղի
նահատակութեն , և յետս կոյս նաւեալ 'ի
փառոն կղզին եղոսի՝ եկին յարեմտակողմն .
և նախ առեալ տարան յեկեղեցին իւր 'ի
հայրապետական աթոռն . և զգեցուցեալ
զնա եպիսկոպոսն զարդուք՝ նստուցին յա
թոռն սքն մարկոսի : () ի ցորչափամս հո
վին եկաց սք հայրապետն , երբեք յաթոռն
իւր ոչ նստաւ . վժ զի տեսանէր լոյս փայլեալ
'ի վր աթոռոյն , և ոչ կարէր նստիլ անդ .
այլ յորժամ կամէր վիպել ժողովրդեանն
իւրոյ , ելանէր յաստիճանն , և նստէր առ
պատուանդանի աթոռոյն : Աւ ժողովրդեանն
դժոճարեալ ը այն՝ և տրտունջ բարձեալ
աղաղակէին , թէ նիստ յաթոռն քո սքդ այ :
Աւ նա հազիւ հաւանեցուցանէր զժողովրդն ,
և ոչ նստէր յաթոռն : Սայց առանձինն յող
ջունարանի ասաց երիցանց իւրոց աքիւղասաց
և աղեքսանդրու և որոց ը նմ ժառանգաւ
ւորաց եկեղեցւոյ , թէ յորժամ մերձենամ
յաթոռն , տեսանեմ զո՞ր լուսատեասակ իմն
նստեալ 'ի վր աթոռոյն , և ոչ իշխեմ մօտիլ
առ նա . այլ՝ սարսեալ դողամ , և զարհուր
եալ սասանիմ ո՞ն խռիւ՝ 'ի հրոյ : Սիանգա
մայն և լի եղեալ խնդուք , ոչ ունիմ հնարս՝
եթէ զինչ արարից վժ ժողովրդեանս , զի մի
գայթակղիցին : Ստիմ առ պատուանդաւ
նին .

նին , ոնց տեսանէքդ , բազում անգամ . այլև
զայն ևս յանդգնուի՞ գործեմ վասն ժողովր
դեանն շինուէ : Եւ յսուհետեւ յորժամ ժողո
վուրդն զիս բռնադատէ , դուք աղաչելով
լռեցուցէք . և մի և դուք լը ժողովրդեանդ
վտանգէք զիս : Եւ ահա վն այս պատճա
ռացս ժողովուրդն նմ փափաքէր տեսանել
զսքն նստեալ յաթոռ , և ոչ տեսին . վն
այսորիկ յետ կատարմանն տարեալ եդին
կարօտիւ զմարմինս սքն յաթոռն արժանա
ւոր , յարմարեալ զհատեալ գլուխն 'ի վր
պարանոցին : Եւ նա թէպիտեւ գլխատեալ
տարածեաց սքանչելեօք զշնորհաբաշխ աջն
իւր , և խաչակնքեալ զժողովրդն՝ ասէր 'ի
լուր ամցն . նոր լը ձեզ լիցի :

Եւ ապա բարձեալ քահանայից զսք մար
մինն 'ի վր ուսոց՝ հանդերձ երգօք օրհնուէ ,
խնկօք և մոմեղինօք՝ և ոստովք արմաւեն
եաց՝ առեալ տարան 'ի հանգատարանն ,
զոր ինքն շինեալ էր . և եդին անդ 'ի տա
պանի մեծաւ պատուով՝ պատեալ ազգի
ազգի խնկօք անուշիւք : Եւ յետ նր նստաւ
յաթոռն 'ի տեղի նր աքիւղաս աւադերէցն
իւր . և ապա յետ աքիւղասայ աղեքսանդ
րոս , լը կանխասաց բանի սքն :

Եւ յաւուրս աքիւղասայ արիոս աղուի
սաբարոյն նենգանօք սպրդեալ եմուտ յե
կեղեցի , և ձեռնադրեցաւ 'ի նմէ քահանայ .
և ապա յաւուրս աղեքսանդրի 'ի դուրս ե
բեր զմթերեալն 'ի սրտի անհնարին մոլո
րուի լըդեմ բանին նոյ , և պատառումն մեծ

Կարկ 'ի մէջ եկեղեցւոյ՝ ը տեւեան սքին
 պետրոսի • որոյ վժ և ընկալաւ զդատապար-
 տուի 'ի սք ժողովն նիկիոյ՝ յամի տն • 325 •
 յորում յաղթող սպառազէն եղև սքն աթա-
 նաս սարկաւազ աղեքսանդրի՝ ը այլ սքց
 հայրապետաց • որ և զկնի կալաւ զաթոռ
 հայրապետուն հանդերձ բազմադիմի հա-
 լածանօք յերեսաց արիանոսաց • Սյլ նա
 հատակուի սքին պետրոսի հայրապետին և
 մեծայաղթ վկային՝ եղև իբր հնդետասան
 ամօք յառաջ ք զնիկիոյ ժողովն , յամի տն
 310 • կմ 311 • յիններորդ ամի հալածանաց
 իւրոց • ի 29 • ամսոյն աթիրայ ը աղեքսանդ-
 րացւոց • այն է՝ ի նոյեմբերի • 25 • ⁽¹²⁾ • Իսկ
 ամք հայրապետուն սքին պետրոսի՝ եղեն
 ընդ տմ՝ ժք • զի զամս երիս 'ի խաղաղուն
 կալաւ զաթոռն՝ լուսափայլ վիգպուք իւրով,
 և զինն ամ 'ի հալածանս վժ քնի՝ յաթոռն
 և արտաքոյ ⁽¹³⁾ • մինչև վճարեաց զկեանս
 իւր փառաւոր նահատակուք , և փոխեցաւ
 յերկրայնոցս 'ի յերկինս •

Վրեաց սք հայրապետն պետրոս ոչ սակաւ
 բանս 'ի շինուի եկեղեցւոյ • յորոց դտանին
 և ցարդ հնդետասան կանոնք նք վժ ապաշ-
 խարողաց՝ լի իմաստուք • ոն և հատուած՝ ի
 գրոցն՝ որ յաղաղս անութեք քնի • բան վասն
 զատկաց • թուղթ առ աղեքսանդրացիս •
 և այլն •

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) () վկայաբանութիւն սբյն պետրոսի աղեքսանդ-
 րացւոյ հաւաքեցաք՝ ի տեղեաց անտի նշանակե-
 լոց՝ ի սկզբան . առաւելապէս՝ ի հին վկայաբանութենէ՝
 զոր թարգմանելէ անաստաս գրապետ՝ ի թ գարու՝ ի յու-
 նականէն՝ ի լատին , զոր և քաղելով՝ ի մէջ բերէ բարո-
 նիոս . և ամբողջ՝ կոմբեփիզիոս . յորմէ կայ հատուած
 և առ բոլրանդեանս՝ ի վարս մարկոսի աւետարանչի՝ ի
 25 . ապր : Ուն և բազմօք՝ ի ձեռագիր յայսմաւուրաց
 հայոց , առաւել թ օրինակին ար իէլի . զորոյ ոչ միայն
 զբանան , այլև զոճ գրութեն կալաք հաստատուն . զի
 ամիւն անխոտոր զուգընթանայ թ նախայիշել հին վե-
 կայաբանութե . թող զթեթե ինչ տարբերուիս՝ զորո-
 սունիմք նշանակել ի կարգիս : Ինչ ինչ առաք և յեւսե-
 բիոսէ , որ ժամանակակից գոլով՝ մեծաւ դովութիւն յի-
 շէ զնահատակութի սբյն՝ յեկեղեցական պատմութե իւ-
 րում : Ինչ ինչ և ի սբյն աթանասէ՝ թ վերաբերելոցն
 առ հերձոճածն մեղիտիոսի : Որովք ունիս իմանալ՝ թե
 ողջոյն իսկ վկայաբանութի սբյս հաստատուն հեղինա-
 կութ աւանդեալ իջանէ՝ ի սկզբանէ մինչև ցարդ :

(2) Իսկ վն արխողոմայ սարկաւազի չգտաք ինչ որոշակի
 առ այլս . այլ միայն ի յայսմաւուրս մեր յիշի թ եդե-
 լոցս՝ լինել չարչարակից սբյն՝ ի հալածանս , ևն . սրն
 և ի հին վկայաբանութե անդ յունաց հարեանցի ինչ
 նշանակի համաձայն հայուամ . ոյլ յերկոսին ևս առանց
 յիշելոյ զվախճան նր : Վն կամ իբրև խոստովանող կա-
 տարի յիշատակ նր առ մեզ , և կամ ոնք երևի՝ նահա-
 տակեալ իցէ թ այլս բազումս , որք յառաջ և յետոյ ք
 զկատարումն պետրոսի՝ կատարեցան ի սահմանս ե-
 գիպտոսի . զորոց երկար են բանք առ եւսեբիոսի և
 առ վկայաբանութիս ամ ազգաց :

(3) Այլ թե ո՞ր կայսերաց եղև հալածիչ և նահատակող
 սբյն պետրոսի , գիտելի է . զի ի վկայաբանութիս յու-
 նաց՝ ուն և ի բասիլեան օրինակն և առ այլս բազումս
 ի յետնոց , յիշի անունս մաքսիմիանոս . նոյնպէս գնի և
 ի բանս սբյն աթանասի , և ի թուղթն նորին սբյն
 պետրոսի՝ զոր ի մէջ բերէ բարոնիոս : Բայց քզի երեք
 կայսերք եղեն ի նոյն ժամանակս սովին անուամբ , վե-
 կայագիրքն հռովմեական իբր որոշելոյ վն գնէ՝ գաղե-

րիոս մաքսիմիանոս . բայց սովին ևս ոչ լուծանի տա-
րակոյսն . զի գաղերիոս անուէն իսկ հասարակ էր եր-
կուց 'ի կայսերաց անտի մաքսիմիանոս կոչեցելոց : Ա-
պա որոշագոյն թուի եղեալն 'ի յայսմաւուրս հայոց .
մաքսիմիանոս փեսայ գիողեատիանոսի . զի փեսայ գիող-
եատիանոսի եղև միայն միջինն մաքսիմիանոս՝ արմենտա-
րիոս կոչեցեալն . որ այն իսկ է գրգռին հալածանաց .
վնյ սա երևի առաջին հալածող սբյն պետրոսի : Այլ
այսու ամի՛ն յետ ժամանակաց նահատակող սբյն հա-
մարի երրորդն մաքսիմիանոս՝ դաժ և արամաղդ կոչե-
ցեալ՝ քեռորդի երկրորդին . զի սա տիրէր 'ի վր կող-
մանցն եգիպտացւոց , և առաւել ք զայլս եղև թշնա-
մի քրիստոնէից . վնյ և բարոնիոս որոշակի զսա դնէ լի-
նել նահատակող պետրոսի . և առ որոշելոյ զսա յայ-
լոց՝ կոչէ թ ոմանց մաքսիմիանոս . այլ մեք զգործածա-
կանն եղաք , որ է մաքսիմիանոս : Ճանիր և զայս , զի
յայսմաւուրս հայոց՝ 'ի վերջին գործս նահատակուե-
սբյն պետրոսի դնի գիողեատիանոս . այլ զայս այնպէս
իմա , իբր թէ առ ժամանակօք հալածանաց գիողե-
ատիանոսի լեալ իցէ . զի և գործք գահակցաց և յաջոր-
դաց նր՝ յանուն գիողեատիանոսեան հալածանաց յի-
շին 'ի բիւմ գիրս : Չայսցանէ այլուր առանձինն ու-
նիմք տալ տեղեկութի . մարթ է տեսանել և առ բա-
րոնիոսի յամն . 310. 311. ևն :

(4) Չարախօսելն մեղիտիոսի ընդ դէմ պետրոսի հայրա-
պետի առ մաքսիմիանոս՝ յիշատակէ նա ինքն սբ հայրա-
պետն 'ի թուղթս իւր առ եպիսկոպոսունս . զնոյն հաս-
տատէ և սբն աթանաս 'իբ պտնխնատունութե , 'ի մեջ
բերելով զչարիսն մեղիտիոսի : Բայց ծանիր , զի որով
հետև բիւմք կային ջատագովք նր՝ մեղիտիանոս ասա-
ցեալքն , 'ի սց գրունածոց բիւմ գովուիք սերմանեցան
զնմանէ 'ի ժողովրդեան . և ահա յայսպիսի համբաւոյ
առեալ և սբն եպիփան՝ մեղմով խօսի զմեղիտիոսե , ('ի
հերձ . 48.) որմ թէ իրաւացի օրինօք թեթև ինչ հեր-
ձունած իցէ յարուցեալ . որ ամի՛ն ըգէմ ելանէ ստոյգ
պատմութեցն աւանդելոց 'ի սբյն աթանասե , որ քաջ
գիտակ էր գործոց Յին իւրոյ՝ և էր ժամանակակից :

Չայսմանէ երկար խօսի բարոնիոս յամն . 306. ևն :

(5) 'ի Հ. Գ 'ի յայսմաւուրս հայոց՝ ասի , թէ կայսերք
հալածական արարին զպետրոս հայրապետ յաթուոյ :
Այլ այս ոչ հակառակի այնմ , զոր եղաք թ հին վկա-
յաբանուե , թէ ինքնակամ խոյս ետ սբն յաթուոյ . զի
պատ-

պատճառ այսմ եղև հաշտութեամբ բռնաւորաց յարու-
ցեալ լռեմ նր :

(6) 'Ի Հ. բացայայտ դնի' թէ իննամ կրեաց հաշտանա-
յօտարութեան՝ վտարել յաթոռոյն . իսկ ոմանք ցուցա-
նեն՝ թէ թէպէտ իննամեայ ժամանակաւ կրեաց զհա-
շտութեամբ , բայց յաթոռն իւր կալով . և յիններորդ ամի
վտարեցաւ , և ըմբռնեցաւ . այսպէս երևի դնել և լեքէն
հատ . ք . երես . 397 :

(7) Բազումք համարեցան՝ թէ արիոս բանադրել էր
յերիցութեան իւրում՝ վս բանի աղանդոյ իւրոյ լռեմ
ածութե բանին . այսպէս դնեն և յոլովք 'ի վկայաբա-
նութեց և 'ի հեղինակաց . զնոյն ցուցանէ և յայսմա-
ւորքն հայոց : Բայց սակայն լը հնագոյն պատմութեց
և բուն վկայաբանութե՝ ուն պնդէ բարոնիոս , յայն-
ժամ չէ էր յայտնեալ աղանդ նր , և չէ էր քահանայ .
այլ միայն վս յարեւոյն 'ի մեղիաթոս և զայրացութեան-
լոյ զհերձուածն՝ էր բանադրել : Իսկ չընդունել սքն
զնա 'ի հազորդութե նաև 'ի վերջին պահու՝ էր յածային
յայտնութե . որով գիտաց ոչ զոր էրն յայնժամ , այլ
յաւէտ զոր լինելոց էր . և տեսիլն իսկ ոչ այնչափ զե-
ղեալն , որչափ զլինելոցն գուշակէր , թէպէտև յան-
ցել ժամանակի խօսելով յասելն , պարտաւոր : Եւ այսմ
չեք տարակոյս . զի արիոս տակաւին յայնժամ էր սար-
կաւադ . որ և յետոյ սպրդեալ՝ եղև քահանայ յաթիւ-
ղասայ . ուն վկայէ և սողմենոս . Գիրք . Թ . Գլ . 14 . և
յետ ժամանակայ յաւուրս աղեքսանդրի յայտնեաց ըզ-
չարութիւնն իւր . մինչև դատապարտեցաւ 'ի սք հարցն
նիկիոյ :

(8) Ասելն՝ աստանօր պարտաւոր դի , նոյն է լը ասուէս ,
պատառեաց զպատմութեանն իմ խորհրդաւոր : Այլ
ծանիր , զի թէ 'ի յայսմաւուրս հայոց' և թէ 'ի բա-
սիլեանն յունաց , ուն և առ ար իէլի , ոչ դնի խնդիր
բայի . այլ՝ լոկ բայս պարտաւոր . որով իմանի նախայիւ
չեալ պատմութեանն՝ զորմէ հարցանէր պետրոս : Իսկ 'ի
հին վկայաբանութե դնի , պարտաւոր ինչ . որ և նոյնա-
նայ լը իմաստիցն : Բայց մեզ ընտրեւագոյն թուեցաւ
դնել դի . զի նախ այսպէս գրի 'ի Հ = Յ . (ք 'ի հնա-
գոյն օրինակի յայսմաւուրաց հայոց ' որ լը կարգի յու-
նաց շարադասեալ՝ սկսանելով 'ի սեպտեմբեր ամսոյ .)
* ար՝ ամ պարտաւոր դի : և նա ասէ , արիոս || : Եւ
երկրորդ՝ զի նաև սքն ներսէս լամբրոնացի , յայտ է
թէ հնագոյն օրինակաց հետեւելով՝ 'ի մէջ բերէ զայս

այսպէս 'ի թուղթն առ ոսկան միայնակեաց, գեղեցիկ
խորհրդածութիւն կշտամբելով զբաժանօղս եկեղեցւոյ,
յասելն: * Համարաւանութեն բարձրունէ զիրեարս
նետահարեք անգոսնելով, և զքսի մարմին 'ի պար
զամիտս և յախմարս խոցոտեալ պատառէք: Եւ որում
ասացն առ պետրոս, արիոս պապառեաց զիս: ոչ վն դու
ւանութեն միայն, այլ՝ զեկեղեցւոյն պատառումն՝ Իւր
համարեցաւ, և ծանր համարեցաւ ք զհերձոճածոյն
դաժանութի: Իսկ գուք ահաւագիկ 'ի սնոտի իրս
զեկեղեցւոյ պատառումն առ ոչինչ համարիք, և ոչ
յանգուցանելովն 'ի ձեզ հաւանեցուցանէք, այլ՝ մըր
ցելովն պատերազմակիցս յարուցանէք: Իսկ 'ի բա-
թիլեան վկայաբանութե գնի բացատրութի այսպիսի:
* Պատառեալ պատմութեանն նշանակէր զբաժանութեան
մոճեալ հայհոյութեն արիոսի 'ի սք երրորդութին: և
այս ևս փակի 'ի բանս անգ լամբրոնացւոյն, յասելն՝
* ոչ վն դաւանութեն միայն: Զորոց ունիս 'ի միտ
առնուլ, զի տեսիլն այն նշանակէր զկրկին պատառումն
մոճեալ յարիոսէ: մի՝ լը հերձոճածոյ պառակտման ե-
կեղեցւոյ՝ որ է մարմին քսի: զոր և արար արիոս յա-
ռաջ և յետոյ ք զայն տեսիլ: և միւս ևս՝ լը ժանտ հե-
րետիկոսութե, որով բաժանէր զնոյն իսկ զանձն բա-
նին մայ, ուրանալով զմծութե նր՝ և զմշտնջենաւորութե
թի՝ և զհամագոյութին ք հօր: և զայս յայտնի արար
զկնի տեսլեանն եղելոյ:

(9) 'ի հին վկայաբանութե յունաց գրի և այս՝ թէ ասա-
ցեալ իցէ քս առ պետրոս: * Պատուիրեալ նաև աքիւ-
ց, զասայ և աղեքսանգրոսի երիցանց, ուրք զկնի քս ունին
հովոճել զեկեղեցի իմ, զի մի իւրիք իրօք ընկալցին զնա
(ք զարիոս): Զնոյն երկրորդէ և մըր իէլ՝ վարդա-
պետ հայոց, որոյ բանիւ եղաք և մեք: ոմ և օրինակն
Հ=Հ: Զայս թուի խորհրդով զանց արարեալ Հ. 'ի
յետին օրինակս: որովհետև աքիւզաս ընկալաւ զա-
րիոս 'ի հաղորդութե: նոյնպէս և աղեքսանգր՝ առ ժա-
մանակ մի: Բայց 'ի զուր: զի ուր նաև Հ. ցուցանէ,
թէ գուշակեաց պետրոս զյաջորդելն աքիւզասայ և ա-
ղեքսանգրի: և յաւտ արար նց զնենդ արիոսի, նովին իսկ
յայտ է թէ 'ի տեսլենէ անտի գիտելով զգուշացու-
ցեալ եր զնո պետրոս: Իսկ թէ զիարդ եղև նոցա ան-
զգոյշ կալ զկնի, չէ ինչ զարմանք, թէպէտև էին արք
առաքինիք և քաջ հովիւք: զի աղուհասարարոյն արիոս
այնպէս ձևացոյց զինքն պատրաստ յապաշխարել, մին-
չև

չեւ անմարթ երևեցաւ նոյ մերժել զապաշխարօղն . վնյ
և ակամայ կամօք ընկալան զնա : Այլ զխորամանկու
թի արիօսի լիով ունիս իմանալ 'ի պատմութեց ժողո
վոյն նիկիոյ :

(10) 'ի հին յունարէնն ասի , թէ զայս ձայն ' պեպրոս
գլխի ատօմելոյ : և պեպրոս զբա մարտիրոսաց , լուեալ իցէ
կոյս ոմն հեռաւոր ' որ ոչ գիտէր զաղօթելն պետրոսի ,
և ծանուցեալ սյլոց . այլ թուի թէ նոյն իսկ պառաւ
կոյսն էր այն ' որ տանէր զկտաւն 'ի վաճառել . և էր
ականատես եղելոցն : Ունի և իցէ ' մեք եգաք ըն հայե
րէնին , ուր ասի ըհանրամ , թէ եկն ձայն յերկնից :
Իսկ թէ յինչ միտս կոչեցաւ պետրոս հայրապետ ' զբա
մարտիրոսաց , առաջի դնէ բարոնիոս ' առեալ 'ի յունա
կանէն . * քանզի (ասէ) վերջինն 'ի մեջ ամ հայրապե
տաց մարտիրոսացելոց , որք կրեցին հալածանս 'ի հե
թանոսաց , պետրոս եղև ॥ . և այս յաւէտ հայելով յա
թուն աղեքսանգրիոյ : Մանաւանդ զի յետ կատարման
սբէյն պետրոսի առ սակաւ ոսկաւ շիջաւ Յատարած հա
լածանքն սկսեալ յաւուրց անտի գիտկլեախանոսի , 'ի
փայլել բարեպաշտ արքային կոստանդիանոսի :

(11) 'ի Յ . առանց յիշելոյ զթիւ զօրականաց ' որք ե
կին 'ի նահատակել զսբն , ասի ' թէ հինգ ոսկի դահե
կան էառ սղանօղն սբյն ' յրնկերաց իւրոց : Իսկ 'ի Հ .
գնի ' թէ հինգ զօրականք էին . և սղանօղն էառ քսան
դահեկան (կմ գեկան) . զի իւրաքանչիւրն 'ի մնացել
չորեցունց ընկերաց ' հինգ հինգ դահեկան եգեալ էին
'ի միջի : Այլ այսպիսի տարբերութիւն ոչ ինչ փասեն ,
այլ յաւէտ հաստատեն զճշմարտութիւն իրացն , որ ըն
դոյացութե միօրինակ գտանի նաև 'ի մանրապատում
գործողութիւն ,

(12) Զժամանակ նահատակութե սբյն ' բարոնիոս դնէ
յամի ամն . 310 . նոյնպէս և պետաւիոս ' և այլք ոչ սա
կաւք : Իսկ պագիոս անգէ լինել յամի ' 311 . նոյնմ և
լեքէն ' և այլք բիւմ : Երկոքին ևս հիմնել են 'ի հաս
տատուն ժամանակագրութե եւսեբեայ . որ 'ի պատմ . է
իւր . է . 32 . զնահատակութի սորա դնէ յինիւրորդ ա
մի հալածանաց . արդ ' սկիզբն հալածանաց առեալ լի
նի յամի ամն . 302 . կամ 303 . և ըն այնմ միով ամաւ տար
բերին բանք քննչաց : Թող զի ոմանք լրացեալ ամօք չա
փեալ ' եգին զնահատակութի յամի . 312 :

Իսկ օր ամսեանն , ըն Հ . և Յ . միօրինակ գնի 'ի 25 .
նոյեմբ . այսպէս դնէ և լեքէն ' համեմատութ ամսոյն

աղեքսանդրացւոց, ը այլոց բնօրինակս: Այլ 'ի վհայաբանութիւնս
հռովմայեցւոց գնի 'ի 26. նոյեմբ. ը բարոնիոսի՝ որ 'ի
հին օրինակս յունաց ասէ գտեալ 'ի 4. կաղանդացն
դեկտեմբերի. բայց թոճի սխալ գրչաց. և պարտի լի
նել 'ի 5. կաղանդաց դեկտ. որ է նոյեմբերի. 25. զի
լաւ ևս գիտեն աղեքսանդրացիք զօրն՝ յորում տօնեն
զհայրապետ իւրեանց: Թող զոր ոմանք 'ի նոր հեղի-
նակաց եդին. 27. նոյեմբ. որ շունի ինչ հիմն: Այլ
թէ հայք ըէր փոխադրեցին զօր յիշատակի սբյս 'ի
ակիզքն տարեգլխոյ տօնացուցին, ուն և ը յայսմաւ՝ 'ի
ակիզքն հռովմայեցւոց տարւոյն, 'ի յունվարի. 15. (թէ
պէտեւ գրի անդ 'ի յայսմաւուրս՝ թէ 'ի նոյեմբերի. 25.
եղև կատարումն սբյն, և իէլ վարդապետն յիւր յայսմաւ
ուրս կարգէ զպատմութիւնս սբյն 'ի նոյն. 25. նոյեմբ.)
երևին կրկին պատճառք. նախ՝ 'ի սակս կամելոյ ան-
ցուցանել 'ի կարգ ապայից, ուր կատարին տօնք սբյն
անտոնի արքայի մտերիմ սիրելւոյ նք, և երկուց ան-
ոճանի հայրապետաց նոյն աթոռոյն աղեքսանդրիոյ: Կ
աթանասի և կիւրղի. և երկրորդ՝ զի որն զպետրոս
զգլուխն առաքելոց եգեալ են մօտ 'ի յայտնութիւնն,
նոյնն և զպետրոս զկոչեցեալն զբաւ մարտիրոսաց՝ 'ի
ակիզքն տօնից վհայից զկնի յայտնութիւն առ ընթեր մեծ
կարապետին և յառաջ քան զսբն անտոն: Զորմէ և ինք
նին յայտնի լինի, թէ 'ի յետնոց ոմանց ագիտաց մու-
ծեալ է 'ի 2. աստանօր զկնի վարուց սբյն պետրոսի
պատճառաբանութիւն ինչ անհիմն՝ մանաւանդ թէ անիւ
մանալի. որ չիք առ ար իէլի գիտնաւորի: Այլ է մարթ
շփութել զպետրոս հայրապետ, և զարեւադոմ կմ զս-
բիսողոմ սարկաւագ նք՝ ը միում այլ անձին պետրոս
աբսէլամ կոչեցելոյ, որ 'ի նոյն հալածանս մարսիմիա-
նոսի կատարեցաւ 'ի կեսարիա պաղեստինոյ. բայց ա-
միս և օր նահատակուեն գուցէ շփութեալ իցէ յոմանց:
Զի և սորա յիշատակն է ը 2. և 3. 'ի յունվարի. 11.
և ը 1. յնվ. 3: ուն և եղեն՝ որք շփութեցին զսբն պե-
տրոս արսէլամ ը այլում սբյ պետրոս բալսամոս կոչե-
ցելոյ:

(13) Իսկ հաշիւ ամաց՝ զորս եկաց սբն պետրոս յաթոռ
հայրապետութեւ, որոշակի յիշի յեւսեբեայ՝ ուն և ե-
գաբ, ը ամ՝ երկօտասան ամ. երիս ամս 'ի խաղաղու-
թեւ, և ինն 'ի հալածանս: Այլ սակայն 'ի 2. շփութ
իմն գնի՝ թերևս 'ի գրչաց վրիպմանէ. ուն թէ ինն ամ
միայն նստեալ իցէ, զի գրի անդ, թէ * ինն ամ յաթոռ
ուն

ուն կացեալ սբ հայրապետն՝ և երբեք յաթոռն իւր
 ոչ նստաւ ॥ և դարձեալ ասի՝ ի վերջն . * և սբ հայ
 րապետն պետրոս ինն ամ յաթոռին եկաց, թող զհա
 լածանսն . և ինն օր՝ ի բանտին, լը ան մերոյ յսի քնի՝
 ինն ամիս յորովայն կուսին ॥ : Բայց այսմ ըդէմ ելա
 նէ՝ որ գրի անդ՝ ի սկզբան . * Եւ այսպէս ինն ամ
 հալածական եղեալ՝ (և դարձեալ) եկն յաթոռն իւր
 յաղեքսանդրիա ॥ : Յորմէ յայտ է՝ թէ սխալանք ինչ
 գրչաց մտեալ է՝ ի միւս բանսն . փոխանակ զի պարտ
 էր գնել . երեք ամ եկաց յաթոռն խաղաղութբ . թող
 զինն ամս հալածանաց և բանտարդելուէ . որով ը ամ
 լինի՝ երկոտասան ամ . Վնյ և զոր ասի դարձեալ՝ ի Հ .
 վն արիսողոմայ՝ թէ ը նմա ժուժկալեալ էր ամս ժէ .
 ի հալածանս անօրինացն , պարտ է ընթեռնուլ՝ ամս,
 ժն :

Վ.Լ.Բ.Վ.

Արքայն անտոնի անապատականին՝
 մեծի արքայի , հարանց հօր :

Հ . Յ . Լ . յունվար . 17 : Ղառընդիք՝ Բա
 նիւս սբյն անանասի : Ս արք հարանց : Սալադիոս .
 Հառափինոս . Սոփրատ . և այլք Բնճ : Բալլանդ
 յովհաննէս՝ ի Բ . հոտ . յնվ . երէս . 107 = 163 : (1)

Ն * Լ.Խ.Լ.Ն.Ե.Յ.Ր.Լ.Ն.Լ.
 * պատաւորաց՝ սբ հայրն մեր Լն
 * * * * * տոնիոս, երանաշնորհ առաջնորդ
 միայնակեցաց՝ և պարագլուխ
 ճգնաւորաց , զարդն անապատի՝ և հայե
 լի կրօնաւորութե , էր ազգաւ եգիպտացի՝
 այն

այն է դիտի, 'ի զարմէ աւագաց՝ մեծատուն
 և բարեպաշտ ծնողաց զաւակ, ծնել յամի
 ամն 250, 'ի կոմայ աւանէ նախարարութեն
 հերակլիտայ՝ որ 'ի սահմանս եգիպտոսի,
 մօտ 'ի քաղաքն՝ փոքր հերակլիա անունանելի
 իւր եղև անտոն 'ի մանկուէ՝ առանձնասէր
 և աղօթասէր, այր ընդասուն և առանց պա
 ճուճանաց. յաճախէր յեկեղեցի ընծասէր
 ծնողս իւր, և խորշէր 'ի մանկական զբօսա
 նաց. հեզ էր բարութ, և հլու ամբ բանից
 ծնողացն. և ոչ իւրիք նեղէր զնա՝ 'ի սնունդն
 վն կերակրոց և հանդերձից լաւուէ ոմ ժա
 ոանդ տանն: Այ գիտէր զուսումն դպրուէ,
 այլ կարդացման սք գրոց ունկն դնէր մեծաւ
 փափաքմամբ, և զառ 'ի նոյն օգուտն յինքն
 ամբարէր մտավարժութեւ և առաքինասէր
 փութով: (2)

Իսկ 'ի վախճանիլ ծնողացն՝ ինքն միայն
 մնացեալ լինէր ութուտասն ամաց, հան
 դերձ քերք միով կրտսերաւ. և էր հոգաբար
 ձու տան և քեռն: Իւր մինչ ամիսք վեց ան
 ցանէին մահոճան ծնողացն, յերթալն իւ
 րում ըն սովորուէ յեկեղեցին՝ խորհէր վն
 առաքելոցն սքց, թէ ոմ թողեալ զնա՝ զհետ
 գնացին քսի. և վն այլոց բազմաց՝ եթէ
 զիարդ վաճառէին զինչս, և բերէին զգինս
 նոյն առ առաքեալս՝ բաշխել աղքատաց, յու
 սով մեծամեծ վարձուց և երկնաւոր գան
 ձուց: Իւր մինչդեռ յայս էին խնդրէր նորա,
 լուաւ յեկեղեցւոյ զաւուր ընթերցունածն
 'ի սք աւետարանէ, որ ասէ. * Իթէ կամիս
 կա

կատարեալ լինել, երթ վաճառեա՛ զմա՛
 զոր ինչ ունիս, և տուր աղքատաց, և եկ
 զկնի իմ. և ունիցիս գանձս յերկինս ॥ : Յայն
 ժամ անտոն իբրև յոյ ուսեալ, համարե-
 ցաւ՝ թէ վո՛ւ նորա է ասացեալն . և անդէն
 վաղվաղակի՛ ՚ի դուրս ելե՛լ ՚ի իորունական տա-
 նէն՝ սկսաւ թօթափել յանձնէ զմա՛ստաց-
 ունածս իւր՝ զոր ունէր՝ ՚ի նախնեաց . զի էին
 նորա անդք քաջաբերք երեք հարիւր . նախ
 զայն շնորհէր մերձաւորաց իւրոց գեղջից,
 զի մի բնաւ նեղիցի՛ ՚ի նոց՝ . իսկ որ այլ ինչ
 էր շարժուն կարասի՝ վաճառեաց և ժողով-
 եաց ոսկի և արծաթ բոլմ, և բաշխեաց կա-
 րօտելոց . միայն սակաւ ինչ քեռն թողոյր
 յայնմանէ : Եւ իբրև միւսանգամ եւմուտ
 ՚ի իորունիս, և լուաւ յաւետարանէն՝ որ աւ-
 սեր, * մի հոգայք վո՛ւ վաղուհին ॥ , ոչ կարաց
 յապաղել, այլ վաղվաղակի՛ ՚ի դուրս ելե՛լ
 զայն ևս բաժանեաց աղքատաց . և զքոյրն
 յանձն արար հաւատարիմ և սք կուսանաց,
 զի զսրբուի և զպարկեշտուի ուսցի ՚ի ման-
 կուէ . և ինքն ազատացեալ իսպառ ՚ի հոգոց
 Թի՛ ընտրեաց իւր բնակութի առանձին ար-
 տաքոյ շինին . և այնուհետեւ կարգօք և կրօ-
 նիւք ժուժկալուն կրթէր զանձն ճնշելով :
 Եւ եղև սկիզբն ելանելոյ անտոնի յԹէ՛ ՚ի
 հասակի ինն և տասն կմ՝ քսան ամաց՝ յամի
 թն 269, կմ 270 . մինչև էր շինեալ վանո-
 րէից ՚ի սահմանս եգիպտացւոց, և ոչ ոք
 գիտէր ՚ի միայնակեցաց զհեռաւոր անա-
 պատն . այլ որ միանգամ կամէր կրօնաւորիլ
 ՚ի

ի Ժմկին, ոչինչ հեռի յինքեան գեղջէ միայն
նացեալ բնակէր : Զորոց մի էր և ծեր ոմն
խստակրօն՝ մերձ ի գիւղն կոմայ միայնուք
կրօնաւորեալ ի մանկուէ . զնա տեսեչ ան
տոնի՝ նախանձեցաւ զբարւոք նախանձն , և
արար ըն օրինակի նր տեղի միայնուէ փոքր
մի հեռի ի գեղջէն , այց առնելով երբեք
երբեք ծերոյն այնմ , և այլոց եղբարց հան
դարտելոց յայն տեղիս :

Իւ եթէ զուրուք փոյթ լսէր առաւելեալ
առաքինութիւն , ի խնդիր ելանէր իբրեւ զի
մաստուն մեղու . և ոչ դառնայր ի տեղի իւր ,
եթէ ոչ ուսանէր զկարգ նր , և հաւաքէր ի
նմէ զծաղիկս կատարելուէ . և այնպէս զաւ
մենեցուն զառ ի քս բարեպաշտունին յինքն
համբարել պահէր , և զամցն յանձն ժողո
վէր զբարին . և զամենեքումբք զանցել խո
նարհուք առ յետինս զանձն ունէր , և սիրով
և զուարթութեամբ վարէր ըն ամսին . և որք տե
սանէինն զանտոն , սիրէին զնա , ոմանք ուն
զորդի , և ոմանք որպէս զեղբայր . և անուն
կոչէին նմա նժասէր , կմ սիրելի նայ :

Իսկ բարիատեաց բանասարկուն ոչ կարաց
համբերել այնպիսի յառաջադիմութե պա
տանւոյն . և սկիզբն արարեալ փորձուէցն՝
զառաջինն յուշ արկանէր զքեռ իւրոյ ըզ
գութ , և զազգատոհմն , զինչս և զփառս և
զայլ ևս հանգիստ՝ զոր եթող . ըն նմին և
զդժոճարունի ճպհին՝ զոր կալաւ , զխստամ
բերունի առաքինուէ , զտկարունի մարմնոյն ,
և զԺմկին զերկարունին : Սակայն յայս նմ
պա

պտրզմի խորհրդոց ետեւ զինքն թշնամին
անզօր առ անտոն , և պարտեւ ի նր անշարժ
հաւատոցն և ի ստեպ ստեպ աղօթիցն :
Սոյ միւս ևս մարտ յարդարէր՝ որով սովա
րուի է նր յարձակիլ ի վր նորահասակաց .
քիչ ի միտս նր արկանէր խնդս աղտեղիս ,
և ի մարմինն մարմաջմունս ցանկուն . իսկ
նա աղօթիւք զնետս մուխս չարին շիջուցա
նէր , և պահօք զմարմինն սպանանէր . և
յամօթ առնէր զամ հնարս դիւնին . քանզի
օգնական էր նմ տր և յաջողիչ , որ վս մեր
մարմնացաւ , և մարմնով ետ յաղթօղ լինել

լռէմ անմարմին թշնամւոյն :

Յետ այսորիկ տեսեալ բանսարկուն՝ եթէ
ոչ կարաց իւնիք ստնանել անտոնի , յերեսս
իսկ երեւցաւ նմ իբրեւ մանուկ դարչ և
սեւադէմ . և անկեղ առ ոտս նր՝ գանգատէր
և ասէր մղկային ձայնիւ . զբժմս խաբեցի ,
և զոմանս յերկիր կործանեցի . այլ սյծմ
քո ձգանօք վատթարեալ անկարացայ : Ա
հարց ցնա անտոն . ով ես դու՝ որ լիս սյս
պիսի բանս բարբառիս . և նա ասէ . ես բա
րեկամ եմ պղծուն , և ոգի պոռնկուն կու
չիմ . որ յոգունց յաղթեցի , և ընդ տիղմ
թաւալեցուցի . և ես եմ որ բժմ անգամ
լկեցի զքեզ , այլ ամօթով յետս վանեալ
եղէ փախստական առ ի քէն : Իսկ անտոն
գեղեցիկ օրհնութիւն գոհութի մատուցանէր
սոյ , և արհամարհեղ զնովաւ ասէր . ուրեմն
կարի՛ յոյժ դձուձ ես դու և արհամարհ ,
թուխ տեսլեամբ , և տկար և անզօր ոնկ մա
նուկ .

նուկ . և իմ այսուհետեւ չիք ինչ հոգս վա-
քո . զի տէր է իմ օգնական , և ես տեսի
զթշնամիս իմ : Օայս իբրեւ լոճաւ չարն ,
վաղվաղակի 'ի բաց հեռացաւ 'ի սբյն . և
ոչ իշխեր այլ ևս մերձենալ 'ի նա :
Այս եղև առաջին նահատակութի անտոնի
ըդէմ բանսարկոճին . և զի ուսեալ էր ան-
տոն 'ի գրոց , եթէ բնմ են թշնամւոյն խար-
դախուէ մեքենայքն , ևս ք զևս փոյթ տա-
նէր արթնուէ մտաց , և ճնշելոյ զմարմինն
'ի հնազանդութի . և կամէր այսուհետեւ
առաւել ծանր և խիստ կրօնիւք հանդիսա-
նալ ըդէմ փորձողին . մինչև սքանչանալ
բազմաց ը ճգնութիս նր . քզի հակէր յա-
ղօթս այնչափ , մինչև զգ իշերն 'ի գլուխ ան-
քուն անցուցանէր . և ոչ միանգամ , այլ բզմ
անգամ յերեկորի յետս կոյս թողեալ զա-
րեգակն (քանզի ընդ արեւելս աղօթէր) , ը
առաւօտն 'ի դէմս իւր ծագեալ գտանէր :
Հաւուրն միանգամ ճաշակէր 'ի մուտս ա-
րեւուն . և էր՝ զի յետ երկուց և երից աւուրց ,
կմ 'ի շաբաթու միանգամ ուտէր . իսկ կե-
րակուր նր հաց և աղ լոկ , և ջուր լմպելի :
Եւ 'ի քուն լոկ խոտեղինօք լինէր՝ արկեալ
'ի ներքոյ պրտոճեղէն փսիաթ , և երբեմն
խորդ մազեղէն . այլ բնմ անգամ ևս գետ-
նախշտի յերկիր անկանէր . ը միտ ածելով
զտաքելականն բան , եթէ յորժամ տկա-
րանամ , յայնժամ զօրանամ զօրուքն քսի :
Եւ այն էր սքանչելի . զի ոչ գոյր չափ առա-
քինուէ նր , այլ օր ք զօր 'ի լաւ անդր ճե-
պէր .

պէր . այլև ոչ յիշէր զանցեալ Ժմկին զվառ
տակսն , այլ հնազ սկիզբն առնէր առաքի
նական փութոյ , և մեծապէս առնէր աճումն
վաստակոց յառաջադէմն , զառաքելոյն
զբան երկրորդելով . զառ 'ի յետոյսն մոռա
ցեալ եմ , և յառաջիկայսն նկրտիմ :

Սովին խորհրդով նախանձաւոր լեւ ընթա
ցից առանձնուէ մեծին եղիայի և յովհան
նու մկրտչի՝ դէմ եդեալ գնաց 'ի շիրիմս
ուրեք հեռագոյն 'ի գեղջէն , պատուիրել
միումն 'ի ծանօթիցիւրոց՝ յետ աւուրց բազ
մաց տանել նմ զհացիկն . և ինքն եմուտ
'ի մի 'ի շիրմաց անտի , որ էր գերեզման
ունայն իբրե քարանձաւ . և 'ի դալ առ նա
եղբօրն՝ որ զհացն բերէր , ետ փակել 'ի վր
իւր զմուտս շիրմին իբրե զդուրս . և մնաց
ինքն 'ի ներքս , և արար անդ ամս հնգետա
սան՝ անտանելի ճգնութիւն և ազգի ազգի
հանդիսիւն փորձանաց :

Վանգի անդէն իսկ 'ի սկզբն զչարեցաւ
բանասարկուն ընդ հեռանալ նորա 'ի միկան
բնակուէ , զի մի և այլք ուսցին նովաւ ա
ռանձնանալ յանապատ . վսյ եկն 'ի վրնր
'ի միում գիշերի հանդերձ բոլմ դիւօք . և
այնչափ սաստիկ դանիւք տանջեաց զնա , մին
չև անբարբառ անկեալ դնէր երանելին . որ
և զկնի սլատմէր ինքնին , թէ ոչինչ են առ
նովաւ . նմ առ 'ի միկանէ հարուածք :

Եւ 'ի վաղիւն անդր եկել ծանօթ եղբայրն՝
բերել նմ զհացիկն , իբրե եբաց զդուրսն ,
և ետես զնա՝ զի յերկիր անկեալ դնէր իբրե
զմեռ .

զմեռեալ, 'ի վերէն առ զնա, և տարաւ 'ի գաւ-
 լիթ եկեղեցւոյն՝ որ 'ի շինին : Յայնժամ
 բոլոր յազգականաց անտիւնր և 'ի գեղջիցն
 անցեալ շուրջ զնովաւ նստէին իբրեւ զմե-
 ռելով : Իսկ 'ի մէջ գիշերին յինքն եկեալ
 անտոն, տեսանէր զայլն ննջեալ, և զծա-
 նօթն միայն արթուն . ակնարկէ նմադաչե-
 լով՝ բառնալ տանել զինքն լռելեայն անդ-
 րէն 'ի շիրիմն :

Եւ իբրեւ տարեալ եղև, առնէր ըստ սովորուն
 գործը գրօքն փակելովք 'ի ներքս միայն .
 և զի յոտն կալ ոչ կարէր վա գիւնացն հար-
 ունաճող, գետնատարած աղօթի : Եւ յետ
 աղօթիցն ասէ մեծաձայն . անտեմ ես ան-
 տոն ո՛վ չա՛ր դեք, և ոչ փախչիմ 'ի ձերում
 հալածանացդ հարուճաճող, այլ անկեալ
 դնիմ յաղօթս . զի թէպէտ և աւելի ինչ
 առնիջիք, ոչինչ է՝ որ մեկնէ զմեզ 'ի սիրոյն
 քնի : Եւ յետ այսորիկ սաղմոսէր և ասէր .
 թէ յարիցէ 'ի վերայ իմ պատերազմ, ոչ եր-
 կիցէ սիրտ իմ . թէ յարիցէ 'ի վերայ իմ ճա-
 կատամարտ, սակայն և այսո՛ւիկ 'ի տօր եմ
 յուսացեալ :

Իսկ չարասէր բանսարկուն դժոճարեալ յոյժ
 ընայն, առ ինքն կոչէր զիւր համաշունչն .
 տեսէք ասէր, զի ոչ ոգւով պոռնկուն, և
 ոչ հարուճաճովք դադարեցուցաք զսա . այլ
 ըմբոստանայ ևս ըդէմ մեր . եկայք մերձե-
 ցարո՛ւք 'ի սա այլով օրինակաւ : Յայնժամ
 'ի գիշերին յայնմիկ թնդիւն առնէին դեքն
 այնչափ սաատիկ, մինչև կարծել զտեղին

դղրդեալ 'ի հիմանց , և զչորեսին անկիւնս
խցկանն սրտառեալ . և անդէն վաղվաղաւ
կի տեղին ընոյր առ աչս տեսլեամբ չար դի-
ւաց՝ 'ի նմանութիւն առիւծուց և զոճարաւ
կաց , արջոց և ընծուց , գայլոց , օձից և կար-
ճաց , և այլոց սողնոց թունաւորաց . և իւրա-
քանչիւրն 'ի նցէ ըստ բուսոյ բարուցն ահա-
գին շնջմամբ և ռիսերիմ սրտմտութե՛ք՝ 'ի վե-
րայ յարձակեալ՝ կենդանւոյն կամէին կլա-
նել զնա : Իսկ անտոն թէպէտ և անհնարին
ցաւս լուսէր 'ի նցէ , տակայն ոչ զանգիտէր .
և որ անկեալ դնէր 'ի գետնի և հեծէր վճ-
մարմնոյն ցաւոց , ողջ էր հոգւովն և զգաստ
արթնութեալ խորհրդոյն : Իսկ իբրեւ ծաղր առ-
նելով զթշնամիսն՝ ասէր . եթէ զօրութի ինչ
գոյր 'ի ձեզ , մինդ 'ի ձէնջ բաւական էր ինձ .
այլ վճ զի ջղատեաց զձեզ զօրութիւն քօի , վճ
'ի կերպս կերպս երեւել բազմութե՛ք հնա-
րիք ինձ ահ արկանել . և տկարութե՛ն ձերոյ
նշանակ այդ է՝ նմանել ձեզ 'ի կերպարանս
այլանդակ գազանաց . զի եթէ իշխանութի
ունիք 'ի տնէ և կարէք , արարէք ըն օրինակի
կերպարանացդ . ապա թէ ոչ՝ զի՞ 'ի զուր
վրդովեալ էք . զի պահապան մեր սք խաչն
է , և սլարիսպ ամրութե՛ն տր յսքօ : Իսկ դեքն
ղայրսնային՝ կրճտէին զատամուկս իւրեանց
'ի վրճն . և ոչ ևս իշխեալ 'ի նա մերձիլ՝ զմիւ
մեամբք խաղային խռովայոյզ շփոթմամբ :
Հայնմ վայրի 'ի վեր հայեցաւ անտոն , և
ետես զձեղուկսն բացեալ , և զճառագայ-
թումն լուսոյ՝ զի իջանէր առ նա , և անդէն
Ե դեքն

դեքն աներեւոյթ լինելին • 'ի նմին ժամու և
 ցաւք մարմնոյ սբյն դադարեցին • և տունն
 գտաւ ողջ բովանդակ ոնց զառաջինն • Իբրեւ
 գիտաց անտոն զտն այցելուի՝ ոգի առեալ
 թեթեւանայր իսպառ 'ի ցաւոցն , և ասէր •
 Թո՛ւ իմ յո՛ւ ո՛ւր էիր , և ո՛ւր էր զօրուի տես-
 լեանդ յառաջագոյն , որով բուժեցեր զիս
 'ի ցաւոցս • և հալածեաց զդեւ խաւարայ-
 ինս լոյսդ՝ որ երեւցաւ 'ի քումմէ սրբուհի •
 Եւ եղև ձայն յերկնից՝ որ ասէր • աստ էի
 ես անտոնիէ , որ մերձ եմ 'ի յուսացեալս
 իմ • այլ կայի մնայի տեսանել զքոնահառաւ
 կութիդ • արդ՝ վս՝ զի համբերեցեր դու ,
 յաղթեցիր՝ և ոչ յաղթեցար պատրանօք •
 այլ արդ եղէց քեզ միշտ օգնական • և արա-
 ըից զքեզ անուանի ընամ երկիր • Եւ զայս
 իբրեւ լսէր անտոն , յոտն կացեալ՝ կայր յա-
 ղօթս • և այնչափ զօրանայր 'ի վերին շնոր-
 հացն , մինչ զի առաւել յաւելուած զօրուե-
 ընդունէր յանձն իւր քան զառաջինն • և էր
 յայնժամ ամաց իբրեւ երեսուն և հնգից •
 Եւ այսորիկ ըստ առաւելուլ բաղձանաց
 յանձն անտոնի առ անգբաղ ծոյուի տն յա-
 ռանձնուե անապատի , չոքաւ առ նախաձա-
 ռեալ ծերն , և աղաչեաց զնա՝ զի 'ի միասին
 դիմեսցեն յանշէն վայրս • Եւ 'ի պատճառել
 նր զծերուի իւր և զիրացն նորուի , ինքնին
 ընթացաւ յանապատն կոյս՝ դէմ եդեալ
 հասանել 'ի լեառն մի բարձր , աներկիւղ
 գնալով զանկոխ ճակհն • Եւ դեն խափանել
 կարծելով զնա յառաջեդեալ խորհրդոյն՝
 ընկէց

ընկեց 'ի վր' ճակի սկաւառակ մի արծաթի
(կմ' ոսկի) : Օ որ տեսեալ անտոնի' ասէր
ը միտս . ուստի' իցէ անօթ այսպիսի յայտմ
անկոխ վայրի . այդ քո հնարք են չար դե .
մի լինիր ինձ խոչընդակն . արծաթ քո ը քեզ
լիցի 'ի կորուստ : Եւ նոյն ժամայն անհետ
եղև սկաւառակն իբրև ծուխ յերեսաց հրոյ :
Եւ յնչ ընթացաւ փոքր մի , տեսանէր
այլ ինչ ձոյլ ոսկւոյ զտոյ . և 'ի զարմացումն
եղեալ' զի ոչ առ աչօք ինչ թուէր իբրև զա
ռաջինն , էանց ը այն փութապէս' փախու
ցեալ իբրև յերեսաց հրդեհի . և հասեալ
'ի ստորոտ լերինն' էանց ը դետն , որ դնայր
առ լեռնոտամբն . և ելեալ 'ի վեր' եգիտ
յարկ ինչ աւերակի , կմ' քարայր մի 'ի բերդ
ամայացեալ . ուր լցեալ էին գազանք վայրի
և զեռունք . այլ ը տեսանէին զանտոն' տե
ղի ետուն առն նոյ , և մեկնեցան անտի :
Հայնժմ' եխից երանելին քարամբք զմուտս
այրին , և դադարեաց 'ի ներքս' ունելով ը
իւր հաց և ջուր չափով , մինչև բռն լինել
նմ' զամիսս վեց : Եւ այս եղև յամի տն 285 .
յառաջնում ամի կայսերունն դիօկղետիա
նոսի և մաքսիմիանոսի հերակլեայ : Եւ
առաջին անապատ անտոնի . ուր եկաց նա
միայնացել զամս քսան . ոչ ինքն ել արտաքս ,
և ոչ զոք երբեք 'ի ներքս ընկալաւ . բայց
միայն երկիցս 'ի տարւոջ լուծթ ը ունէր
զհաց , զոր արկանէին ը երդս յարկին :
Եւ լինէր' յորժամ գային բոլոր և առ դուրս
նր ազանէին , զի թերևս երբեք մարթաս

ցին տեսանել զնա՝ լսէին զկռիւն բազմուն
 'ի ներքուստ՝ ասելով ցանտոն . () ի՞նչ քեզ
 զի բռնացեալ ես 'ի բնակութեն մերում . զի
 կայքո և անապատի , 'ի բաց գնա 'ի սահմա
 նաց մերոց . չիք քեզ հնար բնակել աստ ,
 կի՞մ ժուժկալել ըդէմ հնարից մերոց : Աւ
 նա ընդդիմանայր նոցա բանիւ և հկռկէր .
 մինչև կարծել որոց կայինն արտաքոյ , եթէ
 ոմանք 'ի միկանէ սանդուղս եդեալ՝ մտեչ
 իցեն առ նա . և կագեն ը նմ : Այց իբրև
 ը ծերպս որմոցն հայեցեչ տեսանէին և ոչ
 զոք , յայնժամ 'ի միտ առնուին՝ եթէ դեք
 վիճեն ը սթյն . վսյ զահի հարեալ դառնայ
 ին . և կէսք առ ահի յօգնութի կարդային
 զանտոն : Ասկ նորա մերձ եկեալ 'ի դուռն՝
 խրատէր զնս չերկնչել 'ի սնոտի արհաւրաց
 դիւաց , այլ՝ կնքել զանձինս նշանաւ սթյ
 խաչին , և գնալ 'ի տեղիս իւրեանց : Սմանք
 ևս յորժամ դային 'ի դուրս նորա , լսէին
 զերգս յաղթուն՝ զոր սաղմոսէր ըդէմ բա
 նակաց չարին . յարիցէ ան և ցրոճեսցին ան
 թշնամիք նր . փախիցեն ատելիք նր յերե
 սացնր . և թէ՛ ան ազինք շրջեցան զինև , և
 անուճամբ ան վանեցի զնս :

Աւ եղև յետ քսան ամաց արգելանացն ան
 տոնի՝ յորժմ՝ եհաս թգրել մեծին կոստան
 դիանոսի յամի ան 306 , բգմք 'ի բարեպաշ
 տից 'ի նախանձ բարի բերեալ ճպհին անտու
 նի՝ դիմէին առ նա աշակերտիլ միակեցակսն
 վարուց նր . թող զբազմունի ախտաժետաց
 եկելոց անդր 'ի գտանել զբժշկութի աղօ
 թիւք

Թիւք նր : Եւ իբրեւ կարի ստիպեցին զնա և
 ոչ կարէին հաւանեցուցանել ելանել յար-
 դելանաց անտի , քակեցին զմուտս տեղ-
 ւոյն և բռնի հանին զնա արտաքս . և գտին
 զերանելին զոճարթ և կայտառ ամենեւին
 հողւով և մարմնով : Եւ յայնժամ ազատեաց
 զբժմս յայսոց չարաց , և զբժմս բժշկեաց 'ի
 պէսպէս ախտից . և սկսաւ ուսուցանել զամ
 ժողովեալսն անուսոյց բանիւք , միսիթարել
 և սիփել և կրթել 'ի փոյթ անպաշտուն .
 յորմէ յորդորեալ առաքինասիրաց՝ մտա-
 դիւր տային զանձինս յառաջնորդութի նր՝
 լինել նց գլուխ և հայր , և ուսուցիչ կենաց
 ճակն : Եւ ինչ զի 'ի սակաւ աւուրս բազմա-
 ցան յոյժ , ոյք թողին զձ , և կրօնաւորեցան
 ընդ ձեռամբ անտոնի . շինեցին սենեակս և
 խրճիթս իբրեւ տաղաւարս 'ի լերին անդ . և
 հանդարտեալ կանխէին յօրհնութիս նյ և 'ի
 սաղմոսս , յաղօթս և 'ի կարդացմունսս սբ
 գրոց . և այր զարամբ ելանէին 'ի ճգունս և
 'ի վարս սրբութե . և եղև անբնակ լեառն
 յանշէն անապատին՝ բանակետդ հրեշտակա-
 կրօն զինոճորացն քնի :

Սոցին օրինակաւ վառեալ և որք հրաժարա-
 կան կեանս վարէին 'ի կողմանս արսենոյայ ,
 այն է քղք կոկորդիլոսաց 'ի նախարարութե
 արսենոյիտայ , եկեալ աղաչէին զանտոն՝
 այց առնել նց , և հաստատել 'ի նոսա զնոյն
 ձև բարեկրօնութե : Եւ սբն յօժարակամ
 եհաս առնս՝ աներկիւղ անցանելով ը գետն
 որ լին էր խեցի գազանօք և կոկորդիլոսօք . և

յետ օրինադրելոյ զնս և հաստատելոյ անծի-
մաստ խրատութ՝ դարձաւ անդրէն 'ի տեղի
իւր . և անձանձիր ուսուցանէր զնմանին բա-
նիւ և օրինակաւ իւրով 'ի մարզս կրօնաւո-
րութե , հայր եղեալ հասարակաց՝ մեծի և
փոքու :

Բանայր առաջի նոցա և զազգի ազգի խար-
դախութիւնս փորձողին , զորոց անձամբ ան-
ձին զփորձ առեալ էր , և զնմի զդեղ դար-
մանոց ցուցանէր . պատմէրնց և զզանազան
երևոյթս դիւաց՝ որք եղեն առ նա յայնչափ
ամս առանձնուէ , և զօրինակ զգուշութեն
ուսուցանէր : Վոյթ լինել խրատէր՝ միայն
ծնել նոյն անախտութե , և ոչ խնդրել զան-
ձինս իւրեք իրօք . ոչ նշանադործութեց և
տեսլեանց ակնունել , այլ ուղղուէ վարուց
պատկառ կալ , և առաւելապէս զոճարթ լի-
նել յնմ 'ի վաստակս առաքինուէ , և զնմ
մնտի յոյզս խորհրդոց առ ոչինչ գրել , ան
պակաս ունելով 'ի մտաց գլխատակն նոյ , և
առաջի նր քղ քաւարելով միշտ՝ ապաւինել
յամենախնամ հովանաւորուի նր :

() այնու ժմկաւ յամի իբր 310 . սաստկացաւ
հալածութիւն յեգիպտոս յերեսաց մաքսիմիաւ
նոսի կայսեր (որ և մաքսիմինոս դաժ) , և
բժմք նահատակեցան յաղեքսանդրիա , և
ևս բազմագոյնք 'ի բանտ և 'ի մետաղս ար-
դեւան . յորոց մի էր և սքն պետրոս հայրաւ
պետ աղեքսանդրու : Նայնժամ ասէ երաւ
նելին անտոն ցգլիւաւորս յաշակերտաց իւ-
րոց . զն եկայք երթիցո՛ւք և մեք 'ի ցանկաւ
լի

Ընհանդէս եղբարց մերոց , ոչ միայն տեսողս լինել ճգնուէնց , այլև գործակից և նաճա տակակից : Եւ այնպիս եկն էջ յաղեքսան գրիա՝ ծարաւեալ վկայական մահոճան . և զի չէր օրէն անձամբ զանձն մատնել , մնայր դիպօղ ժամու կատարման փափաքանաց իւրոց :

Վայ յորժամ տանէին զկապեալն յատեան , մերձենայր առ նս անտոն , և սրտապնդէր՝ մի ինչ երկնչել յաճէ անօրինաց , այլ՝ ան վեհեր խոստովան լինել զքս , և ուրախուք վկայլ ինելնր . զի առօրեայ տանջանաց յաջորդէ անանց արքայուի : Սոյնպէ և՛ ի բանտս յաճախէր ի տես երանելեացն . սպասաւոյրէր նց , և զօրաւոր բանիւ քաջալերէր զմի մի ի նցէ . զի շնորհք բղխէին ի բերանոյ սքն , և զոճարթացուցանէին զքաջ նաճա տակս : Եւ յորժամ տանէին զնս ի տեղի կատարման , ընթանայր և անտոն զհետնց . և ականատես լեալ նաճատակուծէնոցին՝ մեծանպ ցնծուք ընոյր , ոնպ եթէ ինքն էր՝ որ էառ զյաղթանակն վկայուէ :

Իսկ կռապաշտից զայրացել ը այսպիսի հա մարձակուի անտոնի և որոց ընմ , զեկուցին դիմելի . և նա հրաման ետ ահագին սպառ նալեօք , զի աբեղայ մի երևեսցի ի քղքին , թող թէ իշխել մերձենալ ի տեղի ատենի : Նայնժամ թաքեան այլ միայնակեայք . իսկ անտոնիոս ոչինչ զանգիտեաց , այլ առել լըւաց զպարեգօտ իւր՝ զի առաւել երևելի լի նիցի . և՛ ի վաղիւ անդր եկաց ի վր ճպհի՝

Ը որ անցանէր դռնէն . այլ իբրեւ զանց արա-
րին զնովաւ , տրտմեցաւ երանելին՝ զի ոչ ե-
հաս խնդրոյ նահատակութե . բայց ՚ի տնէ
եղև այն . զի ոչ էր կամքն իմ մարտիրոսանալ
անտոնի , այլ թողուլ զնա յերկրի՝ յառաջ
նորդութի կրօնաւորէն կարգի ամ օր :

Արդ՝ յետ կատարման սքն պետրոսի հայ-
րապետի , ը որում բոլոր ընտանուք խօսաւ
կից եղև երանելին ՚ի վերջին աւուրս նորա ,
իբրեւ ետես՝ թէ ոչ յաջողեցաւ հեղուլ զա-
րիւն իւր վժ անուանն քսի , մնալ թէ և
հեղեղ հալածանացն ցածնուլ սկսաւ , դարձաւ
՚ի մենարան իւր , և յաւել ՚ի ճգնութի
պահօք և տքնութի ինքնակամ մարտիրոսութի
յանձին կալեալ հնազօրեայ . ՚ի ներքուստ
խարազնազգեայ , և արտաքոյ մաշկահան
դերձ : Այլ որչափնա առանձնուե էր սիրող ,
այնչափ առաւել խուռն ընթանային առնա
բոլոր ՚ի պետս բժշկուե . և նա աղօթս արա-
րեալ առողջացուցանէր զամսին անուամբն
քսի :

Այլ ճանճրացեալ ՚ի բազմութեն խորհեցաւ
գնալ յայլ հեռագոյն տեղի՝ մօտ ՚ի բարբա-
րոսս . ուր ոչ ոք ճանաչիցէ զնա : Այլ առել
հաց չափով՝ եկն նստաւ յափն գետոյ գտաւ
նել նաւ և անցանել յայնկոյս . յայնժամ
եղև առնա ձայն ՚ի վերուստ . Անտոնիէ յո՞
դիմեալ երթաս . և վժ ոյր : Այլ նա ասէ .
() ի ոչ թողուն զիս հանդարտիլ աստ , ՚ի վե-
րինն թե բայիդ կամիմ գնալ : Զայնն ասէ .
եթէ ՚ի թեբայիդ գնաս , առաւել ճանճրա-
նաս .

նապատ անապատ էթէ հանդարտութի ինդրես, երթ
'ի տաճկաստան, և մոռտ'ի ներքսագոյն անա-
պատ : Աւ մինչդեռ խորհէր անտոն , թէ ո՛ր
ցուցցէ նմ' զայն ճակ' անկոխ , ետես զվա-
ճառականս իսմայէլացւոց՝ որք դառնային
յեգիպտոսէ յանապատն կոյս . ընթացաւ
առնոսա , և աղաչեաց տանել զինքն ը իւ-
րեանս 'ի խորին անապատն . և նք միասի-
րութի ընկալան զնա : Իբրեւ գնացին զերիս
տիւն և զերիս գիշերս , հասին 'ի լեառն
մի բարձր յոյժ . զորով պատէր դաշտ փոքր,
ուր կային արմաւենիք քանի մի . և առ ստո-
րոտով լերինն գնայր ջուր բարեհամ : Միտ
դադարեաց անտոն իբրեւ 'ի տեղի պատրաւ
տեալ նմ' յոյ . և տեսեալ իսմայէլացւոց՝
եթէ հաճոյ է նմ' բնակել անդ 'ի փապարս
լերին , սքանչացան . և 'ի գութ շարժեալ
բերէին նմ' ը թմկին յանցանելն առնովաւ :

Հաց և այլ ինչ պէտս :

Աւ այս է երկրորդ անապատ անտոնի , որ
կոչեցաւ լեառն սթյն անտոնի . ուր և կրկին
լերինք կային . մին ներքսագոյն և առաւել
բարձր , որ եղև առանձին ճգնարան սթյն .
և միւսն արտաքին և զնստագոյն , որ կոչուր
վանք անտոնի կմ' աշակերտաց անտոնի՝ պիս-
պիոսի անապատ ասացել . ուր է զի 'ի հինգ
աւուրս , և է զի 'ի տասն կմ' 'ի քսան աւուրս
միանգամ յայցեւանէր անտոն աշակերտաց
իւրոց . և անդ ընդունէր զհիւրս : Վանգի
իբրեւ գիտացին միիկն զառանձնութի սթյն
յայն տեղի , ոչ դանդաղեցան գալ առնա
և

և բերել զպէտս նորա . իսկ ծերն զի մի աչ
 խատ արասցէ զնս , աղաչեաց զեղբարսն ,
 և բերին առ նա բրիչ և ցորեան . և այնու
 հետե ինքնին գործէր զերկիր և սերմա
 նէր , և իւրովք վաստակօք գտանէր զսակա
 ւապէտ կերակուր իւր . արար և պարտեզ
 բանջարոյ 'ի մխիթարուի եկեղոցն առ նա :
 ՎՅԼ 'ի ճարակել էրէոց զբանջարսնր , սաս
 տեաց նց յանուն տեառն . և ոչ ևս յաւելին
 դառնալ անդր : Նոք որ սրտմտեալ դիւին
 ժողովեաց զնմ գաղանս և զանասունս անա
 պատի ⁽³⁾ 'ի բնակարան սէյն . այլնր գիտա
 ցեալ զհնարս չարին , ասէ ցնոսա . եթէ 'ի
 տնէ եղև ձեզ հրաման , գիշագէշ պատառե
 ցէք զիս . ապա եթէ 'ի դիւն վարեցայք
 այսր , երթայք վղվղկի յիւրաքանչիւր տե
 ղիս . զի ծնյքսի եմ ես . և զոյգ ընդ բանին
 իբրև 'ի սաստիկ հրամանէ ընդոստուցելք
 գնացին 'ի բաց 'ի նմէ :

Եւ այց դեն այլ ևս բազմօրինակ փորձանս յա
 ըուցանէր 'ի վր սէյն՝ ազգի աղգի առ աչօք
 տեսիլս ցուցանելով . և շատ ևս այն էր՝ զի
 գունդք դիւաց իբրև 'ի մարտ ճակատեալ՝
 ահագին դղորդամբ հասանէին 'ի վր նր .
 իսկ երանելին մեծամարտեալ ընդդէմ նց
 ահաւոր անուամբն քսի և նշանաւ ամենաւ
 յաղթ խաչին՝ վանել զրոճէր զնս իբրև քաջ
 նասատակ :

Եկին առ ծերն աշակերտք նր յառաջին աւ
 նապատէն , ընոսին և ծանօթք նր յեգիպ
 տոսէ . և բռնադատեալ տարան զնա՝ զի
 միւր

միսիթարեացին տեսութիւնքն և բանիւք • իսկ
'ի ճակարակ իբրեւ ծարաւեցան յանջրդի վայրի,
բղխեցոյց ջուր աղօթիւք • և հասեալ առ
եղբարսն՝ զոհարթացոյց զնոսա • գովեաց
զփոյթնց յառաքինի վարս, և յառաւելն
յորդորեցոյց : Եւսաց և 'ի տեսութիւնքն
իւրոյ՝ որ եր լեւ մայր վանից բազմութեւն
նաց, և անցեւ զաւուրբք • ուրախ եղև հայրն
անտոն ը բարեկրօն քղքավարունքն իւր
րոյ և որոց ը ձեռամբ նր • և զօրացուցեալ
զնս բանիւք միսիթարունքն փութացաւ դառ
նալ յանապատ իւր : Եւսաց ածին առնա դիւ
ւահար զոմն 'ի պալատնաց, զի բժշկեացե
ւ ծերն չառնոյր յանձն, այլ ասէ ցնա • աստ
նչ կարեա բժշկիլ, այլ արի՛ երթ յեղիպտոս,
և անդ վղիվղի հասցէ քեզ ողորմութիւն քսի •
և եղև այնպէ • որ և յայտնեցաւ սբյն 'ի տնէ :
Եւսաց և այլ յայտնութիւն լինէին հօրն անտո
նի • զի եղև նա կատարեւհոգետես • ետես
և զհոգի սբյ հօրն ամօնի՝ որ բնակէր 'ի լեւ
րինն նիտրիոյ՝ երեքտասան աւուրբք հեռի
յանապատէն անտոնի, զի ելանէր յերկինս
դասութիւն հրեշտակաց • և պատմեաց աշակեր
տաց իւրոց • որոց նշանակեալ զօրն՝ տեղեւ
կացան յետոյ և գտին 'ի նմին աւուր լեալ
զփոխութեամբ ամօնի :

Յաւուր միում մինչդեռ զիննե՛րդ ժամու
աղօթան մատուցանէր անտոնիոս, յափշտա
կեցան միտք իւր, ո՞պ թէ լուսազգեստ ոք
վերացոյց զնա յօդս • և տեսանէր խաւարայ
ին սեւադէմ մարդիկ՝ որք ըառաջ եկեւն ո՛չ
թոյլ

Թոյլ տային անտոնի ելանել յերկինս 'ի վեր . և լուսաւոր այրն ըդիմանայր նց , և մարտնչէր ը օդային դեմն , և ասէր . զի'նչ մեղք իցեն արդարոյդ՝ զի կամիք արգելուլ զդա . իսկ նոքա խորհէին 'ի համար բերել զգործս մանկուէն նր :

Եւ լուսազգեստ այրն ասէ ցնն . իմեթ թող զտղայուէ մեղս անտոնի՝ յելանել նր յՅէ . և 'ի միակեցուէն մեղս ինչ ոչ արար : Եւ 'ի կրճտել նց զստամուէնս 'ի վր նր , սաստեաց նց հրեշտակն բանիւ իմն . յայնժամ սեաւքն նմ ամօթալից լեալ՝ անկան յերկիր . և ան տոն անարգել ել յերկինս : Եւ ասլա դարձան միտք իւր առ ինքն . և եկաց յողբս ան սո՛ւաղ զաւուրս բնմն , և ասէր . աղօթեա ցո՛ւք եղբարք , զի անարգել անցցուք ը իշխանուի այսոցն օդականաց :

Վարձեչ յայլում ժամուէ 'ի հարցանել զնա եղբարցն յղգս վիճակի հոգւոց , եղև առնա ձայն . անտոնիէ ել և տես . և նոյնժամայն ելեչ 'ի սենեկէն , հայեցեչ ետես զայր մի սեադէմ՝ երկայն և չարատեսակ . մինչ զի հասանէր գլուխն յօդս վերին . և տեսանէր Թռուցեալ բնմ միգիկս Թեաւորս՝ որք վերանային յերկինս . բայց ահաւոր հսկայն ձգեչ զձեռն՝ տայր ձեռօքն 'ի վայր , և յերկիր ընկենոյր զբնմն . և ուրախանայր ընդ անկումն նց . և այլք վերաթռիչք լինէին , և անարգել յերկինս մտանէին . և կրճտէր զստամուէնս իւր 'ի վր նց : Եւ անդէն եղև բարբառ . իմա՛ զոր տեսանեսդ անտոնիէ . և

և բացան իմաստք մտաց նր , և գիտաց՝ զի
նք էին հոգիք միկան . և երկայն սևադէմ
այրն՝ սատանայ , որ ընկղմէր զհոգիս մե
ղաւորացն յանդունդս . իսկ արդարքն ան
խափան յերկինս մտանէին :

() այս և զոր այլ ևս տեսիլս և յայտնուի
ն ժամուն պիտոյից պատմէր եղբարցն հայ
րըն անտոն՝ բռնադատել՝ ի նցէ , և հոգե
խրատ բանիւք քաջալերեալ յորդորէր զնս
՝ ի փոյթ առաքինուէ : Վային ի տես սքյն
և ի լուր բանից նր նաև եպսուկք և քհնյք
և սարկաւազուկք . և նա խոնարհուք հայ
ցէր զօրհնուի և զաղօթս նց . և արձակէր
զնս շինեալս յոյժ յիւրմէ : Վկին երբեմն և
ովանք յարիանոսաց նենդանօք խօսել ընմ
իսկ ծերոյն ի վր հասեալ անօրէն աղանդոյ
մոլորուէ քսամարտիցն՝ ի բաց հալածեաց
զնս ի լեռնէ իւրմէ . այլ նոցա երթեալ համ
բաւեցին յաղեքսանդրիա , եթէ և անտոն
ն մեզ խորհի :

() այն լուեալ մեծին աթանասի հայրապե
տի տեղւոյն՝ բանիցս պատմողի , քանզի ըն
տանուի յոյժ ունէր առ անտոն , յղեաց առ
նա և աղաչեաց գալ և յամօթ առնել զչա
րալեզուս . զնոյն աղաչէին և այլք յուղղա
փառ եպսոացն՝ գալ օգնել նոցա : Վայնժամ
փութապէս էջ ծերն յաղեքսանդրիա յամի
իբր 330 . և առաջի բազմուէ հրապարակա
խօսեալ գեղեցիկ քարոզեաց զորդին նյւմ
ճշմարիտ յնյ ճշմարտէ , ծնունդ հօր հարա
զատ՝ համարնակից և մշտնջենաւորակից .
իսկ

իսկ զորս ասենն զնա արարած, նզովեաց,
 և գայլս ապականիչս անունեաց. զի ոչ
 ինչ ընդհատ են ասէ նոքա՝ ի հեթանոսաց,
 որք ծառայենն արարածոց, և ոչ արարչի,
 որ է ամօ օրհնեալ յաւիտեանս:
 Աւելեւ ուրախուի մեծ ամօ ժողովրդեանն
 ուղղափառաց, և հաստատուի ի վր ճպհին
 ճշմարտութե, տեսանելով զաղանդն չար
 հերքեալ յայտնապէս յերանելոյն, որ յա-
 մենեցունց սիւն եկեղեցւոյ ճանաչիւր: Աւ-
 ոչ միայն հաւատացեալքն զեղուին ի վերայ
 ծերոյն՝ խնդրել զօրհնուի նր, այլև հեթա-
 նոսք՝ որք ի քաղաքին, կարդային զնա այր
 ամ, և ջանային գոնէ ի հանդերձս նր մերձե-
 նալ: Իւերին առ նա և հիւանդս և ախտաւ
 ժէտս և դիւահարս. և ը մերձենալն ի ցնցո-
 տի զգեստս նր՝ ընկալան զառողջուի. որով
 և յոլովք ի կռապաշտից եկին ի սբ հատս:
 Այլ ինեղել բաղմութե զծերն՝ իբրեւ կա-
 մէին ոմանք յաշակերտաց նորա հեռի առ-
 նել զամբոխն, ասէ ծերն ժպտելով. միթէ
 շատ իցէ այս ամբոխ բարեսիրաց՝ քան զբա-
 նակս դիւաց որք պատէին զմեօք ի լերինն:
 Իսկ իբրեւ դարձաւ անտոն յանապատ իւր,
 եկին առ նա միանգամ և երկիցս ոմանք յի-
 մաստնոց Յի՛ ի հելլենացի իմաստասիրաց
 անտի հեթանոսաց, և համարէին յաղթել
 նմբանիւք ճարտարութե իբրեւ անուսումն
 առն. բայց այրն ամ ամուսոյց գիտուի իւ-
 րով պապանձեցոյց զնս. մինչև յապուշ կրթ-
 թիլ նոցա ընդ հանձար սբյն. միանգամայն
 և

և տեսեալ զնշանսն՝ զոր առնէր , զասի հա-
րան 'ի նմէ , և դարձան յետս՝ խոստովան
լինելով , եթէ առաւել տեսաք՝ քան զոր
լուեալն էաք :

Հասեալ էր համբաւ սրբունէ մեծին անտո-
նի և յՅս հեռաւորս , ևս առաւել 'ի դուռն
կայսերկն . վսյնա ինքն բարեպաշտ ինքնա
կալն կոստանդիանոս , և որդիք նր կոստաս
և կոստանդ՝ ստէպ գրէին առ նա թուղթ . և
աղաչէին՝ զի մխիթարեսցէ զնս պատասխա-
նադրուք , և եթէ հնար իցէ՝ նաև անձամբ
գալ առ նոսա (+) : Եւ այց նա խորշէր անիւ
յընտանութի իշխանաց Յի . մինչև հազիւ
հաւանեցուցանէին զնա աշակերտքն՝ առ-
նել պիսնի թագաւորական թղթոցն . և սքն
խոնարհեալ յաղաչանս նոցա՝ գրեաց բանս
հոգեշահ խրատուց և յորդորանաց . զոր ըն-
կալեալ կոստանդիանոսի և որդւոց նր՝ ու-
րախ լինէին , և պատիւ համարէին անձանց
կոչիլ որդիս անտոնի :

Աւրախ լինէր և երանելին անտոն՝ տեսա-
նելով զտիեզերս ծաղկեալ անձապաշտութիւն
առ բարեպաշտն կոստանդիանոսիւ . այլ նոր
եցոյց նմ զոր լինելոցն էր յաւուրս որդւոց
նր՝ 'ի զօրանալ արիանոսաց , և զայլ ևս չա-
րիս առ յուլիանոսիւ ուրացողիւ , և առ վա-
ղեսիւ . զի զայս անձ գուշակէր տեսանելն
ծերոյն՝ զի ջորիք մտանէին 'ի խորանս եկե-
ղեցւոյն , և աքցոտելով կործանէին զսք սեւ
ղանն , և ցրուէին զամիսն . և լսէր ձայն 'ի
վերուստ , թէ 'ի գարշութի եղիցի սեղանն
իմ :

իմ։ () որ բազում ողորմութեամբ պատմեաց ծերն
աշակերտաց իւրոց . այլ անդրէն քաջալե-
րեաց ևս զնս , եթէ ոչ յերկարեացին այն
պիսի աւուրք , այլ փութով գտցէ եկեղեցի
զառաջին պայծառութի իւր։

() օրագլխի ուրումն եկեղ յարտաքին վանս
անտոնի՝ հանդերձ դատաւորաւ և այլ ևս
իշխանօք , առաքեաց առ ծերն , և աղաչեաց
իջանել 'ի լեռնէն և գալ առ նա . որոյ ե-
կեալ , և խրատ տոճեալ փոքր մի՝ փութայր
դառնալ 'ի սենեակ իւր . և իբրեւ ստիպե-
ին զնա մնալ և ևս անդր , պիտի տայր ան-
տոն . ոչ կարեմ անագանել առ ձեզ . զի որ
պէս ձկունք անագանեալք 'ի ցամաք երկրի
մեռանին , նոյնպէս և միանձունք յերկար
դեգերեալք ընդ աշխարհիկս՝ լուծանին
յարտաքինս , և տկարանան հոգւով . վսե-
նորպէս ձուկն անդրէն 'ի ջուրն փութայ ,
նոյնպէս պարտ է մեզ 'ի լեռն փութալ .
զի մի երբեք անագանեալ՝ մոռացուք որ
ինչ 'ի ներքս իցէ։ () արմացաւ զօրավարն ,
և ասէ . արդարեւ ճշմարիտ ծառայ ես ւնի .
զի ուստի՝ գտանի մարդոյ այսչափ և այսպի-
սի միտք , թէ ոչ սիրեցեալ իցէ յ'նի։ Իսկ
այլ ոմն զօրագլուխ՝ կուսակից արիօսեանց
որում անուն էր բաղակիոս , խրատել թրղ-
թով 'ի սբ հօրէն անտոնէ՝ դադարիլ 'ի հա-
լածելոյ զուղղափառս , և անսաստ գտեալ ,
չարաչար մահու կորեալ՝ ը գուշակելոյ ծե-
րոյն . ը որ զարմացան և զահի հարան ամ-
լսողք . և պատկառէին 'ի բանից առն ւնի ,
ե

և խրատութ'նք'ի լաւանդր բերեալ լինէին .
 և բազումք'ի զինուորաց և 'ի մեծատանց
 ընկեցեալ զայս կենաց ծանրութի' միան
 ձունք լինէին ը առաջնորդութ'նորա : Եւ
 էր անտոն իբրեւ ճարտար բժիշկ հոգւոց և
 մարմնոց տուեալ յայ երկրին եղիպտացւոց,
 մանաւանդ թէ և ամ Ծի . զի յամ երկիր
 սիրեցաւ պտուղ վաստակոց նր, և ամքին

հազորդ եղեն բարեաց նր :

Եւ եղև 'ի հասանել անտոնի 'ի խոր ծերութի
 իբրեւ իննսուն ամաց, աղաչեցին զնա աշա
 կերտքն բնակեալք 'ի պիսպիռեան արտա
 քին վանս' մի ևս երթալ յառանձին ճգնա
 րան իւր 'ի ներքսագոյն լեառն, ուր և մը
 նալն իսկ սովոր էր, այլ ծերատածիլ առ
 իւրեանս և մխիթարութի գտանել, մանա
 ւանդ թէ մխիթարել զորդեակս իւր . բայց
 նա ոչ կամեցաւ, այլ միայն թոյլ ետ երկուց
 եղբարց կալ առ նմա 'ի լերին . որոց անունք
 էին ամաթաս և մակարիոս . և սոքա սպա
 սաւորեցին սբէյն 'ի ծերուն գամս հնգետա
 սան՝ սկսել յամէ տն 340 : Եւ 'ի նոյն ամս
 եղև երանելոյն անտոնի գնալ յայտնութ'
 տն 'ի տեսութի սբէյն պօղոսի անապատականի
 թեբայեցւոյ . զորոյ զպատուական մարմինն
 ամփոփեալ դարձաւ և պատմեաց զսուաջինն
 երկուց այնոցիկ ընտանի աշակերտաց . և
 զպարեգօտն արմաւենի՝ զոր էառ 'ի պօղո
 սէ, զգենոյր յաւուրս տօնից :

Յետ այսորիկ իբրեւ անցին ամք քանի մի,
 ելեալ անտոնի ըստ սովորուն իւրում տեսաւ

Նել զմիանձուհս իւր յարտաքնում լերինն
 պիտալիւայ, պատմէր եղբարցն ի վերին յայտ
 նութի վս վախճանին իւրոյ. զայս՝ ասէր,
 ձեզ այցելուի վերջին եհաս ինձ առնել. զի
 Ժմկ է ինձ այսուհետեւ հրաժարել ի մարմ
 նոյ աստի՝ իբրեւ ամաց հարիւրից և հնգից ։
 Եւ ի նոցա լուեալ լային, և գիրկս արկեալ
 համբուրէին զծերունին ։ Վս լսա զուարթ
 զինքն ցուցանէր՝ և լի խնդութիւն, իբրեւ յո
 տար ճէ յիւր քաղաք հայրենի հանդերձեւ
 երթալ. և տայր նց պատուէր չքանիլ ի
 վաստակոց, և ոչ ձանձրանալ ի վարուց ա
 ռաքինուէն, այլ հնազ իբրեւ մեռեալ կեալ
 յաշխարհի, և յիշել զյառաջագոյն ասա
 ցեալ խրատս իւր, հեռի լինել ամենեւին ի
 հերձուածոյն մեղիախանութաց և արխանութաց,
 և զգոյշ կալ հարցն վիպութե, և անձային
 պատուիրանաց նք գրոց. և յիշատակաւ վա
 րուց և դործոց նքն զօրանալ ի պատուի
 րանապահութի ։

Եւ ի բռնադատել զնա եղբարց մնալ առ նս,
 զի առ նս վախճանեացի, չառնոյր յանձն վս
 բնի իրաց ինչ, ևս առաւել՝ զի մի արասցեն
 պատիւ մարմնոյ իւրում ըն օրինի եգիպտաց
 ւոց՝ չթաղելով ի հող, այլ ուրոյն պահե
 լով. ուր ինքն իսկ էր՝ որ ստէպ յանդիմա
 նէր զայն սովորութի ։ Եւ այսնս փութա
 ցեւերանելոյն հրաժարիլ յեղբարցն՝ դար
 ձաւ ի մենարան իւր ի ներքսագոյն լեառն ։
 Վս դ. յետ սակաւ ինչ աւուրց հիւանդանայր
 և կոչեալ զերկոսին աշակերտն՝ որք առ
 նմա

Նմա կային 'ի սպասու , ասէ ցնն . Լսա՛ որ
 գրեալ է , զճնհո հարց իմոց երթայց . քղի
 տեսանեմ զիս կոչեցե՛լ 'ի տնէ իմմէ , և փու
 թամ ճեպիմ յերկնայինս . բայց դուք ո՛վ
 սիրելի զաւակք իմ՝ զգաստ եղերուք , և
 զբաղմամբս զվարձս ձեր մի կորուսա
 նէք . այլ որո՞ւնք սկիզբն արարեալ՝ պահել
 փութասցի՛ք զյօժարուի՛ ձեր , և իբրեւ հա
 նապաղօր մեռեալ կացցի՛ք . միաբանե՛լ ձեզ
 նախ ը տն , և ապա ը սբա նր . զի յետ մահ
 ո՛ւնն ձերոյ զձեզ յարկքն յաւիտենից իբ
 րեւ զսիրելիս և զծանօթս ընկալցին : Լ՛րդ՝
 դուք զայս խորհեցիք , զայս հոգասցիք .
 և եթէ կամք իցէ ձեզ վս իմ , յիշեցի՛ք իբ
 րեւ զհայր : Ե՛րբ ումեք թոյլ տալիք առնու
 տանել զմարմին իմ յեգիպտոս . թաղեցի՛ք
 դուք զծերս ձեզէն , և 'ի ներքոյ երկրի ծած
 կեցի՛ք . և եղիցի բանս իմ պահե՛լ 'ի ձէնջ ,
 և մի ումեք հասցէ գիտել զտեղի իմ՝ բաց
 'ի ձէնջ միայն . զի ես 'ի յարուեն մեռելոց
 զանապականուի՛ 'ի փրկէն ընկալայց : Եւ
 ժանեցի՛ք զիմ ազանելիսս . զմի պարեգօտն
 իմ մազեղէն , և զլեշկամաշկս՝ յորոյ վերայ
 անկեալ դնիմ , տո՛ւք աթանասի ենպին (5) .
 և զմիւս մազեղէն խորդն առցէ սրապիոն
 ենպն . և դուք առջիք զայծեայ ազանելիս
 իմ , և զարմաւենի պարեգօտն պօղոսի : Եւ
 արդ՝ ողջ մնասցի՛ք որդեակք , վս զի անտոն
 փոխի , և այլ ոչ ևս ը ձեզ իցէ :

Օայս ասացեալ՝ ողջունեաց զնոսա համ
 բուրիւ . ապա զոտան յինքն ամփոփեալ՝

զոհարթ երեսօք, իբրև խնդացեալ ընդ տե-
սիլ սիրելեաց՝ սբ. զոհարթնոցն եկելոց առ
նա, աւանդեաց զհոգին իւր՝ սբ. առ. ԹԺ՝ ի
ԺԷ աւուր ամսեանն յունվարի, որ օր իբրեւ
դիբայ ամսոյն ըստ եգիպտացւոց, յամի ԹՆ
356, ԿԺ՝ 357, ի հասակի ՃԷ ամաց, յամի
մնացեալ առանց փաստու իբրև յառոյգ հա-
սակի. զի և զաչն առանց հաշմելոյ ունէր,
և զտեսիլ կերպարանացն բարւոք. և յատա-
մանցն և ոչ մին թափեալ, բայց փոքր մի ի
ներքոյ ընդացն մաշեալ էին. առողջ պա-
հեալ ձեռօք և ոտիւք և ԹԺ մասամբք յայն
պիսի խստակրօն վարս՝ ք զփափկացեալս
յՅի. և որ ի ծածուկ ճգնէր, քարոզեցաւ
ԹԺ ուրեք՝ իբրև զճրագ լուսատու տիեզե-
րաց. զի և առ կենդանութեամբ հնչեաց անուն
նր յարեւելից մինչև յարեւմուտս, ի սպանիւս
և ի գաղղիւս, ոպ և ի մեծն հռովմ. և օրիւ
նակ վարուց նր եղև կանոն ԹԺ միայնակե-
ցաց:

Իսկ պատուական մարմին երանելոյն՝ ամ-
փոփեալ յերկուց աշակերտաց նր ըստ հրա-
մանի նր, մնաց թաքուն ի միջկանէ ի լե-
րին անդ զամս իբր 170. և ապա եղև գիւտ
նշխարաց նր ԹԺ այլին յայտնութեամբ, ի սկզբան
թգրութեամբ յուստինիանոսի մեծի՝ որ նստաւ
յամի ԹՆ 527. ⁽⁶⁾ և բերեալ յաղեքսան
դրիւս քղք եգիպտացւոց՝ եդաւ յեկեղեց-
ւոջ նբոյն յովհաննու մկրտչի: Այլ յետ դա-
րու ի վր անցելոյ եղև փոխադրութի երկ-
րորդ՝ յեգիպտոսէ ի թգրեալ քաղաքն ի
կոս-

Կոստանդինուպոլիս առ հերակլիւն կմ յա
ւուրս որդւոց և թոռանց նր . զի 'ի զօրանալ
ասեն հագարացւոց յարեւելս և 'ի լիբիա , և
'ի մտանել եգիպտացւոց՝ այս է զփառեաց
քրիստոնէից ի լծով ծառայուէ նց , յուովք
յուխտի մանկանց և 'ի կրօնաւորաց չոնեցին
անտի՝ դալ հանդարտել 'ի տրութէ հաւա
տացելոց . և բարձեալ ընդ իւրեանս զբոլ
սպասս և զսբ նշխարս՝ հանդերձ մարմնով
մեծին անտոնի , հասին 'ի կոստանդինուպո
լիս . ուր ինչ ինչ նշխարս եղին 'ի սբն սո
փիա . այլ զառաւելն ընդ մարմնոյ սբյն ան
տոնի յեկեղեցի մի արտաքոյ քղքին՝ պար
գեւեալ զփառոց 'ի կայսերէ :

Եւ զկնի երկուց ևս այլ դարուց՝ 'ի տաւ
ներորդ կմ 'ի մետասաներորդ դարու՝ եղև
երրորդ փոխադրուի նշխարաց սբյն , 'ի կոս
տանդնուպոլսոյ 'ի վեննա քղք գաղղիաց
ւոց՝ որ 'ի գաւառին նարբոնայ . և եդաւ 'ի
վանս կրօնաւորաց՝ որ կառուցաւ յանուն
սբյն , հանդերձ բաղմապատիկ նշանօք բը
ժշկուէց բարեխօսուի նր . այլ զայսմանէ
ճոխագոյն տացուք տեղեկուի 'ի ծանօթու
թիս՝ որ զկնի : (7)

Եւ այց քանդի ոչ բովանդակ նշխարքն էին բե
րեալ յարեւմուտս , նմին իրի յետ այլ ևս
դարուց երկուց՝ յամի 1231 . Էառ ասեն 'ի
բիւզանդիոյ զմասն ինչ 'ի բաղկէ սբյն լամ
բերտ ոմն վերակացու տաճարի սբ նածաճնին
որ 'ի բուռգս արեւմտից , և բերել հանդոյց
անդր . ոմ և մասն մի 'ի մօրունաց սբյն՝ ե

դաւ 'ի կողոնիա ագրիպպինայ • սոյնպէս և
այլ երևելի մասունք նշխարաց նր 'ի զանա-
զան տեղիս : (1) Եւ զի բնի տաճարք և վանո-
րայք շինեցան յանուն Եր. հօրս մերոյ , և
յամ եկեղեցիս փառաւորեալ է յիշատակ
նր • լցաւ Ե աշակերտութիւնն , և հաստատե-
ցան կարգք և կրօնք յանուն նորա (8) • և ե-
ղև անուանի ընդ ամ երկիր՝ ը խոստմանն
տն , որ գիտէ փառաւորել զփառաւորիչս
իւր • նմ փառք յւրնս յւրնից • ամէն :

XX

Ծ ԱՆՈԹ ՈՒԹԻԻՆՔ :

(1) Առջին հեղինակ վարուց մեծին անտոնի՝ եղև
մեծն աթանաս հայրապետ աղեքսանդրու , ժա-
մանակակից և ականատես • վսյ 'ի նմանէ առնուն և
զնր զհետ երթան անխոտոր ամ յայսմաւուրք և վկայա-
դիրք , հանդերձ մասնաւոր յաւելոճածովք՝ որք գտա-
նին 'ի վարս հարանց առ իւրաքանչիւր աղքս : Գործն
այն սէյն աթանասի թարգմանեցաւ 'ի յունականէ 'ի
հայ բարբառ 'ի նախնեաց մերոց , և էանց 'ի կարգս ճա-
ռընտրաց • յորմէ և մեք քաղեցաք՝ բնի ուրեք պահ-
մամբ ոճոյ շարագրուէ : Բայց քզի հաւաքողն ճառըն-
տրաց զանց առնէ զբնի իւրք , որք հային 'ի խրատս և
'ի տեսիլս և 'ի սքանչելիս սէյն , և յղէ զընթերցողս 'ի
լիակատար պատմութիւն , զթերին անտի լցուցաք • Թէ
պէտե մեք ըստ կարի համառօտել փութացաք • զի ար-
դէն տպագրեալ է ամբողջ գործն աթանասի՝ թարգ-
մանեալն պարզաբանօրէն 'ի վաղուց 'ի լատին 'ի ձեռն
եւագրի անտիոքացւոյ յամի տն 388 , և անտի 'ի մերս
առ մեօք՝ 'ի Հ , բարսեղ վիպէ մերմէ կեռլացւոյ :
Հարազատ գործ սէյն աթանասի լինել զառաջիկայ վարո
սէյն անտոնի , միաբան հաստատեն վկայաբանք՝ ը հին
մատենագրաց • յորս մեծ ևս է վկայուի սէյն գրիգո-
րի Թաթանի , զի առէ յարձանականն աթանասի , որ
և ճառ • Իմ • * Սա և զնձայնոյն անտոնիոսի 'ի գիր ալ
,, ձա

„ Ճանաչոյց զվարս . որ թ ձեռով պատմուէ՝ օրինադրուէ
 „ և հաստատուէ միանձնական վարուց ॥ . ուր այդ առած
 գլխովին՝ առեալ է 'ի յառաջաբանութեն ակնարար :
 Մեծ է և վկայուի սբյն եփրեմի . որոյ 'ի մեջ բերեալ
 զգործս ինչ սբյն անտոնի՝ վկայ կոչէ զակնարար . ուն
 և առնէ 'ի մեզ սբն ներսէս լամբրոնացի : Չնոյն հաս
 տատէ և հին հեղինակ վարուց սբյն պատմութեամբ . ուն
 և հերոնիմոս ընդ պաշտօնիս , հռութիւնսի , սոկրա
 տայ , և այլոց բազմաց . թող զի ոսկեբերան , սողովե
 նոս , և այլք անհամարք քաղեն զբանս 'ի վարուց ան
 տի անտոնի գրեւոյ յակնարարէ՝ առանց յիշելոյ զանուն
 նորա իբրեւ յայանի առ ամսին : Չայս ամ յերկար ցու
 ցանէ յովհաննէս բողանգ՝ յապացոյց հնութե անխար
 դախ վարուց սբյն անտոնի , թգէմ նորադանգից և ան
 կրօնից վերջին ժամանակի . որք 'ի ճգնութեց մարմ
 նոյ մահուցափ խորշելով՝ խորհին 'ի դերե հանել զբու
 տուգուի այնպիսի խտտակրօն քղքավարուէ սբյն . այլ
 'ի զուր և յամօթ իւրեանց . ուր և ակնարար վկայէ՝ թէ
 քանք իւր ոչ են մնայնոցիկ , որք զերկրաւորս և եթ
 խորհին . միանգամայն և հաստատէ բազմօք , թէ երկ
 րասէրք անդամ չեն քաջառողջ 'ի գրգանս իւրեանց՝
 ուն անտոն 'ի ճգնուս իւր : Եւ յայս միտ գեղեցիկ եր
 կրորդէ բողանգ թգէմ նորադանգից . * Չկարգ անա
 „ պատականաց (ասէ) ծանունս երգիծանեն , ուն եթէ
 „ անձնասպանք լե՛լ իցեն , կամակար տո՛ւեալ զանձինս
 „ 'ի պահս , 'ի խորան , և յայլ խտտաճրէր ճգնուիս .
 „ այլ պարտ էր նց օրինակ խրատու առնուլ յանառ
 „ նիոսէ , որ եկաց ցխորին ծերուի՝ զամս 105 . ուր յայնմ
 „ միջոցի ժմիին՝ աւելի ք զքսան և մի կայսերք նստան ,
 „ իբր զմիմեանց կնի յաջորդելով . և իւրով օրինակաւ
 „ ուսոյց՝ եթէ պահք օգտակար են առողջուէ ॥ :

(2) Միանգամ և երկիցս յիշէ ակնարար՝ թէ անտոն ոչ
 ուսաւ գիրս կմ գարութի . և պատմէ իսկ՝ թէ խօսե
 լով թ իմաստունս Յի՛ ըմբերանեաց զնոսա , ցուցեալ
 զնախապատուճուի մտաց ք զգրոյ : Գրէ և սոկրատ . 7 .
 23 . թէ * Առ արդարն անտոնիոս մատուցեալ մի ոմն
 „ իմաստանոց ժմիին ասէր . զիարդ ժուժեռ ո հայր զուրկ
 „ 'ի միսթարուէ գրոց : Անտոն ասէ . իմ գիրք՝ ո իմաւ
 „ տասէր , բնութի ելելոցն է . և կայ առ ձեռն պատ
 „ րաստ , որժամ կամիմ զբանս վերծանել մայ ॥ : Ըստ նմին
 և սողովե՛նոս . 5 . 13 . և այլք հմրակօրէն ցուցանեն ,
 թէ չէր ուսեալ երբէք անտոնի զգիրս . և յայս միտ կոչ

չէ զնա օգոստինոս 'ի Թ. Գիրս. Եւ. Գրեմիսեան վարդապետ ,
 թէոստիտաքոն , քի Թեոսոյց : Եւ յիրաւի , զի Թեոսոյն
 իմաստութիւն լցեալ խելամուտ գտաւ Թեոսից Թեոս
 շունչ տառից , յորոց ստէպ վկայուին 'ի մէջ առնոյր 'ի
 խօսս իւր . նոյնպէս և 'ի վարդապետ եկեղեցւոյ կիրթ ,
 մինչև քաջ ախոյեան լինել ընդդէմ արիանոսաց և մա-
 նիքեցւոց և այլոց չարափառաց . յղեաց և բազմապա-
 տիկ թուղթս յորդորականս յեգիպտացի բարբառ առ
 բազումս . մինչև թուել զնա հերոնիմոսի 'ի կարգս ե-
 կեղեցական մատենագրաց . յորոց եօթն թուղթք յան-
 ունէ յիշատակին և գտանին ցարդ 'ի մատենագրարս
 նի հարց , ուր և այլ պէսպէս գրուածք . տէս անդ 'ի
 հատորն . Գ. 633 = 712 : Եւ թաւելոյ ոմանց՝ զթուղթս
 նորա գրեալս առ եկեղեցիս եգիպտացւոց՝ ընթեռնու-
 ին 'ի պտտարագի հանգոյն առաքելական թղթոց : Եւ
 զի ոչ նշանակի ուրեք՝ թէ 'ի ձեռն նօտարաց գրել իցէ
 զթուղթսն , ուր յիշատակի ունիւ թարգման 'ի խօսելն
 Էյոյնս , յայս հայեցել ընտրեցին ասել ոմանք յառջնոց ,
 ևս առաւել յետինք , որոց ձայնակից լինել յօժարի և
 բոլրանդ , թէ գուցէ գիտէր գիր եգիպտացի . այլ ա-
 սի չգիտէլ , նախ՝ զի 'ի մանկուհ չէր ուսեալ , երկր-
 զի չէր կրթեալ 'ի դպրոցս արտաքին ուսմանց . և եր-
 րորդ՝ զի ոչ երբեք ուսաւ զյունարէն դպրուի , որ էր
 միայն համարեալ յայնժամ նշան գրագիտութե , և սո-
 վորական իսկ էր առ եգիպտացիս . և յայս միտ ասեն
 անգոսնէին զնա հելլենացիք : Այլ մեզ չէ ինչ փոյթ
 որոշել զայս խնդիր անստոյգ . ուր թաւելոյ սբյն ա-
 թանասի՝ լցեալ էր յանձին անտոնի բանն այն , եթէ
 * եղիցին ուսեալք յայն || . և զոր ինչ լսէր 'ի բանից գրոց ,
 իբրև 'ի պայծառ հայեւոյ նկարէին 'ի միտս նորա :
 Մինչ զի գիրքն՝ զոր նկարեն յոլովք 'ի պատկերահա-
 նաց 'ի ձեռս սբյն անտոնի , ոչ այնչափ ցուցանէ՝ թէ
 անձամբ վերծանէր զգիրս , որչափ թէ խոկացող էր բա-
 նից գրոց 'ի տունէ և 'ի գիշերի , կամ հետեօղ աւետա-
 րանական խրատուց , ևն :

(3) Ուր մեք եգաք անասունս անապասի , նոյնպէս և
 լատին թարգմանն ուղղուաւ , 'ի յունական բնագրի սբյն
 աթանասիոսի ինչ , կամ հիպոկրատ . որ պէսպէս առել
 լինի . այլ հասարակօրէն թարգմանի բորենի . որպէս է
 տեսանել յերեմ. ԺԷ. 9 : Եւ սակայն թ որում ծագի 'ի
 բառէս՝ իս , որ է խող , նշանակէ և զխողեանն կմ ըզ-
 վարալս և զկինձս , և մանաւանդ զխողքորակս . որ 'ի
 գէս

դէպ գայ ը ասելոյ ոմանց՝ այնմ, զի խող նկարի առ
ոտիւք սքնն . զորմէ և զկնի լիցի բան :

(4) Աթանաս յիշէ միայն զինդրելն ինքնակալին և որդւոց նորա զպիսնի թղթոյ իւրեանց՝ կարօտիւ մխիթարական բանից սքնն . իսկ 'ի վարս հարանց գրի 'ի գլ. ԺԹ . երես . 215 . այսպէս . * Առեալ երբեմն հայրն
,, անտոնիոս 'ի ձեռս իւր նամակ գրեալ 'ի կոստանդիա
,, նոս արքայէ՝ եթէ եկ առ իս 'ի կոստանդինուպօլիս, զի
,, օրհնեցայց 'ի քէն . և խորհէր 'ի մօի՝ եթէ զի՞նչ ա
,, րասցէ . և ապա եհարց ցաօղոս աշակերտ իւր , եթէ
,, պարտ իցէ գնալ : Ասէ ցնա պօղոս պարզամիտն . ե
,, թէ գնացես անտոն կոչեսցիս . իսկ եթէ ոչ գնաս
,, ցես , հայր անտոն կոչիս || : Նոյն բան 'ի դէմս անտո
նի գրի 'ի յայսմաւուրս հայոց՝ այսպէս . * գլեաց
,, մեծն կոստանդիանոս և որդիքն իւր առ սք հայրն
,, անտոն՝ երթալ առ նոռա . և նա առաց աշակերտաց
,, իւրոց . եթէ երթամ, լինիմ փոքր անտոն . և թէ ոչ
,, երթայց , լինիցիմ արեղայ անտոն || :

(5) Աթանասս այս է նոյն ինքն պատմիչ վարդապետ սքնն
աթանաս հայրապետ աղէքսանդրու , որոյ տոճեալ էր
արգէն նմին անտոնի մեծի զայն պարեգօտ 'ի գալ նր
յաղէքսանդրիա . ուն և զմիւս այլ՝ որով պատեաց ան
տոն զմարմին պօղոսի անապատականի : Իսկ սրապիոն
եւնսն թմուճայ 'ի սահմանս եգիպտոսի՝ էր մի յընտանի
բարեկամաց կմ յայց ելողաց անտոնի , ը յիշելոյ նորին
աթանասի . զոր և երկրորդէ հերոնիմոս յաւելոճածով
յասելն 'ի գիրս եկեղեցական մատենագրաց . գլ. զԼ .
* Սրապիոն եւնս թմուճայ , որ յաղագս խոր ուշիմուէ
,, մտացն՝ դբոլաստիկոս ասացաւ , մաերիմ սիրելի ան
,, տոնի անապատականի , շարագրեաց գիրս բաղմի
,, մաստ ըգէմ մտնիքէսի , և միւս այլ գիրս յաղագս
,, վերնագրաց սաղմոսի . և թուղթս շահաւէտս գրեաց
,, առ բազումս . և փայլեաց խոստովանողական ար
,, դեամբք յաւուրս ինքնակալին կոստանդեայ || :

(6) Առաջին փոխագրութի կամ գիւտ նշխարաց սքնն՝
միօրինակ աւանդի լեալ յմմ վկայաբանից 'ի սկզբան
թգրութե յուստինիանոսի . և զի նա նստաւ յամի Թն
527 . ոմանք յայնմ ամի հաստատեն զգիւտն . և այլք
'ի յաջորդ ամի . 528 . յուղվք ևս 'ի 529 . ուն և ոմանք
'ի 531 . կմ նաև 541 . և ըստ նմին՝ է սր ասէ զմարմին
սքնն մնացեալ յանապատի իւրում զամս 170 , կմ 172 .
և է որ այլ աւելի կամ պակաս . որ չէ ինչ : Առաւել
տար

տարբերին հեղինակք վն Ժմկի երկրորդ փոխադրուեալ, որ եղև փոքր ինչ յետոյ ք զեղս ամիրապետին . զի ումանք դնեն առ հերակլիւն, յամի 633 . այն ամ է գաղձի խաչին յձէն պարսից . կամ փոքր մի զինի . կէսք յաւուրս կոստանդեայ թողին հերակլի, որ նստաւ յամի 643 . և այլք առ որդւով սորա կոստանդին պուլ գոնատոսին յամի 670 . ոմ և ոմանք յամի 704 Սոյն պէս և զերրորդ փոխադրուին՝ թէպէտև հասարակօրէն առեն լինել յաւուրս լոթարիոսի երկրորդի՝ արքային գաղղիոյ, որ նստաւ յամի 954 . մինչև 'ի 986 . բայց են՝ և որք յայլոյ աւուրս դնեն յամի 1070 . և կէսք իբրև ը մէջ երկուց Ժմկացս՝ յամի իբր 1010 :

(7) Կամ է արդ 'ի մէջ բերել և զպատմութի վերջին փոխադրուես . զորմէ թէպէտև բազումք բազում ինչ աւանդեն, բայց ամցն բանք այս բովանդակին, թէ 'ի տասներորդ կամ 'ի մեծատաներորդ դարու՝ կոմս ոմն գաղղիացի 'ի վեննայ քաղաքէ, անուն նորա յով կելինոս (կամ յակելինոս, և կամ յակօբինոս) որդի դռնիկէլմոսի բարեպաշտ իշխանի, գնացեալ ուխտի աղագու յէմ՝ չոչեցաւ յետոյ 'ի տես վանորէից և միայն նանոցաց արևելից . և վն ջերմեռանդն փափաքանաց առ նախահայրն ճգնաւորաց՝ հետաղօտէր, թէ մէք գտանիցի մարմին սբյն անտոնի արքայի . ոմ և ը առեւոյ ոմանց՝ զնոյն փոյթ վաղագոյն արկեալ էր 'ի սիրտ նոյն կոմսին նա ինքն սբն անտոն 'ի ձեռն տեսլեան : Եւ իբրև գիտաց՝ թէ բազում Ժմկք են, յորմէ հետէ 'ի կոստանդնուպօլիս է փոխադրեալ սբ գանձն այն, փութացաւ դիմեաց 'ի թագաւորական քաղաք անգր՝ հանգերձ պաշտօնէիք իւրովք . և մգասիրուի գտեալ 'ի կայսերէ Ժմկին՝ բազում իրօք հաճոյ ընծայեցոյց զանձն յաչս նորա . և յետ բազում աղերսանաց և հնաւից՝ մարթացաւ բառնալ անտի զմարմին սբյն, իմիճ զոսկերս նր ըստ գլխաւոր մասանցն . և մտեալ 'ի նաւ՝ տարու ը իւր յձ իւր 'ի գաղղիա :

Եւ կամեցեալ շինել եկեղեցի յանուն սբյն, զի անդ հանգուցէ զնա, հիմն էարկ այնմ 'ի տեղին կոչեցեալ մոգա սբյն դեոիգերիոսի, ուր էր մատուռն մի փոքրիկ ամենասբ կուսին : Բայց սակայն 'ի պէսպէս հոգս պատերազմաց և Յական դործոց զբաղեալ՝ ոչ կարաց գլխաւորել զշինուածն, թող զի և գաղղիա ողջոյն յայնժմ՝ 'ի կռիւն և յարեան ճապաղիս կայր : Այլ քանիցս և ելանէր կոմսն 'ի պարզմ ըզէմ օտարաց, ը իւր

իւր շրջեցուցանէր 'ի բանակի զսբ մարմինն մեծին ան,
տոնի՝ բարձեալ տապանակաւ 'ի վր սայլի . որով ոչ
միայն յաջողուի գտանէր դործոց իւրոց , այլև ընդ որ
անոցանէր սբ գանձն այն՝ բազում նշանք բժշկուեց կա
տարէին :

Յետ մեռանելոյ կոմսին՝ զնոյն առնէին և ժառանգք
նր 'ի բազում Ժմկս . զի ուր և երթային՝ ք իւրեանս
տանէին հաւատով զմարմին սբն : Եւ թէպէտ սբ առ
պարզմտուն գործէին զայս , բայց իբրև եհաս բանն 'ի
լսելիս հռովմայ հայրապետին , ծանր թռեցաւ նմ և
անվայելուչ . զի անարդու թի երևէր լինել սբն 'ի մէջ
խառնիճաղանձ զօրաց և ամբոխին . միանգամայն և ոչ
այնչափ պաշտել զնա թռեք , որչափ 'ի պէտս օգտի
իւրեանց վարել : Եկն բազում անգամ պատուէր զգու
շուն վս իրացս 'ի հռովմայ առ գաղղիացիս . բայց ան
հոգ լինէին նոքա մինչև յաւուրս ուրբանոսի երկրոր
դի , որ նստաւ յամի Թն . 1087 . յորում Ժմկի իբրև ոչ
գոյր ոք յորդուցն յովկելինայ կոմսի , անկեալ էր սբ
գանձն այն 'ի ձեռս հռիփոնի կամ գիկնոնի իշխանի՝
դէսիգերիոս կոչեցելոյ , յաղգականուէ նոյն կոմսին :
Եւ եղև ք աւուրսն ք այնոսիկ գալ ուրբանոսի հայ
րապետին 'ի գաղղիա . ուր արար ժողով մեծ 'ի պայ
ծառաձորն՝ վս յորդորելոյ զհաւատացեալս յառումն
սբ երկրին , և կարգեաց զմիաբանու թի խաչակիր զօ
րաց՝ յամի 1095 : Յայնժամ ականատես լեալ իրացն՝
պատուիրեաց հայրապետն հռիփոնի իշխանին՝ ընդ
սպառնալեօք բանագրանաց , զի մի այլ իշխեսցէ շրջե
ցուցանել ուրեք զտապանակ սբն անտոնի , այլ՝ հան
գուացէ զայն յարժանաւոր տեղւոջ , և կմ տացէ միում
'ի վանորէից և կմ յաբբայանոցաց՝ պահել և պատուել
զնա երկիւղածուք : Յայնժամ իշխանն ձեռն տրկեալ
կատարեաց զչինու յեկեղեցւոյն հիմնարկելոյ 'ի յով
կելինոսէ , և յաւել կառուցանել վանս 'ի մէջ մայրեաց
'ի սահմանս կալուածոց իւրոց՝ 'ի նախասացեալ տեղ
ւոջն մոգայ . և եղեալ անդ զկրօնաւորս 'ի կարգէ սբն
բենեգիկաոսի աբբայի՝ յանձն արար նոցա զսբ գանձն՝
հանգերձ երևելի սպասուք և հասիւք . յորմէ և կոչե
ցաւ մենաստանն այն՝ վանք սբն անտոնի աբբայի . և
կրօնաւորք տեղւոյն ընկալան զոնուն կարգի անտոն
եան :

Իսկ յետ սմաց ինչ՝ յաւուրս հայրապետութե կալելիս
տոսի երկրորդի , որ նստաւ յամի 1119 , բացին զհնա
ցեալ

ցեալ տապանակն սբյն, և դռնն անդ զմարմինն կմ զոսկերս նր մեծամեծս՝ հանդերձ պարեգօտիւ միով, և փոխադրեցին յայլ տապանակ նոր՝ շինեալ յաղնիւ փայտից։ Այլ զկնի դարու միոյ՝ փոխեցին յայլ տապանակ արծաթի, և ապա հանին ի դուրս զաջ սբյն, և ուրոյն պահեցին պատուով ի համբոյր հաւատացելոց, զոր և յետոյ պատեցին ոսկեով և ակամբք պատուականօք։

Արդ՝ ի հանդիսանալ յարգուէ նշխարաց սբ հօրն անտոնի, առաւելան օր ք զօր և սքանչելիք նորա յառողջութի հոգւոց և մարմնոց։ Այլ առաւել նշանաւոր եղև սքանչելագործութի սբյն ի վր ակառօցելոց զանբութելի ակտն՝ կոչեցեալ տապ, կմ սրածուէ հրային, և կամ հուր սրբազան, որ փայլծ ճարակի ի մարդ և յանասուն, և խարշառեալ զմարմինն ողջոյն՝ տոչորէ և կիզու, մինչև յածուխ դարձուցանել, որ և բազում անգամ տարածեալ յարևմուտս՝ փարատեցաւ բարեխօսութիւ սբյն անտոնի։ Քանզի նախ յամի տն 1080, և 1089, տարածեցաւ այս ակտ հրատոչոր ի փլանդրիա և ի լութարինգիա, և առ սակաւ սակաւ կալադրութէ զբովանդակ ծն գաղղիացւոց, զբլմն խանձողեալ՝ ի գոյն սևուէ փոխէր իբրև ածուխ, և սպանանէր, և զբազմաց անդամս կծկեալ՝ հաշմ և անսխտան կացուցանէր, կամ անդամաթափ և ծայրատեալ թողոյր, որոյ վն լինէին հանդիսական պաղատանք յեկեղեցիս և արտաքոյ՝ ի թափոր ելանելով։ Իէպ եղև, զի ի կարգալ բազմաց յօգնութի զսբ հայրն անտոն, դիւրուէ զգացին յախտէն, և ապաքինեցան, և օր յօրէ իբրև յայտնի եղև ամցն նպաստ սբյն, գունդագունդ գիմէին ի տաճար նորա՝ որ ի մոգա, և առ ժամայն բժշկէին, որով և մեծացաւ անուն սբյն յոյժ յոյժ յձին գաղղիոյ, և անուն տեղւոյն մոգայի փոխեալ՝ կոչեցաւ թք անտոն, և եղև ուխտատեղի հռչակաւոր, զի ամ յամէ զեղուին անդր ակառօքեալք և վտանդեալք ըստ մարմնոյ և ին հոգւոյ, և գտանէին զգեղ դարմանոյ անձանց, ուստի եղև սովորուի բազմուէ եկելոց ուխտաւորաց թափոր մեծ կազմել ամ ին ամէ յաւուր համբարձման տն ի պատիւ մեծին անտոնի, ուրանօր իշխան նահանգին այնորիկ և մեծամեծք վեննայ քաղաքին բարձեալ տանէին ի վր ուսոց իւրեանց զտապանակ նշխարաց սբյն, այլ զայս պաշտօն յետոյ յինքեանս գրաւեցին առ ջերմեռանդութե իշխանք մեդիոլանու, զի

զի ինքեանք լինիցին քարձօղք գանձուն այնորիկ համ
անձամբ, կիմ 'ի ձեռն նց' զորս կարգէին 'ի տեղի իւր
եանց :

Եւ մուտ և այլ սովորուի առ ջերմեռանդս սբյն . զի ա
մի ամի 'ի նմին աւուր հանգիսի ցօղէին աղնիւ գինեաւ
զաւատունական ոսկերս սբյն , և տային զայն ըմպել հիւ
ւանդաց և ախտացելոց 'ի պէսպէս ցաւս , և օծանէին
զվիրաւորս . որով բազմաց շնորհեցաւ բժշկուի , մա
նաւանդ ըմբռնելոց 'ի հրային ժանտախտէ . զնոյն գեղ
'ի կիր արկին գարուց 'ի դարս' 'ի փոքունց մինչև 'ի մե
ծամեծս , նաև թաղաւորք անգամ . և գաին զառող
ջուի ցաւոց իւրեանց . մինչև ասել այմարոսի փաշկո
նի' որ գրէր յամի ամ 1530 . * Ի ամին իսկ տարւոջ'
" յորում գրեցաք զբանս զայսոսիկ , զբաղումս ծանեաք
" ըմբռնեալս նովին չարաչար ախտիւ . և վկայ է ամ ,
" զի 'ի կարգաւ յօգնուի զաւառականուի սբյն , և 'ի լուա
" նալ զտեղիս վիրացն' կիմ 'ի ցօղել գինեաւ , որով ցօ
" ղեալ էին նշխարք սբ ոսկերացն , յառաջին առողջուի
" անդր գարձան || : Եւ յաւելու գրել նոյն մատենա
նագիր . * Մարթ էր ինձ առաջի առնել յայսմ վայ
" ըի զբազմապատիկ հրաշս' որք իբր անհաւատալի
" կարծին , թէ պէտեւ ամիւ ստոյգ . այլ չէ ժամուս յեր
" կարել զիրացս , զի և մատեան մեծ պիտէր 'ի սոյն . և
" ոչ իսկ կարծեմ թէ բաւական ոք լինիցի 'ի թիւ ար
" կանել զամ սքանչելիս նորա || : Սոյնպէս խօսին և
այլք :

Եւ զի ձեռն արկին ոմանք տարապայման ջերմեռան
դուք զնոյն գինի ցօղման նշխարաց անտոնի 'ի կիր ար
կանել 'ի նիւթ բաժակի սբ պտրգին , ստէպ յաճախէին
լուանալ գինուով զոսկերս սբյն : Զայն իմացել հռովմայ
հայրապետին' թէ պտե ոչ մերժեաց զգործն , բայց պստ
ուիլիւնաց' զի մի ոք այլուր ունիցի իշխանութի զայն
ցօղեալ գինի 'ի կիր առնուլ վս պտրգի , բայց միայն
'ի նմին եկեղեցւոջ' ուր հանգուցեալ էին նշխարք սբյն
'ի վանսն' որ կոչի անտոնի աբբայի' մօտ 'ի վեննա գաղ
ղիոյ :

Այլ ոմ բարերար գտաւ սբ հայրն անտոն առ ջեր
մեռանդս իւր , նոյնպէս և վրէժխնդիր առ անարգուս .
զի որպէս գրէ բարոնիոս յամն . 1089 , որք միանգամ
բանս ինչ անարգանաց կիմ հայհոյուէ ձգեցին չգէմ
սբյն կիմ պատկերի նորա , ըմբռնեցան յայն ժանտախտ
հրատուչոր կամ յայլ ծանր պատուհաս . * Եւ այս եր
" կիւ

և կամ զաճումն . այլ մեզ 'ի դէս է նշանակել աստա-
նօր զտուաւել սեպհական յաջորդութի աշակերտաց ան-
տոնի, և զկարգս աշակերտեալս յանուն նր :

'Ի վանս պիտպիռայ և 'ի լեառն սբյն անտոնի՝ ծաղկե-
ցան առ նովաւ և ընդ ձեռամբ նր բազում և մեծամեծ
անձինք . յորս երևելի էին ձեռասուռն աշակերտք նորա՝
հայրն սարմատա, ամաթառ, և մակարիոս : Չհօրէն
սարմատայ դրէ հերոնիմոս 'ի Ե ամի կոստանդէայ կայ-
սեր (այն է յամի ամն . 356, կմ 357, միով ամաւ յետ
վախճանի սբյն անտոնի), թէ սպանաւ 'ի սարակինո-
սաց՝ որք դիմեցին 'ի վանս սբյն անտոնի : Իսկ մակար
և ամաթառ՝ որպէս քաղի 'ի քանից ակթանաւի և պա-
լադիոսի, զառաջինն նստէին 'ի նոյն արտաքին վանս պիտ-
պիռ կոչեցեալ՝ մօտ 'ի գեառն, 'ի պէտս վերակացութե
եղբարց : Քանզի և սոյն այս մակար երեւի լինել կանո-
մոսն, իմ տնտեսն կմ հոգաբարձուն կերակրելոյ զհիւրս .
զոր սովոր էր հարցանել հայրն անտոն վն եկելոցն .
ե գիտացի իցեն, եթէ եկմոցի (ի յաւմակէտս եկեալ
իցեն, եթէ վն հոգեւոր շահու) . և սոքա երկարին գը-
նացին 'ի վերջին ամս անտոնի 'ի լեառն նորա, և եղեն
սպաստհարկու նմին զամս ԺԵ, թերևս թողեալ զսար-
մատա 'ի վերակացութի վանիցն . և մին 'իսկէ եր' որ
արկանէր ջուր ձեռաց անտոնի . և 'ի նմէ տուաւելայ
չոճաւ ակթանաս զգործս անտոնի, որպէս նշանակէ 'ի
յնջաբանութ . այլ վն իրեք հովաձայնութ համարեցան
ումանք, թէ ակթանաս զանձնէ իտալի . վն և զնա ք ա-
շակերտս անտոնի թուեցին : կամ թէ զանունն ամա-
թառ շիոթեցին ք անուանս ակթանաս :

Այլ զայս թողեալ՝ տեսանեմք, զի բազումք յառաջ
նաց և 'ի յեանոց՝ որոց ձայնակից զինքն ցուցանէ բող-
ջանդ, համարին՝ թէ սա ինքն ամաթառ իցէ նոյն՝ որ
կրճի հայրն ամմոնաս կմ ամոն, գլխաւորն յաշակերտս
անտոնի . որ և յաջորդեաց նմին իբրև ժառանգ առա-
քինութե նր և հայրութե միայնակեցաց, նստելով 'ի
ներքսագոյն լերին անտոնի . և յետ նր յաջորդեաց կմ
հայրն պիտիւրիոն՝ յաշակերտաց անտի անտոնի : Իսկ մա-
կարիոս եկեալ նստաւ յարտաքին լերին 'ի պիտպիռեան
վանս, ուր սբն անտոն առաջնորդ լեալ էր իբրև հինգ
հազար միայնակեցաց (զոր ոմանք՝ յիսուն հազար ա-
սեն) . և կալաւ զաւղի անտոնի՝ իբրև արքա միաբա-
նակեցաց . և մակարայ յաջորդեաց հայրն պոսթօւմիոս,
որ նոյնօրինակ առաջնորդէր հինգ հազար կրօնաւորաց :

որք բնակէին 'ի նեղոս գետոյ մինչև 'ի ներքին լեառն
 Ծրն անտոնի՝ Եւ տարածութի իբր երեսուն միոնաչափ
 վայրի : Քննիչք դժուարին որոշել թէ ո՞րք իցէ այս
 պոսթուածիոս , որ և յոմանց պասթուածիոս գրի . զի են՝
 որ ասեն լինել զհայրն պախումէոս , և են՝ որ զհայրն
 պիմէն՝ որ թարգմանի հովիւ . վնյ և առ լատինս պաս-
 տու ասի . բայց զի՞նչ՝ եթէ այլ իցէ յերկոցունց : Առ
 տաքոյ այսոցիկ՝ որք աբբայուն մեծին անտոնի յաջորդ-
 գրին , յիշատակին իբրև գլխաւորք յաշակերտս նորա՝
 հայրն իոահակ , որ էր թարգման Ծրն , և հայրն պե-
 դուսիանոս , և հայրն պող պարզամիտ , որ և աբբայ
 պողոս ասի . Եւ որս և Ծրն պափնուտիոս խոստովանող ,
 որ յետոյ եմկա լեալ վերին թեբայեցւոց՝ առաջիկայ
 գտաւ 'ի ժողովն նիկիոյ :

Վն այլոց աշակերտաց մեծին անտոնի յառաջին անա-
 պատի նր և յայլ կողմանս եգիպտոսի՝ չէ մարթ յան-
 ունէ նշանակել . միայն հառափինոս թուէ զոմանս 'ի
 գլխաւորաց այսպէս . Աշակերտք անտոնի ասէ՝ ընդ-
 եգիպտոս , և առաւել յանապատին նիտրիոյ լերին ,
 էին մակար և իսիդորէ , և միւս մակար , հերակլիտէս ,
 և պամբոյ . զորս անուանէ վնպս անապատի , և հարս
 միակեցական վարուց . և յարէ . * արք՝ որոց քաղաքա-
 , վարուի , և ընթացք կենաց և գործոց , ոչ էր Եւ այլս
 , 'ի մեղանէ , այլ՝ Եւ վերին զուարթունս || : Այլ այն
 երկոքին մեծանուն հարք՝ մակար և մակարիոս անուա-
 նեալք , մին աղեքսանդրացի կմքաղաքացի կոչեցեալ ,
 որ և մակար միայնակեաց , և միւսն եգիպտացի՝ կամ
 մեծն մակար ասացեալ , ոչ այնչափ ասին աշակերտեալ
 առ ոտս Ծրն անտոնի , որչափ կենաց կցորդ նմին լեալ
 և ընտանի խօսակից և հետեօղ առաքինուէց նր . բայց
 քանզի պարծանս համարէին անձանց՝ աշակերտս ան-
 տոնի կոչիլ , նմին իրի և յոմանց դասեցան 'ի կարգս
 աշակերտաց նր . զոր ոչ առնեն այլք : Չի թէպէտ են
 որ ջանան ցուցանել թէ նոյն ինքն ընկեր ամաթասայ
 իցէ մին յերկուց այսի , և ընտրեն ասել թէ իցէ ա-
 ղեքսանդրացին . բայց բոլանդ պնդէ՝ թէ այլ է այն
 յերկոցունց աստի . որպէս և բնակուի իսկ նց հեռի
 էր 'ի վանաց Ծրն անտոնի . զի բնակէին 'ի կողմանս
 սկիտոյ , և 'ի սահմանս լիբիոյ և 'ի սենեակս և 'ի լեառն
 նիտրիոյ . և անդ վախճանեցան , եգիպտացին՝ յամի 391 .
 և աղեքսանդրացին՝ յամի 404 : Իսկ ձեռասուն աշա-
 կերտն անտոնի՝ 'ի թեբայիդ եկաց (ուստի և վն որո-

Է

G

ԼԷ

դէպ գայ թ ասելոյ ոմանց՝ այնմ, զի խող նկարի առ
 ոտիւք սբյն . զորմէ և զկնի լիցի բան :

(4) Աթանաս յիշէ միայն զկնդրելն ինքնակալին և որդւոց նորա զպիսնի թղթոյ իւրեանց՝ կարօտիւ մխիթարական բանից սբյն . իսկ 'ի վարս հարանց գրի 'ի գլ . ԺԹ . երես . 215 . այսպէս . * Առեալ երբեմն հայրն
 ,, անտոնիոս 'ի ձեռս իւր նամակ գրեալ 'ի կոստանդիա
 ,, նոս արքայէ՝ եթէ եկ առ իս 'ի կոստանդինուպօլիս, զի
 ,, օրհնեցոյց 'ի քէն . և խորհէր 'ի մօի՝ եթէ զի՞նչ ա
 ,, րապցէ . և ապա եհարց ցաօղոս աշակերտ իւր , եթէ
 ,, պարտ իցէ դնալ : Ասէ ցնա պօղոս պարզամիտն . ե
 ,, թէ գնացես անտոն կոչեսցիս . իսկ եթէ ոչ դնաս
 ,, ցես , հայր անտոն կոչիս || : Նոյն բան 'ի դէմս անտո
 նի գրի 'ի յայամաւուրս հայոց՝ այսպէս . * գլեաց
 ,, մեծն կոստանդիանոս և որդիքն իւր առ սբ հայրն
 ,, անտոն՝ երթալ առ նորա . և նա ասաց աշակերտաց
 ,, իւրոց . եթէ երթամ, լինիմ Թր անտոն . և թէ ոչ
 ,, երթայց , լինիցիմ արեղայ անտոն || :

(5) Աթանաս այս է նոյն ինքն պատմիչ վարուցս՝ սբն
 աթանաս հայրապետ աղեքսանդրու , որոյ տունէալ էր
 արդէն նմին անտոնի մեծի զայն պարեգօտ 'ի գալ նր
 յաղեքսանդրիա . ուն և զմիւս այլ՝ որով պատեաց ան
 տոն զմարմին պօղոսի անապատականի : Իսկ սրապիոն
 եւնան թմուռայ 'ի սահմանս եգիպտոսի՝ էր մի յընտանի
 բարեկամաց կմ յայց եւոդաց անտոնի , թ յիշելոյ նորին
 աթանասի . զոր և երկրորդէ հերոնիմոս յաւելոճածով՝
 յաւելն 'ի գիրս եկեղեցական մատենագրաց . գլ . 21 .
 * Սրապիոն եւնա թմուռայ , որ յաղագս խոր ուշիմուէ
 ,, մտացն՝ պօղաստիկոս ասացաւ , մատրիմ սիրելի ան
 ,, տոնի անադատականի , շարագրեաց գիրս բաղմի
 ,, մատ . ըգէմ մանիքէսի , և միւս այլ գիրս յաղագս
 ,, վերնագրաց սաղմոսի . և թուղթս շահաւէսս գրեաց
 ,, առ բաղումս . և փայլեաց խոստովանողական ար
 ,, դեամբք յաւուրս ինքնակալին կոստանդեայ || :

(6) Առաջին փոխագրութի կամ գիւտ նշխարաց սբյն՝
 միօրինակ աւանդի լեալ յոմ վկայաբանից 'ի սկզբան
 թգրութե յուստինիանոսի . և զի նա նստաւ յամի Թն
 527 . ոմանք յայնմ ամի հաստատեն զգիւտն . և այլք
 'ի յաջորդ ամի . 528 . յուրվք ևս 'ի 529 . ուն և ոմանք
 'ի 531 . կմ նաև 541 . և ըստ նմին՝ է որ ասէ զմարմին
 սբյն մնացեալ յանապատի իւրում զամս 170 , կմ 172 .
 և է որ այլ աւելի կամ պակաս . որ չէ ինչ : Առաւել
 տալ

տարբերին հեղինակք վն Ժմկի երկրորդ փոխադրուէ, որ եղև փոքր ինչ յետոյ ք զեւս ամիրապետին. զի ումանք դնեն առ հերակլիւ, յամի 633. այն ամ է դարձի խաչին յՅէն պարսից. կամ փոքր մի զկնի. կէսք յաւուրս կոստանդեայ թոռին հերակլի, որ նստաւ յամի 643. և այլք առ որդւով սորա կոստանդին պուղոնատոսիւ յամի 670. ոմ և ոմանք յամի 704 Սոյն պէս և զերրորդ փոխադրուին՝ թէպէտև հասարակօրէն ասեն լինել յաւուրս լոթարիոսի երկրորդի՝ արքային դաղլիոյ, որ նստաւ յամի 954. մինչև 'ի 986. բայց են՝ և որք յայլոյ աւուրս դնեն յամի 1070. և կէսք իբրև ի մէջ երկուց Ժմկացս՝ յամի իբր 1010:

(7) Ամս է արդ 'ի մէջ բերել և զպատմութի վերջինն փոխադրուէս. զորմէ թէպէտև բազումք բազում ինչ աւանդեն, բայց ամցն բանք այս բովանդակին, թէ 'ի տասներորդ կամ 'ի մետասաներորդ դարու՝ կոմս տմն գաղղիացի 'ի վեննայ քաղաքէ, անուն նորա յովկելինոս (կամ յակելինոս, և կամ յակորինոս) որդի դոճիլելմոսի բարեպաշտ իշխանի, գնացեալ ուխտի աղագաւ յէէմ՝ շրջեցաւ յետոյ 'ի տես վանորէից և միայն նանոցաց արևելից. և վն ջերմեռանդն փափաքանաց առ նախահայրն ճգնաւորաց՝ հետաղօտէր, թէ ուր գտանիցի մարմին սբյն անտոնի արքայի. ոմ և ի աւելոյ ոմանց՝ զնոյն փոյթ վաղագոյն արկեալ էր 'ի սիրտ նոյն կոմսին նա ինքն սբն անտոն 'ի ձեռն տեսչեան: Եւ իբրև գիտաց՝ թէ բազում Ժմկք են, յորմէ հետէ 'ի կոստանդնուպօլիս է փոխադրեալ սբ դանձն այն, փութացաւ դիմեաց 'ի թագաւորական քաղաք անդր՝ հանդերձ պաշտօնէիւք իւրովք. և մգասիրուի գտեալ 'ի կայսերէ Ժմկին՝ բազում իրօք հաճոյ ընծայեցոյց զանձն յաչս նորա. և յետ բազում աղերսանաց և հնաւից՝ մարթացաւ բառնալ անտի զմարմին սբյն, իմա զոսկերս նր ըստ գլխաւոր մասանցն. և մտեալ 'ի նաւ՝ տարաւ ի իւր յՅ իւր 'ի գաղղիա:

Եւ կամեցեալ լինել եկեղեցի յանուն սբյն, զի անդ հանդուսցէ զնա, հիմն էարկ այնմ 'ի տեղին կոչեցեալ մոգա սբյն դեսիգերիոսի, ուր էր մատուռն մի փոքրիկ ամենասբ կուսին: Բայց սակայն 'ի պէսպէս հոգս պատերազմաց և ճական դործոց զքաղեալ՝ ոչ կարաց դիտաւորել զշինուածն, թող զի և գաղղիա ողջոյն յայնժմ՝ 'ի կռիւս և յարեան ճապաղիս կայր: Այլ քանիցս և ելանէր կոմսն 'ի աւերղմ ի գէմ օտարաց, ի իւր

Իւր շրջեցուցանէր 'ի բանակի զսբ մարմինն մեծին ան
տոնի՝ բարձեալ տապանակաւ 'ի վր սայլի . որով ոչ
միայն յաջողուի գտանէր գործոց իւրոց , այլև ընդ որ
անցանէր սբ գանձն այն՝ բազում նշանք բժշկուեց կա
տարէին :

Յետ մեռանելոյ կոմսին՝ զնոյն առնէին և ժառանգք
նր 'ի բազում Ժմկս . զի ուր և երթային՝ չ իւրեանս
տանէին հաւատով զմարմին սբն : Եւ թէպէտ սբ առ
պարզմտուէ գործէին զայս , բայց իրրև եհաս բանն 'ի
ըսելիս հռովմայ հայրապետին , ծանր թռեցաւ նմ և
անվայելուչ . զի անարգութի երևէր լինել սբն 'ի մէջ
խառնիճաղանձ զօրաց և ամբոխին . միանգամայն և ոչ
այնչափ պաշտել զնա թուէր , որչափ 'ի պէտս օգտի
իւրեանց վարել : Եկն բազում անգամ պատուէր զգու
շուէ վս իրացս 'ի հռովմայ առ գաղղիացիս . բայց ան
հոգ լինէին նոքա մինչև յաւուրս ուրբանոսի երկրոր
դի , որ նստաւ յամի ամ . 1087 . յորում Ժմկի իբրև ոչ
գոյր դք յորդուոցն յովկելինայ կոմսի , անկեալ էր սբ
գանձն այն 'ի ձեռս հոգիւոնի կամ գիկնոնի իշխանի՝
դէսիգերիոս կոչեցելոյ , յաղգականուէ նոյն կոմսին :
Եւ եղև չ աւուրսն չ այնոսիկ գալ ուրբանոսի հայ
բապետին 'ի գաղղիա . ուր արար ժողով մեծ 'ի պայ
ծառաձորն՝ վս յորդորելոյ զհաւատացեալս յառումն
սբ երկրին , և կարգեաց զմիաբանութի խաչակիր զօ
րաց՝ յամի 1095 : Յայնժամ ականատես լեալ իրացն՝
պատուիրեաց հայրապետն հոգիւոնի իշխանին՝ ընդ
ստառնալեօք բանագրանաց , զի մի այլ իշխեսցէ շրջե
ցուցանել ուրեք զտապանակ սբն անտոնի , այլ՝ հան
գուսցէ զայն յարժանաւոր տեղւոջ , և կմ տացէ միում
'ի վանորէից և կմ յաբբայանոցաց՝ պահել և պատուել
զնա երկիւղածուք : Յայնժամ իշխանն ձեռն արկեալ
կատարեաց զչինուի եկեղեցւոյն հիմնարկելոյ 'ի յով
կելինոսէ , և յաւել կառուցանել վանս 'ի մէջ մայրեաց
'ի սահմանս կալուածոց իւրոց՝ 'ի նախասացեալ տեղ
ւոջն մոգայ . և եդեալ անդ զկրօնաւորս 'ի կարգէ սբն
բենեգիկոսի արքայի՝ յանձն արար նոցա զսբ գանձն՝
հանգերձ երևելի սպասուք և հասիւք . յորմէ և կոչե
ցաւ մենաստանն այն՝ վանք սբն անտոնի արքայի . և
կրօնաւորք տեղւոյն ընկալան զանուն կարգի անտոն
եան :

Իսկ յետ ամաց ինչ՝ յաւուրս հայրապետութի կալլիս
առսի երկրորդի , որ նստաւ յամի 1119 , բացին զհնա
ցեալ

ցեալ տապանակն սքշն, և դռին անդ զմարմինն կմ զոսկերս նր մեծամեծս՝ հանդերձ պարեգօտիւ միով և փոխադրեցին յայլ տապանակ նոր՝ շինեալ յազնիւ փայտից։ Այլ զկնի դարու միոյ՝ փոխեցին յայլ տապանակ արծաթի և ապա հանին ի դուրս զաջ սքշն, և ուրոյն պահեցին պատուով ի համբոյր հաւատացելոց և զոր և յետոյ պատեցին ոսկւով և ակամբք պատուականօք։

Արդ՝ ի հանդիսանալ յարգուէ նշխարաց սք հօրն անտոնի, առաւելան օր ք զօր և սքանչելիք նորա յառողջութի հոգւոց և մարմնոց։ Այլ առաւել նշանաւոր եղև սքանչելագործութի սքշն ի վր ակաւորեցելոց զանբուժելի ախտն՝ կոչեցեալ տապ, կմ սրածուէ հրային, և կամ հուր սրբազան և որ փոյթ ճարակի ի մարդ և յանասուն, և խարշատեալ զմարմինն ողջոյն՝ տոչորէ և կիզու, մինչև յածուխ դարձուցանել և որ և բազում անգամ տարածեալ յարևմուտս՝ փարատեցաւ բարեխօսութի սքշն անտոնի։ Քանզի նախ յամի տն 1080, և 1089 և տարածեցաւ այս ակաւ հրատոչոր ի փլանդրիա և ի լոթարինգիա, և առ սակաւ սակաւ կալաւ գրեթէ զբովանդակ ըն դաղղիացւոց և զբիւմս խանձողեալ՝ ի դոյն սևուէ փոխէր իբրև ածուխ, և սպանանէր և զբաղմաց անգամս կծկեալ՝ հաշմ և անսխտան կացուցանէր, կամ անգամաթափ և ծայրատեալ թողոյր և որոյ վն լինէին հանդիսական պաղատանք յեկեղեցիս և արտաքոյ՝ ի թափօր ելանելով։ Իհաւ եղև, զի ի կարգալ բաղմաց յօգնութի զսք հայրն անտոն, դիւրուէ զգացին յախտէն, և ասպարինեցան և օր յօրէ իբրև յայտնի եղև ամցն նպաստ սքշն, դունդադունդ գիմէին ի տաճար նորա՝ որ ի մոգա, և առ ժամայն բժշկէին և որով և մեծացաւ անուն սքշն յոյժ յոյժ յձին դաղղիոյ և անուն տեղւոյն մոգայի փոխեալ՝ կոչեցաւ սք անտոն և եղև ուխտատեղի հռչակաւոր և զի ամ յամէ զեղուին անդր ակաւաժէտք և վտանգեալք ըստ մարմնոյ և ին հոգւոյ, և գտանէին զգեղ դարմանոյ անձանց և ուստի եղև սովորուէ բաղմուէ եկելոց ուխտաւորաց թափօր մեծ կազմել ամ ին ամէ յաւուր համբարձման տն ի պատիւ մեծին անտոնի և ուրանօր իշխան նահանգին այնորիկ և մեծամեծք վեննայ քաղաքին բարձեալ տանէին ի վր ուսոց իւրեանց զտապանակ նշխարաց սքշն և այլ զայս պաշտօն յետոյ յինքեանս գրաւեցին առ ջերմեռանդութե իշխանք մեդիոլանու, զի

զի ինքեանք լինիցին բարձօղք գանձուն այնորիկ կամ
անձամբ, կմ 'ի ձեռն նց' զորս կարգէին 'ի տեղի իւր
եանց :

Եւ որ և այլ սովորուի առ ջերմեռանդս սբյն . զի ա-
մի ամի 'ի նմին աւուր հանդիսի ցօղէին աղնիւ գինեաւ
զպատոճական ոսկերս սբյն, և տային զայն ըմպել հիւ-
նանգաց և ախտացելոց 'ի պէսպէս ցաւս, և օծանէին
զվիրաւորս . որով բազմաց շնորհեցաւ բժշկուի, մա-
նաւանդ ըմբռնելոց 'ի հրային ժանտախտէ . զնոյն դեղ
'ի կիր արկին դարուց 'ի դարս' 'ի փոքունց մինչև 'ի մե-
ծամեծս, նաև թագաւորք անգամ . և գտին զառող-
ջուի ցաւոց իւրեանց . մինչև ասել այմարոսի փալկո-
նի՝ որ դրէր յամի ամ 1530 . * 'Ի սմին իսկ տարւոջ՝
„ յորում գրեցաք զբանս զայսոսիկ, զբազումս ծանեաք
„ ըմբռնեալս նովին չարաչար ախտիւ . և վկայ է ամ,
„ զի 'ի կարգաւ յօգնուի զպաշտպանուի սբյն, և 'ի լուա-
„ նաւ զտեղիս վիրացն՝ կմ 'ի ցօղել գինեաւ, որով ցօ-
„ ղեալ էին նշխարքս սբ ոսկերացն, յառաջին առողջուի
„ անդր դարձան || : Եւ յաւելլու գրել նոյն մատենա-
նագիր . * Մարթ էր ինձ առաջի առնել յայսմ վայ-
„ րի զբազմապատիկ հրաշս՝ որք իբր անհաւատալի
„ կարծին, թէ պէտև ամիւ ստոյգ . այլ չէ ժամուս յեր-
„ կարել զիրացս, զի և մատեան մեծ պիտէր 'ի սոյն . և
„ ոչ իսկ կարծեմ թէ բաւական ոք լինիցի 'ի թիւ ար-
„ կանել զամ ոքանչէլիս նորա || : Սոյնպէս խօսին և
այլք :

Եւ զի ձեռն արկին ոմանք տարապայման ջերմեռան-
դուք զնոյն գինի ցօլման նշխարաց անտոնի 'ի կիր ար-
կանել 'ի նիւթ բաժակի սբ պտորգին, ստէպ յաճախէին
լուանալ գինւով զոսկերս սբյն : Զայն իմացել հռովմայ
հայրապետին՝ թէ անտև ոչ մերժեաց զգործն, բայց պատ-
ռելիբեաց՝ զի մի ոք այլուր ունիցի իշխանութի զայն
ցօղեալ գինի 'ի կիր առնուլ վս պտորգի, բայց միայն
'ի նմին եկեղեցւոջ՝ ուր հանդուցեալ էին նշխարք սբյն
'ի վանսն՝ որ կոչի անտոնի արքայի՝ մօտ 'ի վեննա գաղ-
ղիոյ :

Այլ ոմ բարերար գտաւ սբ հայրն անտոն առ ջեր-
մեռանդս իւր, նոյնպէս և վրէժխնդիր առ անարգուս .
զի որպէս գրէ բարոնիոս յամս . 1089, որք միանգամ
բանս ինչ անարգանաց կմ հայհոյուի ձգեցին լեզւմ
սբյն կմ պատկերի նորա, ըմբռնեցան յայն ժանտախտ
հրատուչոր կամ յայլ ծանր պատուհաս . * Եւ այս եր-
„ կիւ .

և կամ զաճումն . այլ մեզ 'ի գէտ է նշանակել աստա-
նօր զառաւել սեպհական յաջորդութի աշակերտաց ան-
տոնի, և զկարգս աշակերտեալս յանուն նր :

'ի վանս պիտպիտայ և 'ի լեառն Ծբյն անտոնի՝ ծաղկե-
ցան առ նովաւ և ընդ ձեռամբ նր բազում և մեծամեծ
անձինք . յորս երեւելի էին ձեռասուն աշակերտք նորա՝
հայրն սարմատա, ամաթաա, և մակարիոս : Չօրէն
սարմատայ գրէ հերոնիմոս 'ի ի ամի կոստանդեայ կայ-
սեր (այն է յամի տն . 356, կմ 357, միով ամաւ յետ
վախճանի Ծբյն անտոնի), թէ սպանաւ 'ի սարակինո-
սաց՝ որք դիմեցին 'ի վանս Ծբյն անտոնի : Իսկ մակար
և ամաթաա՝ որպէս քաղի 'ի քանից աթանապի և պա-
լադիոսի, զառաջինն նստէին 'ի նոյն արտաքին վանս պի-
պիռ կոչեցեալ՝ մօա 'ի գեան, 'ի պէտս վերակացութե-
կորարց : Քանզի և ոոյն այս մակար երեւի լինել կանո-
մոսն, իմ անտեսն կմ հոգաբարձուն կերակրելոյ զհիւրս .
զոր սովոր էր հարցանել հայրն անտոն վն եկեւոցն,
եգիպտացի՝ իցեն, և թէ եհմացի (ի յաւմագեալ եկեալ
իցեն, և թէ վն հոգեւոր շահու) . և սոքա երկօրին գը-
նացին 'ի վերջին ամս անտոնի 'ի լեառն նորա, և եղևն
սպասահարկու նմին զամս թէ, թերևս թողեալ զսար-
մատա 'ի վերակացութի վանիցն . և մին 'ի պէ եր' որ
արկանէր ջուր ձեռաց անտոնի . և 'ի նմէ արաւելայ
լոճաւ աթանաս զգործս անտոնի, որպէս նշանակէ 'ի
յնջաբանուէ . այլ վն իրիք հոմաճայնուէ համարեցան
ոմանք, թէ աթանաս զանձնէ խօսի . վն և զնա ի ա-
շակերտս անտոնի թուեցին . կամ թէ զանունն ամա-
թաա շիոթեցին ք անաւանս աթանաս :

Այլ զայս թողեալ՝ տեսանեմք, զի բազումք յառաջ-
նաց և 'ի յետնաց՝ որոց ձայնակից զինքն ցուցանէ բող-
ջանդ, հաւարին՝ թէ սա ինքն ամաթաա իցէ նոյն՝ որ
կոչի հայրն ամմոնաա կմ ամոն, գլխաւորն յաշակերտս
անտոնի . որ և յաջորդեաց նմին իբրև ժառանգ առա-
քինութե նր և հայրութե միայնակեցաց, նստելով 'ի
ներքսագոյն լերին անտոնի . և յետ նր յաջորդեաց նմ
հայրն պիտիւրիոն՝ յաշակերտաց անտի անտոնի : Իսկ մա-
կարիոս եկեալ նստաւ յարտաքին լերին 'ի պիտպիտեան
վանս, ուր Ծբն անտոն առաջնորդ լեալ էր իբրև հինգ
հազար միայնակեցաց (զոր ոմանք՝ յիսուն հազար ա-
սեն) . և կալաւ զաեղն անտոնի՝ իբրև արքա միաբա-
նակեցաց . և մակարայ յաջորդեաց հայրն պոսթուամիոս,
որ նոյնօրինակ առաջնորդէր հինգ հազար կրօնաւորաց,

որք բնակէին 'ի նեղոս գետոյ մինչև 'ի ներքին լեառն
 Խբյն անտոնի՝ Եւ տարածութի իբր երեսուն միոնաչափ
 վայրի : Քննիչք դժուարին որոշել թէ ո՞րք իցէ այս
 ալոսթուսիոս , որ և յոմանց պատթուսիոս գրի . զի են՝
 որ ասեն լինել զհայրն պատումէոս , և են՝ որ զհայրն
 պիմէն՝ որ թարգմանի հովիւ . վնյ և առ լատինս պատ-
 առու ասի . բայց զի՞նչ՝ եթէ այլ իցէ յերկոցունց : Առ-
 տաքոյ այսոցիկ՝ որք արբայուէ մեծին անտոնի յաջորդ-
 գրին , յիշատակին իբրև գլխաւորք յաշակերտս նորա՝
 հայրն իսահակ , որ էր թարգման Խբյն , և հայրն պե-
 դուսիանոս , և հայրն պող պարզամիտ , որ և արբայ
 պողոս ասի . Եւ որս և Խբն պափնուտիոս խոստովանող ,
 որ յետոյ եմկս լեալ վերին թեբայեցւոյ՝ առաջիկայ
 գտաւ 'ի Ժողովն նիկիոյ :

Այլ այլոց աշակերտաց մեծին անտոնի յառաջին անա-
 պատի նք և յայլ կողմանս եգիպտոսի՝ չէ մարթ յան-
 ունէ նշանակել . միայն հռուփինոս թուէ զոմանս 'ի
 գլխաւորաց այսպէս . Աշակերտք անտոնի ասէ՝ ընդ
 եգիպտոս , և առաւել յանապատին նիտրիոյ լերին ,
 էին մակար և իսիդորէ , և միւս մակար , հերակլիտէս ,
 և պամբոյ . զորս անուանէ վիպս անապատի , և հարս
 միակեցական վարուց . և յարէ . * արք՝ որոց քաղաքա-
 , վարուի , և ընթացք կենաց և գործոց , ոչ էր Եւ այլս
 , 'ի միգկանէ , այլ՝ Եւ վերին զուարթունս || : Այլ այն
 երկոքին մեծանուն հարք՝ մակար և մակարիոս անուա-
 նեալք , մին աղեքսանդրացի կմքաղաքացի կոչեցեալ ,
 որ և մակար միայնակեաց , և միւսն եգիպտացի՝ կամ
 մեծն մակար ասացեալ , ոչ այնչափ ասին աշակերտեալ
 առ ոտս Խբյն անտոնի , որչափ կենաց կցորդ նմին լեալ
 և ընտանի խօսակից և հետեօղ առաքինուէց նք . բայց
 քանզի պարծանս համարէին անձանց՝ աշակերտս ան-
 տոնի կոչիլ , նմին իրի և յոմանց գասեցան 'ի կարգս
 աշակերտաց նք . զոր ոչ առնեն այլք : Չի թէպէտ են
 որ ջանան ցուցանել թէ նոյն ինքն ընկեր ամաթասայ
 իցէ մին յերկուց այտի , և ընտրեն ասել թէ իցէ ա-
 ղեքսանդրացին . բայց բոլրանդ պնդէ՝ թէ այլ է այն
 յերկոցունց աստի . որպէս և բնակուի իսկ նց հեռի
 էր 'ի վանաց Խբյն անտոնի . զի բնակէին 'ի կողմանս
 սկիտոյ , և 'ի սահմանս լիբիոյ և 'ի սենեակս և 'ի լեառն
 նիտրիոյ . և անդ վախճանեցան , եգիպտացին՝ յամի 391 .
 և աղեքսանդրացին՝ յամի 404 : Իսկ ձեռաստուն աշա-
 կերտն անտոնի՝ 'ի թեբայիդ եկաց (ուստի և վն որո-

Է

G

125

դէպ գայ թ ասելոյ ոմանց՝ այնմ, զի խոզ նկարի առ
ոտիւք սքյն . զորմէ և զկնի լիցի բան :

(4) Աթանաս յիշէ միայն զխնդրելն ինքնակալին և որդւոց նորա զպիսնի թղթոյ իւրեանց՝ կարօտիւ միսիթարական բանից սքյն . իսկ 'ի վարս հարանց գրի 'ի գլ. Ժմ . երես . 215 . այսպէս . * Առեալ երբեմն հայրն
,, անտոնիոս 'ի ձեռս իւր նամակ գրեալ 'ի կոստանդիալ
,, նոս արքայէ՝ եթէ եկ առ իս 'ի կոստանդինուպօլիս, զի
,, օրհնեցայց 'ի քէն . և խորհէր 'ի մօի՝ եթէ զի՞նչ ա
,, րասցէ . և ապա եհարց ցպօղոս աշակերտ իւր , եթէ
,, պարտ իցէ գնալ : Ասէ ցնա պօղոս պարզամիտն . ե
,, թէ գնասցես անտոն կոչեացիս . իսկ եթէ ոչ դնաս
,, ցես , հայր անտոն կոչիս || : Նոյն բան 'ի դէմս անտո
նի գրի 'ի յայսմաւուրս հայոց՝ այսպէս . * գլ. եաց
,, մեծն կոստանդիանոս և որդիքն իւր առ սք հայրն
,, անտոն՝ երթալ առ նոսա . և նա ասաց աշակերտաց
,, իւրոց . եթէ երթամ, լինիմ Թր անտոն . և թէ ոչ
,, երթայց , լինիցիմ արեղայ անտոն || :

(5) Աթանասս այս է նոյն ինքն պատմիչ վարուցս՝ սքն
աթանաս հայրապետ աղեքսանդրու , որոյ տունեալ էր
արդէն նմին անտոնի մեծի զայն պարեգօտ 'ի գալ նր
յաղեքսանդրիա . ուն և զմիւս այլ՝ որով պատեաց ան
տոն զմարմին պօղոսի անապատականի : իսկ սրապիոն
եւթսն թմուռայ 'ի սահմանս եգիպտոսի՝ էր մի յընտանի
բարեկամաց կմ յայց ելողաց անտոնի , թ յիշելոյ նորին
աթանասի . զոր և երկրորդէ հերոնիմոս յաւելոճածով՝
յասելն 'ի գիրս եկեղեցական մատենագրաց . գլ. շի .
* Սրապիոն եւթս թմուռայ , որ յաղադս խոր ուշիմուէ
,, մտացն՝ դբոլաստիկոս ասացաւ , մաերիմ սիրելի ան
,, տոնի անապատականի , շարագրեաց գիրս բազմի
,, մաստ թգէմ մանիքէսի , և միւս այլ գիրս յաղադս
,, վերնագրաց սաղմոսի . և թուղթս շահաւէտս գրեաց
,, առ բազումս . և փայլեաց խոստովանողական ար
,, դեամբք յաւուրս ինքնակալին կոստանդեայ || :

(6) Առաջին փոխադրութի կամ գիւտ նշխարաց սքյն՝
միօրինակ աւանդի լեալ յմմ վկայաբանից 'ի սկզբան
թգրութե յուստինիանոսի . և զի նա նստաւ յամի Թն
527 . ոմանք յայնմ ամի հաստատեն զգիւտն . և այլք
'ի յաջորդ ամի . 528 . յոլովք ևս 'ի 529 . ուն և ոմանք
'ի 531 . կմ նաև 541 . և ըստ նմին՝ է որ ասէ զմարմին
սքյն մնացեալ յանապատի իւրում զամս 170 , կմ 172 .
և է որ այլ աւելի կամ պակաս . որ չէ ինչ : Առաւել
տալ

տարբերին հեղինակք վն Ժմկի երկրորդ փոխադրուէ, որ եղև փոքր ինչ յետոյ ք զեւս ամիրապետին. զի ումանք դնեն առ հերակլիւն, յամի 633. այն ամ է գաղձի խաչին յՅէն պարսից. կամ փոքր մի զինի. կէսք յաւուրս կոստանդեայ թոռին հերակլի, որ նստաւ յամի 643. և այլք առ որդւով սորա կոստանդին առ զոնատոսիւն յամի 670. ոն և ոմանք յամի 704. Սոյն պէս և զերրորդ փոխադրուին՝ թէպէտև հասարակօրէն տեն լինել յաւուրս լոթարիոսի երկրորդի՝ արքային գաղղիոյ, որ նստաւ յամի 954. մինչև ի 986. բայց են՝ և որք յայլոյ աւուրս դնեն յամի 1070. և կէսք իբրև լէ մէջ երկուց Ժմկացս՝ յամի իբր 1010:

(7) Դամ է արդ ի մէջ բերել և զպատմութի վերջին փոխադրուէս. զորմէ թէպէտև բազումք բազում ինչ աւանդեն, բայց ամցն բանք այս բովանդակին, թէ իտասներորդ կամ ի մետասաներորդ դարու՝ կոմս Յմն գաղղիացի ի վեննայ քաղաքէ, անուն նորա յովհելինոս (կամ յակելինոս, և կամ յակորինոս) որդի գոճիլելմոսի բարեպաշտ իշխանի, գնացեալ ուխտի աղագու յէէմ՝ շրջեցաւ յետոյ ի տես վանորէից և միայն նանոցաց արևելից. և վն ջերմեռանդն փափաքանաց առ նախահայրն ճգնաւորաց՝ հետադոտէր. թէ սէր գտանիցի մարմին սբյն անտոնի արքայի. ոն և լն աւելոյ ոմանց՝ զնոյն փոյթ վաղագոյն արկեալ էր ի սիրտ նոյն կամսին նա ինքն քնն անտոն ի ձեռն տեսչեան: Եւ իբրև գիտաց՝ թէ բազում Ժմկք են, յորմէ հետէ ի կոստանդնուպօլիս է փոխադրեալ սբ գանձն այն, փութացաւ դիմեաց ի թագաւորական քաղաք անգր՝ հանգերձ պաշտօնէիս ք իւրովք. և մգասիրուի գտեալ ի կայսերէ Ժմկին՝ բազում իրօք հաճոյ ընծայեցոյց զանձն յաչս նորա. և յետ բազում աղերսանաց և հնաբից՝ մարթացաւ բառնալ տնտի զմարմին սբյն, իմօ զոսկերս նր ըստ գլխաւոր մասանցն. և մտեալ ի նաւ՝ տարաւ լն իւր յՅ իւր ի գաղղիա:

Եւ կամեցեալ շինել եկեղեցի յանուն սբյն, զի անդ հանգուսցէ զնա, հիմն էարկ այնմ ի տեղին կոչեցեալ մոգա սբյն դեսիդերիոսի, ուր էր մատուռն մի փոքրիկ ամենասբ կուսին: Բայց տակայն ի պէսպէս հոգս պատերազմաց և ծական դործոց զբաղեալ՝ ոչ կարաց գլխաւորել զշինուէածն. թող զի և գաղղիա ողջոյն յայնժմ ի կռիւս և յարեան ճապաղիս կայր: Այլ քանիցս և ելանէր կոմսն ի պտրղմ լնդէմ օտարաց, լն իւր

Իւր շրջեցուցանէր 'ի բանակի զսբ մարմինն մեծին ան-
տոնի՝ բարձեալ տապանակաւ 'ի վր սայլի . որով ոչ
միայն յաջողուէ գտանէր գործոց իւրոց , այլև ընդ որ
անցանէր սբ գանձն այն՝ բազում նշանք բժշկուեց կա-
տարէին :

Յետ մեռանելոյ կոմսին՝ զնոյն առնէին և ժառանգք
նր 'ի բազում Ժմկս . զի ուր և երթային՝ չ իւրեանս
տանէին հաւատով զմարմին սբն : Եւ թէպէտ սբ առ-
պարզմտուէ գործէին զայս , բայց իբրև եհաս բանն 'ի
լսելիս հռովմայ հայրապետին , ծանր թուեցաւ նմ և
անվայելուչ . զի անարդու թի երևէր լինել սբն 'ի մէջ
խառնիճադանձ զօրաց և ամբոխին . միանգամայն և ոչ
այնչափ պաշտել զնա թուէր , որչափ 'ի պէտս օգտի
իւրեանց վարել : Եկն բազում անգամ պատուէր զգու-
շուէ վն իրացս 'ի հռովմայ առ գաղղիացիս . բայց ան-
հոգ լինէին նոքա մինչև յաւուրս ուրբանոսի երկրոր-
դի , որ նստաւ յամի տն . 1087 . յորում Ժմկի իբրև ոչ
գոյր ոք յորդուցն յովկելինայ կոմսի , անկեալ էր սբ
գանձն այն 'ի ձեռս հռիգոնի կամ գիկնոնի իշխանի՝
դէսիգերիոս կոչեցելոյ , յաղգականուէ նոյն կոմսին :
Եւ եղև չ աւուրսն չ այնոսիկ գալ ուրբանոսի հաչ-
բապետին 'ի գաղղիա . ուր արար ժողով մեծ 'ի պայ-
ծառաձորն՝ վն յորգորելոյ զհաւատացեալս յառումն
սբ երկրին , և կարգեաց զմիաբանու թի խաչակիր զօ-
րաց՝ յամի 1095 : Յայնժամ ականատես լեալ իրացն՝
պատուէրեաց հայրապետն հռիգոնի իշխանին՝ ընդ
սպառնալեօք բանագրանաց , զի մի այլ իշխեսցէ շրջե-
ցուցանել ուրեք զտապանակ սբն անտոնի , այլ՝ հան-
գուսցէ զայն յարժանաւոր տեղւոյ , և կմ տացէ միում
'ի վանորէից և կմ յաբբայանոցաց՝ պահել և պատուել
զնա երկիւղածուք : Յայնժամ իշխանն ձեռն տրկեալ
կատարեաց զչինուէ եկեղեցւոյն հիմնարկելոյ 'ի յով-
կելինոսէ , և յաւել կառուցանել վանս 'ի մէջ մայրեաց
'ի սահմանս կալուածոց իւրոց՝ 'ի նախասացեալ տեղ-
ւոյն մոգայ . և եդեալ անդ զկրօնաւորս 'ի կարգէ սբն
բենեդիկտոսի աբբայի՝ յանձն արար նոցա զսբ գանձն՝
հանգերձ երևելի սպասուք և հասիւք . յորմէ և կոչե-
ցաւ մենաստանն այն՝ վանք սբն անտոնի աբբայի . և
կրօնաւորք տեղւոյն ընկալան զանուն կարգի անտոն
եան :

Իսկ յետ ամաց ինչ՝ յաւուրս հայրապետութե կալլիս
տոսի երկրորդի , որ նստաւ յամի 1119 , բացին զհնաւ
ցեալ

ցեալ տապանակն սբյն, և դռին անդ զմարմինն կմ զոսկերս նր մեծամեծս՝ հանդերձ պարեգօտիւ միով, և փոխադրեցին յայլ տապանակ նոր՝ շինեալ յաղնիւ փայտից։ Այլ զկնի դարու միոյ՝ փոխեցին յայլ տապանակ արծաթի, և ապա հանին 'ի դուրս զաջ սբյն, և ուրոյն պահեցին պատուով 'ի համբոյր հաւատացելոց, զոր և յետոյ պատեցին ոսկեով և ակամբք պատուականօք։

Արդ՝ 'ի հանդիսանալ յարգուէ նշխարաց սբ հօրն անտոնի, առաւելան օր ք զօր և սքանչելիք նորա յառողջութի հոգւոց և մարմնոց։ Այլ առաւել նշանաւոր եղև սքանչելագործութի սբյն 'ի վր ակառօցելոց զանբուժելի ախտն՝ կոչեցեալ տապ, կմ սրածուի հրային, և կամ հուր սրբազան. որ փայթ ճարակի 'ի մարդ և յանասուն, և խարշատեալ զմարմինն ողջոյն՝ տոչորէ և կիզու, մինչև յածուխ դարձուցանել. որ և բազում անգամ տարածեալ յարևմուտս՝ փարատեցաւ բարեխօսութիւն սբյն անտոնի։ Քանզի նախ յամի ԹՅՆ 1080, և 1089. տարածեցաւ այս ակառ հրատօչոր 'ի փլանդրիա և 'ի լոթարինդիա, և առ սակաւ սակաւ կալաւ գրեթէ զբովանդակ ՅՆ գաղղիացւոց. զբիմա խանձողեալ՝ 'ի գոյն սևուէ փոխէր իբրև ածուխ, և սպանաւ ներ. և զբազմաց անդամս կծկեալ՝ հաշմ և անսխտան կացուցանէր, կամ անդամաթափ և ծայրատեալ թողոյր. որոյ վն լինէին հանդիսական պաղատանք յեկեղեցիս և արտաքոյ՝ 'ի թափոր ելանելով։ 'Իհայ եղև, զի 'ի կարգալ բազմաց յօգնութի զսբ հայրն անտոն, դիւրուի զգացին յախտէն, և ապաքինեցան. և օր յօրէ իբրև յայտնի եղև ամցն նպաստ սբյն, դունդագունդ գիմէին 'ի տաճար նորա՝ որ 'ի մոգա, և առ ժամայն բժշկէին. որով և մեծացաւ անուն սբյն յոյժ յոյժ յՅին գաղղիոյ. և անուն տեղւոյն մոգայի փոխեալ՝ կոչեցաւ սբ անտոն. և եղև ուխտատեղի հռչակաւոր. զի ամ յամէ զեղուին անդր ախտաժէտք և վտանդեալք ըստ մարմնոյ և ին հոգւոյ, և գտանէին զդեղ դարմանոյ անձանց. ուստի եղև սովորուի բազմուէ եկելոց ուխտաւորաց թափոր մեծ կազմել ամ ին ամէ յաւուր համբարձման ԹՅՆ 'ի պատիւ մեծին անտոնի. ուրանօր իշխան նահանգին այնորիկ և մեծամեծք վեննայ քաղաքին բարձեալ տանէին 'ի վր ուսոց իւրեանց զտապանակ նշխարաց սբյն. այլ զայս պաշտօն յետոյ յինքեանս գրաւեցին առ Զերմեռանդութե իշխանք մեդիոլանու, զի

զի ինքեանք լինիցին բարձօղք գանձուն այնորիկ կամ անձամբ, կիմ 'ի ձեռն նց' զորս կարգէին 'ի տեղի իւրեանց :

Եւ մուտ և այլ սովորուի առ ջերմեռանդս սբյն . զի աւի ամի 'ի նմին աւուր հանգիսի ցօղէին աղնիւ գինեաւ զպատուական ոսկերս սբյն, և տային զայն ըմպել հիւճանդաց և ախտացելոց 'ի սկսուէս ցաւս, և օծանէին զվիրաւորս . որով բաղմաց շնորհեցաւ բժշկուի, մաւաւանդ ըմբռնելոց 'ի հրային ժանտախտէ . զնոյն գեղ 'ի կիր արկին դարուց 'ի դարս' 'ի փոքունց մինչև 'ի մեծամեծս, նաև թագաւորք անդամ . և դաին զառողջուի ցաւոց իւրեանց . մինչև ասել այմարոսի փաշկոնի՝ որ գրէր յամի ամ 1530 . * 'Ի ամին իսկ տարւոջ՝ յորում գրեցաք զբանս զայսոսիկ, զբաղումս ծանեաք . ըմբռնեալս նովին չարաչար ախտիւ . և վկայ է ամ, զի 'ի կարգաւ յօգնուի զպաշտպանուի սբյն, և 'ի լուաւ, նաւ զտեղիս վերացն՝ կիմ 'ի ցօղել գինեաւ, որով ցօղեալ էին նշխարքս սբ ոսկերացն, յառաջին առողջուի անդր դարձան || : Եւ յաւելու գրել նոյն մատենաւ նագիր . * Մարթ էր ինձ առաջի առնել յայսմ վայրի զբաղմապատիկ հրաշս՝ որք իբր անհաւատալի կարծին, թէսկեաւ ամիւ ստոյգ . այլ չէ ժամուս յերկարել զիրացս, զի և մատենան մեծ պիտէր 'ի սոյն . և ոչ իսկ կարծեմ թէ բաւական որ լինիցի 'ի թիւ արկանել զամ սքանչելիս նորա || : Սոյնպէս խօսին և այլք :

Եւ զի ձեռն արկին ոմանք տարապայման ջերմեռանդութիւն զնոյն գինի ցօղման նշխարաց անտոնի 'ի կիր արկանել 'ի նիւթ բաժակի սբ պարգին, ստէպ յաճախէին լուանալ գինւով զոսկերս սբյն : Զայն իմացել հռովմաց հայրապետին՝ թէպտե ոչ մերժեաց զգործն, բայց պատուելիբեաց՝ զի մի որ այլուր ունիցի իշխանութի զայն ցօղեալ գինի 'ի կիր առնուլ վս պարգի, բայց միայն 'ի նմին եկեղեցւոյ՝ ուր հանգուցեալ էին նշխարք սբյն 'ի վանսն՝ որ կոչի անտոնի աբբայի՝ մօտ 'ի վեննա դաղղիոյ :

Այլ ոմ բարերար գտաւ սբ հայրն անտոն առ ջերմեռանդս իւր, նոյնպէս և վրէժխնդիր առ անարգուս . զի որպէս գրէ բարոնիոս յամն . 1089, որք միանգամ բանս ինչ անարգանաց կիմ հայհոյուի ձգեցին լիզիմ սբյն կիմ պատկերի նորա, ըմբռնեցան յայն ժանտախտ հրատալոր կամ յայլ ծանր պատուհաս . * Եւ այս երկու կիւ-

« կիւղագին նշան (ասէ) առ Թմսին տեւ մինչև ցայսօր ,
 « մինչ զի յառակս եղև ասել . ոչ ոք անգաթիծ մեղանչէ
 « յտեփոն || . և այսմ բազում օրինակս 'ի մէջ բերէ բոլ-
 « րանդ »

Մեծամեծս գրէ զնշանագործութեց մեծին անտոնի և
 երևելի այրն յովհաննէս դերսոն՝ ատենագրայիր փարի-
 զեան . յատենախօսութե իւրում՝ որ 'ի կոստանդեան
 ժողովն . և առաւել հոգւոյ քան մարմնոյ բժիշկ երա-
 դահաս զնա լինել քարոզէ , յասելն . * Ո՛ր բաւական
 « իցէ ասել , քանի՞ սքանչելեօք առ կենդանութիւն , և
 « քանի՞ երախտեօք և նպաստիւք յետ մահոճան փայ-
 « լեաց անտոնիոս . առաւելումս յայս սեպհական ձիրտ
 « իւր , զի զհրակէզ տապն փարատէ 'ի մարմնոց՝ 'ի նշա-
 « նակ այնմ , զի երբ յօգնուի որ զնա կարգայ , փարա-
 « տէ 'ի սրտէ նք զևս վնասակարագոյն տապ ցանկու-
 « թե մարմնոյ : Գոչեացէ ըմբռնեալն յայն տապ դժո-
 « խական . ով ի՞նչ անտոն օգնեալ ինձ || : Իւր դարձեալ
 « գրէ 'ի ծառն Գ . 'ի վէ սէ հօրն անփոխի . * Արժանահա-
 « ռաա է ասել , թէ սքն անտոն առեալ իցէ յայ զայս
 « սեպհական շնորհս առողջացուցանելոյ զսխտացեալս
 « 'ի մարմնատուր հրոյ՝ վն յաղթող գտանելոյ իւրոյ
 « ընդդէմ հոգեմարտ հրոյ անօրէն մարմնոյ || : Իսկ վն
 « բազմութե սքանչելեաց սքն այսպէս ասէ յայլում ճա-
 « ւի . * Զիւնչ պէտք են մի առ մի յառաջ բերել . զի ոչ
 « եթէ նոր ինչ ունիմ ասել , ուր Թմ Ծի են քաջածա-
 « նութք || : Յայտնի է և ասելն սքն թովմայի ակոճի-
 « նացւոյ , թէ պահպանիչ է հայրն անտոնիոս 'ի բուն
 « իսկ 'ի հրոյն դժոխոց , որոց կարգան առ նա բոլորով
 « սրախն »

Արդ՝ ուն միաբանին ասել երևելի խուղարկութե , յա-
 ղագս այսպիսի առանձնական ձրից սքն անտոնի՝ իբրև
 աղատարարի յերևելի և յաներևոյթ հրոյ , կմ 'ի բոցա-
 կէզ ախտից հոգւոյ և մարմնոյ , և ընդհանրապէս բարե-
 խօս եղելոյ վն աղատելոյ յնմ ազդէ ժանտախտից և
 հրկիզութեց , այլ առաւել 'ի նախաճառեալ ախտէն՝ զոր
 և հուր անտոնեան կոչեն , նկարի առ նովաւ հուր վա-
 « ռեալ կմ բոց »

Յոր յաւելցուք և զպատճառսն այլոց նշանակաց սքն .
 Գ՛ր՝ դաւաղան նկարի առ նմա , կամ յեցեալ 'ի վն ձե-
 աւմբ , 'ի նշանակ լինելոյ նք առաջնորդ միայնակեցաց .
 ուն և Թմ հովիւք և արքայք են դաւաղանաւոր : Թո՛ղ
 զի լն գրելոյ կատարանոսի՝ նախնի միայնակեացք սո-
 վոր

վոր էին ցուպ 'ի ձեռն շրջել, ոչ միայն առ ծերունէ, այլ յաւէտ վն ը լերինս և ը անապատս ընթանալոյ 'ի նեցուկ ամբուէ : Եւ յայս միտ գրի վն սբյն անտոնի 'ի վարս պողոսի անապատականի . * յարուցեալ եւ րանելի ալեորն առնոյր ցուպ 'ի ձեռն, և յայն յեցեալ յուղի անկանէր || :

Եւ զանգակն նկարեալ է նշան արթնուէ և զոճարթ հսկողուէ, որ է կեանք կրօնաւորի . բայց ոմանք տան և զայլ պատճառ . իբր զի՝ որպէս ունիմք պատմել 'ի ստորև, շինեալ էր 'ի գաղղիա հիւրանոց մեծ վառն աղքատ հիւանդաց, ուր առնէին ողորմութիւն յանուն սբյն անտոնի, և կոչէին զտեղին՝ անտոնեան տուն . և որք կարգեալ էին 'ի ժողովել զտուրս ողորմուէ, սո վոր էին զանգակ առաջի տանել 'ի նշանակ գալտտեան իւրեանց . ուղ և երբեմն կախեալ լինէր զանգակ զպաշտնոցէ խողին պարարելոյ 'ի պէտս աղքատացն այնուցիկ յընչից հասարակաց : Եւ զի ոմանք նկարեն եկեղեցի ինչ հանգերձ զանգակատամբ, ասի՝ թէ այն իցէ նշան առաջնոյ անտոնեան տան, կմ եկեղեցւոյ և վանից՝ որ շինեցաւ յանուն սբյն 'ի գաղղիա . բայց յայտ է թէ նոյն նշան գնի և սուրնթեր այլոց հիմնադրաց վանաց կմ կրօնից :

Իսկ այն՝ զի խող նկարի առ ոտամբ սբյն անտոնի, ոմանք ասեն՝ թէ բժշկեալ իցէ նր երբեմն զխող հիւանդագին : Իսկ այլք, թէ այս նշան եղաւ 'ի ցուցանել, թէ բարեխօսութե սբյն պահպանէ անձ և զանասունս անդամ 'ի յարկածից . ուղ առ 'ի մաղթել զայս օգնականութն՝ 'ի միաբանութիս ինչ սնուցանեն զխող, զոր անուանեն սբյն անտոնի . կամ թէ ասեն, թերևս նախ նիք նկարեալ իցեն զխող 'ի նշանակ գիւն, զոր կոխան ոտից իւրոց արար սբն : Թող զի բաղումք յարեմաւոյց 'ի պարանոցս խողից կախէին զզանգակ զնշանակն սբյն անտոնի, 'ի հայցել և 'ի խոտառվան լինել զպահպանութն անասնոց 'ի ժանտախտից բարեխօսութե սբյն : Այլ և իցէ՝ այսպիսի նշանակք 'ի վերջին Ժմկս հնարեցան . զի չիք նշմարանք նոցա 'ի բանս հին մատենագրաց . վն 'ի գէտ է պէսպէս մեկնաբանել, ուղ առնեն բաղումք :

(8) Ընդհանրապէս խօսելով մամ միայնակեացք և կրօնաւորք որք ը տիեզերս՝ յերբորդ և 'ի չորրորդ գարե և այսր, աշակերտ ճանաչին սբ հօրս մերոյ անտոնի արքայի՝ հարանց հօր . զի մամ կարգք և կրօնք միայնակեցաց և միաբանակեցաց 'ի նմէ առին կամ զմագումն և

և կամ զաճումն . այլ մեզ Ի դէպ է նշանակել աստա-
նօր զառաւել սեպհական յաջորդութի աշակերտաց ան-
տոնի , և զկարգս աշակերտեալս յանուն նր :

Ի վանս պիտպիռայ և Ի լեւանս սբյն անտոնի՝ ծաղկե-
ցան առ նովաւ և ընդ ձեռամբ նր բազում և մեծամեծ
անձինք . յորս երևելի էին ձեռասուն աշակերտք նորա՝
հայրն սարմատա , ամաթաա , և մակարիոս : Չհօրէն
սարմատայ գրէ հերոնիմոս Ի Խ ամի կոստանդեայ կայ-
սեր (այն է յամի տն . 356 , կմ 357 , միով ամաւ յետ
վախճանի սբյն անտոնի) : Թէ սպանաւ Ի սարակինո-
սայ՝ որք գիմեցին Ի վանս սբյն անտոնի : Իսկ մակար
և ամաթաա՝ որպէս քաղի Ի քանից ակթանաւի և պա-
լադիոսի , զառաջինն նստէին Ի նոյն արտաքին վանս պիտ-
պիռ կոչեցեալ՝ մօտ Ի գետն , Ի պէտս վերակացութե
եղբարց : Քանզի և սոյն այս մակար երևի լինել հանս-
մոսն , իմ տնտեսն կմ հոգաբարձուն կերակրելոյ զհիւրս .
զոր սովոր էր հարցանել հայրն անտոն վն եկեղոցն ,
եգիպտացի իցեն , եթէ եէմացի (ի յաւագէտս եկեալ
իցեն , եթէ վն հոգեւոր շահու) . և սոքա երկօրին գը-
նացին Ի վերջին ամս անտոնի Ի լեւանս նորա , և եղեն
սպասահարկու նմին զամս Ժէ , Թերևս Թողեալ զսար-
մատա Ի վերակացութի վանիցն , և մին Ի օջէ եր՝ որ
արկանէր ջուք ձեռաց անտոնի . և Ի նմէ անուելանց
լուաւ ակթանաս զգործս անտոնի , որպէս նշանակէ Ի
յնջաբանուէ . այլ վն իրեք հովսէօյնաւէ համարեցան
ումանք , Թէ ակթանաս զանձնէ իտաի . վն և զնա թ ա-
շակերտս անտոնի Թոճեցին , կամ Թէ զանունն ամա-
թաա շիոթեցին թ անուանս ակթանաս :

Այլ զայս Թողեալ՝ տեսանեմք , զի բազումք յառաջ
նաց և Ի յետնոց՝ որոց ձայնակից զինքն ցուցանէ բոլ-
լանդ , համարին Թէ սա ինքն ամաթաա իցէ նոյն՝ որ
կոչի հայրն ամմոնաս կմ ամոն , գլխաւորն յաշակերտս
անտոնի . որ և յաջորդեաց նմին իբրև Ժառանգ առա-
քինութե նր և հայրութե միայնակեցաց , նստելով Ի
նեքստագոյն լերին անտոնի . և յետ նր յաջորդեաց կմ
հայրն պիտիւրիոն՝ յաշակերտաց անտի անտոնի : Իսկ մա-
կարիոս եկեալ նստաւ յարտաքին լերին Ի պիտպիռեան
վանս , ուր սբն անտոն առաջնորդ լեալ էր իբրև հինգ
հազար միայնակեցաց (զոր ոմանք՝ յիսուն հազար ա-
սեն) . և կալաւ զտեղի անտոնի՝ իբրև արքա միաբա-
նակեցաց . և մակարայ յաջորդեաց հայրն պոսթուլմիոս ,
որ նոյնօրինակ առաջնորդէր հինգ հազար կրօնաւորաց ,

որք բնակէին 'ի նեղոս գետոյ մինչև 'ի ներքին լեառն
 Խրջն անտոնի՝ Եւ տարածութի իբր. երեսուն միոնաչափ
 վայրի : Քննիչք դժուարին որոշել թէ ո՞րք իցէ այս
 պոսթութիոս , որ և յոմանց պասթութիոս գրի . զի են՝
 որ ասեն լինել զհայրն պախումէոս , և են՝ որ զհայրն
 պիմէն՝ որ թարգմանի հովիւ . վայ և առ լատինս պաս-
 տու ասի . բայց զի՝ նչ է թէ այլ իցէ յերկոցունց : Առ-
 տաքոյ այսոցիկ՝ որք արբայուն մեծին անտոնի յաջորդ-
 գրին , յիշատակին իբրև գլխաւորք յաշակերտս նորա՝
 հայրն իսահակ , որ էր թարգման Խրջն , և հայրն պե-
 դուսիանոս , և հայրն պող պարզամիտ , որ և արբայ
 պողոս ասի . Եւ որս և նքն պափնուտիոս խոստովանող ,
 որ յետոյ ենկն լեալ վերին թեբայեցւոց՝ առաջիկայ
 գտաւ 'ի ժողովն նիկիոյ :

Այլ այլոց աշակերտաց մեծին անտոնի յառաջին անա-
 պատի նր և յայլ կողմանս եգիպտոսի՝ չէ մարթ յան-
 ունէ նշանակել . միայն հռուփինոս թուէ զոմանս 'ի
 գլխաւորաց այսպէս . Աշակերտք անտոնի ասէ՝ ընդ
 եգիպտոս , և առաւել յանապատին նիտրիոյ լերին ,
 էին մակար և իսիդորէ , և միւս մակար , հերակլիտէս ,
 և պամբոյ . զորս անուանէ վիպս անապատի , և հարս
 միակեցական վարուց . և յարէ . * արք՝ որոց քաղաքա-
 յ վարուի , և ընթացք կենաց և գործոց , ոչ էր Եւ այլս
 ՝ 'ի միգկանէ , այլ՝ Եւ վերին զուարթունս || : Այլ այն
 երկոքին մեծանուն հարք՝ մակար և մակարիոս անուա-
 նեալք . մին աղեքսանդրացի կմքաղաքացի կոչեցեալ ,
 որ և մակար միայնակեաց , և միւսն եգիպտացի՝ կամ
 մեծն մակար ասացեալ , ոչ այնչափ ասին աշակերտեալ
 առ ոտս Խրջն անտոնի , որչափ կենաց կցորդ նմին լեալ
 և ընտանի խօսակից և հետեող առաքինուէց նր . բայց
 քանզի պարծանս համարէին անձանց՝ աշակերտս ան-
 տոնի կոչել , նմին իրի և յոմանց դասեցան 'ի կարգս
 աշակերտաց նր . զոր ոչ առնեն այլք : Չի թէպէտ են
 որ ջանան ցուցանել թէ նոյն ինքն ընկեր տմաթասայ
 իցէ մին յերկուց այտի , և ընտրեն ասել թէ իցէ ա-
 ղեքսանդրացին . բայց բոլրանդ պնդէ՝ թէ այլ է այն
 յերկոցունց աստի . որպէս և բնակուի իսկ նց հեռի
 էր 'ի վանաց Խրջն անտոնի . զի բնակէին 'ի կողմանս
 սկիաոյ , և 'ի սահմանս լիբիոյ և 'ի սենեակս և 'ի լեառն
 նիտրիոյ . և անդ վախճանեցան , եգիպտացին՝ յամի 391 .
 և աղեքսանդրացին՝ յամի 404 : Իսկ ձեռասուռն աշա-
 կերտն անտոնի՝ 'ի թեբայիդ եկաց (ուստի և վն որո-
 շել

Ե

G

ԼԵ

չեւոյ կոչի 'ի բուլանդայ՝ մակար (թերայեցի), նախ յար-
տաքին վանս պիտալիւայ, ապա 'ի ներքսագոյն լեառն
անտոնի • և յետ նորա եղև առաջնորդ 'ի պիտալիւ • և
անդ վախճանեցաւ յամի իբր 370, կմ փոքր մի յետոյ •
Թող և զայլս 'ի հարց մակար անուամբ : Թողումք և
զայլ հարս՝ որք հասակակից էին անտոնի, և բարե-
կամք նր՝ քան աշակերաք • որպէս հայրն նիստեալիոն
մեծն, և մեծն եսիսիոս, և ստեփաննոս լիբեացի, ևն •
Այլ 'ի մեջ սկիտացւոց ծաղկեալն հայրն պիտւր՝ 'ի
մանկուէ աշակերաեալ էր մեծին անտոնի • որպէս և
այլք բաղումք :

Եղեն և այլ յոլով հարք արտաքոյ ստճանացն եգիպ-
տոսի՝ բնակեալ 'ի պաղեստին և յերկրին ասորւոց և
յարարիա, որք զառաջինն աշակերտեցան նրյն անտո-
նի • կամ առ Ժմկ մի առ նմ կացեալ՝ նախանձաւոր ե-
ղեն առաքինու թէց նր, և զնոյն ճանապարհ կաշան և
խմբեանք, և ալոյց ևս ուսուցին : 'ի մեջ սոցա անուա-
նի եղև մեծն իլարիոն կմ հիլարիոն հարանց հայր • ո-
րոյ լուեալ զանուէն սրբութե անտոնի՝ որ հնչէր յամ
տեղիս, դնաց առ նա (յամի իբր • 306) • և ի տեսա-
նելն զնա՝ փոխեաց զհանդերձս իւր, և կացեալ առ
նմ իբրև ամիսս երկուս՝ յանձն իւր օրինակեաց զբա-
ղաքավարուէ նր • և դարձ արարեալ 'ի գաւառ իւր 'ի
պաղեստին հանդերձ ոմամք 'ի միայնակեցաց, եմոյծ
'ի պաղեստին և 'ի յասորիս զկարգ միայնակեցութե, և
զարգարեաց վանորէ իւր : Այնպէս և 'ի մերձակայ սա-
մանս զայնու Ժմկօք սկսաւ ծաղկիլ կրօնաւորուին, որ
ուրեք բնաւ չգոյր, և ուրեք կարի նուազ գտանիւր •
Եւ մեծն իսկ բարմեղ կեսարացի՝ առաջնորդ կրօնաւո-
րական կարգաց, և կանոնադիր միակեցական վարուց 'ի
պոնտոս և 'ի գամիրս և 'ի մերձակայ տեղիս ասիացւոց,
զառաջինն յեգիպտոս սկիզբն արար կրօնաւորական կրթ-
թանաց առ ռոս պարփիւրիոսի արշիմանտրիատայ • և ա-
պա զնոյն կարգ եմոյծ յասիա՝ զարգարելով և ճոխա-
ցուցանելով • և նորին դորձակից նրն գրիգոր անձա-
բանն՝ իւր եւագրի պոնտացւոյ յեգիպտոս երթեալ, և
անդ կենաց կցորդ լեալ նր միայնակեցաց՝ զհետ եղև
նմանիլ քաղաքավարութե նոցա :

Իսկ 'ի հռովմ՝ ասէ բուլանդ, առ Ժմկօք նրյն անտո-
նի չև էր ծանուցեալ կարգ կրօնաւորութե • Թերեւ
ստոյգ ևս իցէ ասել՝ խափանեալ կայր և իբրև 'ի մո-
ռացոնս եղեալ 'ի դարս հաշտանաց • ուստի ի գրե-

Լոյ հերոնիմոսի 'ի վարս արջն մարկեղեայ՝ վն նորուն
 իրացն անարգ. իմն թուէր և վատահամբաւ : Այլ 'ի
 վախճան նոյն չք գարուն եմոյժ զայն յիտալիա ոքն
 եւտեքիոս եմոս վերկեղայ, որ քաջ մարզեալ էր 'ի նոյն՝
 'ի Ժմկի արքորանայ իւրոց յեգիպտոս : Մեծն օգոս-
 տինոս այնպէս ցուցանէ՝ թէ նախ քան զգարձ իւր և
 ոչ իսկ զանուն կրօնաւորի լուէլ էր յարեմուտս . բայց
 յետոյ առ կենդանութիւն իւրով ետես 'ի հռովմ զմիայ-
 նակեացս ըն ձեոյ արեւելեաց . և ինքն գլխովին եղև ա-
 ռաջնորդ և կանոնադիր առանձին կարգի կրօնաւորաց՝
 նախանձաւոր լինելով հրեշտակակրօն ընթացից ոքն
 անտոնի և հետեւողաց նր : Եւ այնպէս առ սակաւ սա-
 կաւ տարածեցաւ ի նմ եւրոպէ և յափրիկէ կրօնաւո-
 րութիւն, սկիզբն առեալ յօրինակէ մեծին անտոնի և
 հարազատ աշակերտաց նր, միանգամայն և 'ի վարուց
 նորին վերծանուէ . (տես զոր գրէ նա ինքն օգոստինոս
 'ի գիրս խոտոովանութե . Է . 6 = 12) : Վն առանց ի
 բանս ինչ ամէնոյ ասէ աստանօր բողլանդ . * Յայտմ
 ,, նմէ քաջայայտ է, թէ տիրադէս նախահայր ասի
 ,, ոքն անտոնիոս երեւելի միանձանց, որք ծաղկեցան
 ,, յարեւելս և յարեմուտս || :

Ինչոյն անապատ խօսելով եթէ գիտէր բողլանդ, թէ
 'ի սկիզբն անդ միայնակեցուէ ոքն անտոնի՝ ծաղկե-
 ցաւ հայաստան Տ կրօնաւորական կարգօք յառաջնոր-
 դուէ երկցս երանեալ ոք լուսաւորչին, գործակցուէ
 քր միայնակեցաց կեսարացւոց անտոնի և կրօնիգեայ .
 կարող էր յաւելուլ թէ հայաստանեայք միայն 'ի նմ
 ուսան զկրօնաւորութի, յորմէ և զքմական հաւատս :
 Բայց և այն ճշմարիտ է, թէ 'ի նորոգել մեծին ներ-
 սեսի զկարգ միանձնութե յՅիս հայոց՝ թ օրինակին
 բարսղի 'ի պոնտոս, անշուշտ ընկալեալ է զբազում օ-
 րինակ բարեկարգուէ 'ի հարց եգիպտացւոց աշակեր-
 տելոց կարգին անտոնի . ոպ և արդի հիմնադրուի մե-
 րումս օրգեգրական կրօնի՝ թէպէտե 'ի վր լուսաւոր-
 չադիր վանական կարգի է հաստատեալ 'ի բարեյիշա-
 տակ հօրէն մերմէ մեծէն միաթարայ վիճի սեբաստաց-
 ւոյ, բայց 'ի սակս նորոգայարդար բարեզարդուէ՝ զա-
 նուն կրէ ոքն անտոնի արքայի . յորմէ և առաջնորդն
 մեր ամբայհայր ձայնի . և նշանակ միաբանութե սեպ-
 հական է խաչանիչ գրոշմ՝ յայտարար աշակերտութե
 մեծին անտոնի, եռաթե դաւադանաւն, հրով, զան-
 դակաւ, և աւետարանաւ, հանգերձ խորհրդաւոր տա-

ռիւք, որք բացատրին՝ Ուրեգիւր կոչին, Վէպ Ապաւ
Իարուէ, լը նպատակի պաշտաման մերոյ. զորմէ չէ տեղ
ւոյս ճառել:

Մնայ մեզ յիշել և զայլ կարգս կրօնաւորաց, որք յան
ոճանէ կոչին անտոնեան, կմ որոշագոյն դաւանին զան
ձինս աշակերտեալս մեծին անտոնի: Նախ զառաջինն՝
յայտ է 'ի կանխատացեալ տեղեկութեց, թէ 'ի սահմանս
եգիպտոսի՝ գրեթէ համօրէն բազմութիւն միայնակեցաց
և միաբանակեցաց 'ի նմին իսկ 'ի սբյն անտոնէ ունեւոյ
զբարեձեռութի կրօնաւորութե, անխտիր կարօղ էին կո
չիլ անտոնեան. այլ չեղև սովորութի. զի շատանային
արդեամբք պահել զխրատս և զկանոնս նր, ք զանուան
կրել. միայն բնակեալքն 'ի բուն լեառն սբյն անտոնի,
և 'ի վանս նր՝ որ 'ի պիսպիռ, հարկաւ յանոճանէ տեղ
ւոյն անտոնեան ճանաչէին և ճանաչին ցարդ ևս. զի յետ
նոճազելոյ իսկ առաջին երջանիկ պայծառազարդութե
վանորէից եգիպտոսի և միայնանոցաց սկիտոյ, դեռ
յոտին հայ լը տանելոյ այժմու վիճակի լը արուծէ օ
տարաց՝ նոյն այն վանք պիսպիռեան՝ վանք սբյն անտո
նի, առեալ 'ի մեջ բարձր պարսպի յերեսաց ասպատա
կաւորաց. մինչ զի չունի և դուռն կմ այլ ինչ մուտս,
այլ՝ կառանօք ելանեն և իջանեն արեղայք վանիցն (որ
են զփախք). նոյնպէս և զմամ պէտս իւրեանց շնուն 'ի
զամբիւզս, և խաղացուցանեն լարիւ, մինչև և զանա
սունս անգամ: Թող և զայլ վանորայս 'ի կողմանս յայ
նոսիկ, և 'ի լիբանան, որպէս և յեթէոփալիա, լը կանո
նաւ սբյն անտոնի կամ բարաղի:

Իսկ յարեմուտս սկիզբն եղև առանձին անտոնեան կար
գի՝ յետ փոխադրութե մարմնոյ սբյն անտոնի 'ի գաղ
ղիա. զի բաց 'ի բենեգիկտեան կրօնաւորաց անտի՝ առ
որս պահեցաւ մարմին սբյն լը նախագրելոցս, յորմէ և
վանքն և վանականքն առին զանուն անտոնի, պատմի
թէ 'ի նմին նահանգի վեննայու գաղղիացւոց՝ յամի ամ
իբր 1095. այր ոմն ազնուական և բարեպաշտ՝ գաս
տոն անուն, քմբունեալ յանբուժելի հիւանդութե՝ ե
գիտ զառողջութի 'ի ձեռն նր հօրն անտոնի. յետ այսու
րիկ հիւանդացաւ և որդի նր՝ որ կոչիւր գիրոնդոս կամ
գիրինոս, մինչև 'ի մահ. յայնժամ գաստոն ուխտեաց
սբյն անտոնի, զի թէ բժշկեսցէ զորդի իւր, երկօքին
ևս զմամ աւուրս իւրեանց պարապեոցին հողւոր գոր
ծոյ իմիք 'ի պատիւ նորին սբյ, և զմամ ինչ իւրեանց
ծախեսցեն 'ի ծառայութի նորա:

Յայն.

Յայնժամ՝ ի տեսչեան գիշերոյ երևեցաւ դաստոնի սբ
հայրն անտոնիոս աշխարհաստեղծ և ցուպ ի ձեռին .
և հայրաբար խրատելով ասէ ցնա . զի՞ է՝ զի ցանկայք
հնազ մարմնաւոր առողջուէ, քան ելանել ի մարմնոյ՝
և մտանել առ իմ . այլ զի լեռնելի եղեն Եւ աղօթք
քո, ահա պարգևեաց նաև որդւոյ քում զառողջուի .
և արդ՝ ի միտ առէք զայ երախտին, և հւարիմ լե-
րուք ի ծառայութենք : Եւ ետ զուխտն՝ զոր ուխտեցեր
առ իս, ընկալայ, և ընդունիմ զձեզ ինձ յորդիս . այլ
կամիմ՝ զի շինեսցիք առն ողորմութե վն աղքատ հի-
ւանդաց, և ժողովեսցիք անդր և դարմանեսցիք զան-
տերունչ ցաւոտս, և զըմբռնեալս ի հրակէզ ժանտ-
ախտէ . ձեզ յանձն առնեմ զտառապեալսն, զի մի ևս
արտաքոյ ագանիցին, այլ ի տան իմում . և ձեզ աներկ
բայ բացցի գուռն երկնից, և գանձեսցիք ձեզ գանձս
յերկինս :

Իսկ գաստոն ուրախութե ընկալաւ զպատուէր սբն .
այլ վարանէր ի միտն՝ եթէ ուստի՞ ունիցի դարմանել
զայնչափ բազմուի հիւանդաց : Յայնժամ կարկառեալ
սբն զգաւազանն՝ զոր ի ձեռին ունէր ի ձե թաւ նը-
շանի կամ եռաթե խաչի, Ի, ետ գաստոնի, և ասէ .
առ և անկեալ զոս ի գեանի : Եւ իբրև արար զայն,
եաես վղիղի արմատացեալ և ոստս արձակեալ զբլմ
վայրօք՝ ծաղկալից և պողաւէտ յոյժ, ընդ որոյ հովա-
նեաւ հանգչէին անթիւ բազմուէք աղքատաց, և կե-
րակրէին ի պտղոյ նր . և երևէր յերկնից ի վերուստ
աջ լուսարաշխ՝ որ տայր զօրհնութի : Այա ասէ սբն
անտոն ցգաստոն . ահա այսպէս բարգաւաճեացի գործ
ողորմութե քո օրհնութե բարձրելոյն, միայն զայս պատ-
ուէրեմ, զի ունիցիս զսէրն քնի առ աղքատս, և ի սոյն
պարապեցիս գու և իմ հեռեօլք քո լե քեզ՝ նուէր
եալքն ինձ յորդիս : Եւ նայնժամայն զարթեաւ գաս-
տոն ի քնոյ, և եգիտ զորդին իւր զգիրոնդոս բոլորո-
վին ողջացեալ :

Այնուհետև անյապաղ ձեռն ի գործ արարեալ երկո-
ցունց նոցա՝ միաբանեցան լե հոգիոնի դեսիգերիոսի,
յորոյ ի ձեռս էր տապանուի նշխարաց մեծին անտոնի,
և ետուն շինել զհիւանդանոց աղքատաց կմ զտուն ո-
ղորմութե անտրունչ հիւանդաց : Յայնժամ յարեցան ի
նս ի գործակցուի և այլք ի բարեպաշտից, կրելով ի
հանդերձս իւրեանց զնախառացեալ նշանն եռաթե խա-
չի՝ հանդերձ ստրկերագրութե նոյն տեսչեան : Եւ այն-
պէս

սէս կարգեցաւ միաբանութի ինչ քսասէր եղբարց յաշխարհական կարգէ՝ կոչեցեալ անտոնեան . և օր քան զօր յառաջացեալ՝ եղև վանք միաբանակեցաց ի կարգէ սբէն անտոնի աբբայի՝ ընդ կանոնաւ սբէն օգոստի նոսի, ունելով և զպաշտօն սպասաւորելոյ նշխարաց սբէն անտոնի . որոց գլխաւորն՝ ի սկզբան անդ կոչուի վերատեսուչ . այլ յետ երկերիւր ամաց՝ յամի տն 1297 . առաջնորդ նց, որում անուն էր ստեփաննոս այմոն, էառ և զպատիւ աբբայութե՝ կոնդակաւ վոնիփակիոսի ութերորդի հռովմայ հյրնաւի, կարգեալ մեծաւոր վանաց սբէն անտոնի աբբայի՝ որ ցայն վայր էր ի ձեռս բենեդիկտեանց : Այս եղև ի գաղղիա . և ապա տարածեցաւ նոյն կարգ սբէն անտոնի աբբայի յայլ ևս կողմանս արեւմտից . յորս շինեցան վանորայք նոյն միաբանութե, ուն և ի մեծն հռովմ :

դէլով . զի էր այր բարեպաշտ և երկիւղած
 յոյ , արդարակորով , և զօրաւոր զօրութի :
 Սա յաւուրս զօրավարուն իւրոյ՝ Թէպէտ և
 երկիցս առաքեցաւ զօրօք ի վր Տայոց Տին
 ընդդէմ՝ արշակայ արքայի վտարանջելոյ ի
 կայսերաց , այլ խոնարհեալ յաղաչանս մե
 ծին ներսեսի՝ սբ Տայրապետին մերոյ՝ միշտ
 սիրութի և խաղաղութիւն վճարեաց զիրան ա
 ռանց հեղոյ զարիւն ուրութի : Այլ յերկզուս
 նուազի՝ յորժամ էառ պատանդս ի Տայոց ,
 յորդորեաց և զմեծն ներսէս գալ իւր ի
 կոստանդնուպօլիս՝ առ ի հաշտ առնել զե
 րենս վաղեսի . բայց ելք իրացն ձախողակե
 պատահեցին . զի վաղէս արիւնեան գոլով
 և Թշնամի Տայոց , շարասահման արար զսբ
 Տայրապետն , յամի տն 378 :

Այլ ի մեռանիլ վաղեսի յետ ոչ բազմաց չա
 րաչար օրհասիւն , անրեաց բովանդակ կայսե
 րուն արեւմտից և արեւելից որդի եղբօր նր
 վաղէնտիանոսի բարեպաշտն գրատիանոս ,
 գահակից ունելով զեղբայր իւր զփոքրն վա
 ղէնտիանոս մանուկ . և առ սօքօք՝ ևս քան
 զեւերեւելի լինէր քաջ զօրավարն Թէոդոս
 հիացուցիչ գործովք յարքունիս և ի մրց
 մունս պարզմի . մինչ զի բնմք յաւազանւոյն
 նախանձաբեկ լինէին ի յնջադիմութի նր ,
 և խեռային ի նմ . վոյ տեղի ետ առաքինի
 զօրավարն առ Ժմկ մի յերկիր իւր ի սպաւ
 նիս . զի մի աղմուկ լինիցի ի պատճառս իւր ,
 կմգաւ ինչ գործեսցի նմա :

Յաւուրան յայնոսիկ զօրացեալ էին գութք

յի գոթացիք ⁽³⁾ , և այլ բարբարոսք թշնա
միք հռովմայեցւոց 'ի կողմանս թրակիոյ ,
և յոլով փնասս գործէին՝ աւերածով և կռ
տորածով և գերութիւնք . յորոցսն զեւ զբառիա
հոսի՝ խորհեցաւ զօրք թիմ արձակել 'ի վր
նց . այլ չգտել զօրք ընտիր զօրագլուխ , ա
սէ . այս գործ քաջին թէոդոսի է . նա միայն
կարօղ է նուաճել զթշնամիս . նմին իրի կռ
ջեաց զնա յգատուէով , և տուեալ 'ի ձեռս նր
զմով իշխանութի ի հանուր սպարապետուէ
արձակեաց 'ի վր բարբարոսաց : Հայնժամ
դիմեալ թէոդոսի՝ եհար և խորտակեաց
զմով զօրութի թշնամեաց , և ահիւ տառնաւ
պեցոյց զբանակնոցս , մինչև կատորել զմի
մեանս . և դարձ արարել յաղթութիւն մեծաւ՝
փութացաւ անձամբ յողջոյն ինքնակալին
քան զչու բանակին , և պատմէր նմ գլաջող
դութի պտրղմին՝ որ եղև 'ի տնէ :

Իսկ մախաղօղ բանասարկութն սկսան ասել
ցթիւրն . ոչ ապաքէն այդ յանկարծ եկդ
թէոդոսի յայտ առնէ , եթէ փախուցեալ է
նր յերեօաց թշնամեաց : Աւ գրաւաւանոս
թէպէտ և ոչ լինէր ունկնդիր չարախօսաց ,
բայց երկունայր ընդ իրան , եթէ զիարդ
փութով մարթացաւ նա 'ի գլուխ տանել
զայնպիսի յաղթութի : Հայնժամ թէոդոս
ետ առաքել զնոսին իսկ զչարախօսս հան
դերձ հաւատարիմ արամբք՝ սուսուլ զհա
մար թշնամեաց անկեւոց 'ի պտրղմի , և տե
սանել զաւարն՝ զոր ժողովեալ էր արքունի
զօրուն :

Եւ իբրեւ նք գնացին , 'ի նոյն աւուրս տե-
սանէր թէ ոգոս ապարապեա 'ի տեսիլ երա-
դոյ , զի երանելին մեղիսոս անտիօքայ հայ-
րապետ՝ որ տակաւին կենդանին էր , բայց
անժանօթ նմին երեսօք , արկանէր զնովա-
քղամիդ արքունի , և դնէր 'ի գլուխ նորա
պատկ կայսերական : Եւ յորժամ պատմեաց
զայն իւրոց ծանօթից , միաբան ասելին , ան-
ային է տեսիլդ , և մնաց քեզ թգւրեւ 'ի
մօտոյ . բայց ինքն թէ ոգոս շառնէր ինչ փոյթ
թգրութե , զի չէր 'ի խնդիր անցաւոր մե-
ղիսոս : (4)

Եւ եղև իբրեւ դարձան՝ որք առաքեցանն , և
պատմեցին՝ եթէ հազարաւորք անկեչ են 'ի
թշնամեաց , և ահ թէ ոգոսի պաշարեչ է զամ
ազդ բարբարոսաց , որախ եղև յոյժ գրա-
տիանոս : Եւ զի ինքն անբւհն զանձն տեսա-
նէր 'ի տնտեսել զ լարձակատարած իշխա-
նութի համօրէն կայսերութե , թգրեցայց 'ի
զք արեւելից զնա ինքն զթէ ոգոս ապարա-
պեա՝ մինչդեռ էր 'ի կողմանս փրմիայ քղքի
լիւրիկեցաց , և անուննեաց զնա կայսր 'ի
տեղի փաղեփ՝ յամի նն . 379 :

Եւ յառհետև բարեպաշտն թէ ոգոս՝ փոյթ
կարաւ նախ քան զամ հաւանութի գրատիա-
նութի յետս դարձուցանել զամ ուղղափառ
եմպունս աքսորեալս 'ի վաղեսէ . ի որս և
զմեծն ներսէս . զոր բերեալ 'ի թգրական
քղքն 'ի կոստանդնուպօլիս՝ ունէր 'ի պատ-
ուի . ոն և առ նմ հովիւս եկեղեցւոյ սէր
և հպատակութի մեծ ցուցանէր , ունելով
զնն

զնն առ ետեղակալս ան, և զանձն իւր ծնց
նց : Բայց նեղեալ վտանայր յոյժ ը պա-
ռակտումն եկեղեցեաց յերեսաց բաղմագի-
մի հերձուճածոց Ժմկին, առաւելան յարիւ-
նորաց . և խորհէր հնարս ուղղուն և բարե-
կարգուն :

Եւ պա յառաջնում ամի անդ Թգրուն իւրոյ
յաղթուն մեծ արարեալ ըդէմ սկիւթաց
ւոյ՝ իբրեւ դարձ առնէր ՚ի կոստանդինուպո-
լիս, հասեւ ՚ի Թեպաղոնիկէ քղք մակեդո-
նիոյ՝ հիւանդացաւ անդ յամի . 380 . և տե-
սեալ զանձին վտանգ՝ կոչեաց փութանակի
զուղղափառ եմս քաղաքին, որում անուն
էր աքիւղաս կմ ասքողիոս՝ այր երեւելի ՚ի
կեսարիոյ կոպտողովկացւոյ և ծանօթ մե-
ծին բարսղի . և խնդրեաց ՚ի նմէ զսք մկր-
տութի, զոր չեւ էր ցայնժամ ընկալեալ ը
դժպատեհ սովորուն բաղմաց ՚ի Ժմկին, զի
՚ի վերջին աւուրս ձգէին զդեղն փրկուն :
Եւ իբրեւ մկրտեցաւ, ոչ յետ քնմ աւուրց
ստացաւ զկատարեալ աւտղջուն . և դրեաց
անդէն հրովարտակ ընդ ամ տրուն իւր, զի
նիկիական հաւատք քարոզեացի յամ տե-
ղիս, և նք միայն ուղղափառ կոչեացին՝ որք
զնոյն ունին հետս . իսկ օտարացեալքն ՚ի
նմէ՝ հերետիկոս ձայնեացին, և մի անուն
նեացին եկեղեցի :

Յետ այսորիկ դարձ արար ՚ի Թգրեալ քա-
ղաքն . ուր ը առաջ ելեալ արտաքոյ քղքին՝
ընկալաւ զնա փառօք սքն գրիգոր անձաբան,
որ այն ինչ ընտրեալ էր յաթոռ պատրիար-
զուն

դուէն կոստանդնուպօլսոյ 'ի վր ուղղափա-
ռաց դասուն . և անձամբ թիւն մեծապէս
պատիւն ցուցեալ սբյ հայրապետին՝ խորհր-
դով սբ ձեռն էարկ մտքրել զքիքն յարիա-
նոսաց , վերստին հրաման հանեալ , զի որք
բնակել կամին 'ի թիւրեւ քիքի , զնիկիայն
կալցին հետս . ապա թէ ոչ 'ի բաց մեկնե-
ցին . յայնժամ ելեալ գնացին բիւք՝ հան-
դերձ եկաօք , որոց կալեալ էր զեկեղեցիս
'ի քառասուն ամաց հետէ արիոսի աղանդով
և 'ի տեղի նց կարգեցան ուղղափառք : Վ. Մ.
վ'ս ամի այսոցիկ բիւք վտանգս կրեցին յա-
րիանոսաց թէ ողոս թիւն և գրիգոր անձա-
բանն . և տակաւին մնացին ևս 'ի քաղաքին
բիւք 'ի հոգեմարտից համախոհիցն մակե-
դոնի . նոյնպէս և եւնտեանք և ապողինա-
րիտք : վ'ս խորհեցաւ բարեպաշտ կայսրն
ժողով մեծ անել եկաաց , և ձգել զմե-
լորեալոն 'ի ճշմարտութե ճակհ . միանգա-
մայն ցանկայր 'ի ձեռն ժողովոյ դադարեցու-
ցանել զվէճս , որ 'ի մէջ հովոնաց վ'ս թե-
մից և աշտիճանաց . ևս առաւել վ'ս աթո-
ռոյն կոստանդնուպօլսոյ , ուր մուծել էր
ոմանց զմաքսիմոս ոմն անարժան 'ի տեղի
անձաբանին :

Վ'ս այսր ամի եղև սբ ժողովն կոստանդնու-
պօլսոյ 'ի հարիւր և յիսուն հայրապետաց՝
յամի տն 381 . յորս երևելի էր սբն մեծի-
տոս հայրապետ անտիոքայ : Վ. Մ. 'ի սկզբան
անդ 'ի ժողովիլ եկաաց , և 'ի դալ դառա-
ջինն 'ի պալատն արքունի յողջոյն ինքնա-
կա

կալի, պատուհիրեաց արքայ՝ զի մի ոք յայտ
 նեացէ նմա, թէ ո՞չ է՝ ի նս մե լիտոս անուն
 պատրիարդ անտիրքայ. զի ես ինքնին թե-
 րեւ ծանեացց ասէ, զնա. վն զի հնդդ յու-
 շի ունէր՝ զոր ետեսն ի տեսլեան յնջ քան
 զթիւրեւիւր : Աւ իբրեւ հայեցաւ շուրջ զա-
 մենեքումք, իսկ և իսկ ծանեաւ զերանե-
 լին զմե լիտոս ի կերպարանաց անտի նր՝ յար-
 և նման տեսլեանն. և նոյնժամայն ընթա-
 ցեալ լառաջ՝ անկաւ զպարոնոցսւ հայրա-
 պետին, և համբուրէր անյադ փափաքմամբ
 զաջ նր սք, և զլանջաւ և զաչս. և պատմէր
 նմ, եթէ ո՞նք ետես վնա յառաջագոյն տես-
 լեամբ, և պատկեցաւ ի ձեռաց նորս : Աւ
 իբրեւ սկիզբն եղև ժողովոյն, հիւանդացաւ
 երանելին մե լիտոս՝ որ էր այր ծեր, և փու-
 խեցաւ առ նմ. զոր և արձանական ճառիւ
 ներբողեցին յատենի անդ ոմանք ի հարց :
 Արդ՝ յայս ժողով հաստատեցաւ նիկիական
 հաւատք, և հերքեցաւ մսխրութի մակեդո-
 նեանց հոգեմարտից. մերժեցաւ յաթոռոյն
 կոստանդնուպօլսոյ մաքսիմոս աղեքսանդ-
 րացի՝ հետեօղ շնական ասացեալ աղանդոյ
 փիլիսոփայից. և ի հրաժարիլ յայնմ պատ-
 ունոյ նաև նմաբանին գրիգորի վն յաչաղ-
 կոտաց ոմանց, կարգեցաւ պատրիարդ տեղ-
 ւոյն նեքստառիոս կոստանդնուպօլսեցի. և
 ուրախ եղև մեծն թէոդոս ընդ կատարումն
 կարևոր ժողովոյն, և արձակեաց պատուով
 զհարս յիւրաքանչիւր տեղիս, ընդ որս և
 զսքն ներսէս ի հայս :

Յետ այսորիկ գործի ոչ դադարէր բարեպաշտ արքայն 'ի ձեռն առանձին ժողովոց հնարս հնարել վս շահելոյ զեմքսունս պառակտելն յեկեղեցւոյ ուղղափառաց՝ տալով քննել զմիոյ միոյ զդաւանութի ձեռադրով իւրաքանչիւրոց, և ասեպ տղօթս առնելով առնած վս կարդաւորուն եկեղեցւոյ որով շահեցաւ իսկ զբնմս, և զայլն յամառեալս ետ 'ի բաց որոշել, զի մի գտանիցին զայլք 'ի մէջ քրտկան հօտին. ի որս և զաւորէնն եւնութիոս հերեփովտապետ արտա սահմանեաց 'ի մետադս. որ յարքսորանս անդ վճարեցաւ 'ի կենաց: Իսկ զայնորիկ՝ որք ջատագովն էին ուղղափառուն, մեծանդ սիրով պատուէր, և զվախճանելն վս խոստովանուն հաւատոյ՝ արժանաւոր կարգօք մեծարէր: Իսկ վսկ 'ի նմին Ժմկի ետ բերել յանկիւրիոյ 'ի կոստանդինուպօլիս զմարմինս սբնս պօղոսի խոստովանողի, որ արքսորեալն էր 'ի կոկիսոն փոքուն հայոց, և նա հատակեալ առ կոստանդեոս արքայիւն յարիանոսաց. զոր մեծաշուք փառօք ընկալել հանդոյց 'ի վկայարանի, որ յանուն նորա կոչեցաւ:

() այնու Ժմկաւ յամի տն 383, ինքնակալն Թէոդոս իւ օրինի Թիւրաց գահակից իւր աւար զերէց որդին զարկադէոս, որ էր յայն ժամ իւր վեց ամաց. այլ կամեցեալ քաջ մարդել զնա 'ի բարեպաշտութե և յիմաստուն ինդրեաց 'ի գրատիանոսէ հռովմայ արքայէն առաքել նմ իմաստուն զորք՝ դաստիա

տխարակ որդւոյ իւրում . և նա 'ի ձեռն դաւ
մաստի պատին ընտրեալ յդեաց զարսե
նիոս սարկաւագ եկեղեցւոյն հռոմայեցւոց
(այն՝ որ յնջն էր իշխան փառաւոր , և յե
տոյ եղև անսպասական սքանչելի , կոչե
ցեալ հայրն արսէն) : Արդ՝ ամա յանձն ա
րար Թէոդոս զորդի իւր՝ ասելով , այսուհե
տե դու ես դորա հայր՝ թեա : Աւ եղև 'ի
միում յաւուրց եկել Թէոդոսի 'ի տես դաւ
տխարակուե որդւոյն , ետես՝ զի արսէն յու
տին կայր , և մանուկն արկադ զարդարել
արքունի սրահաւ՝ բազմել էր շքով և այնպ
դաս առնայր : Օայրացաւ հայրն , և ասէ .
զի՞ է՝ զի աշակերտն նաաի , և մի՞տն յոտին
կայ : Իսկ արսէն առնէր պինի . մի ինչ դրժ
ո՛ւ արեացի տը իմ արքայ . զի անմարթ էր ինձ
նստիլ և այնպէս ուսուցանել զորդի ինքնա
կալի՝ զաթոռակից հօր իւրոյ : Հայնժամ
ձգել Թէոդոսի զձեռն՝ 'ի բաց խլեաց զպը
սակն 'ի գլխոյ արկադեայ , և հռոմայեաց
նմ բացաւ գլխով կալ առաջի ուսուցչին . և
զարսէն բռնադատեալ նստոյց յաթոռ . մի
զի ասէ՝ յայնժամ արժանի լինի ինքնակա
լուե որդին իմ , եթէ զոյդ լի իմաստից գի
տուե կրթեօցի և 'ի վարս անպաշտութե և
յընտիր քաղաքավարուե : Սոյնօրինակ դաս
տխարակեցաւ յետոյ և կրտսեր որդի Թէո
դոսի ռնորիոս , որ յայնժամ էր մանուկ դե
ռածին :

Աւ եղև յետ այսորիկ միւսանդամ յառնել
հեղուեց 'ի Թգրահան քաղաքին լի ուղղա
փառս

փառս և ը այլափառս, որք էին յարիանոս
սաց և ՚ի պէսնիս հերձուճածոց. քզի ոմանք
՚ի սուտ ենիսաց անտի նոցա պատճառանօք
դեգերեալ յայտնի և անյայտ ՚ի սահմանս
բիւզանդիոյ, և առ սակաւ սակաւ վերստին
մուտ գտեալ ՚ի թագաւորեւ. քիւքն, սկսան
ժողովս առնել, և վիճել ընդ ուղղափառս
միանգամայն և խորհէին հաւանեցուցանել
զարքայ կեղծուպատիր հնարիւք, զի թոյլ
տացէ նոց ունել առանձին եկեղեցի, և կալ
՚ի խաղաղութե. վոյ օր ը օրէ յաճախէին
ենիսոնք արիանոսաց բանիւ և գրով աղա
չանս մատուցանել ինքնակալին: Իսկ բա
րեպաշտն թէոդոս թէպէտե ոչ զիջաւ կա
մաց նոց, բայց չկամեցաւ ևս բռնի վարել
կամ հալածել զնոսա՝ վոս առաւել հլուէ և
հնազանդութիւնոյ, զոր ունէր եկեղեցա
կանացն կարգաւորաց. նմին իրի խորհէր սի
րով խօսել ը նո, և հրաման տայր առան
ձին ժողովով վճարել զիրան:

Օտյն տեսեալ ուղղափառ ենիսաց և նոքա
րանց՝ խիթային միւսանգամ զօրանալ արիաւ
նոսաց. վոյ և ինքեանք ստէպ կանխէին առ
կայսրն, զի մի իւրիք իրօք տացէ տեղի չարա
փառաց: Ինդ որս յանդիման եղև կայսեր
յաւուր միում և նքն ամփիլոքիոս ենիս
իկոնիոյ՝ աշակերտ բարսղի կեսարացւոյ (5).
և յորժամ այլք յենիսաց երկիր պագին ար
քայի, և գահակցի նորա արկադեայ արքայ
որդւոյ՝ բազմելոյ առ հօր իւրում, ամփի
լոքիոս լոկ զարքայն ողջունեաց օրինօք. իսկ

դորդի նր ոչ նոյնալէս . մանաւանդ թէ մա
տամբն մերձեցեալ 'ի նա' նեղէր զմանուկն
իբրեւ ընդ խաղս : () անր թռնեցաւ բանն
յաչս թէոդոսի , և ասէ ցեւորն . օրհնեալ և
ողջունեալ հայր սբ . և զթգրեալ օրդիս իմ :
Եւ ցնա եւորն . դու բաւական ես մեզ թա
ղաւոր . զգա ոչ պատուեմք , բայց թէ ընդ
ծառայսդ արքայի : Եւ այս առաւել ևս
ցառուցեալ թէոդոսի' ակնարկեաց հանել
զայրն յերեսաց իւրոց : Հայնժամ ասէ ցնա
ամփիլոքիոս . արդարացի է ցառումն քո ինք
նականդ բարեպաշտ . այլ 'ի միտ առ , զի և
հայրն երկնաւոր ընդ մին օրինակի շարժի 'ի
բարկութի' տեսանելով զօրդի իւր միածին
անպատուեալ 'ի չարախառաց . զի թէ դու
մահկանացուդ զանախատուեալ որդւոյ քո
ոչ տանիս , և զհաւասարիչ նորա ընդ ծնյս ,
իսկ անմահն նա՞ և բարձրեալն ամենակալ
զմիածնին իւրոց զարարած ասելն տանիցի'
երբեք : () այն լուեալ թէոդոսի' սքանչա
ցաւ և զահի հարաւ ընդ բանս եւորն . և
իննդրեալ 'ի նմէ զթողութի' այնուհետեւ ա
ռաւել կալաւ զգուշութի , և 'ի բաց վարեաց
զնա՞ արխանոսս և զհամախոհս նց 'ի քաղա
քէն և 'ի սահմանաց նորին . և սրգել սառ
տիկ հրամանաւ , զի մի ոք վիճաբան լիցի 'ի
վր խորին խորհրդոց նա՞ ան առաջի ուամ
կին 'ի կործանումն ազիտաց :
Եւ եր կին թէոդոսի' մայր արկադեայ և
ոնորիոսի' բարեպարիշտ դիւոյն փլակիով .
որ իւրով առաքինազարդ վարաքն և մղա
Ը H սի

սիրուի՞ր առ աղքատս և հիւանդս, օրինակ
 քարի լինէր առն իւրում. քանզի անձամբ
 սպասաւորէր ցաւադնատաց՝ շրջելով՝ ի հի-
 ւանդանոցս, և հոգալով զպէտսնց. մինչև
 ձեռօք իւրովք ջամբել և զկերակուր և զըմ-
 պելի նց, և իբրև զմի յաղախնայց յանարդ-
 դործս ծառայել նոցա. և այսպիսի գովելի
 քաղաքավարութիւնս ցաւառ տր յամի 385,
 և սուգ մեծ եղև քարեպաշտին թէոդոսի,
 և որդւոց նորա:

Իսկ իբրև ի վր անցին ամք երեք, (յամի
 տն, 388,) ըմբոստացել բնակչաց անտիոք
 քաղաքի ընդ ծանրութիւն արքունի հարկաց՝
 որ ի պէտս պտորղմաց յաճախելոց յամ
 կողմանց, յարուցին աղմուկ շփոթի, և ա-
 բարին անկարգութիւն ոչ սակաւ. մանա-
 ւանդ խառնիճաղանձ ամբոխն. որք ի թրշ-
 նամանս թիգւորին՝ ի վայր ընկեցին զպղն-
 ձի պատկեր փլակիղոյ թագուհւոյն զկանգ-
 նեալն յերևելի տեղւոջ, և գետնաքարչ ա-
 բարին նախատանօք ը հրապարակս: Իբրև
 լուաւ կայսրն զյանդգնութիւնց, լի եղև
 քարկուի՞ր. և սպառնացաւ ի սուր սուսերի
 մաշել զնս. ետաւ և զսլատիւն քաղաքին ան-
 տիոքացւոց՝ ոչ ևս կոչիլ նմա մայր քաղա-
 քաց, և ետ զայն լալիկ քաղաքին՝ որ և լա-
 ւողիկէ:

Իսկ իշխանք քաղաքին անտիոքայ կամե-
 ցեալ հաճել զմիտս կայսեր՝ կալան և սպա-
 նին զգլխաւորս սպստամբաց. և այլք ի
 զօրականէն սուսերամերկ յարձակեալ ի վր
 քիլքաց.

քղքացւոց՝ հարին զումանս՝ ի նցէ : Սինչե
լոճեալ էր Թէոդոսի զայս նմ, առաքեաց
զերկուս յերեւելի մադիսարոսաց իւրոց՝ ու
րոց անուննք էին ելիբիկոս և կեսարիոս ,
ահագին սպառնալեօք ի վր ընակչացն ան
տիրայ . և եղև ի մտանել նոցա ի քղքն՝
խուճապեալ տագնապէին անտիրացիք առ
հասարակ : Ալ էին աւուրք քառասնորդաց .
յորս սքանչելին յովհաննէս՝ նորրնծայ քա
հանայ ընտրեալ , որ յետոյ ոսկեբերան կո
չեցաւ , քարոզէր զօր նմ յեկեղեցւոջ ան
տիրացւոց , և յանդիմանէր զԺողովոդն վս
չարեացն զոր գործեցին . միանգամայն խրա
տէր կարդալ աղօթիւք առ նմ , զի ցածու
ցէ զբարկութի Թիդրին և ծառայից նորա :
Օնոյն առնէր և փլաբիանոս պատրիարդ
քղքին . որ և զանձն ի վր եղեալ հօտին՝
եւ զնաց յոտս ինքնակալին Թէոդոսի , որ էր
յայնժամ բանակեալ ուրեք ըդէմ Թնա
մեաց , ակնունելով հաշտեցուցանել զերեսս
նորա : Աործակից գտան ջանից նց և միայ
նակեացք անապատի՝ ընակեալք առ լեռ
նոտամբն անտիրայ . քանզի իջեալ ի քա
ղաքն՝ աղերս արկանէին առաջի ծառայիցն

Թէոդոսի խնայել ի Ժողովոդն :

Ալ էր յայնժամ ի մէջ միայնակեցաց՝ ծեր
ոմն նք՝ ապողոն կամ մակեդոն անուն . սա
հանդիպել ի ճպհի երկոցունց մադիսարո
սաց , որք գնային հեծեալք յերիվարս , կա
լաւ զհանդերձէ միոյն ի նցէ , և հրամայ
եաց նց իջանել ի վայր . և ի դժոճարիլ նց

ը այն՝ ազդ արարին այլք՝ ի մերձակայից ,
 թէ այր Կէ Ժերուհին այն , լուարուք բա-
 նից նորա : Սայնժամ իջեալնոցա յերիվա-
 րաց՝ երկիրպագին ծերուհւոյն . և նա յետ-
 խրատելոյ զնոսա՝ երթալ և զիջուցանել
 զցասումն արքային , ետ գրով տանել առ
 թագաւորն զնոյն օրինակ բանից . Սխտա-
 ցիւր (ասէ) ո՛վ թագաւոր , զի մեք զօրհա-
 նապագ անարգեմք զպատկերն Կէ զհոգիս
 մեր՝ ի մարմինս մեղօք , և զԿՍԺ գլխովին
 պատուհիրանազանցուծք մերով . և դու ոչ
 ցաւիս և ոչ բարկանաս ը այդ . իսկ վԾ ա-
 նարգանաց պղնձի պատկերի թագուհւոյն՝
 իբրեւ քոյին պատկերի՝ ցասնուս , և զպատ-
 կերս Կէ զմիգիկ սպանանես . զայդ անգի-
 տանաս , որ զպղնձի պատկեր շատ կարես
 առնել , այլ միգ պատկեր Կէ և ոչ մի . զի և
 ոչ հեր մի՝ ի գլխոյ կարես սպիտակ առնել
 կամ թուխ :

Եւ լուեալ մեծին թէոդոսի զբանս սքյ ծե-
 րոյն , ը նմին և զաղերս փլաբիանոսի հայ-
 րապետին , պատկառեաց և ցածեալ ի սրտ
 մտուծէն , և հաշտեցաւ ընդ քաղաքին . և
 յարձակելն զփլաբիանոս խաղաղուծք ի
 տեղի իւր՝ յղեաց յառաջոյ նորա սուրհան-
 դակս՝ աւետաւորել ժողովրդեան զհաշտու-
 թի . զի մի յերկարեսցին վարանք նոցա :
 () այս ԿՍԺ տեսեալ անտիրօքացւոց՝ լցան ու-
 թախուք , և դարձաւ սուգ նց՝ ի տօն ցնծու-
 թի . որոյ վԾ և բերանն ոսկի՝ երանելին
 յովհան՝ բազում դովուհիս խօսեցաւ ի քա-
 լու

Երոզի 'ի վերայ մարդասիրութե քնասէր թա
գաւորին :

Յետ այսորիկ խաղաց պտրղմաւ թէողոս 'ի
վերայ մաքսիմոսի բռնաւորի բրիտանացւոյ,
որոյ սպանեալ էր դաւով զինքնակալն գրա
տիանոս , և բռնակալեալ թագաւորել ընդ
հորա յարեմուտս : Արում պատահեալ քա
ջին թէողոսի 'ի սահմանս արեւմտից 'երկիցս
և երկցս եհար վանեաց զգունդ 'նր առաջի
իւր , և նկուն արար իսպառ . մինչև յանհը
հարս մտեչ միաբանելոց ը ապստամբին՝ կա
լեչ կապեցին զմաքսիմոս , և ետուն 'ի ձեռս
թէողոսի . և այնպէ դիւրագոյնս 'ի գլուխ
տարաւ արքայ զկատարեալ յաղթութի , ը
յն ջագոյն գուշակելոյ 'նմ սք միայնակեցին
յովհաննու եգիպտացւոյ՝ առն գիտնաւորի :
Այլ իբրեւ կացուցաւ մաքսիմոս կապանօք
առաջի թէողոսի , տեսեչ կայսերն զողորմ
տեսիլ կերպարանաց 'նր , հայեցաւ 'ի նա
աջօք գթութե , և սկսաւ քաղցրութ խօսել
ը 'նմ . յայնժամ փութացեչ արքունի զօ
րաց՝ 'ի բաց կորդեցին զբռնաւորն յաչաց ար
քայի , և հարին զկառաւին 'նր . զի մի տացի
տեղի ներողութ : Ապա գնացեալ թէողո
սի ընդ վաղենտիանոսի կայսեր 'ի հռովմ՝
հաստատեաց զնա յաթոռ եղբօր 'նր գրա
տիանոսի . և յետ հանդիսի ուրախութե՝
կարգաւորեալ զանկարդ սովորութիս զառ 'ի
հեթանոսութե մնացելն 'ի քղքի անդ , դար
ձաւ խաղաղութ 'ի կոստանդնուպօլիս :
Ինդ այն թմկս՝ յամի տն 390 , եղև խռովութե
H 3

Թի մեծ 'ի Թե սաղմոնիկ քի քի . ուր սպանին
 քի քաղիքն զբռտերիկոս իշխան զօրաց լիւրի
 կեցւոց , և զամանս 'ի մագիստրոսաց քար
 կոծ արարին : Իբրեւ եհաս բանն առ ինք
 'սակալն Թեոդոս' յաւելուածով չարախօ
 սուէց 'ի քսու արանց , վառեչ 'ի սրտմտութի
 բարկութե' արձակեաց զօրս 'ի վիթ Թե սա
 ղմոնիկեցւոց . և նք գազանաբար 'ի վիթ յար
 ձակեալ մեծի և փոքու , արանց և կանանց ,
 ծերաց և տղայոց , եկաց և բնակաց , առանց
 խորե լոյ զյանցաւորս և զանմեղս , տապաւա
 րկին թ քի քամէ ինն ոգիս իբրեւ եօթն հա
 ղար , և զեւս բնմս' վիրաւորս և անախտանս
 կացաւ ինն . վիթ ամանք դնեն զթիւ' կոտորե
 լոյ' հնգեաստան հաղար . և նստաւ 'ի սուգ
 քաղաքն ամ :

Իւ եղև զկնի սակաւուց դնալ Թեոդոսի 'ի
 միգուլէ քի ք իտալիոյ (որ և մեղիտլան , կիմ
 միլան) . և կամէր թ սովորուէ մտանել յե
 կեղեցի . յայնժամ ել թ դէմ նր քաջ հո
 վիւն և աչն այ ամբրօսիոս , որ ենկա եր
 քի քին . և բուռն հարեալ զծիրանեաց ար
 քայի' կասեցոյց զնա արտաքոյ սրահի տաճա
 րին , և ոչ Թողացոյց կոխել զյատակ տանն
 այ , ասելով . Յո' դիմեչ գոտ այր արեան
 արբու . ոչ ամալես արեամբ շաղախեալդ
 մտանել 'ի տաճար տն , և կոխել զգաւիթս
 սք եկեղեցւոյ . եթէ ոչ գիտես զանօրէնու
 Թին զոր գործեցեր , կիմ Թէ արքունի շուքդ
 կուրացոյց զաչս հոգւոյ քո' ճայել յեր
 կինս 'ի վեր , և շտեմանել զ'ի վերուստ դա
 տաւ

տառապանս արդարադատն ան . և որով ակամբ
 իշխեսցես հայել 'ի տաճար սբ ան , և ո՞ն
 համբարձցես զձեռս յաղօթս՝ զմխելն յա
 ըիւն անմեղաց . և զիարդ ընկալցիս պղծել
 ձեռօք զպատուական մարմինն ան , և իբր
 մերձեցուցես 'ի շրթունս քո զարիւն որդ
 ւոյն ան , որ զայնչափ արիւն արդար հեղեր
 'ի ցասումն սրտմտուէ քո : Վարձիր յետս՝
 դարձիր , և անքեզ կապունս՝ զոր տայ քեզ
 անձ բանիւ բերանոյ իմոյ . մինչև առողջա
 ցիս հոգւով 'ի ձեռն երկնաւոր բժշկին 'ի
 խղիւղթել վիրացդ : Սարսեցաւ թգրն ի
 հրաբուղիս բանս բերանոյ առն ան . և զամօ
 թի հարաւ յոյժ . մինչև գլխակորել դար
 ձաւ ընդ կրունկն դառն արտասուօք և հե
 ծեծանօք . և ասէր . հնազանդ եմ անադիր
 հրամանաց քոյ ո՞վ սբ հայրապետ . միայն
 թէ տայի ինձ տեղի ապաշխարուէ : Հայն
 ժամ սքանչացան անքն՝ որք անդն կային .
 և ոչ գիտէին՝ թէ ինչ ո՞ր առաւել զարմա
 ցին . ի աներկիւղ համարձակուի արդեօք
 սբ հայրապետին , եթէ ի խոնարհական
 հպատակուի անասէր թգրին :

Եւ եղև յետ բանիցս այսոցիկ՝ իբրև ամիսք
 ութ 'ի վր անցին , եհաս օր տօնի հրաշա
 փառ ծննդեանն քնի . և յորժամ բազմուի
 հաւատացելոց խուռն ընթանային յեկեղե
 ցի ան , արքայն թէողոս նստեալ 'ի պալա
 տան՝ լայր դառնապէս յառանձին սենեկի :
 Եւ 'ի մտանել առնառովինոսի մագիստ
 րոսի՝ տեսեալ զթգրն յողբս արտասուաց ,

փառս և ը այլափառս, որք էին յարիանոս
սաց և ՚ի պէսնս հերձուհածոց. քզի ոմանք
՚ի սուտ ենթաց անտի նոցա պատճառանօք
դեգերեալ յայտնի և անյայտ ՚ի սահմանս
բիւզանդիոյ, և առ սակաւ սակաւ վերստին
մուտ գտեալ ՚ի թագաւորեւ քղքն, սկսան
ժողովս առնել, և վիճել ընդ ուղղափառս.
միանգամայն և խորհէին հաւանեցուցանել
զարքայ կեղծուպատիր հնարիւք, զի թոյլ
տացէ նց ունել առանձին եկեղեցի, և կալ
՚ի խաղաղութե. վսյ օր ը օրէ յաճախէին
ենթսունք արիանոսաց բանիճ և գրով աղա
չանս մատուցանել ինքնակալին: Իսկ բա
րեպաշտն թէոդոս թէպէտե ոչ զիջաւ կա
մաց նց, բայց չկամեցաւ ևս բռնի վարել
կամ հալածել զնոսա՝ վս առաւել հլուե և
հնազանդուե իւրոյ, զոր ունէր եկեղեցաւ
կանացն կարգաւորաց. նմին իրի խորհէր սի
րով խօսել ը նս, և հրաման տայր առան
ձին ժողովով վճարել զիրան:

Օայն տեսեալ ուղղափառ ենթաց և սք աւ
րանց՝ խիթային միւսանգամ զօրանալ արիաւ
նոսաց. վսյ և ինքեանք ստէպ կանխէին առ
կայսրն, զի մի իճիք իրօք տացէ տեղի չարա
փառաց: Ինդ որս յանդիման եղև կայսեր
յաւուր միում և սքն ամփիլոքիոս ենթ
իկոնիոյ՝ աշակերտ բարսղի կեսարացւոյ (5).
և յորժամ այլք յենթաց երկիր պագին ար
քայի, և դահակցի նորա արկադեայ արքայ
որդւոյ՝ բազմելոյ առ հօր իւրում, ամփի
լոքիոս լոկ զարքայն ողջունեաց օրինօք. իսկ

Ե

զոր

զորդի նր ոչ նոյնապէս . մանաւանդ թէ մա
տաւրն մերձեցեալ 'ի նա' նեղէր զմանուկն
իրբն ընդ խաղս : () անր թուեցաւ բանն
յաչս թէոդոսի , և ասէ ցեպն . օրհնեալ և
ողջունեալ հայր սբ . և զթգրեալ որդիս իմ :
Եւ ցնա եպն . դու բաւական ես մեզ թա
ղաւոր . զդա ոչ պատուեմք , բայց թէ ընդ
ծառայսդ արքայի : Եւ այս առաւել ևս
ցատուցեալ թէոդոսի' ականարկեաց հանել
զայրն յերեսաց իւրոց : Եւ յայնժամ ասէ ցնա
ամփիլոքիոս . արդարացի է ցատումն քո ինք
նականդ բարեպաշտ . այլ 'ի միտ առ , զի և
հայրն երկնաւոր ը դմն օրինակի շարժի 'ի
բարկութի' տեսանելով զորդի իւր միածին
անպատուեալ 'ի չարտիառաց . զի թէ դու
մահկանացուդ զանպատուութի որդւոյ քո
ոչ տանիս , և զհաւասարիչ նորա ընդ ծնյս ,
իսկ անմահն նա՞ և բարձրեալն ամենակալ
զմիածնին իւրոյ զարարած ասելն տանիցի'
երբէք : () այն լուեալ թէոդոսի' սքանչա
ցաւ և զահի հարաւ ընդ բանս եպնին . և
խնդրեալ 'ի նմէ զթողութի' այնուհետեւ ա
ռաւել կալաւ զգուշութի , և 'ի բաց վարեաց
զնա՛ արիանոսս և զհամախոհս նոց 'ի քաղա
քէն և 'ի սահմանաց նորին . և օրգել սաս
տիկ հրամանաւ , զի մի ոք վիճաբան լիցի 'ի
վր խորին խորհրդոց նա՞ռե առաջի ուամ
կին 'ի կործանումն տգիտաց :

Եւ եր կին թէոդոսի' մայր արկագեայ և
օնորիոսի' բարեպարիշտ դշխոյն փլակիղէ .
որ իւրով առաքինազարդ վարութն և մղաւ

սիրուի՞ր առ աղքատս և հիւանդս, օրինակ
քարի լինէր առն իւրում. քանզի անձամբ
սպասաւորէր ցաւադնոտաց՝ շրջելով՝ ի հիւ-
անդանոցս, և հոգալով զպէտսնց. մինչև
ձեռօք իւրովք ջամբել և զկերակուր և զըմ-
պելի նց, և իբրև զմի յաղախնայց յանարդ
գործս ծառայել նոցա. և այսպիսի գովելի
քաղաքավարութիւնս ցաւառ տր յամի 385.
և սուգ մեծ եղև քարեպաշտին թէոդոսի,
և որդւոց նորա:

Իսկ իբրև ի վի՞ր անցին ամբ երեք, (յամի
տն, 388,) ըմբոստացել ընակչաց անտիոք
քաղաքի ընդ ծանրութիւն արքունի հարկաց՝
որ ի պէտս պնդմաց յաճախելոց յամ
կողմանց, յարուցին աղմուկ շփոթի, և ա-
րարին անկարգութիւն ոչ սակաւ. մանա-
ւանդ խառնիճաղանձ ամբոխն. որք ի թրշ-
նամանս թգւորին՝ ի վայր ընկեցին զպղն-
ձի պատկեր փլակիղայ թագուհւոյն զկանգ-
նեալն յերևելի տեղոջ, և գետնաքարչ ա-
րարին նախատանօք ը հրապարակս: Իբրև
լուաւ կայսրն զյանդգնութիւննց, լի եղև
քարկուի՞ր. և սպառնացաւ ի սուր սուսերի
մաշել զնս. ետ և զսլատիւ՛ քաղաքին ան-
տիոքացւոց՝ ոչ ևս կոչիլ նմա մայր քաղա-
քաց, և ետ զայն լալիկ քաղաքին՝ որ և լա-
ւողիկէ:

Իսկ իշխանք քաղաքին անտիոքայ կամե-
ցեալ հաճել զմիտս կայսեր՝ կալան և սպա-
նին զգլխաւորս սպստամբաց. և այլք ի
զօրականէն սուսերամերկ յարձակեալ ի վի՞ր
քիլբաց.

քղքացւոց՝ հարին զովմանս՝ ի նոց : Սինչեւ
լուեալ էր Թէոդոսի զայս նամ, առաքեաց
զերկուս յերեւելի մազիստրոսաց իւրոց՝ ու
րոց անուանք էին ելիբիկոս և կեսարիոս,
ահագին սպառնալեօք՝ ի վր բնակչացն ան
տիրքայ . և եղև ի մտանել նոցա ի քղքն՝
խուճապեալ տաղնապէին անտիրքացիք առ
հասարակ : Ալ էին աւուրք քառասնորդաց .
յորս սքանչելին յովհաննէս՝ նորրնծայ քա
հանայ ընտրեալ, որ յետոյ ոսկեբերան կո
չեցաւ, քարոզէր զօր նամ յեկեղեցւոջ ան
տիրքացւոց, և յանդիմանէր զԺողովրդն վո
չարեացն զոր գործեցին . միանգամայն խրա
տէր կարդալ աղօթիւք առ նմ, զի ցածու
ցէ զբարկութի Թիդրին և ծառայից նորա :
() նոյն առնէր և փլաբիանոս սրատրիարդ
քղքին . որ և զանձն ի վր եղեալ հօտին՝
եւ զնաց յոտս ինքնակալին Թէոդոսի, որ էր
յայնժամ բանակեալ ուրեք շրջմ Թնա
մեաց, ակնունելով հաշտեցուցանել զերեսս
նորա : Աործակից գտան ջանից նոց և միայ
նակեացք անսպասի՝ բնակեալք առ լեռ
նատամբն անտիրքայ . քանզի իջեալ ի քա
ղաքն՝ աղերս արկանէին առաջի ծառայիցն

Թէոդոսի խնայել ի Ժողովրդն :

Ալ էր յայնժամ ի մէջ միայնակեցաց՝ ծեր
ոմն նք՝ ապողոն կամ մակեդոն անուն . սա
հանդիպել ի ճնշի երկոցունց մազիստրո
սաց, որք զնային հեծեալք յերիվարս, կա
լաւ զհանդերձէ միոյն ի նոց, և հրամայ
եաց նոց իջանել ի վայր . և ի դժուարիւ նոց

Ը այն՝ ազդ արարին այլք՝ ի մերձակայից ,
 թէ այր նոյ է ծերունին այն , լուարուք բա-
 նից նորա : () Եյնժամ իջեալ նոցա յերկա-
 րաց՝ երկիրպագին ծերունւոյն . և նա յետ
 խրատելոյ զնոսա՝ երթալ և զիջուցանել
 զցասումն արքային , ետ դրով տանել առ
 թագաւորն զնոյն օրինակ բանից . () Իտա-
 ցիւր (ասէ) ո՛վ թագաւոր , զի մեք զօրհա-
 նապազ անարգեմք զպատկերն նոյ զհոգիս
 մեր՝ ի մարմինս մեղօք , և զնձ գլխովին
 պատուհիրանազանցուծք մերով . և դու ոչ
 ցաւիս և ոչ բարկանաս Ը այդ . իսկ վն ա-
 նարգանաց պղնձի պատկերի թագուհւոյն՝
 իբրեւ քոյին պատկերի՝ ցանուս , և զպատ-
 կերս նոյ զմդիկ սպանանես . զայդ անդի-
 տանաս , որ զպղնձի պատկեր շատ կարես
 առնել , այլ մի պատկեր նոյ և ոչ մի . զի և
 ոչ հեր մի՝ ի գլխոյ կարես սպիտակ առնել
 կամ թուխ :

Եւ լուեալ մեծին թէոդոսի զբանս սբյ ծե-
 րոյն , Ը նմին և զաղերս փլաբիանոսի հայ-
 րապետին , պատկառեաց և ցածեալ ի սրտ
 մտուծէն , և հաշտեցաւ ընդ քաղաքին . և
 յարձակելն զփլաբիանոս խաղաղութք ի
 տեղի իւր՝ յղեաց յառաջոյ նորա սուրհան-
 դակս՝ աւետաւորել ժողովրդեան զհաշտու-
 թի . զի մի յերկարեացին վարանք նոցա :
 () այս նմ տեսեալ անտիրօքացւոց՝ լցան ու-
 թախութք , և դարձաւ սուդ նոց՝ ի տօն ցնծու-
 թի . որոյ վն և բերանն ոսկի՝ երանելին
 յովհան՝ բազում դուլուիս խօսեցաւ ի քա-

ըողի 'ի վերայ մարդասիրութե քնասէր թա
գաւորին :

Յետ այսորիկ խաղաց պտորմաւ թէողոս 'ի
վերայ մաքսիմոսի բռնաւորի բրիտանացոյ,
որոյ սպանեալ էր դաւով զինքնակալն գրա
տխանոս , և բռնակալեալ թագաւորել ընդ
նորա յարեմուտս : Արում պատահեալ քա
ջին թէողոսի 'ի սահմանս արեմտից 'երկիցս
և երկցս եհար վանեաց զգունդ 'նր առաջի
իւր , և նկուն արար իսպառ . մինչև յանհը
նարս մտեչ միաբանելոց ը ապստամբին՝ կա
լեչ կապեցին զմաքսիմոս , և ետուն 'ի ձեռս
թէողոսի . և այնպէ դիւրագոյնս 'ի գլուխ
տարաւ արքայ զկատարեալ յաղթութի , ը
յն ջագոյն գուշակելոյ 'նմ սք միայնակեցին
յովհաննու եգիպտացոյ՝ առն գիտնաւորի :
Այլ իբրեւ կացուցաւ մաքսիմոս կապանօք
առաջի թէողոսի , տեսեչ կայսերն զողորմ
տեսիլ կերպարանաց 'նր , հայեցաւ 'ի նա
աջօք գթութե , և սկսաւ քաղցրութ խօսել
ը 'նմ . յայնժամ փութացեչ արքունի զօ
րաց՝ 'ի բաց կորդեցին զբռնաւորն յաչաց ար
քայի , և հարին զկառաւին 'նր . զի մի տացի
տեղի ներողութ : Ապա գնացեալ թէողո
սի ընդ վաղենտինոսի կայսեր 'ի հռովմ
հաստատեաց զնա յաթոռ եղբօր 'նր գրա
տխանոսի . և յետ հանդիսի ուրախութե՝
կարգաւորեալ զանկարդ սովորութիս զառ 'ի
հեթանոսութե մնացելս 'ի քղքի անդ , դար
ձաւ խաղաղութ 'ի կոստանդնուպօլիս :

Ինդ այն ժմկս՝ յամի տն 390 , եղև խռովութ

Թի մեծ 'ի Թեոսաղոնիկ քղքի • ուր սպանին
 քղքացիքն զբոտերիկոս իշխան զօրաց լիւրի
 կեցւոց , և զումանս 'ի մագիստրոսաց քար
 կոծ արարին ⁽⁶⁾ : Իբրեւ եհաս բանն առ ինք
 նակալն Թէոդոս' յաւելո՞ւածով չարախօ
 սուէց 'ի քսու արանց , վառե՛լ 'ի սրտմտուի
 բարկուԹե' արձակեաց զօրս 'ի վր Թեոսա
 ղոնիկեցւոց • և նք գազանաբար 'ի վր յար
 ձակեալ մեծի և փոքու , արանց և կանանց ,
 ծերոց և տղայոց , եկաց և բնակաց , առանց
 խտրելոյ զյանցաւորս և զանմեղս , տապաւտ
 արկին ը քղքամէջն ոգիս իբրեւ եօթն հա
 ղար , և զևս բնմս՝ վիրաւորս և անպիտանս
 կացուցին • վսյ ոմանք դնեն զԹիւն կոտորե
 լոց՝ հնգետասան հազար • և նստաւ 'ի սուգ
 քաղաքն Կոմ :

Եւ եղև զկնի սակաւուց գնալ Թէոդոսի 'ի
 միդուլէ քղք իտալիոյ (որ և մեդիոլան , կմ
 միլան) • և կամէր ը սովորուե մտանել յե
 կեղեցի • յայնժամ ել ըդէմ նր քաջ հո
 վիւն և այրն Կայ ամբրոսիոս , որ եմկս էր
 քղքին • և բուռն հարեալ զծիրանեաց ար
 քայի՝ կասեցոյց զնա արտաքոյ սրահի տաճա
 րին , և ոչ Թողացոյց կոխել զյատակ տանն
 Կայ , ասելով • Նո՞ գիմե՛լ դաս այր արեան
 արբու • ոչ ամաչես արեամբ շաղախեալդ
 մտանել 'ի տաճար Կոմ , և կոխել զգաւիԹս
 սք եկեղեցւոյ • եթէ ոչ գիտես զանօրէնու
 Թին զոր գործեցեր , կմ Թէ արքունի շուքդ
 կուրացոյց զաչս հոգւոյ քո՝ չհայել յեր
 կինս 'ի վեր , և չտեսանել զ'ի վերուստ դա
 տաս :

առաջադրանքներ և արդարացիություններ . և որովհետև
 իշխանաց և հայերի 'ի տաճարի սրբության , և ոման
 համբարձցես զձեռն յաղօթս՝ զմիտեղան յա
 րիւն անմեղաց . և զիսորդ ընկալցիս պղծեւ
 ձեռք զպատուական մարմինն տն , և իբր
 մերձեցուցես 'ի շրթունս քո զարիւն որդ
 ւոյն տն , որ զայնչափ արիւն արդար հեղեր
 'ի ցառումն սրտմտուէ քո : Վարձիր յետս՝
 դարձիր , և անքեզ կապանս՝ զոր տայ քեզ
 անձ բանիւ բերանոյ իմոյ . մինչև առողջա
 ցիս հոգւով 'ի ձեռն երկնաւոր բժշկին 'ի
 խղիւղութեւ վիրացոյ : Վարսեցաւ թիւրն ի
 հրաբուրդս բանս բերանոյ առն տն . և զամօ
 թի հարաւ յոյժ . մինչև գլխակորեւ դար
 ձաւ ընդ կրունկն դառն արտասուօք և հե
 ծեծանօք . և ասէր . հնազանդ եմ անձադիր
 հրամանաց քոց ու ի սրբության . միայն
 թէ տացի ինձ տեղի ապաշխարուէ : Յայն
 ժամ սքանչացան անքն՝ որք անդն կային .
 և ոչ գիտէին թէ ինչ առաւել զարմա
 ցին . ի աներկիւղ համարձակուի արդեօք
 սրբ հայրապետին , եթէ ի խոնարհական
 հարստակուի անասէր թիւրին :

Եւ եղև յետ բանիցս այսոցիկ՝ իբրև ամիս
 ութ 'ի վր անցին , եհաս օր տօնի հրաշա
 փառ ծննդեանն քոյ . և յորժամ բազմուի
 հաւատացելոց խուռն ընթանային յեկեղե
 ցի տն , արքայն թէողոս նստեալ 'ի սլաւա
 տան՝ լայր դառնապէս յառանձին սենեկի :
 Եւ 'ի մտանել առնա առաքիւնոսի մագիստ
 րոսի՝ տեսեալ զթիւրն յողբ արտասուաց ,

ասէ ցնա • ընդէն լաս ձոր իմարքայ :

Սիսի ետ թգրն հառաչելով 'ի խորոց սրտին
 և հեկեկալով • զի՞ հարցանես զգառնացե՛լ
 ոգիս՝ իբրեւ անդիտակ անբերե լի ցաւոցս ,
 զի ահա ծնւթ իմ և մութացիկք երկրի ա-
 զատք են և արծակք յամ տեղիս • և ես
 թգրս կապեալ կամ յերկինս և յերկրի •
 քզի քաջ գիտեմ զմորունական հրամանն ,
 թէ զոր կապիցէք յերկրի՝ եղիցի կապեալ
 յերկինս • վոյ և զդրունս երկնից փակեալ
 ինձ գտանեմ , ոն և յերկրի զդունս տանն
 նոյ • այսօր տեսանեմ զնամ ոք մտե՛լ 'ի տուն
 նոն , որք վայելեն յերկնաւոր պարգեաց տո-
 նիս , և զիս միայն զրկեալ 'ի հորհացն նոյ :
 Վսէ ռուփինոս • ընթացայց արքայ փութաւ
 նակի առ հայրապետն , և երթեալ աղա-
 չեմ զնա վս քո , զի լուծցէ 'ի կապանացդ •
 ոչ ապաքէն այս ութե՛րդ ամիս է ապաշխա-
 րութեդ : Վսէ թգրն • ես ոչ մնամ 'ի նմէ՛
 թէ լսէ քեզ , կիմ աչառէ երեսաց քոց և ար-
 համարհէ զօրէնս նոյ իւրոյ , եթէ չեւ իցէ
 լցեալ ապաշխարանաց թմկ • վս զի ամբրո-
 սիոս ոչ ակնածէ 'ի ծիրանեաց երկրաւոր
 արքայի , այլ՝ երկնաւոր թգրին է ծնւ հա-
 ռատարիմ : Վայց ռուփինոսի վատահացեալ
 հաճել զհայրապետն՝ յարուցե՛լ չորաւ առ-
 նա վղվղկի • և թգրն ինքնին յուղի անկաւ
 զկնի նորա , զի թերեւս ստուգեցին բանք
 ռուփինոսի :

Իսկ եման իբրեւ ետես զռուփինոս , և իմա-
 ցաւ զպատճառս զալստեան նր , ասէ • յոր

դորիւնք չարեաց և խրատատուք անօրէնութեան
յո՞ գիմե՛լ դայք՝ի բարեխօսել, ուր և դուք
գլխովին կցորդէք մեղաց նր : Յայնժամ
անկաւ ռուփինոս լալագին յոտս եմփին ,
և ասէ . ահա թգրն դայ յոտս քո՝ բարեխօս
առե՛լ զխէշդ տօնիս : Իսկ սքանչելին ամբ
ըստիոս վառեալ անձային նախանձու՝ ետ
պինի , և ասէ . ասեմ քեզ ռուփինէ , ո՛չ
իւնիք առնում յանձն լուռնել զնա լէ յար
կաւ տանն ան , այլ՝ ի բաց վարեմ՝ի գաւ
թաց տաճարիս , մինչև տեսից զնշանակ կա
տարեալ ապաշխարողի . ապա եթէ զինքնա
կալուին ի բռնուկալուի փոխելով՝ բռնանալ
կամիցի և ապանանել զիս իբր զայլն , պատ
րաստ եմ յօժարութի մահ . այլ զարեան
արբուն յեկեղեցիս ոչ թողից : Յայնժամ
ռուփինոս արձակեաց փութապէս արս ընդ
առաջ արքայի՝ ասել . մի՛ ի զուր աշխատ
լինիր դալ այդր , հանդարտեաց՝ի պալա
տանդ . զի ոչ լսէ քեզ եմփն : Իբրև լուաւ
զայս թէոդոս զճնգհայն , ասէ . ո՛չ այդպէս ,
եւ ինքնին երթայց առ հովիւն իմ և տե
սուչ հոգւոյ իմոյ . եւ գնամ առ նա , և առ
նում ի նմէ զարժանի զնախատինս յանցա
նացս իմոց :

Իւ հասեալ ի սրահս եկեղեցւոյն՝ ոչ ե
մուտ ի ներքս թգրն , այլ կայր արտաքոյ
դրանն , և դռույր բարձր ձայնիւ՝ ինդրե
լով զարձակումն ի կապանաց : Իսկ սք հալ
րապետն՝ որ նստեալ էր յատենի եկեղեց
ւոյն , ել արտաքս ի ձայն թգրին , և ասէ
ցնա .

ցնա . ամբարտաւանիս յանդգնիս , և իշխսնս բռնի մտանել յեկեղեցի Կայ , և առաւն կոխել զօրէնս Կայ : Ասէ թիւրն . ոչ հայր սբ , առանց քո կամացդ ոչինչ առնեմ . միայն արձակեալ զիս 'ի կապանաց մեղաց իմոց՝ ազաչեմ , և մի փակեր ինձ լռելմ ըզդուռն տաճարիդ , զոր եբաց Կայ Կայ ապաշխարողաց : Ասէ ամբարտաւան . և դու զոր ապաշխարուի ցուցեր , զի տաց քեզ տեսանել զեկեղեցի Կայ . և զոր դեզ ընկալար 'ի բռնի կուրի կարեմիւր խոցունածոցդ : Ասէ թիւրն . քո է ցուցանել զդեզն , և կազմել զսպեղանիս միրացն . և ինձ անկ է անդիմադարձ կամօք զնոյն լռանել . զպահս և զաղօթս և զողորմութիւն զոր պատուիրեցեր հայր , կա տարեցի զԿայ , այս ութ ամիս է . և զոր այլ ինչ հրամայէ սրբութիւդ , աւասիկ կամ առաւ

ջի քո :

Հայնժամ ասէ ցնա սբ հայրապետն . բարեկասիրտ ես և խիստ առ յանցուցելս , և դիւրակործան 'ի բանս զրպարտողաց՝ զնաաւթոսաց և քսողաց , և զիրաւունս դռնսնի՝ թելադրուն ցասման ներքոյ արկանես . ուրով ոչ բանն , այլ՝ բարկութիւն լինի վճռատու . և արդ՝ դրեալ քո ձեռամբդ նոմոս արքունի՝ քննել զերիս աւուրս զչարախօսութիւն ամբարտանողաց , որք դատախազեն առաջի քո . և զյայտնի մահապարտսն անգամ պահել զաւուրս երեսուն կմ քառասուն ⁽⁷⁾ , մինչև հարցև փորձ լինիցի Կայն , և սիրտ քո պարապեսցի և հանդարտեսցի . և յետ այնչափ

չսոի աւուրց անցանելոյ՝ եթէ այլազգ 'ի վր՝
հասեր , մի ծանր թռէսցի ունայնացուցաւ
նել զառաջին հրամանն կմ զդատականիք մա-
հուն՝ զոր գրեցեր . և զայս օրէնս պահեսցեն
հաստատութիւնմ գատաւորք և իշխանք՝ որք
լը ձեռամբ քո իցեն : () այս ամիւրեւոճաւ
արքայն թէոդոս , զարմացաւ ընդ իմաստուն
խրատս սբյ եպսին , և անժամայն 'ի գործ
եղեալ մտադիւրութիւն զպատուէր նորա՝ ետ
գրել հրովարտակս , և հաստատել ձեռա
գրով իւրով յղեաց առ ամ դմբա : Աւ աւ
պա արձակեաց եպսն 'ի կապանաց զթգրն ,
և ետ հրաման մտանելոյ յեկեղեցին :

Հայնժամ եմուտ արքայ 'ի ներքս ահիւ և
դողութիւն , և անկեալ 'ի վր՝ երեսաց իւրոց՝
թանայր արտասուճօք դատակս տաճարին .
և յաղօթս կացել՝ զդաւթին արձակէր բար-
բառ . մերձեցաւ անձն իմ 'ի հող , տր կե-
ցո՝ զիս ըստ բանի քում : () այս ասեր , և
բաղիւն զկուրծս իւր , զձական հարկանէր ,
և զհերս ճողէր , ինդրելով յայ զթողութիւն :
Օ որ աեսեալ բազմուն ժղմբեանն՝ ձայ-
նակից լինէին գորովանօք , և կական բար-
ձեալ լային դառնանք ը թգրին :

Ահա ժամ ընծայաբերուն , յորում օրէն
էր հաւատացելոյ մատուցանել ընծայս 'ի
սեղանն . յարուցել զնաց և թէոդոս արքայ
մօտ 'ի բեմն , և մատուցեալ զնոճէրս իւր՝
զկայ էառ 'ի ներքսակողմն վանդակին 'ի
դասի , ոպ օրէնք էին թգրաց 'ի թգրեալն
կոստանդնուսօլիս : Այլ անդէն միւսան
գամ

գամ 'ի խոնարհութի նուաճեցոյց զնա երա-
նելին ամբոսիոս , յայտ արարեալ թէ ոչ
լն կանոնաց էր այն սովորութի ունելոյ թգրին
նստարան ներքսագոյն ք զվանդակն . նմին
իրի իբրե յանգէտս հարցանէր զնա , զի՞նչ
կամիս դու սատ : Աւ յասել արքայի , թէ
մնամ մինչե լնուել զմծային խհն , հրա-
մայեաց հայրապետն տարկաւագի իւրում
ասել նմա . ներքսակողմն՝ քահանայից է
սեպհական ու թգր . իսկ ժողովրդականաց՝
մեծի և փոքու անհպելի կայ մնայ . վսյ լաւ
է քեզ հաւասարիլ լն ժողովրդեան ցածուք .
քզի ծիրանիդ արքունական՝ արքայ զքեզ
կացուցանէ , և ոչ քահանայ . թող զի պարտ
էր քեզ յետոյ ք զմամ ժողովրդն կալ խոնար-
հագոյն , մինչե իսպառ սրբեցիս . յիշեալ
թէ որքան մարս անորդիս արարեր , և որ-
չափ հարս անդաւակ . որքան եղբարս՝ անեղ-
բայր , և քորս՝ անհարազատ :

Աւ յայսմ ևս՝ սիրով խոնարհեցաւ հեզն
թէողոս , յօժարուք ընկալեալ զհրաման
եմսին . միայն զեկոյց նմ 'ի ձեռն տարկա-
ւագին , թէ ոչ յանդգնութի նչ փքացեալ
իշխեցի կալ 'ի ներքսակողմն վանդակիդ ,
այլ զոր գիտէի օրէնս՝ ի կոստանդնուպօլիս՝
զնոյն և աստ նոյնպէս համարեցայ լինել .
բայց շնորհ ունիմ ասէ՝ սք հայրապետիդ և
յաղաղս խրատուս այսմիկ :

Աւ զայս ասացեալ ել արտաքս թգրն խո-
նարհ մոօք և զոճարթ դիմօք . և չոքաւ գլե-
տին տեղին կալաւ , և կայր յօժար կամօք
ընդ

ընդ ապաշխարողսն : Այսպիսի էր Հատք և
երկիւղ թգրին առ անձ , և սէր և հնազան
դութի առ քհնյսնր : Այլ զայս կարգ բա
րեպաշտուն՝ զոր ուսում մեծն թէոդոս 'ի
մեծէն ամբրոսիոսէ , անփոփոխ պահեաց և
'ի թագաւորական աթոռ իւր . զի իբրեւ դար
ձաւ 'ի կոստանդնուպօլիս , և դէպ եղև նմ
յաւուր տօնախմբուն մատուցանել ընծայս
յեկեղեցւոյ , եդեալ զայն 'ի վր սեղանոյ՝
իսկ և իսկ փութացաւ եւ արտաքոյ ք զվան
դակս : Ասկ ներքտառիոս պատրիարգ քղքին
խռովեցաւ իւր զործն , և անգիտացել զպատ
ճառսն՝ ստիպէր աղաչելով զինքնական՝ ու
նել զիւր տեղի օսկորական 'ի ներքտակողմն :
Հայնժամ հառաչեաց երանելին թէոդոս ,
և ասէ . հաղիւ՛ ուրեմն ուսայ՝ զի՛նչ խտիր
կայցէ իւր քահանայ և իւր արքայ , քզի և ա
նազան գտի զվգան ճշմարտուն . և զիարդ
զոր գեղեցիկ վիգեաց՝ անտես արարից .
ուր զմի և եթ ամբրոսիոս տեսի՝ արժանի ե
պիսկոպոսական անունն :

Այսչափ օգտեաց թէոդոսի՝ անծային նա
խանձ քաջ հովուին . ուստի և յառակս ե
ղև զկնի եկելոց իմաստնոց , եթէ դիւրաւ
մարթ էր գտանել թէոդոսս՝ թէ գտանէին
ամբրոսիոսք . որոյ և հկնին է ճշմարտեալ .
զի ուր անծասէր թգրք իցեն նմանօղք թէո
դոսի , դիւրաւ 'ի վեր երևին և հովիւք քաջք
հետեօղք ամբրոսիոսի : Այց յաւուրց ան
տի թէոդոսի եղեն օրէնք առ կայսերս հո
ռոմոց , զի թգրն նստէր արտաքոյ վանդա
կի

կի դասուն՝ իբրեւ ը մէջ ժողովրդեան և քա
հանայից :

Ինամ կալաւ բարեպաշտ արքայն թէոդոս
և այլ բազմապատիկ բարեկարգութեց՝ ի շի
նուի եկեղեցւոյ , և ծաղկեցոյց ամ ուրեք
զձշմարիտ անպաշտուի , բնաջինջ բարձեւ
զմնացոճածս մեհենաց և հեթանոսական
պաշտամանց՝ ի տեղեաց տեղեաց . ուր յա
ւուրց անտի մեծին կոստանդիանոսի ուրեք
ուրեք քանդեալ , և ուրեք լոկ փակեալ
էին տունք կռոց , այլ արձանք նոցա կային
ամբողջ . զորս անդրէն՝ ի վեր եհան ուրա
ցողն յուլիանոս . և որ զկնի եղէն կայսերք՝
միւսանգամ ետուն ծածկել . իսկ անօրէնն
վաղէս թոյլ տոճեւէր՝ որոց կամիցին պաշ
տել զհեթանոսութի . մինչև անասէրն թէո
դոս իսպառ խափանեաց և անհետ արար ի
թիւրուէ իւրմէ զհեթանոսական պաշտօն :
Իսկ եւզինէոս ոմն բռնաւոր յարեմուտս ,
որ ի վերին երեսս դարձեւէր ի կռապաշ
տութի՝ ի քրիստոնէութի՝ առ ստանալոյ իշխա
նութի ի կայսերաց , օգնական իւր գտեալ
արս ստամբակս՝ սպան դաւով զվաղենտիա
նոս կայսր մանկահասակ , և զբժմս ի հե
թանոսաց համամիտ իւր ունելով՝ զօրացաւ
յոյժ . և կացոյց իւր զօրագլուխս ի հեթա
նոսաց անտի . որք տային բերել նմ պատ
գամս սուտս ի կռոց իւրեանց՝ ոմ թէ տի
րել նմ համօրէն ինքնակալուէ : Յայնժամ
աճապարեաց մեծն թէոդոս՝ միւսանգամ
խաղալ ի կողմն արեմտից , հարցեալ խհր
'ի

ի յովհաննէ միայնակեցէ եղիպտացոյ՝ որ
ունէր զշնորհս մրգբեութե . և ընկալաւ
պինի , թէ ոչ անաշխատ յաղթօղ լինիցիս
ն առաջնումն նուագի , այլ՝ բնմ ճգամբք
և վտանգօք զօրաց քոց : Այլ նա յնժ ա-
պաւինեալ՝ վառեցաւ պատրաստեցաւ ի
պտրղմ՝ առաւել պահօք և աղօթիւք՝ քան
դինութ և զարդութ . և չուարար աներկիւղ :
Այլ մեկնել ի բիւզանդիոյ՝ իբր եօթն մղո-
նաւ , և հասել ի վկայարան սբն յովհան-
նու մկրտչի՝ զոր ինքն իսկ շինել էր , և հան-
գուցեալ անդ զպատուական գլուխ նորա ,
եկաց յաղօթս , և խնդրեաց ի ննէ բարե-
խօսութ սբյ կարասետին զյաջողութի առա-
ջիկայ մարտին : (8)

Իբրեւ եհաս թեոդոս ի սահմանս գաղղիոյ ,
էառ զլուր անթիւ բազմունե թշնամեաց՝ որք
հեթանոսական օրինօք պատրաստեալ էին
ի պտրղմ , կրելով առաջի բանակին զար-
ձանն վահագնի նմ հերակլեայ . և ինքն ան-
վահեր սրտիւ ճակատեցոյց զզօրս իւր ըդէմ
գնդի նոցա : Այլ իբրեւ ժամ եղև պտրղմի ,
ինքնին թեոդոս թգրն նախագրաւ շահա-
տակեալ՝ մեծամեծ նախաձիւրս գործէր ի
զօրս թշնամեաց . բայց անկան և յոլովք ի
զօրաց իւրոց , և վտանգեցաւ բանակն ար-
քունական . վնց ի տարածամիլ աւուրն՝
խրատ տային արքայի զօրագլուխք զօրուն
յետս նահանջիլ ի տեղի անքոյթ , և ձմե-
րել՝ մինչև այլ ևս զօրք հաւաքեացին : Այլ
թեոդոս ոչ ետ տեղի բանից նց . մեր առաւ

ջի ընթանայ ասէ՛ր . նշանն ամենայաղթ •
 իսկ թշնամիք զհերակլեայ բարձեալ բերեն
 զպատկեր • և զիարդ լինիցի մեզ նախատինս
 դնել ամենազօր խաչին քնի :

Ապա յորդորէր զիւրան՝ առ անձ կարդալ ա-
 ղօթիւք զգիշերն զայն • և ինքն թգրն մտել
 'ի քարայր մի՝ ուր կայր մատուռն սբյն յով-
 հաննու աւետարանչի և փիլիպպոսի առա-
 քելոյ , տարածեաց զանձն 'ի վր գետնոյ ,
 և ջերմեռանդն աղօթիւք և արտասուօք գո-
 չեաց առ անձ զօգուտ ժամս գիշերին : Այ-
 'ի մերձենալ ժամու հաւախօսին զքնով ան-
 կեալ տեսանէ յանուրջս երկուս արս սպի-
 տակազգեստս՝ հեծեալս 'ի ձի սպիտակ • և
 հարցեալ տեղեկանայր 'ի նցէ , զի էին յով-
 հաննէս և փիլիպպոս աշակերտք քնի • օրք
 և ասացին ցնա • ահաւասիկ առաքեաց զմեզ
 անձ օգնել քեզ • մի զարհուրիր 'ի բազմութե
 թշնամեաց , և այլում օգնականի մի մնար •
 զի վաղիւն է օր յաղթուն : Օնոյն տեսիլ
 ետես և ոմն 'ի զօրականէն , և զարթուցել
 պատմեաց զօրագ լիաց • իսկ նց ընթացեալ
 առ արքայ՝ պատմէին նմ իբրեւնոր ինչ նշան
 աւետաւոր • յայնժամ ուրախ եղև յոյժ
 թգրն , և զունարթացոյց զմամսին՝ ցուցեալ
 եթէ և նմա եղև այնպիսի յայտնուի • և
 այնն սրտապնդեալ առհարկ՝ կազմ կային •
 և ը ծագել արեւուն՝ ձեռն 'ի գործ առնէին
 պտրզմի հանդերձ թգրաւն :

Իսկ բռնաւորն եւզինէոս ոչ եմուտ ան-
 ձամբ 'ի ճակատ , այլ ելեալ 'ի տեղի մի
 Ը բարձ

բարձրագիտակ՝ յօխորտս բարբառէր ըդէմ
 Թեոդոսի , և ասէր . մահ կամի նա անձին
 իւրում . որոյ վն համարձակ 'ի մարտ միսի
 սակաւ արամբք ըդէմ ահագին բազմութեւ .
 և առ իւրսն խիզախէր՝ ասելով . 'ի վր' հա-
 սէք , ձերբակալ արարէք զարքայդ , և ա-
 ծէք կապանօք առաջի իմ : Իբրև խռնեցաւ
 պտրղմն , բզմք աստի և անտի Թաւալգլոր
 խաղային . և սաստկանայր յոյժ կոտորածն
 երկոցունց կողմանց . մինչև պարտասեալ
 արքունի զօրաց՝ սկսան Թիկունս դարձու-
 ցանել և 'ի փախուստ աճապարել : () այն
 տեսեալ քնասէր արքային Թեոդոսի , էջ
 յերիվարէն , և առաջ բանակին միայնակ
 փոքր մի յառաջ խաղացել էլ եկաց 'ի վր'
 վիմի միոյ բարձու՝ ուստի մարթ էր երևելի
 լինել նմ'զօրուն . և 'ի բաց եդեալ յանձնէ
 զզէնս՝ անկաւ 'ի վր' երեսաց իւրոց , և հե-
 ղոյր զանձն առաջի նոն , և ասէր այսն . դու
 նոր ամենակալ գիտես , զի յանուն քնի որդ-
 ւոյ քո մտի 'ի հանդէս պատերազմիս ըդէմ
 հեթանոսական գնդին՝ վրէժ խնդրել ար-
 դարուԹե . և արդ' եթէ արտաքոյ օրինաց
 իցէ դործս առաջիկայ , մի՛ յաջողեսցի . ա-
 պա եթէ օրինօք , կարկառեա՛ զաջդ ամենա-
 զօր , և օգնեա՛ ինձ . զի 'ի քեզ նոր յուսացայ ,
 և 'ի քեզ ապաւինեալ՝ եկի յայս ճիգն մար-
 տի . մի՛ երբէք ասասցեն 'ի հեթանոսս , ո՛ր
 է նձ նոյն : Իւ յաւել ասել առ նոր . * ո՛ր
 ես նձդ Թեոդոսի ॥ : (9) () այս սոսաց՝ ասէ
 սքն ամբրոսիոս , * զի իբրև մօտ ը մօտ ե-

դեռ թի խօսէր : Վս զի ո՛վ կարող էր ա-
սել զայդ , եթէ ոչ գիտէր զանձն իւր մեր
ձաւոր լինել քսի : Սովին բանիւն զամենե-
սին ընդոստուցանէր , և օրինակաւ զամենե-
սեան սպառազինէր . այն՝ որ հասակաւ ար-
գարեւ ծերացեալն էր , այլ՝ առոյգ հաւա-
տով ॥ :

Հայնժամ՝ ի յաջողելոյ նոն զօրուէց՝ զօրա-
ցան սիրտք և ձեռք արքունի գնդին , և զգե-
ցեալ նոր ոգի՝ անդրէն յարձակեցան ի վր
թշնամեաց . և էր գլխաւոր ի զօրականս՝ բա-
կուր անուն այր լի հաւատով , և անպարտելի
ուժով . որոյ միջամուխ լեւարուք՝ ի բանակ
հեղձամարտից՝ զբոլմն ի նոցէ սատակէր , և
զլս բոլմն փախստեսոյ առաջի իւր տանէր .
նոյնպէս և այլք ի զօրաց հաւաքական տա-
նէին այր զախոյեան իւր հանդէպ երեսաց
իւրեանց : Այլ զի յայտնի երևեսցի՝ թէ ի
վերուստ անտի տունաւ յաղթունին , միւս ևս
սքանչելիք ի տեղւոջն ցուցել լինէր . քզի
յանկարծակի հողմ ուժգին շնչեալ ի հան-
դիպոյ թշնամեաց՝ զնետս նոցա ի վր նո-
ցին դարձուցանէր ի սատակումն իւրեանց ,
ևս առաւել զնետս արձակեալս յարքունի
բանակէն՝ սաստիկ յարձակմամբ ի թշնա-
միս անդր թափէր . և զնմ զէն և զասպարս
նոց թօթափեալ ցիրեցան կայուցանէր , և
հողմահոս փոշուով զաչս նոց շրայուցանէր . և
այնպէ անհնարին տագնապ կոտորածի լինէր
ի զօրս բռնաւորին , մինչև առ հորկ գոչել
առ ինքնակալն թէոգոս՝ ձեռն տալ ի նո , և
դա-

դադարեցուցանել զանողորմ զհարուճածն :
 Աւարքայ դժասիրեալ խնայեաց 'ի նս .
 միայն տո՛ւք ասէ 'ի ձեռս իմ զբռնաւորն
 կենդանի : Յայնժամ ընթացան գլխաւորքն
 նոց 'ի բլուրն՝ ուր նստէր եւգինէոս . իսկ նա
 կարծէր՝ եթէ աւետիս բերեն նմա յաղ-
 թութե . ասէ . արդեօք ամի՞ք և զթէողոս
 կենդանւոյն : Արքա ասէն . ոչ զթէողոս
 յոտս քո ամեմք , այլ զքեզ յոտս թէողոսի
 տանել եկեալ եմք . զի այսոյ յաջողեցան
 իրքն 'ի նոնէ երկնից : () այս ասացել՝ բուռն
 հարին զբռնաւորէն , և ձգեալ բերին կա-
 պանօք առաջի կայսեր : Յայնժամ անկաւ
 եւգինէոս լալագին յոտս թէողոսի , և ա-
 ղաչէր գոնէ 'ի կեանս իւր խնայել : Աւ նա
 ասէ ցնա . յուշ լիցին քեզ չարիքն՝ զոր դոր-
 ծեցեր , և այնչափ փառաւոյ պատճառք ե-
 ղեր . և 'ի վր' նմի՝ առաջնորդ քեզ առեր
 զպատկեր դիցն հերակլեայ , ոնց թէ յաղթել
 կարծելով կենդանարար նշանի սբյ խաչին :
 Իսկ բռնաւորն ամօթասլարտ զանձն խու-
 տովանեալ՝ զողորմուի ժտէր , ապաւինեալ
 'ի հեղիկ քաղցրուի ինքնակալին : Աւ մինչ-
 դեռ բանքն 'ի բերանն էին , երկուցեալ զօ-
 րացն արքունի՝ դուցէ խնայեսցէ 'ի նա ար-
 քայ , ոչինչ սպասեցին հրամանին թէողո-
 սի , այլ անդէն առ ոտս նորա խողխողեցին
 զբռնաւորն . և այնպէս յաղթութե և բնմ
 աւարաւ դարձան 'ի պտրղմէ՝ յամի . 393 :
 Իսկ երանելին թէողոս թէպիտե եղև
 այնուհետև միահեծան կայսր արեւմտից

և արեւելից , այլ 'ի բազում ճգանց պատե-
 ըազմի և յաշխատութեց ճաշի վտանգեալ՝
 անկաւ 'ի հիւանդութի դժուարին՝ ախտիւ
 ջրդողութե . և եկեալ հանդարտեաց 'ի մի
 դուլէ . ուր ետ ածել 'ի կոստադնուպօլսոյ
 զերկոսին ուղիս իւր . յորոց զկրտսերն զոնո-
 ըիոս կացոյց կայսր արեւմտեայց , ոն զանդ-
 րանիկն զարկադէոս կարգել էր 'ի տեղի իւր
 յարեւելս . և ետ նց 'ի կտակ վերջին զփոյթ
 ճշմարիտ անպաշտօն , հաստատուն կալ 'ի
 հաւատս ուղղափառուն , և 'ի վարս անպար-
 տաւս , և արդարութե վարել զթգրունն , զան-
 ռենելով յամի օգնական՝ որ մերձ է յերկիւ-
 ղածս իւր . սոյնպէս և զիշխանս և զզօրա-
 զլուխս յորդորեաց 'ի բարեպաշտուն : Ա-
 բար կտակ՝ բաշխել և ողորմութե առատ յաղ-
 քատս , ոն և առնէր զամ աւուրս իւր . կար-
 գաւորեաց և այլ ինչ բազում յօգուտ հա-
 ւատացելոց և 'ի շինութե եկեղեցւոյ՝ արժա-
 նի իւրումն առաքինութե . և հաղորդել պատ-
 ուական մարմնոյ և արեան տն՝ պատրաս-
 տեցաւ 'ի մահ իբրեւ յառիթ կենացն ան-
 վախճանից : Այլ 'ի նմին իսկ աւուր՝ յորում
 լինէր հանդէս կայսերութեն ղնորիօսի , մինչ-
 դեռ երեւէր փոքր մի դիւրութե գտանել ան-
 սէր թգրն 'ի հիւանդութեն , յանկարծ ու-
 ընմն նորոգեցան ցաւք նր , և աւանդեաց
 զհոգին 'ի ձեռս այ՝ իբրեւ ամաց վաթանից ,
 յետ ժող ամաց թգրութեն յամի տն 395 , 'ի
 ժէ կամ 'ի ժող կաղանդիցն փետրվարի , այն
 է 'ի յունվարի 16 . կմ 17 . որ 'ի յայսմ աւուրս
 դնի

դնի 'ի յունվ. 18. իսկ 'ի հին Զառոցա՝ ը նոր
ի էլի, 'ի յունվ. 19 :

Վասն նմա ոչ եղև 'ի կայսերս հռովմայեց
ւոց՝ զկնի մեծին կոստանդիանոսի, փայլեչ
բարեպաշտութեւ և առաքինութեւ. ամրութի
ուղղափառութեւ, և պարիսպ եկեղեցւոյ սբյ.
հըռ առաջնորդաց, և երկիւղած յամի.
Թող զանհամեմատ արուեստ քաջութեւ, և ըզ
գեղեցիկ տնտեսութի թգրութեւ. մինչև
վկայել և արտաքնոցն, թէ թէոդոս յոտին
կացոյց զինքնակալութի հռովմայեցւոց՝ որ
մերձ էր 'ի կործանումն յերեսաց թշնամեաց
շուրջանակի. վս զի ան էր ը նմա Վանէր ե
րանելին թէոդոս և զառանձին Զգնութիս 'ի
մարմնի՝ ընդ արքունական ծիրանեաւ, ան
յայտ 'ի միկանէ. և 'ի մեռելութի կրթեր
զանձն 'ի բնութիս՝ իբրև օտար յձէ կացեալ
յձի : Սա ինքն քսասեր թգր կրէր միշտ 'ի
վր արքունական թագի զնշան խաչի, ոն և
'ի վր սաղաւարտի 'ի պտրղմունս. զնոյն ա
րարին և որդիք նր, և այլք զկնի նց : (10)

Իսկ յաւուր վախճանի մեծին թէոդոսի՝ ոն
և զկնի քառասուն աւուրց սգոյ՝ երանելին
ամբրոսիոս խօսեցաւ ճառ արձանական 'ի
վր բարեպաշտ ինքնակալին, արժանաւոր
գովութեւ հռչակելով զառաքինութիս նր. զո
րոյ զքաղաքն տեսցես 'ի ծանօթութիս (11) :
Իսկ զմարմին թէոդոսի հրամանաւ արկա
ղեայ և ղնորիոսի բարձեալ տարան 'ի կոս
տանդնուպօլիս շքով մեծաւ, և թաղեցին
պատուով 'ի տաճարի սբց առաքելոց :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Նախագրեալ վարս մեծին Թէոդոսի՝ (բաղմօք բարեացապարտ եղեւ այ աղգիս մերում,) քաղեցաք ՚ի նշանակել չհեղինակացդ, որոց միաբան գտանի բաղում մասամբ և Հ. ուր գնի ՚ի վերնագրի. * Յիշատակ (նքն) Թէոդոսի Թագաւորին ||. կամ ըստ մօր ինչի. * Տօն է Թէոդոսի Թագաւորին ||. և գրիսլատմութիւն մեծին Թէոդոսի և եթ՝ առաւել համաձայն ընթացից բանից Թէոդորեոսի: Իսկ ՚ի սովորական օրինակս (որ չիք ՚ի հին ձեռագիրս, ունի առ մօր ինչի,) գնի յետոյ և յաւելունած յղգս յաջորդ կայսերաց՝ արկագեայ և Թէոդոսի փոքու. տալով և նց չափաւոր գովուի (առանց ցուցանելոյ ինչիք՝ Թէ և նոցա յիշատակ լինիցի) իբրև ծննդոց անձանք Թագաւորի. յորմէ և եղև դնել ումանց ՚ի յետին օրինակս ինչ տօնացուցից յոքնակի. * Թէոդոսից ||, իմա յիշատակ մեծին Թէոդոսի և յաջորդաց նր. Թոդ վմուրացածոյ ստայօգ բանս յասորւոց առեալս, և եդեալս ՚ի վերջին օրինակս Հ. վն գործոց եղեւոց յաւուրս փոքուն Թէոդոսի: Իսկ ՚ի ճառքնորի սոսկապէս բանք լինին վն մեծին Թէոդոսի՝ համառօտ բանիւ, և ժողովոյն կոստանդնուպօլսոյ՝ որ եղև առ նովաւ. յոր յարի և յիշատակ մանկանցն եփեսոսի. զորոց ունիմք գրել առանձինն. և ապա ուրոյն խորագրով գնի սլատմութի ժողովոյն եփեսոսի առ փոքրն Թէոդոսիւ:

Իսկ առ այլ եկեղեցիս չիք որոշ յիշատակ տօնի Թէոդոսի՝ մեծի կմ փոքու. միայն Թէ բողանդ ՚ի 17. յուն վարի. հատ. Բ. երես. 72. այսչափ ինչ նշանակէ, որ շատ իսկ է մեզ. * Թէոդոսի մեծի կայսեր վախճանն ,, ՚ի սմին աւուր նշանակի ՚ի յայսմաւուրս գերմանացւոց ,, ՚ի մոլանոսէ և ՚ի փերրարիոսէ: Սք կոչէ (դնա) պեալ ,, քոս նատաղեան. Գրք. Բ. Գլ. 93. և ասէ, Թէ գլու եալ կայ ՚ի յունաց ՚ի դասակարգի նք. բայց չիք ,, ՚ի յայսմաւուրս նոցա: Բաղում ինչ պանծալի գրեն ,, զնմանէ եկեղեցական մատենագիրք. զվարս նր ուրոյն շարագրեաց բելարմինոս. ՚ի Գ. գիրս, յաղագս ,, պարտաւորուէ քրիստոնեայ իշխանի ||: ՚ի գործս անդ բողանդեանց ՚ի 30. յուլիսի. հատ. Է. եր.

Թր. 129. Գրի և այս ինչ. * Բարեպաշտ կայսեր Թէո-
 ,, դոսի նորոյ (կմփ փոքու) անուն գտանի գրեալ 'ի
 ,, ձեռագիր օրինակն մեր տաւրինեան ք. 'ի քաղոճածս
 ,, յայսմաւորաց ամբրոսեան գրատան. ունի և 'ի յա-
 ,,ւելոճածն սիրմոնդեան : Բայց ինքնակալս այս՝ ունի
 ,, 'ի յուլիսի. 29. նոյնպէս և 'ի 30. ունի բարեպաշտ, և
 ,, ոչ ունի երանելի, Թոդ Թէ ք. յիշատակի առ յոյնս.
 ,, և ոչ է այլուստեք գիտելի՝ Թէ պատուէալ իցէ 'ի
 ,, նոյնէ երբեք հանդիսական, տօնական, օրինաւոր, կմփ
 ,, գոնէ բաւական յարգանք || : Միայն 'ի ժամագիրս
 յունաց 'ի 29. յուլիոսի կայ այսպիսի բան. * Յիշա-
 ,, տակ երանելոյն յովհաննու զօրականի, և կոստան-
 ,, դիանոսի պատրիարքին կոստանդնուպօլսոյ, և բա-
 ,, րեպաշտ Թէրին Թէոդոսի նորոյ (կմփ փոքու) || :
 (2) Դրէ աւրեղիոս վիկտոր՝ լատին պատմաբան հին
 վ Թէոֆիլ Թէոդոսի, Թէ * ասէն զանուն սր եղեալ
 ,, 'ի ծնողաց՝ ազգամաք տեսչեան երազոյ. զինչանակէ՝
 ,, յայտուէալ ||. Իսկ անուն հօր նր եր ասէ ոնորիոս,
 և մօրն Թերմանտիա, 'ի սերնդոց տրայիանոսի : Բայց
 պնդէ բարոնիոս վիկտօր Գիկակից արանց՝ սրբն ամբ-
 բոսիոսի, օրոգիոսի, ամմիանոսի ևն, Թէ անուն հօր
 նր ոչ էր ոնորիոս, այլ Թէոդոս : Եւ սակայն ասելի է՝
 Թէ լւ սովորուէ նախնեաց երկանուն էր. ունի Թէ մին
 իցէ յատուկ անուն, և միւսն մականուն. ապա Թէ ոչ
 է Թէ հայրն միանուն լինէր, Թերեւս ոչ զնոյն անուն կրէր
 և որդին : Ամբին միաբանին՝ Թէ էր յճէն սպանիոյ.
 այլ զքզքն ոմանք կոչեն իտալիկա, և ոմանք կաւկա
 գաղղեկիոյ :

(3) Չպիւրզմ Թէոդոսի ք գուծա՝ եղաք լւ Թէոդորե,
 տոսի յառաջ քան զկայսերունն, ուր այլք ոմանք ըսա-
 վկայելոյ բարոնիոսի յամն. 379, յետոյ գնեն ք զԹա-
 դաւորելն. բայց մարթ է ասել, Թէ բանք նոցա յայլ
 պիւրզմ հային, և մերս յայլ. զի ունի ինքն իսկ բարոնիոս
 Գրէ անգանօր, * ոչ մի, այլ բաղում պիւրզմաւ վա-
 ,, նեաց յառաջագոյն Թէոդոս զգոծացիս՝ լւ աւանդելոյ
 ,, վիկտորի և մարկեղինոսի || : ասալ Թէ ոչ՝ պարագայքն
 յառաջ բերեալք 'ի Թէոդորեառսէ ոչ 'ի գէղ գան
 Թէոդոսի 'ի կայսերուն, այլ՝ 'ի սպարապետուն. մինչ
 զի ունիմք ասել, Թէ որովհետեւ ունի կայսրն՝ նոյնպէս
 և սպարապետն իմբէռագօռ կոչիւր, ք հրամանատու,
 յայսմանէ կարծեցին ոմանք՝ Թէ նա կայսր էր յայն-
 ժամ. և այսպիսի պատճառաւ երեւին պատմաբանք

աղգիս աւելի Ժմկս տալ թգրուէ թէոգոսի՝ ք զկայս
սերական պատմութիս :

(4) Ըստ վկայելոյն կղոդիանոսի քերթողի՝ մի միայն թէո-
գոս գտաւ ՚ի մէջ կայսերաց , որ ոչ անձամբ զհետեղե-
ծիրանեաց , այլ՝ ծիրանիք զնա խնդրեցին , ՚ի թագա-
ւորեցուցանել զնա գրատիանոսի վն քաջուէց և երախ-
տեաց նորին : Իսկ զեղանակ թագաւորելոյ նր՝ զոր մէք
եղաք լը երևելի մատենագրաց , այլազգ առաջի առնէ
Հ . յանժամօթ պատմուէց կմ յաւանդութեց ուստեք՝
օրինակ զայս : * Բարեպաշտ և մեծ թագաւորն թէո-
գոս՝ յետ մահունն վաղեսի ամբարշտի առ զթագ-
նր՝ հրամանաւ գրատիանոսի հռոմայ թգրին , որ էր
աներ նորին , և թէոգոս փետայ՝ և զօրագլուխ զօ-
րաց նորին , և նա զբաժինն վաղեսի զաթոռն կոստան ,
գինուպօլսի ետ նմա : Բայց ոչ ընկալան զնա իշխանքն
բիւզանդիոյ , զի ոչ էր յաղգէ թագաւորաց : Եւ մինչ-
դեռ յայնմ խորհրդեան էին՝ որ ոչ հնազանդէին նմա ,
յաւուր միում ՚ի ժամ նր պատարագին՝ էր բաղ-
մուի ամբոխին յեկեղեցին ՚ի նրն սոփին : Անդ էր և
նորրնծայ թագաւորն թէոգոս՝ որ թարգմանի անա-
տուր . և թագն վաղեսի եղեալ էր ՚ի նր սեղանն .
մինչ զի յայտնեսցի ժառանգ թագին և աթոռին . և
քաղաքացիքն ոչ կամէին տալ զթագն ՚ի գլուխ սպա-
նացւոյն թէոգոսի : Իսկ հրեշտակ ան՚ի նմանուի ար-
ծող երևեալ յանկարծակի ՚ի նրն սոփի , և առեալ
՚ի սեղանոյ անտի զթագն արքայական , և շուրջ ամեալ
զեկեղեցեալն երէք անգամ ՚ի վր ժողովրդեանն , և
աարեալ եդ ՚ի գլուխ թէոգոսի : Եւ ապա հաւանել
ամ իշխանաց քաղաքին՝ երկիր պագին նմա , և ասա-
ցին միաբան , կեցցէ արքայ || :

Զայս մէք այլուստ ոչ գտաք , բայց անտարակոյս եմք :
Թէ Հ . առեալ է ՚ի յունական գրց ինչ . որում օրի-
նակ լիցի և միւս այլ նորաշուր կարծեցեալ պատմու-
թի՝ որ գրի ՚ի Հ . այսպէս . * Գնաց փափաքանօք յեէմ .
և լը սովորութեն իւրոյ՝ ՚ի խաղաղանալ գիշերին յե-
րեկոյին սրահուն՝ գնաց ՚ի նր յարուին , զի աղօթեա-
ցէ յանգիման գերեզմանին քսի . և ՚ի նմին ժամուն
կանթեղք ամ խորանացն շիջեալ էին . և ՚ի մտանել
թագաւորին ՚ի ներքս՝ երէք արամբք , և ահամութն
էր . և նոյն ժամայն ամ կանթեղքն ինքնին վառեցան :
Զայն իբրև ետես կայսրն բարեպաշտ , զոճարձացաւ
յոդի իւր , և գիտաց առ ինքն զթոռնն այ . և այնու
՝ ծան

« Ծանեաւ զԹողուի մեղաց իւրոց ॥ : Ձի ահա զնմանն
սմին գտանեմք և 'ի գիրս կեդրենսի, որ գրէ յերես
255. կմ 323. այսպէս. * Սա ինքն մեծն Թէոդոս ցան-
« կացաւ երթալ յէմ. և արկեալ զիւրե զղգետտ իբրեւ
« զմիոյ 'ի բաղմուէ, եկն 'ի գուռն Խրյ յարուէ. և 'ի
« բաղխելն՝ եբաց նմա ոմն 'ի պաշտօնէից. և մինչդեռ
« ճրագուիք ամ շիջեալ կային, ը մօանել Թագաւորին
« առ ժամայն վառեցան ամն՝ ոմ յաւուրս հանգիսի.
« իսկ դռնապանն ապուշ մնացեալ՝ առեալ տարաւ զնա
« առ յովհաննէս հայրապետն. և նա 'ի ձեռն աղօթից
« Ծանեաւ զնա, և երանի ետ նմ, զի այր Թագաւոր՝
« այնպիսի ձեռլ եկեալ է յերկրպագուի Խր տեղեաց ॥ :
Արուստ ոչ ինչ այլ ը գիմուի գտանէ բարոնիոս յամն.
393. համար. ը Թ. բաց միայն զպակասական ձեռնարկ՝
յասելն. * Այսմ բանի կեդրենեայ անգիտակ գտանին
« նախնի հեղինակք. զոր եթէ ստուգեալ տեսանէին,
« ոչ զանց առնէին յիշել ॥ :

(5) Այս ամփիլոքիոսի՝ որ 'ի Հ. գրի անփիլիքոս, այլ
ը յուսականին է ամփիլոքիոս, իբրեւ զԹերունի երից-
ուէ կամ զառաջնորդէ ուսմեմնէ աննշան քաղաքի խօսի
սողովնոս. է. 6. բաց զոր մեք եդաք ը Հ. լինել
մեծանունն ամփիլոքիոս եմպ իկոնիոյ, պարզամ հաս-
տատեն Թէոդորեոս. է. 16. նիկեփորոս. Ժք. 9. և
բարոնիոս յամի. 383. Բարձեալ 'ի Հ. գնի, Թէ նա
* ոչ ողջունեաց ॥ իճիք զարկագ. սմին նման գրէ և
Թէոդորեոս. իսկ սողովնոս ասէ. * մատուցեալ առ
« նա իբրեւ առ տղայ մանուկ մի, առաց. ողջ եր սրգեակ.
« և մատամբն շարժեաց զնա ॥. որք ոչ հակառակին
միմեանց. զի առհօրկ յայտ առնեն՝ Թէ չետ զարժանա-
ւոր պատիւն :

(6) Խառվուին անտիոքայ գնի ը բարոնիոսի՝ յամի ամն
388. իսկ Թեսաղոնիկեայն երկու ամօք յետոյ 'ի 390.
այսմ համաձայնի և կարգ պատմուէ Հ. ուր նախ պատ-
մի անցք անտիոքացւոց, և ապա Թեսաղոնիկեցւոց :
Այսին Թէոդորեոս ը հկն կն գնէ, և այնպէս կարգէ
զբանն, ոմ Թէ Թէոդոս կանխաւ խրատեալ 'ի յանգիմա-
նուէն ամբրոսիոսի՝ որ վն կոտորածի Թեսաղոնիկեց-
ւոց, բազում զգուշութի ցուցեալ իցէ 'ի կոտորածն
անտիոքացւոց. այլ այս արտաքոյ ելանէ ուղիղ ժամա-
նակագրուէ. որպէս և ստգտանեն զնա Ծանօթարարք
յայսմ մասին : Բարձեալ գիտելի է, զի 'ի Հ. գնի
խառվուին անտիոքայլեալ 'ի պատճառս պատկերին * գա-
լի.

« լինեայ կնոջ Թեոգոսի, որ էր գուստր դրա,
 « տիանոսի արքային հռովմայ || • և սակայն այլք առհնրկ
 կոչեն զնա փլակիղա կին բարեպաշտ՝ առանց յիշելոյ Թե
 ուոյ գուստր իցէ • յորմէ ծնան արկագէոս և ոնորիոս •
 և վն պատկերի սորա եղև ասեն խռովուին • և ապա է
 առ Թեոգոս զայլ կին՝ որում անուն էր գաղղա փլա
 կիտիա՝ գուստր վաղենտիանոսի արքային հռովմայ • և
 Թոնի Թե 'ի Հ • երկոքին անունք 'ի մի գումարեալ
 իցեն : Մեծ ևս է վերապակ կեդրենոսի՝ որ շփոթէ լ
 անցից Թեսաղոնիկեայ զանցս անտիոքայ, ուր համարի
 լինել զմեծ կոտորածն • և վն այնր դնէ յանդիմանեալ
 զԹեոգոս յամբրոսիոսէ : Ստալի և սողոմենոս (եթէ
 չիցէ յետևառաջուի պատմութե,) զկնի մահուն եւդի
 նէոսի բռնաւորի դնելով զանցս Թեսաղոնիկեայ և ըզ
 յանդիմանուի Թեոգոսի յամբրոսիոսէ • որ է արտաքոյ
 ամ Ժմկագրաց : Թող զի 'ի Հ • դնի մահ մաքսիմոսի
 բռնաւորի յեքտ ամի Թեոգոսի, և յեա տասն ամաց
 ասի լինել մահ եւդինէոսի • ուր այլք հնրկօրէն զա
 ռաջինն դնեն 'ի տասներորդ ամի Թեոգոսի, և յեա
 երկց կամ հնգից ամաց զերկրորդն :

(7) Վն օրինաց Թեոգոսի՝ զոր եգ լն խրատու ամբրո
 սիոսի՝ չսպանանել զմահաստորոս նախ ք զքաղմօրեայ
 քննուի, 'ի Հ • դնին աւուրք խ • իսկ այլ ամ պատմիչք
 դնեն լ : Եւ սակայն պնդեն քննիչք և օրինագէտք,
 Թէ այս օրէնք • լ • աւուրց կայր և յառաջագոյն յաւուրս
 նախընթաց կայսերաց • վն կէսք հարկին ասել՝ Թէ
 Թերևս առ խափանեալ գոլոյ՝ Թեոգոս նորոգիչ լեալ
 իցէ • և այլք զայլ լուծումն հնարեն • բայց Թէ դի
 տէին զԹիւն խ աւուրց, որ 'ի Հ, Թերևս ստուգա
 գոյն համարէին ասել, եթէ Թեոգոս այլ ևս աւուրս
 տասն յաւելեալ իցէ յօրէնսն առաջինս :

(8) Սողոմենոս • է • 24 • 'ի մէջ բերէ և զայլ առանձին
 պատմութի 'ի հաստատել, Թէ օգնականութ Կրիստոս
 հաննու մկրտչի յաջողեցաւ յաղթութին 'ի ձեռս Թեո
 գոսի • քզի ասէ • * Վսի Թէ 'ի Ժմկին՝ յորում մղիւր
 « պտրղմն, դիւհահար ոմն՝ 'ի տաճարէ անտի մոյ, ուր ա
 « ղօթեալ էր կայսեր յերթալն 'ի պտրղմ, յօգս յափշ
 « տակեալ 'ի դիւհէն՝ ձգէր բանս անարգանաց լգէմ
 « մկրտչին յովհաննու, և զգլխատումն նր 'ի Թշնամանս
 « առեալ՝ բարբանջէր, և գոչէր մեծաձայն • դու ևս՝
 « որ յաղթահարես զիս, և դարանակալ լինիս զօրաց
 « իմոց || : Եւ որք 'ի տեղւոջն կային ասէ՝ և լսէին, նշա
 նա

նախեցին զիրան 'ի դիր • և առա 'ի դառնալ կայսերա
կան գնդի յաղթուի 'ի պարզմէ , քննեցին և 'ի վր հա
սին , զի նոյն այն էր օր պարզմի նց և յաղթուէ : Տէս
և զբան շարականին՝ որ զկնի :

(9) Յայսպիսի բանս ամբրոսիոսի , ոնի և յայլ աղօթսն
Թէոդոսի՝ որ 'ի վկայարանի մկրտչին , և որ 'ի մատ
ռան աւետարանչին , ևս առաւել 'ի հանգէս ճակատա
մարտի՝ հայի ասացեալն 'ի շարականի : * Ար քոյին սբ
,, աղօթիւքդ վանեցեր զթշնամին • կոխելով զսասա
,, նայ՝ լէ երկնայինսն դասեցար || • սոյնպէս և այլ բանք
շարականոցին ունին զխնդ առանձինն՝ հայելով 'ի բո
վանդակ պատմութի վարժեց մեծին Թէոդոսի • բայց ոչ
այնչափ 'ի մանուկս իջանելով , որչափ ընդհանրապէս
ակնարկելով • ոնի զի և այլ թիրաց սբց յարմարեացին
ներբողական բանքն՝ 'ի նոճագել զնոյն բանս 'ի տօնի
իւրաքանչիւրոց :

(10) Կեդրենոս նկարագրէ զմեծն Թէոդոս՝ օրինակ
զայս • * Թէոդոս արքայ՝ էր ազգաւ սպանիացի (կմ
,, որ նոյն է՝ իբրացի յեփեթեանց) , ազնուական լի տոհ
,, մի , և սքանչելի 'ի պարզմունս • • • բարեպաշտ և ուղ
,, զափառ • միջակահասակ , (լի Հ • հասակաւն երկայն ,)
,, և անարատ յոտից մինչև 'ի դուռիս • շիկագոյն դիմօք , և
,, օսկէհեր • փոքրունչ և արծառունկն • շնորհալի բանիւք ,
,, և բարեզարդ գնացիւք || : Սա ինքն կեդրենոս՝ որ սի
րէ հաւաքել զհեշտալուր բանս (Թէպէտև ոչ միշտ հա
ւաստիս) , բերէ և զայս ինչ նորալուր , Թէ Թէոդոս
'ի պատերազմիլ իւրում լէ եւդինէոսի 'ի կիր արկեալ
իցէ * զյովհաննու մեծի միայնակեցի եգիպտացւոյ ըզ
,, դաւաղանն փխկ նիզակի , և զկնգուղն 'ի տեղի սաղա
,, ւարտի || • զոր այլուստ ակորժէաք ստուգել :

Իսկ զամս կենաց Թէոդոսի եղաք վաթսուն , լի սոկ
բասայ , սողմենեայ , Թէոփանեայ , կեդրենեայ , և այլ
լոց բազմաց՝ լի Հ : Միայն յաղեքսանդրեան ժամանակա
դրուէ գնի • կէ • իսկ առ վիկտորի , Ծ • որում զհետ
երթայ և բարոնիոս իբրև ազգային մատենագրի :

(11) Արձանական ճառ սբյն ամբրոսիոսի 'ի մեծն Թէո
դոս՝ յառաջիկայուէ որդւոյ նր՝ օնորիոսի կայսեր՝ այս
պէս սկսանի • * Զայս մեղ սատանու թիք երկրի ահա
,, գինք , զայս անդուլ անձրեք սպառնային , և ըստ ոչ
,, սովորութե մառախուղ թխադգին գուշակէր , եթէ
,, բարեգորով ինքնակալն Թէոդոս հանդերձեալ է փո
,, խիլ 'ի յերկրէ • յայտ է Թէ տարերք գլխովին սգազ
,, դեաց

11 գեաց լինէին ընդ մեկնիւ նր ։ Եւ յընթացս բանիցն
 11 ասէ ։ * Արդ նա գնաց առնուլ իւր թագաւորութիւն ,
 11 զոր սչն եգ . 'ի քաց , այլ ' փոխեաց , 'ի խորանսն քնի
 11 հրաւիրեալ իրաւամբք իմապաշտուէն , 'ի վերինն եէմ ,
 11 ուր արդ բնակացեալ ասէ . որպէս լուաք , նոյնպէս
 11 և տեսաք 'ի քաղաք մն զօրուէց , 'ի քաղաք այ մերոյ .
 11 որում իմ հիմն էարկ յաւիտեան : Այլ սակայն զյո
 11 լովս եթող լիք զրկեալս 'ի հայրենի խնամոց , առա
 11 լեւապէս զորդիս . այլ չեն զուրկ սինլքեալ զորս
 11 ժառանգս եթող իւրոյ բարեպաշտուէն . ոչ են թո
 11 ղեալ լքեալ ' որոց զքսին շահեցաւ շնորհս , և զհա
 11 լատարմութիւն զօրուն , որում յայտնի եղև ' թէ իմ
 11 ձեռնառու է բարեպաշտութիւն , և վրէժինդիր անիրա
 11 լուէ : Եւ արդ զայսպիսի իշխանի նախ 'ի մօտոյ ըզ
 11 վախճանելոյն կարգ կատարեցաք միաձայնութիւն , և
 11 այժմ զքառասնորդսն հռչակեմք . . . Եւ զի են որ
 11 զօրն երրորդ և զերեսներորդն , և են որ զեօթնե
 11 րորդն և զքառասնորդն սովորեցան յառնել , զի՞նչ
 11 խորհուրդ իցէ ընթերցուածոյն , տեսցուք . . . Յով
 11 սէփն գեղեցիկ զքառասնորդ հօր իւրոյ յակորայ կա
 11 տարեաց . . . և մեք զթէոգոսին կատարեմք զքառաս
 11 նորդ , որ յակորայ եղեալ նմանող ' հիմն 'ի վեր աա
 11 պալեաց զքառասնորացն զանգղամութիւն . որ զկուռա
 11 հեթանոսաց թաքոյց . զի հաւատք նորա զիմ պաշտա
 11 մունս դքօշէլոց խափանեաց , զիմ զանապաշտութիւն
 11 նյ հեռախաղաղ ծածկեաց : Ար և յաւեր , զի որոց
 11 ներեացն մեղուցելոց առ ինքն ' 'ի գերեւ ել իւր նե
 11 րողուն , և ոչ թողաւ մարդասիրուն . այլ ոչ ժըն
 11 տեսցեն որդիքն ' զոր ինչ հայր նոցա շնորհեաց . . . և
 11 պատուէրեաց օրէնս տալ ներողութիւն ' զոր գրով ե
 11 թող . և զի՞նչ քաջաւայելուչ , ում օրէնք լինել կտա
 11 կի ինքնակալին . . . Եւ սրպիսի ինքնակալի . բա
 11 րեպաշտ ինքնակալի , ողորմած ինքնակալի , հաւա
 11 տարիմ ինքնակալի . . . Զի՞նչ պանծագոյն ք զհա
 11 լատս ինքնակալի , զոր ոչ վրացուցանէ իշխանութիւն ,
 11 ոչ սոնքացուցանէ ամբարտաւանութիւն , այլ խոնարհ
 11 առնէ բարեպաշտունն . . . Երախտիս ընկալել զանձն
 11 համարէր օգոստայիշատակն թէոգոս , յորժամ ազա
 11 չէր ոք զնա ներել . և յայնժամ առաւել ներողամիտ
 11 դտանէր , յորժամ առաւել ծանրացատուէն լինէր :
 11 Նշանակ ներողութիւն էր 'ի նմա ջասուցեալն գող . և
 11 ցանկալի լինէր 'ի նմա ' որ ինչ յայլս երկիւղալին էր .
 11 զի

յ զի բարկացի : Այս դեպ հնարից էր յանցաւորաց .
 յ զի որ 'ի վր ամենեցուն իշխանութի ունէր , ծնողաւ
 յ բար արգահատել կամէր՝ քան դատաւորաբար պա-
 յ տուհասել . . . Այ երբէք ժխտէր խոստովանողի զթո-
 յ զուծի . ապա եթէ էր ինչ գաղտնածածուկ պատը-
 յ ունկեալ , յիծ առնեմ ապաստան՝ ասէր : Յայսմ
 յ բարբադոյ նր առաւել քան 'ի սրտուհասէ դողային
 յ մարդիկն . ուր ինքնակալն զայնպիսի պատկառանա
 յ 'ի կիր արկանէր՝ կրօնիւ քան եթէ երկիւղիւ զմիկ
 յ ինքն յանկուցանել կամեցեալ . . . Թէոդոս լի էր-
 յ կիւղիւն այ , լի ողորմութեամբ , ահն ունիմք՝ եթէ զաւա-
 յ կաց իւրոց խնամարկու է առ քսի . . . Հարցանէին
 յ հրշմիք և հրշմիսպետք . զի՞նչ գործեցեր յերկրի .
 յ զի ծածկադէտ իմ միայն : Ասէր , սիրեցի . այս է
 յ ասել , զօրէնսն կառարեցի , զաւետարանաւ ոչ առ-
 յ ցի : այս է ասել , մահու զանձն իմ պատարադեցի .
 յ և զօրհանապաղ համարեցայ ում ոչխար 'ի զենումն . . .
 յ Եւ քղի խոնարհ զանձն ընծայեցոյց ինքնակալն թէ ո-
 յ դոս , և ուր մեղք սպրդեցին , թողութի խնդրեաց ,
 յ դարձաւ անձն նր 'ի հանգիստ իւր . . . այս հանգիստ
 յ է՝ որ արդարոցն մնայ , և ժխտի անարժանից . . .
 յ Յնծայ թէոդոս ընդ ազատանալ իւր 'ի խայթոցաց
 յ հոգոց ծիս . . . Յայն հանգիստ փութացաւ մտանել
 յ թէոդոս , և 'ի քաղաք անդր ելեմ , զորմէ ասացաւն .
 յ և թագաւորք երկրի լուսադգեաց լինէին 'ի փառաց
 յ նր . . . Եւ արդ զերծ յերկրայելի մարտէն՝ վայելէ
 յ այժմ օգոստոսափառն թէոդոս 'ի լոյս մշտնջենաւոր ,
 յ 'ի յաւերժական անգորր . և փխկ որոց գործեացն 'ի
 յ մարմնի՝ անծեղէն փոխարինացն արգասեօք շնորհաւո-
 յ ըի : Ապա ուրեմն՝ քանզի սիրեաց օգոստոս թէոդոս
 յ զմր իմ իւր , արժանի եղև նրցն դասակցուէ : Եւ
 յ ես՝ 'ի կնքել վերջաբանութի զիմ ճառ , սիրեցի զայրն՝
 յ ողորմած , և խոնարհ 'ի մեծութե ինքնակալուէ , մա-
 յ քուր սրտիւ , և հեղ հոգւով , զոր իմն բնաւորեալ
 յ է սիրել յասելն . յո՞ հանգեայց , եթէ ոչ 'ի խոնարհն
 յ և 'ի հեղն : Սիրեցի զայրն՝ որ առաւել զյանդիմա-
 յ մանկն՝ քան զմարդելոյն սիրէր : Յերկիր տարա-
 յ ծեաց՝ զիմ զոր ունէր նշանակ արքունի , ելաց յե-
 յ կեղեցւոյ հրապարակաւ զմեղս իւր՝ որ այլոցն խաբ-
 յ դաւանօք 'ի նա սպրդեցաւ . հեծութե և արտասուօք
 յ խնդրեաց զթողութի : Յորմէ սոսկականք ամաչէն , ոչ
 յ ամօթ համարեցաւ կայսրն , հանգիստապէս առնելա-
 յ սպառ-

142 Նախօրէ՛ն՝ ի վարս իւրեպոսի ՌՃԻ :

„ պաշխարուեթի • և ոչ եղև օր այնուհետև՝ յորում ոչ
 „ ցաւէր ընդ սխալանսն : Չի՛նչ ապա • զի թէպէտև
 „ յաղթուի մեծ ժառանգեաց , բայց քանզի թշնամիքն
 „ տապաւորանկան ՚ի ճակատու , հրաժարեաց ՚ի հա-
 „ ղորդելոյ խորհրդոց , մինչև գալստեամբ որդւոցն ՚ի
 „ միտ էառ զան շնորհս առ ինքն : Սիրեցի զայրն , որ
 „ զիս ՚ի վերջին աւուրս վերջին ոգւով խնդրէր : Սի-
 „ րեցի զայրն , որ ՚ի լուծանիլ անդ ՚ի մարմնոյ՝ առա-
 „ ւել զվիճակէ եկեղեցւոյ հոգայր՝ քան զանձին վը-
 „ տանդէն Եւ արգ ՚ի ըոյս բնակէ թէոգոս , և
 „ ՚ի պարս սքց փառաւորի • անդ փարի այժմ զգրատիա-
 „ նասիւն որպէս չհակառակն՝ մաքսիմոս և եւդի-
 „ նէոս ՚ի գծոխս՝ գիշեր գիշերի գոգցես ցուցանեն
 „ զգիտուի աւաղելի , օրինակաւ ուսուցանելով՝ թէ
 „ քանի խիստ է զէն վերացուցանել չդէմ տրանց իւ-
 „ րեանց Այժմ գիտէ զանձն թագաւորել օգոս-
 „ տոս թէոգոս , յորժամ ՚ի ան յմի քնի արքայուէ է ,
 „ և հայի ՚ի տաճար անդր նորա : Այժմ է տիրապէս
 „ թագաւոր յորժամ ՚ի կոստանդիանոս յարի . . . ՚ի
 „ նախնի հաւատացեալ թագաւոր . . . և ՚ի սրբայիշա-
 „ տակ մայր նր հեղինէ || • և այլն :

ԵՆԶՈՒՄԵ

Լ Յարուժի Էօթն խոստովանող սբ.
Սանկանցն Լափեասաի :

Հ. Կոչարեմ . 24 : { } . Կոչար . 23 . Կամ 22 . Կա Կ
 օգոստ . 4 : | . յոալ . 27 : Աւար . Ծարար . 7 :
 Արաբ . Կոչար . 22 . Կամ աեպար . 1 : Ճառ-ընար .
 Բ . Էրեւ . ԷԼԷ : Բոլլանդեանն Էոպեր . 'ե Է Կար-
 յոալ . Էր . 375 = 397 : { } Ետեմ արձեցի : Վերիգար
 արարողեցի : Լաւրիտիոս աղէքսանդրացի : Փոք 'ե
 Ծարեհարարանի . Ծար . ԺԺԳ : Սարիոս 'ե Ռաւա-
 րաւարիտէ : Աւսեման . Ծարեհար . արեւել . Ծ . 336 .
 Կա աշխ : (1)

Այսպէս Եօլնն Կնճաղաց
պրոքատիոս , շամբատ , և կորիկոս (որ Է
այլոց՝ կիւրակոս) :

Եւ եղև ՚ի խաղալ դեկոսի արքայի ՚ի կողմանս արևելից , և ՚ի շրջիլ զերևելի երևելի քաղաքօք ՚ի սահմանս Խորուէ իւրոյ , եկն եհաս և յեփեսոս քաղաք մեծ . ուր բնակէին հեթանոսք և քրիստոնեայք ոչ սակաւ . և ցորչափ եղև անդ կայսրն , հնազ առաջապայք էին նմա եօթանեքին այն մանկունք աւագաց՝ ինքեանք և հարք իւրեանց , արկեալք զմիջով զկամար ոսկի և զզարդ զինս ունորութե : Եւսկ դեկոս կռամով արքայ , և դառն հալածիչ քրիստոնէից՝ յաւուր միում արար ՚ի քաղաքի անդ հրատարակաւ հանդէս պաշտամանս սուտ անոց իւրոց , իբրև տօն խրախուժե՝ ի պատիւ արամադգայ , ապողոնի , և արտեմեայ դիցն : Հրաման ետ թիգրն , և ժողովեցան ՚ի տեղի անդր մեծաւ մեծք և փոքունք , և մատուցին զոհս և խունկս անշունչ տարերաց ձեռագործաց , և ուրախ լինէին ՚ի յիմարութե պաշտամունս իւրեանց : Ատիպեցին և զքրիստոնեայս յայն գործ դառնութե . և որ վատասիրտքն էին , զոհեցին կռոց . իսկ քաջասիրտքն և հաստատունքն ՚ի հաւատս՝ մատնեցան ՚ի ծանր տուգանս և ՚ի պէսպէս տանջանս , և բնաւ ՚ի նոյն խնդուք ընկալան զմահ վն անունն քնի :

Սայսպիսի համբերութի երանելի նահապետական տեսեալ եօթանեցունց մանկանցն , կարեկից լինէին նոցա սրտցաւուք . զի ըն
Թ տա

տանիք էին քրիստոնէից , և հաճեալք ընդ
զնացս նոցա և ի կրօնս պարկեշտութե . ու
բով և ճեպեալք տիրապէս հասու լինել
ճշմարտուն քնական հաւատոց՝ հաւատացին
'ի քս եօթանեքին միանգամայն , և մկրտե-
ցան 'ի ծածուկ . և փոխեալ զանունս իւր
եանց՝ զոր 'ի ծնողացն ունէին , կոչեցան՝
մաքսիմիանոս (կամ մաքսիմիոս) , մարտիա-
նոս (կամ մարտինիոս) , ամղիքոս , դիոնե-
սիոս , կոստանդիանոս , անտոնինոս , և յով-
հաննէս (2) . և այնուհետեւ հաննազորդէին
'ի պահս և յաղօթս : Աւ յաւուր՝ յորում
միւսանգամ կատարէին հեթանոսք զոծն
գարշելի կռոց իւրեանց , խոյս տոճեալ նց
յամբոխէ՝ մտին յեկեղեցի . և քրճագգած
եղեալ՝ տարածեցին զանձինս 'ի վր գետ-
նոյ , և արկեալ մօխիր 'ի վր գլխոց իւրեանց՝
հեղուին արտասուս առաջի տն . և խնդրէին
զգարձումն մօլորելոցն :

Ազգ եղև բանս այս յականջս դեկոսի . բար-
կացաւ յոյժ , և ետ ածել զնս կապանօք ա-
ռաջի իւր՝ իբրև զգառինս ձգեալ 'ի գայլոց :
Այօսել սկսաւ ի նս թգրն ահագին սպառ-
նալեօք , և նեղէր զնս՝ 'ի բաց կալ 'ի քսէ ,
և զոհել կռոց : Ասկ նոքա համարձակ ընդ
մի բերան խոստովան լինէին՝ ասելով . պատ-
րաստ եմք մինչ 'ի մահ վկայ լինել ճշմար-
տութե քսի նյ մերոյ և տն , և ոչ ոք կարէ
մեկնել զմեզ 'ի սիրոյ նր : Աարձեալ ողո-
քանօք խօսէր ընդ նոսա դեկոս՝ մեծամեծ
խոստմամբք հանդերձ , եթէ հաւանեացին
Ժ K նմ .

նմբ. բայց ոչինչ կարաց յաղթել նոցա . վնջ
հրաման ետ կտրել զգօտի նց, և մերկացու-
ցանել զնս'ի պատուհոյն, հարկանել զծնօտ
նոցա, և գանել գաւազանօք իբրեւ զստա-
հակս . և այնպէս արձակեաց զնս առ Ժմկ
մի՝ գնալ 'ի տունս 'ի պատիւ երեսաց ծնո-
ղաց նոցա, Ժամ եդեալ աւուրս քանի մի .
զի թերեւս զղջասցին ասէ, և յուղղուի ե-
կեսցեն . կմ թէ հարք նց հաւանեցուսցեն
զնս . քանզի ինքն թգրն հանդերձեալ էր
գնալ 'ի դործ ինչ կարեւոր արտաքոյ քաղա-
քին, և դառնալ :

Իսկ նք ելեալ յերեսաց թագաւորին՝ խորհ-
հեցան գտանել տեղի թաքստի, զի մի վը-
տանգ ինչ հասանիցէ նց 'ի պատճառս ծնո-
ղացն . եկայք ասեն մեկնեացուք 'ի քաղա-
քէ աստի, մինչև ե դարձեալ այսրէն ոսոխն
հոգւոց մերոյ : Աւնախ ժողովեալ զոսկին
և զարծաթն՝ զոր ունէին 'ի ծնողաց և 'ի
զինուորուէ, ջրուեցին 'ի տնանկս . և ապա
սակաւ ինչ առեալ 'ի պէտս իւրեանց, ելին
գնացին լռելեայն 'ի մերձակայ լեառն՝ ոք-
ղոս կամ ուլքոս կոչեցեալ, (որ ըսմանց ասի
երկու մղոնաւ հեռի լինել 'ի քաղաքէն, և
յոմանց կարծի լինել ոլիմպոս մին 'ի լեռանց՝
որք կոչին այժմ քէշիշ տաղը .) և մտեալ 'ի
քարայր մի մեծ՝ դադարեցին 'ի ներքին խորշս
նորա . և կացեալ յաղօթս՝ ինդրէին յայ
արտապուճօք ցուղանել նց զճպհ կենաց, և
ապրեցուցանել 'ի կորստենէ հոգւոյ քան
մարմնոյ : Աւ կացեալ անդ զԺմկ ինչ՝ օր զա-
ւուր

Լուր առաքելին 'ի քաղաքն զամղիքոս , (որ
 ընայլոց՝ յամղիքոս ասի , և ընումանց մաղ-
 քոս ,) որ էր կրտսերագոյն 'ի նս , այլ՝ իմաս-
 տուն , և յամ 'ի գործս ժիր և ճարտար՝ և
 ոտիւքն արադ , գնել հաց , և տեղեկանալ
 վր անցիցն հալածանաց : Եւ նա ծալտեալ
 'ի կերպարանս մուրացիկ աղքատի՝ երթևե-

կեր զգուշութիւն :

Եւ յաւուր միում գնացեալ ամղիքոսի յան-
 ծանօթս՝ լուաւ , եթէ անդրէն եկեալ է
 դեկոս 'ի քաղաք անդր եփեսացւոց . և ե-
 տես իսկ՝ զի բանիւն նր իստագոյնս տան-
 ջէին զհաւատացեալն 'ի քս սրով և հրով ,
 կապանօք և բանտիւք . ետես և զայլս 'ի
 կախաղանս և 'ի քերանս . և զի զորս սպա-
 նանէին՝ զգլուխն 'ի ձող ցցեալ՝ կանգնէին
 արտաքոյ 'ի դուռն քղքին : Եւ լուաւ և զայն ,
 զի արքունի խնդրակք զհետ մտեալ էին
 գտանելոյ զեօթն պատանիս զորդիս իշխա-
 նաց , և խնդրէին զնս 'ի հարց իւրեանց :
 Եւ յայնժմ աճապարեալ ամղիքոսի , և հազիւ
 հազ առել սակաւիկ մի հաց՝ փախեալ գաղ-
 տաբար 'ի քղքէն , և ելեալ 'ի լեառն՝ պատ-
 մեաց ընկերացն զոր ետեսն և զոր լուաւ :
 Եւ եդեալ առաջի զսակաւ հացիկն՝ կերան
 և գոհացան զնս . և յարուցեալ կացին յա-
 ղօթս վր հալածանացն դադարելոյ : Եւ ա-
 պա ասեն ցամղիքոս . ըն առաւօտն կանոնիս
 երթիցես 'ի քաղաքն , և դարձեալ տեղե-
 կացիս անցիցն իմի . և փութով առցես յո-
 լով հաց՝ որ բաւական լիցի մեզ աւուրս քա-

նի մի . մանաւանդ զի այժմ քաղցեալ մնա
ցաք :

Եւ զայս ասացեալ յանձն արարին զանձինս
'ի ձեռս ամենախնամ տեսչութեն յայ , և 'ի
քուն մտին . և ը մարմնական քնոյն աւան-
դեցին զհոգիս իւրեանց առ իմծ , մնալով
իբրև կենդանի ննջեալ , և պահեչ անձնաս
և անապական՝ խնամօք ամենակալին :

Եւ թէքն իբրև ինդրեաց զնո աւուրս բա-
զումս , և ոչ եգիտ , նեղէր զծնօղս նոյ յայտ
նի առնել զտեղի թաքստեան որդւոց իւր-
եանց . և նք քանզի տեղեկացել գիտէին՝
թէ 'ի լերինն ոքղոսի ղողեալ կան յայրին ,
յակամայ կամս պատմեցին թէքն : (3) Եւ
ժամ հրաման ետ դեկոս փակել զգուրս սո-
րին մեծամեծ վիմօք . զի անդէն շնչարգել
և սովամահ կորիցեն : Եւ 'ի ինուլ անդ
զմուտս այրին , թէ ողորոս և ռուփինոս իշ-
խանքն՝ որ վերակացու էին գործոյն , քզի
'ի ծածուկ քրիստոնեայ էին , գրեցին 'ի
տախտակ մի կապարեայ զանունսն Եօթնե-
ցունց պատանեկացն , և զԺմկս իրացն , և
թէ զիարդ վն որ 'ի քս հաւատոց հալածա-
նօք կատարեցան աստ 'ի յայրիս՝ սովալուկ
եղեալ : Եւ եղեալ զտախտակն 'ի մեջ վի-
մաց շինուածոյն 'ի ներքոյ կողմանէ՝ փակե-
ցին արտաքոյ . զի թերևս եկեսցէ Ժմկ , և
գտցին ոսկերք սքցն . և յայտնի լիցի՝ թէ
ոյք իցեն : (4) Եւ արարեալ՝ դարձան առ
թէքն , և այնուհետև լուռի եղև զնոյն : (5)
Եւ նոցին աւուրք իշխանուէ կռապաշտ կայսե-
րաց ,

րաց , և զօրացաւ թիւրուի քրիստոնէից յետ
մեծին կոստանդիանոսի . և զկնի առ փոքր
մի կրկին վրդովելոյ հաւատացելոց 'ի հա
լածանս յուլիանոսի ուրացողի , և վաղեսի
արիանոսի , եհաս ժմկ մեծին թէոդոսի կայ
սեր ⁽⁴⁾ . առ որով իսպառ զիջաւ հեթանո
սուի , և լցաւ նամ երկիր քրիստոնէութիւն , և
խաղաղութիւն էր եկեղեցւոյ յերեսաց օտա
րաց : Տայց կային ազգք ազգք հերձոճածո
ղաց և աղանդաւորաց 'ի մէջ հաւատացելոց .
զորս օր ք զօր նոճաճել և յուղղուի ածել
փութային արթուն հովիւք ընդ նոճասեր
թագաւորին : Յայնպիսում ժմկի յարեան
և արք ոմանք չարաղանդ հերձոճածով ոչ
միայն յճականաց և յաննշանից , այլև 'ի
քհնյից և 'ի նշանաւորաց , յորս էին թէո
դորոս և դայիոս երիցունք կմեպսունք պա
ղեստինացիք , որք ասէին թէ չիք յարութի
այս հողացել մարնոյս ⁽⁵⁾ : Ասկ թէոդոս ար
քայ և նամ անձինք բարեպաշտից յոյժ հո
գային , և աշխարհին զայն յետին մուրդուի
աստուկեցւոց , խիթալով զի մի ճարակեացի
'ի ժողովրդեանն ոյ : Այլ մարդասեր նորն
ողորմեցաւ եկեղեցեաց ուղղափառաց , և
նորահրաշ սքանչելեօք հաստատեաց զնման
'ի հաւատս յարուե հասարակաց :

Քանզի էարկ 'ի սիրտ իշխանի միոյ եփեսապ
ւոյ՝ որում անուն էր դալիոս կմ ոգողէ , զի
մերձ 'ի յայրն՝ յոր փակել էին մանկունքն ,
կամեցաւ նա փարախ շինել խաշանց իւ
րոց և հօտից . և 'ի շինելն ծնւթ իշխանին

Թաւալեցուցին քարինս՝ ի դրանց քարայրին
առ ի պէտս շինուածոյ իւրեանց • և զի
ծերպք ևս բացեալ էին յերեսաց Ժմկին ,
յայնժամ բացաւ և այրն • այլ նք ոչ մտին
ի ներքս , այլ յայն օր դարձան լէ երեկս ի
տունս իւրեանց :

Եւ յայնմ առաւօտու յարոյց Կնջ Գեթանե-
սին Կնջ մանկունսն իբրեւ ի խոր քնոյ՝ տալով
նց կենդանուի իբրեւ զառաջինն • մինչ զար-
թուցեալ նոցա սրայծառ տեսլեամբ , և ի
միտս եկե՛լ կարծէին , թէ յերեկոյին ննջե-
ցին , և լէ վաղորդայն զարթեան ⁽⁶⁾ • քիչ և
հանդերձքնց և Կնջ ինչ անփուտ և անեղծ
կային , և ահն և երկիւղն դեկոսի տակաւին
էր ի սիրտսնց : Եւ մին իրի փութապէս առա-
քեցին զամղիքոս ի քիչքն գնել հաց բաւա-
կան՝ լւ առաջին բանի իւրեանց • միանգա-
մայն և տեղեկանալ ևս՝ թէ զինչ խորհի
վս նց թգրն դեկոս • Եթէ ստիպով ինդ-
րեսցէ ասին զմեզ ի ձեռաց ծնողաց մերոց ,
պատրաստ եմք մատնել զանձինս ի մահ վս
քոի , զի մի ի պատճառս մեր այլք վտանգեա-
ցին :

Եւ եալ ամղիքոսի լէ դուրս այրին՝ իբրեւ ե-
տես զքարինսն կուտեալ ի տեղւոջն , զա-
հի հարաւ • զի չէր ինչ իմացե՛լ նց զինուոլն
այրին քարամբք , և զվերստին բացումն ,
յերեսաց Կնջառաք քնոյն՝ զորննջեցին • վս
համարեցաւ դաւ ինչ լինել ի հեթանոսաց •
Ծածկեաց փակեղամբն զերեսն , և այնպի-
ղնայր զձնի իւր զգուշուք , զի մի ոք ի կու-
պաշ-

պաշտից ճանաչիցէ զնա : Ալ իբրեւ մերձ եղև 'ի քղքն՝ շուրջ հայեր տեսանել , թէ կայցէ՞ որ յարքունի սպասաւորաց . և ոչ ետես զոր յորոց կասկածէր . և հասեալ 'ի դուռն քղքին՝ ետես զշինուածնն այլափոխեալ յոյժ . մինչև յերկբայս լինել նմ , եթէ եփեսոսն իցէ այն . ետես և զնշանն Ծրխաչին քոի 'ի դրուես և 'ի պարիսպս քղքին , և երկրպագեչ ահիւ և դողուք՝ այլ յայլմէ լինէր և սքանչանայր ը նոր տեսիլն , զոր տեսանէր : Առեալ և զձայն ժամահարին . և ետես զի միակն խաչակնքէին զերեսս իւրեանց , և ողջոյն տային միմեանց ըստ օրինի քրիստոնէութե , և երդնուին առ միմեանս յանուն յսի քոի . ետես և զեկեղեցական անձինս ոչ սակաւ , որք համարձակ շրջէին : Ալ հիացեալ ասէր յինքեան . յերէկ այս նշանս դադարնի էր , և այսօր յայտնի զիարդեղև . և շուրջ եկեչ ը քաղաքն՝ զնոյն տեսանէր և լսէր , և յաւելոյր 'ի զարմացումն մեծ , և խռովէին ոգիք նր . զի իբրեւ երազ համարէր տեսանել , և ոչ կարէր համօրէն կալ 'ի վր իրացն փոփոխութե . երէկ ասէ լի էին հրապարակք բազմութե անհաւատից , որք խոշտանգէին զհաւատացեալս քեի . և այսօր համարձակ քն պաշտի , և անհաւատից նշան ինչ ոչ երևի : Ալ կալեչ այր մի՝ եհարց , թէ քաղաքս այս եփեսոսն է , և նա աւսաց . այո՛ որդեակ : Իսկ ամղիքոս շուարեչ 'ի կարծիս անկանէր . մի արդեօք հնարք լցեն այն՝ հեթանոսաց , առ որաւոյ զթա

քուցեալոն 'ի քրիստոնէից . կամ թէ ասէ՝
դարձոյց արդեօք նա՞ զսիրտ արքային , և
թոյլ ետ պաշտել աներկիւղ զքրիստոնէ-
ութի . սակայն և այնպէ՞ ոչ ունէր կալ 'ի վր
խորհրդոցն՝ յերեօաց այլ լալոյ փոփոխման
նմի , զոր տեսանէր : Աւ ասէ այրն ցամղի-
քոս . և դու ուստի՞ իցես՝ որ ոչ դիտես զքղքս
եփեսացւոց : Ասկ նա ոչինչ ասաց առ ապ-
շուէն . այլ դնացեալ ետ զգրամն 'ի հացաւ
վաճառն , թէ հաց տուր : Աւ նր տեսեալ
զգրամն հին և անսովոր՝ ոչ կարաց ճանաչել .
ցուցանէր և այլոց եղելոց 'ի շուկայն . և ոչ
նք ծանեան : Աւ ասէն ցամղիքոս . այր դու
ուստի՞ եք զայս . մի թէ գանձ գտեր 'ի
հնոց : Ասկ նորա ևս քան զևս վարանեալ 'ի
խնդութիւր , և չե ևս հանդարտեալ յահե
հեթանոսաց՝ աղաչէր ստիպելով , և ասէր .
փութամ գնալ յիմ դործ . խնդրեմ՝ տուք
ինձ հաց 'ի գին դրամոցս , և կամ զգրամն
դարձուցէք յիս , և թողէք երթալ . բայց
նք հարկեցուցանէին ասել , թէ ուստի՞ 'ի
ձեռս բերեալ իցէ նր զայն դրամս :

Աւ 'ի տարածիլ համբաւոյն 'ի մէջ ամբո-
խին՝ զեղան զնովաւ բազմութի մեկանն , և
առեալ տարան զամղիքոս առ բդեշի քաղա-
քին՝ որ կոչիւր անտիպատրոս : Հարցանէր
զնա բազմօք բդեշին . և նա ոչ գիտէր՝ թէ
զինչ ասիցէ . զի զարհուրեալ էր և 'ի զար-
մացման եղել : Հայնժամ արկին զփակեղն
'ի պարանոց նր , և առեալ տարան զնա առ
եպս քղքին , որում անուն էր մարինոս (?) .

եկն անդր և բռնաշին իւրովքն հանդերձ .
 և ասէին՝ թէ այրս այս վաղեմի գանձ է
 գտեալ : Իբրեւ ետես եպիսն զգրամն , և
 ընթերցաւ զանուն դեկոսի՝ որ գրեալ կայր
 'ի նմին , ասէ ցամղիքոս . ուստի՞ է քեզ այս ,
 և ո՞ւր գտեր զսա որդեակ : Վատասխանի
 ետ ամղիքոս հեղաբար . ոչ ուստեք իբրեւ
 նոր ինչ գտի զգրամն , այլ զոր յերէկն և
 յեռանդն վարէր քաղաքս ողջոյն . զի և ես
 ինքն յայսմ քաղաքի ծնեալ եմ և սնեալ :
 Եւ իբրեւ ետես՝ թէ ոչ հաւատան նմ , և
 ոչ է ոք՝ որ ճանաչէ զինքն , համարձակեցաւ
 յայտնել զանձն , և ասել զանուն հօրն և
 զպատիւն . որդի եմ ես ասէ հռուփոսի կում
 սի , որ մի է յաւագաց քիւփիս և 'ի մագիստ
 րոսաց դեկոսի արքայի : Եւ որք լուանն՝
 ծաղր առնէին զնա իբրեւ թափեալ 'ի խե
 լաց . և այլք համարէին խօսել բանս իսա
 բնուն :

Իսկ բռնաշին երկեցուցանէր զնա և ասէր .
 եթէ ոչ ասես՝ թէ ուստի՞ իցէ գրամն այս ,
 քիմ տանջանօք փորձեմ զքեզ : Յայնժամ
 ասէ ամղիքոս . աղաչեմ զձեզ տեսնիք իմ ,
 ասացէք ինձ զոր ինչ հարցանեմս . քաղաքս
 այս եփեսոս է . և դեկոս թիւրն 'ի քաղաքս
 է՝ թէ ոչ : Օ այս ասաց , և անդրէն շուրջ
 հայեր՝ տեսանել , թէ գտանիցէ զոք 'ի բազ
 մութեանդ 'ի ծանօթից իւրոց : Եւ նք ա
 սեն . քիւփիս եփեսոս է . այլ չիք թիւր 'ի վր
 երկրի՝ որոյ անունն նր դեկոս կոչի . թող
 թէ 'ի քիւփիս , ուր նստի իշխան 'ի գիմաց
 քնա

քնասէր արքային թէ ոգոսի: Վսէ ամղիքոս
ապշուի ունի զմիտս իմ, և ոչ գիտեմ զինչ
ասացից. ես յերէկ ՚ի քղքի աստ յայսմիկ
տեսի զդեկոս. և իշխանք նր և ծնեք տիւ
րէին քղքիս: Յայնժամ ասէ եման. ովայր
դու, կամ դու յիմար ես, և կմ'զմեզ խաւ
բել կամիս. ուր է դեկոս, զոր հարցանեա
ցմեզ. ՚ի վաղեմի և ՚ի հռասրաշտ թգրաց էր
նա: Արկնեաց անդրէն ամղիքոս, յերէկ
դեկոս ՚ի քղքս էր, և չարչարէր զքրիստոն
եայս. և մեք փախեաք ՚ի նմէ, զի և մեք
քրիստոնեայք եմք. և թէ ոչ հաւատայք
ինձ, եկայք զհետ իմ, և ցուցից ձեզ զըն
կերսն իմ. որ կան ՚ի թաքտի յողքոս լե
րին. և թէ գանձ կարծէք գտեալ ՚ի մէնջ,
ոչ վրիպիք ՚ի յուսոյդ:

Յայնժամ ասէ եման ցրդեշին և ցմդիկն. ով
եղբարք՝ տեսիլ իմն է բանս այս, և ցոյցք
նամ երկրի: Աւ յարուցեալ գնացին միաբան
զհետ ամղիքոսի. և յորժմ հասին ՚ի դուռն
այրին՝ եգիտ եման զկապարեայ տախտակն,
և ընթերցեալ՝ տեղեկացաւ և ցուցանէր
նմցն ապշութք: Իսկ որք ՚իներքս նստէին
երանելի մանկունքն, լուեալ զոտնաձայն
բազմութե ամբոխին, համարեցան՝ եթէ
յլմբռնել զինքեանս գան սպասաւորք դե
կոսի. բայց ամղիքոս յառաջեաց եմուտ առ
ընկերս իւր, և պատմեաց նոցա զնորահրաշ
փոփոխումն իրացն, և քաջալերեաց զնս բա
նիւք խնդութե. զի մեծ արար իմր ասէ զը
զորմութի իւր ընդ մեզ, և յայտնի արար զմե
ծու

Ծուծի սքանչելեաց իւրոց : Յետ այսորիկ մտին և այլք 'ի գլխաւորաց եկելոց 'ի յայրն . և տեսին զՍբ մանկունան նստեալ զոճարթ և լուսափայլ դիմօք . և երկրպագել ողջոյն ետուն և համբուրեցին զկենդանի նահատակս քնի : Յայնժամ սկսան նք պատմել մի իմ միտջէ որ ինչ անցք անցին ի նոսա , և զամ եղեալ գործսն յաւուրս իւրեանց :

Եւ վաղվաղակի փութացաւ գրեաց եման առ թէոդոս թգրն զսքանչելիան՝ որ եղեն 'ի սքանչելի յարութե մանկանցն եօթանեցունց : Եւ նա իբրեւ լուաւ , լի եղև անպատում ուրախութե . յարեաւ ճեպով ճնշ աւրար 'ի բիւզանդիոյ և եկն յեփեսոս , և բազում ժողովուրդք ընդ նմ . զի որք լսելինն՝ զհետ ընթանային : Եւ 'ի մերձեցալ արքայի՝ ելին սքքն իւառաջ նք . և տեսեալ թէոդոսի զերանելի մանկունան , զի փայլէին երեսք նոցա անպայման գեղով իբրեւ զկերպարանս զգեցեալ հանդերձել ճին , սքանչացաւ յոյժ . և իջեալ յերիվարէն՝ ողջունեաց զնս , և անկեալ զիւրաքանչիւր պարանոցաւ՝ համբուրէր զնոսա ջերմ արտառնօք :

Յետ այսորիկ մտեալ 'ի յայրն՝ նստան 'ի տեղւոջն , ուր քունել էին երանելիքն . իօսսեցան ի թգրն , և ասեն . խաղաղութե կացցէ թգրութի քո . և արդ՝ գիտեա՛ , զի վստրտմունք սրտի քո և ամբարեպաշտից՝ յարոյց զմեզ նմ իբրեւ 'ի մեռելոց . զի սովաւ 'ի միտ առնուցուն նմքին զզօրութիս արարչին ,

չին, և ծանիցեն միմիկ՝ եթէ գոյ յարութի
հողացեալ մարմնոց մեկան. զի նոյն տը է՝
որ յարոյց զմեզ՝ ի մահահանգոյն Կնքմանէս
յեա այսչափ թմկաց, և ունի յարուցանել
զամսին՝ որք Կնքեն ի գերեզմանս: Աւ
զայս ասացեալ՝ խնդրեցին օրհնութի յեպիս
կոպտէն, և խոնարհեցուցել զգլուխս իւր
եանց առ Կնք յանդիման թգրին՝ աւանդե
ցին զհողիս ի ձեռն հրշմկաց Կնք:

Իսկ թգրն և եպօն հանդերձ Կնք բազմութի
ի հիացման եղել՝ փառաւոր առնէին զԿնք:
Հայնժամ հրամայեաց թգրն՝ առնել մի մի
տապանակս ըն թուոյ եօթանց սքց, և զար
դարել ոսկւով և արծաթով, և դնել ի նս
զմարմինս սքցն Կնք: Աւ մինչդեռ կազմէին
զայն, ի գիշերին յայնմիկ երեւեցան սքքն
թգրին, և ասեն. զմեզ Կնք ի հողոյ յարոյց,
և ոչ յոսկւոյ կամ յարծաթոյ. վնք յերկրի
անդ՝ ուր յարեաք, ամփոփեալ զմեզ. զի և
ի միւսանդամ գալտեան փրկչին՝ ի հողոյ
անտի յարիցութի: Ապա ի վաղիւ անդր հրա
մանաւ արքայի փորեցին զտեղին, և անդ
եղին զսքան. և արարին զայրն եկեղեցի, և
զարդարեցին ոսկեզօծ ապակւով. և կատա
րեցին անդ ամենաժողով տօն սքցն. և ա
պա դարձաւ թգրն ի կոստանդնուպօլիս ու
րախութի մեծաւ գոհանալով զԿնք: Աւ որք
լուանն, հաստատեցան ի հաւատա յարու
թի. և եղև անպատմելի խնդութի ուղղաւ
փառաց: (8)

Կործեցաւ այս Կնք ըն ճշգրիտ ժամանաւ
կա

կազմուի , յամի տն 389 , որ էր մեծապա
ներորդ ամ թգրուէ մեծին թէոգոսի , ճի
ամօք յետոյ քան զաւուրս դեկոսի . որպէս
մեկն դնի 'ի յայտմաւորս մեր . և վնկ իսկ
խորհրդով կատարի 'ի մեզ տօն սբ. մանկանցս
եփեսոսի՝ զոյգ ը տօնախմբուէ սբ. յն թէո
գոսի թգրի , բաց յուրոյն յիշատակէ նոցին
եօթն ննջողաց յայլում նուագի . ոն թէ
այն իցէ յիշատակ ննջման նց . և այս յիշա
տակ յարուէ նց :

Նոյնպէս գտանեմք և 'ի տօնացոյցս յու
նաց և մոսկովաց երկիցս 'ի տարւոջ զյիշա
տակ սոցա . յօգոստոսի 4 . և 'ի հոկտեմբե
րի 22 . թէպէտ և 'ի բասիլեան յայտմա
ւորս յունաց՝ 'ի միում վայրի և եթ գրի
պատմուի նոցա . 'ի հոկտ . 23 . ոն և յայս
մաւուրքն մեր դնէ լոկ 'ի հոկտ . 24 : Նը
կիցս յիշատակէն զսոսա և եթեովպացիք և
զփտիք՝ 'ի զանազան աւուրս . իսկ առ հռով
մայեցիս թէպէտ և 'ի 27 . յուլիսի դնի յի
շատակ նց , բայց առ այլեայլ վկայաբանս
նոցին գտանի և 'ի 27 . յունիսի . կի՞ յօգոստ .
28 . և կամ 11 : և չիք ազգ քրիստոնէից՝ որ
ոչ առնիցէ զյիշատակ սբ.ցս գոնէ միանգամ
'ի տարւոջ :

Նյլ որպէս սքանչելի եղև ննջումն և յա
րուի 'ի սբ. մանկանցս , նոյնպէս և երևելի
սքանչելիք պատմին զնցէ յետ միւսանգամ
վախճանի նց . յորս մեծ է այն , զի և 'ի յե
տագայ դարս ասի՝ թէ անասական պահել
իցեն մարմինք նց 'ի նմին այրի , և տեսեալ
'ի

՚ի բաղմաց՝ ոչ միայն յարևելեայց, այլ յարևմտեայց ևս: Վնդի վկայէ և գրիգոր տուրովնեցի՝ որ ծաղկեցաւ սրբութիւն ի վախճան վեցերորդ դարուն, թէ յաւուրս իւր կային անդ յայրն ողբոսի մօտ յեփեսոս մարմինք սբցս՝ իւրեանց զգեստութիւն ծածկեալք: Ալ ի վարս սբյն վիլլիբալդոսի գրի ի ը դարու, թէ ցուցանէին զմարմինս նոցա ուխտաւորաց եկելոց անդր՝ տակաւին իբրև կենդանիս:

Վոյնալէս կային և ՚ի ժն դարու. ոմ յայտէ ՚ի վարուց սբյն եղոճարդայ արքային անդղիացւոց, զոր գրեաց ելրեդոս արքայ ՚ի յաջորդ դարուն. ուր պատմի և այսպիսի ինչ հրաշալի. զի յաւուր սբյ զատկին յետ հազորդեւոյ տբ խորհրդոյն՝ եկն արքայ եղոճարդ յապարանս, բաղմիլ ՚ի սեղան ը մեծամեծս իւր. բայց միտք նր ոչ զկերակրովք և զլմայելեօք յածէին, այլ՝ զերկնային խորհրդովք և զնծային յայտնութիւնք. մինչ զի ստէպ ստէպ զանձն ժողովէր յուտելն՝ ոմ պատկառելով յումեքէ, և յեղակարծ փոփոխմունս ՚ի դէմն ցուցանէր՝ զոճարթուն և տխրուն: Այլ իբրև առանձինն եղև ընդ ոմանս ՚ի մտերիմ սիրելեաց իւրոց՝ յառաջիկայուն ենպի միոյ, և արքայի միոյ, թախանձէին զարքայ՝ ասել զպատճառս այնպիսի շարժմանց այլայլութիւն:

Յայնժամ յոգւոց եհան բարեպաշտ արքայն, և ասէ. մինչդեռ բաղմեալ կայի ՚ի սեղանի, յափշտակեալ հոգւով՝ տեսանէի զեօ

դեօթանեսին սք մանկունան եփեսոսի 'ի լե-
րինն ողքոսի՝ ընկողմանեալս յայրիանդ իւ-
րեանց , և յակնարկել իմում խնդամիտ կա-
րօտանօք 'ի կերպարանո գիմաց նց և դիտա-
կի և զգեսառուց , տեսի և ահա յանդիման
աչաց իմոց շրջեցին զանձինս կողմանէ 'ի
կողմն իբրև յանկողնի . զի որք ցայժմ հանդ-
չէին 'ի վր աջոյ կողման , դարձուցին զան-
ձինս յահեկակողմն : Աւ այս է ասէ նշան
մեծի փափօխուէ , որ հանդերձեալ է լինել
'ի վր երկրի վր մեզաց միկան , յառնել ազ-
դի 'ի վր ազգի , և լինել ահագին արկածից՝
ցամա եօթանասուն . զի զայնչափ ամս կաց-
ցեն սք մանկունքն 'ի վր ձախոյ ուսոյ իւր-
եանց : Իսկ որք լուսնն զասացեալն 'ի թա-
գաւորէն՝ զարմանային . զի և չէին իսկ տե-
ղեակ վր բանի մանկանցն այնոցիկ . և թա-
գաւորն սկսու պատմել նց մի ը միօջէ զվարս
և զչարչարանս նց , և զօրինակ ննջմանն և
յարուէ՝ տալով և զանուննս իւրօքանչիւր :
Հայնժմ խորհեցան եպսոսնք և մեծամեծք
անդղիացւոց առաքել գեսպանս առ կայսրն
յունաց 'ի կօստանդնուպօլիս՝ վր ստուգու-
թե բանիցս այսոցիկ . և հրամանաւ կայսեր
զնացին ոմանք յեպսաց և յերիցանց յունաց
յեփեսոս՝ հանդերձ դեսպանօք արեմբա-
եայց . և մտել 'ի յայրն եօթն ննջողաց խրն
կօք և մամեղինօք՝ տեսին զնս տարածեալս
'ի վր ձախոյ կողման իւրեանց . և դարձան
հիացմամբ 'ի տեղիս իւրեանց :

Օ այստաիկ յնջ բերեն բոլլանդ եանք խու-
զար

զարկուք հին վկայաբանութեց՝ առանց ընդ-
բանս ինչ ածելոյ, առեալ ՚ի գրոց ելրեդո-
սի արքայի հռեվալեցւոյ՝ որ էր ՚ի ժք դա-
րու՝ մերձաւոր ժմկաւ. զնոյն վկայէ ասեմ
և ժմկակից նք գոճիլելմոս մալմեսքութեացի,
և հաստատէ զկատարումն գուշակութեան յա-
ւուրս իւր լինել : Վ.ՅԼ մեք յայտնի տեսա-
նեմք զայս նշան գուշակութե արդեամբք
գլխաւորեալ ՚ի նմին ժն դարու՝ դրեթէ ՚ի
վերայ համօրէն տիեզերաց. զի յետ մահու
նախասացեալ երանելոյն եդոճարդայ ար-
քայի եղև փոփոխութի մեծ ՚ի վք Զի՝ ՚ի զօ-
րանալ թուրքաց յարևելս. որ է ժմկ բարձ-
ման թգրութե ազգիս մերոյ ՚ի տանէ բազ-
րատունեաց, և աւերածոյ Զին հայոց և ա-
սորւոց և այլ բնմ տեղեաց յերեսաց տուղ-
լիլայ և ալփասլանայ. յորում ժմկի աւար
հարին և զեփեսոս ասիացւոց. թող և զազ-
գի ազգի խռովութիս՝ որք կային զայնու
ժմկաւ ՚ի նորութե յունաց և արեմտեայց :
Պատմէ և հռեներոս միայնակեաց ժք դա-
րու ՚ի լեողեան վանս սքյն լաւրենտիոսի՝
զայլ առանձին նշան բժշկութե եղեալ ՚ի վք
անձին իւրոյ բարեխօսութե Եփեսոսաց Եփեսոս
կանցնենդաց : Վանդի անկեալ իմ ասէ ՚ի
հիւանդութի ծանր՝ հիւծեչ էի իսպառ ՚ի ցա-
ւոց, և ոչ կարէի շարժել անձամբ զանձն.
և մինչդեռ ես յոգիս ապաստան կայի՝ ակն
ունելով մահու, եկն առ իս ոմն յեղբարց,
և իրատեալ կարդալ յօգնութի զԵփեսոսնենդ
մանկունս, ասելով թէ նորա երազահաս

օգնականն են հիւանդաց , և տաննայ քաղցր
նինջ : Աւ ես լուայ նմ , և արարի ը բանի
նր . և վղիվղկի եղև առ իս ձայն 'ի ներքուստ
զիասէր . հաւատք քո կեցուցին զքեզ . և 'ի
զարմացման եղե՛լ տեսանէի հողւով զգասս
երանելեաց՝ որ յերկինս , և 'ի մէջ նայ զեօ
թանեսին սբ մանկունանս պայծառացեալ
փառօք : Աւ իբրև դարձան միտք իմ յիս ,
գտի զանձն իմ նմիւ առոյգ , և զօրացե՛լ
յարեայ յանկողնոյ , և կատարե՛լ առողջութիւն
չոքայ ը եղբօրն ը այնմիկ 'ի մատուռն մօ
տակայ , և գոհացայ զայ :

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ :

(1) () պատմութի սբ մանկանցս եփեսոսի՝ որ առ
գերահրաշ սբանչելեացն ննջման և յարուէ նց յապուշ
կրթէ զմմ լսելիս , և ծածանէ զխէզս թերեհաւատից ,
ոչ միայն քրիստոնէայք ը մմ Ծ սփռեալք՝ 'ի սկզբաւ
նէ և այսր ունին հաստատութի (ում հաստատէ և փոս
որ էր 'ի թ գարու) , այլև այլազգիք անգամ անդրս
տին 'ի ծագմանէ գենին իւրեանց 'ի է գարու . ը սրում
նախկին առաջնորդն նց՝ ում զայլ ինչ ինչ , նոյնպէս
և զայս հրաշալուր անցս առեալ 'ի քրիստոնէից՝ այ
լովք հանգամանօք անցոյց 'ի գիրս իւր . զոր և յետինք
նր իբրև թարգմանք բանից նորին առաւել ևս ծանրա
ցուցին տարապայման յաւելուածովք : Զայս մմ հաս
տատէ հռենաւտոգիոս 'ի պատմութե պատրիարգացն
աղեքսանդրիոյ՝ 'ի մէջ բերելով զանուանս հագարացի
և պարսիկ հեղինակաց :

Բայց զայդ թողեալ՝ և ակնարկեալ մեր 'ի վկայաբա
նութիւնս իւրաքանչիւր աղգաց քրիստոնէից , միօ
րինակ գտանեմք յամսին զճմարտունի պատմութեմ
ը գլխաւոր պարագայից , որք միայն են խնդրելի . և
եթէ անաչառ կամք իցեն՝ ում մեզ ասել , նոյնմ և այս

լոց լսել, ճշգրտոյն և ընտրելագոյն անասնի առաջիկայս պատմուի 'ի յայսմաւորս հայոց՝ իբրեւ 'ի հնագոյն օրինակէ և յանապակ աղբերէ առեալ, քան առայլս • վնյ և մեք առաւել զմերս կալաք անփոփոխ, և սակաւ ինչ կարօտացաք առնուլ և յայլոց: Նախ՝ զի այլք բազում մասամբ՝ պէսպէս խորհրդածուեց զհետկրթեալ, և հռետորական լալոյնմանց կմ պատճառաբանուեց (զի յայս ձգէ զմի ընթացք հրաշական անցիցս), չունին այնչափ զգգուշաւոր հնութե նշանակ • ում հայումս: Երկրորդ՝ զի ոչ գտանի ինչ 'ի հայումս, որ ոչ գտցի յայսմ կմ յայնմ հին վկայաբանուե յունաց, լատինացւոց, ասորւոց, արաբացւոց, եգիպտացւոց, եթէովպացւոց ևն • իսկ յայլս իւրաքանչիւր գտանի ինչ ինչ՝ որ չմիաբանի և ոչ լա միումն յայնչափ լեզունաց կամ 'ի մատենագրաց • ում տեսանէ՝ որ միանգամ մանր կրկաէ: Երդ՝ որ մեծն է քան զեմմ, ստոյգ Ժմկագրուին յամսին տկարանայ • իսկ 'ի հայումս անմիւրէպ ընթանայ:

Եւ պարզաբար ասել • հայերէն օրինակն մեր պիտէր բոլանդեանց՝ 'ի ցրել գիւրաւ զպէսպէս առարկոճածս յեանոց: Տեսանեմք՝ զի բարոնիոս հանէ քանի մի լա գիմուիս 'ի վր պատմուե եօթն մանկանցս եփեսոսի • քայց քաջ լուծանէ զլա գիմուիս նր աստեման ասորի, ում և մատթէոս հռագերոս յսեան • և յիրաւի՝ զի դուշնաքեայ մտածուիք են, և սովորական գիւտք կրիտիւսաց, քի գատողաց՝ 'ի դժոճարահաւատալի իրս • մինչ զի աւելորդ է մեզ երկրորդել աստանօր: Ուր և բոլանդեանն դուժիլեմոս կոպեր՝ թէպէտև չկամեւով յաղթող ցուցանել զաստեման ք զբարոնիոս, անտարբեր կամի պահել զանձն ընդ մէջ նոցա, քայց արդեամբք 'ի կողմն ճշմարտասիրուե ձգի, և ըմբերանէ զայնոսիկ՝ որք վայրապար աարակոյսս հանեն 'ի վր ճշմարիտ պատմուեթեց • մնադ յորժամ չիցէ նց ակնարկել և յտրեւեան մատենագիրս, այլ յարեմտեայս և եթ յածեալ: Եւ արդ՝ եթէ աստեման արեւելեան իրաց գիտակ իւրով մասամբ (քի տեղեկուք ասորի և արաբացի գրոց)՝ ըստ բաւականին լուծիչ գտաւ առարկութեցն արեւմտեայց, քանի՞ն առաւել յաջողակի յառաջ խաղայր 'ի բանս իւր, եթէ և հայերէն վկայաբանութե լինէր հասու:

Վն զի գլխաւոր վարանք ամ խուղարկոճաց և երկուստեք վիճողաց յայսմ պատմուե՝ հաստատել է 'ի մի և 'ի

ի նոյն անհաստատ հիմն , յոր յանգէտս միաբանին . այն է՝ թէ 'ի յառնել եօթն ննջողաց՝ կայսր հռոմոց իցէ փոքրն թէոգոս . և լն նմին չափեն զմիջոց ննջման մանկանցս՝ յաւուրց անտի գեկոսի : Բայց սակայն պարտ էր գնել ըստ հայուսմս՝ յաւուրս մեծին թէոգոսի . ոմ ճառքնաւորն մեր 'ի բուն իսկ 'ի պատմութե վարուց նր խօսի զանցից եօթն մանկանցս՝ իբրեւ զգործոց Ժմկի նր . զնոյն է տեսանել և 'ի հայերէն թարգմանութե սոկրատայ . և յայտմաւուրքն մեր ոչ միայն յիշէ զանուն * թէոգոսի մեծին , և բարեպաշտ ուղղափառ թգրին || , այլև գնէ զմիջոց ննջման նց ամս ճիս . որ անկանի անվրէպ յաւուրս մեծին թէոգոսի . զի գեկոս նոսաւ յաւ մի ամն 249 . յոր յաւելել զամս 140 , լինի ամ ամն 389 . այն է Ժաներորդ ամ թգրութե թէոգոսի մեծի : Համաձայնի այսմ (լոկ տարբերութե երից և եթ ամաց) և եւտիքիոս պատրիարդ աղեքսանդրիոյ 'ի տարեգրութե արաբացւոց՝ յասելն . * Յուլիանոս ամի կայսերութե թէոգոսի մեծի յայտնեցան մանկունքն՝ որք յաւուրս գեկոսի արքայի թաքուցել էին յայրն եփեսոսի || . ոմ և 'ի գիմաց եփեսպացւոց երկրորդէ ասելով . * որ այժմս թգրէ՝ թէոգոս մեծն է || : Սոյնպէս պարտ է իմաւ նալ և զոչ սակաւս 'ի մատենագրաց և 'ի վկայաբանից , որք պարզանց ասեն՝ թէոգոս թգր կմ կայսր , առանց գնելոյ մեծ կմ փոքր : Ուր այլք առհարկ՝ եթէ հինք և եթէ նորք , գնեն թէոգոս փոքր , կմ թէոգոս որ գի արկադեայ . որ է յայանի վրիպակ՝ և քար դայթակ զուէ դատողաց . զորս միայն գրութե մեր ունի ամբել : Նախ՝ զի 'ի գնիլ փոքուն թէոգոսի՝ պնդէ բարոնիոս , թէ չգոյր յայնժամ այլ հերձոնած յեկեղեցւոջ բաց 'ի նետաորականաց և յեւտիքականաց . և չիք բան առ ումեք՝ թէ յարուցել իցեն յայնժամ Ժիսոզք յարութե մեռելոց . այլ 'ի գնել լն մեզ թէոգոս մեծ՝ չունի ասել զայդ , այլ լն հկնկն . զի լն ամ մատենագրաց Ժմկ էր այն՝ ամ հերձոնածոց և աղանդոց . զորս և բաղմօք թուէ Ժմկակիցն գրիգոր անաբան յոտանաւոր վարս իւր , և լն նն 'ի համար արկանէ և զուրացողս յարութե մարմնոց : Երկրորդ՝ առաւել զորէ առարկութեն 'ի պապասական ձեռնարկութե առ թէոգոսիւ փոքու , ք առ մեծաւն . զի յաւուրս փոքուն են ծաղկեալ եկեղեցական պատմիչք գլխաւորք՝ սոկրատ , սոզոմենոս , թէոգորեոս , և այլք . որք 'ի պատմելն զերևելի անցս Ժմկի իւրեանց՝ հաւանականաբար ունէին յիշել և զսխալութե

Եօթն ննջողաց, եթէ յաւուրս իւրեանց լինէր յարու-
թի նոցա. և սակայն չէ ինչ՝ եթէ չգրեցին զեղեւն
յնջադոյն առ մեծն թէոդոսիւ. առ որով և չկայ իսկ
երևելի պատմիչ եկեղեցական, ուն կան արտաքին պատ-
միչք հեթանոսք. որք յայտ է թէ և կամակար լռէին
զայնպիսի պանծալի վկայութի քնական հաւատոյ :
Եւրդ՝ անլուծանելի մնայ առարկունածն այն, թէ առ-
փոքրն թէոդոսիւ չգոյր եմքս յեփեսոս մարինոս ան-
ունամբ, որ յիշի 'ի պատմութե Եօթն ննջողացս թ հին
վկայաբանութեց հանդոյն հայուամ. մինչև յանհնարս
մտել յեանոց բազմաց՝ անհամբաւք փոխեցին զայն ա-
նուն, և եղին՝ ոմանք մեմնոն, և ոմանք ստեփաննոս.
զիսոքա էին եմքսունք եփեսացւոց յաւուրս թէոդոսի
փոքու : Եւ սակայն 'ի պահել զԺմկ մեծին թէոդոսի՝
քնաջինջ լինի այդ գծունարութի. զի ուն յայտ է 'ի պատ-
մութե սոկրատայ, է. 23. և սոկրոմենոսի, է. 17. յաւուրս
մեծին թէոդոսի՝ մարինոս ոմն, որ երբեմն եմկս էր
արիանոսաց 'ի կոստանդնուպօլիս, անկեալ յայնմ ա-
թոռոյ՝ զհետ եղև եմքսութե եփեսոսի, ուր իւր իսկ
եղևալ էր զայլ ոմն ագապիոս անուն 'ի համախոհից
իւրոց, զի ցայնվայր արիանոս եմքսունք զօրացեալ էին
յերևելիքիլքս. զորս առ սակաւ սակաւ փոխեաց բա-
րեպաշտն թէոդոս՝ կամ յաթոռոյ, և կմ յաղանդոյ :
Չրդ՝ զի բաց 'ի յայամաւուրաց մերոց, ուր անվրէպ
գնի Ժմկագրութին յաւուրց գեկոսի մինչև ցյառնել
մանկանց առ թէոդոսիւ մեծաւ յետ 140 ամաց, այլք
առհարկ՝ որք առ թէոդոսիւ փոքու գնեն զյարութի
նց, զանհեթեթ վրիպակ Ժմկագրական բարձեալ բե-
րեն. սր 'ի գիրս յակոբայ սրճեցւոյ գնի, թէ Եօթն ման-
կունքն ննջեցին զամս 372. զոր եթէ յաւելցես 'ի Ժմկ
թմբուե գեկոսի՝ որ նստաւ յամի ամն 249, յարութի
մանկանցս լինի յամի ամն 621, որ է Ժքերսորդ ամ հե-
րակի. յորում Ժմկի մեռեալ էր 'ի վաղուց և ինքն սրբ-
ճեցին. մինչ զի հարկ է ասել՝ թէ հաշուն այն 372,
ամաց, պարտի լինիլ ոչ միջոց ննջման սբ մանկանց.
այլ՝ Ժմկ յառնելոյ նց առ թէոդոսիւ մեծաւ. զի ար-
դարև թէոդոս մեծն թմբեաց յամի մրդեղութե 372, թ
հաշուն յունաց. որ պիտէ հարկ թունականին քնի 379.
Բայց սակայն զնոյն անբերելի վրիպակ վարէ և սու-
րիոս իբրև 'ի մետափրաստիսէ, մեկն ասելով. * ան-
ցեալ էին 372 ամք յորէ անտի ննջելոյ նց մինչև ցօրն
յորում յարեան ||. և կրկին ևս դրէ 'ի բերանոյ գա-
տաւ

տաւորին՝ թէ դրամն այն զոր ունէր ամղկբոս , * 'ի մակագրուէն և 'ի նշանէն ցուցանի՝ 380 ամօք յնշ ք զմեզ լեալ ॥ . ևն :

Զնոյն սխալանս ըօրինակէ և փոտ՝ յասելն , թէ մանկուիքն յարեան * յետ 372 ամաց , յորժամ ընկալաւ և վարէր զկայսերուի թէոգոս՝ մինչև յերրորդ աղգ ॥ , որ է ասել՝ առ թողամբ նր թէոգոսիւ փոքու . ըստ որոյ և յարէ զկնի , թէ * լը երրորդ ամ էր յայնժամ թգրուեան թէոգոսի , յորժամ զայս մեծ նշան եցոյց ԹԺ Եի ॥ : Զնոյն վրիպակ պահեալ տեսանեմք և առ ԹԺ Իէլի : Նոյն սխալ դնի և 'ի բասիլեան յայսմաւուրս յունաց , թէ եղև յարուծի եօթանց ննջողաց * յանցանել ամաց երեքհարիւր և հք. յաւուրս թգրուե թէոգոսի փոքու ॥ . որ է՝ ըստ վկայելոյ նաև բոլլանդեանն կոպերայ՝ * թանձր վրիպակ Ժմկագրական ॥ : Զնոյն գտանես և 'ի վկայաբանուծե մասկովաց՝ հանդերձ այլով անիմանալի սխալանօք . զի ասի . * ննջեցին ամս 372 . և մեռան յամի 377 ॥ . ուր երկրորդ թըւականն առաւել դժուարուծի կրէք զառաջինն , ուն զիւրդ և իմասցիս , եթէ ոչ ընթեռնուցուս այսմ , ննջեցին մինչև ցամ մդեղուե 372 . և յայնժամ յարեան , և անդրէն մեռան յետ հնգից ամաց յամի 377 . բայց ոչ ոք գնէ զնմ հինգ ամ կացեալ յետ յառնելոյն , այլ 'ի նմին ամի փուծով ննջեալ անդրէն (գուցէ յետ հնգից աւուրց) : Նովին սխալանօք և 'ի հին օրինակս վկայաբանուծեց ասորւոց և արաբացւոց և մառոնւոց առ ասսեսմանայ՝ դնի միջոց ննջման նց ամս 372 . կմ 309 = ուն և 'ի ժամերդուե ասորւոց դնին ամք 350 . ևս և 'ի գիրոս այլազգեաց՝ ամք 360 :

Չայս Թմ տեսել բոլլանդեանն կոպերայ՝ առէ . * Եւ ո՞ր կարէ դիւրաւ որոշել , թէ այս վրիպակ արդեօք առաջինն հեղինակին իցէ ընծայելի , եթէ հին գրչի , որում զհետ չոքան և այլք կոյր զկուրայն ॥ : Միայն ոմանք ոմանք՝ ի զգաստ մատենագրաց՝ ի վր հասել ակնյայտնի սխալանաց՝ անձամբ անձին յօրինեցին զԺմկագրուի յարմարական . զթ թէոփանէս եգ զմիջոց ննջման մանկանցն՝ ամս 184 . կեդրենոս՝ ամս 170 . ոմն 175 , այլ ոմն 187 , կմ 197 . միւս ևս այլ . 152 . և այլք այլաաղգ . յորոց և ոչ մին ունի զվաւերականուի . զի հայելով յըարձակ ամս թգրուեն թէոգոսի փոքու՝ (առ որով ենթագրեն զյարուծի մանկանցս) , ը մտի դնէ ոմն յայս ամ , և ոմն յայն ամ նոյն թգրի . ուստի և

վայրապար՝ ի քերան մտանէ կոպեր բողանգեան , թէ
 որն ի նոցէ իցէ ստոյգ . * զսոյն (ասէ) գործ է գտանել ,
 և աստ է ամ ճիգն աշխատուէ ॥ . Եւր արդեօք , զի
 և սք ասէ՝ որք զերծ են ի թանձր սխալանաց առաջ
 նոց , * մեծամի տարածայնին ի մէջ իւրեանց՝ ի նշա
 նակել զամն , յորում եղև այն հրաշալի յարուի ॥ . զի
 Եւ հաշուի թէոփանեայ՝ լինի յամի ամն 434 . Եւ կեդրե
 նեայ՝ 420 . Եւ գիտնեալեայ ասորւոյ՝ որում զհետ երթայ
 աստեման , յամի 425 . ուն և Եւ այլում ասորի հեղինա
 կի՝ զոր նոյնն Եւունելի գաաի աստեման , յամի 437 .
 Ըստ սիգիբերտոսի՝ յամի 447 . որք առհօրկ հային յա
 լուրս թէոգոսի փոքու . իսկ ըստ մոմբրիտիոսի՝ ան
 կանի յամ ամն 402 . որ է Ժմկ արկադեայ կայսեր : Յա
 լելու կոպեր , թէ * այլք անորոշակի գնեն զվերստին
 յառնելն վկայիցս՝ ի վերջին Ժմկս կայսերուէ թէոգոսի .
 և այլք զայլ ինչ ընտրեն ասել . մինչև ճշմարտիլ աս
 տանոր այնմ առակի , թէ որչափ մարդիկք՝ նոյնչափ
 կարծիք ॥ : Բայց՝ ուն ասացաք , բառնի այս ամ տարա
 ձայնուի և կնճիռն՝ գրուի յայսմաւուրաց մերոց . և
 ոչ և թէ կարօտիք ասել Եւ կոպերայ , * այլ այս վրի
 սակք Ժմկադրուէ ինչ ոչ վնասեն ճշմարտութե պատ
 մութե ॥ , այլ թէ՝ այս ամ վրիպակք գեղեցիկ ուղղա
 գրին ի յայսմաւուրաց մերոց , և այնն անստգիւտ
 պահի ամիւ ճշմարտուին :

(2) Ամբին միաբանին՝ թէ եօթն էին թոճով ննջող
 մանկուհին եփեսոսի . միայն գիտնեսիոս ասորի թոճէ
 ութ , այսն . մաքսիմիլիանոս , ամղիքոս , մարտեղոս ,
 գիտնեսիոս , յովհաննէս , սրապիան , եքստատագիա
 նոս , անտոնինոս . որ է վրիպակ առեալ ի հոմաձայն
 բանից , զոր վարէ յակոբ սրճեցի . զի ի խօսելն զմիոյ
 յընկերութենէ սրբոցս՝ մերձ գնէ զայս ձև բանից .
 * և եօթն ընկերք նորա ॥ . որ է թիւ բողորական
 խմբի նոցա . կամ թէ զկրկին անունս սրբոց՝ որ ի
 հեթանոսութե և որ ի քրիստոնէութե , շփոթեալ են ա
 մանք , և զմին ի նոցունց կրկին եդեալ . ուն և առ
 զնոն վկայագիրս գտանի ինչ ինչ տարբերութի մէջ ան
 ուանց նոցա . զի ի վկայաբանութե իմիք յունաց գրի վն
 հնգեցունց ի նոցանէ , թէ * երանելիքս այս յածային
 մկրտութե զայսպիսի ընկալան փոփոխութե անունաց , զի
 մաքսիմիլիանոսն կոչեցաւ աքիղիոս . գեմեարիոսն՝ յամբ
 ղիքոս . եքստակոստատագիանոսն՝ գիոմեդէս . անտոնի
 նոսն՝ կիւրակոս , և մարտինոսն՝ եւգլինէոս ॥ . իսկ ան
 ուանք

տէանք երկուցն պակասին : Կրիգոր տուրովնեցի՝ որ
էառ զայս պատմութի յասորի գրոց թարգմանուէ, գնէ՝
թէ առաջին անունանք նց էին . աքիղեառս, գիոմեդոս,
եւգինէոս, ստեփաննոս, պռորատիոս, սամբատոս, և
կիւրակոս . և 'ի մկրտութե կոչեցան ասէ . մաքսիմոս .
մաղքոս, մարտինիանոս, կոստանդիոս, գիոնեսիոս,
յովհաննէս, և սրապիոն : Իսկ այլք առանց որոշելոյ
զառաջին և զվերջին կոչմունս անունանց նց՝ զեօթն ան-
ունանս և եթ թոճեն (իմա յաւէտ՝ զոր 'ի մկրտութեն ըն-
կալան) . Հ . այսմ . մաքսիմիանոս, մարտինիանոս, ամ-
ղեքոս, գիոնեսիոս, կոստանդիանոս, անտոնինոս, և
յովհաննէս : Յ . մաքսիմիլիանոս, յամբղիքոս, մարտի-
նիանոս, գիոնեսիոս, յովհաննէս, կոստանդինոս, և
անտոնինոս : Լ . մաքսիմիանոս, մաղքոս, մարտինիա-
նոս, գիոնեսիոս, յովհ . սրապիոն, կոստանդին : Վկ .
մոսկովաց, մաքսիմիլիանոս, գիոնեսիոս, ամղիքոս,
մարտինոս, անտոնինոս, յովհաննէս, և մարկեղոս : Յա-
րաբացի տարեգրութիւն եւտիքիոսի աղեքսանդրացւոյ .
մաքսիմիանոս, ամղիքոս, դիանոս, մարաիմոս, գիոնե-
սիոս, անտոնիոս, և յովհաննէս : Առ փոտայ, և 'ի
վկայագիրս ինչ յունաց . մաքսիմիլիանոս, եքսակոստո-
դիանոս, յամբղիքոս կմ ամղիքոս, մարտինիանոս կամ
մարտինոս, գիոնեսիոս, յովհաննէս, և կոստանդինոս :
Յորս գուղնաքեայ և եթ խտիր տեսանի . իսկ մեք ընտ-
րեցաք զմեր ընթերցուած՝ որ 'ի յայսմաւուրս, միայն
'ի փոխ առեալ յայլոց զնախկին կոչումն անունանց նց .
զոր և երևինչանակել վկայագիրն եթեովպացւոյ՝ հան-
դերձ երևելի տարբերութիւն, 'ի թոճել անդ զեօթն ման-
կունս սյսմ . արսհալեդէս, գիոմեդէս, եւգինէոս,
գիմաթէոս, բռոնաթէոս, ստեփաննոս, և կիւրակոս .
զորս պարտ է վերածել 'ի համեմատութի այլոց վկայա-
բանից :

Իսկ մանկունք կոչին եօթն ննջողքն, ոչ այնչափ վն-
տղայական հասակին, զի ոմանք 'ի նմ պատանիք էին,
և ոմանք երիտասարդք, որչափ վն զի էին պաշտա-
կան պաշտօնեայք կմ զինոճորեալք 'ի սարս տրքունա-
կան . վն և փոա կոչէ միանգամայն՝ մանկունս, և պատ-
րիկս . ոմ և յաւետարանի՝ ծնյ հարիւրապետին մա-
նուկ կոչի յունական ոճով . և 'ի գիրս թիբրաց՝ ասի,
յարիցեն մանկտին և խաղայցեն . քն զօրականք առոյգք
(թերեւ 'ի դասէ առաւել քաջաց, կմ նորոգ ընտրե-
լոցն) . և 'ի պտրգամատուցի՝ զօրք առ հնրկ թիբրաց

քրիստոնէից՝ կոչին զինուորեալ մանկունք նոցա :
 (3) Վն կապարեայ տախտակին՝ զոր արքին յիշեն, սու-
 բիոս և եւաթիբիոս հանգերձ յաւելունւածով խօսին, թէ
 եղեալ էին երկու տախտակք կապարեայք՝ ի պղնձի
 արկղ փոքրիկ՝ երկաթուձք արծաթի կնքովք կնքեալ
 ի գրողաց անտի : Զորոց զանաւանս համաձայն հայ-
 ումս՝ թէոգորոս և ռուփինոս ասեն հին օրինակք յու-
 նական վկայաբանուէց : Իսկ տուրովնեցին կոչէ՝ թէո-
 գորոս և ռուբէն, և սուբիոս՝ թէոգորոս և բարբոս :
 ուն և եթէովպացի հեղինակ ոմն՝ թէոգորոս և մակե-
 դոն : միայն եւաթիբիոս զմի անուն յիշէ՝ տադդուս պատ-
 րիկ գեկոսի կոչելով, և վն բացման ալբին գնէ՝ թէ
 ի ձեռն հովոնաց առ տակաւ տակաւ բարձեալ էին
 քարինք ի գրանէ այրին, և մուտ ինչ բացեալ : Թող
 զի և զաղանդ ժխտողաց յարուէ ճիշէ սա բնաւ, զոր
 այլք առ հմրկ յուշ առնեն :

(4) Վն թէոգոսի թագաւորի տէս զոր ասացաք ի ծա-
 նօթ՝ (1) :

(5) Գլխաւոր տղանդաւորացս յիշի լոկ թէոգորոս առ
 փոտայ, առ մետափրաստեսի, և առ այլս ոմանս : բայց
 գրիգոր տուրովնեցին համաձայն հայումս յաւելու և
 զգայիոս, թէպէտև առանց յիշելոյ՝ թէ եկեմացիք էին :
 Բոս զթէոգորոսն զայն կոչէ եմս եգէացւոց, և մե-
 տափր՝ առ սուբիոսի եմս եգինացւոց : Իսկ ար իէլ
 կոչէ թէոգիտոն եմս եգեսիայ քաղաքի :

(6) Զեղանակ ննջման սբ մանկանցս անմարթ է որո-
 շակի յայտնաբանել, արդեօք տիրապէս մեռեալ էին,
 և լն ոճոյ գրոց փոխաբերաբար ննջել ասին, եթէ լոկ
 ի քուն թմրուած կային : Արն և գիցի՝ է գերաբնա-
 կան սքանչելիք առ յմայ : զառաջինն յայտնեն հմրկօրէն
 վկայաբանք լն Հ : Իբրև առաւել յարմար յեղծումն
 տղանդոյ ժխտողաց զյարուի : բայց կան և ոմանք՝ որք
 զերկրորդն թուին իմանալ : որ չէ այնչափ լնեւելի ի
 մաստուն քննողաց :

Իսկ զոգրոս, լն ձեռն՝ կամ ըստ տպ՝ զողքոս լեառն՝
 Շադրաց թողումք սրոշել : այն՝ որ ի տուրովնեցւոյն
 և յայլոց ոմանց կոչի կեղէոս կմ քիղէոս : զոր անգրա-
 տառութի գտանես տլքիէոս : ուն և ամղիքոս անուն
 մարթի լինել փոխադրուք մաղիքոս, ուստի և մաղ-
 քոս կոչի առ լատինս : Եւաթիբիոս տղեքսանդրացի
 գնէ զանուն լերինն քաոս : բայց սուբիոս հանդոյն հայ-
 ումս ունի՝ ոգրոս կամ ոգրոն լեառն :

(7) Չանուն եպիսկոպոսի՝ հանգոյն Հ, մարինոս
կոչեն տուրովնեցին և այլք յողովք՝ մանաւանդ ՚ի լա-
տին վկայագրաց . որ առ փոսայ և յայլ յոյն օրինակս
պակասուք միոյ վանկի կոչի մարոս , կամ մարոն . ուն
և առ Թր իէլի՝ մարիս . զոր եւտիքիոս կարծեալ է լի-
նել մարկոս : Իսկ սուրբիոս կամ մետափրաստէս կամա-
կար փոխեալ է ՚ի ստեփաննոս , ուն և այլք ոմանք փո-
խեն ՚ի մեմնոն , կամելով նշանակել զեպոս որ Ճմկակից
փոքուն Թէոդոսի . որ է հիմն իսխուտ . ուն բազմօք
ցուցեալ եղև ՚ի վեր անդր :

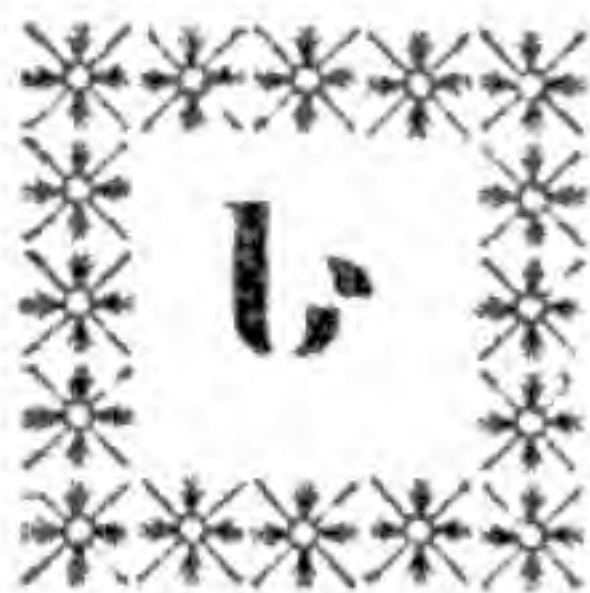
(8) Նորաշուր ինչ յաւելուած գնի ՚ի Հ . ՚ի վախճան
պատմուե սբցս՝ այսմ . * Ասի յոմանց՝ Թէ ՚ի դուռն
,, այնմ այրին՝ եգեալ է մարմին մարիամու մագդա-
,, ղենացոյն || : կամ ուն գրէ Թր իէլ . * Ասեն ոմանք ,
,, Թէ ՚ի դուռն այրին այնորիկ եգեալ կային նշխարք
,, մարիամու մագդաղենացոյն || : Այս աւանդ՝ Թէ-
պէտև ոչ գտանի նշանակել առ այլս , բայց կրկին միտս
ընծայեցուցանել ունի յոյն և լատին լսողաց . յոյնք՝ ուն
կարծեմ , սիրով թուներ յանձն առնուն . զի լը նյ մա-
րիամ մագդաղենացին յեփեսոս էառ զերջանիկ կատա-
րած կենաց իւրոց . իսկ լատինք՝ որք (մանաւանդ ՚ի
յեաին դարս) հաստատեալ են ՚ի մտի , Թէ ՚ի մար-
սիլիա դաղղիացւոց վախճանեցաւ նա՝ ճգնեալ յայրի
միում ևն , ունին ասել՝ Թէ այրն մարսիլիոյ շփոթեալ
է լը այրին եփեսոսի . միայն Թէ և զհիւնկն ՚ի դէպ է
է երկրորդէ : Այսպիսի կնճռոյ դուռն բանայ և այլ
աւանդ արեմտեայց , զոր ՚ի մէջ բերէ աստանօր կո-
տեր բողանդեան ՚ի վկայութե այլ և այլ հեղինակաց .
որպէս Թէ բաց յեօթն ննջողաց սբ մանկանց եփեսոսի
լեալ իցեն այլ ևս եօթն ննջողք ՚ի հիւսիսայինն գեր-
մանիա կամ ՚ի նորվեդիա . և դարձեալ այլ ևս եօթն
ննջողք ՚ի դաղղիա . բայց առաջինքն ՚ի սցէ ասին տա-
կաւին ՚ի նինջ կալ . և յեաինքն ՚ի չափու հասակի իւ-
րեանց փոխեալ առ ԹԺ պայծառ դիմօք , և լսկ այլա-
բանօրէն ննջող կոչեցեալ . որպէս օրէն է զմմ վախճա-
նեալսն ՚ի Թր ննջեցեալս կոչել : Ուր ասէ կոտեր , Թէ
են ոմանք՝ որք շփոթեն զսոսա ոչ միայն լը միմեանս ,
այլև ընդ եօթն մանկանցն եփեսոսի . բայց ինքն անա-
չառ խուղարկուք՝ յայս կնքէ զբանն . * ստոյգ է , Թէ
,, ննջողքն որ ՚ի գերմանիա , և որ ՚ի դաղղիա , որիչ են
,, յեօթն ննջողաց եփեսոսի || :

ՎԱՆՅԱՆՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

սրբուհւոյն Հոգիտայի , և որդւոյ նորա՝
սբ մանկանն Վիւրակոսի :

Ն . յաւելիս . 15 : Թր իէլ . ճարս . 15 : Հ . յաւելիս . 15 : Ս . յաւելիս . 16 : Սէտորորոս եպիսկոպոս ի հոնիոյ . 'ի Ռդլ . տա զոսիմոս : Սալլանդեանն Բաբեպրոս . 'ի Գ . հաս . յաւելիս . երես . 15 = 37 : Նառնիարս . երես . 419 : Սարոնիոս յաթի Թն . 305 . ԼԻԸ : (1)

Ե

ՐԱՆՆԻՒՆ ՅՈՒԳԻՒ

տա էր կին բարեպաշտօն և աղ-
նոճատոհմ 'ի Թիւրական ցե-
ղէ , յիկոնիոն քաղաքէ՝ որ 'ի
լիկայոնիա գաւառի՝ 'ի սահմանակցութե
Նին խաւրացւոց , յամս կռապաշտ արքային
դիտկղէտիանոսի . և յետ մեռանելոյ առն
իւրոյ այրի մնացեալ՝ հանդերձ փոքրիկ ե-
րախայիւ՛ , որում անուն էր Վիւրակոս , ան-
դադար պարապէր գործոց բարեպաշտուէ ,
և ջերմեռանդն աղօթիւք կանխէր առ նա՛
ցուցանել նմա զճնշ փրկուէ . և զյիշատակ
սբց անխափան կատարէր :

Եւ եղև՝ իբրև սկսան դառնաշունչ հողմք
հալածանաց շնչել 'ի վճիռստոնէից յերե-
սաց .

սաց դիտկողնե տիանոսի , կարգեցաւ հրամաճ
նաւ նորա դատաւոր նահանգին լիկայոնիոյ
դռմե տիանոս ոմն՝ այր գազանաբարոյ , և
յոյժ կամակից արիւնհեղուծէ սքց , յամի
մն՝ իբր . 303 :

Յայնժամ Խբ կինն յուղիտա երկեալ բնա
կել 'ի հայրենիս իւր , զի ծանօթ էր առ
ամսին քրիստոնէութի նր՝ հանդերձ երևելի
տամբ իւրով . և առաւել վն մանկանն հռ
գայր՝ զի մի կորզեսցի յանօրինաց . զի էր
մանուկ կայտառ և դեռաբողբոջ տիօք ե
րից ամաց : Վն որոյ թողեալ զամինչս և
զստացունաճս իւր՝ թէպէտ և բնմ էին յոյժ ,
և առեալ զորդին իւր զկիւրակոս տղայն՝
հանդերձ երկու և եթ նաժշտօք , մեկնեցաւ
'ի քաղաքէն իկոնիոյ , և գնաց 'ի սելևկիա՝
որ և սուղիկայ , մայրաքաղաք իսաւրիոյ կմ
սուրացւոց : Նայց և անդեգիտ զաղմուկ
հալածչաց հաւատոյ . զի աղեքսանդրոս ոմն
դատաւոր նորոգ հասեալ էր անդր արքու
նի հրամանաւ՝ խոշտանկանօք չարչարել և
կորուսանել զորս միանգամ չառնուն յանձն
զոհել դիցն ապողոնի :

Օայն տեսեալ յուղիտայ , և խորհեալ որ
ինչ յաճային գիրս գրելէ , եթէ տո՛ւք տե
ղի բարկունէ , (զի մի յանկարծակի անկցի
'ի ձեռս անօրինաց ,) անտի ևս խոյս ետ , և
գնաց 'ի տարսոն կիլիկեցւոց , ուր կարծէր
անծանօթ լինել երեսօք և անդորր գտանել :
Եւ ահա յետ սակաւ աւուրց եհաս անդր
նա ինքն աղեքսանդրոս դատաւոր . և դառ
նուք

Նուր անդէր և չարաչար տանջեր զքրիստո-
նեայս, որոնեւ լով զնոր ի ձեռն պաշտօնէից
իւրոց և մատնչաց :

Եւ տեսեալ քաղաքացւոցն տարսոնի զքա-
րետոհմ կինն յուղիտա և զպարկեշտ քաղա-
քավարուի նոր, հարցփորձ արարեալ ի վր
հասին, զի թգրազն է և յերևելի տանէ :
Եւ իբրեւ տեղեկացել գիտացին՝ զի քրիս-
տոնեայ է հաւատով, քզի և երկիւղածուի
նոր և համեատուի վարուցն վկայէին զնմէ,
կալան զնա և տարան առ դռն ան անքսան-
դրոս : Եւ ին յայնժամ առ նմա և երկոքին
նաժիշտքն. որոց տեսել է թէ կալան կու-
պաշտք զտիկինն, թողին զնա և փախեան .
և կացեալ ի հեռաստանէ՝ հայէին տեսա-
նել թէ զինչ արասցեն ընդ նմա :

Եւ իբրեւ ածաւ յուղիտա ի ձեռն զօրակա-
նաց առաջի դռնէին, ի գիրկս ունեւ լով զնոր
կիւրակոս՝ զնորակոչ վկայն՝ տղայ գեղեցիկ,
եհարց դռնէն և ասէ . ո՞րցես դու տիկին,
և յինչ կրօնս. զինչ է քախտքո և անուն և Ն :
Յայնժամ համարձակեալ երանելոյն յու-
ղիտայի՝ զքսական անունն և եթ ի կիր ար-
կանէր, և ասէր. ես քրիստոնեայ եմ, և վր
քրիստոսական հաւատոցս թողեալ եմ զմե-
ծուի իմ, և բազում ստացունաճս կայուն և
շարժուն, և զազգականս իմ և զծանօթս,
և եկեալ եմ պանդխտանալ յօտարութի
հանդերձ մանկամբս, զի թերեւս պահեսցի
հաւատս քոի :

Եւ արկացել դռնէն լե անվեհեր պիտինոր՝ ետ
առ

առնուլ զտղայն 'ի նմէ, և բերել առ ինքն :
 Եւ պա սկսաւ բնմ սաստիւն սպառնալ երա-
 նելոյն յուղիտայի, զի թողցէ զօրէնս իւր :
 Իսկ նա աներկիւղ դաւանէր զքս նաժ, և
 յանդիմանէր զանոտի պաշտօն հեթանոսու-
 թե, յօժարակամ յանձն առեալ մեռանիլ
 մի անուանն տն : Յայնժամ հրաման ետ
 դատաւորն դան հարկանել զնա դաւար ար-
 ջառաջօք : Եւ մանուկն կիւրակոս կողկո-
 ղագին հայեր, զի դառն տանջանօք հարկա-
 նէին զմայրն իւր, և յորդաբուխ արտա-
 ունօք ընդր՝ լաց եղեալ մի գթոյ մօրն : Եւ
 երանելի մայրն մոռացել զիւր զկիրս տան-
 ջանաց՝ 'ի նա հայեր լի նմ տրտմութիւն և
 ճգնութիւն . և 'ի սրտէ գոչէր առ նաժ՝ ողորմիլ
 մանկանն : Իսկ նա քանզի լսէր 'ի մօրէն՝ որ
 ասէր 'ի մէջ տանջանացն, թէ քրիստոնեայ
 եմ, և զոր յս պաշտեմ, զնոյն և տղայն նք
 կիւրակոս իբրեւ զաղաւնի քաղցր բարբառով
 զի մօրէն ասացեալն երկրորդէր, թէ քրիս-
 տոնեայ եմ, և զոր յս պաշտեմ :

Յայնժամ վայրի դահլիճքն ևս ք զեւ հարկա-
 նէին դժնեայ և անողորմ զերանելի կինն :
 Եւ նա ոչ այլ ինչ պատասխանի առնէր,
 այլ բազում համարձակութիւն երկրորդէր,
 եւ քրիստոնեայ եմ . և իբրեւ զանշունչ ոք
 ընդունէր զնամ զչարչարանս հարուածոց :

Օնոյն և մանուկն կիւրակոս ստեպ բարբա-
 ռէր զմօրն բարբառ՝ լալագին հեկեկանօք :
 Իսկ դատաւորն առեալ զտղայն 'ի գիրկս
 իւր՝ գգունէր և ողորմէր, զի մի լացցէ . և

կա

կամէր համբուրել զգեղեցիկ երեսս նորա :
 Այլ նա յերանելի մայրն դարձեալ հայեր
 խաղապատելով . և առաւել ևս կեղեր զիշ-
 խանն , և աքցոտէր , և զերեսս 'ի բաց դար-
 ձուցանէր 'ի նմէ . և ձեռօք իւրովք հակա-
 ռակէր ընդդէմ իշխանին՝ ելանել 'ի գրկաց
 նր , և դիմել առ մայրն : Այլ յոչ թողացու-
 ցանել դատաւորին՝ եղնդամբն իւրով մագլ-
 ցէր զերեսս նորա , և զճանկն 'ի մօրուսն
 ձգէր : Այլ 'ի հարցանել դուրին՝ թէ զի՞ է
 քեզ , և զի՞նչ խնդրեա , նա փխկ ակնուոյ՝
 իրրեւ ձագ տատրակի քաղցրաձայն՝ 'ի բու-
 նոյ իւրմէ ձայնի մօրն հետեւելով՝ դատա-
 ցեալն 'ի մօրէն անդրէն նունագէր և ասէր .
 ես քրիստոնեայ եմ ո՞նչ զտիկին մայրն իմ :
 Մինչև զայրացեալ դատաւորին , և զգլխ-
 ունս յանհարին կատաղութի փոխեալ՝ կա-
 լաւ զոտից մանկանն և 'ի բարձրաւանդակէ
 անտի բեմին , այս է 'ի բարձր գահոյից ընդ
 աստիճանսն 'ի վայր ընկենոյր՝ զարկուցել
 զգետնի . և հարեւ զքարի՝ ձեղքեցաւ գլուխ
 ամենայաղթ մարտիրոսին սէյն կիւրակոսի .
 որով և ցնդեցաւ ուղեղն՝ սբ. տղային . և վը-
 տակք սբ. արեանն ոռոգանէին զերեսս ա-
 տենին . և հրեշտակ տն աւանդեաց զմա-
 քուր հոգի նր 'ի ձեռս տոյ :

() այս նամ առաջի աչաց տեսեալ առաքինի
 մօրն՝ թէպէտև գալարէին աղիք նր 'ի գո-
 րովանաց մայրենի գթոյն , այլ խրախամիտ
 լինէր անպատում զունարթուք սրտի ը մար-
 տիրոսանալ որդւոյն , և մեծաւ գոհութեւ
 փառս

փառս տայր նոյ . Փառք քեզ ասէ ձեր իմ յոյ ,
 զի նախահրաւեր կոչմամբ ընկալար զորդ-
 եակն իմ՝ զպտուղ որովայնի իմոյ , փոխա-
 նակ վարդադոյն արեանն պսակել զնա ան
 թառամ վարդիւք : Առհասնամ զքէն քո , զի
 արժանի արարեր զորդի իմ մեռանել վոյ ան
 ունանդ քո սքոյ , և հասանել երկնային պսա-
 կացն :

Եւ զայս լուեալ դատաւորին՝ զարմացաւ .
 և առաւել ևս զայրացեալ՝ հրամայեաց զնա
 կախել , և ուժ գնապէս քերել . և անողորմ
 դահիճքն երկաթի քերջօք քերեցին զմար-
 մին նոյ՝ ի պարանոցէն մինչև ցգծտեկապսն .
 և թափեցաւ մարմինն , մինչև քանալ ոսկե-
 րաց . և նա կայր ի չարչարանս իբրեւ զվէմ
 հաստատուն , և գոհանայր զնոյ ուրախու-
 թիւն : (2)

Իսկ դատաւորն տեսեալ զսքանչելի արուի
 երանելի կնոջն՝ հրամայեաց և ևս սաստկա-
 ցուցանել զտանջանսնոյ : Այս ձեթ և նաւթ
 եռացուցեալ ի կաթսայս՝ արկին զմարմնով
 նոյ և զոտիւքն . և քարոզն աղաղակէր հրա-
 մանաւ դատաւորին՝ ասելով առ սքն յու-
 ղիտա . ողորմեաց անձին քում , և զոհեալ
 դիցն . և զերծիր ի տանջանացդ , զի մի իբ-
 րեւ զորդին քո չարաչար մեռցիս :

Իսկ սք աղախինն քո ի առնացի քաջութեւ և
 ճգնողական վկայութեւ՝ համարձակաձայն
 ասէր . ես դիւնաց և անշունչ տարերաց ոչ
 զոհեմ . զի քո պաշտօնեայ եմ . և խոստո-
 վանիմ զմիաձին որդին նոյ զարարիչն նամ ա-

բարածոց, և զոր անձ հայր ամենակալ, և
զոր հոգին՝ որ առաջնորդեաց մեզ յայս
հանդէս նահատակուե. և ետ արժանի լի
նել որդեկին իմոյ սբն կիւրակոսի՝ վկայուե
մահու. որ և ես ընթանամ զհետ նորա. զի
հանդերձ նովաւ երկնից արքայուէն եղէց
ժառանգորդ ՚ի քն յն:

Իբրեւ ետես դատաւորն զհամբերուի երա
նելոյն, և զանփոփոխելի միտսն, և զխոստո
վանուին՝ որ ՚ի քն, միմեաց իբրեւ զառիւծ
բարկուք. և եհատ ՚ի վր նր վճիռ մահու:
Եւ դահճացն հարեալ գայլ ՚ի բերան նր՝
առեալ տարան կապանօք ՚ի տեղի սպանման
մահապարտաց: Եւ նդ աղաչեաց սբ կինն
զդահիճս՝ ներել սակաւ մի յաղօթս կալ առ
նոր. և խոնարհեցուցեալ զծունր ՚ի վր երե
սաց իւրոց՝ այսնի ստեր. Եւ հանամ զքէն քն
անձ իմ, որ կոչեցեր առ քեզ զորդին իմ յա
ռաջ քան զիս, և արժանացուցեր զառժա
մանակեայ կեանս թողուլ վն քո սբ ան
ունդ, և յաւիտենական կենացն արժա
նաւոր լինել, և անդ ժառանգորդ անպա
տում բարեաց. և արդ ընդ սբ որդեկին ի
մոյ և զիս արժանաւորեալ զաղախին քո մե
ծի պարգևիդ. զի մտից ՚ի թիւ իմաստուն
կուսանաց՝ յանասական և յանանց հարաւ
նիսդ՝ ժառանգել զյաւիտենական ուրա
խութիւն. և օրհնել ընդ սիրելիս քո և ընդ
սբ մօր քո և աղախնոյ՝ զհայր ամենակալ,
և զորդիդ համազօր, և զսբ հոգիդ կենդա
նարար:

ԺԱ

Ե

Եւ իբրեւ կատարեաց զսբ աղօթսն , անդէն վաղվաղակի դահիճն հանեալ զսուրն՝ եհատ զգլուխ երանելոյն : Եւ այնպէս կատարեցաւ ի քս բարեյաղթ վկայութիւն՝ երանելին յուղիտա՝ զհետ երջանիկ որդւոյ իւրոյ սբջն կիրակոսի՝ ի հնդետասաներորդ աւուր ամսեանն յուլիսի , յամի տն 304 . կմ 305 : Իսկ զպատուական մարմին աղախնոյն քնի և զորդւոյ նորին հրամայեաց դատաւորն արկանել արտաքոյ քան զքաղաքն ըն օրինակի դիականց դատապարտելոցն ի մահ . այլ ի վաղիւն անդր մինչև եր լուսացել աւուրն՝ եկել երկուց նաժշտաց ի պահու լուռն , առին զմարմինս սբցն՝ զմօրն և զտղային . և տարել եդին դաղտաբար յայրի միում արտաքոյ տարսոն քաղաքի :

Եւ յետ ոչ քիմ ամաց՝ յաւուրս բարեպաշտ ինքնակալին կոստանդիանոսի՝ ի յայտ եկին նշխարք սբցն ⁽³⁾ . զոր առեալ պատուեցին , և շինեցին ի վր եկեղեցի՝ յանուն սբջն կիրակոսի և մօր նր յուղիտայ : Եւ որում ժամանակի սփռեցան նշխարք ինչ նց՝ ի ձեռահաւատացելոց . այլ զկնի ժմկաց ըստ մեծի մասին կամ ամբողջ մարմինք նց ասին բերեալ յարեմուտս . և մինչև ցարդ աւանդի լինել ի գաղղիա և ի սպանիա և յիտալիա՝ յայլ և այլ եկեղեցիս , որ շինեալ կան յանուն սբջն կիրակոսի . և յամենեւին քարոզի զօրութի սքանչելեացն նց՝ բարեխօսութիւն սբց : ⁽⁴⁾

Տօն յիշատակի սբցս կատարի առ յոյնս ի
 ԺԲ M յու

յուզիսի 15. որ է որ նահատակուէ նոցին .
 և ընմին դնի և 'ի յայսմաւուրս մեր' 'ի նմին
 աւուր . բայց տօնն' է՝ զի յայն միջոցս պա-
 տահէ, և բազում այն է՝ զի 'ի կարգս ապայ-
 ից, ը որում եղեալ կայ և 'ի տօնացուցի :
 Իսկ առ լատինս լինի յիշատակ սոցա 'ի յու-
 չիսի . 16 :

XX

Ծ ԱՆՕԹՈՒԹԻՒՒՆՔ :

(1) **Ի** խորագրի նախ եղաք զանուն յուզիտայ, և ա-
 պա զորգւոյ նորա կիւրակոսի . զի այսպէս պահանջէր
 կարգ վկայաբանութեա, ը որում և 'ի Հ. և առ այլս ևս
 հասարակօրէն այսպէս գնի . այլ յաւուր յիշատակի սց
 այլազգ դասաւորի, զի ասեմք, կիւրակոսի' և մօրն
 նր յուզիտայ . որպէս տեսանես և 'ի տօնացուցի և 'ի
 շարակնոցին, և առ մօր ինչի . բայց չէ ինչ, զի որդին
 մարբն' և մայրն որդւով միօրինակ պատուէին, ը գե-
 ղեցիկ նոճագեւոյ շարականին 'ի օնադմօսէ . * մայր որդ-
 ւով բերկրեալ || : Դարձեալ 'ի կիր առաք զձայնս
 կիւրակոս, զի այսպէս տեսանի յաճախագոյնս յընտիր
 օրինակս . բայց մարթ է անխտիր վարել և զձայնս կի-
 րակոս . որպէս է 'ի սովորութե : Զայս յայն սակս յիշե-
 ցաք, զի և առ յոյնս կայ վէճ 'ի վրայս ձայնի' հայ-
 եւով առ նախայիշեալ մօր մանուկն . քանզի բազումք
 հասարակօրէն գրեն նախընթաց իփսիլօնիւ, գիրիւգօս,
 որ առաւել պիտէ անոճանս կիւրակոս . և սառւգաբա-
 նեն մորունի կամ մորունական . իսկ ոմանք գրեն նա-
 խընթաց իգայիւ, գիրիւգօս, որ մարթի պիտէ յաւետ
 անոճանս կիրակոս . և սառւգաբանեն քարոզիչ, ելեալ
 սեռականապէս 'ի բառէս քիրիքս, որ է քարոզիչ . ը
 որում է տեսանել 'ի բանս յոյն երգաբանից 'ի պաշտա-
 մունս նոցա : Այլ թողեալ զայսոսիկ թեթեւ իրս' 'ի
 կարեւորն մատիցուք :

Արդ՝ գիտե՛լ պարտ է, զի պատմուի վկայաբանութե
 մբն կիւրակոսի և մօր նր յուզիտայ՝ անդստին 'ի հին
 Ժմկաց հետէ կրկնակի 'ի լոյս ընծայեցաւ . մին՝ հարա-
 զատ և ճիշդ, այն է՝ որ դասնի մինչև ցարդ 'ի յայս-
 մս

Մաւրս հայոց և յուսաց՝ անհիւ համեմատ իրերաց և յորոց առաք և մեք . և միւսն անհարազատ և խառն օտարոտի բանիւք՝ լարձակ յօրինեալ . և թէպէտ առ սէ բարանիտ , թէ այժմ չերևի 'ի միջի անհարազատ պատմութիւն այն ամբողջ , այլ ջնջեալ և բարձեալ իցէ 'ի նախնեաց հետէ , բայց բոլրանդեան քաջ քննիչք՝ որ զամ խորչս մատենագրութեց մանր զննեցին , գտին մինչև ցարգ մնացեալ զնոյն 'ի դիրս ոմանց լատին հեղինակաց՝ փոքր ինչ և եթ թօթափմամբ յաւելորդաց , և պահմամբ գոյացութեն առաջի եղեալ . ևս և զնշմարանս նորին առ բողոքմս 'ի յեանոց անգիտաբար լուսնելի լեալ՝ իբրև ստոյգ : Իսկ թէ երբ 'ի վեր երևեցաւ անհարազատ պատմութիւն այն , և երբ հարազատն , և զինչ ինչ քննուիք և վէճք եղեն զայսցանէ առ յոյն և լատինս , սակաւութեւն նշանակեսցուք . զի հաստատութիւն բանից յայտմաւորաց մերոց ինքնին յանգիման լիցի : 'ի հինգերորդ դարու (իբր 150 ամօք յետ նահատակեկեղոյ Ծբյն կիւրակոսի և յուղիտայ) 'ի վեր ել գրուած ինչ անվաւերական . յորում ընդարձակ առաջի գնիւք վկայաբանութիւն սոցա՝ հանգերձ անհետեւ թարգմանութիւնք ըստ բանից , ըստ գործոց , և ըստ ժամանակին : Ըստ բանից նկարագրեալ էին ճոխ առեւտրանութիւնք 'ի բերանոյ կիւրակոսի մանկանն , որպէս թէ ծանր բանիւք կշտամբեալ իցէ զգմունք՝ վկայութեւն գրոց իբրև զմի յերևելի հայրապետաց . խրատիչ լեալ իցէ մօրն՝ խուսափողի 'ի տանջանայ , դարձուցեալ իցէ զբազմութիւն հետմանոց . ևն ևն : Ըստ գործոց՝ նկարագրեալ էին սչ միայն ազգի ազգի տանջանք բաղում՝ կիւրակոսի տոճեալք ընդ մօրն . որոց չիք նշմարանք 'ի հարազատ պատմութեւն , ևս և 'ի միասին գլխաառումն երկոցունց , որ օտար է 'ի հարազատէն . այլև հրաշք մեծամեծք , մանաւանդ թէ և հրէշք . զի փոխիլ կօչկաց գմուրին 'ի ցուլ , և ուտել զկերակուր . հարիւրաւոր անձանց նորոգ նահատակեղոց՝ յառնել 'ի մեռելոց բանիւն կիւրակոսի . գատաւորին անձամբ զանձն տանջել մինչև ցմահ՝ կարծելով զկիւրակոս չարչարել , ևն : Ըստ Ժ. Սիլին եղեալ էր , թէ այս ամ լեալ իցէ յաւուրս աղեքսանդրի կայսեր , փիսկ զնեւոյ աղեքսանդրի գմուրի . որպէս և լուսնելոյն՝ փիսկ զնեւոյ տարսոն , եղեալ էր անախոք : Արդ՝ իբրև տարածեցաւ օրինակ այսր պատմութեւն յարեմուտս , մանաւանդ 'ի գաղղիա և 'ի սպանիա , թէսպէտեւ բաղումք այն էին 'ի նոսա , որք հաւատս ընծայէին

էին իրացն. բայց բազումք ևս հայեցեալ յանկերպարան
գործս և 'ի պարագայս՝ երկբայելի դատէին, և կարօտ
զտեւոյ. որոյ վն և 'ի լինել քննութե 'ի վր ստոյգ և
անստոյգ գրուածոց 'ի հռովմ յաւուրս գելատիոսի հայ-
րապետին՝ որ նստաւ յամի Թն. 492. պապն դասեաց
զայն պատմութի 'ի մէջ գրուեց արօքրիֆա կոչեցեւոց,
ք է անյայտ կամ երկրայական:

Ջնոյն կարծիս կասկածանաց ունէին և իմաստունքն
'ի մէջ յունաց. վն զոսիմոս ոմն եպս գրեաց թուղթ
վն սոցին իրաց առ թէոգորոս եպս իկոնիոյ 'ի սկիզբն
վեցերորդ դարուն յաւուրս յուստիանոսի կայսեր ա-
ռաջնոյ՝ կամ յուստինիանոսի մեծի, զի որովհետեւ Խբն
կիրակոս և յուզիտա հայրենեօք իկոնիոյ էին, քննեա-
ցէ անդ զիրան, և զստուգութի իրացն 'ի լոյս ածցէ.
քանզի չկարեմք սսէ տանել անմ պատմութե՝ որ ցարդ
յաժի 'ի ձեռս բաղմաց: Հայնժամ թէոգորոս եպկս
հետամուտ լեալ իրացն Թմ խուզարկութի 'ի ձեռն մար-
կիանոսի կայսերական նօտարի՝ հայեցաւ 'ի հին յիշա-
տակարանս, և հարցփորձ ևս արար 'ի ծերունեաց և յա-
ւանդութեց իկոնիացւոց, յորս գտանէին և ոմանք ի-
ջեալ յազգականութե տանն յուզիտայ. և յամցնց հաս-
տատուք տուգեալ՝ թէ ո՞րք էր նա, և յորում Ժմկի
նահատակեալ հանդերձ որդւոմն, յորմէ՞ դաժուրէ, յո-
րում քաղաքի՝ և որպիսի տանջանօք, հաւաքեաց զգու-
շութեմ՝ ճշգրտով և համառօտելով զայն ինչ, որ ստու-
գագոյնն էր և համաձայն հնութե. և գրեալ անդրէն
թուղթ առ զոսիմոս եպկս՝ առաջի եդ նմա զօրինակն
այնր հարադատ պատմութե, և յորգորեաց տարածել
զնոյն և առ այլս:

Եւ ահա այն է հարադատ վկայաբանութի սքցս՝ որ սփռե-
ցաւ յետոյ 'ի մէջ յունաց և հոյոց: Վն և Թր իէլն մեր
այսպիսի վաւերական յիշատակագրութե սկսանի գրել
զվկայաբանութի կիրակոսի և մօր նր յուզիտայի. * Մար-
" կիանոս ոմն տրիբոն և դպիր՝ նոճիրակապետ էր բա-
" րեպաշտ թագաւորին յուստիանոսի. և զի նոյն այլ
" երևելի, որ էր նր աթոռակից յերկրին տիւրացւոց.
" և այսպէս յաղագս սքցն խնդիր արարեալ, զի տոհ-
" մակիցք էին նր և 'ի գաւառէն լիկիացոց՝ գեղեցիկ
" ծաղիկն Խբն կիրակոս, և յաղթող վկայն քնի յուզե-
" տայ. որ անակնածելի վարուք վարէր, և զքս պաշ-
" տէր բարեպաշտութե, և զյիշատակ սքց անխափան կա-
" տարէր: Բայց և այլ ևս տոհմակիցք նր պատուով
" դուր

« գործէին զայս 'ի քս : Եւ էր երսնելին յուղիտա 'ի
 Թիբրական ազգէ || • ևն :

Ջնոյն հարազատ պատմութի գտանեմք 'ի բասիլեան
 ճիշդ յայսմաւուրս յունաց , և 'ի ժամագիրս նց • որպէս
 և յայլում ճառագրուէ՝ որ ասի լինել գաւթի հռետո
 րի կմ մետափրաստեսի , և առ այլ բազում մատենա
 գիրս • որոց բանքն ամիւ համաձայն ելանեն եդելոցն
 'ի Հ • և բանք Հ • ք յայսմաւուրաց մերոց ճշգիւ միա
 բանին ընդ աւանդելոցն 'ի Թէոդորոսէ եպկսէ • մինչև
 մարթէ ասել՝ Թէ հայք կամ 'ի Թիլթոյ անտի նորա են
 Թարգմանեալ զհարազատ պատմութիւն , և կմ յայլ հնա
 գոյն վկայաբանութեց՝ նմին համաձայն եդելոց • իսկ
 Թուղթ Թէոդորոսի գտանի յունարէն մինչև ցարդ հան
 դերձ լատին Թարգմանութիւն առ կոմբէփիզայ և առ
 այլ հաւաքողս հնութեց • Ը որում 'ի մէջ բերէ և բա
 բարոք բոլանդեան 'ի ք հատորն յունիսի • երես • 23
 = 28 • և համեմատութիւն նորին 'ի յայտ բերէ զանվա
 ւերականութի միւս անհարազատ պատմութեան գտելոյ 'ի
 գիրս ոմանց լատին հեղինակաց իճիք իճիք փոփոխութիւն
 Յորմէ ունիս իմաստասիրել , Թէ առ հայս ոչ երբեք
 տեղի եգիտ անհարազատ պատմութիւն , այլ միայն հա
 րազատն • զի նախնի հեղինակք յայսմաւուրաց մերոց
 զգուշութիւն յուղեալ միշտ զստուգագոյն աղբիւրս հին
 վկայաբանութեց՝ Ը նմին են եդեալ • նոյնպէս և սբան
 չելի յօրինուած շարականի և գանձն 'ի վր նրոյն կիւ
 րակոսի և յուղիտայ 'ի նմին մաքուր ականէ են բոլանալ :
 իսկ 'ի յոյնս՝ Թէպէտե առ Ժմկ մի նաև անհարազատն
 տեղի գտեալ էր , բայց յետոյ առաւելամ հանդիսացաւ
 հարազատն • և ըստ նմին յօրինեցան պէսպէս տաղք 'ի
 բանաստեղծից նոցա • ուն է տեսանել 'ի կարգս ժամեր
 գուէ նոցա յաւուր յիշատակի նրոյն կիւրակոսի և յու
 ղիտայ • ուր կան տաղասացուիք կամ շարականք հնգե
 ցունց երևելի երգաբանից նց ըստ այլևայլ ձայնից • ք
 նրոյն գերմանոսի 'ի Ը • գարու յօրինեալ 'ի վր առաջին
 ձայնի Ը յունաց • և բիւզանդոսի ուրումն 'ի Թ • գա
 րու 'ի վր երկրորդ ձայնի • և նրոյն յովսեփայ երգաբա
 նի 'ի նմին գարու • և մաւրոյլեոնդի յայլում գարու •
 ևս և անատոլեայ պատրիարքի՝ որ էր 'ի Ե • գարու :
 ամի սց տաղք և երգք համաձայն ելանեն հարազատ
 պատմութիւն • Թէպէտե ստունելք ինչ անհարազատին
 նշմարին յոմանց Ը ճոխաբանութե մասին • որ չէ ինչ • զի
 և այն անհարազատ կոչեցեալ պատմութիւն ոչ էր գլխու
 վին

վին ստայօդ, այլ 'ի վր ճշմարիտ հիման' կերտուած և
տարտախ բանից :

Այլ առ լատինոս դժուարաւ տեղի եղիտ հարազատ
պատմութիւն, և այն 'ի վերջին դարս . զի ընդ բնիմ դարս
առ յսլովս 'ի նցէ անհարազատ պատմութիւն յարգեցաւ .
իսկ առ ոմանս նաեւ հարազատն անբռնելի դատաւ . և
որ մեծն է՝ մինչև ցոյթմ կնճիռն իմն անշուծանելի տե-
սանի առ նոսա վն այսր բանի . զորմէ բազում ինչ խօ-
սին և գուշակեն բուլանդեանք, և գրեթէ զեւս իրացն
ոչ գտանեն :

Քանզի նախ դառաջինն՝ անհարազատ պատմութեն անիւ
զհետ գնացին հուկբալդոս առաջնորդ էլնոնայ վանից
'ի գաղղիա՝ 'ի Ժ . դարու, և փիլիպպոս ոմն արքայ 'ի
ԺԲ . դարու, օրինակելով բառ առ բառ զանհարազատ
պատմութիւն՝ դոյզն ինչ այլայլութ . իսկ զերկբայական
գատելն գեղասիրոսի պապին զայն պատմութի՝ ասացին
ինչ ոչ միասեւ ճշմարտութիւն : Իսկ այլք ոմանք բա-
ղադրեցին 'ի հարազատէն և յանհարազատէն, և միջա-
կան ինչ յօրինեցին . և կէսք թ հկնկն՝ այլ և այլ պատ-
մութի զանազան նրց համարեցան զերկասեանն : Եւ այս
պէս յաճախեցին տարբերութիւն կարծեաց և պատմու-
թեց, և պէսպէս օրինակաւ 'ի լոյս ընծայեցան 'ի ձե-
ռագիր և 'ի տարգմեալ օրինակս բազումս : Եւ ըստ
այսմ տեսանեմք՝ զի 'ի հերոնիմեան կոչեցեալ վկայա-
բանութն դնի նահատակութի կիրակոսի և յուղիտայ յան-
տիրք քաղաքի՝ հանդերձ 404 . վկայիւք, որք և զօրա-
կանք կոչին յօրինակս ինչ . և այս ահա հիմն ունի յան-
հարազատ պատմութեն : Իսկ յայլ մատենագիրս լատին
վկայաբանութեց տարբեր և շփոթ հնչմունք տեսանին
յանուանս կիրակոսի և յուղիտայ՝ և այլոց, որք ասին
թ նն նահատակեալ : Եւ զի 'ի բազում տեղիս յարե-
մուտս գտանին նշխարք ոմց յանուան կիրակոսի և
յուղիտայ, որպէս ունիմք յիշել և 'ի ստորեւ, համարե-
ցան ոմանք՝ թէ քաց 'ի ուրշի կիրակոսէ և յուղիտայէ
նահատակելոց 'ի տարտոն՝ լեալ իցեն և այլ կիրակոս և
յուղիտա յանտիրք կիմ այլուր նահատակեալ . և ոմանք
գուշակեցին՝ թէ այս երկրորդ կարծեցեալ յուղիտայն
իցէ անուան առն ուրուք, և ոչ մօրն կիրակոսի : Եւ զի
լատինք յայլ օր առնեն զյիշատակ կիրակոսի և յուղե-
տայ՝ քան զյոյնս, սովին իսկ զօրացաւ երկբայութիւն,
թէ գուցէ այլ և այլ սբք իցեն . որ չէր ինչ . զի ահա
և մօր իէլյայլ օր կարգէ տարբեր յամցնց, բոց զնոյն
պատմ.

պատմութիւն հարազատ և եթ ունի : Ապա 'ի զուր եղև յարեմուսս ծանր վէճ, թէ որ յերկոցունց իցէ, զոր տօնեն լատինք 'ի յունիսի . 16 . արգեօք այն՝ զոր տօնեն յոյնք 'ի յունիսի . 15 . քի սրբունին յուղիտա իկոնիացի նահատակեալ 'ի տարսոն հանգերձ որդւով իւրով կիրակոսիւ, թէ միւսն այն՝ որ կարծի յանտիրք նահատակեալ հանգերձ այլովք ընկերօք :

Ապա՝ յոլովք կամեալ նոյնացուցանել՝ ասացին, թէ նոյն նքք են և 'ի լատինացւոց յիշատակեալքն, բայց վրիպակ ինչ է մտեալ 'ի թիւ ամսոյն և յանուն քաղաքի . զի փինկ գնելոյ 'ի 15 . յունիսի, եդեալ իցեն նախ նիք լատինացւոց 'ի 16 . կաղանգից յունիսի . որ է . 16 . յունիսի . և փինկ գնելոյ՝ 'ի տարսոն նահատակեալ և անտի յանտիրք պերգամոյ կամ յանտիրք ասորւոց փոխադրեալ նշխարքնց, եդեալ իցեն յանտիրք նահատակեալ՝ վս անտուսս բերեալ լինելոյ նշխարաց յարեմուսս : և կամ ըստ այլոց՝ 'ի յունիսի . 16 . լեալ իցէ փոխադրուի ինչ նշխարաց յանտիրք՝ նքն նահատակելոյ 'ի տարսոն . և յայն օր ընդ անունամբ անտիրք քաղաքի եդեալ իցէ յիշատակ նոցա 'ի լատինա : Այլ այսու ամիւն առանց կարելոյ որոշել զիրան՝ բազումք 'ի լատինացւոց հաստատուն համարեցան զեդեալն 'ի գիրս իւրեանց զանուն քաղաքի և զօր ամսոյն՝ ք զյու, նացն : Իւ թ այսմ փլորոս հեղինակ ճառօրէն վկայաբանութե՝ զհետ գնալով անհարազատ պատմութեն՝ եդ զնահատակուի կիրակոսի և մօր նր յուղիտայ լինել յանտիրք առ կայսերութեն ալեքսանդրոսի՝ 'ի յունիսի . 16 : Զհետ գնացին փլորոսի ուսուցարդոս և ադոնէ երևելի հեղինակք վկայաբանութեց . և նոյն կարծիք արմատացաւ յամ եւրոպիա . և թ նմին տալագրեցաւ 'ի բազում գիրս :

Իսկ յետոյ ոմանք քննուի արարեալ իրացն, և տեսեալ՝ թէ թ հարազատ պատմութե՝ 'ի յունիսի 15 . պարտի լինել, բայց չկամելով և զիւրեանցն փոխել՝ յաւելին կրկին անգամ գնել զյիշատակ կիրակոսի և յուղիտայ, քի թէ 'ի յունիսի . 16 . և թէ 'ի յունիսի . 15 . զի ուրոց հաճոյ թուի՝ յայս կմ յայն օր կատարեսցեն զյիշատակ նոցա . և կմ որք այլ և այլ նքս համարին՝ կրկին յիշատակ արասցեն . և այսպիսիքս անխտիր վարէին զանհարազատ և զհարազատ պատմութիւն՝ իբրև զանազան նքց համարելով : Բայց այլք տհաճեալ թ իրան՝ 'ի յաջորդ տալագրութիւն բարձին զմնացունաժս անհարազատ

զատ պատմութեց : Իւ յաւուրս պիտի հինգերորդի՝
նաև զանոնանս մուծեալս 'ի յուլիս ամիս՝ բարձին 'ի
տօնացուցէ . ունիւք և յայժմուս չիք . և մնաց այն՝ որ ե-
ղեալ էր վրիպանօք 'ի յունիսի . 16 . հանգերձ նշմա-
րանօք անհարազատ արտամուէն , կարծելով զայն ստու-
ղագոյն լինել :

Հուսկ յետոյ յաւուրս գրիգորի ժգերորդի՝ յորժամ
վէճ և խնդիր եղև առ իմաստունս , որոց հոգաաւար
եղև բարոնիտա , թէ զինչ պարտ է առնել վն աւուր
յիշատակի նբցս՝ որ օտարանայր 'ի սառոյգ վկայաբա-
նութիւն : հաճոյ թուեցաւ անսխալութիւն թողուլ զօր ամսոյն ,
որովհետև այնպէս սովորեալ էին բովանդակ արեւ-
մտեայք . այլ միայն զմնացունաւ երկրայանան պատմու-
թե ջնջել՝ զուղիղն յարմարեցին ի յունաց . և այն է՝
որ գտանի յայժմուս տօնացուցի լատինացւոց 'ի յունի-
սի . 16 . տարբեր ին աւուրն յայլոց ազգաց , և համա-
ձայն ին պատմութեան :

Չայս ամ ճոխագոյն պտցես առ բողանդեանն գանիւ-
լի բարեպրոքայ 'ի յունիսի զ . հատորն . այն է 'ի յու-
նիսի . 16 . ուր թէպէտև տիրապէս ստէ զանհարազատ
պատմութիւն , բայց անորոշ թողուլ թէ քանի իցեն կիւ-
րակոս և յուղիտա , քի արդեօք միայն իկոնացի կիւրա-
կոս և յուղիտա կայցեն նբք : թէ նաև անսխալացիք ,
կամ նաև արեւմտեայք՝ վն բազում գոլոյ նշխարայ յա-
նուն այսոցիկ նբցս , և վն պէսպէս լինելոյ կարծեաց
հին հեղինակաց լատինացւոց : Սրպէս և իցէ՝ զայս
ինչ լիով տայ իմանալ , թէ յետ այնչափ քննութեց և
վիճմանց տեսեալ են և լատինք , զի այն պատմութիւն
միայն է անտարակուսելի և հարազատ , զոր 'ի մէջ բե-
րէ թէոգորոս եւնիկս իկոնիացի . այն է՝ որ գտանի 'ի
յայրմաւուրս հայոց . և այսմս պարզերես փայլէ ըզ-
գուշաւորութի նախնի յօրինողաց հայերէն վկայաբա-
նութեց , և հեղինակուն նոցա հաստատուն :

(2) 'ի հին լատին թարգմանութե բանից թէոգորոսի
եւնիկսի՝ քերումն մարմնոյ նբ կնոջն յուղիտայ՝ այսու
ոճով բացատրի . * հրամայեաց դմւրն 'ի ծայրից դա-
ս , գաթան կախել զնա , և մորթեղերձ առնել : Բայց
չէ պարտ իմանալ ամբողջ զմորթն հանեալ՝ ուն արա-
րին նբյն բարթուղիմէոսի , այլ՝ երկաթի քերչօք քե-
րեալ մինչև 'ի կողմն . զի զայս և եթ ցուցանեն յունա-
կան բառք՝ ըստ եղելոցն 'ի Հ . որում համաձայնի և
թարգմանութիւն կամբեփիղայ :

(3) 'Ի Հ. գնի' Թէ նախ քան զյայտանել նշխարաց սքցս մեռան աղախնայքն . և ապա յաւուրս կոտանդիանոսի կայսեր՝ ազգամամբ հրեշտակաց ան (կմ ոմ ապէ ար իէլ, 'ի շնորհաց սք հոգւոյն) յայտնեցաւ այրն , ուր ամփոփեալ էին նշխարք սքցն յուղիտայ և կիրակոսի : Իսկ յայժմու օրինակս Թղթոյն Թէոփորոսի գրի , Թէ մին յաղախնայց մնաց կենդանի մինչև ցաւուրս կոտանդիանոսի . և 'ի ձեռն նր ծանուցաւ և բացաւ այրն : Այլ Թէ արգեօք 'ի հնոց հետէ պսապէս էր գրեալ , եթէ յետոյ այլայլեալ իցեն բանք յուռարէնին կմ հայերէնին , չունիմք ասել . զի երկոքին ևս հաւանական Թուին , և 'ի հին օրինակաց առեալ . վնյ և մեք ինչ ոչ որոշեցաք զեղանակ յայտնուէ նշխարացն . որպէս և ոչ յօրինակն Հ = Յ . որոշի ինչ :

(4) Իսկ Թէ ուր իցեն այժմ մարմինք կմ սակերք սքցն կիւրակոսի և յուղիտայ , բացարձակ վճռեն բողջանդեանք՝ Թէ չմնացին յարևելս , այլ՝ յարևմուտս բերեալ եղեն 'ի հին Ժմկաց հետէ . բայց զորոշ տեղին նշնկել գծուաւ ին , որովհետև բնութեն՝ սրբ պնդեն առ իւրեանս լինել : 'ի մէջ բերէ հենդքենիոս բողջանդեան 'ի վարս սքցն ամատորի զձեռագիր ինչ գրուի գտեալ 'ի հռովմ , ուր պատմի՝ Թէ նա ինքն սքն ամատոր , որ եղև եմկա աւտիսիոփորայ յամի մն . 388 . և փոխեցաւ յամի . 418 . շրջեալ երբեմն յարևելս 'ի սահմանս անտիոքայ լէ սաւրինոսի գործակցի իւրում , գտեալ իցէ յանտիոք բաղաքի զնշխարս կիւրակոսի և յուղիտայ , և բերել յարևմուտս 'ի գաղղիա . և զբաղուկ սքյ մանկոյնն տունեալ սարինոսի՝ զայլսն 'ի բնակարանի իւրում իցէ հանգուցեալ : Յետոյ ասի փոխադրեալ նշխարք սքցս 'ի նիվերնիա . ուր աւագ եկեղեցի նոցա պաշտպան ունէր զսքն կիւրակոս անգստին յիններորդ դարէ՝ յաւուրց կարողոսի արքայի՝ կալվոս կոչեցելոյ . և գտանի հրովարտակ լուգովիկոսի բաղքոսի՝ տունեալ յամի . 1377 . առ արքան եմկա՝ վս առանձինն ձրից տունեաց եկեղեցւոյն նիվերնիոյ՝ որ յանուն սքցն կիւրակոսի վկայի : Այլ անտի , 'ի հին Ժմկաց հետէ էառ լւ մասին կամ լւ բողորին հուկբալտոս արքայ , և փոխադրեաց յիւր վանս էլնոնեան . և յայլոց յայլև այլ տեղիս աւանդի տարեալ լինել : Վնյ մինչև ցաւուրս մեր մասնաւոր եկեղեցիք գաղղիոյ պնդէին առ իւրեանս ունել զնոյն կմ զնոյնանուն նշխարս երևելիս . և մանաւանդ 'ի նիվերնիա , 'ի տողովա , յարեւատ , և 'ի հաննոնիա՝ ուր է

է էրնանեան վանքն, և ևս 'ի Թեմն կարնտայ 'ի վանք
չինեալ յանուն սբյն կիւրակոսի և յուղիտայ, և դար
ձեալ 'ի յաւերնա՝ յեկեղեցին կանգնեալ յանուն նց.
և յաւեա ևս 'ի համգրոճանս փարեղու՝ 'ի տեղին վիլ
ժիւտ կամ վիլա եռլիդգէ ասացեալ (յն աւան յուղի
տայ) . ուր է հին եկեղեցի ժողովրդապետական՝ յա
նուն սբյս, իբր երկու փարսաի և փոքր ինչ աւելի
հեռի 'ի փարիզէ . ըստ արամ գրէ սաւոյոս 'ի դաղ
ղիական վկայարանուն, և այլ ևս մատենագիրք չ'նմին .
յորոց միջի նիկողայոս բերարանդ 'ի սկիզբն ժՊ դա
րու՝ 'ի մէջ նշխարաց եկեղեցւոյն տողովայի յիշէ * ըզ.

« մարմինս սբյն կիւրակոսի և մօրն նք յուղիտայ || 2.
Եւ այց այլք ասեն, թէ 'ի սարանիա է մարմինս սբյն կիւ
րակոսի՝ 'ի բուրգ քաղաքի, որ երբեմն արքայանիստ էր
կատտիղեայ՝ յեկեղեցւոյ սբյն կիւրակոսի՝ արքայական
տիտղոսին . կամ և այլ բնմ եկեղեցիք 'ի սարանիա յա
նուն սբյն : Էւ թէ արմ ոմանք համարին՝ թէ այլոյ ու
րուք սբյ կիւրակոս կոչեցելոյ՝ մարմին իցէ այն, բայց
սարանիացիք զնր մանուկն կիւրակոս համարին . մա
նաւանդ զի և բանք պաշտամանց նց 'ի յիշատակի սբյն
սա նք մանուկն կիւրակոս հային . և այն յօրինեալ լս
տաւանդուն անհարազատ պատմութն անցելոյ առ նոսա
'ի գողղիացւոց անտի : Այլ վէճն վն մարմնոյ սբյն
կիւրակոսի եղելոյ՝ 'ի սարանիա ստատկանայ ոյսու, զի
կոչեն զնա՝ սարանիացւոց վկայ, կի՞ սարանիացի մարտի
րոս . որով ոմանք իմանան սարանիացի զոմն նահատակ
լինել 'ի Ժմկ հալածանայ մաւրիաանացւոց, և կէսք
իբրեւ 'ի հռովմայ կամ այլուստ անդր բերեալ, զի պան
դուխտ ոք համարեալ է առ ամսին :

Իսկ այլք անգեն՝ թէ նոյն իսկ իկոնիացի սբն է որ
գի յուղիտայի՝ 'ի սահմանացն իսաւրիոյ, 'ի տարսոն
կիլիկեցւոց նահատակեալ . վն և իսաւրացի և կիլիկե
ցի կոչեն 'ի գիրս : Չոր ունայնացուցանել կամելով ու
մանց 'ի քննչաց՝ փխկ իսաւրացի վկայ ասելոյ՝ սարանիա
ցի սկսան գրել . և փխկ կիլիկիոյ՝ գրեցին կիկիլիա
կամ սիկիլիա . բայց պահելով տակաւին զանուն քա
ղաքի նահատակութե՝ տարսոն, և ասելով թէ և այս
կիւրակոս էր մանուկ ոմն լս մօր իւրում նահատակել :
Յոր յաւելին ոմանք, թէ փխկ տարսոնի պարս է գը
նել տարսէս, որ ասի երեւելի քաղաք լինել հնոյն սպա
նիոյ՝ կարծեցեալն յոմանց ոսկերեր թարչիչն սողոմոնի :
Այլ առաւել անլուր է այն, զի գրեցին ոմանք՝ թէ
կի.

Կիրակոս և յուդիտա ելին ալ 'ի քաղաքէ իմեքէ ապանիոյ՝
 իկոնիոն կոչեցելոյ՝ գնացեալ իցեն 'ի կիլիկիա , և անդ
 նահատակեալ յաղեքսանդրոս կայսերէ , բաղմացուցա-
 լով զիկոնիոն • և այլք այլազգ՝ ամբին խառնաշփոթ ,
 հիմնեալ 'ի վր անստոյգ պատմուեց և մասցածին դու-
 շակուեց : Ամանք ևս եղին՝ թէ այլ կիրակոս և յուդի-
 տա նահատակեալ իցեն առ ներոնիւ , և այլ առ աղեք-
 սանդրոսիւ • երկոքին ևս յձէն ապանիոյ 'ի տարսոն գը-
 նացեալ պանդխտուք : Հուսկ յետոյ իմաստունքն 'ի նմ
 հաստատեցին , թէ մի ևեթ է կիրակոս և յուդիտայ՝
 յիշատակեալն 'ի տօնացուցի հռովմայեցւոյ • և թէ նոյն
 սբն կիւրակոս է հանգուցեալն 'ի բուրգ քաղաքի՝ յե-
 կեղեցին շինեալ յանուն նր :

Այլ առաւել քան զամենեսին պնդեն հաւանանացիք
 յիտայիա , և իբրեւ անշուշտ հաստատեն 'ի հին աւան-
 դութեց՝ թէ առ իւրեանս 'ի հաւանմա քաղաքի յե-
 կեղեցւոյ սբն յովհաննու մկրտչի 'ի ներքոյ աւագ խո-
 բանին իցեն մարմիք սբն կիւրակոսի և յուդիտայ :
 Չայս ամ չարձակ քննուք յիշատակարանաց և բանից
 այլ և այլ հեղինակաց առաջի դնեն բոլրանդեանք , և
 ոչ որոշեն զստոյգն հաւատեալ • զի և չէ իսկ մարթ-
 որոշել : Այս ինչ հաւատի է՝ զի առ ամսին մեծաւ
 պատուով մեծարինարժանաւոր և երջանիկ սբ վկայքն
 կիւրակոս և յուդիտայ՝ վանորէիւք , եկեղեցեօք , և խո-
 բանօք բազմօք , որք կանդնեալ են յանուն նր , և ոչ
 նակաւ նշանք բժշկուեց եղեալ են և լինին՝ լք հաւա-
 տոյ բարեպաշտից և ջերմեռանդից յայլ և այլ տեղիս •
 լք որում է տեսանել 'ի յիշատակարանս իւրաքանչիւր
 եկեղեցեաց :

'Ի վախճանի արժան է գիտել , զի այլ է 'ի նախայիշեալ
 յուդիտայէ իկոնիացւոյ՝ միւս ևս սբ կին յուդիտա ա-
 նուն կեսարացի , նահատակեալ հրով 'ի կեսարիա կա-
 պագովկացւոյ • յորոյ վր պանծալի ներքող յօրինեաց
 մեծն բարսեղ հայրապետ կեսարիոյ • ուր է տեսանել
 'ի կարգի գործոց նր • հապ • ւ • ճառ • Է • զորոյ զյիշա-
 տակն կատարեն յոյնք և լատինք 'ի յուլիսի • 30 : Այլ
 է և յուդիտա կմ յուլիա վկայուհին անկիւրացի , մին
 յեօթն կուսանաց՝ որք կատարեցան լք սբն թէոդե-
 տոնի գաղատացւոյ : զոր յոյնք և լատինք տօնեն 'ի մա-
 յիսի • 18 • և հայք 'ի մայիսի • 22 :

Իսկ զկնի սակաւուց՝ յամի 704. ՃՃԳ. այն է
 ձեերորդ ամ տրութե տաճկաց ⁽²⁾, իբրեւ
 նստաւ ամիրապետ աբդլմէլէք որդի մրոնա-
 նայ՝ աբդլլայ ասացեալ, որ երբեմն ոստի-
 կանն էր հայոց Ֆին, որսս ՚ի սրտի ունելով
 լըդէմ նախարարաց՝ խորհեցաւ նենգանօք
 վրէժ առնուլ ՚ի նոցէ : Սատգամ առաքեաց
 առ զօրավար իւր կաշմ կիմ կասմ անուն՝ որ
 նստէր ՚ի նախջոնան, և կարգեաց զնա յոս-
 տիկանուի Ֆին, պատուէր տունեալ նամար
 դասիրուք վարիւ ընդ հայս ՚ի վերին երեսս,
 և երդումն խաղաղուն հաստատել ՚ի միջի,
 և խոստմունս մեծամեծս առնել իշխանաց
 հայոց. զի դիւրաւ ըմբռնեացէ զգլխաւորս,
 զզօրավարս և զզօրս հայաստանեայց, և
 սպառնապուռ ջնջեալ զնոսս՝ կալցի զճն ան-
 կասկած. քղի դժոճարին համարէր այլազգ-
 յաղթել քաջացն հայոց : Սովին խորհրդով
 դեսպանս արձակէր արքունի հրովարտաւօք
 և առ նախարարս հայոց. զի ականաւորքն
 ՚ի նս յանդիման լիցին կաշմ ոստիկանի. և
 ժողովեալ ՚ի մի վայր իբրեւ ՚ի դիւն արքու-
 նի՝ տացեն գրել զանունանս իւրաքանչիւր,
 զի ազգովին ազատ անունանեացին, և ըն-
 կալցին ը կարգի աւագուն իւրեանց զիշ-
 խանուի և զպատիւ հանդերձ զօրօք իւր-
 եանց :

Հայսպիսի համբաւոյ ստուն և խաբէութե
 ոչինչ կասկածեալ իշխանաց Ֆին՝ ժողովե-
 ցան ՚ի քաղաքն նախջոնան, որսացեալք ան-
 մեղուք ՚ի կորուստ դառն մահու. քանզի
 առ

առեալ այլազգեաց նենգութիւնս զգէնա զարդուց նոց՝ ժողովեցին՝ ի առնն տն՝ ի մեծ եկեղեցի քաղաքին։ ոնց զի երդումն տացեն կալ հաստատուն ի միամտութեամբուն։ և անդէն զդրունսն՝ ի վր ամեալ փակեցին, և ի ներքո արդելին զնման։ նաև աղիւսով ամբրացուցին։ և առա հրով զյարկս տանն այլուցեալ՝ այրեցին զեկեղեցին, գերեզման յօրինել զառն աղօթիցն։ ուր ամբարձումն բոցոյն և ծխոյն՝ զբարեւոնաւան հոգին ունէր զնմանութիւն։ իսկ քաջ նահատակքն՝ նախարարազունք հայոց հանդերձ ազատորդւովքն՝ զերից մանկանցն՝ ի բերան առեալ զերդա, զնոյն երդելին զօրհնութիւն մինչև ի նունաղել ոգւոցն յանլուծանելի բանտին։ և այսպէս առ հորի սպառեցան բազմութիւն իշխանաց Տին՝ ի դաւաճանողացն անողորմից։ ի ստ տին օրինակի դործեցաւ աղէտք դառնութեւ և ի խրամ քաղաք⁽³⁾։ զի նոյն պիսի դաւանօք յեկեղեցի փակեալ ծախեցան ի հոռ դունդք ազատացն հայոց։ և լը ամ՝ ոգիք իբրեւ եօթն հարիւր զայնօրի։ նաև վճարեցան ի կենաց։

Եւ այլազգիքն իբրեւ տեսին՝ թէ լը կամաց իւրեանց զրաւեցաւ դործն, զգլուխն հատին զժախճանելոցն շնչարդել ծխով հոգին⁽⁴⁾, և ի տես վեհագունին առաքեցին։ և զխանձողեալ մարմինս նոց զփայտէ կախեցին յահարկութիւն բնակչաց Տին։ և ինքեանք սփռեցան լը Տն ամ՝ ժողովել զառ և զաւար սարանելոցն՝ քննելով զտունս և զգանձսնոց։

նոց . և զընտանիս նոց տարան 'ի նախջոռն և
'ի դռն , և լինէր այս 'ի մեծի զատկի տօնին :
Եւ զփափկատունս և զհովատունս 'ի գերե-
ւոց անտի յարդելանս բանտից արկանելին 'ի
ջերմ յամարային ժմկս , մինչև բոլոր մեռան
'ի ջերմութեն . և զմնացելան առեալ իջուցին
յերկիրն ասորւոց համարով դրոյն յաշնա-
նային ժմկս . և հասեալք 'ի դամասկոս՝ ուր
աթոռն էր յայնժամ ամիրապետին , զոր-
դիս նախարարացն և զընտանիս նոց յարքու-
նիս տանելին . և զմանկագոյնս 'ի նոց յու-
սումն դպրոցաց տային :

Ս'ի 'ի սոցանէ էր մանուկն վահան գողթ-
նացի՝ ամաց իբրեւ չորից , բարեշնորհ երեւել
և սիրեցել յաչս այլազգեաց . զոր առել
թլփատեցին , և այնուհետեւ վահաբ զնա
ձայնելին . և կամեցեալ հաստատունս ունել
զնա 'ի դենն իւրեանց 'ի տղայական հաստ-
կին՝ առաւել հոգ տանելին նմա յուամանն
իւրեանց . և զի ուշիմ էր նա մտօք և ճար-
տար , երեւելի եղև 'ի դպրութիս նոց , և ամ
աւսումնակցացն իւրոց վեհագոյն գտաւ . մինչ-
և 'ի զարգանալ հասակին լինել նմ՝ դի-
ւանադարի , և դպրապետ արքունի , և ամե-
նայն խորհրդոց հմուտ , և սիրելի աւագաց .
այլ զճակչն արդարութե անդիտացաւ ան-
դատին 'ի տղայ տիւոց . միայն դիտել գիտեր՝
եթէ քրիստոնէից է զաւակ :

Ս'եռաւ արդլմե լիք , և նստաւ ամիրապետ
վլիթ կմ վելիտ , և յետ նո՝ սիւլէյման , և
ապա օմար երկդ՝ յամի տն իբր 717 . և 'ի
թոնիս

Թու՛իս մերում. ճկզ .⁽⁵⁾ : Սա էր իշխանն ար-
դարակորով և քաղցրահայեաց առ նեղե՛լս .
զորոյ զմարդասիրուն զչափ առե՛լ գերեացն
հայոց , մատուցին աղերս՝ հրաման տալ ն՛ց
դառնալ յ՞ն իւրեանց . և սիրտ իշխանին
դառնայր յողորմութի՛ն ի վերին խնամոցն , և
դարձուցանէր զգերե՛լսն յիւրաքանչիւր տե-
ղիս , փոյթ կալեալ առնել իրաւունս ամիցն՝
որ ը իւրով իշխանութի : Հայնժամ և վահան՝
կոչեցեալն վահաբ՝ երթե՛լ աղաչէր տեսա-
նել զբնիկ Տն իւր , շարժեալ ի հողւոյն ե-
ռացմանէ՝ դտանել զձմարիս հաւատան՝ որ
՛ի ք՞ս , զոր կորոյս տղայական հասակաւ . և
աղաչէր զբ՛նմս ի մեծամեծաց սիրելեացն ,
և օժանդակս զնոսա առեալ ի կատարումն
խնդրոյն , հաւանեցուցանէր զամիրապետն
այսաբիսի պատճառանօք . զի երթայց և ա-
ռից ասէ զժառանգութիւն իմ հայրենի՛ն ի քո
անդորր Ժմկի , և կարգեցից գործակալս ,
և դարձայց ի քո տրութիդ : Իսկ նա թէպէտ
և ապաշաւէր զայրն վասն պիտանութեն և
ազնուականութեն և լաւ բարուցն , սակայն
վ՛ս իրաւանցն՝ զոր արար , և արդար դա-
տաստանին , արձակէր զվահան հրովարտա-
կով . զի զբնիկ դաւառն գողթան առցէ , և
մի ոք ըդիմասցի նմ . բայց պատուէր ի վ՛ր
դէնէր՝ փութով դառնալ անդրէն . նաև մե-
ծամեծ պարգևս խոստանայր տալ՝ յորժամ
դարձցի յարքունիս . և այնպէս շքով և պա-
տու՛ով և տրովք յղարկեալ լինէր վահան
յ՞ն հայոց . և եկեալ հասանէր ի հայրե-
նիս

Նիս իւր 'ի գողթն դաւառ :

Հայնժամ ժողովեցան բնակիչք երկրին, և խնդային ը բնիկ Թորուի իշխանին իւրեանց, և յիշեցուցանէին նմա զառաջին աղէտան՝ որ անցին ը Յն . և զնր՝ 'ի տղայութի յետս դարձումն յիշէին և յողոց հանէին : Ալ զնր հայեցեալ 'ի կարգ և 'ի կրօնս քրիստոնէութե՝ ընտելանայր որ ընտել, յօժարութիւն, և քաջ տեղեկանայր ճշմարտութե, և այնուհետեւ 'ի զեղջ մեծ եկեղ, և յարտապուստեալ լայր դառնալով ի կորստեան անձին իւրոյ. և զնման շարժէր յարտօսը՝ որ զնովաւն էին . և յանկարծակի յարուցեալ կայր յաղօթս՝ յիւր մտացն 'ի խորութի սրտին բանս աղօթական յարմարեալ, և ասէր .

Հայր երկնաւոր՝ մեղայ յերկինս և առաջիքո, որ առաքեցեր զմիածին որդիդ քո՝ 'ի փրկութի Յի, դարձուցանել զմօլորեալս 'ի գիտութի ճշմարտութե, և տալ ճանաչել զմի Թորուիդ. հօր և որդւոյ և հօգւոյդ սբյ, և երկրպագել և օրհնել զամենասբ զերրորդութիդ, և մկրտիլ յանուն քո՝ սբ : Ալ իմ այսմ արժանաւորեալ, վերջացայ 'ի մասնէ երանութե, զի յանօրինաց ընկղմեցայ 'ի խորս անօրէնութե յանկատար հասակի, և հարան յիս մեղք յետսդարձութե անգիտութիւն, ունի որ իսկ գիտես՝ որ 'ի միտ առնուա զնմ գործս միական : Ալ արդ մեղուցեալս 'ի խորոց սրտից կարդամս առ քեզ. ողորմեա՛ ինձ Թոր, ողորմեա՛ ինձ Թոր, ողորմեա՛ ինձ և ընկալ զիս գթութիւն քո . և արա՛ առ իս զգութիւն

մարդասէր չնորհաց քոց, որով դառնան մեղաւորք յապաշխարուի վն ներելոյ քաղցրութե քո . որ տաս երկայնմտութի տարակուսելոց , և կեանս այնոցիկ՝ որ մաշեալ են սրտիւք . և ոչ ցանդ բարկանաս , և ոչ յաւիտեան պահես ոխս ըստ միգկան մեղաց , որ կարդան առ քեզ իոր իմծ : Վմանեցայ ես ահառակ որդւոյն , և մերժեցայ ես ի հայրենի ծոցոյ՝ որ լուսաւորեաց զիս վերստին ծնընդեամբ աւազանին ի նորոգութի հոգւոյ՝ կեալ ընդ մինչև ի չափ հասակի կատարման քոի . և այժմ դարձայ առ հայրդ գլխած . յիշեալ զանկատար հասակն իմ , յոր մեղայ անգիտութե , և զմեղս տգիտութե իմոյ մի յիշեր . այլ յիշեալ զիս տէր ընդ որմութե քում և ըն քաղցրութե . և արա՛ զիս իբրև զմի ի վարձկանաց քոց , և ազատեա՛ զիս ի կերակրոց անմաքրոց խոզենիցն . լու՛ն և սրբեա՛ անաշխարութե արտասու՛օք . զի մաքրեալ ի մեղաց՝ ի հաճոյս կամաց քոց կացից յայսմ Տի ահարատ վարութե և ուղղափառ հաւատով , անփոփոխ մասօք փառաւորելով զանփոփոխելի ինքութիդ՝ զհայր և զորդի և զմք հոգին՝ այժմ և միշտ և յւրանս յւրանից . ամէն :

Եւ ապա յետ այնորիկ զլուսաւոր կարգաց բուռն հարկանէր՝ հաստատուն հաւատովք՝ պահօք և աղօթիւք , տքնութեք և արտասու՛օք իբրև վերստին լու՛նացմամբ . զի զարտասուան առնէր հանապազ երկրորդ աւազան ի մաքրութի մեղացն՝ զոր անգիտութեն մեղաւ . ըն որ հայեցել բազմաց՝ փառաւոր առնէին

դմծ

զամծ 'ի վր եղելոց ողորմունցն նոյ , որ ցու-
ցաւ յայրն : Յայնժամ իբրեւ տեսին զողջաւ
խոհունի վահանայ , և զպնդունէ հաւատան՝
որ 'ի քն , որ իւրքն էին , խորհեցան 'ի վարս
կենցաղոյս մուծանել զնա . զի մնասցէ որ
դի նորին ժառանգորդ տրուեն 'ի գողթան :
Իսկ նա ոչ առնոյր յանձն . և բռնադատե-
ցին զնա մեծաւ թախանձանօք , մինչև հա-
ւանեցուցանելին կամաց իւրեանց . և այն-
պէս հարկեալ եմուտ 'ի կարգ ճի , և փե-
սայացաւ իշխանին սիւնեաց (բաբկենի) :
Իսկ այց յիւր անձամբ կամացն ոչ փոխեցաւ .
և խոկայր միշտ՝ զի մի խափանեացէ զնա ճիս
մեծունի . և մի ծածկապէս պաշտեացէ զամծ
առ ահի այլադէնից . վոյ և զելս հնարից ա-
ղօթիւք 'ի տր ապաստան առնէր :

Ինդ այն ժմկս եհաս վախճան ամիրապե-
տին՝ որ արձակեաց զնա յիւրային ճն , և
պատուէր ետ դառնալ առ նա . և այնպէ զեր-
ծանէր վահան 'ի նր դաշանցն . սակայն 'ի
կասկածի կայր յերեսաց այլազգեաց՝ որք
ոռնէին զիշխանունի հայոց ճին , զի մի գու-
շակեացէ որ առ նոր ամիրապետն վն նորա
դառնալոյն 'ի քրիստոնէունի . որ եղև իսկ .
զի եհաս համբուռն մինչև 'ի դուռն արքու-
նի : Օսյն տեսեալ վահանայ՝ խորհեցաւ
զնալ յճն յունաց հանդերձ ընտանեօք իւ-
րովք . եթող զամծ իշխանունի իւր , և առեչ
լ իւր սակաւ թողակ , և հեծեալ ձիաւորս
եօթն՝ տար ճիկ կամէր լինել () : Եւ հա-
սեալք 'ի վայոցձոր՝ յոյժ թախանձեալ լի-
նէր

ներ անդ՝ ի կնոջէն աղաչանօք՝ պատմել ուր
 երթալոց էր . և նա պատմեաց նմա : Ասկ
 տիկինն ազդ արար եղբարց իւրոց, որք էին
 ՚ի սիւնեաց նախարարուէն . և նք եկեալ
 փութով արդելուին զնա յոյժ՝ թախանձե-
 լով նմ ընտանեօքն իւրովք . և բռնադատել
 ՚ի նոցանէ՝ հաւանեցաւ ՚ի հարկէ դադարել
 անդ, ո՞նց և կամեցան . և անցոյց ՚ի սիւնիս
 տարի մի՝ պէտզէս փորձանօք բանաարկուէին .
 զի այլազգիքն զհետ էին զբռամբ ածել
 զնա . և յայնպիսի վտանգի քաջ հանդիսա-
 ցաւ հաստատուի մտաց նր՝ ի քն, և քնուի
 կամացն երեւելա՞յ յայտնեցաւ՝ առ ՚ի չորո
 շելոյ ՚ի սիրոյն, զոր ունէր յինքեան առ նձ,
 և առ իսպառ լքանելոյ զձի սէր և զցան-
 կուիս նր . մինչև յայնմ հետէ ոչ լինէր նմ
 հանգիստ և դադար ուրեք, այլ՝ զկինն թռ-
 դեալ առ ընտանիս իւր՝ ետ զինքն նյ և կա-
 մաց նր . և զոմանս առեալ ընդ իւր ՚ի զին-
 ունորաց՝ այսր անդր յածէր աներևութաբար
 երկիւղիւն նյ, խուսափել ՚ի կասկածանաց
 թշնամեաց՝ որք որսային զնա ՚ի կորուստ :
 () ի ստուգեցաւ ամիրապետին՝ թէ դար-
 ձաւ ՚ի քճական հաւատան, և արհամար-
 հեաց զդէնն իւրեանց . և նորին հրամա-
 նաւն յուղէին զնա : Աւ այնմ հալածական
 շրջէր երանելին վ՛ս արդարուե, զի և ոչ որ
 իշխէր մատուցանել զնա առ ինքն . մինչև
 վատնեցան նմ ինչք նր . և որք լէ նմա էին՝
 հերքեալ ՚ի բաց կային ՚ի նմանէ . և զնա
 միայն թողին : Աայց նր յնձ ապաւինեալ՝

որ անյոյս լինէր յապագայիցն , այլ գոհա-
նայր զմեզ 'ի փորձութեան . և այլակերպէր
զինքն ձեռով աղքատուէ . և երթայր հան-
դիպէր հայրապետին (որ էր յայնժամ մոր
դաւիթ կթղկս յաջորդն յովհաննու իմաս-
տասիրի) 'ի վաղարշապատ քղքի . և ծանու-
ցանէր նմ զփորձանսն՝ զոր կրէր 'ի պտրզմա-
սէր դիւհն . և հրաման առնու երթալ յա-
նապատս և 'ի վանորայս՝ հանդերձ գրով
նր , զի ընկալցին զնա միշտսիրուք . և այն
պէս ամրանալ ուրեք և պաշտել զմծ պա-
հօք և աղօթիւք , և ճգնուք անփորձ մնալ
'ի մեղաց : (7)

Այլ վահան յօժարուք ունկնդիր եղեալ՝ չո-
քաւ 'ի մենաւորանոցս ուրեմն , զի 'ի վանս
միանձանց ճգնաւորաց՝ որ 'ի շիրակ դաւա-
ռի . և մտեալ ճգնէր անդ յառանձին սենե-
կի առաւել ք զառաւել , և աւագան զար-
տասուս առնէր . և նմ պնդուք նահատա-
կէր 'ի վերայ առաքինուէ . և անցուցանէր
իբրև ամիսս վեց խստակրօն ժուժկալուք .
և զարմացուցանէր զմամն : Յայնժամ գրծլ
յարուցանէր պտրզմ փորձիչն . զի ահ արկա-
նէր կրօնաւորացն 'ի պատճառս նր . և նք
յայտնէին զիրոն տիկնոջ դաւառին . և նա
ասէ . երթիցէ 'ի բաց , գուցէ մեզ և ձեզ
պատուհաս հասցէ յարքունուստ վճ նր :
Օ այն լուեալ ճգնաւոր նահատակին քսի
վահանայ՝ յարուցեալ զնաց անտրտունջ
զոճարթուք առ այլ միայնակեացս Յին յա-
նապատ ուրեմն անյայտ . և անդ առաւել

ք զառաջինն ճգնէր ամ մի՝ միով հանդերձիւ և բոկոտն • և զմոխիր ոնց զհաց ուտէր, և զըմպելիս արտասուէօք խառնէր՝ ըստ ասացելոյ սաղմոսին, և ըստ խրատու առաքելոյն՝ թէ լաւ է շնորհօք հաստատել զսիրտս՝ քան թէ կերակրօք • զի ոչինչ օգտեցան՝ որք այն պէսն դնացին : Եւ ընթերցասէր և ունէն, զիւր լինէր գրոց սքց, և խելամտէր և քննէր և ուսանէր զհին և զնոր կտակարանս, և տեղեկանայր ՚ի նոցէ զհաճութիւնս կամայն • և հարց ուսուցանողաց էր հպատակ և հլու • և խոկայր զօրէնս տն ՚ի տունէ և ՚ի գիշերի • և ոչ միով իւրիք զանց առնէր զսպասուիրա նին սրահպանութիւն փրկուէ անձին իւրոյ : Եւ այնպէս օր ք զօր վառեալ ՚ի բորբոքումն անձեղէն սիրոյն՝ այնուհետեւ զմարմնական կարիս և զհանգիստ քամահէր, և արտաքոյ մարմնոյ և ճի խորհէր • և ցանկայր վկայութե և մկրտութե արեան՝ ասելով զսաղմոսս զայս • որպէս փափաքէ եղջերու յաղբերս ջուրց, այնպէս փափաքէ անձն իմ առ քեզ անձ :

Եւ սովին խորհրդով ըստ առաջադրուէն այժմ հաստատեաց դէմ եղեալ գնալ ՚ի դամաւ կոս ՚ի դուռն արքունի, և յայտնապէս խոստովան լինել զքրիստոնէութիւն, և յայտնել յանդիման այլազգեաց զիւր անգիտութե մեղսն՝ որով ՚ի նոցանէն պարտեցաւ • զի ՚ի նոցէ մեռցի • և կմ համարձակութիւն առցէ ունել զքրիստոնէութե զկարգն և զհաւատսն, զոր ծանեաւ և դարձաւ : Եւ այնպէս հրաւ

ժաւ

Ժարեալ 'ի ձգնաւորացն՝ աղաչէր աղօթս
առնել վ'ս նր : Եւ հասեալ 'ի վանս մաքե-
նոցաց՝ որ յերկրին գեղամայ , ծանուցանէ
զամ հօրն ստուգուք և՛ վ'ս ճանապարհին և
վ'ս ցանկունէն առ մարտիրոսութի . և լեռնէր
'ի նմէ յորդորական խրատս և քաջալերութիս
'ի քս . զի և առաջնորդ ուխտին սաղովմոն
անուն էր այր առաքինի և գիտնաւոր ըստ
այ (անդ էր և սողովմոն՝ որ յետոյ 'ի խոր ծե-
րութե ընտրեցաւ կթղիս) :

Մնդ 'ի տօնի սբ խաչին հաղորդեցաւ երա-
նելին վահան պատուական մարմնոյ և ա-
րեան տն . և առ նմին տեսիլ իմն սքանչելի
ցուցաւ նմա 'ի տնէ . զի լոյս անձառելի ե-
րևեցաւ 'ի բարձանց , և ձայն լսելի եղև՝
որ ասէր . Մաջալերեաց վահան , զի թո-
ղան քեզ անգիտութե մեղքն . և ցանկունի
քո կատարեացի վկայուք . և զխոստացեալ
պարգևսն ընկալցիս 'ի քսէ : Եւ ոմանց 'ի
վանականաց անտի զլոյսն տեսել՝ սքանչա-
ցան լը անսլատմելի անհասութի տեսլեանն ,
որ ցուցաւ լը առաքելոյ տեսուն . և ամցն
փառաւորելով զամ՝ յուղարկեցին զնա մե-
ծաւ սիրով և արտասուօք :

Եւ անտի զնաց 'ի թեղենիսն . և արարել
նաև յայն վանս աւուրս ինչ , եկն յայլ վանս
սովի անուն . ուր առաջնորդ ուխտին յովհան-
նէս մեծաւ սիրով կալաւ զնա ⁽⁸⁾ . և քա-
ջալերել յորդորեաց զնա 'ի բարւոք ճպհոր
դուէ իւրում , տեղեկացեալ՝ եթէ վ'ս այ
երթայր 'ի մահ 'ի տեղին ուր անգիտացաւ
զքս՝

զքս՝ զի ծանկցէ . և հայրն փինկ իւր առա-
քէ զհետ նր զամանս յեղբարցն՝ տեսանել
զվախճան խորհրդոյ նորա :

Արդ՝ յուղարկեալ անտի՝ եկին հասին ՚ի
սուրբ երաշխաւորան , այն է ՚ի վանան արծ-
կէոյ՝ երաշխաւոր կոչեցեալ՝ ՚ի բզնունեաց
գաւառին . և եր անուն առաջնորդի ուխտին
արտաւագդ (որ և ին ումանց երկանուն՝ տր
արրահամ կոչեցեալ) . որ ին առաջ ելեալ
վահանայ եղբարքն՝ բոլմ մարդասիրութի
ընկալաւ զնա ⁽²⁾ . և հարցեալ տեղեկացաւ
՚ի նմէ զամ ինչ՝ որ պատահեցաւ նմ յանդի-
տունն , և զդարձն իւր , և զփորձանա՝ զոր
ինչ միանգամ կրեաց ՚ի հալածանս ամս
չորս . և թէ այժմ ՚ի հինգերորդ ամի հալա-
ծանացն երթայ տե՛ր ՚ի կատարումն անձին
իւրոյ : ⁽³⁾ այն լուեալ հօրն և ուխտին՝ փա-
ռաւոր առնէին զամ՝ ՚ի վր քանդելեացն .
և երանէին զբարիոք մտածութիւն և զվախ-
ճանն սբ՝ որ յղգս այ եր , զոր հանդերձել
էր կատարել . և այլովք բանիւք բազմօք
մխիթարէին զնա , և քաջալերէին յածային
գրոց . և յանձն արարեալ զնա ինն՝ յուղար-
կեցին ողջունիւ և արտասուօք և աղօթիւք .
և մի ոմն յեղբարցն չաքաւ ընդ նմ , սպասաւո-
րել նմա որչափ և կամեսցի :

Աւ զբոլմ օթեանօք զանց արարել՝ գոյ հա-
սանէ ՚ի քաղաքն ուրհայ՝ երկիրպաղանել
փրկչական պատկերին քսի , որ ՚ի սբ դստ-
տառակին . և աղօթս արարեալ առ տէր՝
յանձն առնէր շնորհաց հոգւոյն սրբոյ , և
զնայր

զնայր զճնայն սաղմոսիւք և անդադար աշ
ղօթիւք , հանդերձ եղբարքք՝ որ ընդ նմա .
մինչև եկն եհաս 'ի դէմ եդեալ տեղի կա
տարմանն յերկիրն դամասկոսի , ուր էր յայն
ժամ ամիրապետն 'ի ռուծափ քղքի՝ մօտ 'ի
բերիա 'ի մէջ համայ և համնայ : չայնժամ
ասաց ցկրօնաւորան՝ որք զհետ նր էին , կալ
'ի բացեայ , զի մի ըմբռնեացին 'ի պատճառա
իւր : Ալ ինքն առաքինի նահատակն՝ տրն
վահան՝ եկեչ ծանուցանէր զանձն սպառա
ւորաց դրան արքունի , թէ ո՞վ ոք իցէ նա . ա
սէր միանգամայն և զպատճառս գալստեան
իւրոյ յարքունիսն :

Ալ նոյն լուեչ սքանչացան . և ոչ հաւատային
բանից նր : Իսկ նա աղաչէր պատմել վասն
նր՝ դպրապետին և մեծամեծացն . մինչև ե
հաս բանն առ նոյն . և եկեալ և տեսեալ զնա
ոմանց՝ զարմացեչկային , թէ ո՞նքի կերպա
րանս ունի աղքատուք , յիշելով զառաջինն՝
թէ որպիսի ոք էր այրն՝ երևելի և փառա
ւոր յարքունիսն . համարեցան այլազգ ինչ
լինել՝ վոյնալիսի հանդիպեչիրաց . սկսան
հարցանել , թէ զի՞ այդպէս ես : Ալ վա
հան զճշմարտուի իրացն խոստովանէր , թէ
վոյքսի զկամաւոր աղքատութի յանձն ա
ռի , արհամարհելով զանցաւոր մեծութիս՝
առ սէր նր , որ վոյ իմ աղքատացաւ՝ որ տրն
է և ուծ յոյքս . և նր ողորմութեան սրբեցայ
'ի մեղաց . և այժմ եկի այսր՝ զի մեծացայց
զանանց մեծութիւն արեամբ վկայութե . արդ
աղաչեմ զձեզ՝ ծանուցանել զայս այսպէս
ամի

ամիրապետին . զի եղևցի կատարումն աստ-
ցելոցն առ իս 'ի տնէ ։ Այլ նոյն ամիշեալ ընդ
իրսն , միանգամայն և մուրթութի համարեչ
զնորայն բան և զգործ , խրատ տային նմա
զգօն լինել . և դպրապետն աստեայ նմա
խստագոյն սպառնալեօք ։ Իսկ ուրախութի
սրտին վաճանայ ի անարգանս նոյն զգոյն ե-
րեսացն առաւել պայծառացուցանէր . և ոչ
երկնչէր ինչ 'ի սպառնալեաց դպրապետին ։
Այլ նա խնայեաց 'ի նա' մատնել զնա ամի-
րապետին . այլ ետ նմա ի դրամ , և ասէ .
երթ գնա 'ի բաց , և մի մատնէր զմանկութի
քո տանջանաց , և զկեանս քո մահու . և
այնպէս մերժեաց զնա 'ի գրանէն ։ (10)

Իսկ իբրեւ ոչ դատանէր ելա իրացն երանելին
վաճան' ծանուցանել ամիրապետին , վո՞ր
որ երթեալն էր , եկն անկաւ առաջի նոյն
խնդրել հնարաւորութի իրացն . և զայս ա-
ղօթս մատուցանէր . Ս'իա՞ծին որդի նոյն' որ
մուրթեալ ոչխարին հովիւ կօչեցար , և գը-
տեալ զնա' 'ի վ'ր ուսոց բարձեր . և տարա-
ծեալ զբաղուկս քո' առ քեզ ժողովեցեր ըզ-
հեռացել ազգս մարդկան . դու ես յոյս իմ
քո' . մի անօգնական թողուր զիս , այլ ըն-
կալ զպաղատանս իմ , և լուս' զյանցանս իմ
քո ս'ք արեամբդ և կենարար մարմնովդ , որ
մանանայդ ես յերկնից իջեալ , և ճի կեանս
չնորհես . որ կամաւ հօր և հոգւոյդ ս'ք ա-
ռաջնորդես 'ի կեանս' քոյոց երկրպագուաց ,
առաջնորդես ինձ , զի լուսով քո տեսից ըզ-
լոյս . և տաց փառս ամենասուրբ երրորդու-
թեդ

Թեանդ անժմ և յաւիտեանս . ամէն :
 Եւ յետ աղօթիցն դնաց առ դահապետն ,
 և ծանոյց նմա զպատճառս զալստեան իւ-
 րոյ . և գրով զիրսն ստուգեալ՝ ետ ցուցա-
 նել ամիրապետին : Իբրեւ ընթերցաւ ամի-
 րապետն , զարմանայր ընդ գիրսն և ընդ
 բանսն . ետ հրաման անել առաջի . և հայե-
 ցել ՚ի նա՝ ասէ ընտանի և հեշտալի բանիւ .
 ընէր աղքատ կերպարանիս վահագն՝ մերկել
 ՚ի քո փառաւոր իշխանութեն . ուրեմն եր-
 կիրն հայոց զքեզ յայդ հատոյց : Սիւ ետ
 վահան . իմ տիրն զանձն ունայնացոյց վասն
 իմ՝ ՚ի կերպարանս աղքատութե եկեալ .
 և հնազանդ եղև մահուչաւի . արդ զոր նա
 վասն իմ կրեաց , և ետ յայնմանէ ոչ վերջաւ
 նամ :

Նսէ ամիրապետն . մոլեղնիս ՚ի դիւնաց սառ-
 նապատ լերանցն հայոց : Վահան ասէ . այն
 (այս չար) որով ՚ի ձեր ուսմանցն յանդի-
 տուե ըմբռնեցայ , հալածեցաւ յինէն . վս
 զի խաւար ՚ի լուսոյ փախչի : Նսէ ամիրա-
 պետն . ասէն ձեր իմաստունքն , թէ դիւնացն
 ՚ի բարւոյն ՚ի վայր անկեալ՝ այլոց չարք ե-
 ղեն . և ստոյգ է՝ զի ձեզ եղեն չարք յձի ասա-
 ւ ՚ի հանդերձեալն ուր յուսացելն էք . արդ
 մի մոլորիւր , և մի որոշիւր ՚ի դենէս մերմէ .
 զի՞ է քեզ բարիատեաց այր . ընէր մոլեկա-
 նաց նմանեալ՝ ՚ի բաց թողուս ՚ի քէն զփա-
 ռաւորութի կենաց քոց : Նսէ հրամայեաց
 բերել զանձս ոսկւոյ և արծաթոյ և հան-
 դերձս , և ասէ . ան զայդ . և յաւելից քեզ
 ծնյս

Ժոյս և աղանձայս և ձիս և ջորիս : և իշխանութիւն քեզ տաց՝ սէր և կամիս , եթէ աստ , և եթէ՝ ի գողթան ժառանգաւոր քո իշխանութեն . և ամ զմտաւ զսրտագամաւորն մեր , որ ետ մեզ յերկրի աստ զայս իշխանութիւն մեծութե , և անդ զգրախտին փափկութիւն :

Բայս ասէ երանելին համարձակութե . յառաջագոյն լուեալ է իմ զքո բազմախաբ ճարտարիմաց բանս և զխորամանկութիւն , որով զբազմա որսացեր ի ճշմարտութեն՝ ի վիճ կորստեան՝ գեհեհակից քեզ առնել զոմանաւ ասարկու ձայնիւ , և զսմանս որոքական բանիւք , զսմանս կարտեաւ և զոմանս իշխանութե՝ պատրեալ յուրացութի . զորոյ տալոց ես զվրէժս՝ յաւիտենական գեհեհին այրմամբ . բայց ծառայիս նոյ ոչ կարես յազթել չարաչար մեքենայիւք քովք . զի պարսպեալ եմ երկիւղիւնս նոյ , զխուրթամրացեալ՝ հաւատով և յուսով հանդերձ : Տեղեակ և հմուտ եմ աւետարանին քսի . և առաւել հմուտ եմ քան զձեզ ձերում առասպել լախօսութեդ . վս զի մոլար վարդապետին ձերոյ՝ զոր ասէք պատգամաւոր լի նել , ոչ ոք վկայէ ի մարգարէից , և ոչ յայլ աղգաց . բայց միայն դուք . և ոչ դուք ամքն . բայց քսի նոյ մերոյ՝ ամ աղգ : Վսլ թէ իռնարհիլ կամիս ի բանս իմ , տո՛ւր ինձ համարձակութի՝ ունել զքրիստոնէութիւն , և նոյն կարգօք վարիլ ի կենցաղումս՝ մտերիմ ծառայութե՝ նորութեդ . ասլա թէ ոչ՝ այդ ,

զոր

զոր դու ինձ խոստանաս , կորուստ է հող
ւոց . այլեւ ոչ իմիք ցանկացայ խոստմանց
քոց անցաւորաց . և եթէ կամք են քեզ՝ և
զգաւառն իմ առցես . և ինչ արժանեաց հա
տուցմունք մնան 'ի թղթէն անմահէ , որոց
'ի կեանս , և որոց 'ի մահ :

Յայնժամ բարկացեալ թղթն՝ հրամայեաց
տանել զերանելին 'ի բանտ , և պնդել 'ի կո
ճեղս . իսկ նա մեծաւ ուրախութեբ երթայր
'ի բանան , և գոհուի մատուցանէր նոյ : Եւ
պաւ արձակէր թղթն պատգամ յճն հայոց
առ ոստիկանն՝ որ զիշխանութի ճին ունէր ,
տեղեկանալ վս առնն , զի ստուգիւ գիտաւ
ցէ զծագումն նոյ և զհայրենի պատիւն , և
զպատճառս գալատեան նոյ 'ի դուռն : Եւ
զայնչափ աւուրս՝ զորս եկաց 'ի բանտին քաջ
նահատակն քնի տրն վահան , ոչինչ փոյթ
առնէր վս մարմնաւոր պիտոյից , այլ զցայգ
և զցերեկ օրհնէր զանձ սաղմոսիւք և խնդր
ո՛ւածովք . և զօրանայր 'ի կապանս 'ի շնոր
հաց հողւոյն սքյ : Իսկ դատաւորն ոչ դա
դարէր հանապազ յղել 'ի բանտն յիւրեանց
իմաստնոցն՝ խօսել ընդ նմա 'ի բաց կալ 'ի
քնէ . և դառնային 'ի նմանէ պարտեալ և
լի ամօթով , և զարմացմամբ զպարտութի
խոստովանելին . զի ոչ կարէին զգէմ ունել
անչափ իմաստուն և կորովի առնն . զոր իբ
րեւ պատմէին ամիրապետին՝ զարմանայր , և
պատուէր տայր մի ումեք գիտել զայն : (11)

Եւ պա եկեալ 'ի բանտն ոմն 'ի քրիստոնէից
տեղւոյն՝ յայտնէր զանձն քահանայ լինել
աստ

ասորի , և յորդորէր զերանելին , և ասէր .
 եթէ արցես զվերջին թռչակն զմարմին և
 զարիւնն քնի 'ի փրկութի քեզ . զի իմումս
 հանդիպեցար քահանայուն : Աւնա ասէ .
 եթէ ոչ խորեա զձշմարիտ քահանայութին
 քնի՝ որ յամ եկեղեցիս քրիստոնէից պաշտի ,
 ընկալայց սիրով՝ ոմ փափաքեմս . ապա թէ
 ոչ՝ իմով արեամբս մկրտեցայց , և ելից յձե
 'ի փառս ւայ . և քհնյն զարմացեալ ը իմաս-
 աուն սէյն՝ հաղորդեցոյց զնա ը կարգի օ-
 րինաց : (12)

Աւ 'ի գալողողումէին մեծի տօնին՝ որ է օր
 օրհնեալ (իմա ծաղկազարդի , ևս առաւել
 զատկի) , օրհնէր վկայն զամ 'ի վր սքանչե-
 լեաց աւուրն խորհրդածութե (13) : Աւ ա-
 պա ասէ ցբանտապետն զոճարթ սրտիւ .
 խաղաղութ թողից զքեզ յետ իմայ ելանե-
 լոյ յձես , զի բարեաւ ընկալար զիս : Աւ
 զարմացեալ այրն ասէ . զի՞ ոչ դիւրութիւն
 ցուցի քեզ . զի դու ատեցեր զգիւրութիւն
 մարմնոյ , և սիրեցեր զվտանգ՝ ոմ արդարեւ
 յուսացեալ 'ի նոր . վասն զի յոյ իսկ երեւեր
 չնորհ լուսաւոր քում անձինդ . ոմ և այժմ
 հրաժարման իմն ցուցանես բան՝ զոր չէ իմ
 լուճել : Աւ սքն ասէ . հատուցանօղն երախ-
 տեաց հատուցէ քեզ . այլ ես վաղիւն փռ
 խիմ սրով առ որ անձկացեալն եմ :

Աւ եղև ը մարդարեութե երանելոյն , զի
 'ի վաղիւ անդր եհաս հրովարտակն 'ի հիւ-
 սիսային իշխանէն (յոստիկանէ հայոց աշ-
 խարհին) , որ ստուգէր ամիրապետին զվա-

Հանայ Գողթնացոյ, թէ յիմաստնոց է և
բարեւորհմիկ, և ոչ օտար որ անձիկ. և յա
ղագոս այնորիկ էին ի գուռն, զի առցէ յը
խանութի և համարձակութի քրիստոնէութե
թէ յիւր բնիկ ծն, և կամ հարցէ նմա զ՝
քնի մեռանիւ : Ինչ այս հիանայր ամիրա
պետն. ապա հրամայեաց ածել զառաքի
նին զառաջեալ, և ասէ. զի նչ ունիս ասել,
եթէ և արդ ոչ զգաստացար ի յամառու
թէդ : Իսկ երանելին. ճշմարտութի մի է,
և ոչ ունի բանս ստութե. ես զգաստացայ
յամային գրոց, և ծանեայ զմոլորութիդ
ձեր, որով զիս որացիք ի կորուստ յանգետ
աղայութեն : Իսկ արդ ոչ այնպէս, զի ոչ
փառք և ոչ պատիւ, ոչ պարգևք և ոչ մե
ծութի, նաև ոչ տանջանք, ոչ բանս և ոչ
կապանք, ոչ հուր և ոչ սուր, և ոչ ազգի ազ
գի հնարք մեքենայից կարեն մեկնել զիս ի
սիրոյն քնի. որ ոչ յիշեաց զմեզս մանկութե
իմոյ, այլ յիշեաց զիս ըստ որոմսութե իւրոյ
և ըստ քաղցրութե՝ դառնալ ի խառնորէ ի
լոյս, յանգիտութե յամգիտութի. և զի նչ
հատուցից տն ըստ որոմսութե իւրոյ. այլ
զբաժակ մահու ընկալայց, և զանուն տն
կարգացից, և փառաւորեցից առաջի նմա
տելեաց նր :

Յայնժամ բարկացեալ ամիրապետն՝ հրա
մայեաց արագ լուծանել զնա ի կենացս. և
որք ընդ նմա մեծամեծք էին՝ աղաղակէին
անյապաղ զրաւ լինել. զի մի հայհոյեացի ի
նմանէ գենն նց. քիչ հմուտ էր, և ոչ կա
րէին

ընին զդէմ ունել զօրութե բանիցն : Ապա
հրամայէր դաճապետին՝ տանել ՚ի տեղի
սպանմանն, և անդ ևս ահ արկանել, թեր-
ևս դարձցի . իսկ եթէ ոչ հաւանեցի, մեռ-
ցի : Այրթայր երանելին ՚ի մահ մեծու ու-
րախութիւն՝ տաղմոսելով, առ քեզ ինր համ-
բարձի զաչս իմ՝ որ բնակեալդ ես ՚ի յեր-
կինս . և բազմութի ժողովրդոցն զկնի եր-
թային յամ ազգաց՝ տեսանել զնահատա-
կութիւնորա :

Առ իբրեւ եհաս ՚ի տեղի կատարմանն, ըզ-
ձեռս իւր յերկինս համբարձեչ՝ ապէր . իս-
հանամ զքէն ինր՝ որ զհանապազորդ զար-
տասուս իմ և զհառաչանս ոչ անտես արա-
րեր, այլ՝ արժանի աղօթեր մեռանել վն ան-
ունանդ քո մեծի և ահաւորի . արդ՝ յիշեա-
լիս ինր մարդասիրութ քո, և ողորմեալ ինձ,
և արժանի արա լը սիրելիս քո մտանել յան-
վախճան կեանսդ . և արա յամօթ զբռնա-
ւորն պերճացեալ ինքեան գործակցուն . և
զմանկունս եկեղեցւոյ քո սրահեալ հաստա-
տուն և անշարժ ՚ի վր լիսին հաստատուն,
ըստ երկնաւոր կոչմանդ ճշմարտել ՚ի հան-
դերձեալսդ, և լը որդիս լուսոյ փառաւորել
զամենասք զերրորդութիդ . լը որս և ես ար-
ժանի եղեց օրհնել զքեզ այժմ և միշտ և
յւնոնս յւնոնից : իսկ դաճապետն մերկա-
ցուցեչ զսուրն՝ ասէ, ցլահան . ահա եկն ե-
հաս քեզ օր դառնութե և մահու . և դիժլ՝
կենաց, եթէ կամիս : Ասէ սքն . ընտրեցի
զմահ վն քնի՝ քան զկեանս անցաւորս : Առ
ԺԳ ան

անդէն վաղվաղակի հատին զպարանոցն :
 Այսպէս կատարեցաւ փառաւոր իշխանն՝
 Թորն գողթնեաց՝ սքն վահան , յռուծափ քա-
 ղաքի՝ (որ ըստ արաբացւոց՝ ռուսաֆէ) յերկրին
 դամասկոսի , ցոյց ամայ , յամի Թորն 738 (կամ
 737) , և ի Թուրքականութեն հայոց ճճէ (կմ
 ճճգ) , որ օր ինէ էր մարդաց , այն է ըստ Թմկին
 ըստ այնմիկ՝ յապրիլի 14 . յերկուշաբաթի օր
 զատկին ⁽¹⁴⁾ , յիններորդ Ժամու . ի հատա-
 կի լը ամաց , զկնի լը ամաց գերուեն : Աւ-
 Ժողով հաւատացելոցն տեսել օրհնէին զամ-
 քայց ոչ ոք ի նոցէ իշխէր մերձենալ ի նշխարս
 սքն . քզի քարոզն աղաղակէր զսպառնա-
 լիս ամիրապետին : Ապա ի գիշերին յայն-
 միկ տեսիլ իմն ահաւոր զարհուրեցուցանէր
 զամիրապետն ⁽¹⁵⁾ . վայ և ի վաղիւ անդր
 քարոզէր բանիւ նոց ներքինապետն , եթէ
 համարձակ լիցի քրիստոնէիցն առնուլ ըզ-
 մարմինն վահանայ : Աւ անդէն վաղվաղա-
 կի Ժողովեցաւ բազմութի քրիստոնէից ա-
 ըսնց և կանանց . և հաւաքէին զկաթոնաժա-
 արեանն ըստ իւրաքանչիւր կարի : Աւ զի ոչ
 գոյր ի քաղաքին Ժողովուրդ ազգային ի
 հայոց անտի , այլ միայն հռոմ , ասորի յա-
 կովքիկ , և նաստուռի կմ նետտորականք ,
 անկաւ վէճ և հկնկուի ի մէջ նոց՝ վս մարմ-
 նոյ սքն . մինչև յետոյ ուրեմն խաղաղացել ,
 իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ ի սք արենէ և
 և ի հանդերձէ վկային առեալ մասն ինչ
 տային օրհնութի ան . իսկ զնշխարս մարմ-
 նոյն միաբան բարձեալ դնէին ի պահեստի

ուրեմն , և մնային տեսչութենայ :
 Իսկ այր ոմն թէոփիլոս անուն հռոմ 'ի զօ-
 րացն արքունի՝ քրիստոնեայ , գողացաւ ըզ-
 նշխարս սբին 'ի գիշերի արամբք չորիւք , և
 տարեչ դնէր յիւրում սենեկին : Եւ 'ի նմին
 գիշերի յայտնեցաւ եպսի քղքին՝ զոր ինչ
 արար թէոփիլոս . և յայտնի եղև ամցն , զի
 պատմեաց եպսն զտեսիլն . և ժողովեցան ա-
 մենեքին 'ի համբաւն՝ տեսանել թէ որն ա-
 րասցեն . և միաբանեչ հաւատացելոցն՝ բե-
 րին զպատուական գանձն յեկեղեցին . և
 խորհեցան շինել վկայարան սբին վահանայ :
 Իսկ հիւանդ ոմն մերձ 'ի մահ՝ աղաչէր տա-
 նել մերձեցուցանել զինքն 'ի նշխարս սբին .
 և իբրև մերձ եղև , առ ժամայն բժշկեցաւ
 'ի ցաւոցն . և յարուցեչ օրհնէ զմեծ , և գը-
 նայ ինքնին 'ի տեղի իւր . և ամցն տեսեալ
 փառաւոր առնելին զմեծ . և առաւել ևս յոր
 դորէին շինել զհանգստարան սբին ամենա-
 զարդ գեղեցկութիւն :
 Եւ այր ոմն 'ի բարձրաբերձ որմացն գթել
 'ի վայր անկանէր յերկիր . մինչև ամքն ճիշ-
 քարձեալ ասէին՝ եթէ մեռաւ . իսկ նա ողջ
 առանց մնաառ ապրեալ լինէր . և յօտն կա-
 ցեալ՝ ասէր . կենդանի եմ , և ոչինչ մնասել
 զի տեսի յայտնապէս զվկայն ոյ զվահան ,
 զի 'ի գթելն իմում՝ բուռն հարեալ իջոյց
 զիս 'ի խոնարհ : Եւ ամցն տեսեալ և լուճեչ
 զսքանչելիս 'ի վերայ սքանչելեաց՝ փառաւո-
 րէին զմեծ . և շինեցին վկայարան սբին , և
 մեծազարդ սպասուք զարդարեցին զեկեղե-
 ցին .

ցին . և 'ի հանգիստ փոխեցին զնշանագործ
վկայն քօի՝ ըստ օրինի փառաւորեալ նահա-
տակաց սբօյ . յորում տեղւոջ և բազում հի-
ւանդք 'ի պէսպէս ցաւոց զառողջութիւն
ընենէին , և օրհնէին զիմծ՝ 'ի ձեռն սբօյ
վկային վահանայ : (16)

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Եղինակ պանծալի վկայաբանութիւն որ 'ի Ճ. Ա.
ք 'ի ճաւրնորի մերում մեծի , ճանաչի լինել ոմն 'ի Ժա-
մանակակից մատենագրաց աղգիս . հաւանական թուի՝
թէ իցէ մին 'ի կրօնաւորաց անտի , որք յերկուց վա-
նաց՝ ք 'ի սովեայ , և յերաշխաւորաց՝ ուղեկից եղեմ
սբօյն մինչև յերկիրն գամասկոսի 'ի տեսանել զկատա-
րումն նր : || Ճ հեղինակիս պահեցաւ 'ի մէջ յիմ ըն-
թացս պատմութեան , դուն ուրեք և եթ յառաւել պար-
զուի վերածելով զմթութիւն ինչ ինչ բանից և բառից ,
կամ յաւելլով զբանի մի բառս՝ յայսմաւորաց՝ որ է
քաղոճած նորուն պարզաբանական . միանգամայն և
դանց առնելով զյառաջաբանութի հեղինակին . զոր ար-
ժան է աստ արձանագրել 'ի նշանակ վսեմ ոճոյ նորս .
զի եղեալ վերնագիր այսպիսի , * Պատմութիւն անցից 'ի
,, հարաւային աղգէ 'ի վք հայոց , և վկայաբանութի սբօյն
,, վահանայ որդւոյ խաւսրովի գողթման ան || , սկիզբն
առնէ բանից իւրոց այսպէս :

* Ահա մերկացաւ վաղակաւորն 'ի պատենից , զոր տե-
,, սանօղն յառաջագոյն գուշակեալ ողբայր՝ զբարկուի
,, ան 'ի վք իէլին այն : Չարթեաւ ազգն իսմայէլի
,, յանինայ վանել զազգն հայոց՝ 'ի սոմ , 'ի սուր և 'ի
,, գերութի , աւերել և քանդել զՅն հայոց , և զվայե-
,, լուչ տեղիս և զքղբս յինքեան ըմբռնէր . զաղատութի
,, և զմորութի նախարարացն պէսպէս աղետիւք խորհե-
,, ցան բառնալ . և զպայծառութի լուսաւոր կարգաց
,, եկեղեցւոյ լուսաղարդեալ սպասիւք և քհնյական
,, խորհրդածութի հանգերձ պաշտօնէիւք շիջուցանէին .

„ և զարբուծի՛ որ փխկ դրախտին շնորհեցաւ մեզ ,
 „ զոճարձանալ ի նմա սաղմոսիւք և օրհնութեւ երգել
 „ ան, և պատմել զանօրէնութիւնքսի , որ կենաց փայտն
 „ սբ խաչն պողաբերեաց ի մեզ զքս ան փրկիչ Յի ,
 „ զայս խափանել ջանային , և զփառաբանութիւն ան
 „ ոճանն քնի . և տեսուի ողբոյն երեմիայի երևել լի
 „ ներ . թէպէտև ոչ ոք էր՝ որ հոգւոյն երեմիայի եր
 „ գէր զողբս լը իւրաքանչիւր վտանգից , որ եհաս հայ
 „ ոց || : Եւ ապա անմիջապէս սկսանի զպատմութիւ
 „ առաջիկայ աղէտից Յին և այրման իշխանաց ի նախ
 „ ջրէան , ասելով . * Եւ եղև ի Ժմկս տաճկաց բռնա
 „ կալուէ || Էն . Իսկ Հ . թէպէտև չպահէ հմրկօրէն
 „ զոճ ճառընտրին , բայց յայսմ վայրի՝ ի տպատմելոյ զայ
 „ բուժն իշխանաց՝ ի կիր առնու զնախակարգեալ ձև բա
 „ նից յաւելոճածով այսմ . * Եւ ահա մերկայաւ սուրն
 „ վաղակաւ որ ի պատենից իւրոց , և մէդ և մառախուղ
 „ ի վր մեր տարածեցաւ || . Էն :

(2) Ծ . տառնց գնելոյ զԺմկ նստելոյ արգլմէլէք ամի
 բապետին՝ նշանակէ զթարին , յորում աւարեաց նա
 զիւրան ի կորուսանել զիշխանս հայոց Յին , * յուծ
 սուրն և եօթն ամի ունելութիւն իւրեանց || . այն է ի ձէ
 թուին տաճկաց . այլ զի ըստ բաղդաճ մատենագրաց
 այո՛ անցք անցին յառաջնում ամի արգլմէլիքայ , որ
 նստաւ ի ձէ , կամ ի ձի թուին իւրեանց , վն մարթ
 է ասել թէ ի Ծ . վրիտակաւ գրչաց մտեալ է ձէ ,
 փխկ գնելոյ՝ ձէ . և կամ եթէ չկայցէ վրիտակ , դրուի
 այլոց վերածելի է ի նոյն իբրև յառաւել ստոյգ . Իսկ
 Հ . դնէ ըստ հմրկ օրինակաց՝ ի թուին հայոց . ճճբ .
 որ պիտէ թուականին տաճկաց , ճի . և լը միում զ
 րինակի՝ ճճ . որում համեմատի՝ ձի թուին նոցա :

(3) Ծ . յիշէ միայն զանցս նախջոճանայ , (զոր և անխտիր
 դտանելք դրեալ նախճաւան կամ նախջաւան , և կամ
 նախջոճան) . բայց Հ . հանգոյն ոյլոց պատմագրաց
 յաւելու յիշել և զխրամ . և ի վր ամէ . * որ ի հա
 բաւակողմն նախջոճանայ է առ ամն երասխայ , որ արգ
 շաթիւն որ կոչի || : Ի ապ . Հ . յայտնի վրիտակաւ եղել
 է այրումն իշխանաց * , յերկոտարան տեղիս || , փոխա
 նակ դրելոյ ուն գնեն ձեռագիրք , յերկոտին կմ յերկու
 սեան տեղիս . ուն և զկնի ասի * յերկու և կեղեցին || :

(4) Այսպէս բացատրեցաք զմիտս Ծ . որ ոչ խոսի զայ
 լոց ոմանց , այլ յայտնի ցուցանէ՝ թէ նոյն իշխանաց
 այրեցելոց գլուխք հասան , և մարմինք նց զփայտէ կա
 խե .

խեցան : Բայց Հ. իբրև օրիշ իմն գրէ յետ սյրման իշխանացս, թէ * և բիւմբ 'ի մեծամեծ իշխանացն գլխատեցան, և շատք 'ի փայտից կախեցան || • օր և է հաւանելի :

(5) Ըստ Ճ. դարձուցիչ գերեացն՝ ք որս էր և վահան, համարի լինել վլիթ ամիրապետ որդի արգլմեյեքայ • բայց յայանի շիւթուլթի է գրչաց • զի վլլթ կմ վլլթ անուէն յայնմ ժամանակի ոչ էր ամիրապետ, այլ՝ ոստիկան հայոց եկեալ յառաջին ամին օմարայ, որ արար զգերեգարձն • զի տա ինքն օմար էր յայնժամ ամիրապետ • յաջորդ սիւլէյմանայ՝ յաջորդին վլլթայ կմ վլլթայ, իմ միաբան աւանդելոյ նշանագրաց :

(6) Չեթն թուով ձիաւորս յիշէ • Հ, որնք երեւի 'ի լրագոյն օրինակաց առել • ուր 'ի մերս Ճ. ոչ նշանակի այն • այլ միայն զկնի ասի անորոշակի, * և զամանա առեալ ք իւր 'ի զինուորաց || • զոր և մեք երկրորդեցաք : Ս թին էր յոյժ ատուածօր և այս ձև բանից Ճ. * Եւ բռնագատել 'ի նցէ՝ հաւանեցաւ 'ի հարկէ, ոնք
 ,, և կամեցան : Եւ փորձուի հպէր յայրն 'ի փորձուէն •
 ,, և քննուի կամացն երեւելապէս յայանելով զառն բա
 ,, րաւորութիւն (թերեւս՝ բարելաւուին), ոնք օրոշեա
 ,, ցի սէրն՝ զոր ունէր յինքեան առ ան, եթէ ճիսէր և
 ,, որ 'ի նմ յարմարին ցանկութիւն • և յայնմ հեռէ ոչ լի
 ,, նէր նմա հանգիստ և դադար ուրեք || • ևն • այլ մեք
 զհնարաւոր խնամ ինչ առաջի է դաք :

(7) Հ. գնէ զկաթողիկոս Ժմկին լինել ար եղիա • որ է յայանի վրիպակ ժամանակագրական • զի յայնժամ ոչ միայն եղիա կաթողիկոսն էր վախճանել, այլ և յաջորդն իմաստասէրն յովհաննէս • և նստեալ էր կաթողիկոս ար գաւիթ • թէպէտ և Ճ. ոչ յիշէ զանուն հայրապետին, զոր մեք փակագծիւ յաւելաք :

(8) 'ի Հ. պակասի անունս՝ սովի, այլ շիւթի ք անուն անաջնորդին յովհաննէս • ոնք և 'ի Ճ. պակասի յիշումն թեղենեաց • չյիշի և ոտն արագածս, կմ նախկին գաղուստ վահանայ անդր • բայց Հ. ոնք յառաջն է գեալ էր, * գնաց 'ի վանսն յովհաննէս յոան աղագածու ||, և ապա 'ի վաղարշապատ • իմ նմին և ասա գրէ, թէ եկն 'ի թեղենիս • * և անտի դարձեալ եկն 'ի վանս յովհաննէս • և յովհաննէս առաջնորդ ք ուխտին սիւրով ընկալաւ զնա || : Այն է ասացեալն մեր ըստ Ճ. * և ելել 'ի վանս սովի անուն, և առաջնորդ աւխտին յովհաննէս մեծաւ սիրով ընկալաւ զնա || :

(9) 'ի Տ. հայր վանացն երաշխաւորաց ի ոչ լակ արտաւազդ. իսկ Հ. յաւելուէ կոչել իբր երկրորդ անուամբ նաև արբաճամ. հանդերձ յաւելուածով կարևոր բանից՝ օրինակ զայս. * Եւ հայր վանացն արտաւազդ առ նուն մը արբաճամն ընկալաւ զնա սիրով, և խօսել, ցաւ ի նմա բանս մխիթարական. և ասաց, թէ կաց մնա՛ առ մեզ. և աղօթեալ ի ժրաջան և մշտնջենաւոր եղբարցդ. քանզի անխափան էր աղօթք ժամատեղաց մը ուխտին՝ փոխանորդութեամբ կրօնաւորացն: Եւ ասաց հայրն արբաճամ ցաքն վաճան, թէ ես քեզ երաշխաւոր ատենին քնի՝ դատակից լինել սքցն մայ: Ասէ վաճան, ես յօժար եմ, թէ տանջեն զիս հայր մը. քն վն մեր մեռաւ, և ես ուրախութեամբ մեռանիմ վն անուան նր. զի պարտական եմ ընուել զպակասութիւն շարչարանացն քնի՝ ի մարմնի իմում. ընդ թշնա մանացն՝ թշնամանս, և ի անարդանացն՝ անարդանս. ի հալածանացն՝ հալածանս, և ընդ կապանացն՝ կապանս. ընդ ատենին դատապարտութիւն. և ի տուտ վկայիցն արդար վկայութիւն, թէ քրիստոնէայ եմ ես: Ընդ կիւրենացւոյն՝ ես բաճում զիմ փայտն: Ընդ դեղարգեանն՝ սուսերս, և ընդ մահուն՝ մահ. միայն թէ արժանի գտայց սղորմութեն մայ: Իսկ մը հայրն արտաւազդ իբրև եաեօ զհաստատուն միտս նորա, և զսէրն՝ զոր ունէր առ քն, յաջողեաց զճանապարհսն. և ետ ուղեկից նմա մանկագոյն արեղայ մի: Զայս ամ թերևս ատեալ է Հ. յայլմէ լրագոյն օրինակէ, կամ ի յիշատակարանաց նոյն ուխտին. զի գեղեցիկ միաբանին ի վայաբանութեամբ:

(10) Զայս բան՝ որ վն տուչուէ դրամոյ, պակասել գտանեմք ի Տ. այլ եգաք թ Հ. իբրև ի լրագոյն օրինակաց ատել. միայն թէ որ ի ձեռն Հ. դրի՛լ դրամ, ի ապ. եգեալ է՝ գեկան մի, ոմ թէ ընթերցեալ է ցէ զ՝ դրամ:

(11) Տ. ոչ որոշէ զթիւ աւուրց բանտարկուէ. այլ ասէ. * Եւ զայս աւուրս անփոյթ արարեալ ի բանտին վն մարմնաւոր սխտոյից ||: որ ի Հ. պարզեալ է այսմ. * և մնաց այնպէս ի բանտին զաւուրս թ. անտուղ ||, այլ սակայն պարտ է իմանալ զայլ ևս ատելի ժմի մինչև ի գալուստ անսնուոյ հրովարտակին, զոր յղեաց ամիրապետն յՅն հայոց: Եթէ գտանեաք և ի Տ. զթիւ աւուրց ութից, գուցէ հայեր այն ի վեր լին աւուրս սքցն՝ յօրէ ծաղկազարդի մինչև ի զատիկ. զոր.

զորմէ սասացի զկնի :

(12) Այսու օրինակաւ բանից մարթացաք միաբանել զՀ. Ը Ծ. կմ անվրէպ բացատրել զմիտս սբյն, զոր Ը առաջին տեսուէ ներհակ միմեանց գտանեմք 'ի Ծ. և 'ի Հ. քանզի Ծ. ունի այսմ. * Ասլա եկեալ 'ի բանան " ոմն 'ի բարեպաշտից հաւատացելոց յազդէ ասոր, " ւոց, քաջալերէր զերանելին, և ասէր. եթէ առցես " զվերջին թռչակն զմարմին և զարիւնն քնի 'ի փրկուի " քեզ. զի իմումս հանդիպեցար քհնյուէ : Եւ նա ասէ. " իմով արեամբս մկրտեցայց. և ելից յՍէ 'ի փառս ւնյ || : Եւ ոչ յիշի իրօք հաղորդիլն. ուստի և երևի 'ի բաւ նէս, թէ նրն տեսեալ զասորի քհնյն՝ զի փորձել կա մի զինքն, խորելով զքհնյուէ ազգի և ազգի, և զիւրն լաւագոյն ցուցանել, չիցէ յանձն առեալ հաղորդիլ 'ի նմէ, այլ շատացեալ մկրտութիւն արեան : Եւ սակայն Հ. ոչ յիշէ զայս պարագայ կարեւոր, ալ պարզապէս գրէ (իբր 'ի կողմն ասորի քհնյին լինելով) . * Եւ եկեալ առ սբն վահան ճշմարիտ քհնյ մի (յօրինակս ինչ յաւելեալ է զկնի, յակորթի ասորի) քաջալերեաց զնա 'ի բանտին, և հաղորդեաց զնա մարմնոյ և արեանն քնի || . և Ը նմին պատուաստ գնի յետոյ 'ի կռուին՝ որ վն բարձման մարմնոյ սբյն, այսմ. * ասորիքն ասէին, թէ 'ի մեզանէ հաղորդեցաւ. մեզ պարտ է առնուլ զնա || : Արդ՝ եթէ ճշմարիտ է հաղորդիլն սբյն (զոր և մեք հաւանական գրեմք) , ճշմարտագոյն պարտ է գնել և զբանս Ծ. որ է աղբիւր յայտնաւորաց. և այնմ 'ի միաբանել զերկուսին՝ հարկ 'ի վր կայ իմանալ զանցս իրացս Ը օրինակին, զոր բացատրեցաք յաւել ունամով քանի մի կարեւոր բառից՝ որք թուին անկեալ 'ի գրչաց :

(13) Մեծ տօն ողորոսէի՝ և օրհնել օր ասի 'ի Ծ. նա իրնթաց օր կատարման սբյն. և կատարումն նր գնի 'ի վաղիւ անգր յերկուշաբաթի օր զատկին. որք Ը եղերացն անհամաձայն գատին. եթէ ոչ՝ կամ ողորոս մէիւ իմացաւք աստ զգատիկ, և կմ յիմանալ նովաւ զծաղկաղարդն, գիցուք՝ թէ երկուշաբաթի օր զատկի կոչի աստ օրն աւագ երկուշաբաթի. ում գնի 'ի Հ. բայց թէ զորն առաւել գիցես, 'ի յաջորդ ծանօթուէ ունիս և ևս ստուգել :

(14) Ծ. գնէ զնահատակուի սբյն 'ի ճձղ թուակաւ նուէ հայոց (այն է ամ ամն. 737) . յերկուշաբաթի օր զատկին, որ օր իէ եր մարդաց : Իսկ Հ. գնէ զայն

դայն 'ի Թոճիս մերում ճձէ, կմ ըստ այլ օրինակաց՝
ճձէ, յաւագ երկուշարաթի օրն • (Թող զօր ամսոյն՝
որ չունի տառ տեղի • զի եղեալ է յարեգի Ե, և 'ի
մարտի 28 • Ը յարմարուն անշարժ տուամարին՝ որով
վարի Հ • ուր Ճ վարէ զբուն շարժական տուամար հա-
յոց) : Զօր ամսոյն համաձայն ճառքնարի գտանեմք և
'ի ձեռագիր ճաշոցս ինչ • ցմ մարդաց իէ : Բայց յայլ
օրինակս ճաշոցաց լաւ ևս գրի, մարդաց • ին • մինչ
զի հարկիմք և 'ի ճառքնարի ընթեռնուլ նոյնպէս ին :
Ըստ նմին հարկ համարիմք ընարել և զԹոճականն ճձէ,
և 'ի նոյն վերածել զընթեղցուն՝ ճձիլ • որով և ան-
տարակոյս գնել զերկուշարաթի օր զատկի՝ իմանալով
զինի զատկի • քան թէ իմանալ և գնել զաւագ երկու-
շարաթն՝ Ը Հ : Պատճառ նմի այսոցիկ այն է, զի յա-
մի ան 738 • այն է Թ • Լականն հայոց ճձէ, (գուցէ Թ
իմիք և ճձիլ •) մարդաց ին պիմներ 14 ին ապրիլի • որ
և իսկ է յայնմ տարւոջ երկուշարաթի օր զինի զատկի,
կմ երկրորդ օր սբ յարաւթի • քանզի յայնմ ամի գիր
տարւոյն էր Ը • վոյ և զատիկն յապրիլի 13 • այն է 'ի
մարդաց իմ ըստ շարժական տուամարի : Իսկ աւագ եր-
կուշարաթին՝ ցմ երկրորդ օր զինի ծաղկազարդի՝ ան-
կանի յապրիլի 7 • 'ի մարդաց ժԸ :

Այլ 'ի Թոճին հյ • ճձիլ • և քնի, 737 • երկուշարաթի
օր զատկի անկանի 'ի մարտի 25 • և 'ի մարդաց՝ Ե • զի
գիր տարւոյն էր Գ • և զատիկն 'ի մարտի 24 • և 'ի
մարդաց Դ : Իսկ աւագ երկուշարաթին 'ի մարտի 18 •
և 'ի մարտի իԸ :

Այլ և 'ի Թոճին հյ • ճձէ • և քնի, 736 • երկուշարաթի
օր զատկին անկանի 'ի 9 ապրիլի • որ է Ե մարդաց • զի
էր նահանջ ամ, և գիր տարւոյն Ճ Ղ • և զատիկն 'ի 8
ապրիլի, այն է 'ի Ժ մարդաց • իսկ աւագ երկուշա-
րաթին 'ի 2 ապր • և 'ի Ժ մարդաց : Զորս բազմա-
տեալքն գումից ճառքնարին և յայտնաւորաց՝ ստու-
գագոյն գտանես միայն զառաջին հաշիւն :

(15) Ուր մեք եղաք Ը Ճ • 'ի գիշերին յայն միկ տեսիլ
իմն ահաւոր զարհուլեցուցանէր զամիրապետն, Հ •
գնէ • * 'ի գիշերին յայնմիկ տեսեալ անօրինացն լոյս
պայծառ ծագել 'ի վ ք նք || • զոր եթէ առեալ իցէ 'ի
լրագոյն օրինակէ, բարի է :

(16) Բաջայայտ է, թէ զիարդ գեղեցիկ յօրինեալ է
շարականն առանձին 'ի վ ք սթյն վահանայ յար և նման
վկայաբանութեւս, իբրեւ արձանագիր տապանի նք, կմ
փակ

քրիստոնեաց և ի բարեպաշտ ծնողաց . ա-
նուկն հօր նորա մարկեղոս , և մօրն սողոմի :
Արք ի տղայական տիող նուիրեցին զգաւակ
իւրեանց ի պաշտօնն այ՝ որպէս աննա զաւ-
մուէլ . և նովին հոգւով զարգանայր մա-
նուկն , և անակէր խրատու և իմաստութե-
ան . և իւ տանելոյ անչափահաս հասակին
վարժեալ ի գիրս՝ պարկեշտ և առաքինի
վարութք օրինակ բարի լինէր իմ հասակակից
և անդակից մանկանց :

Եւ եղև յաւուր յիշատակի արքն պետրոսի
հայրապետի քաղաքին , յորժամ յետ կա-
տարման հանդիտի երանելին աղեքսանդ-
րոս հայրապետն աղեքսանդրոս կամէր ի
կոչուեալ հրաւիրել զժառանգաւորս եկե-
ղեցւոյն , և նստեալ հանդէր առ վայր մի
ի բարձր տեղւոջ ի ծովահայեաց վայրի , և
տես զբազմունի մատաղերամ մանկաւոյ՝ որք
խաղային ի ծովեղին . յորս մանուկն աթա-
նաս ձեացել էր իբրև եղօ , և ձեռնադրէր
զոմն ի քհնյ , զոմն ի սարկաւադ . և զորս
միանգամ գտանէր ի մէջ տղայոցն չե ևս
մկրտեալս՝ և փափաքօղս մկրտուէ , մկրտէր
զնն իւ կարգի խորհրդոյն : Հայնժամ ձայ-
նեաց աղեքսանդրոս հայրապետ զոմանս
յիւրոցն , և ցուցեալ նց զնորատեսիլ խաղ
մանկանցն՝ հրաման ետ փութանակի եր-
թալ ունել զնն , և ածել առաջի իւր : Եւ
իբրև եկին , հարցանէր զնն հայրապետն՝
թէ զի՞նչ էր , զոր առնելիք . իսկ նց զամօ-
թի հարեալ՝ առ ահին զերկիր նշմարէին .
և

և յորժմ կարի ստիպեցան, ասեն : զոր առ-
նենն այլ ք յեկեղեցւոջ՝ առնէաք և մեք, ա-
ռաջնորդ մեզ ունելով զաթանասաղայս⁽²⁾ :
Հայեցե՛լ հայրապետին՝ ի շնորհազարդ կեր-
պարանս աթանասի՝ սիրեաց զնա. և հրա-
մայեաց կարգել՝ ի դասս ուխտի մանկանց,
ծանուցեալ հոգւովն՝ եթէ այն զորժ նորա
նախագուշակ էր աշտիճանին, յոր ունէր հա-
սանել ընթակին. նոյնպէս և զընկերս նորա
ընտրանաւ հրաման ետ յեկեղեցական կարգ
դնել, և սնուցանել ըն աթանասի՝ ի հայ-
րապետանոցի՝ կամակցութեամբ ծնողացն :

Մյուս հետեւ ըստ աճելոյ հասակին յառա-
ջագէմ գտեալ աթանասի՝ ի դիտութի ար-
տաքին և նծային գրոց, և փայլե՛լ վարութե-
առաքինութե, եղև նօտար աղեքսանդրի
հայրապետին. և ապա ձեռնադրեցաւ ի
նմէ սարկաւադ. և էր իբրև աջոյ բազուկ
նր յուսուցանել և ի յանձանձել զժողո-
վուրդն. զի կատարեալ էր յերիտասարդութե
իմաստութե ալեօք ծաղկելոցն, առատ ի
բանս, և շնորհաբույլս քարոզ ճշմարտութե,
ի հոգւովսբով և գերադանցեալ զամենե-
քումբ : Այլ յայսր նմի վր՝ ի քաղաքի բնաւ
կելով՝ զառանձնասէր վարէր կեանս ոչինչ
ընդհատ ի միայնակեցաց, հնազօր խորհր-
դադգած ի հոգեօրականս, և առաւել վա-
րութե ք բանիւն ի շինուի կարգեալ ամցն :

Ինդ այն ժմկս առ կայսերութե մեծին կոս-
տանդիանոսի յարեաւ չար հերձուածն ա-
րիօսի երիցու աղեքսանդրացւոյ, որ ուրա-
նայր

նայր զնոսի բանին և զ ը հօր համագոյութի,
արարած հայհոյելով զնա՝ և ոչ ծնունդ : Ս
տերմանիլ զառաջինն փաստեալս որոմանն
'ի սահմանս եղիպտացոց , մերժեաց զա-
րիոս 'ի հաղորդութեան զեցոյ աղեքսանդր
հայրապետ , և բազմօք հնարեցաւ գործակե-
ցութիւն ամթանասի արմատախիլ առնել զա-
ղանդ նր . բայց չեղև ձեռնհաս . զի օրքան
զօր բաղմանային թեւակիցք արիւսի 'ի մե-
ծամեծ իշխանացն արքունեաց և յեպսաց ,
և վն այսր բաղմանատիկ թուղթս լի իմառ-
տութիւն գրէր ամթանաս 'ի դիմաց աղեքսան
դրի 'ի կողմանս կողմանս : Ս. յլ եւս երիտա-
նիկութեանցի՝ գլխաւորն 'ի կուսակիցս արիւ-
սի՝ շնորհս գտեալ առաջի աւագանւոյն ,
զնոմ փասն արկանէր զաղեքսանդրիւ , ոնց
թէ 'ի սակս ըստնայն ինդրոց վրդովէ զե-
կեղեցի : Ս. պա հրամանաւ կոստանդիանոս-
սի եղև ժողով յաղեքսանդրիա՝ դարման
տանել իսողաղուն :

Ս. իբրև առաւել ճախողակի վճարեցան
եւք իրացն , դումարեցաւ այսաւ հետև տիե-
զերական սք ժողովն նիկիոյ՝ յամի տն , 325 ,
'ի ճիշտ հայրապետաց . յորոց մի էր և երա-
նելին աղեքսանդր պատրիարք աղեքսանդ-
րիոյ եղիպտացոց , և ամթանաս աւագ-
սարկաւագ նր ը նմ : Ս. նդ յաղթօղ ախոյ-
եան հանդիսացաւ ամթանաս ըդէմ արիոսի
անձապարդ և վրդով իւրով . մինչև սքանչա-
նալ նմ սքց հարց սիւնհոդոսին ը զօրաւոր
քանս նր հողելիս , և նախանձաբեկ լինել
արե-

արիանոսաց դատուն , և կրճտել զատամունս
'ի վր'նր :

Պատմի յումանց և այս , թէ իբրեւ 'ի խհ
մտանէին սբ հարքն վս յօրինելոյ զգալն
հաւատոյ , ցի զհանգանակ 'ի ջաղխումն ա-
ղանդոյն արիտի , 'ի սկզբան անդ ոչ սահ-
մանեցաւ ինչ որոշակի՝ մինչև անվթար յօ-
րինեացի : Աւելեւ 'ի միում յաւուրց անտի՝
յորժամ դարձան աղեքսանդր և աթանաս
յօթեանս իւրեանց , նստէր աթանոսս ա-
ռանձինն միայն . և երևեցաւ նմ հոգին սբ
'ի նմանութի հայրապետին իւրոյ աղեքսանդ-
րոսի , ոնց թէ արտաքուստ 'ի տուն եկել .
և ասէ ցնա . որդեակ առ 'ի ձեռին քո գը-
րիչ և քարտէս , և գրեալ զոր ասեմս . զի
տարեալ յատեան սիւն հոգոսին ընթերց-
ցիս՝ յորժմ ասացից ես քեզ : Աւնա արար ըս
հրամանի վգպին իւրոյ . և սկիզբն արարել
գրեաց զբանս հոնգանակին . հաւատամք
'ի մի մծ , և որ 'ի կարգին : Աւ իբրեւ վախ-
ճանեաց զգրելն , ելեալ արտաքս 'ի սենե-
կէն որ երևեցաւն նմա՝ աներևոյթ լինէր :
Իսկ զկնի ժամու 'ի վր' անցելոյ՝ մինչդեռ
աթանաս ընթեռնոյր զոր գրեացն , եկն նա
ինքն աղեքսանդր հայրապետ . և տեսեալ
եթէ վերձանէ ինչ ինքնագիր , լուսց ասէ
զինչ է զոր ընթեռնուսդ : Աս ետ պինի .
այն է տէր իմ՝ զոր արդ հրամայեցեր ինձ
գրել : () արմացաւ ը այս աղեքսանդրոս . և
լուեալ զգրեալսն՝ ինչ ոչ ասաց , գիտացել
հոգւովն՝ եթէ մծային տեսչուէ է գործն :
Եւ

Գայր զնձ ուրիշ բանին և զի չորհարանս զայս
 արարած հայհոյելով զնա՝ և ոչ ծնունդ : Ի
 սերմանիլ զառաջինն շաաաաաաա որոմանն
 'ի սահմանս եղիպտացոց , մերժեաց զա-
 ըիոս 'ի հաղորդութեանդ և զեղեցոյ աղեքսանդր
 հայրապետ , և բազմօք հնարեցաւ գործակ-
 ցութիւն անթանասի արմատախիլ առնել զա-
 ղանդ նր . բայց չեղև ձեռնհաս . զի օրքան
 զօր բաղմանային թեանկիցք արիստի 'ի մե-
 ծամեծ իշխանացն արքունեաց և յեպսոց .
 և վնայս բաղմանայատիկ թուղթս լի իմառ-
 տութիւն գրէր անթանաս 'ի դիմաց աղեքսան-
 դրի 'ի կողմանս կողմանս : Եւ եւս երիտ-
 նիկոմիդացի՝ գլխաւորն 'ի կուսակիցս արի-
 ստի՝ շնորհս գտեալ առաջի աւագանւոյն ,
 զնոմ լնաան արկանէր զաղեքսանդրիւն , ոնկ
 թէ 'ի սակս լնաան ինդրոց վրդովէ զե-
 կեղեցի : Եւս հրամանաւ կոստանդիանո-
 սի եղև ժողով յաղեքսանդրիա՝ դարման-
 տանել իտաղադուն :

Եւ իբրև առաւել ձախողակի վնարեցան
 եւք իրացն , գումարեցաւ այսուհետեւ տիե-
 ղերական սք ժողովն նիկիոյ՝ յամի տն . 325 ,
 'ի ճիշտ հայրապետաց . յորոց մի էր և երա-
 նելին աղեքսանդր պատրիարկ աղեքսանդ-
 րիոյ եղիպտացոց , և անթանաս աւագ-
 սարկաւագ նր լն նմ : Եւս յաղթող ախոյ-
 եան հանդիսացաւ անթանաս լն զեմ արիստի
 անծապարդ և վրդով իւրով . մինչև սքանչա-
 նալ նոմ սքց հարց սիւնհոդոսին լն զօրաւոր
 բանս նր հողելիս , և նախանձաբեկ լինել
 արեւ

արիանոսաց դատուն , և կրճտել զատամունս
'ի վր'սր :

Պատմի յոմանց և այս , թէ իբրեւ 'ի խհդ
մտանէին սք հարքն վս յօրինելոյ զգաշն
հաւատոյ , ցի զհանգանակ 'ի ջաղխումն ա-
ղանդոյն արիտսի , 'ի սկզբան անդ ոչ սահ-
մանեցաւ ինչ որոշակի՝ մինչև անվթար յօ-
րինեացի : Եւ եղև 'ի միում յաւուրց անտի՝
յորժամ դարձան աղեքսանդր և աթանաս
յօթեանս իւրեանց , նստէր աթանաս ա-
ռանձինն միայն , և երևեցաւ նմ հոգին սք
'ի նմանուի հայրապետին իւրոյ աղեքսանդ-
րոսի , ուն թէ արտաքուստ 'ի տուն եկել-
և ստէ ցնա . որդեակ առ 'ի ձեռին քո գը-
րիչ և քարտէս , և գրեալ զոր ասեմս . զի
տարեալ յատեան սիւն հոգոսին ընթերց-
ցիս՝ յորժմ ասացից ես քեզ : Եւ նա արար իս
հրամանի վգային իւրոյ . և սկիզբն արարել
գրեաց զբանս հանգանակին . հաւատամք
'ի մի անձ , և որ 'ի կարգին : Եւ իբրեւ վախ-
ճանեաց զգրելն , ելեալ արտաքս 'ի սենե-
կէն որ երևեցաւն նմա՝ աներևոյթ լինէր :
Իսկ զկնի ժամու 'ի վր անցելոյ՝ մինչդեռ
աթանաս ընթեռնոյր զոր գրեացն , եկն նա
ինքն աղեքսանդր հայրապետ . և տեսեալ
եթէ վերձանէ ինչ ինքնագիր , լուայց ասէ
զինչ է զոր ընթեռնուսդ : Նա ետ ոլինի .
այն է տէր իմ՝ զոր արդ հրամայեցեր ինձ
գրել : Օրամացաւ իս այս աղեքսանդրոս . և
լուեալ զգրեալսն՝ ինչ ոչ ասաց , գիտացել
հոգւովն՝ եթէ անձային տեսչուէ է զորձն :
Եւ

Եւ եղև 'ի խմբիլ միւսանգամ սիւնհոդոսին, և 'ի լինել բանից վ'ս սահմանի հաւատոց, մատոյց աթանաս զթուղթն առ հայրապետ իւր, և առէ. աէր իմ ահաւասիկ բանքն՝ զոր հրամանաւ քով գրեցի, հանել յատեան առաջի սբց հարց ժողովոյս: Եւ հայրապետն հրամայեաց նմ կարդալ զայն 'ի լուր անցն: Եւ իբրև ընթերցաւ հոգեւ լից բերանովն զթելադրեալսն 'ի հոգւոյն սբյ, միաբան հաւանութիւն ընկալան զնոյն անբաղմութի հայրապետացն՝ հանդերձ բարեպաշտ թիգրան կոստանդիանոսիւ և մեծամեծօք նր. և հաստատեցին զուղղափառ սահման հաւատոյ՝ խոստովանելով զհամագոյ և զմիասնական ամենասբ երրորդութիւն, և դաւանելով զորդի՝ անժյոյ հօրէ, ծնունդ՝ և ոչ արարած. յաւելեալ և նշովս՝ որոց յանդգնին զլիզէմն հայհոյել: (3)

Յետ այսորիկ զկնի արձակման ժողովոյն իբրև անցին ամիսք հինգ, եկեալ երանելի հայրապետն աղեքսանդրոս յաթոռ իւր՝ հիւնանդացաւ մերձ 'ի մահ. և զի անցն ակն եղեալ էր 'ի վր աթանասի՝ զնա նստուցաւ նել յաթոռն, զայն գիտելով նր՝ վաղադոյն ծածկէր զանձն, խոյս տուեալ 'ի տեղի մի անծանօթ 'ի մղկանէ՝ պատճառանօք իրիք գործոյ յանձնելոյ նմ 'ի հայրապետէ իւրմէ: Իսկ աղեքսանդր՝ քանզի գիտէր 'ի հոգւոյն յայտնուէ զաթանասին ընտրուի 'ի յաջորդ իւր, մինչդեռ շունչն 'ի նմէր՝ ձայնեաց 'ի մահձէ անտի զաթանաս յանուննէ. և որք լուանն

լուանն՝ կարծէին , եթէ զայլ ոք կարդայ •
 զի ակթանաս չէր 'ի միջի • վայ 'ի ներքս ըն-
 թացաւ առ նա այլ ոմն 'ի պաշտօնէից ակթա-
 նաս անուն • և հարցանէր՝ թէ զինչ հրա-
 մայեալ իսկ սք հայրապետն ոչ ետ նմ պիտի ,
 այլ անդրէն միւսանգամ և բազում անգամ
 ձայնէր , ակթանաս , ակթանաս : Հայնժամ
 'ի միտ առին՝ որք 'ի տանն էին , եթէ զերա-
 նելին ակթանաս զսարկաւազ իւր կարդայ •
 և պիտի տոճեալ ասեն • ա՛ր չէ՛ նա աստ , զի
 քո հրամանաւ երթեալ է ուրեք 'ի գործ :
 Եւ հայրապետն ասէ • կարծե՞ս փախչիլ ակ-
 թանաս , բայց փախչելով ոչ փախիցեա • յայտ
 արարեալ՝ թէ առաջի կայ նմ յանձին կրել
 զառաջնորդական պատիւ , և մեծամեծ փառ-
 ձանաց տոնել • որ և եղև իսկ :

Քանզի 'ի փախձանիլ սքյն աղեքսանդրի՝
 ժողովեցան միաբան բազմութիք ենպաց , և
 յուզել խնդրակօք ածին զերանելին ակթա-
 նաս , և բռնադատեալ ձեռնադրեցին զնա
 յենպուի և 'ի պօրիարդութի աղեքսանդրաց
 ւոց յաթոռ սքյն մարկոսի աւետարանչի :
 Եւ եղև ուրախութի մեծ նմ ուղղափառաց ,
 զի գիտէին զնա քաջ հովիւ , և հզօր ախոյ-
 եան լեզւմ ապականիչ գոյլոց արիանոսաց •
 մինչև ասել բազմաց , եթէ յարոյց մեզ նմ
 եղջիւր փրկութե՛ն՝ 'ի խորտակել զզօրութի
 թշնամեացն հաւատոյ : Եւ լէ հկռկն՝ դառ-
 նութի անհնարին տիրեաց հերձո՛ւածողացն
 դասու , և ամալ մթաղին պատեաց զնորք •
 որոյ վս իսկ շշնջել սկսան այսր անդր ընդ-
 դէմ

դէմ աթանասի, զի մարթասցին իճիք պարսաւադիր լինել նմ, և յեղծումն դնել զանուն բարեհամբաւուն նր, որ առաւել քան զառաւել հռչակէր ը նմ տեղիս յօրէ անտի նստելոյ նորա յաթող հայրապետութե. և երևելի նշանօք ևս սքանչելի լինէր :

Վ Ծ զի և յառաջնումն ունագի անդ՝ յորում ելի սբ բեմն հայրապետական զարդու, մաւտուցանել զմեղսաքաւիչ խորհուրդ մարմնոյ և արեան տն՝ ի սբն անաստաս՝ յառաջիկայ ուն յոքնաթիւն, եմսաց և քհնյից և ուխտի մանկանց, յանկարծակի բացաւ ձեղուն յարկի տաճարին, և լոյս սաստիկ զեղեալ լցաւ ի ներքս : Ալ մինչդեռ երանելին աթանաս ի սաստկուէ լուսոյն ի պակուցման եղեալ հիանայր, հայեցեալ ետես ի վերոյ քան զինքն ոմ կամփսակս իւղոյ ի ստոր իջեալ, և ը նմին բազմութի անմարմնական զօրաց պարառեալ զսբ սեղանոմն. և յորժամ ի ձեռս էառ հայրապետն զմբ խհդն, տեսաւ նէր զնա ինքն զթագաւորն փառաց՝ զմիածին բանն նոյ բազմեալ իբրև ի գահոյս ի վր ձեռաց իւրոց. որ և ինքնին զանգեալ զհացն ընդ անապական մարմնոյն՝ բանայր զմբ կողս իւր, և հոսէր զպատուական աւրիւնն ի նուիրանոցն : Ալ զայս ոչ նա միայն, այլև նմքին՝ որ բեմականքն էին՝ տեսին. յորոց մի էր և ընտանի աշակերտ նր տիմոթէոս, որ զայսոսիկ պատմէ. վնց առ հասարակ յահի ըմբռնեալ՝ սոսկացել կային : Ալ իբրև աւարտեաց մբ հայրապետն ըզ-

խորհրդական աղօթան հանդերձ արտա-
ուօք , ապա համբարձաւ իորն հրեշտակօք
յերկինս :

Աւ առ նմին՝ երևեալն ի յորդանան հողին
սք աղաւնակերպ թւօք սլացեալ՝ հանգչէր
՛ի վր փրկական խորհրդոյն . և ՛ի մատու-
ցանել հայրապետին զգոհացողակն աղօթա-
աներևոյթ լինէր տեսիլն իմ : Աւ յորժամ
հաղորդեցաւ հայրապետն սք խորհրդոյն ,
և հաղորդեաց զպաշտօնակիցս իւր , ապա
բերեալ մատուցանէր և ժողովրդեանն : Աւ
ահա ոմն ՛ի բաղմութեն՝ որ անարժանութք
իշխեաց մերձենալ ՛ի սք խնայն , հրակիզել
մեռաւ անդէն . և այլ ոք դարձեալ անմա-
քուր սրտիւ համարձակեալ իսկոյն մոլեղ-
նել սկսաւ , մինչև իւրովի խածատել զմար-
մինն իւր : () որ տեսեալ իմցն՝ ահաբեկ լի
նէին . և այլ ոք ոչ իշխեաց ՛ի ժամուն մատ-
չիլ անխտիր ՛ի խնայն ահաւոր : Յայնժամ
և սք հայրապետն խրատս անժամաստս սուա-
ջի դնէր իմցն , զառաքելականն յուշ առնե-
լով , թէ փորձեացէ մի զանձն իւր , և ապա
՛ի հացէ անտի կերիցէ և ՛ի բաժակէն արբ-
ցէ . զի որ ուտէ և ըմպէ անարժանութք ,
դատաստան անձին իւրում ընդունի . զի ոչ
խտրէ զմարմինն ին . վոյ ասէ՝ պարտ է մա-
քուր լինել հողւով և մարմնով , մաքրեալ
զսիրտս յամ աղտեղութիւն չարին , և անխիղճ
մտօք մերձենալ ՛ի սքն սքց . նախ բնակա-
րան լինել անյայտիւք՝ յայտնեցելոյն , և ա-
պա ընդունել ՛ի սիրտս մեր զբնակեալն ՛ի

լոյս անմատոյց : Սոյնպէս և յամ բանս քա-
րոզուէ իւրոյ՝ երկնաւոր վիպուք խրատէր
և ուսուցանէր զժողովրդն ընտունութե հոգե-
ւոյն՝ ի նմ բնակելոյ . և պատկառելի ան-
ձամբ և անարատ քաղաքավարութե ձգէր
զամսին յունկնդրութի . և խոնարհ և հեզ
յամի վանձն ընծայեցուցեալ՝ համարձակ
մատուցանէր յինքն զմեծն և զփոքրն, կարե-
կից լինել և դարման տանել վշտաց միոյ միոյ
՝ ի նոցանէ, իբրեւ գորովագութ հայր աղքա-
տաց, և դիւրահնար բուժիչ ախտացելոցն
հոգւով :

Եւ ի վր անչափ վաստակոց և հոգոյ ի
հովուէլ զհօտն, անզբաղուի ունէր հոգւոյ
սքանչելի . և յիւրոց սովորական մխիթա-
րուէց ոչ վերջանայր, աղօթասէր գտեալ և
ճգնասէր . և անդադար ի կարդացմունս
սք զրոց, և ի շարագրուիս հոգեշահ վիպու-
թե : Եւ յայսու ամիւն անհամեմատ ցու-
ցաւ, և սա առաւել հանդիսանայր իբրեւ մի
միայն ի խոստովանող հարս՝ ի տանել ան-
պարտելի համբերութե նեղուէց և հալածա-
նաց յերեսաց օտարաց և սիրելեաց, ի թրշ-
նամեաց և յընտանեաց հաւատոյ . զի դրե-
թէ տիեղերք ամ զինեցան ըդէմ նորա, և
իշխանք և թգրք՝ քհնյք և եպսուսք միաբա-
նեցան ըդէմ նր . մինչև անմարթ է գրով
բովանդակել՝ զոր ինչ կրեաց անվանելի նա,
հատակն ճշմարտութե . այլ առ ի փոքր ի
շատն նշանակել՝ սկիզբն եղև հալածանաց
նր այսպէս :

Հաւուրց անտի սարկաւազութե մեծին ա-
թանասի՝ զիս պահէին նմ համախոհք ա-
րիօսի . քզի ասէին՝ թէ գրգռիչ և խրատ-
տու աղեքսանդրոսի հայրապետի՝ ի մերժել
զարիօս՝ ոչ այլ ոք է , բայց աթանաս միայն .
և իբրեւ զփորձ առին նախանձայուզութե
նորա՝ ի վր ուղղափառ հաւատոց՝ ի ժողովն
նիկիոյ , առաւել ևս զչարեցան : Մ. յլ քզի
յետ ժողովոյն յաքսորս առաքեցան արքու-
նի հրամանաւ կուսակիցք արիօսի յորս գրլ-
խաւորագոյնք էին եւսեբիօս եմպս նիկոմի-
դացի , և թէոգնիօս նիկէացի . միանգամայն
և աթանաս ամբարձաւ յաթոռ հայրապե-
տուն աղեքսանդրացւոց , ոչ զօրէին առ ժմկ
մի ստնանել ինչ նմ . մինչև ինքեանք յետ
ոչ բազմաց առ երեսս ապաշխարուի կեղ-
ծաւորեալ՝ դարձան յաքսորանաց միջնոր-
դուք կոստանդիայ քեռն կոստանդիանոսի .
և առ սակաւ սկը զօրացեալ՝ հանել սկսան
յաթոռոց զուղղափառ եմպունս , և մուծաւ
նել՝ ի տեղի նց զարիանոսս . և զի առաւել
ջանք նց էր ընդդէմ աթանասի , զայսպիսի
չարարուէստ հնարս նիւթ եցին :

Հաւանեցուցին զմեծն կոստանդիանոս վե-
արիօսի , թէ՛ և նա միաբանի ի նիկիական
հաւատս . և այնպ հրաման առել՝ դարձու-
ցին զնա յաքսորանաց , և յղեցին յերկիր իւր
յաղեքսանդրիա . և քանզի աթանաս չըն-
կալաւ զնա ի հաղորդուի եկեղեցւոյ հան-
դերձ ուղղափառ հօտիւն , յարեցաւ արիօս
ի նախնի համաշուեսս իւր ի մեղիտիանոսս

(զորոց ասացաւ 'ի վարս պետրոսի հյրնաւի) .
 զի սք թէնաւ յերկուս երեսս վարէին , բայց
 առաւել համամիտք էին եւսեբեայ . վնյ
 և սքն աթանաս իսպառ օտարացոյց յիւրմէ
 զմե լիտիանոսաց դասս : () այն լուսնէ եւսե-
 բեայ նիկոմիդացւոյ՝ մեծամեծս սպառնայր
 բարկութիւն վր աթանասի . այլ զի մի թը-
 շեցի յանդգնութիւն գործել , գրէ նա-
 մակ սիրոյ կեղծուպատիր և ամոք բանիւ
 առ աթանաս , յորդոր լինելով նմ լուսնէ
 զարիոս և զորս լը նմ 'ի հաղորդութի : Իսկ
 մեծն աթանաս համարձակ պիտի առնէր ,
 թէ զսերմանացանս չար հերձուածոց և ըզ-
 թշնամիս ճշմարտուն՝ զդատապարտեալն
 'ի տիեզերական սք ժողովոյ , անմարթ է
 ինձ լուսնէ 'ի հաղորդութի :

Հայնժամ լցեալ եւսեբի ցասմամբ մեծաւ՝
 մատուցեալ չարախօս եղև զաթանասէ ա-
 ռաջի կոստանդիանոսի . նա միայն է ասէ՝ որ
 ձեռներէց լինի խռովել զեկեղեցի նյ , և
 երկպառակութիւն բաժանել զհաւատացեալն
 քնի : Եւ այնչափ ինչ խօսեցաւ և արար բան
 սարկութիս , մինչև ետ գրել արքայի գիր
 սպառնալեաց առ աթանաս . զի կմ ընկալ-
 ցի զարիոս և զայլն լը նմ զկարծեցեալ ա-
 պաշխարօղս՝ 'ի հաղորդութի , և կմ մի ակն-
 կալցի մնալ յաթող իւր : Իսկ սքն աթա-
 նաս գրեաց աներկիւղ առ թիւրն . չիք հա-
 ղորդութի ուղղափառաց եկեղեցւոյ լը քսա-
 մարտ հերեսիովտապետի :

Ինդ այս համարձակախօսութի աթանասի
 ծան

Տանրացաւումն լինէր արքայ , ըստ աղբիւրոյ
 նեհաւորապէս եւսեբեայ . որ և առիթ դիպօղ
 համարե՛լ զգծգմնուի արքայի՝ փութացաւ
 դրեաց ձեպով յաղեքսանդրիա առ մելի-
 տիանոսս , զի յաճախեսցեն առ թգրննիւթա
 ամբաստանուն զաթանասէ : Վրեցին յայն-
 ժամ և նք ըսկամի . ինոյն միաբանեցան և
 այլ համախոհք նց՝ ի նիկոմիդացւոց . այլ
 քզի ի նիկոմիդիա էին ի ժամուն ապիս և
 մակար երիցունք աթանասի , սք յանդիման
 լեալ ինքնակալին՝ ի դերե հանին զսնտի
 չարախօսութիւնն : Աւ իբրեւ ի վր եհաս
 թգրն ստուն չարախօսաց , պատուհասեաց
 զգլխաւոր նոցին՝ որում անուն էր իսիոմն :
 Եւ այսորիկ յաւելին մելիտիանոսք և զայլ
 չարախօսութիւն ի գրգռուէ եւսեբեայ , ոն
 թէ աթանաս սատար լեալ իցէ ընչիւք ու-
 մեմն ապստամբ եղելոյ ի թգրէն . և այլ
 ինչ բնմ : Հայնժամ կայսրն յղեաց պատ-
 ոնէր առ աթանաս՝ գալ առ ինքն , և տեսա-
 նել զգատ մելիտիանոսաց : Աւ իբրեւ եկն
 եհաս աթանաս , և քննեցաւ յատենի նմ
 ինդիր հկուկուն , յայտնի եղև նմ ստուն
 չարախօսաց . վասն որոյ ի բաց մերժեաց
 զնս կայսրն յիւրմէ , և զաթանաս պատուով
 դարձոյց ի տեղի իւր , գրե՛լ և հրովարտակ
 առ աղեքսանդրացիս՝ ըունել զարժանաւոր
 հովիւ իւրեանց իբրեւ այր նյ :

Մյուհետեւ զայլ չարիս մեքենայեցին մե-
 լիտիանոսք . զի զոմն ի համախոհից իւրեանց
 արսենիոս անուն եմպ կողմանցն եդիպտո-

սի՝ յօտար երկիր փախուցին և թաքուցին ,
 և համբաւեցին զնա դաւով սպանեալ յա-
 թանասէ . և ՚ի հաստատութի անհեթեթ
 գործոյն՝ զայլոյ ուրումն հատեչ ձեռս այսր
 անդր շրջեցուցանէին յանուն արսենիոսի .
 և յղփս այսորիկ բազմապատիկ երթևեկք
 թղթոց լինէին ՚ի մէջ եպսոպ և դժուրին , և
 արքայի իսկ գլխովին . և անկաւ շնջիւն մեծ
 ը մոմ տեղիս : Ի այց մեծն աթանաս անվր-
 դով մտօք կացեչ՝ առաքեաց խնդրակս , և
 ետ յուզել և գտանել զարսենիոս . որ թէ
 պէտ և նա զառաջինն ժխտէր , թէ չեմ ես
 արսենիոսն այն . բայց պարտեչ ՚ի բազմաց
 վկայուէ՝ որք զնա քաջ ճանաչէին , խոստո-
 վան եղև և ինքն . մինչև ՚ի բաց կալ նմա՝ ի
 համախոհից իւրոց , և յարիլ յաթանաս .
 զնոյն արարին և այլք ՚ի նմին հերձուճածոյ
 մե լիտիանոսաց , և յաւելան ՚ի դասս ուղ-
 զափառաց :

Ի յլ մինչև եր տարածեալ առ նմսին՝ թէ
 կենդանի գտաւ արսենիոս , արիանոսք հար-
 կեցուցին զինքնակալն՝ զի լիցի ժողով եպիս-
 կոպոսաց ՚ի տիւրոս յաղագս գործոցն աթա-
 նասի . վասն զի բոլմ են ասեն չարիքն՝ որք
 պատմին զնմէ . և կայսրն գրեաց առ աթա-
 նաս՝ իջանել ՚ի տիւրոս եպսոք իւրովք , և
 տալ պինի դատախազից իւրոց առաջի ժո-
 ղովոյն : Իսկ սքն աթանաս թէպէտև դի-
 տէր զպատիր հնարս թշնամեաց , ցածուք
 յանձն էառ զհրամանն արքունի . և առել
 ընդ իւր զքառասունեկնն եպսոսնս Յին ե-
 դիպ

գիպտացւոց՝ չոքաւ ՚ի ժողով անդր, տարեւ
 ը իւր և զարսենիոս անյայտ ՚ի մարդկանէ :
 Եւ ինչ և այլ եպիստոլնք ՚ի տեղեաց տեղեաց՝
 հարկեալ ՚ի կայսերական հրամանէ . այլ
 արիանոսք՝ կամ թէ ասել եւսեբեանք՝ էին
 հանդիսադիրք և գլխաւորք ժողովոյն . միան
 դամայն և դատախազք աթանասի , ունե
 լով և զոչ սակաւս ՚ի մե լիտիանոսաց՝ գործա
 կիցս :

Իբրեւ ուղղեցաւ ատեանն յառաջիկայուն
 արքունի դատաւորաց , սկսան զառաջինն
 ամբաստան լինել եւսեբեանք զաթանասէ,
 իբրեւ այն թէ գործեալ իցէ զանարժանս
 ը կնոջ միում՝ յօթեանիլ երբեմն ՚ի տան
 նր . և զայս պնդէին վատահուք , զի կաշա
 ռօք որսացեալ էր նց զոմն կին չար՝ վկայել
 յատենի անդ զանօրէնութիւն զայն , իբրեւ
 բռնաբարեալ յաթանասէ : Ի չարախօսել
 անդ կնոջն՝ աթանաս կայր արտաքոյ . և իբ
 րեւ կոչեցին զնա գալ ՚ի ներքս , և տալ
 պիսի , հառնա ը իւր զաիմութիոս զաշա
 կերտ իւր՝ զոր ՚ի վեր անդր յիշեցաք , պատ
 ոճէր տոճեալ նմա , զի փխկ իւր նա տացէ
 պիսի բանից կնոջն , ոպ թէ ինքն իսկ իցէ
 աթանասն : Եւ եղև յորժմ խօսեցաւ կինն
 ը թելադրուէ խրատտոճաց իւրոց , դարձաւ
 և ասէ ցնա տիմութիոս . արդարեւ կին դու՝
 իջեանեալ իցէ իմ երբեք ՚ի տան քում , կմ
 գործեալ զայնպիսի ինչ : Եւ նա լրբեալ ա
 սէ . այո՛ այո՛ դու աներկիւղդ յոյ և անպատ
 կառ ՚ի մարդկանէ բռնադատեցեր զիս՝ ՚ի

բառնալ յինէն զծաղիկ պարկեշտութեւ :
 Եւ առ դժուրսն ասէր . երդնում' ի տը , զի
 այս այր է' որ լլկեաց զիս :

() այն իբրեւ լուսաբազմութի ժողովոյն' դա
 տաւորօքն հանդերձ , շարժեցան 'ի ծաղը .
 և սաստիւ 'ի բաց մերժեցին զկինն յատենէ
 անտի . մինչև թշնամիքն առհսրկ շառագու
 նեալ' ամօթալից կորանային . զի լարմաւ
 ցոյց զնս իմաստութի աթանասի , որ լուսն
 իւրով հրատարակեաց զիւր անմեղութի :
 Եւ այնժամ դատաւորքն կամէին պատուհա
 սել զկինն , և քննել զխրատատուսնորա .
 այլ եւսեբեանք' յորոց 'ի ձեռս էր իշխա
 նութի այնր ատենի , խափանեցին զիրսն . և
 ինքեանք սկսան 'ի նորանոր ամբաստանու
 թիս բերիլ լեզւամ' աթանասի . բայց ոչ կա
 րացին ինչ հաստատել :

Եւ աւելին յետոյ ասել , թէ արտաքոյ կանո
 նաց խաբանօք և բռնի կալեալ իցէ նր զա
 թոռ պատրիարգութե . 'ի մէջ առին և ստա
 յող զիւր բողոքանաց 'ի բերանոյ ժողովրդեան
 լեզւամ' աթանասի , և այլ ինչ բնով : Եւ իբ
 րեւ յամի արդարացաւ երանելին աթանաս'
 դէմ յանդիման ցուցանելով զստութի կար
 կատուն բանից չարախօսաց իւրոց , նոքա
 այնուհետեւ յնչ մատուցին զհատեչ ձեռն'
 որ կարծիւր արսենիոսի . և սկսան թշնամա
 նել զարդարն' ասելով , թէ ասա նշանակ
 արիւնհեղութեանն' զոր գործեցեր , կամ
 ետուր գործել :

Եւ հարց զնս աթանաս , թէ արդարեւ այդ
 ձեռն

ձեռն արսենիոսի իցէ . ճանաչէ՞ք դուք զարսենիոս , և զձեռն նր : Եւ յասել նց իբրեւ 'ի միօջէ բերանոյ , այո՛ ճանաչեմք , և այս է նր ձեռն , ակնարկեաց աթանաս իւրոցն՝ 'ի ներքս ածել զարսենիոս կենդանի , զոր տըւեալ էր պահել ուրոյն 'ի ծածուկ : Եւ եղև 'ի մտանել նորա , մատեաւ առնա աթաւնաս . և կալեալ զերկոցունց ձեռացն՝ ցուցանէր դատախազից իւրոց և դատաւորաց , ասելով . ո՞չ սա այն արսենիոս է՝ որ սպանեալ քարոզի . ո՞չ այս ձեռք նր են՝ աջոյ և ձախոյ հաստատուն և անթերի 'ի տեղիս իւրեանց . և ո՞յր է ապա միւս այլ ձեռն հատեալ , թող դատախազքդ իմ վկայեացեն : Հապուշ կրթեցան առ այս՝ ժողովելէքն առ հօրկ . զի եթէ բարեկամք և եթէ թշնամիք աթանասի կային , որք քաջ ճանաչէին՝ եթէ նա ինքն արսենիոս է կենդանի և ողջ անդամ , որ համբաւիւր սպանեալ դաւով յաթանասէ : Հոյնժամ յանհոարս մտելոսոխացն՝ սկսան աղաղակել . մոգ է աթաւնաս , կախարդ է և հմայօղ . և յայնչափ կատաղուի բրդեցան , մինչև առ ետեղ կամէին գիշատել զնա , եթէ չէր ապրեցուցեալ զնա արքեղայոսի մեծի պատրկի՝ որ գլուխն էր արքունի դատաւորաց :

Եւ տայսորիկ ձեռն արկին եւսեբեանք առաքել արս յաղեքսանդրիա և 'ի սահմանս նր , և ահարկուք ձեռագիրս պահանջել 'ի բաղմաց և վկայութիս սուտս ընդդէմ աթաւնասի , պատուհաս 'ի վր ածեալ անհաւանեղե

եղեւոցն . մինչև ընդ աղմկաւ զձն եգիպտացւոց : () այս նմ տեսեալ աթանասի խոյս ետ 'ի տիւրոսէ , և դէմ եդեալ զնաց 'ի կոստանդնուպօլիս առ կայսրն կոստանդիանոս՝ ցուցանել նմ զանկարգութի եւսեբեանց , և զստութի չարախօսութեց նոցա : Իսկ թգրն պաշարել յերեսաց բազմադիմի ամբաստանութեց յաճախելոց ը դէմ աթանասի յարանց եմպաց և 'ի քհնյից , հրաման յղեաց առ եմպունս ժողովեալս 'ի տիւրոս՝ երթալ յեմ , և անդ կատարել զնաւակաւ տիս տաճարի փրկչին՝ զոր ինքն էր շինեալ , և ապա անդոնոր միւսանդամ քննել զդատ աթանասի առանց խռովութե : Եւ յլ եւսեբեանք յնջ ք զ լուսնելութի նամակի կայսեր՝ պարտաւոր վճռեցին զաթանաս . և արժանի անկանելոյ յաթոռոյ իւրմէ՝ վս խոյս տալոյ նր 'ի տիւրոսէ : Եւ ապա եկեալ 'ի ժողովակն եմի՝ հաստատեցին միւսանդամ զաթանասէ անարժան լինել զլիսովին աթոռոյն իբրեւ խանդարիչ եկեղեցւոյ , և ինքեանք սահմանեցին՝ ը ուղղափառս գրել զարիանոսս : Եւ այց քղի ոմանք յեմպաց՝ որք յուղղափառաց դասէն էին , ընդդէմ զինեցան նց քաջութ , ինչ ոչ կարացին թշնամիքն վճարել . և յուզէին անհնարին խռովութիս

օր քան զօր :

Եւ զդ եղև այս նմ յականջս կոստանդիանոսի . վսյ հրաման ետ , զի առ ինքն եկեսցեն եմպունքն՝ որք ունէին հկռկութի ընդ աթանասի . զի անձամբ լուծիցէ զդատն : () Հայն

ժամ

Ժամ աճապարեալ եւսեբեայ նիկոմիդացւոյ՝ հառ ընդ իւր զգլխաւորս՝ ի համախոհից իւրոց, և ազգի ազգի հնարիւք խափանեալ զմուտս ջատագովացն աթանասի առարքայ, ինքն միայն իւրովքն հանդերձ յանդիման եղև կայսեր. և յետ ծանր ծանր ամբաստանութեց՝ յաւել հաստատել ի ձեռն սուտ վկայից, ոմ թէ ասացեալ իցէ աթա նասի խրոխտալով ըդէմ՝ ինքնակալին, թէ կարող եմ ես արգելուլ՝ զի մի ևս բերցի ցորեան յաղեքսանդրիոյ՝ ի կոստանդնուպօլիս : Նոգ այս դժոճարեալ կայսեր, և ոչ ևս հանդարտեալ իրացն քննութե, իսկ և իսկ հրաման ետ աքսորել զաթանաս յերկիր հեռաւոր յճն գաղղիացւոց : Յայնժամ եղև խնդուի մեծ եւսեբեանց և ամարբանեկաց նոցա. զի այնուհետև յիւրեանց ակն ունէին կացուցանել պատրիարգ յաղեքսանդրիա. բայց ոչ հաւանեցաւ կայսրն. և այնպէս առանց հովոճի մնայր աթոռն այն առ Ժմկ մի : Իսկ երանելին աթանաս յմծ ապաստան աւրարելի զօգուտն եկեղեցւոյ՝ անվրդով մտօք տարաւ այնմ հալածանաց (որ եղև յամի տն. 336) . մննդ թէ և խնդուք ընկալաւ, զի գիտէր զանձին անմեղութիւն : Ալ հասեալ ի տեղի արտասահմանութե՝ ի տրեվերիս օգոստայ կոչեցեալ, անդադար պարասէր ընթերցունածոց և աղօթից, և բոլրմ նպաստս հոգեւորս մատուցանէր բնակչացն արեւմտից անժիմաստ բանիւք և գրովք իւրովք :

Սինչդեռ յաքսորս էր մեծն աթանաս, գուն

գործեցին եւսեբեանք՝ զի ժանտն արիոս աւ
ղեքսանդրացի, ուր ցայն վայր կենդանի էր՝
բայց խորշելի ամեն, ընդունելի լիցի՝ ի հա
ղորդութի հաւատացելոց, և մտցէ յեկեղե
ցի. և իբրեւ բազմօք թախանձեցին վն այսր
զինքնակալն կոստանդիանոս սուտ եպիսկո
պոսունք, կոչեաց զնա կայսրն առաջի իւր,
և հարցանէր, եթէ պահե՞ս հաւատարիմ
մտօք զհաւատս կաթողիկէ եկեղեցւոյն նոյն:
Եւ անօրէնն ՚ի վերին երեսս եցոյց զանձն
միաբան լինել ՚ի հաւատս ը ուղղափառաց.
և երդունաւ առաջի արքայի: Եւ յայնժամ աւ
սէ ցնա կայսրն. եթէ ուղիղ իցէ հաւատք քո,
ուղիղ և երդունար. ապաթէ ոչ ը երդման քո
դատեսցի զքեզ նձ. և արձակեաց զնա խա
ղաղութ: Եւ այն ինչ խնդային արիանոսք
ուրախութ մեծաւ, ՚ի նոյն իսկ աւուրս սա
տակեցաւ արիոս ՚ի գարշելիսն. և յամօթ
եղեն նամ արքանեակք նր. և ցնծութի մեծ եւ
ղև նամ ուղղափառաց:

Բայց ժղձրդն աղեքսանդրացւոց և նամ միայն
նակեացք եգիպտոսի տակաւին ՚ի սուգ մեծ
կային վն զրկելոյ ՚ի քաջ հովուէն իւրեանց
յաթանասէ. և ստէպ գիր աղաչանաց յղէին
առ կայսրն՝ դարձուցանել զնա յաթոռ իւր.
գրեաց վասն սոցին իրաց և երանելի հայրն
անտոնիոս զարդն անապատի, յայտ արարել
թգրին՝ թէ նամ ամբաստանութիք որք եղեն
ըդէմ աթանասի, են ստայօդ հնարք չարաւ
փառաց: Եւ կայսրն ոչ կարէր հաւատաւ
այսմ. զի թէ ասէ ՚ի հսրկ ժողովրդենէ որք
լե

լինէր դատախազ նր , յոչինչ գրէի . բայց զի արարից , զի գումարք եմսաց և քհնյից նյ դատախազէն զնմէ . և ոչ գիտէր՝ թէ այն պիտիքն էին անձինք նենգաւորք . մինչև յետոյ ուրեմն ինքնին հասու եղև չարութե նց , և անմեղութե անձնասի . և խոստացաւ դարձուցանել զնա փութանակի : Ալ մինչդեռ յայտմ մտաց խորհրդի էր , եհաս վախճանս կենաց նմասէր թիգրին կոստանդիանոսի , աւանդեալ հաստատուն կտակաւ՝ զի դարձուցեն զանաս յաթոռ իւր :

Ալ եղև իբրև յաջորդեցին՝ ի կայսերութե երեքին որդիք նր յամի տն 337 , կոստանդին երիցագոյնն յորդիս նր՝ ընդ կոստասայ կրտսերոյ յարեմուտս , և կոստանդ միջին որդին յարեւելս , յապաղեաց դարձն անձնասի . զի կոստանդ կայսր արեւելից՝ յորոյ ի ձեռս էր կտակն , եղեալ ի բանս արիանոսաց՝ անսխալ արար ի գլուխ տանել զպատուէր հօր իւրոյ : Այլ յետ այնորիկ կոստանդին կայսր արեւմտից հաւանեցուցեալ զկոստանդ՝ դարձոյց զանաս պատուով յաթոռ իւր , յետ կալոյ նորա ի տեղի աքաղրանաց իբրև ամս երկուս , և ամիսս չորս : Ալ եղև անսպասմելի ուրախութի հօտի նր . և նմ դասք ուղղափառաց զօրութի զգեցան : Իսկ թշնամիք երանելոյն մախացեալ ընդ փառս նորա , միանգամայն և խիթացել գուցէ հաճոյ դտցի նա յաչս կոստանդեայ կայսեր , և ձգեաց զնա ի կողմն ուղղափառաց , իսկ և իսկ սկսան կուտել ամբաստանութիս ի

ի վերայ աթանասի առաջի արքային : Աւ
նախ զայս ինչ կարկատէին, թէ որ ժողովով
ենպսաց ընկեցաւ յաթոռոյ, չէր օրէն նմ ա
ռանց ժողովական հաւանութե դարձ առնել
անդրէն • զնոյն գրեցին և առ կոստանդին
և առ կոստաս յարեմուտս :

Յաւելին ապա և զայլ պէսպէս չարախօսու
թիւս՝ ցուցանելով զաթանաս ուն յանցաւոր
ի բնի իրս ըդէմ քղքական օրինաց • մինչև
հրաման առեալ ի կոստանդեայ՝ ժողով ա
րարին յանտիօք, և գրեցին զաթանասէ ազ
գի ազգի ամբաստանութիս առ գլխաւոր ա
ռաջնորդս, ոնպ զի միաբանեացին հանել զնա
միւսանգի՞ յաթոռոյ • և կամեւ իմն ահար
կանել աթանասի՝ գրեցին թուղթ և առ ե
րանելին յուլիոս հռովմայ հայրապետ, թա
խանձ արկանելով նմա՝ զի ժողով մեծ գու
մարեացի • և գու լիցիս ասէն դատաւոր :

Այն իմացեալ աթանասի՝ յղեաց և ինքն
դեսպանս առ յուլիոս, և ունայնացոյց զգր
պարտութիս չարախօսաց :

Հայնժամ ժողովեցան և ենպսունք ուղղա
փառաց ի սահմանացն եգիպտացւոց և ի
մերձակայ տեղեաց յաղեքսանդրիա քղք • և
գրեցին նամականի պինատունէ վն հայ
րապետին իւրեանց աթանասի առ յուլիոս
և առ այլ աթոռս, մի առ մի ցրելով զսուտ
ամբաստանութիս չարափառաց, և յայտնի
կացուցանելով՝ թէ նմ փոյթ նոցա հայի ի
ծաւալումն աղանդոյ իւրեանց, որոյ ջաղխիչ
է աթանաս, և ի խափանումն ուղղափառու
թե

Թէ ծաղկելոյ 'ի ձեռն նորին աթանասի .
զսոյն գրեցին և այլ երևելի եպօսոսք յայ-
լոց վիճակաց առ յուլիոս հայրապետ՝ միա-
բան վկայելով ճշմարտունէն :

Մյա գրէ յուլիոս առ աթանաս և առ դա-
տախազս նորա , զի անդանդաղ 'ի հռովմե-
կեսցեն , և 'ի ձեռն օրինաւոր ժողովոյ հաս-
տեսցի խաղաղութի : Յօժարութեւ ունկնդիր
եղև աթանաս երանելին . և փութանակի
յուզի անկե՛լ գնաց 'ի հռովմ (յամի . 339) :
() այն իբրև տեսին հակառակորդք , զար-
մացան յոյժ , զի ոչ ունէին տկն վստահութե-
գնալոյ նր . և ինքեանք երկուցեալ՝ դուցե-
յա մօթ լիցին առաջի ժողովոյ քահանայա-
պետին , չառին յանձն երթալ 'ի ժողով հը-
ռովմայ՝ պատճառելով զխռովութի պնդմաց
և զայլ ինչ բանս : Ակաց աթանաս 'ի հռովմ
ամ մի և ամիսս վեց՝ սպասելով գալատեան
չարախօսաց իւրոց . այլ ոչ ոք 'ի նցէ համար-
ձակեցաւ դալ . Թէպէտև բազում անգամ
գրեաց առ նր յուլիոս : Յայնժամ փութաւ
ցաւ աթանաս դառնալ 'ի տեղի իւր . զի մի
սեպհական հօտն անհովիւ մնացե՛լ վտանգ-
ինչ կրեսցէ :

Իսկ եւսեբեանք յետ ազգի ազգի հնարից՝
զոր խորհեցան լռելմ աթանասի , գումա-
րեցին ժողով մեծ յանտիոք հրամանաւ կոս-
տանդեայ կայսեր իբրև 'ի կարևոր պէտս ե-
կեղեցւոյ , խառն յարիանոսաց և յուղղափա-
ռաց . ուր երկդիմի բանիւք խոստովանեալ
զհաւատս՝ ցուցին զանձինս միաբան ընդ նի-
կիա

կիսական դաւանութիւն, և սահմանեցին ինչ
 ինչ կանոնս իբրեւ 'ի բարեկարգութեւ սակս .
 և զաթանաս պարտաւորեալ իբրեւ պառակ
 տիչ եկեղեցւոյ՝ կարգեցին 'ի տեղի նորա 'ի
 պատրիարքութիւն աղեքսանդրիոյ զոմն 'ի հա
 մախոհից իւրեանց՝ գրիգոր անուն յՅէն կա
 պադովկացւոց (յամի . 341) : Արդ առեալ
 ը իւր գունդս զօրականաց՝ հանդերձ բազ
 մութ արիանոսաց եմուտ յաղեքսանդրիա ,
 գործակից ունելով և զքիջբապետն փիլադ
 րիոս ուրացող , որ ունէր ընդ իւրեւ զօրս 'ի
 հեթանոսաց և 'ի հրէից , և եր ձեռնառու ա
 րիանոսաց : Այլ եղև խռովութի մեծ 'ի քա
 ղաքի անդ . զի ժողովոյն առ հասարակ զա
 թանաս խնդրէին զուղղափառ հովիւն իւր
 եանց հարազատ . այլ բռնացաւ 'ի վր'նոցա
 քիջբապետն , և զինուորք նորա սուսերօք և
 բրօք վանեցին զամբոխն , և բնիւ և անհնա
 րին չարիս գործեցին 'ի տունս և յեկեղե
 ցիս . վայ և աթանաս չգտե՛լ դադար յաթո
 իւր՝ հազիւ մարթացաւ ճողոպրել զանձն
 փախաւեամբ 'ի տեղի մի անքոյթ . և դրով
 ծանոցց դասուց ուղղափառաց 'ի տեղիս տե
 ղիս զայն ամ յանդուգն չարութի այլափա
 րաց :

Իբրև այսու օրինակաւ տիրեաց քիջի բռն
 նաւոր ենդն գրիգոր , եառ զամ եկեղեցիս
 'ի ձեռաց ուղղափառաց , և եդ 'ի նոսին զիւր
 պաշտօնեայս յարիտեան աղանդոյ . և նեղ
 եաց յոյժ զուղղափառս զձայնակիցս աթա
 նասի բանտիւք և կապանօք և աքսորանօք՝
 ժե

ի ձեռն բաղակայ անողորմ իշխանի . և եղև պատճառ կորստեան հոգւոց բազմաց . ըզնոյն արար և ի մերձակայ սահմանս եգիպտոսի , չար ևս ք զհեթանոսս չարչարելով զքրիստոնեայս , և զքահանայս և զեպիսկոսնսն : Յայնժամ գրեաց առ նա յանապատէ երանելի սք հայրն անտոնիոս խրատ յանդիմանութե . այլ նք քամահեալ զբանիւք սքյն՝ ոչ ինչ ցածեալ ի չարութեն :

Եւ զի ծարաւի էր արեանն աթանասի , ետ գրել քաղաքապետին գիր բողոքանաց առ կոստանդ կայսր իբրև ի դիմաց բովանդակ քաղաքին , ցուցեալ զաթանաս ոչ միայն առ նարժան աթոռոյ , այլ և մահու պարտական : Եւ այց քանզի գիտէր զարեւմտեայս ի կողմն աթանասի լինել , գրեաց և առ կոստաս կայսր արեւմտից (զի մեռեալ էր կոստանդին ,) բամբասելով զաթանաս իբրև պատճառ նմ վնասուց եկեղեցւոյ : Սոյն արարին և եւսեբեանք՝ որք ժողովելէ կային յանտիոք . քանզի դեսպանս արձակեալ առ կոստաս արքայ՝ պատ ի պատ բանիւք ուղղափառ զանձինս ցուցանելին , և զաթանաս միայն առիթ հերձման և պառակտիչ եկեղեցւոյ :

Յայնժամ երանելին աթանաս միւսանգամ աշխատուի յանձն առել զիմեաց ի հռովմ , և յայտնի արար արեւմտեայց զնմ նենդուի արիանոսաց և արբանեկաց նոցին . հասին անդր և այլ բնմեպիսկոսնք և երիցունք՝ փախուցեալք ի հալածանաց եւսեբեանց . և

առաջի ամօցն սոց վկայեալ ցուցաւ անմեղութիւն
 թիւ անթանասի, և չարանենգութիւն հա-
 կառակորդաց. առ որս գրեաց յուլիոս գիր
 խորատու և յանդիմանուն, և աղաչեաց դա-
 դարել'ի խռովութեաց. սոյլ քանզի չեղև ինչ
 օգուտ, ոչ իշխեաց անթանաս դառնալ յա-
 րևելս՝ ուր ոչ գոյր նմա հանգիստ: Յայնմ
 ժամանակի՝ կայսրն կոստաս, որ էր 'ի մե-
 դուլէ (որ և մեդիոլան քաղաք իտալիոյ),
 կոչեաց անդր զանթանաս, և առ իւր պա-
 հեաց բազում պատուով. և յաւել գրել վս-
 նը թուղթ գովութեան առ եղբայր իւր կոս-
 տանդ յարևելս, միանգամայն յորդորելով
 զնա խնամ՝ ունել խաղաղութեան եկեղեցւոյ
 'ի ձեռն օրինաւոր ժողովոյ:

Եւ վսկ եղև ժողով մեծ 'ի սարգիկէ քա-
 ղաք թրակիոյ (յամի 347). ուր գումարե-
 ցան բազմութիւնք եպսոսաց յարևելից և յարև-
 մտից. և զի յայտնի էր անմեղութիւն մեծին ա-
 թանասի, չիշխեցին արիօսեան եպիսկոպո-
 սունք յանդիման լինել ժողովոյն. թող զի
 մեռեալ էր յայնժամ զօրաւոր բազումն իւր
 եանց եւսեբիոս նիկոմիդացի՝ դրօշակակիր
 արիանոսաց: Յայնժամ հարք ժողովոյն
 ստուգութիւն քննեալ զդատ անթանասի և զայ-
 լոց եպսոսաց հալածելոց վս արդարուն, ար-
 դարացուցին զնս. և 'ի յայտ բերեալ զմա-
 խանս չարախօսաց՝ հանին զխռովարարսն
 յաթոռոց. և գրեալ գիր յնմ եկեղեցիս՝
 ծանուցին զիրացն ճշմարտութիւն:

Յայն տեսեալ հակառակորդաց՝ ժողովե-
 ցան

ցան և ինքեանք ՚ի փիլիպուպոլիս մօտ ՚ի սար
դիկէ . և զամ վճիռ ժողովոյն ընդ վայր հա-
րեւ զ լեզեմն սահմանեցին , յաւելո՞ւածովք
չարախօսուեց լեզեմ աթանասի . և զբանս
իւրեանց հրատարակեցին յանուն սարդի-
կեայ ժողովոյն : Աւ ոչ այսչափ միայն , այլև
վստահացեալ ՚ի կայսրն կոստանդ զոր իւր-
եանց կողմն գիտէին , ետուն ըմբռնել զու-
մանս յուղղափառ եմբսաց , էր զոր ՚ի բանտ
տային , և էր զոր յաքսորս առաքէին . յղե-
ցին և պատուհիրակս յաղեքսանդրիա՝ չտալ
տեղի աթանասի , եթէ եկեսցէ նա անդր :
Մ. յլ իբրև յանչափս բերեալ եղեն թշնա-
միքն ճշմարտութե , մինչև գործել և զայլ
յայտնի գործս անարժանուն , տաղտկացաւ
՚ի նմէ կայսրն կոստանդ . և ետ պատուհիր
հրամանի՝ մի ինչ սունել լեզեմ աթանասի
և միաբանելոցն լեւմ : Աւ յետ քանի մի ամ-
սոց ՚ի մեռանիլ գրիգորի բռնաւոր եմբսի ,
գրեաց արքայ թուղթ հրաւիրանաց երկիցս
և երկցս առ մեծն աթանաս , որ էր ՚ի Բիկին
յակո՞ւղոս իտալիոյ , գալ և նստիլ պատ-
ու՞ով յաթոռ իւր յաղեքսանդրիա : Նայն-
ժամ (յամի . 349) երթեալ վերստին երա-
նելոյն աթանասի ՚ի հռովմ՝ հանդիպեցաւ
յողջոյն յուլիոսի հայրապետին . և անտի
բաղում շքով յուղարկեցաւ ՚ի տեղի իւր . և
վն այսր յուլիոս գրեաց գիր ուրախակցուն
առ աղեքսանդրացիս :

Հասեալ աթանասի ՚ի կողմանս անտիոքայ՝
յանդիման եղև անդ կոստանդեայ կայսեր .

և բժմ մարդասիրութիւն կալեալ 'ի նմէ՝ ա-
 ղաչեաց զարքայ, զի անդէն առաջի նորա
 եկեացեն չարախօսք իւր՝ յորոց բազումք էին
 յանտիրօք, և եթէ ունիցին ինչ ասել ըդէմ
 նր՝ ասասցեն. և մի 'ի հեռուստ ընդ վայր
 աշխատ արասցեն զարքայ գրովք զրպարտու-
 թեց. բայց չարախօսքն յամօթ եղե՛լ լու-
 ցին. և ոմանք ևս եկեալ առաջի՝ խնդրէին
 զթողութիւն: Յայնժամ հրամայեաց թգրն
 անհետ առնել 'ի միջոյ զնմ թուղթս չարա-
 խօսութեց՝ որք գրեալ կային զաթանասէ. և
 յաւել երդմամբ խոստանալ աթանասի, թէ
 այլ ոչ ևս ունկն մատուցից չարախօսաց քոց:
 Եւ եղև իբրև տեսին եպստունք արիանոսաց
 զսէր բարեկամութե՝ որ 'ի մէջ աթանասի և
 կոստանդեայ կայսեր, բանս 'ի բերան եդին
 արքայի՝ ասել ցաթանաս. և արդ քզի եր-
 թաս խաղաղութիւն յաթոռ քո, մի ինչ ծանր
 թուեացի քեզ՝ ընուլ զխնդիր մի թեթև,
 զոր խնդրեն 'ի քէն այս եպստունք. զի զմի
 'ի բազմաց տնտի եկեղեցեացն աղեքսան-
 դրու՝ շնորհեսցես ժողովրդեան նոցա, որք
 ոչն կամիցին քեզ հաղորդիլ: Յայնժամ
 զմտաւ ածեսլ աթանասի իմաստութիւն 'ի դե-
 ռև հանել զխնդիր նոցա՝ ետ պինի արքայի
 ցածութիւն, և ասէ. և զիարդ հնար իցէ ու-
 մեք անլսող լինել առ խնդիր ինքնակալիդ,
 յորոյ 'ի ձեռս է հրամանատու լինել ոմի.
 Բայց մի ինչ է՝ զոր և ես հայցեմ ինքնակա-
 լէդ փխկ խնդրոյդ այդմ: Եւ յասել ար-
 քայի, խնդրեալ զոր ինչ և կամիս, ասէ ա-
 թա-

Թանաս . խնդիր իմ այս է . քանզի և յան-
տիրք կան բնմք 'ի մէնջ՝ որք չառնուն յանձն
հաղորդիլ ը եպսոսն տեղւոյդ , թոյլ տա-
ցի և նոյն ունել եկեղեցի առանձին : Հաճոյ
թուեցաւ բանն առաջի կայսեր , և իրաւա-
ցի դատեցաւ զխնդիր աթանասի . այլ իբրեւ
զեկոյց զայն արիանոսաց՝ յորոց 'ի ձեռս էին
եկեղեցիք անտիրքացւոց , չառին նք բնա-
ւին յանձն . ոչ զեկեղեցի նոյն կամիմք ասեն ,
և ոչ զմերն տամք նոցա : Գայնժամ 'ի միտ
էառ կայսրն զգեղեցիկ հնարս աթանասի .
և արձակեաց զնա բնմ մեծարանօք 'ի տեղի
իւր յաղեքսանդրիա , պատուէր յղեալ առ
նամ իշխանս գաւառաց՝ արժանաւոր պատ-
ուով ընունել զնա և զմիախոհս ընդ նմ , և
ջնջել յնամ տեղեաց զնամ գրուածս չարախօ
սաց :

Իւր ո՞ կարէ սլատմել զուրախուի և զցնծուի
ուղղափառաց ընդ դարձ մեծին աթանասի
յաթոռ իւր . խուռն ընթանային յնամ կող-
մանց յաղեքսանդրիա՝ տեսանել զքաջ հո-
վիւն և զառաքինի նահատակն , ոնի զմի յա-
ռաքելոց քնի . մանաւանդ թէ զնոյն ինքն
զքս տեսեալ համարէին . մինչև նմանօրի-
նակ շքով ընունել զնա . մի զի 'ի վր յաւա-
նակի հեծուցեալ զնք հայրապետն՝ 'ի ձայն
երգոց և օրհնուի մուծին 'ի քաղաքն , և ա-
րարին հանդէս մեծ՝ ոնի և ոչ 'ի գալստեան
կայսեր լինէր երբեք : Իսկ ինքն երանելին
զփառս և զպատիւ յոչինչ համարեալ՝ ը այն
և եթ ուրախ լինէր մեծանի , զի եգիտ զհօտ

իւր անարատ պահեալ տը , և հաստատուն
'ի հաւատս ուղղափառուն :

Սկսաւ այնուհետեւ կենարար ջրով հոգւոյն
վիշակունէ արբուցանել զպասքեալս , և զը-
նարթացուցանել զամսին հոգեբուղիս բա-
նիւն շրթանց իւրոց : Սերեաց սիրով ամենեւ-
գողաց իւրոց , և հաշտեցոյց զթշնամիս իւր .
մինչև բնիք յեպոսաց՝ որոց յեջագոյն միաբա-
նեալ էր ը ոսոխս ւթանասի , անձամբ յոտո
նր դիմեալ , և կի՞ գիր խոնարհական յղեալ
առ նա , ներել աղաչէին . ևս սուաւել ող-
ջամիտք և մտերիմք յիւրաքանչիւր տեղեաց
թուղթս խնդակցունէ յաճախէին առ նա . և
ինքն իսկ կոստանդ կայսրն ստէպ ընտանի
նամակագրուք մեծարէր զերանելին :

Սյւլյետ կալոյ սբյն ւթանասի խաղաղու-
թք յաթոռ իւր առ Ժմկ մի՝ կրկին ևս յա-
րեաւ հալածումն ըդէմնր . քանզի իբրեւ
սպանաւ կոստաս կայսր արեւմտից , և կոս-
տանդ վանեալ զապստամբս՝ տիրեաց բո-
վանդակ կայսերուն միահեծան իշխանուք ,
փութացան արբանեակք արիանոսաց յաճա-
խել առ նա չարախօսութիս զաթանասէ , ոնի
թէ՝ ոչ դոյզն սատար լեալ իցէ և նա ապս-
տամբաց , և բազում ինչ գործեալ ընդդէմ
կայսերական պետութեւ և եկեղեցական օ-
րինաց . և որ մեծն է ասեն , ցորչափ ւթա-
նաս նստեալ կայ յաթոռ աղեքսանդրու , որ
յօրէ 'ի վատթար անդր բերի վիճակ եկե-
ղեցւոյ , և կործանին հաւատք . քանզի նա
հերետիկոսս զմեզ կարդայ և զորս ընդ մեզ
հա

հաղորդին, որպէս և զինքնակալդ գլխովին :
 () այս և առաւել քան զսոյն խօսեցեալ ա-
 րիանոսաց՝ որոց համարձակութի էր յոյժ ա-
 ռաջի կոստանդեայ կայսեր, շրջեցին զմիտս
 նր յատելութի լեղէմ երանելոյն :
 Եւ զի լէ այն աւուրս վախճանեցաւ երանե-
 լին յուլիոս հռովմայ հայրապետ՝ մտերիմն
 աթանասի, և յաջորդեաց լիբերիոս (յամի .
 352), արքանեակք չարութեամբն բերել
 դիր յանուն լիբերիոսի ընդդէմ աթանասի .
 և ազգի ազգի դաւաճանութիւն և բանսար-
 կութիւն արկին երկպառակութի նաւե՛ի մէջ
 ուղղափառաց : Եւ ՚ի յուզիլ խռովութեամբ ընդ
 նմ եկեղեցիս՝ հաւանեցոյց լիբերիոս ըզ-
 կայսրն, զի ժողով լիցի եպիսոպոսականիդա-
 բայց արիանոսք գունդործեցին՝ զի ՚ի մի-
 դուլէ դումարեացի ժողովն, ուր էր յայն-
 ժամ կայսրն, և առ նմ բազմութիւն ոսոխացն
 աթանասի : Եւ յնուհետեւ հրաման ելանէր
 ՚ի կայսերէ՝ ժողովիլ եպիսոպոսականից և
 յարեմտից ՚ի միդուլէ (յամի . 354), ոչ վժ-
 օգտի ինչ եկեղեցւոյ, այլ զի դատապարտ
 արացեն զաթանաս և զկուսակիցս նր, որք
 շէն հաւանին անխտիր հաղորդիլ ընդ արիա-
 նոսս . սմին իրի և ոչ ՚ի մէջ եկեղեցւոյ սահ-
 մանեցին զտեղի ժողովոյ՝ ոնց օրէն էր լի-
 նել, այլ՝ յաղարանս արքունի . ոնց զի չու-
 նիցին եպիսոպոսք լիով զազատութիւն առաջնոր-
 դական, այլ հարկեցին ական ածել յերե-
 սաց արքայի : Եւ արձեալ և զայլ չարութի
 խորհեցան . զի լէ հասանել ուրաք յեպիսոպոս
 ՚ի

'ի քաղաք անդր, նախ բռնադատէին զնա՝
 տալ ձեռագիր ընդդէմ աթանասի, և ապա
 մտանել 'ի կարգ ժողովոյն. և կմհաճ արկա-
 նէին նմ՝ չիլնել ասել ինչ բան ըդդմ կա-
 մաց ինքնակալին. սոյնպէս և զայլս՝ որք ոչ
 եկին անդր, ստիպէին արքունի հրամանաւ՝
 ձեռն տալ հաւանութե յանկումն աթանասի
 յաթոռոյ. որում կամակար զիջան յոլովք
 յառաջնորդաց վատասրտաց, պատճառե-
 լով թէ չէ արժան լ'թ պաշտպանելոյ զայր
 մի՝ զողջոյն իսկ զեկեղեցին խռովել, և կմ
 շարժել զթգրն ըդդմ մմ ուղղափառաց :
 Իբրեւ ըստ այսմ օրինակի հանդիսացաւ չա-
 րաժողովն այն միդուլեայ, նա ինքն կայսրն
 կոստանդ. եղև անդէն դատախազ և դատաւ-
 ւոր աթանասի, և վճռեաց զնա յանցաւոր
 ը թելադրութեան արքանեկացն արիօսի :
 Եւ յայնժամ յոտն կացեալ ոմանց յուղղափառ-
 եմսաց՝ բողոք բարձին, և արիաբար զդէմ
 կալան արքայի, ասելով. անիրաւ է ժողով
 այսպիսի, և դատակնիք սր. զի աթանաս
 որ 'ի ձէնջ դատի, չէ աստ առաջիկայ, և ոչ
 քննութի օրինաւոր 'ի վր նր. ատեան հարըւ
 տահարողաց է ատեանս, և ոչ գումար հով-
 ունաց եկեղեցւոյ. քաւեալ եմք մեք առաջի
 անյ. () նոյն բողոքեցին գրով և այլք յեպիս-
 կոպոսաց՝ որք ոչն կամեցան գալ յայն ժողով
 անիրաւութե : Եւ թգրն բարկացեալ՝ մատ-
 նեաց զնմ բանտից և կապանաց և աքսորա-
 նաց. արձակեաց և յաղէքսանդրիա զօր բա-
 զում՝ ձերբակալ առնել զաթանաս. քանզի
 գի

գիտեր՝ թէ ոչ թողուն զնա ժողովրդք երկրին :
 Եւ եկեալ յանկարծակի աւելի ք զհինգ
 հազար արանց սուերամերկաց՝ պատեցին
 պաշարեցին զեկեղեցին , յորում կայր երա-
 նելի հայրապետն հանդերձ բազմութ ժո-
 ղովրդոց ՚ի պահու գիշերային պաշտաման .
 և ասէին , տո՛ւք ՚ի ձեռս մեր զաթանաս միայն
 ըստ արքունի հրամանի , և ոչ միում ումեք ՚ի
 ձէնջ հասցէ ինչ փասս : Եւ ՚ի լինել ասա
 գին գղրդման և շփոթուե , յորդոր լինէին
 հայրապետին՝ որք զնովաւն կային , ծած-
 կել զանձն ՚ի մէջ ամբօխին , և խոյս տալ ը-
 նո՞ ՚ի տաճարէ անտի : Իսկ երանելին տայր
 պիսնի . քաւ լիցի ինձ՝ յանձն իմ խնայել , և
 զհօտն քո՞ ՚ի վտանգ մատնել . եթէ զիս
 խնդրեն , աւասիկ եմ . միայն թէ դուք ապ-
 րեսջիք : Օայս ասացեալ՝ նստաւ յաթոռ-
 իւր , և հրաման ետ սարկաւագին նոճագել
 ՚ի լուր ժողովրդեան զայն բան սաղմոսին .
 * զի յաւիտեան է ողորմութի նր ॥ . և ապա
 հրամայեաց , զի նմ ժողովրդն երթիցէ իւ-
 րաքանչիւր ՚ի տունս իւրեանց . և յեւանել
 նոց զեղուին և զինոճորքն ՚ի ներքս . և յամ
 կողմանց զգուշանային՝ զի մի և աթանաս
 ելցէ ը ամբօխին :

Հայնժամ վերոտին աղաչէին զհայրապետն
 գղերք եկեղեցւոյն՝ փութալ ճողոպրել
 զանձն . այլ նա դարձեալ ասէր . ոչ ելից
 աստի , մինչև ոչ ելանիցէք դուք ամբին ողջ-
 անդամ արտաքս . զի լաւ է ինձ վտանգիլ
 ք միում ՚ի ձէնջ : Իսկ նոց ոչ հանդարտեալ
 հրա-

հրամանի սբյն՝ բռնի ձգեցին զնա ը իւրեանս, և խառն ընդ ամբոխին՝ իբրեւ զմի՝ ի ժողովրդենէ՝ ի դուրս կորզեցին և ապրեցուցին զհովիւն իւրեանց. զի թէսկետ և շուրջ պատեալ կային զինո՛ւորքն, և կէսք այսր անդր ընթանային՝ ի մէջ տաճարին, այլ ոչ ոք՝ ի նցէ կարաց տեսանել զելս հայրապետին. և այնպէս ինամով տն անվնաս զերծաւ երանելին (յամի 356) :

Իսկ պաշտօնեայք նր յանձանօթ վայրս թաւքուցին զնա. մինչև պարսպ գտեալ նորա՝ խոյս ետ՝ ի կողմանս անապատի. և եկաց յառանձնուէ զաւուրս ոչ սակաւ : Իայց ա նողորմ զօրականքն իբրեւ տեսին՝ թէ աթառնաս չէ՝ ի միջի, յարձակեցան գաղանաբար՝ ի վր ամբոխին՝ արանց և կանանց. և արաւրին կոտորած մեծ. որում չէր ինչ գիտակ հայրապետն. բայց այն իսկ էր հոգ սրտի նր. վսյ լաւ համարէր դնել զանձն՝ ի վերայ ժողովրդեան :

Ետ այսորիկ և այլ բազմապատիկ զեանս գործեցին սրբանեակք արիանոսաց՝ ի քաղաքի աղեքսանդրացոց, մինչև յուզել զամտունս և զեկեղեցիս և աւար հարկանել. ապա ի համարձակութի առեալ և հեթանոսաց՝ ռոմականիս արարին զսբ. տեղիս, և բազում ոճիրս գործեցին :

Հայնժամ հրամանաւ կայսեր առաքեցաւ յաթոռ աղեքսանդրիոյ՝ գէորգ անուն ոմն կմ գորգոնիոս կապադովկացի՝ այր ժանտ և արեանարբու, ձեռնադրեալ յարիանոսաց յան

յանտիրք • և զի 'ի բաց խորշեցան 'ի նմէ
 ամ ժողովրդք ուղղափառաց , և չկամէին հա-
 զորդիլ , վնջ զբնմա 'ի նցէ մահու դատե-
 ցաւ , և զևս բազումս գանիւք և կապանօք
 խոշտանգեաց :

Բնդ որ չհանդուրժեալ ամբօխին՝ յաւուր
 միում յանկարծակի դիմեցին 'ի վր նորա 'ի
 մէջ եկեղեցւոյ լի ցասամբք • և նորա մաղա-
 պուր ճողոպրեալ 'ի ձեռաց նց՝ անկաւ առ
 կայսրն • և առեալ 'ի նմէ օգնականութի՝ եկն
 վերստին , և բռնանայր 'ի վր ժողովրդեան
 չար ք զառաջինն :

Իբրեւ եհաս լուր այսր ամի առ աթանաս ,
 և ազդ ևս եղև նմ՝ թէ բազումք յեմպաց
 իբրեւ 'ի պատճառս իւր մատնելէն 'ի բանտս
 և 'ի մետաղս և յաղգի աղգի նեղուիս , ընդ
 որս և լիբերիոս հռովմայ հայրապետ , և ե-
 րևելին ովսիոս եմպ կորդուբայ (որ գլուխ
 էր ժողովոյն սարդիկեայ) , խորհեցաւ դի-
 մել անձամբ առ կայսր , և գտանել դարման
 եղելոցս այսոցիկ • զի ոչ համարէր՝ եթէ
 հաւանութն նորա լեալ իցեն այն ամ չարիք :
 Եւ եղև յեղանել իւրում 'ի ճնպհ , լոճաւ՝
 եթէ սաստկացեալ է հալածումն ընդ ամ
 տեղիս արքունի հրամանաւ • և կամակցութն
 նորին կոստանդեայ կայսեր արիանոսք բռն-
 նացեալ են յեկեղեցիս ուղղափառաց , և 'ի
 խնդիր են կորուսանել զաթանաս և զայլ
 եպիսկոպոսունս ուղղափառաց՝ որ ոչն առ-
 նուն յանձն միաբանիլ ը արիանոսս :
 Եւ այնժամ անյոյս լեալ աթանասի գտանել
 'ի

'ի միակնէ զհնարս իողղուէ, և յամ միայն
ապաստան եղեչ աղօթիւք՝ դարձ արար ան
դրէն յանապատ. շրջեր 'ի խրճիթս հարց
եգիպտացւոց, և նոքօք և եթ միսիթարէր
յանհնարին տրտմութիւնս արտին: Ապց քզի
անդր ևս հասին արիանոսք, և ձեռն արկին
չարչարել զմք միայնակեացս, զի յայտնեա
ցեն նոց զսթանաս, երկուցեալ երանելոյն՝
զի մի 'ի պոնճառս իւր վտանգ ինչ հասցէ նոց,
մեկնեցաւ յէս խորագոյն անապատ. և այն
պէս հալածական շրջեցաւ՝ մոլորեալ 'ի լե
րինս և յամայի տեղիս, և ղողեալ յայրս և
'ի քարանձաւս զամս վեց, ստեպ փոփոխե
լով զտեղի թաքստի. մինչև բնակել երբեմն
և 'ի մէջ գբոյ՝ առանց տեսանելոյ զարև 'ի
բոլմ աւուրս:

Եւ լինէր յորժամ հանդարտէր ուրեք յան
կասկած վայրս անապատի, ոչ դադարէր ե
րանելին անձանձիր գրութիւն քարոզ լինել
ճշմարտուէ՝ զոր չկարէր լեզուն վճարել.
քանզի զցայգ և զցերեկ 'ի հոգս եղեչ վո
վտանգի եկեղեցւոյն նոյ յերեսաց աղանդա
ւորաց զօրացելոց՝ գրէր թուղթս խրատա
կանս և միսիթարականս առ հաւատացելս,
և յորդոր քաջալերուէ առ առաջնորդս իւ
րաքանչիւր եկեղեցեաց՝ հաստատուն կալ
'ի հաւատս ուղղափառուէ. անդ գրեաց և
բազում ճառս լեզւամ մոլորուէ արիօսի, ոն
և լեզւամ հոգեմարտից մակեդոնեանց այն
ինչ 'ի վեր երևելոց իբրև շառաւիղ դառ
նուէ յարմատոյն արիանոսաց: Անոր գրե
եաց

եաց և գիր ընարձակ առ հայսրն հոստանդ՝
 'ի յայտ բերելով զնմ դաւաճանութի պատ-
 րողաց անձին նր , և յուշ առնելով նմ զիւր
 և զայլ ևս սքեանաց զջան և զվաստակ 'ի
 վր եկեղեցւոյն քնի . և զի թշնամանէին
 զնա արիանոսք իբրեւ յանցաւոր փախստաւ
 կանեղեալ , յայտնի կացոյց՝ թէ ոչ յանցանք
 իւր , այլ՝ դժնէութի նց հարկեցոյց զնա խոյս
 տալ յառանձնութի . քանզի և չէր իսկ օրէն
 տսէ՝ տարապարտ մահու մատնել անձամբ
 զանձն , որպէս նոքա կամէին , այլ՝ ընտրու-
 նեան հրամանին փախչել քաղաքէ 'ի քղք :
 Եւ եղև 'ի մեռանիլ հոստանդեայ հայսեր
 յամի տն 361 , յորժամ յաջորդեաց 'ի հայ-
 սերուն հօրեղբորորդի նր յուլիանոս ուրա-
 ցողն , հրաման եհան առ նմ եպիստոնս ար-
 տասահմանելն 'ի ձեռն հոստանդեայ՝ դառ-
 նալ 'ի տեղիս իւրեանց . ոնկ զի յինքն յան-
 կուսցէ զսիրտ ժողովրդեանն՝ իբրեւ դժաժա-
 դոյն զանձն ցուցեալ ք զնախորդս իւր : Եւ
 զի 'ի նմին թմկի նաև դէորդ արիոսեան՝ որ
 բռնութի ունէր զառաջնորդութի աղեքսան-
 դրիոյ , արար ինչ ըզէմ կամաց հեթանո-
 սաց , և չարաչար մահու սպանաւ 'ի նոցանէ ,
 այնուհետև հմարձակութի եղև երանելոյն
 աթանասի դառնալ յաթոռ իւր . յորոյ 'ի
 մտանել 'ի քաղաքն՝ անպատմելի ցնծութի
 եղև հօտին :

Յայնժամ երանելի հայրապետն իսկ և իսկ
 խնամ կալեալ բարեկարգութե եկեղեցւոյ՝
 ժողով արար յաղեքսանդրիա , և բանիւ և
 գրով

գրով գուն գործեաց բառնալ 'ի միջոյ զնմ
երկառակութի , որ ծագեալ էր 'ի պատ-
ճառս միաբանելոցն ը արիանոսս յսկամայ
կամս . և ընկալաւ սիրով զգարձեալն յա-
պաշխարուի . և զայնոսիկ՝ ուր տարապարտ
բաժանեալ էին յիրերաց վն հակառակուն
'ի վր ձայնից և բառից , միաբանեաց 'ի մի
հաւատս՝ հայելով յողջմտութի դաւանունք
'ի պէսպիսութի ձայնի : Վրդ՝ թէպէտե այսու
օրինակաւ հանդարտեաց եկեղեցի 'ի հալա-
ծանաց արիանոսաց , բայց առնմին յարեաւ
մեծ ևս հալածումն 'ի վր նմ քրիստոնէից
յերեսաց յուլիանոսի ուրացողի , որ ջանայր
զնմ աղգս շրջել 'ի կրօնս հեթանոսաց՝ նախ
հնարիւք իտքեուն , և ապա բռնաւորական
տանջանօք . յորում թմկի բազմօք ճգնեցաւ
'ի վր հօտին իւրոյ երանելին աթանաս . մինչ
և ոչ միայն զիւրան պահել հաստատուն 'ի
հաւատս , այլև զընմ 'ի հեթանոսաց դար-
ձուցանել 'ի ճնշն ճշմարտուն :

Նոգ աւուրսն ը այնոսիկ պաշտօնեայք ամ
պարշտունն յուլիանոսի բացին զգերեզման
սրն յովհաննու մկրտչի առ սեբաստեքաղա-
քաւ պաղեստինոյ , և ցրունցին զսք նշխարս
նր . և անդրէն 'ի մի հաւաքեալ՝ այրեցին 'ի
հօւր , և զմիւսին յանդաստանս ցանեցին .
զի մի անկցի 'ի ձեռաքրիստոնէից : Վրդ խնաւ
մով նոն անդ հանդիպեալ ոմանց 'ի կրօնաւ
ւորաց եմնացւոց՝ հնարիւք իմն կորզեցին
մասունս քանի մի յոսկերաց սրն , և տարան
առ հայր վանիցն՝ որ կոչիւր փիլիպպոս . և

նք անբաւական զանձն համարեւ'ի պահել
աներկեւան զայնպիսի գանձ անգին՝ յղեաց
առ մեծն աթանաս 'ի պարգևս : Առ սուրբ
հայրապետն ետ բրել զորմն պահարանի կմ
աւանդատան եկեղեցւոյ , և անդ եղ 'ի պա-
հեստ . մինչև յայտնեացէ 'մր այլոց 'ի ժմկս
խաղաղութե : Միգ' այս գործ թէպէտև ոչ
եւ 'ի վեր , բայց անկաւ շնջիւն 'ի մեջ հե-
թանոսաց , թէ աթանաս է գլխաւոր սրաշա-
պան ամենայն իրացն քրիստոնէից . և ասե-
լին , թէ ցորչաւի նաաի նա գլուխ նազովրաց
ւոց աղանդոյն , խոչընդակն է մեծ՝ գենիս
մերոյ տարածման , և ըն նմին ծանուես ամ-
բաստան լինելին առաջի յու լիանութի զնմէ :
Հայնժամ գրեաց յու լիանոս գիր հրամանի
առ աղեքսանդրացիս և առ դմուրն եգիպ-
տոսի՝ ի բաց հալածել զաթանաս զթշնա-
մին չնձոց 'ի քաղաքէ անտի և յամ սահմա-
նացն եգիպտացւոց , պատճառանս եղեալ
ըգէմ իւրումն առաջին հրամանատունն ,
թէ առանց իմոյ գիտունս առաջնորդ նաաի
անդ , այն՝ որ կայսերական հրամանաւ եր-
արտասահմանեալ . և զի ստիպեալ է ասե-
ղտիկնայս հեղենացւոց դառնալ յօրէնս գա-
լիլեացւոյն , և մկրտիլ : Մեզ այս տրտմե-
ցան յոյժ հաւատացեալքն , և բոլորեւ զհայ-
րապետաւն իւրեանց՝ լային դառնանք . իսկ
երանելին աթանաս մխիթարեաց զնմ' գու-
շակելով զարագ արագ վճարումն առաջիկայ
հալածանաց . մըրիկ է ասե յանկարծական ,
որ փութով անցանէ :

Եւ եղև 'ի խնդրել զնա արքունի խնդրա-
կաց՝ մոռծին զնա հաւատացեալքն 'ի նաւակ
մի, և խաղացուցեալ ընդ նեղոս՝ փութային
զերծուցանել յայլ տեղի։ Օայն իբրև գի-
տաց կոմսն՝ որ զհետ մտեալ էր սբէյն, էառ
լէ իւր արս սիկարեանս, և անդեցաւ զկնի
նր նաւակաւ։ Յայնժամ սկսան խռովիլ ու-
ղեկիցք սբէյն. և խրատ տային նմա ելանել
առ տեղեաւն 'ի ցամաք, և փախչիլ յանա-
պատ։ Վսէ աթանաս. ոչ այդպէս. այլ մեք
մեզէն լը առաջ ելցուք հալածչին մերոյ, զի
յայտնի լիցի՝ թէ մեծ է օգնականն մերքան
զհարստահարին. և հրամայեաց դարձու-
ցանել զնաւակն։ Իսկ կոմսն քզի ակն ոչ
ունէր՝ եթէ լը առաջ գայցէ նմ խնդրելին,
հարցանէր ցաթանաս և ցորս լը նմա, եթէ
տեսեալ իցէ նց զաթանաս 'ի վր գետոյն,
և կմ լուեալ իցէ նց թէ ո՞ր իցէ նա։ Վբ-
ետուն պինի. արդ ևս տեսաք զնա. զի չէ
ինչ հեռի 'ի տեղ ոջէ աստի։ Յայնժմ փու-
թացոյց կոմսն զծռյս իւր՝ երագ հասանել
զկնի նր. և այսու օրինակաւ յոջ ընթացան
խնդրողք անձին նր՝ զրահետ վարեալ. և
աթանաս անմնաս զերծել տք՝ դարձ արար
յաղէքսանդրիա. և զհասարակ գիշերաւ
զնաց թաքեաւ 'ի յարկս պառաւ կուսի ու-
մեմն, և անդ դադարեաց. և ոչ ոք գիտաց
զնմէ թէ ո՞ր իցէ, ոչ 'ի հեթանոսաց, և ոչ
'ի հաւատացելոց։

Յետ կալոյ սբէյն 'ի թաքստի անդ ամիսս
ինչ, ուրացողն յուլիանոս սատակեցաւ անե-

ընդթ ձեռամբ 'ի պարսս . և 'ի թգրեւ յո
բիանոսի կամ յովհանոսի ընդ նորա . յամի
393, դադարեաց հալածումն 'ի քրիստոնէից :
Յայնժմ ելեալ և աթանասի 'ի տեղւոջն
ուր կայր , եկն եկաց յանկարծակի 'ի մէջ
եկեղեցւոյ 'ի պաշտամն գիշերային ժամու
ը որ ամիշեցան ամբին , և լցան անպատմելի
խնդուք : Մպա հաւանութի առեչ երանել
ւոյն 'ի նոր ինքնակալէն՝ նստաւ անդրէն
համարձակութ յաթոռ իւր , և սկսաւ հով
ունել զհօտն : Աւ եր սիրելի և արգոյ յոյժ
յաչս կայսեր . մինչև աղաչել նմ զաթանաս
գրել առ ինքն զբանս հաւատոյ , և ցուցաւ
նել 'ի թէ ոյք 'ի դասուց հաւատացելոց զան
մոլար ճշմարտուն զհետ ընթանան . քզի 'ի
վարանս եր յովհանոս յերեսաց բազմութե
հերձոնածոց թմկին : Յայնժամ գրեաց առ
նա մեծն աթանաս ըստ իւրում անժամաստ
հանճարոյ գիր հաւատոյ սքանչելի վգպու
թք . և թգրն մեծաւ սիրով և հաճութք
ընկալեալ զայն՝ հաստատեցաւ 'ի հաւատս
ճշմարտուն , և բազմօք մարդասիրութի ցու
ցանէր դասուց ուղղափառաց : Աւ կամեցել
սքն աթանասի պատունասիրել զբարեպաշ
տութի կայսեր՝ եկն 'ի տեսութի նր 'ի կողմանս
անտիրօքայ . և եգիտ մեծարանս յոյժ առ 'ի
նմէ : () եղան անդ 'ի վր ինքնակալին բազ
մութիք յաչաղկոտաց , և սկսան յաճախել
չարախօսութիս ընդդէմ աթանասի . բայց
թգրն 'ի բաց մերժեաց զնս յիւրմէ , և զա
թանաս դարձոյց պատունով 'ի տեղի իւր :

Վերջ դեռ ակնունենին ուղղափառք վայելել
 'ի խաղաղութիւն ը հովանեաւ տնորուն յովիա
 նոսի , փութով եհաս նմա վախճան՝ յամի
 տն 364 • և թգլրեցին երկու եղբարք ան-
 նմանք միմեանց , վաղենտիանոս ուղղափառ
 յարեմուտս , և վաղէս արիօսեան յարեւել :
 Սա ինքն վաղէս սաղրեալ 'ի չար խրատտը
 ճաց՝ հրաման եհան առ իշխանս իւրաքանչ-
 չիւր տեղեաց , զի նմ եպսկոսք ուղղափա-
 ռաց՝ որք աքսորեալ էին առ կոստանդեաւ ,
 և անդրէն դարձեալ առ յուլիանոսիւն , միւս
 անգամ ընկեացին յաթոռոց և արտասահ-
 ման լինիցին • և եկեղեցիք նոցա տացին 'ի
 ձեռս արիանոսաց :

Յայնժամ եղև հկեկութի վո աթանասի •
 քզի իշխան քղքին կամէր և զնա հանել յա-
 թոռոյ • իսկ աղեքսանդրացիք պնդէին , թէ
 հրաման վաղէսի ոչ է վո հայրապետիս մե-
 րոյ • զի սա թէպէտև առ կոստանդեաւ աք-
 սորեցաւ , այլ ոչ դարձուցաւ տիրապէս յա-
 թոռ իւր 'ի յուլիանոսէ , առ որով տակաւին
 'ի տառապանս կայր • բայց միայն առ յովիա-
 նոսիւն կալաւ զաթոռ իւր խաղաղութիւն : Աւ-
 'ի լինել շփոթից՝ զանգիտեալ աթանասի ,
 գուցէ չարիք հասանիցեն ժողովրդեան 'ի պատ-
 ճառս իւր , մեկնեցաւ առ Ժմկ մի 'ի տեղի ու-
 րեք առանձին : Աայց կայսրն վաղէս կամե-
 լով խաղաղել զամբոխն , ևս առաւել զի
 ակն ածէր յանունանէն աթանասի , գրեաց
 հրաման դարձուցանելոյ զնա յաթոռ իւր •
 Այլ 'ի զօրանալ հալածանաց արիանոսաց
 ընդ-

ընդդէմ ուղղափառաց 'ի բնիմ այլ տեղիս ,
ստեպ գրէր աթանաս թուղթս յորդորանաց
և քաջալերուէ առ ուղղափառ եպիսկոպոս . և
առանձին ընտանուք սիրոյ թղթակցութիս
առնէր ընդ մեծին բարսղի նստելոյ յաթոռ
եպիսկոպետուէ կեսարու կապադովկացւոց :
Ալ զի 'ի մէջ ւամ եկեղեցեաց՝ որք բազում
վիշտս կրեցին յերեսաց վաղեսի , դիւրութի
էր յայնժամ եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց ,
համարձակ առ աթանաս դիմէին նեղելքն
ւամ . և նա բանիճ և գրով մխիթարէր և զօ
րացուցանէր զւամն 'ի իոր . և բնիմ անգամ
ժողովական խորհրդակցութեք հոգ տանէր
բարեկարգուէ եկեղեցւոյ , և նուաճուէ աւ
ղանդոյն արիանոսաց : Արեաց և առ դա
մասոս հայրապետ հռովմայ՝ սանձահարել
զաղանդաւորս , որք զօրացել էին 'ի կողմանս
արեւմտից : Ալ զայնու ժմկաւ յաւուրս ծե
րուէ իւրոյ գրեաց զվարս սբ հօրն անտոնի
անապատականի :

Ալ ախպէս 'ի հնչողորդեան գրուիս և յաշ
խատուիս վս եկեղեցւոյ ծախեալ զաւուրս
իւր , և կատարեալ զընթացս կենաց ւածա
հաճոյ քաղաքավարութեք , ևս առաւել մըշ
տատե նահատակութեք 'ի հալածանս և 'ի նե
ղութիս , լի արդեամբք փոխեցաւ յերկինս ,
արթուն հովիւն և հզօր քարոզ բանին ճըշ
մարտութեք՝ երանելին աթանաս , յամի տն
իբր 371 , 'ի հասակի Զ , կմ հԵ , ամաց . (4)
պատուէր տուէալ վս մարմնոյ իւրոյ՝ մի ինչ
երևելի պատիւ ընծայել , այլ 'ի հասարա

կաց գերեզմանս թաղել արտաքոյ քաղաքի։
 () որ և արարին իսկ՝ երկուցեւ զիմադարձ
 լինել քանի սբօյն . և սուգ առին ՚ի վր նորա
 ոչ միայն աղեքսանդրիա և ամ եգիպտոս ,
 այլև համօրէն եկեղեցիք ուղղափառաց ը
 տիեզերս . զի առ ամսին հասեալ էրնր հոտ
 անոյշ սրբութեան և ծաւալեալ լուսաւոր
 վառութի նր՝ յարեւելից մինչև յարեւմուտս ()
 Եւ եղև յետ կալոյ մարմնոյ սբօյն առ Ժմկ
 մի՝ ՚ի տեղւոջն , ուր թաղեցին զնա ը հրա-
 մանի նր , ապա առ Ժմկօք (ոնկ կարծի) մե-
 ծին թէոդոսի կայսեր փոխադրեցաւ պատ-
 ոճով ՚ի տեղի մի նշանաւոր ՚ի քաղաքի անդ-
 աղեքսանդրայեաց . մինչև՝ յանցանել քանի
 մի դարուց , (զոր ոմանք դնեն ՚ի ը . դարու
 յաւուրս սբօյն գերմանոսի) բերեալ եղեն
 նշխարքնր ՚ի թգրական քաղաքն ՚ի կոստան
 դինուպօլիս , և ամփոփեցան ՚ի հոյակապ
 տաճարի սբօյն սոփիայ . և զի անտի ևս փռ
 խեցին այլք զկնի յայլ տեղի քաղաքին՝ քսե-
 ը լոփոն կոչեցեալ , ուր շինեցաւ եկե-
 ղեցի յանուն նր , դէպ եղև ասել քերթու
 ղացն յունաց՝ թէ դարձեալ այսր անդր բե-
 ըի երանելին աթանաս՝ ոնկ թէ և յետ մաւ
 հուն վտարանդի լինելով :

Այլ ՚ի յետին Ժմկս եղև վերջին փոխադրու-
 թի նշխարաց սբօյն ՚ի հանդարտեալ կղզին
 վերստկեցաց՝ ը օրինակիս ը այսմիկ : Յա-
 մի թոն 1453 , յորում առին այլազգիք զկոս-
 տանդինուպօլիս , ՚ի կողոպտիլ եկեղեցեաց
 և ՚ի ցրոճիլ սբ սպասուց և պատուական
 նշխաւ

նշխարաց սբօց, նաւապետ ոմն վենետիկեան
բանս եղեալ ընդ ումեմն մետրապօլտի յու-
նաց՝ եբարձ ՚ի քսիրոլոփ ասացեալ տեղւոյն
զմարմին սբօյն աթանասի՝ ՚ի ժամուսաստիկ
անձրեոյ՝ պատեալ ՚ի մեջքրձի . և եղեալ
՚ի նաւ իւր՝ եբեր ՚ի յաջորդ ամի 1454, ՚ի
վենետիկ՝ յաւուրս երանելւոյն լաւրենտիո-
սի յուստինեան՝ առաջին պատրիարգի տեղ-
ւոյն, և փրանկիսկոսի փոսկարինեայ դքսի,
ամբողջ նմանդամօք, և անապական մոր-
թով մարմնոյն . բաց ՚ի գլխոյն՝ որ ասի տա-
րեալ ՚ի հռովմ հանդերձ անապական լեզ-
ուն, և ապա փոխադրեալ ՚ի սպանիա,
կամ ըն ալոց ՚ի գաղղիա՝ ՚ի թեմն տուրուֆե-
եան՝ ՚ի թաղն տիւսէրրին ասացեալ . և բաց
՚ի միոյ ՚ի մատանցն՝ զոր կանխաւ հատեալ
և բերեալ էր ալոց ՚ի վենետիկ, և եղեալ
՚ի կուսաստան սբօյն լաւրենտիոսի անուն-
եալ : Մ. յԼ ՚ի գալստեան անդ ամբողջ մար-
մնոյ սբօյն ըն նախադրելոցս՝ կազմեցին վե-
նետիկեցիք մեծահանդէս թափոր՝ հանդերձ
նմուխտիւն եկեղեցւոյ և բովանդակ ծե-
րակուտիւն . և նախ բերեալ զպատուական
զանձն ՚ի մեծ եկեղեցի սբօյն մարկոսի աւե-
տարանչի՝ նախկին հայրապետին աղեքսան,
դրու, կատարեցին տօն ցնծութե երգովք
օրհնութե՝ վն շնորհելոյ նց նոն զսբն աթա-
նաս հայրապետ զարժանաւոր յաջորդն ա-
ւետարանչի :

Եւ ապա պատրաստեալ տեղի հանգստա-
րանի սբօյն, բարձին զգահաւորակն՝ յորում

կայր մարմինն՝ ութ եփսուհիք զարդարեալք
 'ի հայրապետական զգեստս . և այլ ևս ե-
 սիսկոպոսուհիք և քհնյք , և պատրիարքն
 և դուքսն ը նո , հանդերձ դասուք կրօնա-
 ւորաց և Յականաց . և անցուցին նաւակօք
 'ի հանդիպակաց կղզին՝ որ կոչի եռատայի-
 ծա (ռամկօրէն՝ ալազուհէքա) . և հանգու-
 ցին յեկեղեցւոյ սբյ խաչին , որ 'ի վանս
 կուսանաց բենեդիկտեանց . ուր և կայր
 մինչև ցաւուրս մեր (որում և եղաք ահա
 նատեո) 'ի վր բեմի կառուցելոյ 'ի միջա-
 վայրս տաճարին՝ ոսկեզօծ տապանակաւ .
 յորում տեսանի ընդ ապակի փեղկս մարմին
 սբյն՝ տարածեալ 'ի վր թիկանց , մեծագին
 հայրապետական զգեստուք . և յերկոսին
 ձեռնն ագուցեալ մատանի ականակապ , և
 հողաթափ յոտան . իսկ 'ի տեղի գլխոյն՝
 յարմարեչ կայ պաճոյճ բեհեզեայ՝ և խոյր
 'ի վր : Նախ քան զնորոգումն այնր եկե-
 ղեցւոյ 'ի յետին ժամանակս՝ կայր և յորմն
 մերձակայ արձանագրեչ յիշատակարան վա-
 րուց սբյն , և փոխադրութե մարմնոյ նր 'ի
 տեղի անդր . ուն և բազում արծաթի տախ-
 տակք ընծայեալք սբյն յուխտաւորաց նու-
 րա , և նկարք հրաշից եղեւոյ նորին բարեխօ-
 սուք . յորոց և բազումք մնացին մինչև 'ի
 ժամանակս մեր : Նանզի յօրէ յորմէ բերեչ
 եղև անդր մարմին երանելոյն աթանասի ,
 բաղմապատիկ սքանչելիք և նշանք բժըշ-
 կուհե գործեցան 'ի ձեռն նորա . և նախ՝ բու-
 րէր 'ի սբ մարմնոյն այնպիսի հոտ անուշու-
 թե ,

Թէ՛ , մինչև զմայլիլ ամեն և սքանչանալ յա-
ւուր անդ փոխադրուե՛ն նորին՝ ը ամ՝ ճնհն ,
ընդ որ անցանէր :

Եւ յայնժամ՝ ի վենետիկ պատանի ոմն՝ ի
մօտակայ երկրէն բարմայու . սա ի նոյն ա-
ւուրս ըմբռնեալ ի ժանտախտէ՝ իբրև վը-
տանգեցաւ ի մահ , տեսանէ յանուրջս
զեպս ոմն . որոյ քաջալերեչ զնա՝ պատուի-
րէր գնալ ի սբ խաչ , և մերձենալ ի նշխարս
աթանասի . և յորժամ տարան զնա անդր՝
մինչդեռ քննէ յարդարէին զհանգստարան
տապանի սբյն , և մերձեցուցին ի նա զնըշ-
խարս սբյն , առժամայն փարատեցաւ ի նմէ
ախտն մահաբեր : Եւ կին ոմն զամս հնգե-
տասան տանջեալ անդամալուծութիւն , և ոչ-
ինչ օգտեալ ի հնարից բժշկաց , իբրև դի-
մեաց առ սբն աթանաս , վաղվաղակի հաս-
տատեցան ամ անդամք նր , և առողջացաւ
բոլորովիմբ : Սանուկ մի փոքրիկ զրկեալ
էր ի տեսութէ երկոցունց աչաց՝ յերեսաց
սաստիկ ուռուցաց բովանդակ գլխոյն . զոր
իբրև տարաւ մայրն ի տապան սբյն , զիջաւ
ուռոյցքն , և բացան ուչքնր :

Երեխայ մի նորածին՝ լի էր բորիւն . մինչև
ի փոխել զերիզապինդսն՝ ի վայր Թափէին
մասունք մարմնոյ նր , և ոսկերքն իսկ ե-
րևէին . իբրև յանձն արարին զնա սբյն ուիւ-
տիւք , բժշկեցաւ վաղվաղակի : Սոյնպէս
եղև ընդ այլ մանուկ բորոտեալ՝ չորեքաւ
մեայ . վոյ փոխեցին զանուն մանկանն ի
պատիւ սբյն , և աթանաս կոչեցին : Եղև

Երբեմն ալեկոծուի սաստիկ 'ի ծովուն վե-
նետկեցւոց . և դիզացեալ ալեացն՝ կորզե-
ցին զհնգետասան ոգիս 'ինաւէ ուստեք 'ի
ծովս . այլ լը կարդալ նոցա զանունս սբօյն ա-
թանասի՝ անդրէն զերծան 'ինաւ անդր ան-
մաս : Նազում և այլ նշանք այսպիսիք ե-
ղեն լը ժամանակս ժամանակս :

Յոյնք բնակեալք 'ի վենետիկ , որք ունին
առանձին եկեղեցի 'ի քաղաքին սբ վերդ-
անունանեալ , սովորութի ունէին մինչև ցա-
ւուրս մեր ամ լը ամէ 'ի տօնի սբօյն աթանա-
սի՝ 'ի մայիսի 2 , երթալ յեկեղեցի անդր սբյ
խաչի՝ 'ի յարգուի նշխարաց նորին մեծին ա-
թանասի իբրև վիշապի եկեղեցւոյ իւրեանց ,
և անդ կատարել զերեկոյին պաշտամունս լը
կարգի իւրեանց հանդիսանալ : Նա 'ի մեկնիլ
իւրեանց 'ի տաճարէ անտի՝ անդ թողուին
զբերեալ մոմեղէնս 'ի պատիւ . և առնուին
'ի կուսանաց անտի վանից սբ խաչին զծա-
ղիկ մի փառաւոր՝ հանդերձ ձեռագորով վը-
կայուն զգալստենէ իւրեանց : Նայց 'ի մե-
ռանիլ եպիսի նց՝ դադարեաց այն սովորուի :
Սող զի յաւուրս յայսոսիկ՝ և մարմինս սբօյն
փոխադրեցաւ 'ի բուն քաղաքն վենետիկ՝ 'ի
մեծ եկեղեցին սբօյն զաքարեայ :

Նակ 'ի մեծն հռովմ՝ որ եղև տեղի ապաւի-
նի սբօյն 'ի կենդանուն , շինեցաւ եկեղեցի
վայելուչ յանունս նր՝ 'ի գրիգորի ժգ երոր-
դէ , հանդերձ դպրոցաւ 'ի պէտս մանկանցն
յունաց՝ լը պաշտպանուի նորին սբօյն աթա-
նասի պանծալի վիշապին եկեղեցւոյ :

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Ք.

(1) **Ա**յս էկեղեցական պատմիչ՝ որ ոչ խօսեացի զմեծէն
աթանասէ . քիչի և զնովաւ յաւէտ յածին երևելի անցք
եկեղեցւոյ՝ ի շրջ դարու . և որ մեծն է՝ գրեթէ որոշ
շուքն ուղղափառաց յայլափառաց յայնմ ժմկի հաստա-
տել էր ի լինելն միաբան կամ անմիաբան ը աթանա-
սի : Կայ պանծալի արձանական նորա՝ քո ներբողական
ճառ ի կատարումն կենաց նր յօրինեալ ի գրիգորե
նծաբանէ . որպէս և բազմապատիկ գովութիւնք զնմէ ի
գիրս յետագայ հարց առ հասարակ , ևս առաւել առ
կիւրղի աղեքսանգրացւոյ , և առ գելասիոսի կիւղի-
կեցւոյ՝ որ ասի գրիչ պատմութեան ժողովոյն նիկիոյ :
Քաջ գիտակ են այսմ թմի և բողանդեանք՝ ի հաւա-
քել անդ ի սցէ վնիւթ վարուց սբյն աթանասի . մի-
այն անծանօթ գտանին առաջին հեղինակի վարուց նր .
որ այն ինքն է ընտանի աշակերտ նր տիմոթէոս . որոյ
գրողածն՝ հին թարգմանութիւն նախնեաց մերոց գտա-
նի ի ճառընտիրս մեր , մակագրել այսպէ . * ի պատ-
մութէ վարուց սբյն աթանասի , զոր ասացեալ է տի-
մոթէի աշակերտի նր , և աթոռակցի աղեքսանգրաց-
ւոյ || . որով իմանտն ճառընտիրք մեր զնոյն զայն տի-
մոթէոս՝ որ գործակից էր սբյն ի բիւրիս . որպէս և
յատենի անդ՝ յորում շարախօսէին թշնամիք զաթանա-
սէ , սա ինքն տիմոթէոս էր՝ որ զգէմս աթանասի յան-
ձին բերել նշաւակեաց զհնարս նց . Ի որում եղաք ի
կարգի պատմութեա . և նոյնն է՝ որ յաջորդեաց յաթոռ
սբյն աթանասի՝ զկնի եղբոր իւրոյ պետրոսի : Եւ ոմ
բիւրիս ինչ ի գրելոցն ի տիմ. թեայ աստի՝ գտանի և առ-
այլ եկեղեցական պատմիչս , նոյնպէս և գտանի ինչ ինչ
առ սմա՝ ինքեան և թ սեպհական իբրեւ առաւել տե-
ղեկագրունի առանձին գործոց վիպին իւրոյ . քո է բաց
յայլոց իրաց և սքանչելիքն ցուցեալ ի ձեռնագրութե
նր՝ կամ ի հանգիսական պտրգի առաջնում . վոյ ասէ
անդանօր տիմոթէոս . * սոսկացեալ պակուցել կայաք՝
որք էաք մերձակայ . իսկ հանգիպեցայ և ես՝ միշնեցայս
ժամ կայացեալ || : Զայս եղաք , զի իմասցիս՝ թէ ուր
ուրեք գտանի ինչ մի ի վարս սբյն աթանասի , որ չը-
կայցէ առ այլս , այլ միայն առ մեզ , ի վաւերական գը-
րու

բուժեց անտի տիմոթեայ է առել, և անցեալ նաև 'ի
յայսմաւորս մեր :

Ուր ծանիր և զայն, զի ոմ 'ի Հ. յնվ. 19. գիւ յիշա-
տակ աթանասի և կիւրղի 'ի միասին, և 'ի տօնացուցի
միանգամայն կատարի տօն նոյն. նոյնպէս և առ յոյնս է
տեսանել միով աւուրք յառաջ 'ի յնվ. 18. միայն թէ նք
դարձեալ ուրոյն ուրոյն ևս տօնեն զնոյն, զաթանաս 'ի
մայիսի. 2. և զկիւրղի 'ի յունիսի 27. իսկ լատինք ոչ ու-
նին զառաջինն ք միանգամայն տօնել զերկոսեան, այլ
զերկրորդն. զի զաթանաս տօնեն 'ի մայիսի 2. և զկիւ-
րղի 'ի յնվ. 28:

(2) 'ի Հ. և 'ի Ճ. բանիւ տիմոթեայ աշակերտին ա-
թանասի՝ ոչ յիշե որոշակի բան մկրտուէ, այլ միայն
պէսպէս ձեռնադրութեց՝ զոր առնէր մանուկն աթա-
նաս ընդ խաղս : իսկ հռուփինոս և այլք 'ի պատմա-
գրաց յունաց՝ բաց 'ի ձեռնադրութե՝ մեկն ևս գրեն
զմկրտութենէ. մինչև առիթ եղև յեանոց խնդիր յա-
րուցանելոյ, թէ արդեօք յիրաւի մկրտեցան այն ման-
կունք, եթէ ոչ. որովհետև խաղ էր գործն թ առաջին
տեսութե. և միանգամայն կարէր զօրել 'ի ստուգու-
թե՝ դիտաւորուէ մկրտելոյ : Առ այս չկամելով ոմանց
տալ պիտիանի, մանաւանդ թէ խոյս տալով 'ի գծուա-
րութե՝ ջանան թ առասպելս գրել զայդ դիպուած.
բայց այլք պնդեն՝ թէ յիրաւի մկրտեցան. զի աթա-
նաս՝ թէպէտև մանուկ, դիտէր ասեն տիրապէս մկր-
տել զոչ մկրտեալսն, և նք ևս զնոյն կամէին. որպէս
յայտ է 'ի վկայուէ հռուփինոսի ժամանակակցի, որ իբ-
րև 'ի կենակից եղելոց աթանասի լուեալ՝ գրէ, թէ
աղեքսանդր հայրապետ եհարց և ստուգեաց յաթանա-
սէ և յընկերաց նոյն, թէ զինչ ասէին 'ի մկրտելն և 'ի
մկրտիլն. և յարէ. * Եւ իբրև ետես զմոմ ինչ թ կար-
,, գի կրօնիս մերոյ 'ի գլուխ ելել, խօսեցաւ թ ուխտի
,, եկեղեցւոյն, և հաստատեաց՝ ոմ աւանդի, թէ որոց
,, անթերի պահմամբ հարցունածոց և պիտեաց մկրտել
,, էր 'ի ջուր, չէ օրէն երկրորդել զմկրտութիւն, այլ միայն
,, ընդ զոր ինչ օրէն է պաշտաման քահանայից || : Ըզ-
նոյն հաստատեն և այլք 'ի մատենագրաց՝ զհետ գնա-
լով հռուփինոսի իբրև արժանահաւատ հեղինակի. և թ
նմին աւանդի նաև 'ի բասիլեան յայսմաւորս յունաց.
մայ. 2. յասելն՝ թէ աղեքսանդր հայրապետ ոչ զայլ
ինչ արար, բայց միայն * անձային մեռնաւ զմանկուն
սըն օծեալ՝ կատարեաց || : Արդ՝ եթէ ճշմարիտ իցէ
այդ :

այդ, անմարթ է այնուհետեւ յետնոց նոր խնդիրս յուզել. զի նա ինքն սբն աղեքսանդրոս լաւ ևս գիտէր յայնժամ զհանգամանս գործոյն, ք թէ այլ ոք յայժմուս : Իսկ ուր եղաք ըստ հռուփինոսի՝ թէ 'ի բարձր վայրէ տեսեալ իցէ աղեքսանդրոսի զմանկունսն, 'ի Հ. և 'ի Ճ. ասի տեսանել յանցանել անդ հայրապետին առ մանկամբքն կմ առ վարդապետարանաւ. թերեւ՝ զի յետ 'ի վերուստ տեսանելոյն եկեալ իցէ և 'ի մատոյ նշմարել :

(3) Հոնդանակն նիկիական, ունի յայտ է, թ մասին է նոյն Ե առաքելական կոչեցեալ հանգանակի՝ որ առաւել յարեմուտս է ծանուցեալ 'ի սկզբանէ և այսր, և թ մասին է յաւելուած բացատրական նորին իսկ սբ ժողովոյն նիկիոյ. և զի ժողովք ոչ զամ ինչ համանգամայն 'ի բերանոյ ամցն հաւաքէին յատենի անդ, այլև զբնիմ ինչ ուրոյն նշանակեալ կանխագոյն՝ յատեան ածէին, և միաբան հաւանութիւն Երուսէին և սահմանէին, վնյ ոչ ինչ խտիր է՝ թէ հոգին սբ յառաջագոյն ազգել իցէ զհանգանակն զայն աթանասի, և յետոյ նովաւ հանգիստացուցեալ 'ի ժողովի, և կամ յատենի անդ թելադրեալ իցէ նորոգ յորինել միաբանաբար. բայց էն որ ասեն՝ թէ բուն հեղինակ եղև մեծն ովսիոս կորգուբաջի : Կայ և միւս այլ սահման հաւատոյ՝ վարդապետական, հանգանակ աթանասի ասացեալ (դուցէ առաւել ովսիոսի յանկաւոր). որոյ բնագիրն է լատին, և կարծի յոմանց յորինեալ յաթանասէ 'ի Ժմկո գեգերանաց նբ յարեմուտս. բայց քանզի բնմբ շառնուն յանձն ընծայել զայն աթանասի, այլ՝ այլում ումեք 'ի հարց ըզէ կնի նիկիական և կոստանդնուպօլսեան ժողովոյ, մեղ ոչինչ անհաւանելի թուէր վերագրել զայն սբն կիւրղի, և թէ գիտեաք լինել գործ արեւելեան հարց :

(4) Սոկրատ դնէ զվախճան սբյն աթանասի՝ յերկրորդ հիւպատոջն գրաւիանոսի և պրոքոսի, * յետ վարելոյ զեպիփոստիւն 'ի մէջ բազմագիմի մրցանաց զամս խի ||, որ անկանի յամ Թն 371. զնոյն հաստատեն և անանուն պատմիչ յոյն և մետափրաստէս՝ նոյնչափ ամս տալով Ժմկի եպիսկոպոսն նբ : Սոյնն և սբն կիւրեղ դնէ զամս խի. իսկ հռուփինոս՝ փոխեցաւ ասէ 'ի խիւրորդ ա մի եպիսկոպոսն նոյն է և բարոնիոսի հաշուէլն զժամանակ եպիսկոպոսն նբ՝ յամ Թն 326, մինչև 'ի 372 : Բայց սակայն յայտմաւորք և ժամագիրք յունաց ասեն, * զամրս խի Ծգնեալ վն քսի ||, կմ * զամս խի, 'ի հալա ծանս

ծանս նահատակեալ || • Ընմին և 'ի 2. գրի • * խթ ամ
 փախստական լե՛լ՝ ճգնեցաւ վն ուղղափառ հաւատոյս || •
 Ը հակառակն ոմանք 'ի յեանոց համարին զաթանաս
 գեռ կենդանի լինել յամի ամ 373. կմ 374. որով միջոց
 եմսուէ նր ձգի յամս խէ : Այլ չեն ինչ տարբերուիք
 մի և երկու ամոց՝ այլ և այլ օրինակաւ հաշուէլոց : Այլ
 և վն բովանդակ կենաց աթանասի այսմ ասէ բարե-
 պրոք բողանդեան • * վն հասակի ամաց սբյն չէ մարթ
 որոշակի սահմանել ինչ • ինձ այսմ թուի թէ մօտաւոր
 իցէ յոյժ ու թսուհամեայ՝ ք եօթանասնամեայ հասակի || •
 Սա ինքն բարեպրոք հայելով յերկուս աւուրս՝ յորս լի
 նի յիշատակ սբյն աթանասի առ յոյնս • ք 'ի յնվ. 18. Ը
 կիւրղի • և 'ի մայ. 2. առանձին • զառաջինն վարկանի
 լինել օր ընարու թի նր յեմսու թի • և զերկրորդն՝ օր
 մահու նորա • որ է ըսկ հաւանական կարծիք • միայն
 զերկրորդն հաւանականագոյնս ցուցանէ այն • զի 'ի մայի
 սի 2. գտանի յիշատակ նր՝ բաց 'ի յունաց և 'ի լատի-
 նացւոց՝ նաև առ եգիպտացիս և արաբացիս • թող ըզ-
 քաղգէացիս կմ զմառոնիս • յորս գտանի կրկին յիշա-
 տակութի և 'ի յունվարի • 18. բայց առանց կիւրղի •
 որ դնի առ յոյնս : Այլ հայեցեալ նախասացեալ խու-
 զարկուի 'ի բանս ժամագրոց յունաց • խոստովան լի
 նի՝ թէ գուցէ 'ի մայիսի 2. լեալ իցէ փոխադրութի
 նշխարաց սբյն աթանասի 'ի սբն օտփի : Իսկ պատճառ
 տօնելոյ ('ի յունվարի • 18) ընդ կիւրղի ասի այն • զի
 յետ ժմկաց անդր բերել եղն և նշխարք սբյն կիւր-
 ղի • և առ նմ ամփոփեցան • եթէ չլցէ բաւական պատ-
 ճառ միադրութե տօնի երկօցունց՝ համանմանութիւն
 բազմարդիւն և մեծանուն հայրապետացս մի և նոյն ա-
 թոռոյ աղեքսանդրացւոց :

(5) Կարևոր է գիտել և զայս 'ի պէտս քաջ իմանալոյ
 զեկեղեցական պատմութիւնս • զի զկնի սբյն աթանասի
 յաջորդեաց յաթոռ նր՝ Ը յառաջագոյն ընարութե նր
 և հաւանութե ամցն • պետրոս հայրապետ երկրորդ՝ ըն-
 թացակից աթանասի և վաստակակից յամ հալածանս •
 բայց արիանոք՝ որք յաթանասէ և եթ երկնչէին • 'ի
 վախճանիլ նր՝ համարձակուի առեալ 'ի վաղեսէ՝ տի-
 րեցին եկեղեցեացն աղեքսանդրիոյ • և բազմապատիկ
 չարիս գործեալ՝ 'ի բանս արկին և զպետրոս • յորմէ
 հաղիւ զերծեալ նր՝ անկաւ 'ի հոովմ առ դամասոս • և
 յետ մահուն վաղեսի դարձաւ յաթոռ իւր • ոյս պետ-
 րոս հայրապետ յամի գովէլի գաաւ հանգոյն առաջնոյն

տօնէլւոյ՝ բաց ի միոյ մարդկօրէն գայթակղութէ, ու
բով միաբանեցաւ յանկուսն գրիգորի անձաբանի յաթո-
ռոյն կոստանդնուպօլսի, և ի նստիլ անդ մաքսիմոսի
նենգաւորի : Յետ պետրոսի յաջորդեաց ի պատրիար-
քութե ուղղափառաց աղեքսանդրիոյ՝ ախմիթէոս եղ-
բայր նորա :

Եւ յաւուրս սորին ախմիթեայ կմ նախընթացի նորա
պետրոսի՝ խօսեցաւ անձաբանն զարձանականն աթա-
նասի յաւուր յիշատակի նորա ի կոստանդնուպօլսի ի
մատառնն անաստասիայ, սկիզբն առնելով այսպէս . * Ձա-
ն թանաս ներբողելով՝ զառաքինութի ներբողեցից . զի
նոյն է զնմանէ ասել, և զառաքինութի ներբողել :
Վն զի զամ ինքեան համահաւաքեալ ունէր զառա-
քինութի . կամ ճշմարտագոյնս ասել, ունի . զի կեն-
դանի են այն անեքեան՝ որ այն կեցին, թէպէտև աս-
տի անդր փոխեցան . . . Եւ զառաքինութի գովելով՝
զամ գովեցից, յորմէ ի մարդիկ առաքինութի . . . Ձի
սակաւք են այն, թէպէտև ամենեքին ձեռակերտք նո-
րա . . . (ի սակաւուց սակի թոճել զսբ նահատակոս,
զմարգարէս, զառաքեալս, զվիպս, զվկայս արեամբ
նահատակեալս և զսքանչեւագործս՝ ի վր բերէ) .
Ի սոցունց յայսցանէ աթանաս՝ ոմանց հաւասարել
գտաւ, քան զոմանս փոքր մի խոնարհ երևեալ . է զի
և զայլովք ի նոցանէ գերազանցեաց, թէ ոչ է յանդգ-
նութի ասելս . և զոմանց զբանն, զայլոց զգործն,
զոմանց զհեղուին, զոմանց զնախանձն, զայլոց ըզ-
մրցանս, զոմանց զբազում ինչ իրս, զոմանց զամն յին-
քեան նմանաբերեալ, և զայլ յայլմէ զգեղեցիկն ա-
ռեալ, ոմ որք զկերպարանս ևս գերասպանձ նկարա-
գրեն, և ի մի իւր անձն ժողովեալ, զմի տեսիլ ա-
ռաքինութե յամենեցունց ճգրտեաց . բանի՛ն զօրա-
ւորացն՝ գործով յաղթեալ, և գործնականացն՝ բա-
նի՛ն . եթէ կամիս, բանի՛ն՝ բանի՛ն պերճացելոցն, և
գործով՝ գործնականաց վեհագոյն հանդիսացեալ . . .
Եւ եթէ մեծ է յառաջագունիցն քան զնա՝ օրինակ
նմին լինել առաքինութե, ոչ փոքր՝ ի պարծանս մե-
րումս քաջի՝ որոց զկնի նորա լինել օրինակ : Արդ՝
զամ զնորայսն ասել և զարմանալ յերկարագոյն ար-
դեօք իցէ քան զառաջիկայս հանդէս ճառի . և պատ-
մուէ գործ, և ոչ ներբողենի . և զնոյն իսկ զսեպ-
հական գործս նր գրով աւանդել ի դատախարակու-
թի և ի զոճարձութի յետնոց՝ աղօթից ինձ պետք
» (կամ

„ (կամ ուխտիւք փափաքէի) • ունի նա ինքն զածայ .
 „ նոյն անտոնի զվարս շարագրեայ , զմիա եցական վա-
 „ րուց զօրինագրութի 'ի ձե պատմութե ॥ :

Ապա 'ի կարգի դովուե ասէ զնմանէ • * Զամ զհին
 „ և զամ զնոր գիրս որոճեալ , ունի և ոչ զմին որ այլ ,
 „ ճոխանայ թէորականաւ (քս տեսականաւ) , ճոխա-
 „ նայ և վարուց պայծառութե • և զօգէ հրաշապէս
 „ զերկոսին՝ ունի ոսկի շղթայ գողցես , զի բազմայ ան-
 „ զօգելին . . . Զգիտապետութիւն ընդունի ժողովըր-
 „ դեանն նմա հաւատացելոյ • մանաւանդ թէ ասել՝
 „ զհամօրէն տիեզերաց զվերականցութի • և ոչ ունիմ
 „ ասել , առաքինութե՝ առաւել յաղթանակ՝ եթէ ե-
 „ կի . զեցւոյ աղբիւր և կեանք առնու զկարգ որբու-
 „ թե Առաքելաբար և հոգեորապէս 'ի մարկո-
 „ սին աթոռ վերաբերի , ոչ պակաս՝ բարեպաշտուէն ,
 „ քան նախագահութեն յաջորդ Բարձր էր գոր-
 „ ծովք , այլ խոնարհ մտք • առաքինութե անմերձե-
 „ նալի , բարեմոյն բարուք յոյժ գիւրամերձեանալի •
 „ հեզ , անբարկացող , կարեկից , քաղցր բանիւ , առա-
 „ւել քաղցր՝ քաղաքավարութե • տեսլեամբ հրեշտակա-
 „ կան , հրեշտակագոյն մտածութե • խաղաղ 'ի յանդի-
 „ մանելն , դաստիարակող 'ի գովելն . . . յորոց մին քաղց-
 „ րաբարոյութի , և միւսն խոհականութի • և երկաքան-
 „ ջիւրն՝ իմաստասիրութի . . . համարձակի բանս մինչև
 „ յայտոսիկ , զի քնս դիտէ կոչել գիրն շորս կեանն լը
 „ քնի Աթանաս մեզ , ցորչափ կենդանի կայր ,
 „ սիւն եկեղեցւոյ ॥ : և այլ ևս պանծալի բանք • ունի
 „ և լը թարգմանութե անունն կոչէ զնա * Ամահութե
 „ սիրող և առիթ և անունակիր ॥ :

ԱՆՔԻՆՈՅՆ

**ԱԽԼՈՂԻ ՄԵԾԻ՝ աղէքսանդրոս
Հայրապետին :**

Ն. յոանավր. 19 : ար ի ԷԼ. յոանավր. 18 : () . յոանավր. 18. և յոանիս . 27 . ԷՏ 9 : | . յոանավր. 28 : Քա
ուրնոս . (Ն . պԺԷ : (Նուլլանդ յովհաննէս . 'ի Բ հասար .
յոանավր . եր . 843 = 854 : Սեանհոդ . և այլ ե
կեղեցական պատմ : (1)

կանս (4) • և ևս առաւել խելամուտ եղև
 անձային վիշապուն մարդարեական և առաքե-
 լական տառից , ոնկ և բանից նախնի հարց
 և վիշապաց եկեղեցւոյ : Ար և ձեռնսդրեալ
 սարկաւագ և քահանայ 'ի նմին 'ի թէոփի-
 լոսէ՝ զարմացուցանէր զանմին հզօր քարո-
 ղութի բանին և առաքինափայլ գնացիւք •
 վսյ 'ի մեռանել թէոփիլեայ՝ գրեթէ համօ-
 րէն ժղվրդն խնդրէին զկիւրեղ լինել իւ-
 րեանց առաջնորդ • բայց քզի էին և ոմանք՝
 որք զտիմոթէոս աւագ սարկաւագն խոր-
 հէին ընտրել , եղև եւօրեայ մաքառումն 'ի
 մէջ աղեքսանդրացւոց 'ի վր երկոցունցն այ-
 նոցիկ • մինչև 'ի կողմն կիւրղի միաբանիլ
 անցն , և նստուցանել զնա յաթոռ պատրիար-
 զական շքեղ հանդիսիւ՝ , 'ի մետասանելոք
 ամի կայսերուն թէոդոսի փոքու • այն է յա-
 մի ամն 412 • 'ի 18 հոկտեմբերի :

Իսկ երանելին կիւրեղ յօրէ յորմէ նստաւ
 յաթոռ հայրապետուն , փոյթ յանձին կա-
 լաւ սրբել և անարատ պահել զհօտ իւր յայլ
 ևայլ հերձոնածոց մնացելոց 'ի Ժմկին : Աւ-
 զի նաւատիանսք՝ որ և նովատեանք՝ ունէին
 ցայնժամ եկեղեցիս յաղեքսանդրիա , 'ի բաց
 եհան զնս 'ի քիլքէ , և ետ զեկեղեցիս նց՝ 'ի
 ձեռս ուղղափառ երիցանց • որոյ վս սկսան
 այլափառք թշնամանել և բամբասել զկիւ-
 րեղ՝ ոնկ հալածիչ անողորմ , զճշմարիտ նա-
 խանձաւորն հաւատոց , և զարթուն հովիւն
 եկեղեցւոյ : (5)

Եւայր մեկուսի յաղեքսանդրիոյ իբրև տուն
 թէ վտա

վտաւանաւ՝ տեղի մի կոչեցեալ կոնոպէ կմ
կանոպոս . և փոքր ինչ բացագոյն՝ ի նմանե
մանութի գիւղն , յորում էր բնակուի այ
սոյ չարաց . զայն տեղի զառաջինն գուն գոր
ծեաց թէոփիլոս մաքրել , և ոչ կարաց ի
գլուխ տանել զգործն . ապա իբրև վճռո
ցին իրաց հոգայր մեծն կիւրեղ , և խնդրէր
յն աղօթիւք՝ ցուցանել նմ գելս հնարից ,
երևեցաւ նմա հրեշտակ այ՝ ի տեսլեան , և
հրամայեաց բերել ի տեղի անդր զնշխարս
սքց վկայիցն կիւրոսի և յովհաննու , և աւել
տարանչին մարկոսի , և շինել վկայարան ի
տեղւոջն . և յորժամ արար կիւրեղ զհրա
մայեալն (յամի . 414) , այնուհետև ան
հետ եղեն վայրենի դեքն ի գեղջէ անտի :
Հարեաւ ի նմին ժմկի և աղմուկ մեծ յաղեք
սանդրիա՝ ը հրէայս և ը քրիստոնեայս ան
հաշտ թշնամիս իրերաց . և ի զայրանալ հա
կառակուն՝ միաբանեալ հրէից յարձակե
ցան բազմութի վր քրիստոնէից , և կոտորե
ցին զբոլմս : Այլ իբրև ըմբռնեցան գլխա
ւորք չարեաց , և նկուն եղեն խռովարարք ,
հրաման եհան կիւրեղ հայրապետ , զի նմ
հրէայ՝ որ ոչ առնու յանձն զքրիստոնէութի ,
ի բաց մեկնեացի ի քղքէ անտի . և նք ելին
ցրուեցան ի զանազան տեղիս . և մաքրե
ցաւ քաղաքն . եղեն և ոմանք՝ որք դարձան
ի քնական հաւատս . և եղև խաղաղութի
մեծ յաղեքսանդրիա :

Իսկ ուրեստէս իշխան քաղաքին թէպէտև
քրիստոնեայ հաւատով՝ ըստ Տի խորհելով
ԺԸ 5 զԷա

դարեցաւ ը գործ սբյ հայրապետին, զի պա-
կասեցին ասէ այսչափ միգիկ 'ի քղ. քէս' շա-
հաւեաք 'ի տուրեառս . և վսկ գրեաց ամ
բաստանունի առ կայսրն : Նայց կիւրեղ ու-
նայնացոյց զբանսնր՝ յայտ առնելով կայսեր,
թէ քանի՞ չարիք լինելին 'ի քաղաքի անդ յե-
րեսաց ատելեացն քոի : Նւ զի ոխս կալաւ
յայնմ հետէ քղ. քապետն ը հայրապետին,
իջին յանապատէ բազմունք միայնակեցաց՝
միջնորդ լինել հաշտուն 'ի մէջ երկոցունց .
այլ եւք իրացն ևս ձախողակի պատահեցին .
մինչև ծագեցաւ նոր աղմուկ շփոթի ը կու-
սակիցս կիւրղի և ը թեակիցս քղ. քապետին .
և 'ի խռովունէ անդ սպանան բաց յայլաց ու-
մանց՝ ամմոնիոս ոմն միայնակեաց մեծանուն,
և հիպատիա՝ կին անունանի ը նմ քաղաքն՝
դուստր թէ ոմնայ փիլիսոփայի, զօրաւոր բա-
նիճ և գրով՝ գերազանցեալ զիմաստասիրօք
Ժմկին : Նւ ուր ուրեմն զկնի բնմ վրդով-
մանց եղև խաղաղուն՝ զգոն սուաջնորդունք
մեծին կիւրղի (յամի . 415) :

Նյլ էր և մնացունած երկպառակուն 'ի մէջ
սուաջնորդաց եկեղեցւոյ 'ի պատճառս ան-
ցից սբյն յովհաննու ոսկեբերանի . քզի ան-
տիոքացիք և կոստանդնուպօլսեցիք և այլք
յերևելի աթոռոց ը մեծին հաովմայ ար-
ժանաւոր պատուով մեծարելին զանուն ոս-
կեբերանի՝ կատարելով զյիշատակնր ընդ
այլնք հայրապետս . իսկ աղեքսանդրացիք
օտարանային 'ի նմէ՝ յաւուրց անտի թէոփի-
լոսի պատրիարդին իւրեանց , որ ոսոխն ե-
ղև

զիւ ոսկեբերանի՝ պատճառանօք նախանձա-
յուզուն ըզէմ որոգինեանց. մինչև կիւրեղ
անգամ առ թմկ մի մեղկօրէն խորհրդով ջա-
տագով ցուցեալ նախորդին իւրոյ թէօրի-
լեայ, յորմէ բոլոր երախտիս էր գտել, չհա-
ւանէր ի յիշատակ եկեղեցւոյ դասել զա-
նուն ոսկեբերանի. և գիր ևս յորոգորանաց
ընկալեալ յայլոց առաջնորդաց՝ ոչ կարէր
հաւանիլ: Այլ մինչդեռ նա յայս մտաց խոր-
հրդի էր, անբժշկեաց զմիտս նր: Արդ զի
պատմի յոմանց այսպիսի ինչ (իմա՝ ի կու-
սակցացն ոսկեբերանի) . թուէր նմ տեսա-
նել յերազի, զի ոսկեբերանն յովհաննի բաց
վարէր զնա՝ ի գաւթի եկեղեցւոյն, և ոչ թու-
ղոյր մերձենալ ի պաշտօնն անպիսի. տեսա-
նէր և զամենօրհնեալ անպիսի կոյսն զգրչ-
խոյն երկնից, որ խրատէր զյովհաննի իննայել
՝ ի կիւրեղ իբրև յանգիտացեալ յայսմ մա-
սին. զի դա է ասէ վրէժ ինդիր փառաց ի-
մոց ⁽⁶⁾: Այլ իբրև զարթեալ կիւրեղ ի տես-
լենէ անտի, ի միտ առ զիսէր իրացն, և ի
բաց եղեալ այնուհետև զտարապարտ կար-
ծիս ըզէմ երանելոյն յովհաննու՝ սկսաւ
հռչակել գովուի զանուն նորա, և տալ յի-
շատակել յեկեղեցւոյ ի կարգս սբց հայ-
րապետաց: Աայց լրումն տեսլեանն ի դու-
վուի կիւրղի գլխովին յանկ ելանէր զկնիւս,
մաց ինչ անցելոց:

Վանդի յետ հաշտուեն եղելոյ ընդ աթոռն
աղեքսանդրիոյ և կոստանդնուպօլսոյ՝ յոր-
ժամ մեռաւ ատախկոս պատրիարք Թորա-

կան քիչքին, և յետ նր սխիսնսիոս կամ սխիանոս սակաւաժմկեայ, ապա յաջորդեաց յամի նոն իբր. 428. մարդադաւանն նեատոր, որ յարոյց հերձոճած չար յեկեղեցւոջ, և ուսոյց մոլորութի հրէական՝ լոկ մի դաւանելով զյս զորդին մարիամայ, և բաժանելով յանձնէ որդւոյն նոյ, յերկուս որդիս և յերկուս դէմս որոշել. և սկիզբն և կատարած իւրումն հայհոյութե եդ՝ չասել զսբ կոյսն նծածին, այլ՝ քծածին. իմանալով մգածին. և թէ ասէր նծածին, իմանայր կրաւորապէս և բարոյապէս՝ յոյ ծնեալ. և ոչ ըստ ուղղափառաց ներգործաբար և ֆիզիգապէս, իմ ծնող նոյ: () այս որումն սատանայական՝ մանոճածոյ բունիւք ցանեալ զառաջինն՝ ի թգրական քիչքի, սկսաւ և ի հեռաւորս տարածանել թղթովք. մինչև եհաս գիր նորա թունալից և առ միայնակեացս եգիպտոսի. և անկաւ շնջիւն և յոյզ խնդրոյ առ բոմս՝ ի գայթակղութի տկարաց:

Եւ եղև իբրև եհաս բանն յականջս երանելւոյն կիւրղի, վառեցաւ ազդամամբ հոգւոյն իբրև արի նախամարտիկ ի վրէժ ինդրութի փառաց որդւոյն նոյ, և ամենօրհնեալ մօր նր նծածնի: Եւ առեալ ի ձեռս զհրաշալի գրիչ իւր՝ գրեաց նախ թուղթ զգուշութե առ միայնակեացս անապատի, յամօթ առնելով զյետին մոլորութի չարին, և յանդիման կացուցանելով ի գլոց և ի հարց զուղղափառ վգայութի. շարագրեաց և երիս գիրս ի ձեռնամակի, զմին առ կայսրն թէորոս փոքր, և

և առ վաղենտիանոս . զեկդն առ եւդոքսիա
Թագուհի , և զերդն առ պողքեր դշխոյ .
բայց առանց յիշելոյ զանուն նեստորի , զի
մի երեւեցի նախատինս դնել կայսեր՝ վս
ընտրելոյ անխորհրդաբար զայնպիսի այրյա
ռաջնորդուի հօտին քնի :

Եւ հաս բանն և ՚ի լսելիս երանելոյն կե-
ղեստիանոսի հռովմայ հայրապետի . և նա
գրեաց առ կիւրեղ՝ քննել ստուգուի՞ զիրան,
եթէ արդարեւ զայնպիսի մոլորուի չար սեր
մանեալ իցէ նեստորի , զորմէ փոքր մի յնշ
դովուծիս մեծամեծս խօսէին բնմք՝ հայե-
ցեալք յարտաքին գնացս կեղծաւոր և խռ-
րամանկ օձին :

Հայնժամ գրեաց երանելին կիւրեղ գիր
ողորական և խրատական առ նեստոր՝ միան
գամ և երկիցս՝ հոգեշահ և ազգութանիւք :
Իսկ նր խցել զլսելիս իբրեւ առ ձայն Թովմի
ճարտարի՝ անսաստ գտաւ ամենեւին , և յան-
դուգն պիտանագրուի՞ քերէր յանձնէ զկեղտ
անուն մոլորութե , և զկիւրեղ արկանէր լը
ստգտանօք իբրեւ անգէտ գրոց վիպութե :
Եւ եղև յետ բնմ հնարից՝ զոր հնարեցաւ
իմաստունն կիւրեղ վս դարձի մոլորելոյն ,
իբրեւ ետես զնա յամառ ՚ի խոտորնակ միտս,
դեսպան արձակեաց ՚ի հռովմ , և զեկոյց
զնմն կեղեստիանոսի հայրապետին : Եւ նր
Ժողով արարեալ եմսօք իւրովք ՚ի հռովմ՝
դատապարտեաց զմոլորութի նեստորի . և
գրեաց Թուղթս առ նեստոր և առ սքն կիւ-
րեղ . զի Թէ յետ աւուրց տասանց յըռնե-

լուէ՛ անտի նամակին՝ ոչ զգաստասցի նես-
 տոր , անկցի ընդ նշովիսք , և հասցի 'ի հա-
 ղորդուէ՛ հաւատացելոց • և զամի այսորիկ
 զհոգ յանձն արար 'ի կիւրեղ՝ կարգելով զնա
 իւր տեղակալ յայտ կարեւոր տնտեսութի •
 Եւ կիւրղի զամ փոյթ 'ի մէջ առեւ՝ զրեաց
 մ'ս սոցին իրաց առ առաջնորդս իւրաքանչիւր
 աթոռոց • և ինքն ժողով արարեալ յազեք-
 սանդրիս՝ գատապարտեաց զաղանդ նեատո-
 ըի • և յղեաց առ նա զգիր պայմանին եղե-
 լոյ 'ի կեղեցտիանոսի քհնյապետի , և զեր-
 կտասան գլուխս նշովից լեղեմ միոյ միոյ 'ի
 մոլար բանից նեատորի՝ իսկ նեատոր պնդեւ
 'ի մոլորուն իւրում՝ ըմբոստացաւ , և սկսաւ
 զգրգռել զքնմա լեղեմ կիւրղի՝ համբաւե-
 լով զնա իբրեւ յաղանդ ապողինարի հակա-
 միտեալ • մատոյց և առ թէոգոս կայսր գիր
 գանդատանաց • այլ ոչինչ օգտեցաւ •
 Եւ այսորիկ 'ի զայրանալ խռովուեալ 'ի մէջ
 եկեղեցւոյ՝ հարկ եղև ժողով մեծ դռմա-
 ընել յեփեսոս քիքի • ուր ժողովեցան ձեռ-
 նարկուք կեղեցտիանոսի և հաւանութի թեո-
 գոսի՝ եպսուծք աւելի քան զերկերիւր • Եկն
 անդր և նեատոր բազմութի պաշտօնեից իւ-
 րոց և սպասաւորաց • և սքն կիւրեղ իւրովք
 եպսուկցօք • նոյնպէ և յորեաղ պատրիարք
 եւմի • և սպասեալ մնային գալատեան յով
 հաննու անտիոքայ պատրիարքին • Եւ 'ի
 յամեւ նր պատճառանօք՝ սկիզբն եղև սքն
 ժողովոյն 'ի տաճարի ամենասքն անձաճնին •
 ուստի խոյս տուեալ նեատորի՝ ոչ կամեցաւ
 գալ

դաւլ'ի կոչ ժողովոյն , որով կոչեցին զնա ե-
րիցս անդամ . մինչև զկնի կարևոր քննուե-
լիքը յայտնի ցուցաւ մոլորութի նեւտորի և
յամառութիւն , ընկեց զնա սբ. ժողովն'ի պատ-
ուհոյ եպիսկոպոս և 'ի պաշտամանց քննյուե .
և հաստատեաց զուղղափառ դաւանութի հա-
ւատոյ' խոստովանելով զտր մեր յս քս' միա-
ծին որդի նյ և որդի կուսին , մի որդի' ան-
բաժանելի միաւորութեւն յաւանել և մի կուե . և
զծնողն նորա' յաւանել : Այլ եղև հանդէս
ցնծութե'ի քղքի անդ . զի բարձաւ չարն'ի
միջոյ . և սբն կիւրեղ' որ ճանաչուր գլուխ
ժողովոյն իբրև տեղակալ հռովմայ հայրա-
պետին , վայ և վերագոյն բազմե՛լ ք զգեւ
պանս նորա , խօսեցաւ յատենի անդ ճառ
սքանչելի 'ի ներբող ամենա՛սբ յաւանելի , և
'ի ջաղխումն աղանդոյն նեւտորի , և ապա
գրեցաւ թուղթ ժողովական առ կայսրն և
առ ուխտ եկեղեցւոյն կոստանդնուպօլսոյ :
Իսկ նեւտոր քղի 'ի կողմն իւր ունէր զիշխաւ
նաւորս և զպաշտօնեայս արքունի դրանն ,
զնմ հնարս հնարեցաւ զի մի հասցէ նամակ
ժողովոյն առ կայսրն :

Հայնմ վայրի ե հաս յեփեսոս յովհանն պատ-
րիարքն անտիոքայ' որ եր աշակերտակից
նեւտորի . և լուեալ զդատապարտութի նր'
ծանրացասումն եղև . և արարեալ ժողովակ
առանձին իւրովք գործակցօք' դատապար-
տեաց զսբն կիւրեղ իբրև ծայրայեղ խոտո-
րեալ յայլ մոլորութի . ի նմին և զմեմնոն եպի-
սկոպոսի' վս տարածելոյ նր զպատճէն նդու-

վիցն կիւրդի՝ որ լքէմ նեւտորի, և վս փա-
կելոյ՝ զեկեղեցիս քաղաքին ընդդէմ համա-
խոհացն նեւտորի. և ապաւինեալ յճական
քաղուկ՝ սպառնայր զնոյն առնել և այլոց
եկեղեցի, եթէ չառնուցուն յանձն ունայնա-
ցուցանել զբանս կիւրդի: Իսկ սք եկեղեցիք
ժողովոյն արդարացուցել զկիւրեղ և զմեմ
նոն՝ նղովս եղին՝ ի վերայ յովհաննու և գոր-
ծակցաց նր վս յանդգնուե նոցին:

Իբրեւ այս ամ իրաւնիխուռն համբաւով
հնչեաց յահանջս կայսեր, համարեցաւ նա՝
եթէ և կիւրեղ և մեմնոն օրինօք դատաւ
պարտեալ իցեն. քանզի այնպէս զգացուցին
նմ արքանեակքն յովհաննու. վս յղեաց
պատուէր ի ձեռն արքունի գործակալաց՝
հրատարակել զկիւրեղ և զմեմնոն լք նեւ-
տորի իրաւամբք պարտաւորեալս, և դերե-
սին զնս իբրեւ գլխաւորս խռովուե միօրի-
նակ ի բանս մատնել: Այլ իբրեւ ի վերայ
եհաս ստուե համբաւոյն, և գիտաց՝ եթէ
յանիբաւ ի բանտարդել արար զկիւրեղ և
զմեմնոն, յետս կոչեաց զառաջին հրաման
իւր. և ի դերե հանել զբանս ժողովակին
յովհաննու անտիրացւոյ, հրաման ետ փա-
կել զնեւտոր ի վանս ուրեք անտիրաց իբ-
րեւ ի դիպահոջ, մինչև զգատաւացի:

Այլ քանզի ժանտն նեւտոր ոչ դադարէր
նաև անդանօր սերմանել զօրոմն չարութե
իւրոյ, արտասահման եղև ի յովասիս ա-
մայի վայր լիբիոյ. ուր որդնալից եղեալ
հայհոյիչ լեղուաւ՝ չարաչար սատակեցաւ.

և գրունածք նր'ի հուր այրեցան արքունի
հրամանաւ . իսկ 'ի տեղի նորա ընտրեցաւ
պատրիարք Կոստանդնուպօլսոյ մաքսիմիաւ
նոս անուն :

Եւ իբրեւ այսու օրինակաւ խաղաղացաւ ե-
կեղեցին քնի , հասանէին այնուհետեւ նաւ
մականի գովուէ առ երանելին կիւրեղ 'ի
եկեղեատիանոսէ հռովմայ հայրապետէ , և
'ի մաքսիմիանոսէ Կոստանդնուպօլսոյ , և
յայլոց աթոռոց , կոչելով զնա սիւն հաւ
տատուն և խարիսխ ամրուն եկեղեցւոյ նոյ,
քաջ հովիւ և նահատակ առաքինի . որ ան-
վեհեր արկ զանձն յամենայն վաստակս՝ առ
'ի պաշտպանելոյ ճշմարտութե : Սպ և ինքն
իսկ կանխաւ ասէր . ոչ տաց քուն ոչաց ի-
մոց , կամ նինջ արտեանաց իմոց , և կամ
հանգիստ իրանաց իմոց , այլ մինչև 'ի մահ
ճգնեցայց յայսմ պտորղմի՝ որ վս հօգւոց փրը-
կունէ . և փառս անձին համարեցայց մեռա-
նիլ յայսպիսի մրցմունս . նմին իրի և տէր
ինքնին յաջողեաց նմ' յաղթութի 'ի գլուխ
տանէլ զգործ մեծ և կարեւոր :

Ս'իայն յովհան անտիոքացի տակաւին խե-
ռայր ը կիւրղի . որոյ վս և ոչ սակաւ դայ-
թակղութի լինէր յեկեղեցւոջ՝ ոմանց 'ի կիւ-
րեղ յարելով , և կիտոց 'ի յովհան , և ընդ ա-
կամբ հայելով 'ի միմեանց վր , և խորշելով
'ի հաղորդութե միմեանց . բայց մեծն կիւ-
րեղ խոնարհութ և երկայնամտութ շահեցաւ
զսիրտ յովհաննու . մինչև յետքով անցից ան-
ցելոց՝ գրեցին երկոքեան գիր դաւանուն առ

միմեանս , և ցնեցան միաբան լինել 'ի ճրջ-
մարտուն . և այնպէս հաստեցաւ հաշտութի և
օհր 'ի միջի նոց :

Բայց կրեաց երանելին կիւրեղ և զայլ բա-
զում միշտս 'ի սուտ եղբարց , որոց դժուար
լսեալն լի էր խորիմաց միջպութի նր յան-
ճառ խնդ մարդեղութե բանին նոյ . մինչև
գրեթէ զամ տուրս իւր պարտաւել նմա ըմ-
բերանել զհիմնկորդս իւր , ուսուցանել զար-
դէտս , և առաւել և օխմաստնացուցանել զի-
մաստուն կարծեցեալս՝ բազմապատիկ դը-
րութք իւրովք . յորս երևելի է գիրք պա-
րտպմանց նր յիշա խորհրդոյ մարդեղունե .
և գիրք գանձուց լեզւմ ազգի ազգի հերձ-
ուածոց . թող և զայլ բնմ ճառս նր և ըզ-
թուղթս՝ լի իմաստութե և հողւոյն նոյ , և
զմեկնութիւն հին և նոր կտակարանաց լու-
սաւոր միջպութք :

Օրնեցաւ մեծն կիւրեղ նաև ընդդէմ ար-
բանեկացն թէ՛ողորսսի մոպսուեստացւոյ
միջպին նեստորի . զի օտքա իբրև տեսին՝ ե-
թէ մերժեցաւ նեստոր և այրեցան գրուածք
նր , սկսան 'ի մէջ առնուլ զգիրս միջպի նր
թէ՛ողորսսի , ոնկ և զնորուն միջպի դիտոր-
քի ստորոտնացւոյ . որոց հռչակեալ էին ան-
ունսք առ բնմս : Վսլ սքն կիւրեղ յանդի-
ման կացոյց , եթէ արմատ սմենայն փուտ
միջպութե նեստորի և իբրև աղբիւր դառ-
նութե է գործ մոպսուեստացւոյն : Վսլ մի-
սոցին իրաց ընտանի թղթակցութե եղև 'ի
մէջ սքն կիւրղի և սքն սահակայ պարթևի
հայ

Հայոց հայրապետի, որ հանդերձ երանելի
լեան մաշտոցի՝ Կր. մեսրոպաւ, և բովան
դակ ուխտի՝ եկեղեցւոյն իւրոյ՝ գտաւ իբրեւ
առաջին և գլխաւոր ջաղխիչ աղանդոյ մոպ
սուեատացւոյն և հետեւողաց նորա. վսյ և
զայնու ժմկաւ որք միանգամ թշնամիքն էին
կիւրղի՝ թշնամանէին և գհայս. Եւ և բա
րեկամք կիւրղի՝ սէր և ընտանուի մեծ ու
նէին ը հայս. յորոց սակի էր և սքն պրոկղ
եպօ կիւրղիոյ՝ որ յետոյ եղև պատրիարգ
կոստանդնուպօլսոյ :

Նոր՝ այսպիսի բրտնաջան աշխատութիւն վս
եկեղեցւոյ, և հանապազորդեան տքնութիւն
լցեալ երանելւոյն կիւրղի զմեծահաճոյ վա
րուց իւրոց զընթացս՝ հանդեաւ խաղաղու
թիւն ի քն, և փոխեցաւ ի դասս սքց հայ
րապետաց, յամի տն իբր 444. կացեալ ի
հայրապետուէ աղեքսանդրու զամս լք. և
թաղեցաւ անդ յաղեքսանդրիա ի շիրիմս
հայրապետաց : Նյլ յետ ժմկաց՝ պատուէա
կան մարմինն նք, կմ նշխարք ինչ յոսկերացն
ասին բերեալ ի կոստանդնուպօլսի, և ամ
փոփեւաւրնութիւն նշխարաց սքյն աթանաւ
սի. ուր և առանձին տօնախմբուի կատա
րիւր ամ ը ամէ ի պատիւ երկոցունց տիե
ղերահռչակ սք հայրապետացս աղեքսան
դրիոյ՝ (7) Կր. աթանասի և կիւրղի, ի յուն
վարի 18. ըստ որոյ դնի և յիշատակ երկո
ցունցն ի մեր յայսմաւուրս ի յունվարի 19.
կամ ը տր իէլի՝ ի 18. համաձայն յունակա
նին. և կատարի տօն նոցա միանգամայն ի
միում

1) արդ սէյ հայրապետին
միութեամբ 'ի կարգի աստ ապայից • Թող
զոր յոյնք կրկին ևս տօնեն զնմ ուրոյն ուրոյն
'ի զնզն աւուրս • և զայն ևեթ կարգ պահեն
հռովմայեցիք : (8)

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ :

(1) Այնչ ընդհատ յաթանասէ՛ նաև կիւրղի գործք
յայտնի են յեմ եկեղեցական մատենագրաց Ժմկին , ուն
և յիւրոցն գրողածոց • վնյ և իբրև քաջայայտ նման՝
կարի համառօտ բանիւ խօսին Ճ • և Հ • Թող զի 'ի
Հ , ըստ օրինակաց ինչ՝ առընթեր աթանասի դնի ոչ
միայն վարք կիւրղի աղեքսանդրացւոյ , այլև եէմացւ
ւոյն • մինչև ոմանց Թողուլ զառաջինն , և զերկրորդն
ևեթ գրել աստանօր 'ի յունվարի 19 • և զի չէ՛ այն տեղի
նմ , վնյ յաւելուեն այլ օրինակք • * զմր (ք զերուսաղէ
" մացւոյն) կատարեալ պատմութիւն Թէ կամիս՝ 'ի մարտ
" տի ԺԵ գիտ և կարդա՛ || : և Թերևս ընդ ամսոյ սորա
շփոթելով ասի 'ի Ճ , վն կիւրղի աղեքս՝ • * փոխեցաւ
" առ ձեռն , որ օր իբէ էր մարտի ամսոյ || : Միայն Թէ
և առ այլ վկայագիրս վէճէ վն աւուր փոխման կիւր
ղի աղեքս՝ • զայս գիտեմք՝ ոնք և այլուր ծանուցաք ,
զի յոյնք երկիցս տօնեն զկիւրեղ • նախ՝ 'ի յունվար • 18 •
Ը աթանասի • որպէս է տեսանել 'ի Յ • բասիլ • և Ժա
մագր • և երկրորդ՝ առանձինն • որ 'ի Յ • բասիլ • դնի՝
'ի յունիսի 27 • իսկ 'ի Ժամագր • 'ի յունիսի • 9 : Այլ
լատինք՝ որք ոչ տօնեն Ը աթանասի , զկիւրեղ առան
ձին դնեն 'ի 28 • յունվարի : Եւ զի ոմանք համարե
ցան՝ Թէ փոխումն կիւրղի յաստեացս լեալ իցէ 'ի 9 ,
յունիսի , ուր դնէ զնա առանձինն Ժամագիրքն յուն
նաց , և կոչէ զօրն զայն՝ օր զննեօն , կմ (երկնաւոր)
ծննդեան նրջն , առ այս ասէ բողանգ • * Օր ծննդեան՝
" 'ի յիշատակս նրջն շանակէ հասարակօրէն զհանդիսա
"ւոր պաշտօն նրյ ուրուք յայնմ աւուր • վնյ չունի ինչ
" այնչափ հաւաստիս մակարեբուհիք այդ || : Եւ ինքն
յաւելու , Թէ * գուցէ 'ի սմին աւուր (յորում տօնեն
" լատինք) 'ի 28 աւուր յունվարի՝ ամի ԹՆ 445 , վախ
" ճանեալ իցէ , իցէլ զամս եմպուէ ԼԹ || • ոնք լրացեալ
ցու

ցուցանեն զայն ամս՝ աթանաս քհնյ քեռորդի կիւրղի ,
 թէ ոգորոս սարկաւազ աղեքսանդրիոյ , և նիկեի . կալ-
 լիստ . բայց յայտ է թէ նոյն փաստ զօրէ և վն այլոց
 աւուրց յուն վարի , կամ յունիսի . ոչ միայն թ այլեայլ
 չափմանց թմկագրաց , այլ և ըստ նորին բոլանգայ՝ որ
 դնէ զնստիլն կիւրղի յամի 412 . 'ի 18 հոկտ :

(2) Յն . ժամագր . քրէ ոտանաւոր բանիւ 'ի ստու-
 գաբանուի անուան նքյն . * Չկիւրեղ գովեմ երգով
 ,, զմն իմոյ զսիրելին , և զմիշտ կուսի տիրուհւոյն պաշտ-
 ,, պան մրցական || . զի կիւրեղ կմ կիւրղոս . որ է յն .
 գիւրիլոս , է նուազականն կամ փաղաքականն բառիս
 գիւրիոս , ցն տր . ուն և 'ի մեզ՝ 'ի տր բառէզ լինի տի-
 րուկ , տիրոց , տիրատուր , տիրան , ևն :

(3) Ճ . զկիւրեղ կոչէ քեռորդի թէոփիլոսի . Հ . եւթօր-
 օրդի . զի և առ այլս է հոմաձայն . ցն 'ի Յ . բս . դնի
 անէթիօն , որ առ լատինս նովին անորոշ նշանակուծի
 թարգմանի նէթօն . զի միօրինակ ստորոգի զեղբօրորդ-
 ւոյ և զքեռորդւոյ . միայն զերկրորդն աւելի յայտնէ
 այն , զի 'ի նոյն յն . բս . թէոփիլոս կոչի թիօն կիւրղի ,
 որ է յայտարար քեռւոյ՝ քան հօրեղբօր : Սոյնպէս և 'ի
 ժամագր . յն , այլով անորոշ բառիւ կիւրեղ կոչի ափէլ-
 ֆիթիօն . թէոփիլոսի . որ թ որում ծագեալ 'ի բառէս
 ափէլֆիօն՝ է եղբօրորդի , և թ որում 'ի բառէս ափէլֆի
 է քեռորդի : նոյն բառք են և 'ի գիրս այլոց մատենա-
 գրաց , ցն առ սոկրատայ . է . 7 . և առ նիկեի . կալ-
 ծի . 25 . զորս հասարակօրէն արդիք առաւել ընտրեն
 թարգմանել արական քան իգական առնչուծի :

Ճանիր և զայն , զի ոմանք 'ի նոր մատենագրաց լա-
 տինացւոց համարեցան զմքն կիւրեղ լինել աղգա-
 յոյն . բայց ուն երեւի՝ ըստ ձակ առմամբ , թ որում առ
 զեքսանդրացիք՝ որք էին բնիկ եգիպտացիք ցն զփախիք .
 յետ անկանեւոյ թ տրուծբ յունաց , անխտիր վարէին
 զլեզու եգիպտական և յունական . և ամ գարուի նց
 էր առաւել հելլենական . ուն և յոյնք բլմ էին անգ-
 եկք՝ իբրեւ բնակք . ապա թէ ոչ՝ նոյնպիսիք ոմանք
 էին , որք եգին և զաղեքսանդրիա քաղաք լինել 'ի յու-
 նաստան , կամ յՅին հոռոմոց . յայտ է թէ զտեղիսն
 որ արտաքոյ եւրոպիոյ՝ լայնաբար յայն անուն կոչե-
 լով : Բայց առաւել համարձակախօս գտան այլք 'ի դը-
 նելն , թէ կիւրեղ երեւի բնիկ լինել 'ի կոստանդնու-
 սոլսոյ . զի այդ ընդգէմ ելանէ ամ մատենագրաց
 որք զբուն գաւառ կիւրղի միաբան ասեն լինել 'ի սահ-
 մանս

մանա աղեքսանդրիայ եգիպտացոց, զոր և անաւել
յայտ անենն ամթանաւ քէնյ աղեքսանդրացի՝ քեռորդի
կիւրդի, և թէսգորոս սարկաւագ եկեղեցւոյն աղեք-
սանդրիոյ՝ ընտանի կիւրդն, ի բանս իւրեանց՝ զորխո-
սեցան առաջի չորրորդ ժողովոյն, զի երկորեան իսկ
զմամ ազդատահմ կիւրդի ցուցանեն լինել աղեքսանդրա-
ցիս ծննդեամբ և բնակութիւնս ի նախնեաց հետէ։ Թող
դայն՝ զի ամբին հաստատեն՝ թէ նքն կիւրեղ կամ էր
եղբորորդի, և կմ քեռորդի թէոփիլեայ աղեքսանդրու
հայրապետի, որ տայ յայտնի նշանակ՝ թէ ծնունդ նր
եղև յաղեքսանդրիա։

(4) ի նախանշանակեալ տալապարս խնդրոյ թոճի ե-
կեալ և բողանոց յասել վսուսուսմարանին կիւրդի այս-
պէս։ * Զորում տեղւոջ արգեօք, յաթէնս՝ եթէ յա-
ն աղեքսանդրիա մարդէլ իցէ յաւսուսմ գիտուեց, չգտա-
նեմք առ հին մատենագիրս ։ Այլ չեք տարակոյս՝ թէ
ի հնագոյն մատենագրաց է առեալ այն, որ ասի ի
մեր Ճ. * անեալ և ուսեալ ի մեծն աղեքսանդրիա, որ
է մայր իմաստուեց՝ և ամի կրթարան ։ Բայց այն է
զարմանալին, զասացից և արժանի ծաղու, զի կարմե-
ղական կոչեցեալ կրօնաւորք ոչ միայն յաթէնս գնեն,
այլև անշուր աւանգութ սեթեկեթեն զիրան, վերժանե-
լով ի ժամագիրս իւրեանց այսմ. * Կիւրեղ եմն ա-
ղեքսանդրացի՝ յերևելի ծնողաց ծագել, և եղբորոր-
դի թէոփիլեայ եմնի աղեքսանդրացոց, մինչդեռ պա-
տանին էր՝ առաքեցաւ ի նմէ յաթէնս յուսուսմ. և
բաղմօք յառաջագէմ գտել՝ գիմեաց գնաց առ յովհան-
նէս հայրապետ եէմի՝ առ ի մարդիլ ի կնքելուեք իւ-
տոնէական վարուց, և նորին սատարութ գիմել ի
լեառն կարմեղայ՝ անդ թ արօ ամասպաչտս բնակելս ի
տեղւոջն երկնակենցաղ վարութի յերկրի քաղաքաժա-
րեցաւ զժմկ ինչ ։ Այս գիւտ է կարմեղականաց՝ որք
զկիւրեղ կրօնակից իւրեանց ցանկան ունել, որպէս և
զմամ մեծամեծ սքս. բայց ոմ յայլ տեղիս՝ ևս տաւել
աստանօր տաղնապ է նց յերեսաց քննչաց, մեհօք բա-
րօնիոսի և բողանոցայ, որք ի հիմանց սուտ լինել ցու-
ցանեն զիրան. որովհետեւ հիմնեալ է ասեն յաւանգուի
իմն անհնարին, ոմ թէ դեպան արքային գաղղիոյ ա-
ռաջիկայ գտեալ իցէ ի ժողովն եփեսոսի, և ի դար-
ձին վկայեալ իցէ՝ թէ ի ժողովի անդ նախագահ էր
կիւրեղ միայնակեաց լերին կարմեղայ, ևն. և զայս բան
ունել ասեն կարմեղականք ի բարբառ գաղղիացի գրել
ան.

անդամին՝ ի Դմկաց կիւրղի . ուր ընտանեւոյ բարոնիտի
և բոլանգայ՝ չգոյր յայնժամ թիւր քրիստոնեայ՝ ի գաղ-
ղիա , և ոչ լեզու գաղղիական՝ յետոյ հնարեալ . թէև
այլք զհօնին կամիցին ցուցանել . զորմէ չէ մեզ փոյթ :
Այլ թէ երբէք կրօնաւորեալ իցէ սքն կիւրեղ նախ
ք զեմուռի իւր , անորոշ թողուն շննիւք :

(5) Զգուշութեամբ պարտ է ընթեռնուլ յայսմ մասին և
զսոկրատ . որ ըն բարոնիտի և բոլանգայ և այլոց՝ նո-
վատեանց էր համախոհ . նմին իրի և դժկամակուք խօ-
սի զսքն կիւրղի վն ի բաց վարեւոյ նր զնովատիանոսս
յաղեքսանգրիոյ . մինչև յանդգնի արատ գնել նմ իւր-
բև իշխանասիրի , և արտաքոյ ք զսահման եկեղեցա-
կանաց ձկանելոյ . և զամ խռովուէց եղեւոյ յաղեքսանգ-
րիա զպատճառն զկիւրղիւ արկանէ : Այլ մեք քովն
արդարացեալ տեսանեմք յանձն մեծին կիւրղի զխո-
րին առած բեռնարդեան . * Սքանչեւահրաշ ազգ սրբու-
թե է , զի ոչ կարացես սք համարիլ , թէ ոչ չորս-
գործ երևեսցիս || : ուրոյ պատճառն է յայտնի . զի և
գլուխն մեր քն սքն սքց ընտնորէնս համարեցաւ :

(6) Առաւել զգուշութեամբ պէտք են յուզիղ ասել և ի
լսել զպատմութեանն կիւրղի վասն բանին յովհ-
ոսկեք . զոր գրէ նիկեփորոս կալ լիստեան . ԺԳ . 25 ,
առեալ ի բանից գաւթի նիկեասայ ծաղկելոյ յին-
նէրգ գարս . զնոյն գրեն և այլք ի վարս ոսկեբերա-
նի , բայց այլևայլ ոգւով զնզն գրչաց . յորում պիտի
շնորհ ընտրութե հոգւոց , առ ի չգատելոյ ինչ յան-
գգնութե ընթինակի ոմանց ոմանց արձակագիր հեղե-
նակաց . զի մատենագիրք հին գարուց՝ է որ ի կողմն
կոստանդնուսօլսեցւոց լինելով , և է որ ի կողմն ա-
ղեքսանդրացւոց , յաւուրց անտի ոսկեբերանի և թէո-
փիլոսի , զըգէմն իրերաց գրեցին , և առ պատճառա-
րելոյ զիւրեանց կողմն՝ ծանր արատ եղին միւսոյ կող-
ման . մինչև հանել և համբաւ չար՝ թէ կիւրեղ ջանա-
ցեալ իցէ ջնջել ի միջոյ զգրուածս ոսկեբերանի . որ
է անհնարին զքաղաքութի ի վր սքն կիւրղի . ուր և
տիմարութե ձեացուցանել զանհետեւ ինչ պարագայ
ի տեսչեան անդ , իբրու թէ տիրամայրն աղաչանօք ա-
մօքեալ իցէ զոսկեբերանն խնայել ի կիւրեղ . որ է
անարգանք ոչ միայն թագուհւոյն երկնից , այլև ոսկե-
բերանի : Բայց չեն ինչ զարմանք՝ թէ զայսպիսիս խօ-
սեալ իցէ ազիտաց ոմանց առ հկեկուէ , զի անգասին
քաղաք ընթաղաքի ունէին հկեկուէ ի պատճառս ան-

ցից անցելոց ի մէջ պատրիարքական աթոռոց . զորս
պարտ է օտարացուցանել յարանց սբց . զի թէպէտև
մեծամեծ սբք՝ գթել գթեցին երբեմն , այլ ոչ լն կար-
ծեաց տխարաց՝ տխապւոր մտօք . վն զի ոմ գեղեցիկ
ասաց ոսկերերանն ի մեկն . եսայ ճառ . Ե . * Գր վայել
„ չազեղ մարմինք ի ներհակակիր անառողջուէ անգամ՝
„ ոչ փոքր ընծայեցուցանեն մեզ հետս գեղատիպ պատ-
„ կերին . սոյնպէս և սբցն անձինք և ի սխալել անգ՝ զիւ-
րեանց աղայինուէ բարձեալ բերեն զնշանակս ॥ :

(7) Այ տեսանեա յընթացս գործոյս՝ անխտիր գնեմք զսե-
ռական հոլովն անուան քաղաքիս աղեքսանդրիս , մերթ
աղեքսանդրիոյ , և մերթ աղեքսանդրու , որ առաւել
յաճախեալ է առ նախնիս . առ որս գտանի երբեմն
եղեալ՝ և աղեքսանդրի . և յայտ է թէ երկոքին յետինքս
են հոմաձայն , զի են սեռականն նաև անուան միջ՝ ա-
ղեքսանդր կմ աղեքսանդրոս . մինչև շինթել ոմանց ի
գրչաց և ի արագրաց տօնացուցի , կամ տալ շինթել
վերձանողաց՝ զանուն քաղաքի ընդ միջ , կեսադրելով
այսմ . * սբց հայրապետացն աղեքսանդրի , աթանա-
սի , և կիւրղի ॥ . կամ * աղեքսանդրոսի , աթանասի և
կիւրղի ॥ . որ է յայանի վրիպակ , զի տօնս ոչ է երից
հայրապետաց , այլ՝ երկուց , որք էին աղեքսանդրու
հայրապետք . ցր պատրիարքուէք աղեքսանդրիայ քաղա-
քի ե գիպտացոց :

(8) Հոկտաւիոս պանկիրոյոս՝ ի գիրսն կոչեցեալ ծած-
կեալ գանձ հռովմայ՝ գրէ , թէ յաւուրս հալածանաց
լեռնի կայսեր իսուրացոյ ըզեմ պաակերաց և նշխա-
րաց սբց , ընդ այլ կրօնաւորս փախուցեալս յարևելից
յարևմուտս՝ փախստեայ գնացին և երկու կուսանք . որք
բաց յայլոց նշխարաց սբց՝ ասին բերեալ ը իւրեանս
ի հռովմ զմասունս քնչ սբյն կիւրղի , և եղել ի տա-
հետ յեկեղեցւոջ սբյն մարիամու ի մարտեան կմ յա-
րէսեան դաշտի Ե

ՎԵՐԻՔ ՍՐԲՈՅՆ

Գրիգորի անթաքանի՝ նազխանգու Ենպի :

Ն . և () . յունվար . 25 : | . Տայիս . 9 . (1) :
 Նառնարի . Ա . ՃՅՊ = ՏԳ : և Տ . պեճ =
 պճի : Գրիգոր երեց յոյն : | , և Էնի Գր . անթաք .
 յոսանաւոր վարս էւր , և յայլ Գիրս : Անանուան պար
 թիւ Ժոնատր . նշխ . սԷյն : Տուլանդեանն Բաբեպ
 րոյ . 'ի Բ հար . Տայիսի . երես . 369 = 459 :
 Տարոնիս . և այլ հին և նոր Էնեղեղայան պար
 թիւ : (2)

Ն ՍՏՈՒՆԻՍԻՐՁՆ

'ի հարս , և գերագոյնն 'ի սԷ
 վիպս , սիւն հաստատութեան
 հաւատոյ , և պարծանք ուղղա
 փառաց , Ն՝ ծաբանն գրիգոր՝ էր յՅէն երկ
 րորդ կապադովկիոյ , 'ի քաղաքէն նազխան
 գու (3) , որ և յառաջնոց դիոկեսարիա ասա
 ցեալ , ազգաւ յոյն՝ ծնեալ 'ի սկզբան ի դա
 րու : Սայր նի էր քրիստոնեայ հաւատով
 և յոյժ բարեպաշտ (4) . որում անուն կոչի 'ի
 յունաց նոննա , և 'ի մեզ նունի . իսկ հայրն՝
 որ նոյնպէս գրիգոր , կմ (առ որոշելոյ յորդ
 ւոյն) գրիգորիոս կոչեցաւ , էր յայլակրօնից
 անտի հեթանոսաց հելլենացւոց , յաղան
 դոյ այնոցիկ՝ որք ոչ այնչափ կուոց պաշտօն
 ԺԹ T մա

մատուցանելին , քան որչափ սնոտիապաշտք
էին . զի զայլ դիտեալ և զպաշտամունս զոհից
անդոսնեալ՝ պատիւ առնելին կրակի և ճրա
դի , ճանաչելով և զմի անձ բարձրել . ուստի
բարձրելապաշտք ձայնէին . ունէին և ինչ
ինչ յօրինական աւանդից հրեից՝ պահելով
զշաքաթս և զխտրանս իմն կերակրոց , բայց
զթլփատուի խոտէին : Այսպիսի կրօնիւք
վարեալ նր զամս բնմս՝ մինչև անցանել ք
զյիսնամեայ հասակաւ , յետոյ ուրեմն ՚ի
վերին տունէն ընկալաւ զՍր հաւատք քրիս
տոնէութե՝ ըստ օրինակի :

Սինչեւս կին նր բարեպաշտութիւն նուսի
անդադար աղօթիւք և արտասուօք խնդրէր
յայ զդարձ առն իւրոյ , և հնազօր յորդոր
լինէր նմ բանիւք հեղուն , և սուսել և սբաւ
րի օրինակաւ վարուց իւրոյ , առ փոքր փոքր
վստեալ առն ՚ի սէր և յընտանութի քնական
հաւատոց՝ յաւուր միում տեսանէ տեսիլ
զարմանալի . զի ՚ի քուն գիշերոյ թոճէր նմ
երգել զայն տուն սաղմոսաց , * ուրախ ե
ղէ ըստնոսիկ՝ ոյք ասելին ցիս , ՚ի տուն մն եր
թիցուք մեք ॥ . զոր չէր նր երբեք նուագել .
և զոյգ ընդ բանիցն եռանդն անկանէր ՚ի
սիրտ նորա՝ դառնալ ՚ի քրիստոնէութի : Աւ
իբրեւ զարթեաւ ՚ի տեսլենէն , պատմեաց
զայն կնոջ իւրում . և նուսեայ ուրախ լել
մեծապէս՝ աղաչէր զնա թախանձանօք մի
անփոյթ առնել զկոչմամբն այ : Հայն ինչդ
հաստատել զքրիզորիոսի սկսաւ այնուհետեւ
պատրաստել զանձն առ մկրտութի : Ահա եղև

յաւուրսն յայնոսիկ դալ անցանել ը քիքն
 նազխանգայ՝ բազմուէ ենթաց ուղեորելոց
 ՚ի դումարումն սք ժողովոյն նիկիոյ . յորս
 երևելի էր սքն ղւոնդիոս ենթապետ կե-
 սարու , ընդ որոյ իշխանութէր և նազխանգ .
 առ սոսա դիմեաց դրիգոր , և յայտ արար
 զփափաքումն իւր առ սք մկրտութիւն . և նոքա
 ուրախ եղեն , և երախայացուցին զնա՝ զի
 մկրտեսցեն : Հասին անդր ՚ի նոյն աւուրս
 և մերս արիստակէս երանելին , որ ՚ի դի-
 մաց սք լուսաւորչին առաքիւր ՚ի ժողովն ,
 և մեծն յակոբ մծբնայ հայրապետ , և եւ-
 թաղէ ենթս եղեսիոյ , և յովհան ենթս պար-
 սից : Սոքա անքին առաջիկայ գտեալ հան-
 դիսի մկրտութեն գրիգորիոսի՝ տեսին , զի
 իբրեւ ելնա ՚ի ջրոյն՝ շուրջանակի լոյս փայ-
 լատակեաց զնովաւ : (3)

Եւ միւս ևս այլ նշան բարեգուշակ պատա-
 հէր ՚ի տեղւոջն , զի ՚ի կատարել անդ ըզ-
 կարդ մկրտուէ , զոր դործակցութ միմեանց
 առնէին սքն ղւոնդ , և ենթն նազխանգու՝
 հանդերձ առաջիկայ ենթոք , յեղակարծ իմն
 յափշտակութ ուշոյ սկսան ասել ՚ի վրնք և
 զբանս պատշաճեալս առ ձեռնադրութի քա-
 հանայութ և ենթութ . այլ իբրեւ յուշ եղև
 նոցա՝ զոր դործէինն , ասեն ցմիմեանս , ոչ
 վայրապար համարիմք՝ զոր յանգէտս սխա-
 լեցաք , այլ հաւաստի դուշակութի հատանե-
 լոյ սորա յետ սակաւուց յաստիճան ենթա-
 կան . որ և եղև իսկ . զի յետ իբրեւ երկուց
 ամաց վախճանեցաւ ենթս նազխանգացւոյ ,

և ձեռնադրեցաւ փոխանակ հորա յեպիսկոպոսութի տեղւոյն 'ի հմին զեռնագեաց պատրիարդէ սա ինքն գրիգորիոս՝ հայրն գրիգորի անձաբանի :

Իսկ ծնունդ անձաբանին գրիգորի եղև 'ի սկզբան քրիստոնէութե հօր իւրոյ՝ այսպիսի իմն սքանչելեօք . մայր նր բարեպաշտ օտէպ ինդրէր յայ տալ 'նմ զաւակ արու , և հախքան զյղանալն խոստանայր տո՛ւողին առաջի մատուցանել , հո՛ւրիւ լով զնա 'ի պաշտօն տաճարի տն , և կամ յու խա միայնակեցաց . և բազմամեայ Ժմիօք 'ի նոյն հայցո՛ւած դէգերեալ՝ տեսանէ երբեմն յանուրջս զմահունէն՝ զոր հանդերձեալ էր ծնանել , մինչև պայծառ տպանալ 'ի միտս նր ին կերպարաւ հայն և ըստ առաքինադարդ բարեմասնութեցն . հոյնպէս և զանունն 'ի միտ առնոյր՝ գրիգոր լինել : Աւ իբրեւ արդիւնքն ին տեսլեանն կատարեցան անվրէպ , և անկեաց մահունէն բարւոք անդեամբ անպաշտութե , յուշ արար 'նմ մայրն զու խա իւր՝ որ վն նր ո՛ւրիւր զնա նայ , և մահունէն գրիգոր խընդամիտ յօժարութ յանձին կալաւ զիրան . զի յամի հլու զանձն ընծայէր հոգե լից խրատու քնասէր ծնողին :

Աւ մինչդեռ 'ի տիս էր տղայուէ՝ ետես յերազի զերկուս պարկեշտ կուսանս , որք կային առաջի նր լուռք՝ խոնարհ դիմօք զաջս յերկիր կառուցեալ : Աւ 'ի հարցանել գրիգորիցն , ո՞ր էք դուք . մինն ասէ . մաքրուն եմ ես . և միւսն՝ պարկեշտութի . և յորդորէին զնա

զնա նմանօղ լինել ինքեանց . զի մեք ասեն՝
սիրելիք եմք և ընտանիք թիւրին երկնաւո-
րի . և զորս մեզ նմանին՝ լուսաղգեստ զար-
դարեմք , և տարեալ կացուցանեմք առաջի
աթոռոյ անտէն . և զայս ասացեալ՝ մեկ
նեցան ՚ի տեսուէ նր : Արթուցեալ գրի
գորի ՚ի քնոյ անտի՝ ՚ի միտ առնոյր զպատիւ
հրեշտակական առաքինութեցն , և ցանկայր
յանձին բերել զնոյս անթերի . և ըն աճել
հասակին՝ որչափ ինչ խորհուրդք լուսաղ-
լինելին նմ ընդ մաքրութե և պարկեշտութե ,
զնոյն տեսիլ յիշեր և անդորրանայր հոգ-
ւով : Աւօր ք զոր այնչափ քաղցրանայր նմ
առաքինութեն ճակ , մինչև առ ոչինչ համա-
րել զամ երկրաւոր վայելչութիւն , և որպէս ՚ի
դառն դեղոց խորշիլ ՚ի փափուկ կերակրոց
և ՚ի զգեստութե , և յամ զոճարձութեց և ՚ի
զբօսանայ հասակակցաց իւրոց :

Աղև և այլ եղբայր գրիգորի կեսարիոս ա-
նուն , և քոյր մի նց՝ գորգօնիա կոչեցեալ ,
նոյնօրինակ սնեալք ՚ի բարեպաշտութեան
վարս ⁽⁶⁾ . բայց գրիգոր գեր ՚ի վերոյ դտա-
նէր , և ՚ի մատաղ հասակի անդ՝ սքանչելի
օրինակ տայր նոցա առաքինասէր փութոյ և
երկիւղածութե : Ապառամ անդամ տայր ՚ի
ձեռս գրիգորի մայրն բարեպաշտ զգիրս
սրբ , և բացեալ զպատմութիւն սր նահապե-
տաց՝ առաջի առնէր նմ նմանօղ լինել անա-
հաճոյ գնացից նց . և այնպէս մանուկն գրի-
գոր վառէր հոգւով յուսումն անաշխին տա-
ռից , և խելամուտ լինէր ՚ի նոյս , և ՚ի նո-

սին զո՛ւարձանայր իբրեւ ի խրախու՛նս կոչ
նոց :

Եւ յորժամ եղև պատանեակ, եռայր հոգի նորա ի նմ՝ ուսանել զամենեքին և արտաքին իմաստութի, և ոչ գտեալ զոր բաւական յիւրում քաղաքի, խորհեցաւ գնալ ի քաղաքս ակաճաւորս գիտութի : Այժմ հաւաքեցուցեալ զծնողս իւր՝ Էանց զառաջինն ի կեսարիա կապաղովկացւոց. և յետ տակաւուց ճակճորդեաց քանի մի ուսումնականցօք ի կեսարիա պաղեստինոյ (7) . և կացեալ անդ առ ոսոս թեալեայ ուրումն մեծանուն հռետորի՝ ի սուղ ինչ աւուրս զարգացաւ յոյժ յուսմունս մակացունց : Հետ աշտորիկ յառաւելադոյնն փութացեալ՝ փոխեցաւ յաղեքսանդրիա եգիպտացւոց. ուր առաւել հաշակիւր դպրոց գիտունց. և յորժամ անդանօր ևս մեղո՛ւնան աշխատութի բազում մթերս իմաստից յանձին ամբարեաց, այնուհետեւ տենչացաւ հառանել յաթէնս, որ կոչիւր մայր իմաստութե և տեղի իմաստաւսիրաց :

Եւ առ սաստիկ եռացման հոգւոյն՝ ոչ սարսեալ դիպօղ ժամու նաւարկուն, փութացաւ եմուտ ի նաւ յաւուրս անբարեխառնօդոց (ո՞նք ասի՝ յամսեանն նոյեմբերի) . և ահա յանկարծակի յարեաւ մըրիկ մեծ՝ ի ծովու, և նաւն ի վտանգի կայր. մինչև նամ նաւորդաց անյոյս լինել ի կենաց, և մեծաձայն կոծել զկորուստ անձանց : Իսկ գրիւդոր քան ի մահո՛ւնե՝ ի վտանգէ հոգւոյն զան.

զանգիտէր, մի արդեօք առանց լուսնաման
սք աւազանին ելցէ 'ի կենցաղոյս . քիչ ըստ
տարադէպ սովորուէ ժմկին՝ որ զօրացեալ
էր առ բնմա, եղեալ էր 'ի մօտ՝ յերիտա
տարդական տիւ ընդունել զմկրտութի . վնյ
յարտասուս ցնդեալ՝ ողբայք դառնագին
անձամբ, և տէր . մինչդեռ մնայի կենդանի
ջրոյն, ժամանեաց ինձ ջուր մահառիթ . և
առ տէր գոչէր . մի ընկլցեն զիս պտոյտք
ջուրց կորստական ծովուս, մինչև է իմ
լուսնեալ կենարար ջրով սք աւազանին :
Եւ այնպիսի ձայն աղիողորմ յերկինս բարձ
րացուցանէր, մինչև նաւորդաց և նաւառ
տեաց մոռացեալ զանձանց վտանգ՝ հարցա
նէին կարեկցութի զպատճառս անչափ ողբոց
գրիգորի : Եւ նա փխկ պինուոյ առաւելոյր
'ի լալագին հեծեծանս՝ կարդալով առ նա,
որ միայն կարօղն է սքանչելագործել . և 'ի
մաղթելն իւրում՝ ի համար բերեալ զսքան
չելիսն նյ յեղիպտոս և 'ի ծովն կտրմիր՝ ա
տէր . կարօղ ես տէր և այժմ, ոնկ և կամիս՝
կեցուցանել : Եւ յլլ ուխտս դնէր՝ ոչ ևս յա
պաղել զմկրտութին զկնի ազատանալոյն 'ի
կորստենէն . նաև բոլորովին զինքն բոլորա
պտուղ ընծայել ապրեցուցանողին խոստա
նայր, մերկանալով յՅէ, և նն և եթ ծաւ
ռայելով կրօնաւորութի՝ ըն ուխտի մօրն իւ
րոյ :

Եւ յս անցք ալեկոծուէ յայտնեցաւ և ծնո
ղաց գրիգորի 'ի տեսլեան . վնյ և նք ուժ
գին գոչմամբ առ նմ՝ կարդային . և լսելի

լինէր աղօթքնց և դրիգորի։ Աւ ահա տե-
 սանէր մի ոմն՝ ի նաւաւարաց՝ որ մտերիմ սի-
 բէ լինէր գրիգորի, զի բարեպաշտութիւնն
 նի մայր նորա միջամուխ լեալ ի ծով անդր՝
 գնայր ի վր ջրոցն, և բռնն հարեալ զնա-
 ւէն՝ հանէր ի ցամաքն։ Աւ իբրեւ պատմեաց
 գրիգորի՝ զոր ետեան, անդէն վաղվադակի
 տեսին արդիւնանայր (8)։ Վր զի յանակըն-
 կալ պահու հանգարտեաց ծովն, և հասին
 խաղաղութի՝ ի հռոմոս կղզի։ (9) որ տեսել
 անհաւատիցն՝ որք կային ի նաւիսնդ, խոս-
 տովան լինէին՝ թէ միայն անքն քրիստոնէից
 է փրկիչ և օգնական որոց կարդանն առնա-
 ւ և ոչ սակաւք՝ ի նցէ հաւատացին ի քն։
 Յետ այսորիկ յաջողակ հողմով նաւարկել
 գրիգորի՝ եկն եհաւ յաթէնս, և իսկ և իսկ
 անյադ փոփաղամամբ տուել զանձն յիմաւ
 տասիրական ուսմունս՝ վարժեցաւ յամ հրա-
 հանգս աթէնացւոց, արարեալ անդ ամս
 բնմս։ Աւ յորժմ գրիգոր յաթէնս էր, եկն
 անդր և բարսեղ կէսարացին յետ շրջելոյ ի
 քիւղանդիս և յայլ քաղաքս նովին վաւթով
 ուսումնասիրութե. և եղեն երկոքեանն մի
 սիրտ և մի ոգի՝ հացակիցք միմեանց և բնա-
 կակիցք. և ձեռնտուութի իրերաց քաջ ու-
 սան զամ հանձարս իմաստուն արտաքնոց։
 Աւ որ մեծն է՝ յորդոր և օրինակ լինէին այր
 ընկերի իւրում՝ յառաջադէմ գտանիլ յան-
 պաշտութե քան յընթացս ուսման, ժուժկա-
 լեալք ի պահս և յաղօթս իբրեւ ի կրօնս
 միակեցունէ, և կրթեալք յանարատ քնքա-
 վաւ

վարուի՝ ընթերցուածովք սբ գրոց . մինչ
զի սքանչելատեպք և զարմանալիք էին ամ
աթենացւոցն . և եւ համբաւ իմաստուն և
առաքինութե նց ը ամ ելլադա և 'ի վայրս
հեռաւորս . և ասէին , թէ ոչ յարեաւ որ
յաթէնս նման գրիգորի և բախիլիոսի՝ կա
տարեալ առաքինութի զոյգ ընդ կատարեալ
գիտութե :

Ինդ աւուրն ը այնոսիկ՝ յամի տն 354 , կմ
355 , եկն յաթէնս իբրև ուսանելոյ աղա
գաւ և յուլիանոս եղբորորդի մեծին կու
տանդիանոսի , երիտասարդ ստահակ և չա
րանենդ . զորոյ զգնացս և զբարս տեսեալ
գրիգորի՝ գուշակելով իմն կասկածէր զչա
րեացն , զոր արար նա զկնի սակաւուց 'ի թա
գաւորել իւրում . մինչև ասել առանձինն
'ի լուր աշխոյ ուսումնակցաց . բարձ գործի
սի չար կորիւն սնուցանէ ինքնակալութի
հռովմայեցւոց . այլ տացէ տր՝ զի 'ի սուտ
եւանիցեն բանք բերանոյ իմոյ :

Յետ այսորիկ (յամի 355 կմ 356) խորհե
ցաւ բարսեղ եւանել յաթենայ . զի ոչ ոնք
կարծէր՝ եգիտ զաթէնս , և ոչ լցաւ ծարաւ
նորա առ կատարեալ իմաստունի : Աւ տխրե
ցաւ յոյժ գրիգոր ընդ մեկնիլնր 'ի նմէ . և
բազմօք ջանացաւ խափանել զնա , և ոչ կա
րաց . ապա եդին բանս 'ի միջի , և ձեռն ե
տուն միմեանց , զի 'ի գէպ ժամու գտցեն
այր զընկեր իւր , և միաբան հրաժարեալ
յճէ՝ զառանձնական վարեցեն կեանս 'ի
պաշտօնն այ ըստ օրինակի միայնակեցաց ա
նա

հաղատի : Աւ ըստ նմին յետ բաժանելոյ 'ի
միմեանց՝ զօր նմ յիշէին հառաչանօք զմի
մեանս : մինչև հասնողութեւն գրիգորի՝ խոր
հեր վաղվադակի հասանել զկնի բարադի :
Օայն իմացեալ աթենացւոց և այլոց ու
սուսնակցաց գրիգորի՝ աղաչէին զնա բազում
թախանձանօք կալ մնալ առ նմ : զի ցանկա
լի էր նմցն վայելել յիմաստութի նորա և 'ի
հրեշտակային քնքաւարութի : և կամելով
խափան ինչ դնել նմ՝ բռնադատեցին զնա
բազում անգամ լռունել զաթոռ իմաստու
թեն աթենացւոց , և լինել միշտ արիադա
դին : Տեսել գրիգորի՝ թէ ոչ թողուն զնա
երթալ , լռեաց առ ժմկ մի : և ապա յետ
բազում աւուրց պատճառանօք խոյս ետ յա
թենայ , և գիմեաց ը ցամաք 'ի կոստանդի
նուպօլիս : ուր եգիտ և զկեսարոս զեղբայր
իւր՝ այն ինչ եկեալ յաղեքանդրիոյ , ուր
կացեալ էր նր 'ի հրահանգս ուսման :

Աւ ապա ըն թախանձանաց ծնողացն դէմ
եղել զնաց 'ի հայրենի քաղաք իւր 'ի նա
ղիանդ : և անդ՝ ոմ կարծի , զառաջինն ըն
կալեալ զմկրտութի 'ի հօրէն իւրմէ 'ի գրի
գորիօսէ եմօսէ ⁽²⁾ , և որոշեալ զինքն 'ի քա
ղաքայնոց իրաց՝ յանապատ փութայր : Ասոյց
ծնողք նր փութով դարձուցին զնա , և ոչ
թոյլ ետուն նմա առ ժամն մեկնիլ 'ի նցէ :
ոմ և ոչ բարադի՝ իւրքն : Աւ այսու օրինա
կաւ արգելեալ գրիգորի 'ի տան՝ դարմանէր
զպէտս ծնողաց իւրոց 'ի ծերուն նց , միան
գամայն անդուլ պարապեալ հողեօր մար

զից և վերծանուէր զրոյց . մինչև զարմանալ
 անցն' որք տեսանէին զնա . զի ընդ կարևոր
 զբաղանացն վասն տան հօր իւրոյ՝ ունէր և
 զկատարեալ հանդարտութի միայնակեցաց .
 երևէր՝ ի մէջ միկան բնակեալ , այլ քաղա
 քաւարութի նր յերկինս էր . քիչ և ուխտ է
 դեալ էր անձին իւրում՝ ամ ուրեք իբրև
 յանապատի կեալ , և յմի նախապատիւ
 առնել զպէտա հողւոյ ք զմարմնոյ . զգոյշ
 կալ անձին յամ պատրանաց ճի , և հանա
 պազ զվերինս խորհել . ոչ խօսել ինչ բան
 դատարկ , ոչ երդնուլ և ոչ զոք երդմնեցուցա
 ցանել . և ոչ կալ երբեք անդործ , այլ զցայգ
 և զցերեկ դեգերիլ յանձնուհ գիրս . ի
 այսպիսի քիչ քաւարութի բոլորովին ը ամ միա
 ցել՝ քիչ անգամ տեսանէր յայտնապէս ի
 տեսլեան գիշերոյ զքս , և անձախօս լինէր
 ը նմա ընտանեբար :

() այնու ժմկաւ զօրացեալ էին արիանոսք՝
 ի թգրութե կոստանդեայ որդւոյ կոստան
 դիանոսի . այլ բազմօք զինեցաւ ըդէմ նոցա
 հայրն զրիգորի զրիգորիոս եմբնազիանդու
 օգնականութի դտեալ յորդւոյ իւրմէ . որ կա
 տարել իմաստութիւն ը նայ և ճշմարիտ անձա
 բանութի յաղթահարէր և դարձուցանէր զմա
 լորեալսն : Տեսեալ արիանոսաց՝ եթէ յան
 դիմանի յուղղափառաց մոլորութի իւրեանց ,
 հնարեցան պատրանօք որսալ զքիմս ի ագի
 տաց և ի գիտնոց՝ ի ձեռն փոփոխուէ տա
 ուի միոյ . քիչ պատճառելով թէ նմ խռո
 վութի է վս ձայնիս օմօուսիօն , որ է համա

դոյ, մեծին ի տեղի նոր զձայնդ օմիուսին,
այն է նմանադոյ, զի սա առեն՝ ամեն է լու-
նե լի, և առիթ խաղաղութե : Վստալիսի հնա-
րիւք ժողով արարեալ ի սելեկիա և յարի-
միա՝ աղաւաղեցին զնիկիական սահման սբ-
հաւատոյ : և մանուածոյ բանիւք միաձայն
նմին ցոյցեալ առ արտաքս զդաւանութիւն
իւրեանց՝ հրամանաւ կայսեր հարկեցուցին
զքիմ յեմպաց ձեռն դնել ձախողակի վճռոյ
ժողովոց իւրեանց, զոր և արարին իսկ երեւե-
լի երեւելի անձինք ոչ սակաւ՝ ոչ դիտելով
զդաւաճանութիւն այլափառաց : ի նոյն պատ-
րանս ըմբռնեցաւ և գրիգորիոս հայրն գրի-
գորի, և ձեռնադրեաց վճռոյն արխմիսոյ ը-
կամս ինքնակալին :

Սոյն տեսեալ ժառանգաւորաց եկեղեց-
ւոյն նաղիանդու՝ մերձակայ միայնակեցօք
հանդերձ, խորշեցան և ի բաց կացին ի հա-
ղորդութե հովուին իւրեանց՝ ըմբռնելոյ ի
թակարդս արիանոսաց : Այլ ինքն իսկ գրի-
գոր ծածկեցաւ առ ժմկ մի ի տեսութե հօրն՝
օտարութիւն ցուցանելով առ նա վասն բանին
այնորիկ : և սուս աղգի աղգի հնարիւք հո-
գացաւ անդրէն ի ճակ՝ ճշմարտութե դարձ-
ուցանել զծերունի ծնողն, և զսարտու-
ցեալսն ի նմէ միւսանդամ միաբանել ընդ-
նմ : քի ի լինել ծանր խնդրոց և երկպա-
ռակութեց՝ ը մէջ մտեալ սքանչելին գրիգոր
դարդարեալն նմ իմաստութե և առաքինութե,
շահեցաւ զհովուէն և զհօտն միանգամայն :
զի զհայրն զերծոյց ի պատրանաց դաւաճա-

հողաց , և զժողովորդն հաշտեցոյց ի նմ . և
զամսն հաստատեաց յուղղափառ դաւանութե
թէ նիկիւկան հաւատոյ՝ հնդդօրեայ վիպու
թիւն անտառան բերանոյն : Եւ էին բանք նր
այնչափ վսեմ և խորին՝ միանգամայն և ճար
տար և վայելուչ , մինչև յինքն ձգել զամ
լսելիս , և հաւանեցուցանել զամ անհա
ւանս :

Եւ եղև ի թիւրեւ յուլիանոսի ուրացողի՝
պատուեցաւ ի նմ կեսարիոս եղբայրն գրի
գորի , ամբարձեալ յերևելի աւագ ուի յար
քունի գրան , զորիքըն լուաւ երանելին գրի
գոր , գրեաց առ եղբայր իւր խրատ յանդի
մանողական՝ զգուշացուցանելով զնա ի թու
նից չար վիշապին : Եւ նր ունկնդիր եղել
աղդու և ոգեշահ բանից հարադատին իւրոյ՝
ինքնակամ հրաժարեցաւ ի պատուոյն , և
աճապարեալ դարձ արար ի հայրենիս իւր :
Ի նդ որ ուրախ եղև յոյժ գրիգոր . և սա
ուաւել զի այնուհետև ի դարմանել կեսա
րիոսի զտուն հօր իւրոյ՝ դիւրին լինէր նմա
դիմել յառանձնուի առ մտերիմն իւր բասի
լիոս :

Եւ այն ինչ պատրաստէր զանձն ելանել ի
տանէ հօր իւրոյ , բռնադատեաց զնա հայրն
և ձեռնադրեաց քահանայ . զի լիցի ինքեան
օգնական ի ծերուն . ի պէտս եկեղեցւոյ⁽¹⁰⁾ :
Ի ստ նմին օրինակի և բարսեղ բռնադատել
յիւրոյն՝ օծաւ ի քհնյ . նմին իրի գրե առ
նա գրիգոր . ուր դու՝ նոյնիւ և ես , միօրինակ
լմբունեցաք երկոքին : Եւ յետ սակաւուց
ի

ի լինել իրիք գծառութի ի մէջ եւտերիտի
 եւսինն կեսարու կապադովկացւոց և ի մէջ
 բարաղի, խոյս եւս բարսեղ ի ցանկալին իւր
 առանձնութիւնաւորաւոր: Օայն լուեալ գրի
 գորի՝ Էարի հաշտութի ի մէջ նոյն գրով, զոր
 դրեաց առ երկոսեանն և ապա փութացաւ
 և ինքն գնալ առ բարսեղ յանապատ: Բայց
 քղի խափան եղէն նմ ծանր խօթութիք հօրն
 և մօրն մինչև ի դրունս մտհոռ, յաղօթս ե
 ղև անապատան, և ընկալաւ յնոյ զառողջութի
 նոյ և այնպէս յաջողեցաւ նմ երթալ առ
 բարսեղ ի կողմանս պոնտոսի՝ իբր խոյս տա
 լով ի տանէ հօր իւրոյ:

Հայնժամ ապա զոր առ միմեանս դաշնաւո
 ղեալ էին, ի վար արեանէին զառաքինութեն
 զվարս և միով հողւով տաճատակել՝ յան
 ձին կրէին զխառամբերութե վարս կրօնա
 ւորական հանդիսիւք, պահօք և աղօթիւք
 հանդերձ, հանդարտեալ յառանձին սե
 նեակս՝ ոչինչ հեռի ի միմեանց և բոլմ այն
 եր՝ զի ի միասին խմատաւորէին ճառս բոլմ
 ի վր քրիստոնէական հաւատոց և ամբիծ
 քղքաւարուն: Այլ ասէր երանելին գրիգոր
 խնդամ մեծապէս, զի ոչ յայլ ինչ եղէն
 ինձ պատանացու խմատք ակեանացւոց, բայց
 միայն առ արհամարհել զնոսին, և ի միս
 առնուլ զքաղցրութիւն ճաշակաց անեղէն
 վիշապուն, զի քաղցր են ի քիմս իմ բանք մո
 թ զմեղու խորիսիս և ի ձեռն անձային տա
 ռիցս զփորձ առ ի սնտի խաբէութեց երկրա
 ւոր խմատուն, որ արտաքոյ երևի պաճու

Ճանօք բանից լինել ինչ , այլ արդեամբք
պակասեալ գտանի : Առ եղև յորժամ կռ
ջինս զբարսեղ թախանձանօք ծանօթք նր
'ի կետարիս , գրեաց նա նիխնի առ նս , և ա
սէ . զիարդ զոր յետ բնմ աշխատուէց հա
ղիւ ստացաք զփափաքելին մեր առանձնուի ,
'ի բաց թողից վաղվաղակի . ներեցէք ինձ
աղաչեմ՝ վայելել առ ծմկ մի 'ի բարեմաս
նուէն , որում հանդիպեցայ , գտել ջրհոր
խոր կենդանի ջրոյ՝ զանօթն ընտրուէ , զե
րանաշնորհ անձն , զգրիգոր ասեմ զբերանս
քմի :

Նոյն յանապատի գրեաց գրիգոր զգիրս յան
դիմանութե առ ուրացողն յու լիանոս , որոյ
արդեւելէր մանկանց քրիստոնէից , զի թէ
ոչ դարձցին յորէնս հեթանոսութե՝ մի ուսա
նիցին զիմաստուի արտաքին գրոց . քնի ա
սէր , թէ գիտեն զիւրեանցն . և երբ ուսա
նին և զմերս՝ երկոքումբք մարտնչին ը մեզ :
Արում յայտնի կացոյց գրիգոր , թէ չունին
ինչ պէտք արտաքնոցն իմաստութե հաւատա
ցեալքն քմի . և վս այսր իսկ յորինեաց ինքն
ճառս յոլովս անձիմաստ հանձարով , և բանս
իմաստասիրականս և տաղաչափուիս պէս
պէս . և զայնս տայր ուսուցանել որդւոց
քրիստոնէից . որովք առաւել հմտանային՝
ք թէ գրովքն արտաքնոց : Սինչև տեսել
յու լիանոսի՝ թէ ոչինչ օգտեցաւ , ունայնա
ցոյց զառաջին հրաման իւր . քնի յոյժ վեհա
գոյնս տեսանէր զգրիգորի հանձարագրու
թիսն քան զիմաստնոցն հելենացւոց . և որ
նեմն

մեծն է՝ քաջ ցուցեալ էր գրիգորի, թէ աբ-
տաքին գիտութիւնք առանց միաբանելոյ ընդ
նոճային տառից՝ ստուգելու են զլիսովին անմասն

ի լուսոյ, և ըն շաղիաղփուք ։

Յետ այսորիկ էր զի դառնայր գրիգոր ի
նաղիանգ քղք իւր ի թախանձանաց ծերու-
նի ծնողացն, և էր զի յանապատն փութայր
ք բարսղի ։ Վայց յորժամ թողեաց վաղէս
արիօսեան, և միւսանգամ հմրձկուի առին
արիանոսք, ստիպաւ կոչեաց հայրն գրիգո-
րի գորդի իւր առ ինքն. և այնպէս հարկա-
ւորեալ դարձարար յանապատն, և նապատ
մեծ եղև եկեղեցւոյ ։ Վուն գործեաց ևս՝
զի և բարսեղ իջցէ յանապատն ի կեսա-
րիա՝ լինել ձեռնառու ուղղափառացն դասու-
գրեաց և առ եղբայր նր գրիգոր նիւսացի՝
որ յայնժամ յուսմունս արտաքին դարուէց
դեգերէր, թողուլ զերկրաւոր իմաստուի,
և նոճային գիտութեց ուշ ունել. և նովին
անհետ առնել ի միջոյ հւնացելոց զհերձ
ունձողացն սերմանս ։ Այլ եղեն յայնժամ
երեքին նք իբրև եռալուսեան ջահս ի լու-
սաւորուի եկեղեցւոյ ։ Այլև հանդերձ այ-
սու ճգամբք զոր ճգնէին վսօգտի եկեղեց-
ւոյ, ոչ վերջանային գրիգոր և բարսեղ յա-
ռանձնասիրուէ իւրեանց. զի ստէպ ստէպ ի
մերձակայ շէնս միայնացել՝ տային զանձինս
ի խստակրօն վարս, և յնոճային խոկմունս.
և ըստ կարևոր պիտոյից եկեղեցւոյ՝ դառ-
նային այց սունէին քղքաց իւրեանց ։

Այլ իբրև մեռաւ կեսարիոս եղբայրն գրի-

գորի , պատուհեաց զնա անձագրանն ներբողա-
կան ճառիւք , վկայելով զնմէ՝ թէ բնմ ան-
գամ տեսի 'ի տեսլեանս զհոգի նր զոնարթ-
եւ լուսափայլ . նոյնպէս ներբողեաց և զբարե-
պաշտ քոյր իւր զգորգոնա 'ի վախճանիւ նա-
րուն : Եւ յայնմ հետեւ հարկ եղև գրիգորի
'ի տան դադարել . զի և ծնողք նորա ծե-
րացեալ էին յոյժ . և եղև հոգաբարձու ե-
կեղեցւոյն նազխանգու 'ի տեղի հօր իւրոյ ,
որ էր իբրև զամաց :

Բնդ այն ժմկս եհաա վախճան եւսեբեայ
եպստապետին կեսարու կապադովկացւոց . և
յաջորդեաց յաթոռ նր երանելին բարսեղ՝
ձեռնադրեալ 'ի հօրէն գրիգորի անձագրանի .
և այս առաւել 'ի ձեռն ջանից գրիգորի , որ
գիտէր զառաքինութի բարսղի , և ճանաչէր
զնա մի միայն արժանաւոր այնմ աթոռոյ ,
և քաջ ախոյեան ընդդէմ աղանդաւորաց
Ժմկին : Եւ այնուհետեւ ստեպ կոչէր սքն
բարսեղ զանձագրանն գրիգոր առ ինքն՝ լինել
նմօ օգնական յնմ սկստս եկեղեցւոյ . քզի
ասէ և լոկ առաջիկայութի քո բաւական է 'ի
յաղթահարել զթշնամիս հաւատոյ . և այն-
պէս լինէր նմա ձեռնառու 'ի բնմ գործս բա-
րեկարգութեց , ոնկ և 'ի դարմանս աղքատաց .
մինչև տալ շինել հոգեւորունս և հիւանդա-
նոցս և հիւրանոցս . և դրել ևս ճառս աղ-
քատսիրուն :

Յետ սակաւուց 'ի լինել խռովութեց 'ի վի-
ճակին բարսղի յերեսաց իշխանասէր ան-
ձանց՝ հարկեցաւ նա բազմացուցանել և ևս
ի V զե

զեմբարանս. և բռնադատեչնաւ զգրիգոր՝
կամէր ձեռնադրել զնա եմպ սասիմայ, զի
մարթասցի տիրապէս հովոճել զժողովուրդս
եմծաբան վիշապուք իւրով: Եւ զգրիգոր՝ ի բաց
հրաժարէր՝ առ ի չղրկելոյ յառանձնուէ և
՝ ի հոգեպարար անգթօս կենաց. քանզի և
տեղին այն լի էր խուժանօք Յական իրաց.
Թող զի տեսանէր ևս՝ զի բազմապատիկ բանք
անկան ի ժողովրդեան՝ ի ձեռն յաչաղկոտաց,
որք բանսարկուծք աղանդաւորաց բամբա-
սէին զբարեկամութի երկոցունց նց ը մի-
մեանս. մինչև փոքր միւս ևս. զժտուի արկա-
նել ի մէջ նց գլխովին: Եւ սբյն բարսղի
առ ոչինչ գրեալ զամ ըդիմութիս՝ փութա-
ցաւ եկն անձամբ ի նստիանս, և անդ ձեռ-
նադրեաց զգրիգոր յեմպուի քաղաքին սա-
սիմայ:

Եւ ի յառնել շփոթից յերեսաց թշնա-
մեաց՝ որք ոչ թողացուցանէին գրիգորի վա-
րել համարձակ զպաշտօնն, զոր առ հարկի
ընկալաւ, ոչ կամեցաւ նստիլ յայն աթոռ,
այլ ինքնակմ դարձաւ ի տեղի իւր՝ ի ինդիր
լինելով վարուց միայնուէ: Յայնժմ բռնա-
դատեաց զնա հայր նորա ծերունի՝ ընենել
զիւրոյին աթոռն նազիանզու. զի ոչ ևս էր
ինքն կարող հովոճել հօտին: Եւ երանե-
լին գրիգոր թէպէտև բազմօք ըդէմ դար-
ձաւ, բայց յաղթեալ ի հնազանդուէ՝ յան-
ձին կալաւ իբրև դործակից ևեթ հօրն. և
այն՝ այսու պայմանաւ, զի զկնի հօրն վախ-
ձանի՝ մի ստիպեացեն զնա կալ մնալ յայն
աւ

աթոռ , այլ թոյլ տացեն նմա առանձնա-
նալ ըն փափաքանաց իւրոց :

Եւտ այսորիկ իբրեւ փոխեցաւ ի կենաց եր-
ջանիկ հայր նր ծերունին գրիգորիոս եմբ
նազիւնազացոց , յամի նոն իբր 373 , ոչինչ պա-
կաս ի հարիւրամենից , զկնի վարելոյ զե-
նկսուի ամա խոյ կամ խե , պատուեաց զնա
սքն գրիգոր արձանական ճառիւ յառաջի-
կայուե մեծին բարսղի , զսկիզբն բանից առ-
նա ինքն առ բարսեղ ուղղեալ . ուրանօր մե-
ծամեծս և զարմանալիս խօսի զառաքինու-
թեց հօրն . և զի կենդանի էր տակաւին բա-
րեպաշտուհի մայրն նունի , զնա ևս արժա-
նանք գրուածեաց անդանօր և միսթարեաց :
Եւ զկնի տակաւուց ի վախճանիլ նաեւ մօրն ,
ազատացեալ այնուհետեւ երանելոյն գրի-
գորի յամ հոգոց , յայտ արար նազիւնազա-
ցոց թէ ես ոչ եմ ձեր եմբ , և չեմ կապել
ը հովուութե իրիք եկեղեցւոյ . ընտրեցէք
ձեզ հովիւ զոք , և զիս ազատ կացուցէք :
Իայց ետես՝ զի ոչ թողուն զնա քղքացիքն
և առաջնորդք մերձակայ դաւառաց . քզի
պատճառանօք ընտրելոյ զայլ ոք՝ աղաչէին
կալ այլ ևս ժմկ ինչ . այլ այն կամք էին նոյն ,
զի ոչ զոք ընտրեսցեն , և նա միշտ մնասցէ .
յայնժամ խոյս ետ լռելեայն ի նազիւն-
ազայ , և անկաւ ի սելեկիա իսաւրացոց . ուր
դադարեաց ի վանս եկեղեցւոյ սրբուհւոյն
թեկղի , կացեալ ի լռուե ոչ սակաւ ժմկս .
մինչև դիցեն ասէ զոք եմբ նազիւնազու , և
ասլա դարձայց ի տեղի իմ : Նոյն ամբ իբ-

րե հինգ, և ոչ եղին նազիւնազացիք զոր իւրեանց եպօս . մինչև սկսան ոմանք յառաջ նորդաց մեղադիր լինել գրիգորի՝ եթէ ոմայ թողու զհօտն անտրուհչ . վոյ հարկեցաւ դարձ առնել անդրէն ՚ի նազիւնազ (յամի 378, կմ 379), և ինքնին հովուէլ զԺողովոյն : Բայց ստեպ պնդէր, թէ ես չեմ եպօս տեղւոյս . ընտրեցէք ձեզ զոր հովու :

Հայնմ Ժմկի հիւանդացաւ երանելին յերեսաց ծանր վաստակոց և ճգնուէց . և յայն պիտի նեղուէ միջի լուաւ զփոխումն ՚ի կեանաց զսէյն բարսղի կեսարու հայրապետին, և ընկղմեցաւ ՚ի խոր տրտմուի . այլ յայսր ամի վոյ գրեաց գիր միսիթարական առ եղբայր նոյ գրիգոր նիւսացի . և իբրեւ փոքր մի թեթեւացաւ ՚ի խօթուէ, յօրինեաց զարձաւ նական բարսղի՝ նկարագրելով զնախանձելի վարս սրբուէ նոյ . զոր և ըն իւրումն վկայելոյ՝ բոլմ անգամ տեսանէր ՚ի տեսլեան գիշերոյ, և ըուհէր ՚ի նմէ ազդարարուի և քաջալերուի՝ արիաբար կալ ՚ի պաշտաման իւրում, և մի վերջանալ ՚ի վաստակոց, որ վոյ օգտի եկեղեցւոյ :

Յաւուրսն յայնոսիկ եղև ժողով եպիսաց յանտիոք՝ վոյ գտանելոյ հնարս խաղաղուէ եկեղեցւոյ, և կարգելոյ ուղղափառ հովուս յիւրաքանչիւր եկեղեցիս, զի մի իսպառ զօրասցին արիանոսք : Նրեցին հարք ժողովոյն նամակ և առ երանելին գրիգոր նազիւնազացի՝ հրամայելով նմ առանց ը բանս ինչ ածելոյ երթալ ՚ի թգրական քղքն ՚ի կոստանդե

դինուպօլիս , և առաջնորդել ժողովրդեան
 ուղղափառաց . զի անդ առաւել զօրացեալ
 էին արիանոսք , և բաղմացեալ ազգք ազգք
 հերեսիովտաց . և վտանգ մեծ էր եկեղեց-
 ւոյն . և ոչ ոք համարիւր լինել բաւական 'ի
 յաղթահարել զչարափառս , և հաստատուն
 պահել զուղղափառս 'ի ճշմարիտ վիշապուն
 բաց յերանելոյն գրիգորի . որոյ անուն ի-
 մաստուն և սրբուն հռչակեալ էր ընդ ամ
 տեղիս : Զայնժմ յակամայ կամս բռնադա-
 տեալ երանելոյն 'ի հարկեցուցիչ հրամա-
 նաց հարցն , և 'ի կարևոր օգտէ հաւատա-
 ցելոց , ել գնաց 'ի կոստանդնուպօլիս՝ յամի-
 նոն 379 , 'ի Ժմկին՝ յորում մեռաւ վաղէս ա-
 րիստեան կայսր , և ընտրեցաւ 'ի կայսերուն
 մեծն Թէոդոս բարեպաշտ ⁽¹¹⁾ :

Եւ եղև 'ի հասանել գրիգորի 'ի Թիֆլիսեան
 քիւքն՝ քզի չեւ էր եկեալ անդր Թէոդոս ար-
 քայ , ոչինչ զօրեաց հրապարակաւ յայտնել
 զանձն . զի ոչ Թողուին նմ արիանոսք , որոց
 տիրեալ էր եկեղեցւոյն յաւուրց անտի վա-
 ղեսի , և կոստանդեայ իսկ . վնջ եկն իջեա-
 նեցաւ 'ի տան միում առ ծանօթս իւր . ուր
 ժողովէին առ նա ուղղափառք իբրև 'ի ծա-
 ծուկ՝ լսել զքարոզութի նր : Եւ յայնմ հե-
 տէ եղև տեղին այն իբր ժողովեաղ և աղօ-
 թարան ուղղափառաց , և տիրապէս տեղի
 վերականգնելոյ ուղղափառուն՝ որ ոնկ կոր-
 ծանս անկեալ Թուէր . ուստի և տեղին կո-
 չեցաւ անաստասիա , որ Թարգմանի յարուն-
 ուր և յետոյ եկեղեցի շինեցաւ վայելուչ ,

և անդ եդան նշխարք սրբուհւոյն անաստաւ
սիայ ⁽¹²⁾ :

Եւ թէպէտ տեղի քարոզուէ սքյն էր այս-
պիսի՝ անշուք և անծանօթ կարծեցեալ ,
բայց յօրէ յօրմէ եմուտ անդր երանելին ,
ծաղկեցաւ ՚ի քղքի անդ ուղղափառուի , և
բեկաւ զօրուի այլափառաց . մինչև ընուլ բա-
նի գրոյն , եթէ տունն դաւթի երթալով եւ
թայր և զօրանայր , և տունն սաւուղայ եր-
թայր ՚ի նոճազուի : Սքյն հանդիսացոյց ե-
րանելին գրիգոր զւածաձիր պարգև հրաշա-
լի իւծաբանուն իւրոյ . քղի զօր իմ վիշպէր
ժողովեւոցն առհարկ զհրաշափառ խորհրդոյ
համագոյ և միանական սբ երրորդուն , և
զանձառ տնօրէնուն միածնին՝ խորիմաց և
ազդու բանիւք . զւածուն բանին՝ ընդդէմ
քսամարտից յայտնի կացուցնելով , և զւծ-
ուի հոգւոյն սքյն՝ ընդդէմ հոգեմարտից .
որով դասք ուղղափառաց հաստատելին ՚ի
ճշմարտուն , և յամօթ լինելին հկեկորդք .
քղի մի առ մի նշաւակէր զսնոտի բարբաճ
մունս իմ աղանդաւորաց թմկին , արիանո-
սաց , մակեդոնեանց , եւնոմեանց , փոտի-
նեանց , մարկեղեանց , սաբելեանց , ապողի-
նարիտաց , նաւատիանոսաց , և որոց ՚ի նո-
ցին սակի . որք ստէպ գային վիճել ընմա ,
և գլխակորեալք յետս դառնային , զի մին
զհազարս լանէր զօրացեալ տք : Յապուշ
կրթեալ էին ժղվրդք կոստանդնուպօլսոյ
ընդ իւծիմաստ բանս՝ որք ելանելին ՚ի բերա-
նոյ երանելոյն գրիգորի . և կարդային զնա
իւծաւ

անժաքան, (յունարէն՝ [թէօլոօղօս,]) իբր սեպ
հական անունամբ պատուէալ զկնի անժաքան
աւետարանչին յովհաննու :

Եւ իբրեւ օր ք զօր յեջադէմ լինէր վիպուի
անժաքանին, և բնմբ՝ ի մոլորեւոց դառնային
'ի ճշմարտունէ ճնշն, զայրացաւ լեզւմ նր
նախանձ հակառակորդացն հաւասոյ՝ արիա-
նոսաց և արքանեկաց նոցուն. և ոչ կարելով
բանիւ զգէմ ունել նր, սկսան ազգի ազգի
թշնամանօք համբաւազերծ առնել. եր՝ զի
քաղաքաւն այսպանէին զնա, իբրեւ աննշան
գեղջ ծնունդ, և եր՝ զի զգեստութն անգոս
նէին իբրեւ գծուծ խոշորագգեաց. երբեմն
զգիմացն անշքուի՝ ի պատահարաց վնասե-
լոյ, մնանք [թէ և ի ծերուէ և ի հիւանդու-
թէ նիհարացելոյ, ոնի տգեղ լեվայր հարկա-
նէին, և երբեմն զձե բանիցն ծաղր առնէին
լրբութ. քանզի նախանձաբեկ լե՛լ լէ սքան-
չելի բեմբասացուի նր՝ որ ամ իրօք սերձաւ
խօսն եր և հրաշաքան, նետս նախատանաց
'ի նա ձգէին՝ դուստնաց և վարձակաց զնա
նմանեցուցանելով : Եւսկ ի միում նունագի
առ յոյժ կատաղութի իւրեանց՝ առ հսրկ
կրճտեալ զատամունս՝ գիմեցին ի վր սթյն
բրօք և քարամբք. այլ նոր պահեաց զնա ան-
վնասելի ի յարձակմանց նոցա : Վրձլ յայ-
լում նունագի բարուրանս իմն ստուէ խոխո-
տեալ զնմէ՝ իբրեւ յանցաւոր լինել յօրէնս
արքունի, ձգեցին զնա կապանօք առաջի հե-
թանոս դատաւորի. այլ իբրեւ յայտնի արար
երանելին հեղութ զանմեղութի իւր, հրա-

մայեաց դռներն թողուլ զնա ազատ :
 Զայսմ ամի և յայլ բիւրապատիկ վիշտս և
 'ի հալածանս ամի՛ն անվրդով կայր երանե-
 լին. և որչափ առաւելոյր գազանու ի ոսոխաց
 իւրոց, նոյնչափ և նա իբրև գառն անմեղ՝ սի-
 րով և քաղցրութ խօսէր ի նոյն. որով և զան-
 համարս 'ի թշնամեաց յինքն ձգեաց. մնէնդ
 զի ունէր և զայս շնորհ առանձինն, զի 'ի դէպ
 ժամու և ի լսելեացն իւրեան լուծէ այնպէս
 յօրինէր զբանն, մինչև անմարթ էր միան-
 գամ լսողին աննախանձ՝ չյարիլ 'ի նա. և այն-
 պէս զբոլմս դարձոյց յանուղղայ գնացից, և
 ծաղկեցոյց 'ի քղքի անդ ի ուղղափառ հա-
 լատոց և զընթացս անպաշտուէ :

Եւ 'ի տարածիլ համբաւոյնր 'ի հեռաւոր
 վայրս՝ ընթանային առ նա բոլմք յերևելի
 արանց. յորոց միջի և մեծն հերոնիմոս դաղ-
 մատացի՝ (որ եղև մին 'ի լուսաւոր և 'ի բազմ-
 արդիւն վիճակաց հռովմայեցւոց,) ծաղկեչն
 ամ գիտութ, որ դեգերէր յայնժամ 'ի կող-
 մանս երկրին ասորւոց, դիմեաց 'ի բիւզան-
 դիա առ անձաբանն գրիգոր, և փառս անձին
 համարեցաւ անունանիլ 'ի կարգի աշակեր-
 տաց նր. զի գեր 'ի վերոյ տեսանեմ ասէր
 զվիճակութի սորա ք զամ վիճակացն յունաց և
 լատինացւոց :

Եւ իբրև յամ կողմանց յաճախէին արդիւնք
 բարեւաւունք երանելոյն գրիգորի, միաբա-
 նեցան ժողովրդ ուղղափառոց՝ որ 'ի կոստանդի-
 նուպօլիս, կացուցանել զնա իւրեանց պատ-
 ըրիարգ. զի ոչ գոյր նոցա յայնժամ եմկս ուղ-
 ղա-

ղափառ : Վսոյն միտս միաձայնեցաւ և հայ-
րապետն աղեքսանդրիոյ՝ պետրոս երկրորդ,
և գրով հաստատեաց զեպիստոլինն լինել հո-
վին թգրական քղքին : Վայց երանելին գրի-
գոր բազմօք լնդէմ դառնայր , և չառնոյր
յանձն զայն պատիւն . մինչև արտասուճօք ա-
ղաչել զգլխաւորս ժողովրդեանն՝ զի զայլ ոք
արժանսուոր ընտրեսցեն . այլ նք ոչ յետս
կացին ՚ի խորհրդոց իւրեանց , և անուանե-
ցին զնա հայրապետ իւրեանց :

Եւ քանզի տակաւին ՚ի ձեռս արիանոսաց
էին եկեղեցիք , և ինքնակալն թէոդոս ՚ի
պտրղմունս և յայլ զբաղանս տրուէ դեգե-
րէր ՚ի հեռաւոր տեղիս , աղմուկ մեծ յա-
րուցին արիանոսք ՚ի թագաւորական քաղա-
քին , և բազում չարիս գործեցին ընդդէմ
դասուց ուղղափառաց . իսկ երանելին գրի-
գոր սիրով և քաղցրութեամբ նուաճեաց զթշնա-
միս՝ յամի փոխանակ չարի բարի հատուցա-
նելով :

Վպա՛ ՚ի հասանել թէոդոսի ՚ի թեսաղոնիկ՝
տեղեկացեալ վս խռովութե եկեղեցւոյ և
ստահակութե արիանոսաց , եհան հրովար-
տակ՝ զի մի գտցի ոք ՚ի թագաւորեալ քա-
ղաքի օտար ՚ի նիկիական հաւատոց . այլ
ամայլաղանդք կամ դարձցին ՚ի միաբանութի
եկեղեցւոյ , և կամ ՚ի բաց երթիցեն ՚ի քա-
ղաքէն : Վյսու հրամանաւ թէպէտև զօ-
րացան ուղղափառք , այլ ոչ իսպառ ընկճե-
ցան չարափառք . զի ոչ ամբին մեկնեցան ՚ի
քաղաքէ . և բոլմք այն էին՝ որք յայտնանալ
ընդ

ընդդէմ դարձան արքունի հրովարտակին •

մինչև արիւն ևս հեղուլ 'ի հրապարակի :

Օ այս ամ տեսեալ սբէն գրիգորի՝ դարձել
զիւր հեղահամբոյր բարս 'ի կիր արկանէր
առ գաղանացեալ թշնամիս , և քաղցրութիւն
ջանայր յանկուցանել զսիրտ նոց . զոր ամ սի
րալիր յորգորանօք խօսէր ընտ , և այնպիսի
մարդասիրութիւն ցուցանէր , մինչև բազմաց 'ի
նոցանէ յաղթեալ 'ի սիրոյ նոց՝ մտադիւրութիւն
դառնային 'ի խոնարհութիւն , և 'ի հպատա
կութիւն եկեղեցւոյ : Վ. յլ այս գովելի ընթացք
առն ան՝ որով դիւրագոյնս որսայր զամսին
յուռկան աւետարանին , դժպատեհ թը
ռնեցաւ ուղղափառացն դասուց • որոց ցայն
չափ թմկս հարստահարեալ յարիանոսաց , և
առ ժամն համարձակութիւն գտեալ 'ի թագաւ
ւորել մեծին թէոգոսի , կամէին իմն հա
տուցանել զհաստուցումն նոցա՝ նոցին , և
շնջէին ըդէմ անձաբանին :

Վ. յս տրտունջ ժողովրդեան դուռն երաց
մեծի խռովութե . քանզի կային ոմանք 'ի յա
չաղկոտաց և 'ի փառասիրաց՝ որք 'ի խնդիր
էին արատս դնելոյ անձաբանին , զի մար
թացին 'ի բաց վարել զնա յաթոռոյ , և
ժառանգել զտեղի նոց . յորոց միջի գլխաւոր
գտաւ մաքսիմոս ոմն աղեքսանդրացի՝ սյր
խորամանկ և ճարտար 'ի յոյզս խռովութե ,
աշակերտեալ կիւնիկեան՝ այս է շնական
աղանդոյ փիլիսոփայից , և երբեմն զոհեալ
ևս կռոց • որ վն իւրոց ապիրատութեց յաք
սորս անկեալ՝ և ճողոպրել , քարոզէր զանձն
Իբրև

իբրև հալածեալ վնքսի և կենդանի նահա-
տակ : Վրդ՝ սա զառաջինն իւրով կեղծու-
պատիր հնարիւք շնորհս գտեալ առաջի ե-
րանելոյն գրիգորի , և բազմօք երախտա-
ւորեալ ՚ի նմէ , մինչև լինել իբրև զմի ՚ի սի-
րելի պաշտօնելից նր և յաշակերտաց , ապա
և կենակից և սեղանակից , իբրև լուսա-
ղբրթմնջիւն ժողովրդեան՝ որ զնմէ , սկսաւ օ-
տարացուցանել զամբոխն ՚ի գրիգորէ և
յինքն ձգել . քանզի ցուցանէր զանձն ամ-
ողւով թշնամի չարափառաց , և ոչ որպէս
զգրիգոր՝ որ համախոհ և համաշունչ է ասէ
լէ թշնամիան ճշմարտուն . և այսու օրինաւ
կաւ հաճոյացաւ յաչօ բազմաց . և այնչափ
յառաջեցոյց զչարարունեատ հնարս իւր՝ մին-
չև յանկուցանել յինքն և զմիտս պետրոսի
աղեքսանդրու պատրիարգին . որոյ փոխել
յառաջին հաւանութիւն իւրմէ՝ որով հաստատ-
եացն զպատրիարգութի գրիգորի , յղէ եւ
պիսկոպոսունս յեղիպոսսէ՝ զի ձեռնադրեա-
ցեն յաթոռն կոստանդնուպօլսոյ զնա ինքն
զմաքսիմոս աղեքսանդրացի :

Նկեալ ենպաց ՚ի թգրական քաղաքն սլաւ-
ճառանօք այլ ինչ իրաց՝ գտին մեծանայ լու-
նելուի և միգասիրուի յերանելոյն գրիգո-
րէ . և իբրև զաւուրս ինչ ՚ի խհդ մտանելին
վն իրացն՝ զոր եկեալ էին կատարել , ՚ի նմին
Ժմկի խօթացաւ երանելին գրիգոր . և նց
զայն առիթ գիպօղ համարեալ՝ ժողովեցին
՚ի գիշերի միում զմիաբանեալսն լէ մաքսի-
մոսի , և գիշերայն ձեռնադրեցին ենպ ըզ-
մաք

մաքսիմոս 'ի տան ռամկի ուրումն կմփ փողա-
հարի , և անոճանեցին պատրիարգ կոստան
դինուպոլսոյ . և զի չէր կայսրն 'ի քաղաքի ,
դիւրաւ ձգեցին հրապուրանօք և կաշառօք
զմեծամեծս իսկ 'ի հաւանութի : Բայց քան
զի ոչ ամ ժողովրդն հաւան էր ը այն , ընդ
յայտնիլ իրացն՝ անկաւ երկպառակութի
անհնարին 'ի մէջ ամբօխին . և էր ալեկո
ծեալ քաղաքն ողջոյն :

Իսկ երանելի Գաբրիէլն հիւանդագին ան-
ձամբ մեկնեալ առ ժմկ մի 'ի քաղաքէն՝ ոչ
զանձին ինչ հոգայր , այլ զժողովրդեանն
նայ . զի ական յայտնի տեսեալ զվարատումն
հօտին յերեսաց յափշտակիչ գայլոյ՝ աշխա-
րէր զվտանդ անդամոցն եկեղեցւոյ , վնջ
գրով և բանիւ յայտ առնէր նամցն զմնաս
հոգւոց՝ որ յառաջ գայր 'ի բռնակալութեն
մաքսիմոսի աղանդաւորի : Եւ այնչափ աղ-
դու եղեն խրատք սքշն , մինչև յետ ոչ բա-
զումաւորց 'ի բաց թօթափեցան 'ի մաքսի-
մոսէ համախոհք նր առ հասարակ . և ինքն
անօգնական մնացեալ՝ դիմեաց առ կայսրն
թէողոս 'ի թեսաղոնիկ . բայց 'ի նմէ ևս
ամօթով մերժեալ՝ անկաւ յաղեքսանդրիա .
ուր ստիպէր զպետրոս հայրապետ , զի կամ
հաստատեսցէ զնա յաթոռն կոստանդնու-
պօլսոյ , և կամ ասէ և դու զրկեսցիս յաթո-
ռոյ քումմէ . այլ փութով 'ի վր հասեալ
քաղաքապետն՝ հալածական արար զնա 'ի
տեղւոջէ անտի :

Բայց քանզի չէ էր հանդարտեալ աղմուկ
երկ

երկալառակութե՛ն՝ ի թագաւորական քաղաքի , խորհեցաւ երանելին դրիգոր թողուլ զայն աթոռ , և դառնալ ի տուն իւր . վնցել յաւուր միում ի բեմն , և ասէ ցժղմբոյն . կացէ՛ք մնացէ՛ք խաղաղութե՛ք , զի ես այսուհետեւ հրաժարիմ իսպառ ի գործոյ հովո՛ւնութե՛ն , և մեկուսանամ յիմ առանձնութի . զի մի՛ ի պատճառս իմ հերձո՛ւած և բաժանումն անկցի ի մէջ հօտին քոի . զայս միայն յուշ առնեմ ձեզ աղաչելով , զի անթերի պահեցիք զհաւատս ուղղափառութե՛ն , և մի անդործ առնիցէ՛ք զվաստակս իմ՝ որ առ ձեզ : Օ այն լու՛եալ բազմութե՛ն՝ առ հօրկ յարտասուս հարան , և չհանդուրժեալ լը մեկնիլ քաջ հովո՛ւնն՝ գոչելին ի մի բերան . դու ես մեր հայր և հովիւ և վրդայ . ոչ թողումք զառաջնորդդ մեր : Վսլ տեսեալ թի ոչ կամի լսել նոց անձաբանն , սկսան թախան ձել բողոքարկութե՛ք ի ձայն կականման , և ասել . եթէ՛ ի բաց դնաս ի մէնջ ո՛ հայր սբ , ի բաց դնան ի մէնջ և հաւատք ճշմարտութե՛ն , և օտարանայ ի մէնջ երրորդութիւն սբ . և զիարդ անտես առնիցես զժողովուրդ մոն՝ զգին արեանն քոի . կմ զինչ պիտի տացես նոց : Հայնժամ խոնարհեալ սբն յարտասուս նոցա՝ խոստացաւ կալ առ թմկ մի , մինչև եկեսցեն այլք յենպաց :

Հաւուրսն յայնոսիկ (յամի . 380) եկն եմուտ անձասէր թգրն թէողոս ի կոստանդինուպօլիս . և տեսեալ զքաղաքն ծաղկել ուղղափառութե՛ն ի ձեռն վաստակոց անձաբանին

նին գրիգորի, ուրախ եղև յոյժ, և ապա ըն-
 յորդորելոյ սրբն մաքրեաց զքաղաքն յայլա-
 դանդից, և ՚ի բաց հանել զեպսունս արիա-
 նոսաց՝ յանձնեաց զեկեղեցիս ՚ի ձեռս ուղ-
 ղափառաց, յետ տիրելոյ անդ արիանոսաց
 ՚ի քառասուն ամաց հետէ. և զերանելին
 գրիգոր իբրև օրինաւոր հայրապետ առել
 տարաւ հանդիսապէս յաւագ եկեղեցին :
 Եւ եղև ՚ի զնալ ինքնակալին ը հայրապե-
 տին ՚ի տաճար անդր, յանկարծակի ամալ
 մթադին պատեաց զերեսս երկնի, զի խա-
 ւար թանձրամած երևէր ՚ի լոյս տունջեանս :
 Օայն իբրև տեսին ջոկք հերձուճողաց,
 ակնան խայտալ և ասել. ահա այս նշան է
 յայտնի, զի ոչ կամէր անձ զարտաքսիլն մեր
 յեկեղեցւոյ թգրական քղցիս. և մԾ այն
 խաւար կալաւ զերկիր. և զօորին հկռկն՝
 տրտմութի մեծ եղև պարզամտաց ՚ի մէջ
 ժողովրդեանն ուղղափառաց, որք զաւուրն
 մթուի ՚ի հանդիսական տօնս՝ գուշակ չար-
 եաց առդնէին. իսկ սրբն գրիգոր քաջալե-
 րէր զնս՝ մի ինչ գրել զբանս այլափառաց :
 Եւ եղև ՚ի մտանել նր ը արքայի ՚ի ներքս
 ՚ի խորանն, փարատեցաւ ամպն, և ծագեաց
 լոյս պայծառ. ընդ որ ուրախ եղեն ուղղա-
 փառք, և զամօթի հարան հկռկորդք :
 Հայնժամ պատուհասիրեալ արքայի զգրի-
 գոր՝ ասէ ցնա. աւագիկ հայր՝ Ծր՝ Խնքնին
 քեզ յանձն առնէ զեկեղեցիս, զոր քրտամբք
 քով ուղղեալ ծաղկեցուցեր. քո է այսու-
 հետև հօտս, և քո է աթոռն հայրապետա-
 կան :

կան : Աւ որչափ երանելին գրիգոր հկնկեր
 ջմտանել ընդ այնպիսի լծով , նոյնչափ և
 կայսրն բարեպաշտ բռնադատէր զնա յան-
 ձին ունել զայն պաշտօն . և ունէր զանձա-
 բանն անձասէրն թէոդոսի կարի մեծարանս ,
 և իբրեւ հարազատ հօր հոգւոց հպատակէր
 նմ յամի . և ստէպ ևս հրաւիրէր զնա 'ի պա-
 լատն արքունի . այլ նա խորշէր , և ոչ տայր
 տեղի . իմ գործ է ասէ , ծառայել հօտին քնի ,
 և ոչ 'ի սպաս թգրաց վայելել :

Իբրեւ տեսին արիանոսք և այլք 'ի հկնկոր
 դաց ճշմարտուն , եթէ ջաղխիչն աղանդոց
 իւրեանց պատուէցաւ յոյժ յինքնակալէն ,
 ետուն բազում գրամս միում 'ի դազանամիտ
 զօրականէն՝ դաւով սպանանել զսք հայրա-
 պետն . և նր առեալ լէ իւր այլ ևս գործա-
 կիցս՝ յանկարծակի եմուտ 'ի ենեակն , ուր
 անկեալ կայր սքն 'ի մահիձս՝ տկարացեալ
 'ի սովորական խօթունց մարմնոյն : Այն
 տեսել սքն՝ խլրտեցաւ 'ի մահձաց , և զոտս
 իւր 'ի դուրս արձակեաց : Հայնժամ անկաւ
 ահ մեծ 'ի անէ 'ի վերայ առնն , և կապե-
 ցան ձեռք նորա , և ոչ զօրեաց առնել ինչ .
 և 'ի փախչիլ ընկերաց նր արտաքս՝ տարա-
 ծեաց այրն զանձն իւր արտասուօք առ ոտս
 երանելւոյն գրիգորի , և խնդրէր զթողուի
 վս չարեացն՝ զոր եկեալ էր առնել լէ նա .
 իսկ սքն քաղցրութ խրատեաց զնա , և ար-
 ձակեաց սիրով՝ ասելով . ան իմ պահեսցի
 զքեզ որդեակ , որ պահեսցն զիս յորոգայ
 թից թշնամւոյն . և ոչ եհան ումեք զբանն
 'ի

'ի վեր . և այնպիսի անոխակալուք շահեցաւ
զմիտս հկեկորդաց . զի և ընդ նամ քաղաքն
քարոզէր հեզուի երանելոյն :

Յետ այսորիկ ստեպ յորդորէր նծաբանն
զբարեպաշտն թէոդոս դարման տանել խա-
ղաղուն եկեղեցւոյ , և մաքրել զնորուի իւր
յարատոյ աղգի աղգի հերձուճածողաց , որոց
չար որումունք սերմանեալ էին 'ի բոլմ տե-
ղիս . առաւելան մակեդոնեանց հոգեմար-
տից . միանգամայն և աղաչէր գտանել զոք
արժանաւոր և կարգել յաթոռն կոստան-
դնուպօլսոյ , և զինքն արձակել յաղատուի :
Եւ վս սոցին իրաց գումարեցաւ նք ժողովն
կոստանդնուպօլսոյ յամի 381 , 'ի հարիւր և
յիսուն հայրապետաց . յորս երեւելի էր սքն
մե լիտոս անտիոքայ հայրապետ : Վրդ՝ զկնի
կանոնելոյ զսահման հաւատոց ըզէմ հերձ-
ուճոց ժմկին , ապա սքն մե լիտոս և այլք
'ի գլխաւոր եպսպոս բռնադատեցին զնա ինքն
զնծաբանն գրիգոր , և հաստատեցին 'ի պատ-
րիարքութե թգրական քղքին . և թէպէտ
ընդզէմ եկաց նա զսուսջինն , այլ յետոյ
յանձն էառ հնազանդիլ հարց ժողովոյն ,
հայեցեալ ոչ յառանձին իւր օգուտ հան-
դարտուն որում փափաքէր , այլ յօգուտ
հօտին քսի , որ այնպիսի նախանձաւոր հով-
ուի պէտա ունէր :

Եւ մինչեւ էր աւարտեալ ժողովն , վախճա-
նեցաւ սքն մե լիտոս . զոր պատուեաց ներ-
բողական ճառիւ , բաց յայլոց և նծաբանն
գրիգոր . և 'ի լինել հկեկուն վս յաջորդի

նր յաթոռն անտիրօքայ՝ միջնորդ խաղաղուէ
 եղև անձաբանն , և խրատ ետ զոր արժանն
 էր գործել : Այլ զի բնիք չեղեն հաւն խոր
 հրդոյ նորա , սաստկացաւ երկպառակուին .
 մինչև դառնալ յոքունց՝ ի թշնամուի ըդէմ
 սքն : Յաւելաւ յայնժմ միւս ևս խռովուի .
 զի ոմանք յեմսացն եգիպտացւոց անադան
 հասեալ ի ժողովն՝ մեղադիր լինէին հարց ,
 թէ զիարդ առանց մեր կմաց նստուցիք զգրի
 գոր պատրիարդ , և ոչ անսացիք դաւաժան
 մերոյ : Օայս առիթ առել և այլոց հկնկոր
 դացն գրիգորի՝ սկսան չարախօս լինել զնմա
 նէ , եթէ առանց իրաւանց և արտաքոյ կանո
 նաց ընկալաւ զաթոռն կոստանդնուպօլսոյ՝
 վասն փառաց և պատուոյ , ի բաց թողեալ
 զնունատ առաջնորդուի սասիմայ , և ապա
 նադիանդու , իբր թափառական հետամուտ
 եպիսկոպոսարանաց . և հեգնելով ձայնէին
 զնա եռեպիսկոպոս , զի երից տեղեաց ընտ
 րեցաւ եպիսկոպոս :

Այլ ի զայրանալ օր ըստ օրէ խռովութե՝ ե
 կաց երանելին գրիգոր յատենի ժողովոյն ,
 և հրաշալի ատենախօսութիւն յայտ արարեալ
 զգրպարտուիս չարախօսաց , և զիւր այնչափ
 վաստակս ի վր հօտին քնի , հրաման ինդ
 րեաց ի հարց հրաժարել յաթոռոյն . և ասէ .
 եթէ վս իմ են խռովութիւնքս , չեմ ես լաւ քան
 զյովնան . առէք ընկեցէք զիս ի ծով , և դա
 դարեացէ մրրիկդ ի ձէնջ . այլ ես ինդամ
 մեծիմ , զի ազատանամ ի տաղտապիչ հոգոց ,
 և դառնամ յիմ ցանկալի օթեան հանդար

տուէ . և ևս առաւել ուրախ եմ 'ի Թոր , զի
որք հանեն զիս յաթոռոյ՝ չկարեն յայ 'ի
բաց հանել , այլ առաւել մերձեցուցանեն ,
որում կարօտիմս . տո՛ւք ինձ աղաչեմ զան-
շնոս կեանս առանձնութե , լինել միայն թ
միայնոյ տնայ իմոյ . և դուք ընտրեցէք ձեզ
զայր այնպիսի՝ որ հոգւովն այ վարեացի , և
զեկեղեցին 'ի խաղաղութե կալցի . քանզի և
ինձ ծանր է տանել այսպիսի դժոճարակիր
քրտանց . հեղուի ցուցանել՝ և մ'ս այնր յան-
ցաւոր դատիլ . և մ'ս բարերարութե՝ չարա-
րար կարծիլ . ոչ ևս եմ կարօղ կռուիլ ընդ
մախանաց , և միօրինակ մաքառիլ թ սիրելիս
և թ թշնամիս : () այս նամ և առաւել քան
զսոյն բնմ անգամ խօսեցաւ թ հարս ժողո-
ւոյն , և թ ժողովուրդն , և ընդ թիւրն . և
հազիւ ուրեմն հաւանեցուցեալ զնս՝ էառ
հրաման դարձ առնելոյ՝ ի գւե՛իւր հայրենի :
Եւ այց յայսր նամի մ'ք տխրութի ոչ սակաւ ու-
նէր զսիրտ երանելոյն՝ առ 'ի չգիտելոյ՝ թե
յոյր ձեռս անկանիցի հօտն , զոր ժողովեաց
այնչափ աշխատութի . և կամ զիարդ պա-
հեցին հաւատք ուղղափառութե 'ի հոգեւոր
որդիս իւր , զորս բնմ երկամբք ծնաւ 'ի քն :
Եւ այսու օրինակաւ ել մեկնեցաւ 'ի քաղա-
քէն կոստանդնուպօլսեցւոյ՝ ուրախամիտ թ
զերծանիլ իւր յաղակաց , և տխուր թ բաժա-
նիլն յորդւոց իւրոց : Եւ առաւել տրտմե-
ցան գլխաւորքն 'ի հարց սրբոյ ժողովոյն , և
արտասուս բնմ հեղին որդիք նր հարգաւորք .
և այնչափ էր թախծութի սրտի ճշմարտասի-

լաց ,

րաց , մինչև ոմանք յերևելի ենթաց խոյս
տունեալ մեկնեցան 'ի քղքէ՝ զճակատ հար
կանելով , և զկուրծս բաղխելով . զի մի լի
ցի նոցա տեսանել զայլ ոք նստեալ 'ի տե
ղի առն ոյ գրիգորի : Եւ ենթառնքն՝ որք
մնացինն , 'ի վարանս մտեալ թէ զո՞ գիցեն
յաթոռն փխկ գրիգորի , ոչ գտանէին զելս
իրացն վասն երկպառակունէ՝ որ 'ի մէջ մեծի
և փոքու . մինչև յետոյ ուրեմն հաւանութի
ինքնակալին թէ ողոսի ընտրեցաւ նեքտա
ռիտս տարսոնացի՝ այր բարի՝ 'ի կարգէ պա
լատականաց :

Եւ երանելի անձաբանն երթե՛լ առանձնա
ցաւ 'ի կալոնածս հօր իւրոյ 'ի կարպաղ ան
ոնանեալ վայրի արիազոն աւանին՝ մօտ 'ի
նազիանդ , տունեալ զանձն 'ի վարս միակե
ցական ճգնունէ : Ատիպէին զնա նազիանդա
ցիք՝ լինել նոցա առաջնորդ . բայց նա չառնոյր
իւնիք յանձն , զի մի զրկեացի 'ի հանդարտու
թէն՝ զոր եգիտ ը տենչանաց իւրոց . այլ
եւ ձեռնադրել յաթոռ ենթառնէ նազիանդու
զեւղադիոս ոմն 'ի ծանօթից իւրոց՝ զայր բա
րեկրօն . և ինքն զամ ինչս տան հօր իւրոյ
բաղխել աղքատաց՝ զունարթ սրտիւն դադա
րեաց յարիազոն . և հնազ գոհանայր զոմնէ .
մինչև գրել և առ սովորոնիտս իշխանն 'ի կոս
տանդինուպօլիս , թէ այլք իբրու զրկանս իմն
առնել ինձ համարեցան՝ հանելով յաթո
ռոյ . այլ ես երանի տամ այսպիսի զրկանաց ,
որ տայ ինձ պարապել հանդարտունէ և ան
զբաղ իմաստասիրել :

Նոր դրեաց երանելին բազմապատիկ պիտառնուիս և թուղթս յօգուտ և ի շինութի եկեղեցւոյ, և ի նուճաճութի աղանդաւորաց թմկին. զի թէպէտև մեկուսացեալ էր ի հոգոց, այլ ոչ անսիրոյթ զչնորհացն անորք տուեալ էին նմ ի պայծառութի եկեղեցւոյ:

Նոր շարագրեաց և զվարս իւր օտանաւոր բանիւ՝ առ ի խնուլ զանդուռն բերանս. զի բնմբ այն էին՝ որք ասէին բամբասասէր մըտօք, թէ վն յանցաւորութե կմ մոլորութե մերժեցաւ նա յաթուոյ, և կէսք՝ թէ ահա մայ հրաժարեցաւ յիշխանութե, և այլք ևս զայլ արատս ջանային դնել ի վն այլեայլ բանից և գործոց նր. նմին իրի հարկ հաւմարեցաւ գրել ստուգութի զնմ անցս՝ որք անցին ընդ նա, և առաքեաց առ բնակիչս կոստանդնուպօլսոյ, որով յամօթ եղեն ան շարախօսք:

Նայց տակաւին ոչ դադարեաց դեն ի հանդարտութե անդ յարուցանել փորձանս ըդէմ սբյն. զի սկսան մերձաւորք նր բամբասել զնա, թէ յայդեստանս և ի զուարճութիս անցուցանէ զաւուրս ծերուն իւրոյ, այն՝ որ միակեցական վարս խստամբերութե կարծեցուցանէ յանձին կրել. և այլ ևս բնմբ բանք դժպստեհք:

Նա զայն ոչ գիտէին, թէ ի ծածուկ ճգնէր երանելին, և զօր ան տանջէր զծերացել մարմինն ի խիստ պահա և ի դետնախշտութիս և ի խարաղնաղգեցութիս՝ առաւել քան զխստակրօն ճգնաւորս բնակեալս յանապատի. և ի վն հնազանդութեան

դեանս վշտաց հիւանդութեան անխնայ զինէր
ընդդէմ անձին իւրոյ , մինչ գրեթէ առիթս
խնդրել տանջելոյ . ո՞նչ և 'ի միում նոճագի
թոճեցաւ նմ , եթէ անհամբերութեամբ խիստս
ինչ խօսեալ իցէ ը ումեք ըստ ծերունեացն
բարուց , և վճի դաւուրս քառասուն անբար
քառ լուռք անձահարեաց զլեզուն :

Հրաւիրեցաւ սքն միանգամ և երկիցս 'ի
թէոգոս կայսերէ և յեմսաց՝ գալ 'ի կու
տանդինուպօլիս՝ առ 'ի գումարելնոր ժողով
վճ անձն իրաց . այլ նա չէտու յանձն . զի ոչ
սիրէր զաղմուկս՝ որք լինէին 'ի մէջ եմսաց :
Եւ իբրեւ կարի ստիպեցին զնա , արարե-
րանելին պիտի . թէ և յօժարէի 'ի գալ՝ ոչ
թողու զիս յետին տկարութի մարմնոյս և
մահացու հիւանդութիս . և ը այս խնդամ ,
զի անկարանամ երթալ : Եւ այսու անմիջ
ոչ դադարէր իմաստալից գրովք 'ի թիկունս
հասանել եմսաց՝ ուսուցանելով զարժանն ,
և զօրաւոր անձաբանութեամբ յաղթահարելով
զհերձոճածօղս՝ մինչև ցվերջին աւուրս իւր .
բանդի և 'ի ծանր հիւանդութե միջի ոչ վեր
ջանայր 'ի շարագրութե բանից օգտակարաց .
էր զի անձամբ գրէր , և էր զի նօտարաց ա-
ւանդէր :

Եւ իբրեւ վտանգեցաւ 'ի ցաւոց , և ետես
զանձն մերձեալ 'ի դրունս մահու , սկսաւ
խանդակաթ բանիւք խօսել ընտանեբար ը
քօի փրկչին իւրոյ . և 'ի խօսակցութե անդ
բաղցրութե աւանդեաց զհոգին 'ի ձեռս ան ,
յամի ամ 389 , կմ 390 . Եւ այլոց՝ 391 (թող

զչափ ամաց հասակին անդիտելի՝ զոր ոմանք
կթ դնեն, և այլք ոչ պակաս ք զի). Թողել
'ի գանձ եկեղեցւոյ՝ բաց յառաքելակն վաս-
տակոց՝ զհրաշալի մատեանս անժաբան վար-
դապետուն իւրոյ. որ են անվրէպ կանոն և
առաջնորդ անդասուց աշակերտելոց ճշմա-
րիտ անժաբանուն, և վկայուիք բանից նորա
անջինջ արձանագիրք յամ Ժողովս եկեղեց-
ւոյ :

Իսկ պատուական մարմին սբ. Են Թաղեցաւ
զառաջինն յիւրում քաղաքի՝ ի նազիւն զ առ-
գերեզմանի հօր իւրոյ. մինչև յետ բնի
Ժմկաց՝ յամի տնիւր 945. ասի փոխադրեալ
'ի Թագաւորական քաղաքն՝ ի կոստանդի-
նուպօլիս այսպիսի իմն օրինակաւ : Վանդի
բարեպաշտ կայսրն կոստանդին պերփեռու-
թէն՝ Թուն վասլի արշակունւոյ՝ ստեպ մը-
տախոհ լեալ վս բազմապատիկ երախտեաց,
զոր եցոյց անժաբանն գրիգոր՝ ի կենդանուն
իւրում առ բնակիչս կոստանդնուպօլսոյ,
խօսեցաւ յաւուր միում ը աւագանին իւր,
և ասէ. զիւրդ զայնպիսի այր անձ զմեր բազ-
մերախտ հայր, և զպայծառ ջահ եկեղեց-
ւոյ, Թողին հարքն մեր յանձանօթս կալ
իբրեւ՝ ի Թաքստեան յամայի վայրս նազիւն
զու : Աւ խհարարել առաքեաց արս գլխ-
խաւորս՝ ի նազիւն յուզել և գտանել զնրչ
խարս սբ. Են, և բերել արժանաւոր պատուով
'ի Թագաւորեալ քաղաքն : Վրեաց Թգրն
և գիր աղերսանաց խոնարհական ժողովք
առ անժաբանն՝ իբրեւ առ կենդանի սբ., ա-
ղա-

դաշեւով զնա ընուլ զփափաք իւր հոգեւոր, և
գալ հանգչիլ ընդ այլ սքս՝ որք ամփոփեալ
կային յեկեղեցիս կոստանդնուպօլսոյ : Աւ
առեալ արանցն զայս գիր՝ գնացին ՚ի նա
ղիանդ, և գտին զտեղի գերեզմանի սքն .
այլ քանզի երկու շիրիմք էին առնթեր մի
մեանց միաձև , յերկբայս անկան՝ թէ ո՞ր ՚ի
նցէ անձաբանին իցէ . վս զի և բնակիչք տե
ղեացն այսչափ միայն գիտէին աւանդուք՝
եթէ յայն շիրիմս կան թաղեալ անձաբանն
գրիգոր , և հայրնք գրիգորիոս , և այլք ՚ի
տանէ նր . և ոչ գիտէին հաւաստեալ՝ եթէ

որն իցէ շիրիմ գրիգորի :

Յայնժամ արքն եկեալք յարքունի դրանէ
սկսան արտասոճախառն սլաղատանօք կար
դալ առ անձ , զի մի ունայն լիցի աշխատուի
իւրեանց , և մի ՚ի դերե ելցէ անձահաճոյ
խնդիր կայսերն : Աւ ան կատարեաց զհայց
ունաճս նց . զի ը բանալ զգերեզման սքն՝
յանկարծակի բուրեաց հոտ անուշուէ , և
գտան նշխարք օսկերաց նր ամբողջ յարմա
րեալ ՚ի կարգի իւրեանց . մինչև յայտնանա
՚ի միտ առնուլ ամցն ՚ի բազմապատիկ նշա
նաց , թէ այն է մարմին անձաբանին գրիգո
րի : Յայնժամ փութանակի ամփոփեցին
զնա պատուով ՚ի նոր արկղ՝ տանել ը իւր
եանս . զի առ յոյժ խնդուէն շտապէին առ
օրին դարձ առնել ՚ի տեղի իւրեանց : Աւ
եղև հակառակութի ը բնակիչս տեղւոյն ,
որոց ցաւ մեծ լինէր զրկիլ յայնպիսի պատ
ուական դանձէ . այլ արքն արքունի դրան

ազգի ազգի իրօք հաւանեցուցեալ զնա՝ բարձին զսբ. դանձն , և անկան 'ի Ճ'ալհ :

Վու եղև բանս այս 'ի կողմանս կողմանս . և ահա գունդագունդ հասանէին զՃ'ալհայն մեծամեծք և փոքունք , եկեղեցականք և Ֆականք , և խնկօք և մոմեղինօք յուղարկէին զմարմինս սբյն՝ հանդերձ երգովք օրհնուէ , և անըհատելի հանդիսիւ , ոմ այն թէ թափոր յօրինել հետզհետէ 'ի նազիւնազայ մինչև 'ի բիւզանդիա : Վա իբրև մերձ եղև սբն 'ի թգրական քաղաքն , ելին ընդ առաջ մեծաշուք փառաւորութիւն թգրն և նամ մեծամեծք նր՝ բաղմութիւն քհնյից և ժողովրդոց . և այնպէս անպատմելի ցնծութիւն և օրհնութիւն մուծին 'ի ներքս յաւուրս ձմերայնոյ . և առեալ ածին նախ յեկեղեցի պալատանս արքայի . և ապա յօրինեալ զդագաղս ծիրանօք և նամ երևելի սպասութիւն բարձին ըզմարմինս սբյն եմպսունք 'ի վր ուսոց իւրեանց , և բոլորեւ զնովաւ դասք սինկղիտոսաց հանդերձ թգրաւ՝ բերեալ հանգուցին 'ի հոյակապ տաճարի սբց առաքելոց , առ մարմնոյ սբյն յովհաննու ոսկեբերանի՝ 'ի կողմն մի խորանին : Վյս այն եկեղեցի է , առ որ խօսելով նծաբանին 'ի մեկնիլ անդ իւրում յաթոռոյն կոստանդնուպօլսոյ՝ սուէր . խաղաղութի ը ձեզ առաքեալք , գեղեցիկ յարկ բնակութե . և ահա նոյն տաճար գեղեցիկ եղև հանգստարանս սբյն :

Վյլյետ անցանելոյ այլ ևս դարուց՝ (թէ պէտե ծմկն և եղանակն անդիտելի ,) բարձին

ձին ումանք անտի զնշխարս անձաբանին , և տարեալ 'ի հռովմ' ամփոփեցին յեկեղեցւոջ ուրեք կուսաստանի՝ անուանեալ սբյն մարիամու՝ 'ի մարտեան (կամ յարեսեան) դաշտի : Աւ զկնի Ժմկաց բազմաց՝ յամի տն 1580 , երևելին գրիգոր Ժգերորդ՝ հռովմայ հայրապետ՝ շինեալ մատուռն մեծակառոյց 'ի մէջ հոյակապ տաճարի՝ սբյն պետրոսի , որ 'ի վատիկան , անդ հանգոյց ձեռամբ իւրով զսլատոճական նշխարս՝ սբյն գրիգորի անձաբանի՝ ընդ այլ նշխարս՝ սբց , շքեղ հանդիսիւ՝ 'ի 11 . աւուր յունիսի . բայց գտանին և մատուռք ինչ յոսկերաց նր'նաւ յայլ տեղիս . և ամ ուրեք ամ յարգանօք պատուին 'ի հաւատացելոց՝ 'ի փառս փառաւորելոյն 'ի խորհուրդս՝ սբց իւրոց :

XX

Ծ ԱՆՕԹՈՒԹԻՒՒՆՔ :

(1) Այնք 'ի յունվարի 30 . կատարեն զտօնախմբուի երից երևելի վգպաց միանդամայն , իմ բարսղի , գր . անձաբանի , և յովհ . ոսկեբերանի , հռչակելով ներքողանի պէսպէս՝ 'ի վր երեցունց առ հորկ . բայց առանձին և գլխաւոր տօն անձաբանին կատարի առ նոսա 'ի յունվարի . 25 . այն օր է՝ յորում գնեն և յայսմաւուրք մեր զվարս նր , և 'ի նոյն միջոց հայի գնելն տօնացուցի մերոյ զանձաբանն 'ի կարգս ապայից : Այլ որ արժանի է ծանուցման , ուր այլք 'ի պատմեաց չիշեն զօր վախճանի սբյն , 'ի Ճառքնտիրն մեր Բ , ուն և 'ի Հ . բացայայտ գրի , թէ հանգեաւ 'ի քմ * 'ի յունվարի ին 11 : Բայց քզի լատինք ը հռովմէական վկայաբանուէ կատարեն զյիշատակ անձաբանին 'ի մայիսի . 9 . յայն հայեցեալ՝ հաւանական դատի բաբեպրոք բողլանգեան , թէ սոյն սա իցէ օր փոխման սբյն յաստեացս .

Եացս • իսկ զօրն յորում կատարեն յոյնք՝ ընծայէ Ժմկի
 փոխագրուէ նշխարաց նք՝ 'ի կաստանդնուպօլիս • որ է
 անստոյգ և մտահաճոյ գուշակութի • զի թէպէտ յամ
 ականն յունկարի ասի լինել փոխագրութեն այն, բայց
 ոչ ասի ուրեք (գոնէ թա յոյնս)՝ թէ 'ի մայիսի լեալ
 իցէ վախճանն նք • մինչ զի կարօղ է ոք ասել իբրև ընդ
 հկեկն, թէ և մայիսի 9 • իցէ Ժմկ փոխագրուէ նշխարաց
 սէյն 'ի կոստանդնուպօլսոյ 'ի հռովմ • և թէ 'ի հին
 և 'ի ստոյգ պատմութեց ասեալ իցէ և եղեալ 'ի Հ • և
 'ի Ճ • լինել վախճանի սէյն 'ի յունկարի • և այնչափ
 առաւել՝ որչափ զի բաց 'ի հռովմէական վկայարանու
 թէ՛ այլ վկայագիրք լատինացոց ոչ այնչափ դնեն ըզ
 յիշատակն նք 'ի մայիսի, որչափ 'ի յունկարի • ի՞նչ ոմանք
 'ի յունկարի 11 • ոմանք 'ի յունկարի 13 • և ոմանք ևս
 'ի յունկարի 29 : բայց յայտարարի խնդիրս իւրաքանչիւր
 ոք զիւր միտս հաճեացէ :

(2) Աղբիւր ամ մատենագրաց՝ որք գրեցին զվարս
 անձաբանին, նա ինքն անձաբանն ճանաչի • ոպ և մեկն
 վկայէ մետափր • յասելն • * Որք միանգամ գրիչք են
 ,, վարուց նք, ոչ այլուստեք՝ բայց 'ի նորին գրոց առին
 ,, զնիւթ բանից || : Զնոյն խոստովան լինի և գրիգոր
 երէց՝ որ ճոխագոյն քան զամսին յօրինեաց ճառօրէն
 կմ ներբողակերպ զպատմութի վարուց սէյն 'ի Ժ դա
 րու, յասելն ըն հին թարգմանութե • * Այդ քմ նորա
 ,, եթող ինչ մեղ գրով • այլ իբրև 'ի հասու սերմանեաց
 ,, Ժողովեցից 'ի պարարտ անդւոյ բանից նորա՝ որ ինչ
 ,, միանգամ յղգս նք են • և նմանեցայց իմաստուն ճար
 ,, տարապետի, որ զմանր քարինս առ մեծամեծքն 'ի
 ,, մի Ժողովեալ՝ գնէ առ 'ի պատրաստութի որմոց • և
 ,, այնու յարմարեալ կազմէ առն կատարեալ թագա
 ,,ւորի || • և գարձեալ խօսելով զսէյն՝ թէ 'ի վերջին
 հանգարտութե գրեաց ոտանաւորս ևն, յարէ • * ուստի
 ,, և ինչ գտաւ առատագոյն նիւթ ճոխութե առաջա
 ,, գրութե բանիցս || : Ասացի՝ ըն հին թարգմանութե • զի
 այս գործ գրիգորի յոյն երիցու, որ կայ տպագրեալ
 յունարէն՝ հանդերձ լատին թարգմանութի 'ի սկիզբն
 գրոց անձաբանին 'ի հատ • ան, նոյն այն է՝ զորոյ զհայ
 կական թարգմանութի զոյգ ը վարուց ոսկերեւանին
 ունիմք առ մեղ 'ի հին մատենի գրելոյ 'ի խնդրոյ օշնի
 սեւաստոսի (որ Ժմկակիցն էր վկայասիրին մերում, և
 նախահաւ լամբրոնացոյն) • ուր 'ի վերնագրի դնի •
 * Պատմութի վարուց սք հօրն մերոյ մեծին գրիգորի
 ,, անձա

„ Թաթաւնի նաղիազու եմսի • զոր Թարգմանեաց 'ի յու,
 „ նականէն 'ի մերս' սրբազան կթղկմն հայոց մեծաց գրի,
 „ գորիս վկայասէր || • և սկիզբն բանիցն ունի այսմս •
 * Այսօր հրաւիրեաց զմեզ ով արք եղբարք' մեծն
 „ գրիգորիս Թաթաւնութե Զոխացեալն' 'ի հոգևորական
 „ իրախօսեա իւրոյ ճգնաւորական բարեպաշտութեն
 „ իմաստիցն հանգէս || : Նոյն գործ է և օրինակեալն
 'ի Ա. Ճառքնորի • բայց ոմ օրինակ յօրինակէ տարբե
 լի լը առաւել և լը նունազ զգուշաւորութե գրչաց : Եւս
 առաւել ոչ սակաւ տարբերութի տեսանի լը այժմու
 յունարէն բնագիրն , և լը հին Թարգմանութի հայե
 լէն' ոչ միայն լը բառից , այլև ուրեք ուրեք յոճ բա
 նիցն և յընթացս տարբերութեցն • բայց քանզի լը գո
 յացութե և լը հմրկ ընթացից է մի և նոյն գործ , վնց
 և զհայկական Թարգմանութի նշանակեմք 'ի ծանօթու
 թիս լը անունամբ բուն հեղինակին' ք գրիգորի երի
 ցու :

Այլ է և հեղինակ միւս պատմութե վարուց Թաթա
 նին' գտելոյ 'ի Բ. Ճառքնորի մերում • որ ոչ միայն
 բազմաք տարբերի յընթացից գրիգորի երիցու , այլև
 ինչ ինչ նորանոր աւանդէ' զոր ոչ գտանեմք առ այլ
 մատենագիրս • և ոչ գիտեմք' թէ ո իցէ հեղինակ այսր
 գործոյ , որ է նոյնպէս հին Թարգմանութի : Իսկ Հ •
 է քաղոճած քաղադրեալ կէս մի յառաջնոյն , և կէս մի
 յերկրորդ օրինակէ գտելոյ 'ի Ճառքնորի աղգիս : Ուր
 Յ • և Լ • են լոկ քաղոճածք առաջնոյն , ք գործոց գրի
 գորի երիցու : Թող և զայլ վկայագիրս' որք 'ի վր
 նոյն գործոյ պատուաստեն և ինչ ինչ մասնաւոր պա
 րագայս , անձամբ անձին քաղելով վերստին զայլ բանս
 'ի բուն գրոց Թաթաւնին , և յայլ եկեղեցական պատ
 մագրաց • լը սմին օրինակի աշխատասիրեաց և բարո
 նիոս' յետ հանգչելոյ նշխարաց սբյն 'ի վատիկան առ
 գրիգորի՛ն ԺԳ • քանզի 'ի յաճախել հռովմայեցւոց 'ի
 համբոյր նշխարաց Թաթաւնին , և 'ի հետամուտ լինել
 պատմութե վարուց նր , ձեռն էարկ բարոնիոս 'ի Թա
 խանձելոյ բազմաց նորոգ հաւաքել զվարս Թաթաւնին
 'ի գրոց նր • և նունիրեաց նմին գրիգորի պասլին • զի
 թէպէտև ասէ անբաւական զանձն իմ համարեալ' ասէի
 ցժտողս , * աւանիկ կայ ճառ ներբողենի գրիգորի ե
 „ լիցուն 'ի վր նազիանդացւոյն || , այլ նք ասէ' * չառ
 „ նուին յանձն զիմ հրաժեշտ • իսկ վն գրիգորի երիցու
 „ ասէին , թէ նա ոչ այնչափ զվարս , որչափ զճառս գո
 „ վեւ

„ վերստի գրեաց . և բնիք ինչ է՝ զորով զանց արար գրել :
 „ և զբաղմբ համառօտել էանց . ինչ ինչ այլազգ պատ-
 „ մէ, և ինչ ինչ ոչ անվրէպ միաձայն ը ճշմարտունէ պատ-
 „ մունէ || : Բայց յայտ է քննողաց՝ զի գոյացունի իրաց
 ունի ասի, նոյն է՝ որ ինչ կայ առ գրիգորի երկցու, և
 առ բարսեղիոսի . զի և աղբիւր երկոցունց է մի, իմ գրք-
 ունաճք նորին նախաբանի . և մեք որպէս 'ի վտակաց ա-
 ռար, նոյնպէս և յաղբերէն ճաշակեալ՝ յաղբիւր անգր
 ը կարի վերածել հոգացաք զբանս կարեւորս :

Այլ ո՛ր ոչ գիտէ : Թէ՛ և որք խոստանան 'ի բուն աղ-
 բերէն և Թ ըմպել, իմ 'ի գրոց նախաբանին, ոչ ունին
 զնմ կարգ պատմունէ տիրանի բովանդակել . այլ կա-
 րօտին և յայլ եկեղեցական պատմագրաց և 'ի գործոց
 Ժողովոց հաւաքել բազում ինչ 'ի լրումն բանից . ուն
 և զգովունս սբյն՝ զոր սբն առ խոնարհունէ ըստ կա-
 րի առաջատէ, յայլոց անտի հարց և 'ի վիճակաց ու-
 սանել . զի Թէպէտե արգիւնք նր լիով վկայեն, բայց
 և ճանաչողք արդեանց նր յայտնագոյնս խոստովանին .
 ուն է տեսանել 'ի վկայութիւն տալագրեալս 'ի մուտս
 գրոց նախաբանին, զի մեծամեծս խօսին զնմէ՝ այլ ոչ
 ինչ չափազանց՝ նմ նախնի մատենագիրք : Մեզ շատ
 լիցի պանծալի բան հառափնոսի Ժմկակից հեղինակի .
 զի ասէ . * Գրիգոր՝ այր նմի՛ն անհամեմատ, որ բա-
 „ նիւ և գործով ծաղկեալ՝ զանաղօտափայլ լոյս գի-
 „ տունէ ծագեաց յեկեղեցիս քնի . զի զայն ինչ վարդա-
 „ պետեաց, զոր արդեամբք կատարեաց . . . Չէ մարթ
 „ զոք այլ ('ի վիճակաց) գտանել՝ ընտիր ք զնա վարուք,
 „ և առաւելեալ 'ի սրբունէ . և ոչ 'ի պերճախօսութե
 „ մասին գերազանց և ականաւոր, և ոչ հաւատով մաք-
 „ րագոյն և ուղղագոյն . և ոչ գիտութ լիագոյն և կա-
 „ տարեւագոյն : Սա միայն է, զորոյ զվիճակութին չկա-
 „ րեն և ոչ իսկ անմիաբանքն յիւրեանս՝ յիւրեանց
 „ կողմն ձգել և վիճել, ուն սովոր են առնել զայլոցն .
 „ այլ այնպիսի փայլէ արդեամբք առ մոյ և յեկեղեցիս
 „ մոյ, զի որ միանգամ Ժայրհեացի իճիք իրօք հկնկիւ
 „ վիճակուն նր, նովին իսկ՝ զի առաւելագոյն ինչ իմա-
 „ ցաւ՝ հերեօթիկոս գատի . մինչ զի յայտնի նշանակ դը-
 „ տանի զարտուղի լինելոյ 'ի հաւատոց՝ նոյն մոյն, որք
 „ ոչ միաբան գտանին ը գրիգորի 'ի հաւատս || : Վն և
 իրաւամբք ասէր հերոնիմոս . * այնպիսի վիճակաւ պար-
 ծիմ և ցնծամ || :

Չնոյն վկայեն արդեամբք և համօրէն նախաբան վիճաք
 եկե-

եկեղեցւոյ՝ յաւուրց անտի գրիգորի և այսր • զի վկայ
ուեթք բանից անձագրանին գրիգորի զարգարեցին ըզ-
վիպուեթի իւրեանց , է զի յանունէ կոչելով , և շատ
ևս այն է՝ զի սերտողաբար զբանս նր իւրացուցանե-
լով , համօրէն յետագայ վիպք յունաց և հռովմայեց-
ւոց և հայոց • ուն յայտ է՝ որոց դեգերին 'ի գիրս հին
և նոր վիպաց :

Բայց որ մեծն է՝ նոքին իսկ հերձոնածօղք , զորոց զա-
ղանդս հզօրեղապէս ջախեաց անձագրանն , մեծապէս
ակնածէին յիմաստուէ նր • լը որում և փիլոսոփորգիոս
արիօսեան մատենագիր՝ Ժմկակից սբյն , հիացմամբ մե-
ծաւ խօսի զգրիգորէ • և ցուցանէ զնա գեր 'ի վերոց
լինել քան զամ վիպս ծաղկեալս յառաջ քան զնա , և
առաւել յաղթահարիչ ազանդոյ իւրեանց քան զմեծն
աթանաս • ուն և առ մեօք երևելի էին ասէ նաև բար-
սեղ կեսարացի , և ապողինար լաւոգիկեցի • այլ գրի-
գոր գերազանցեաց զամենեքումք՝ գրով և բանիւ :
Եւ յիրաւի • զի իւրաքանչիւր ոք 'ի վիպաց է՝ որ յայտմ
մասին առաւելաւ , և է՝ որ յայնմ , ոմն 'ի գրուէ , և
ոմն յատենախօսուէ • ոմն առաւել յարտաքին գիտու-
թիս , և ոմն յանայինս • կէսք 'ի բարոյականն , և կէսք
'ի տեսականն • իսկ երանելին գրիգոր զամյն գոգցեա
ձիրս յինքեան ունէր միահամուռ հաւաքել՝ 'ի տունուէ
շնորհաց հոգւոյն :

(3) 'ի Հ • ասի անձագրանն լինել * 'ի քաղաքէն աղիա-
զու || • ուն և յայլ գիրս հայոց գրի * անձիանձու || • և
'ի Ճ • * ծնեալ 'ի քաղաքին նազիազու || • այլ մեք ե-
դաք ուղղագրելով լը յունականին * նազիանդու || : Ընդ
որում նոյնացուցանել երևին ոմանք զմերձակայ աւանն
արիազոն • որոյ եւնս ասի լինել 'ի Հ • հայրն գրիգու-
րի : Այլ է և գիւղն արիանդ 'ի հանգրոնանս նազիան-
դու՝ տեղի ծննդեան գրիգորի անունանէլ 'ի նիկեապոսայ :

(4) Յայտնանք ասէ անձագրանն զմօրէն իւրմէ 'ի ճառն •
թի • լինել * անդատին 'ի ծնէ՝ 'ի նախնեաց և 'ի սկզբանց
,, անձապէր , և քսապէր • և հայրենի ժառանգուի ըն-
,, կալել զառաքինուի || • և ոչ ուն զայր իւր 'ի վայրենի
ձիթենւոյ 'ի բուն ձիթենի պատոնաստեալ • և բազմօք
հաստատէ՝ թէ կինն եղև պատճառ դարձի առն 'ի ճառ
ճմարտուէ : Ապա յասել ոմանց 'ի յոյն վկայաբանից՝
թէ ծնօղք անձագրանին էին յառաջագոյն հեթանոս , կա-
րի լայնաբար խօսեցան՝ յոքնակի բանիւ , որ եղակի
և եթ ճմարտի 'ի վր հօրն :

Ըստ նմին և գրիգոր երէց, կմ որ նոյն է՝ Ճ. Ա. յար
 և նման բանից անձաբանին գրէ. * իսկ մայր նր սբ՝ և
 ,, ի սբ նախնեաց || : Զնոյն հաստատէ և Ճ. Բ. յաւել
 ունեւորդ մաննաւոր բանից՝ որ յղօմ հօրն, այսմ. * Նա
 ,, ինքն ոչ ունեւորդ զքսական հաւատան զանգիտութի
 ,, քան թէ զհեթանոսական մոլորութիւն, ի տան թագա
 ,, ւորին պատուէալ առ գիողեափանօսիւ, և ստացեալ
 ,, զպետութի ի վր եօթն գործակալաց ի դրան արքու
 ,, նի. ունեւորդ և կին ի հաւատացելոց՝ անուն նունի || :
 Զայսպիսի պատիւ հօրն ոչ գտանեմք առ այլս. բայց
 թէ էր այր մեծատուն, կմ գոնէ ոչ աննշան որ, յայտ
 նի ցուցանեն և այլք. վոյ թերեւս գործակալութի ինչ
 ունէր արքունի իշխանութի ի հապագովկիւ :

Անձաբանն ի խօսելն զգարձէ նր՝ ասէ. * այնչափ է
 ,, բագութի զհեթանոսացաւ ճմարտութի, մինչև օտարա
 ,, նալ նմ ի մարէն և յընչիցն || . որով կարծի դեռ երի
 տատարդ կամ պատանեակ զնա ցուցանել. բայց յետա
 գայ գործք նր յայտ առնեն՝ թէ յայնժամ անցեալ էր
 զյիսնամենիւք :

(5) Զսքանչելիս՝ որք եղեն ի միրտութե գրիգորիսնի
 հօր անձաբանին, գրեթէ ամ պատմիչք յիշատակեն, ու
 նեւորդ հիմն և ի բանից անձաբանին. իսկ թէ առաջի
 կայ էին անգ և հայրապետքն՝ զորս յիշեցաք, մեկն գրէ
 մերս խորենացի ի խօսելն զգնալոյ սբն արիստակեաց
 ի ժողովն նիկիոյ. Բ. 86. այսմ. * Որոյ երթեալ հա
 տանէ մեծին զեռնդի. և հանգիպի այնմ (ապ. յայնմ
 ,, ժամուն), զի միրտէր զգրիգոր զհայրն գրիգորի
 ,, անձաբանի. որ իրրեւ ել ի ջրոյն, լոյս շուրջ փայլա
 ,, տակեաց զնովաւ. զոր ոչ որ ի բաղմութեն ետես,
 ,, բայց միայն զեռնդիս՝ որ միրտէրն, և մերն առիս
 ,, տակէս, և եւթաղէ եգեսիայ, և յակովք մծբնայ,
 ,, և յովհան պարսից եմկոսք, որ նոյն շաւղօք ուղեորէին
 ,, ի ժողովն || : Սին նման գրի և ի Ճ. Բ. * և միրտէր
 ,, հայրն գրիգորի անձաբանին ի ձեռն երանելի հայրա
 ,, պետին զեռնդի, որ ձեռնագրեաց զսբն գրիգոր ըզ
 ,, հայոց լուսաւորիչն : Պատահի անգ և սբն յակովք
 ,, մծբնայ հայրապետն, և նեփթաղ եգիպտացւոց
 ,, եմկան, և սբն առիստակէս՝ որ ի հայոց առաքեալ
 ,, էր սակս ժողովոյն նիկիոյ որ ի քակտումն արիստի շա
 ,, րափառութեն. և տեսեալ սոցա ական յայտնի զնորհս
 ,, հոգւոյն սբն ճառագայթաձև փարեւով զանձային ա
 ,, ւաղանաւն. ք որ սքանչացեալ՝ օրհնէին զամենասբ
 ,, զեր-

„ զերթորդութիւն • և զգեցեալ նորա զքն վաղվաղակի՝
 „ Ը առաքելական բանին, թէ մկրտեալքն 'ի քն՝ զքն
 „ զգենուն ॥ :

Ուր արժան է գիտել, զի որպէս խորեհացին, և Ճ.
 Բ, նոյնպէս և բարոնիոս 'ի վարս Թաթաւին՝ գնեն,
 թէ մկրտողն էր սքն զւոնգ • այլ ինքն Թաթաւնն ցու-
 ցանէ՝ թէ թէպէտ սքն զւոնգ և այլ հայրապետք ա-
 ռաջիկայ էին, բայց եւթան նազիանզու էր՝ որ մկրտէր •
 զորոյ զանուն չիշէ • բայց ասէ՝ թէ գուշակեաց՝ զի
 զոր կնքեացն, * յաջորդելոց է ինքեան յեւթաուն ॥ :
 Եւ Ը այսմ գրէ բարոնիոս՝ հիմն առաջին կարծեաց
 իւրոց, 'ի տարեգիրս • յամս 325 • հմր • ԼԲ • * յեա սա-
 „ կաւուց՝ օք եւթան այն, որոյ մկրտեալ էր զնա, փո-
 „ խեցաւ 'ի կենցաղոյս • • • և յաջորդեաց հայր նր (ք
 „ Թաթաւին) ॥ : Այլ 'ի միաբանել զայսոսիկ՝ ասելի
 է, թէ հանգիսագիր մկրտութե էր սքն զւոնգ իբրեւ
 եւթապետ գաւառին • իսկ անմիջական մկրտող՝ եւթան
 նազիանզու իբրեւ առաջնորդ քաղաքին • և կմ անդրա-
 գարձեալ • մինչ զի երկոքեան ևս ասին մկրտել իբրեւ
 դործակիցք իրերաց : Զայս հաստատէ և ասելն Թաթ-
 քանին վն ահամայ սխալանացն 'ի Ժամու մկրտութե •
 * հոգևորական իմն վրիպակս՝ անախեղծ վիպութե
 „ վիպքն առնեն ॥ • ք մկրտող հայրապետքն՝ 'ի կատա-
 րելն զկարգ մկրտութե՝ նաև ինչ ինչ Ը կարգի ձեռնա-
 դրութե արարին • ուր ահա բազմաւորակի խօսելով
 յայտ առնէ, թէ պաշտօնակցուք միմեանց մկրտեցին :
 (6) Գր • երէց ասէ զնունեայ • * տենչայր մանկան ար-
 ունի ॥ • այսմ գրէ և ինքն Թաթաւնն յատանաւոր վարս
 իւր • յորմէ մակաբերութե եղեալ է 'ի Հ • թէ * ա-
 „ մուլ էր, և զաւակ ոչ ունէր ॥ : Ըստ առաջնոյն մարթ
 է ասել, թէ քոյր Թաթաւինն գորգոնիա (որ 'ի Հ •
 գրի՝ գորգուհա) իցէ երկրագոյն ք զնա • բայց հայե-
 ցեալ յայն՝ զի մօտ 'ի ծերութի չէր լեալ նոցա այլ զա-
 ւակ, 'ի գէպ է և զերկիքն հաստատել՝ թէ բնաւ իսկ
 անզաւակ էին մինչև 'ի ծնունդ գրիգորի • և նունի՝
 որ ցանկայր զաւակի, խնդրէր յայ զաւակ արու, և
 ար ետ նմա զերկուս ուստերս, և զմի դուստր, որք
 յանունն յիշատակին :

(7) Վն կեսարիայ քաղաքի՝ ուր զառաջինն Եմուտ գրիւ
 գոր 'ի գպրոց, անմիաբան են մատենագիրք • ոմանք
 ընդ բարոնիոսի խմանան զկեսարիա պաղեստինոյ, ուր
 ծաղկեցաւ երևելի գպրոց գիտութե, որ և եղև ուս-
 սում

տուճնարան որոգինեայ, պամփիւղոսի վկայի, եւսեբի կեսարացւոյ, և այլոց երևելի արանց: Իսկ այլք չ հերմանտայ իմանան զկեսարիա կապագովկացւոց զերկիր ծննդեան քնն բարսղի. ուր զառաջինն ասեն ուսան գրիգոր և բարսեղ զսկզբունս մականցուէց, և ծանօթացան միմեանց: Բայց պարտ է ասել՝ թէ յերկոսին քղքս իսկ համանոճանս ուսաւ անծաբանն. զի բացայայտ գրէ գրիգոր երէց, թէ նախ չոքաւ 'ի կեսարիա (յուսումն). և ապա նաւեաց ասէ 'ի պաղեստին (նովին փութով ուսման). ուր բացարձակ կեսարիա ասելով՝ իմանայ զականաւորն կեսարիա կապագովկացւոց ոչ ինչ հերի 'ի նազիանզայ. և պաղեստին ասելով՝ իմանայ զերևելի տուճնարանն պաղեստինացւոց, այն է կեսարիա փիլիպպեայ:

(8) Ճ. Բ. զտեսիլն ասէ լինել առ գրիգոր. և այն՝ կրկնակի, գրելով այսպէս. * Եւ տագնապել գրիգորիոս « ահիւ մեծաւ, տեսանէր 'ի տեսլեան կին՝ մերձ գոլով ըմբռնել զնա 'ի նաւին, և ոչ տայր շարժիլ նմ՝ « 'ի նաւէ անտի. և յարուցեալ զեկոյց զտեսիլն նաւորդացն: Իսկ մի ոմն 'ի նոցէ ասէ. կինն՝ զոր տեսեր, « նշանակ է ծովուս, ուստի ոչ ես զերծանելոց. . . Եւ « 'ի բիւմ տրտմուէ եղեալ ննջէր. և տեսանէր այլ իմն « տեսիլ հրաշալի. կին մի երևեալ՝ որոյ տեսուին զաւ « ռաքինուին գուշակեր, մերձենալովն ըմբռնէր զնա « 'ի նաւին, և ձգեալ կորդէր զնա 'ի ցամաքն. և զար « թուցեալ պատմէ զտեսիլն: Եւ նոց անխնեալ՝ ասեն. « արգարե բարեպաշտուհի ծնողն քո՝ 'ի ձեռն նորա « (իմա, իւր) չունակ աղօթիցն յափշտակեաց զքեզ « 'ի խառուէ ծովուս. ուստի և մեք ապրիմք՝ զերծա « նելով նորին աղագաւ և աղօթիւք || : Այլ զոր մեք եգաք՝ առաւել համաձայն է բանից անծաբանին. ըստ որոյ դնեն և Ճ. Ա. կմ գրիգոր երէց, և այլ պատմիչք. այլ է՝ թէ նոյն տեսիլ երևեալ իցէ մի ում 'ի նաւորդաց և գրիգորի միանգամայն:

(9) Դժոճարին է որոշել զտեղի և զԺմկ մկրտութե անծաբանին. քզի բարոնիոս դնէ՝ թէ անքմիջանայ ընդ հասանել 'ի նաւահանգիստ ելլապայ մկրտել իցէ. իսկ գրիգոր երէց, և անանուռն պատմիչ փոխադրուէ նշխարաց սքնն՝ ասեն լինել յետ բիւմ Ժմկաց 'ի գառնալ իւրում յաթենայ յերկիր իւր: Բարեպարոք բողանդեանն է զի չ միջինն ընթանայ, դնելով ոչ անմիջանայ, և ոչ զկնի գարձին յաթենայ, այլ 'ի միջոցի իմիջ պարապոյ,

ի զերծանիլ ի վտանգէ ծանր գետնաշարժութեան նախ
ք զբարեկամանալն թ բարաղի յաթէնս . և է զի ընա-
րէ ասել թէ յետ դարձին ի հայրենիս յեղիս հօրէ
իւրմէ իցէ մկրտել . * զի ում այլ ումեք ընծայէր (ա-
սէ) զայս պաշտօն || : Հոմաձայն է և բան Ճ . Բ . իբր
համաձայն և անհամաձայն այլոց . քի ի նախ զալեկոծու-
թիւնն ոչ գնէ ի գնալն յաթէնս , այլ ի դարձին յեղա-
գայ ի տուն իւր . և ապա յարէ . * և դադարել ծովն
,, նաւեալ հասին ի քաղաքն , և պատմեալ զանցս ան-
,, ցիցն հանգերձ կրկնակի տեղեամբն՝ հանգիպի եղ-
,, բօրն կեսարեայ . և ճեպեալ զինքն՝ փութաւ մկրտի,
,, ընկալեալ զգորշմ քնական նր հաւատոյն , կրօնաւոր
,, ըի վիճակի ի տեղւոջն՝ որ անուանեալ կոչի արիադ-
,, նու || : Ուստի կրկին խմաստ քաղի . առաջին՝ թէ
հասեալ ի քիքն , իմ ի կոստանդինուպօլիս , ուր հան-
գիպեցաւ եղբօր իւրում կեսարիոսի , անդ մկրտեալ
իցէ . և ապա եկեալ յարիազոն ի հայրենի կալոճած
իւր՝ կրօնաւորեալ իցէ : Եւ երկրորդն , թէ հասեալ
ի քիք իւր ի նազիանզ՝ անդ ընկալեալ իցէ զմկրտութեան
և կրօնաւորեալ յարիազոն : Չերկրորդս զայս գտա-
նեմք և ի Հ . ուր ասի թէ ի վերջին դարձին իւրում
յաթէնայ ի տուն իւր՝ կրեաց ալեկոծութի , և գնա-
ցեալ ի տեղին իւր՝ մկրտեցաւ :

(10) Այլ մեծ ևս գոճարութի կայ յորոշել զատի հա-
սակի անձաբանին՝ ի Ժմկի գնալոյ յաթէնս և դառնալ
ոյ և քհնյանալոյ , զորմէ կախին և հաշիւք ծննդեան
և վախճանի նր , կամ բովանդակ ամաց կենաց նորա :
Հիմն ամ գոճարութե հաստատեալ է ի կրկին հոմա-
ձայն Ժմկագրութիս , զորս վարէ նա ինքն անձաբանն .
քի ի նախ ի խօսել իւրում զընթացից ուսման իւրոյ
յաթէնս , և զբարեկամութեն թ բարաղի , յոսանաւոր
վարս իւր , համար . Ժ . ասէ բառիւքս այսոքիւք՝ ըստ
յունականին . * Եւ քիքն բիւմ Ժմկ մաշեալ էր ի բանս
(իմ յուսմունս), արդէն երեսներորդ ինձ գրեթէ այն
էր ամ || . ուր բարեպրօք իմանայ զերեսունամս ուս-
ման . իսկ յելսն յաթէնայ ասէ զնա լինել ծիւ սմաց :
իսկ բարոնիոս իմանայ զերեսուն ամ հասակին . թ նմին և
ի Հ . գնի թէ երեսնամեայ դարձաւ յաթէնայ : Աոյն
պէս իմանամք և զհոմաձայն կարծեցեալ բանս գրիգօ-
րի երկցու , որ ըստ այժմու յունական օրինակի գրէ
այսպէս , * զերեսներդն արդէն լցեալ ամ յուսմունս ,
այնմ ի հայրենիս զանձն պատասպարէր || . ուր ի հայե-

րէն թարգմանուէ չիք բառդ ուսմունք • այլ գրի այսպիսի •
 * և էր այնուհետև ամաց իբրև երեսնից , յորժամ եկն
 առ ծնողսն իւր || : Եւ այս երևի ստոյգ՝ թէ չկայցէ այլ
 ինչ ըզիմուի • Թող զի ոմա առաջին կարծեաց , նոյնպէս
 և երկրորդին օգտէ՝ ասելն անժառանգ յայնժամ զհայր
 իւր ծերացեալ գոլ :

Բայց անգրէն զայլ տարակոյս հանեն քննիչք • քղի գրէ
 երկրորդ նա ինքն անժառանգ անգէն 'ի համարն • Է , թէ
 հայր նր 'ի ստիպել զնա՝ լինել գործակից ինքեան յա-
 աջնորդութե նազկանդու , յորգորէր բանիւքս այսո-
 քիւք • * Չև ևս զայնչափ չափեցեր կեանս , որչափ էանց
 նոճիրագործուէց ինձ Ժմկ || : || ր է ասել՝ ոմա յայտ է
 անպաշար մտօք վերծանողաց , թէ ոչ են ամբ կենաց
 քոց այնչափ , որչափ ամս զքհնյական պաշտօն վարեւ
 է իմ • վնյ իբրև ժրագոյն կարօղ ես օգնել ինձ • և աս-
 տի յայտնի լինի՝ թէ անժառանգ 'ի քհնյուէ հօր իւրոյ
 է ծնել • և թէ 'ի քհնյանալ իւրում չէր անցել զքա-
 առանամենիւք , և յեպսանալն՝ չև էր եօթանասնամեայ •
 և այսպիսի անգրէն ստուգի՝ թէ նախայիշեալ երեսներդ
 ամս յաթէնս՝ յայտ առնէ զժամանակ կենաց նորա , և
 ոչ ուսմանն :

Այլ չգիտեմ զիւրդ լատին քննիչք զբառդ նոճիրա-
 գործուի առնուն աստանօր փխկ եպսուէ՝ առանց ընդ-
 քանս ինչ ածելոյ • վնյ և զելս իրացն չգտանեն • քղի
 բարոնիոս համարի զայս բան՝ չափազանցական ձև ա-
 սուէ լինել • և այլք յայլևայլ կարծիս բերին • մինչև
 հարկ համարի բաբեպրօք 'ի նոր հնարս ձեռնարկել՝
 գրելով այսպիսի • * Բանք հօրն գրիգորի առ որդին՝ որք
 ,, զամ քննիչս տագնապեն , եթէ գոյզն ինչ սրբագրուի
 ,, ուղղագրեացին , թոճի թէ դիւրաւ մարթին վերա-
 ,, ծիլ յայնպիսի միտս՝ որ ոչ օտարացի 'ի պատմուէ
 ,, և 'ի բանէ բազմամեայ գոլայն • ք է՝ եթէ զայն , որ
 ,, գրի • • • օսօս տիէլթէ թիսիօն էմի խռօնօս (որչափ
 ,, էանց զոհից ինձ Ժմկ) , համարեացուք այլազգ գրեալ
 ,, 'ի հեղինակէն՝ այսպէս • օսօս տիէլթ՝ էգիսիօն էմի
 ,, խռօնօս • զի յայնժամ իմաստ բանին լինի • որչափ
 ,, էանց ամաց ինձ Ժմկ || : Եւ թէպէտ անհետեւ զտա-
 նի այս իմաստ , (զի ո՞ր ոչ գիտէ՝ թէ որդին չունի զայն-
 չափ ամս՝ որչափ հայրն ,) բայց բաբեպրօք հնարի զա-
 աջս առնուլ այսր անտեղութե՝ ասելով թ իւրումն
 նախասպաշարման • * Եւ ոչ իսկ յանդէպս լինի առել
 ,, հօրն առ որդին , ոմա մարթ է կարծել ոմանց , թէ
 ,, չև

„ չեւ եւս հասեալ իցէ 'ի չափ հասակի իւրոյ . վասն զի
 „ բանն էր յղԳ՝ յանձն առնելոյ զանտեսութի եպստութե
 „ նազխանդութ . յորմէ որդին ազատ կամեւով կացուցաւ
 „ նեւ զանձն , որ էր յայնժամ հք ամաց . . . զհասակն
 „ իւր 'ի մէջ առնոյր իրաւամբք՝ թէ այժմ է ինձ դէպ
 „ թմկ ծնելոյ ան և զանձն իմ հոգաւոյ : Իսկ հայրն եւս
 „ առաւել իրաւացի պիտի առնէր առաջի՝ վն գողոյն
 „ իւրոյ իբր ճամեայ , ասելով՝ թէ գու հեռի ես յոյժ
 „ տակաւին 'ի ծերութենէ իմմէ . . . և այսպէս լուծանի
 „ կնճիռն , որ այլուստ անշուծանելի երևի || : Զայս
 „ այսպէս խօսի այրն բաղմախնդիր , քզի եդեալ է 'ի մօտ՝
 „ թէ յոչ գնեւ այսպէս՝ հարկ լինի յեպստութե հօրն գնեւ
 „ զծնունդ գրիգորի . որ է անտեղի :

Այլ մեզ չկայ ինչ հարկ զայդ գնելոյ . զի իմանամք 'ի
 բանից անտի ԹԺԱՐԱՆԻՆ՝ 'ի թմկս քհնյութե հօրն ծնել
 զնա գուլ յնջ ք զեպսութի . և ունիմք 'ի հաստատութի
 այսմ և զԺ . Բ . ուր յայտնի գրի՝ թէ յետ մկրտութե
 հօրն (յետ որոյ փութով քհնյացաւ նա ,) ծնաւ գրի
 գոր , և յետ նր կեսարիոս եղբայր նր , և այսպէս միաբա
 նին ամ կարծիք հաստատուեք : Գիտեմք՝ զի բաբեպրոք
 անգրանիկ գնելով զԹԺԱՐԱՆԻՆ , ուստի և երիցագոյն
 ոչ միայն ք զկեսարիոս , այլև ք զգորգոնա , միանգա
 մայն և չտալով բաւական թմկ 'ի քհնյութե հօրն մինչև
 յեպսութի , չգտանէ միջոց ծննդեան հարազատաց նր .
 բայց ասելի է նախ՝ թէ հաւանականագոյն է գնել ան
 գրանիկ զքոյր նր զգորգոնա , հայելով 'ի բան ԹԺԱՐԱ
 նին և գրիգոր երիցու՝ զոր նշանակեցաք վերագոյն՝ թէ
 նոռնի ցանկայր արու զաւակի . որ լը իմիք ենթադրէ
 ունել յնջագոյն զգուստր . և երկրորդ՝ չիք ուստեք
 յայտնի ապացոյց , թէ չիցեն բանի մի ամբ անցեալ 'ի
 քհնյութե հօրն մինչև յեպսութի նր :

Ո՛ւր և իցէ՝ բաբեպրոք յետ բղմս վիճելոյ , լը կարծեօք
 առաջի առնէ թմկագրութի այսպիսի . գրիգոր ԹԺԱ
 բանն և բարսեղ կեսարացի թոճին հասակակից . և եր
 կոքին ևս նախ ք զամն ամն 300 . ծնել . քզի յամի՝ 367 . ա
 լևորեալ կոչէ գրիգոր զբարսեղ . զոր չէ մարթ ասել
 լը հաշուի այլոց՝ որք իս ամաց գնեն զնա : և յամի ամն
 371 . մօտ 'ի վախճան հօր իւրոյ՝ կոչէ ԹԺԱՐԱՆԻՆ զանձն
 իւր ծերացեալ ալևոր . ուստի գէթ ք ամաց պիտէր
 լինել . բայց բաղմօք աւելի լը բաբեպրոքայ , որ գնէ
 աստանօր՝ թէ ԹԺԱՐԱՆԻՆ 'ի գալ իւրում 'ի կոստանդի
 նուպօլիս՝ էր աւելի ք ութսուն ամաց , զոր այլք հաղիւ
 ծե

Տէ դնեն : Աստանօր ասացի . Կ'ի ք հատ . մայիսի . քիչի
այլուր' Կ'ի ք հատ . մայիսի . երես . 218 . դնէ թէ
ածարանն 'ի դալ անգ 'ի կոստանդնուպօլիս' էր իբր Կ'
ամաց . և զայսմանէ ունիմ ասէ խօսել 'ի յաւելոճածս
վարուց ածարանին' 'ի 9 մայիսի , յետս նահանջելով
զիմ առաջին կարծիս վն աւելի գոլոյն ք զուժսուն ամս :
Բայց տակաւին յոյժ ծերացեալ դնէ զնա , որպէս թէ
ստոյգ համարել զկարծիս շոճիտայ' որ ասէ զածարա-
նէն . * յինսուն ամս հասակի և աւելի ևս ձգեալ ,
յերեքտասանեքդ ամի կայսերութե թէոգոսի զկեանս
ընգ մահու փնկեաց || : Այն է և դնէն բաբեպրոքայ
զվախճան ածարանին յամի ամ 391 . և զծնունդ նորա
յամի 299 . 'ի հեթանոսութե հօրն : Աւր ք հկնին բա-
րոնիոս 'ի վարս ածարանին' դնէ զծնունդ նորա լինել
համաձայն մեզ 'ի քհնյուէ հօրն , յերկրորդ ամի ժողո-
վոյն նիկիոյ , Կ'ի յամի ամ 326 . և վախճանել' մինչև էր
զանցեալ զ կք ամօք հասակին , Կ'ի յամի ամ 388 , կամ
389 . ք այլոց . 390 , կամ 391 : Թէպէտև վն հիւան-
դութեց իւրոց կանխեաց 'ի նմ' ալիք ծերութե , ուն ինք-
նին ածարանն վկայէ : Չայսոսիկ նշանակեցաք առ 'ի
ցուցանել զդժուարութե ստոյգ Ժմկագրութե . որով ոչ
լիցի զարմանալ ընթերցողաց , եթէ 'ի զնզն գիրս կմ
'ի զնզն դործս մի և նոյն հեղինակի զայլևայլ չափմունս
Ժմկի տեսանիցեն :

(11) Այսպէս խնդրունք տեսանին և 'ի քննութե Ժմկի
գնալոյ և կալոյ ածարանին 'ի կոստանդնուպօլիս : 'ի
Հ . դնի , թէ * գնաց սքն գրիգոր հրամանաւ սրբոյն
բարսղի 'ի կոստանդնուպօլիս || : Չնոյն ցուցանէ և Ճ .
Ա . կամ գրիգոր երեց : Բայց սակայն յայտ է 'ի բա-
նից ածարանին , թէ հարք ժողովոյն անտիրոքայ հրա-
մայեցին նմ' գնալ , յորում Ժմկի արդէն վախճանեալ
էր բարսեղ . այլ է թէ իմաստուք զհրաման բարսղի 'ի
տեսլեան , ք որում ստեպ երևեր ածարանին յետ մա-
հուն իւրոյ' խրախուսելով զնա 'ի վաստակիլ վն եկե-
ղեցոյ : Բայց զի' արասցուք զասելն Հ . թէ յաթոռն
կոստանդնուպօլսոյ եղաւ ածարանն դործակցութե
բարսղի կեսարացոյ , որ 'ի վք եղբօր նորա գրիգորի
նիւսացոյ և եթ ստուգի . զի նա էր մի 'ի հարց ժո-
ղովոյն կոստ' , և 'ի կամեցողաց զնտիլ ածարանին յա-
թոռն յայն : Այլ որք կենդանի դնեն զբարսեղ մինչև
ցայն Ժմկ , խաբին յայնմանէ' զի կարծեն թէ ածարանն
ներկայ լինելով մահու նք տաացել իցէ զարձանականն
նո .

հորին . և այսմ կարծեաց հեղինակ է Ճ. Բ. ուր գրի .
 թէ յեա գարձին գրիգորի յաթոռոյն կոստանդնուպօլ-
 սոյ յերկիր իւր , * յորժմ սքն բասիլիոս հանդերձել
 ,, էր բարի անոճամբն ննջել յանանց և յանծերանալի
 ,, կեանսն , գնաց գրիգորիոս առ նա 'ի կեսարիա , և
 ,, գրեաց 'ի թաղումն նր ներբողական ճառս , և դար-
 ,, ձաւ անգրէն յարիադոն || :

Այլ թերևս հիմն այսր վրիպակ կարծեաց լեալ իցէ
 հին աւանդութիւն այն ոմանց , զոր 'ի կիր արկանէ գրի-
 գոր երէց՝ յասելն վն Թաթևանին . * Երկոտասանամ
 կալ նմա 'ի բիւզանդիա՝ բանք են || . Ը որոյ և նիկե-
 փորոս պատրիարք 'ի տարեգրութե իւրում , և Հ . և
 Ճ. Բ. պարզապէս գնեն , թէ ժբ ամ հովոճեաց Թաթ-
 ևանն ղեկեղեցին կոստանդնուպօլսոյ : Աւր հարկ է ա-
 սել՝ թէ 'ի վաղուց հետէ վրիպակաւ գրչուէ մտեալ է
 թիւն ժբ , փխկ գնելոյ բ և եթ . զի նա երկու ամ և եթ
 ամբողջ նստաւ 'ի քաղաքի անդ մինչև 'ի լինել ժողո-
 վոյն կոստանդնուպօլսոյ . յորում ժմկի հրաժարեալ
 գարձաւ 'ի գւն իւր . ուն միաբան գրեն ամ Ժմկագէտք :
 Միայն և զայն կարէ ոք կարծել , թէ գործք Թաթևա-
 նին 'ի թգրական քաղաքի անդ թոճին զաւելի ժա-
 մանակ պահանջել . և բաւական չերևի երկեմեայ կի-
 եռամեայ Ժմկն եգեալ 'ի բարոնիոսէ . ինչ գալ նմա
 յամի 379 . և դառնալ 'ի 381 : Եւ սակայն նաև նոքա՝
 որք ժբ ամս ընծայեն , այնպիսի ինչ ասեն՝ որ ըստ աչ-
 լում ենթագրութե հարկաւ բ ամաց է նշանակ . քիչ
 գրի 'ի Ճ. Բ. այսմ . * Իսկ բարեօրաշտ թգրն (թէ ո-
 ,, դոս , զորմէ է բանն անգանօր) յոյէ առ բասիլիոս ,
 ,, և ծանուցանէ զվտանգն որ 'ի հերձոճածոցն , առա-
 ,, քել զայր ոք ճարտարաբան և իմաստասէր առ ինքն .
 ,, և առաքեալ զսա (զգրիգոր) սքն բարսղի . և դայ
 ,, հասանէ 'ի քաղաքն || . և գրծլ գրի իբրև երկրորդ
 գնալ . * աղերսիւ սքն բարսղի գնաց երանելին գրել
 ,, գոր 'ի կոստանդնուպօլիս 'ի կոչումն թգրացն վա-
 ,, ղենախանսի և թէոդոսի || :

Աւր ըհարկ ենթագրութե Ժմկագրաց ձեռնարկի այսմ .
 թէոդոս ոչ թգրեաց յնջ ք զամն մն 379 . և գրիգոր
 ոչ եկաց 'ի թգրական քաղաքի՝ անգր ք զԺմկ ժողովոյն
 կոստ . , որ եղև յամի 381 . ուրեմն եթէ առ թէոդոսիւ
 լեալ իցէ գալուստ Թաթևանին՝ ուն ամբին ընդունին ,
 ոչ լինին Ժմկք կալոյ նր 'ի կոստ՝ աւելի ք զմիջոց երկց
 ամաց . թնղ զի ոչ ոք ասէ զգրիգոր երկիցս եկեալ յեա

եմսուէ ի կոստ՝ . և ոչ ոք կենդանի գնէ զբարսեղ ի
 Ժմկս ժող՝ կոստ՝ : Զայս այսպէս ենթագրեմք և մեք ,
 վնյ և լսիալական աւանդուիս դասեմք զկարծիս Ծ.
 Բ . և որոց ձայնակից երևին նմին : Եւ սակայն զայն
 ևս ծանուցանեմք բանասիրաց , թէ ոմ պատմութիւնք
 հայոց պահանջեն առ թգրուք մեծին թէոգոսի զտաւ
 նամեայ Ժմկ աւելի քան զսովորական չափմունս Ժմկա
 դրաց , նոյնմ և ի պատմութիս հայրապետաց այնր Ժմկի
 երևի այս հարկ կմ գծոնարուի . որում եթէ հնարս
 գտանէաք , կարող էաք ասել յայնժամ՝ թէ Թաթանն
 տասն ամօք յնչ ք զկայսերանալ թէոգոսի առ դրա
 տիանոսիւ՝ եկեալ իցէ ի կոստ՝ այց առնել ուղղափա
 ռաց՝ ի թգրուէ վաղեսի և վաղենտիանոսի և ի թգրա
 կերպ զօրովարութե թէոգոսի , մինչդեռ կենդանի էր
 սքն բարսեղ . և թէ այլ ևս ամս երկու իբրև պատրիարգ
 կացեալ իցէ ի կոստ՝ ի բուն կայսերութե թէոգոսի
 զկնի մահուն վաղեսի : Այլ զի այս կարծիք անշուր է
 առ այլս , նմին իրի և մեք չունիմք հաստատել . և փափա
 քիմք գտանել զոք՝ որ գտցէ եւս այսպիսի խնդրոց :
 (12) ի Հ . գնի . * իջաւանեցաւ ի մատուռ սէյն անաս
 տասայ || , առեալ ի գրիգորէ երիցոնէ՝ որ համարի ,
 թէ տեղին այն էր յնչագոյն իսկ եկեղեցի փոքրիկ ի
 ձեռս արիանոսաց՝ նովին անոնամբ այիա անաստասիա ,
 սրբուհի անաստասիա՝ կմ սք յարուի կոչեցել : Բայց
 յայտ է ի բանից Թաթանին , թէ զառաջինն էր տուն
 ինչ , և վն անդանօր լինելոյ նորոգուէ ուղղափառութե՝
 զայն անուն ընկալաւ , որ թարգմանի յարութե կամ
 յարութենական . ուր և յետոյ շինեցաւ եկեղեցի վա
 յելուչ , և կոչեցաւ սբ անաստասիա կմ սբ յարութե :
 Բանք Թաթանին ի միում վայրի են այս . * Այն
 ,, տուն ի բարձրակատար դագաթն լերին ամբարձ զա
 ,, ռաջինն զբանն մոյ , որ նախ առ ոտս լերին երևէր .
 ,, և վնկ անաստասիա անուն ժառանգեաց . անաստա
 ,, սիա ասեմ՝ քրտնավաստակ ձեռին լմոյ գործ նշանա
 ,, լոր || . և յայլում վայրի . * խաղաղութե լք քեզ անաս
 ,, տասիա՝ ի բարեպաշտութե ընկալեալ զանուն , զի
 ,, դու վերականգնեցեր մեզ անդրէն զհաւատս || : Հա
 մաձայնին տյամ և բանք սողոմենոսի . է . 5 : Բայց այսու
 Թմիւ ասի յոմանց , թէ եկեղեցին այն կոչուր յանուն
 սրբուհւոյն անաստասիայ կուսին , զի նշխարք նք անդ
 ամփոփեցան՝ լք գրելոյ թէոգորոսի վերծանողի . իսկ
 Ծ . Բ . երևի զերկոսին կարծիս միացուցանել՝ գրե
 ւով

Ըով օրինակ զայս . * իջաւանեցաւ 'ի մատուռն փոքր և
 ,, արհամարհ՝ սրբուհւոյն անաստասայ . . . և մրդրէաւ
 ,, ցաւ զն սրբուհւոյն անաստասայ՝ եթէ յետոյ մեծաւ
 ,, ցուցանեն և գեղեցկացուցանեն , և անուանեն նր
 ,, յարուի, որ եղև 'ի Ժմկս լեռնի բարեպաշտ արքայի || :

ՎԵՐԻՔ ԵՒ ՎԵՐՅՈՒԹԻՒՆ

սքին Տրիփոնի վկային :

Ն. քեր. 2: Ն = Յ. և Տր եկւ. քեր. 1: Յ.
 քեր. 1: | . հոյեմբ. 10: Նաւնա. 1. Ն37 = Ն27:
 Նաւնաւոր. ել. 136: Ս'երաք. առ սոբիոսի .
 և այլն : (1)

ԲԵՐՈՍԵՆՆԱԿ ԵՒ
 նշանագործ վկայն քնի երանե-
 լին Տրիփոն (ըստ յունականին՝
 դրիֆոն , որ Թարգմանի գիրգ
 և փափուկ ,) էր հայրենեօք 'ի փուլգիայ
 գաւառէ 'ի գեղջէն սամուսայ (2) , որդի հա-
 լատացեալ հօր և մօր՝ ծնեալ 'ի սկիզբն եր-
 րորդ դարուն : Եւ մինչդեռ 'ի դեռաբող-
 բոջ տիսն էր , մեռաւ հայր նր . իսկ բարե-
 պաշտ մայր նր , և քոյրն երիցագոյն հասա-
 կաւ՝ սնուցանէին զմանուկն տրիփոն , և ու-
 սուցանէին խրատու իմաստութիւն . որ և հլու
 գտանէր յամի , և զարգանայր յուսումն բա-
 րեպաշտութե . քզի շնորհքն նայ էին 'ի վերայ
 ման-

մանկանն . և երեւեր 'ի տղայական հասակի
ունել զկատարեալ իմաստունի չափահասից .
մինչև լինել խրատտու և յորդորիչ հասա-
կակցաց իւրոց 'ի վարս բարիս բանի՛ն և օրի-
նակաւ իւրով :

Եւ էր գործ նր արածել զսագս առ լծի՛ն ,
որ մերձ էր 'ի բնակութի գեղջն . այլ սիրտ
նր հանապազ զվերինս խորհէր , և առաքիւ
նի մտօք հոգեւոր ջանից և աղօթից ստեպ-
կայր : Տեսանէին ընկերք նր , զի յորժամ
տկարանայր մին 'ի սագուց , յաղօթս կայր
տրիփոն , և առողջացուցանէր . մինչև 'ի լը-
նուլ երկոտասան ամաց հասակի նր՝ սկսաւ
նոր յայտնի առնել ամօցն զչնորհս բժշկուէ ,
զոր պարգեւեալ էր հաւատարիմ ծառային
իւրում 'ի մանկութի անտի . զի անունամբն
քսի ողջացուցանէր զամ ցաւազնեալսն , և
փարատէր զամ ցուս 'ի մարդոց և յանաս-
նոց , և հալածէր զդւան :

Եւ եղև յաւուր միում յանկարծակի խաւ-
ծանել չարաթոյն օձի զոմն 'ի մանկանց . որ
և 'ի դժնդակ հարունածոյն պաշարեալ և
թուլացեալ՝ անկաւ իբրև զմեռեալ . և 'ի
պատել զնովաւ ընկերացն՝ կարեկցելով և
արտասունելով , ժողովեցան և այլ բազմութիք
մարդկան , և ծնօղք նորա , և ողբս առեալ
լային ցերիս ժամս իբրև 'ի վր մեռելոյ : Իսկ
նորա հեծեծազին ձայնեալ՝ ասէր . օգնեա՛
ինձ ո՛վ տրիփոն եղբայր , աղաչելով զամ ,
զի ասրեցայց . քանզի քեզ տունն շնորհք
բժշկուէ յայ : Եւ իբրև ածին զնա առ օձաւ
հար

հար մանուկն , ամբարձ տրիփոն զաչա իւր
յերկինս , և կնքեաց նշանաւ սբջ խաչի ըզ-
հարեալն 'ի թուաւորէն՝ ասելով . \ ուսա-
տու տիեզերաց քո՝ կեանք և փրկիչ ազգի
մդկան , որ բժիշկդ ես հոգւոց և մարմնոց ,
բժշկեա՛ զվիրաւորեալս՝ սքանչելի անուճամբ
քով սբվ . զի կարօղ ես յամի հզօր զօրութե՛ք
քո նոր նա՛ծ իմ : \ Աւ իսկոյն յարեաւ մանուկն ,
և փառաւորէր ընդ նմա զնա՛ծ . և նա՛ ժողո-
վուրդն սքանչացեալ՝ գոհանային զնոնէ . և
խանդաղատեալ զտրիփոնի՛ն՝ սիրէին զնա ոնց
զծառայ նոյ : \ սկ նա ոչ որոնց զմանուկ մե-
ծամտէր , այլ՝ նոյ տայր զփառան . և օրնօրէ
առաւելոյր 'ի խորհուրդս բարեպաշտութե
և 'ի գործս առաքինութե : \ Այլ 'ի հռչա-
կիլ սնունան նո՛ր , մինչև փառաւորիլ յամցնայ ,
խորհեցաւ սբ պատանին խոյս տալ առ ժա-
մանակ մի 'ի գեղջէ անտի իւրմէ :

\ Աւ մինչդեռ յայս մտաց խորհրդի էր , ը-
նաւ և ձայն՝ որ ասէր նմա . երթ գնա՛ և
յայլ գիւղս և 'ի քաղաքս , և զհիւանդս նոց
բժշկեա՛ , և զցաւան փարատեա՛ : \ Աւ ահա
ետես տրիփոն , զի անցանէր առ նովաւ այր
ոմն ճնշորդ՝ նստեալ 'ի վր զբաւատու . բարւ
բառեցաւ առ նա պատանին , և ասէ . եկից
զհետ քո ուղևոր բարի՝ ուր և նա՛ծ հրամայեա-
ցէ : \ Աւ նա ասէ . եկ , բարի է որդեակ . զի
ետես զչնորհսն նոյ երեւեալ 'ի վր նո՛ր : \ Աւ
հանեալ զնա ը իւր 'ի գրաստ՝ գնայր խօսե-
լով ը նմա զճնշայն , և լսէր 'ի պատանւոյն
զշահս հոգւոց . հարցանէր 'ի նմէ բանս օգ-

տակարս , և լուծեալ զխմաստուն ասացուճածս
 նր՝ զարմանայր , եթէ զիարդ մանուկ գո-
 լով և կատարեալ բանս բարբառի : Այս ասին
 ինչ հիացմամբ հայեր ընդ նա այրն 'ի թիւ
 կունս կոյս , ետես զհրեշտակ այ՝ զի կայր
 առ տրիփոնի 'ի պահել զնա հրամանաւ տն ,
 և սոսկացեալ զարհուրեցաւ . իսկ սքն այ
 քաջալերեաց զնա բանիւք խմաստուն :

Այս մինչդեռ գնային նք , աղաղակէին դէք
 զկնի սքն , և ասէին . յսմ երթաս տրիփոն
 հալածիչ մեր , և քարոզ սրբութե . իսկ նա
 ոչինչ ետ պատասխանի : () այս ամ տեսեալ
 և լուծի առն ճակորդի՝ առաւել ևս 'ի հիաց-
 ման և յերկիւղի լինէր , և ասէր ցտրիփոն .
 սք՝ դ այ՝ եղէց քեզ ծառայ և սպասաւոր , զի
 արժանի եղէց ողորմուն տն : Այս նա ասէ .
 ծառայ քնի ես . սպասաւորեա՛նմա սրբութե
 և արդարութե . և կեցցես :

Այս իբրեւ եկին յօթեանս ուրեք՝ ագանել
 զայն գիշեր 'ի պանդոկի , գտին զպանդոկա-
 պետն հիւանդ 'ի սաստիկ ջերման տաղնա-
 պեալ . յայնժամ աղաչեաց զտրիփոն այրն՝
 որ ուղեկից եր նորա , զի ապրեցուցէ զհի-
 ւանդն . և սքն կնքեալ զնա նշանաւ խաչին
 քնի՝ ասէ , արի՛ կայ վաղվաղակի յանուն տն
 այ : Այս նոյնժամայն յարեաւ . և սկսաւ սպա-
 սաւորել նց , և եդ առաջի նց սեղան . և ե-
 ղև ուրախութի մեծ նմ՝ ընտանեաց նր , և
 փառաւոր առնէին զտր նովաւ :

Հարուցեալ առաւօտուն՝ դէմ եդեչ գնային
 'ի կեսարիա , աղօթելով 'ի ճակի սաղմոսիւք
 և

և օրհնութիւնք . և ահա գազան մի վայրենի վա-
րեալ 'ի դիւնաց՝ ահագին զայրացմամբ գայր
լըդէմ 'նց , ոտք թէ 'ի կորուսանել զնս : Այլ
տրիփոն ոչ դադարեաց յաղօթիցն , և ոչ հա-
մարեցաւ ինչ զցասումն գազանին . իսկ ըն-
կեր 'նք զարհուրեալ ճիչ բառնայր . և ասէր .
ապրեցո՛ղ զիս սքգ. 'այ : Այլ սքն ասէ . քաջա-
լերեա՛ , և մի երկնչիր . զի 'տր լը մեղ է . և
ամբարձեալ զձեռս իւր 'ի վեր՝ ասէ . Տ'ք 'սծ
ամենակալ՝ ձգեա՛ զսրահայնական աջ քո ,
և հալածեա՛ զերկիւղ դիւնական 'ի ծառայէ
աստի քումմէ . չար դեքն 'նկո՛ւն լիցին յա-
հաւորանունէդ քումմէ , յորմէ դողան 'սմ
արարածք . զօրացո՛ղ սա 'ի կամս ողորմութե-
քո , և մերժեա՛ զխռովեցուցիչն . զի զքեզ
փառաւորեսցէ աներկիւղ յամենաչար հոգ-
ւոյն : Այլ յասելնք զայս՝ զարհուրեալն քա-
ջալերեցաւ , և անվհեր ձայնակից լինէր
սքն յաղօթս : Այլ ասկա կնքեալ տրիփոնի
լըդէմ գազանին՝ ասէ . դարձիր 'ի տեղի քո՝
ուստի եկիր . և որք առաքեցինն զքեզ՝ 'նը
կո՛ւն լիցին , և իսկոյն փախստական եղև :
Աբրե մտին 'ի կեսարիա , վազեաց լառաջ
սքն դիւնահար մի , և ողորմագին գոչէր առ
տրիփոն , և ասէր . փրկեա՛ զիս ծառայդ 'այ
'ի պաշարմանէ թշնամւոյն՝ որ լլկէ զիս :
Հայնժամ գթացեալ սքն 'ի վր 'նք՝ յար-
տասուս հարաւ , և յոգւոյ հանեալ՝ կարդաց
առ 'տր , և ասէ . Ղառազայթ փառաց , և
պատկեր բարերարին 'այ՝ անշիջանելի լոյս ,
իրաւանց և արդարութե 'տր . ահեղ և փառաւ

ւորե՛լանուն քո ք'ս հալածեսցէ զայսդ չար
'ի ստեղծո՛ւածոյս քո • զի սրբեալ 'ի չարէն՝
զարարողդ օրհնեսցէ, որ կարողդ ես և հզօր
յամի, և կամեցող ողորմուէ: Աւ նոյնժա-
մայն լլկեալ դի՛ւին սաստկապէս զայրն՝ ել
'ի նմանէ, և ո՞նք փոթորկեալ հողմ ուժ գին
չքոտեցաւ յանապատն կոյս: Աւ զերծեալ
առն յայսոյն չարէ՛ փառաւոր առնէր զի՛տր,
և պատմէր ամցն զսքանչելիան ւնյ:

Իբրեւ լու՛աւ զայն այր ոմն նշանաւոր 'ի քա-
ղաքի նոյնօրինակ վտանգեալ 'ի դի՛ւէն, դի-
մեաց առ ոտս տրիփոնի, և աղաչէր զնա՝ զի
արասցէ նմա ողորմութի: Ասէ տրիփոն • ու
ղորմեսցի՛ քեզ լսողն վտանգելոց • և իբրեւ
մերձեցաւ առ նա և կալաւ զձեռանէ նորա,
շարժլէր զնա դէն և տազնապէր յոյժ: Այնու-
ժամ սաստեալ 'ի նա սբյն՝ ասէ • քեզ ասեմ
այս չար անիրաւուն՝ երկիր յահաւորէն ւնյ,
և ել 'ի դմանէ, և այլ մի ևս դարձցիս յայս
բնակութի: Աւ առժամայն ել դէն, և ո՞նք
ծուխ թանձրացեալ պակասեաց 'ի հողմոյ •
և այրն զդաստացեալ՝ դոհանայր զի՛տնէ և
զծառայէն ւնյ: Սոյնպէս բժշկեաց երանե-
լին տրիփոն և զդուստր առն միոյ 'ի նմին քա-
ղաքի աղօթիւք իւրովք:

Աւ հնչեաց այնուհետեւ լուր նր ը նամ քա-
ղաքն 'ի մէջ հեթանոսաց, եթէ պատանի
ոմն՝ որ խոստովանի զանձն ծառայ ւնյ բարձ-
րելոյ, նշանս գործէ մեծամեծս: Իբրեւ ե-
հաս բանն յականջս ուղկիոսի դատաւորի՝ որ
թէպէտեւ հեթանոս, այլ այր բարեսէր և
ար

արդարադատ , ցանկացաւ տեսանել զծա-
ռայն նոյ . և առաքեաց արս հաւատարիմս՝
ածել զնա . և իբրեւ բերէին զնա , ել դատաւ-
որն լեառաջ նոյ առ դուրս իւր , և ասէ ցնա .
բարի եկիր ծառայ նոյ բարձրելոյ : Սատաւ
խանի ետ երանելին տրխիոն և ասէ . նո՛ւ
բարձրեալն լուսաւորեացէ , զմիտս քո առ օգ-
տակարագոյնսն անձին քո : Ասէ ցնա դա-
տաւորն . մանուկ դուլով՝ ո՛րպէս զայդպիսի
չնորհս ստացեալ ունիս իբրեւ զայր կատա-
րեալ հոգւով , ո՞նք թէ հալածել և զդեւս՝ ի
մեղեանէ : Ասէ ցնա սքն . նո՛ւ արարածոց տո՛ւն
ոչ լը արժանաւորուէ իմոյ , այլ՝ լը ողորմու-
թեն իւրոյ այց առնէ՝ ի վերայ երկիւղածաց
անուճան իւրոյ , թէպէտեւ նոճաստք իցեն և
անպիտանք . ո՞նք զի զէսն խափանեացէ . զի
մի պարծեացի կարօղն մարմնով և գիտութն
իւրով առաջի նոյ : Վանդի և այս զօրութի
նոյ կամացն է , որով երբ և կամի՝ հալածէ
զդեւս և զցաւս՝ ի մեղեանէ . լընմին և զասլա-
կանագործ ազգմունս չար խորհրդոց , որք
զերեն և ընկղմեն զմարդիկ՝ ի խորս ասլա-
կանուէ չարեաց : Արդ արի և դու հաւատո՛ւ
յամենակալն նո՛ւ , և ստացիր ի նմանէ ըզ-
բարերարուէ շնորհս . զի ի ձեռն ճշմարիտ
հաւատոյ և անուրատ վարուց արդարութե
ժառանգեցես փոխանակ ազցաւոր և սնո-
տի ճոխութեցս զերկնից արքայուին , և զա-
նասլական բարիս , որ կայ սլահի հաւատա-
ցելոց սքց և արդարոց՝ անհամեմատ լուսա-
ւորուի և պայծառուի ի քս յս :

Այլ յասել դատաւորին , աղօթեալ վ'ն իմ ,
 զի ո՞նց ասացերդ՝ եղիցի • յաղօթս եկաց սքն
 տրիփոն , և ասէ • իմանալի՛ զօրութի լուսաւ
 ւորեալ զոս լուսով անգիտութե՛ն՝ ձգելով 'ի
 խաւարէ 'ի լոյս , որ լուսաւոր առնես զառ
 քեզ հաւատացեալս • զի լուսով քո տեսաւ
 նելով զլոյս ճշմարտունե՛ն՝ փառաւորեացէ ըզ
 քեզ ճշմարիտդ անձ : Այլ յայնմ հետէ անձայ
 ին տունչուք ծագեաց 'ի նա լոյս անգիտու
 թեան , և դարձաւ 'ի սք հաւատս • և կայր
 մնայր ահիւն այ 'ի բարեպաշտուն վարս :
 Այն աշտորիկ ածին առ երանելին հիւանդ
 մի ջրգողեալ՝ անյոյս 'ի բժշկական դարմա
 նոց • որ հայցէր և աղաչէր զսքն , զի աղօթս
 արարեալ բժշկեացէ զնա յանուն այ իւրոյ :
 Այլ սքն կարեկից լեալ նմա՝ արտասուօք և
 հառաչանօք կարդաց զանուն նոն • և յուշ առ
 նելով զբժշկութիս փրկչին՝ զոր կատարեաց
 նա 'ի վր երկրի , խնդրէր 'ի նմանէ՝ գթալ
 'ի վր ախտացելոյն , և տալ առողջութի ի
 մեծի ողորմութե իւրում • զոր և ընկալաւ
 իսկ 'ի նոն բարեխօսուք իւրով զառողջու
 թի նորա :

Այլ զի մի զեղցի զնովաւ ամբոխն , ջանայր
 երանելին մեկուսանալ յառանձին բնակու
 թի • և հանապազորդ աղօթիւք և պահոց
 պնդուք անցուցանէր զամժամանակս իւր ,
 և ամարդար կրօնիւք խոկայր յօրէնս նոն 'ի
 տունէ և 'ի դիշերի : Նոք որ նախանձեալ
 մախացօղ բանսարկուն՝ մարտ սաստիկ յա
 ըուցանէր ըդէմ սքն ազգի ազգի փորձա
 նօք •

նօք • այլ նա շնորհօք նոն անգործ առնէր ըզ-
պատերազմ չարին :

Եւ եղև 'ի միում յաւուրց' դիմեալ գայր առ
նա կին մի կոյր և կարկամեւ յայսոց չարաց ,
շտապ ընթացիւք յանդուգն և անհեթեթ
վարեալ 'ի դիւնաց • զոր տեսեալ տրիփոնի՝
զարհուրեցաւ զառաջինն • և ասէ • ո՞վ ես
դու , և ուստի՞ դաս : Եւ կինն • ես եմ ըն-
դունարան այսոց բազմունէ • ածեալ յանա-
պատէ եկեալ կամ առաջի քո : Եւ սկսէն ա-
սէ • ընդէր եկիր այօր • և նա ասէ • գիտա-
ցի զգորութի նոյ շնորհացն որ 'ի քեզ • արդ-
դթա՛ և օգնեա՛ ինձ : Յայնժամ ելաց սքն
նոյ դառնապէս 'ի վր թշուառացելոյն • և
յաղօթս եկաց արտասուօք առ նոր 'ի բազում
ժամս • մինչև վտանդեալ դիւնաց յաղօթից
նր՝ այլ և այլ ձայնս արձակէին զարհուրա-
կանս : Եւ աստեաց 'ի նո սքն , և ասէ • յա-
նուն նոն զօրութեց հալածեալք 'ի դմանէ՝
այլ մի ևս լիցի ձեզ իշխանութի տիրել դմա :
Եւ սկսէ քն աղաղակէին շփոթեալ յահէ նոն ,
և ասէին ցորիփոն • փոխանակ զի հալածե-
ցեր զմեզ աստի , երթամք 'ի հռովմ , զի և
անդ գայցես ահամայ : Յայնժամ առեալ
սքն 'ի ձեռս իւր զնշան խաչին քօի՝ զոր կրէր
ք իւր , կնքեաց 'ի վր կնոջն • և առժամայն
գտաւ զգաստացեալ 'ի դիւնացն , և առող-
ջացեալ 'ի ցաւոցն • և որք տեսինն՝ մեծա-
ձայն օրհնէին զնձ զպարգևօղն բարեաց 'ի
ձեռն ծառային իւրոյ :

Եւ սկսէ քն երթել 'ի հռովմ՝ սկսան լլկել
զկին

զկին ուրումն դատաւորի քաղաքին , որում
անուն էր պրոկղ . և ՚ի սաստիկ տանջել զնա
այսոցն չարաց՝ ոչ ուստեք հնարս գտանէր
մխիթարուն . բայց դեքն աղաղակ բարձեալ
ասէին . եթէ ոչ գայցէ տրիփոն աստ , ոչ ե-
լանեմք : Ապա առաքեցան խնդրակ քյայլ
և այլ տեղիս՝ տեսանել , եթէ կայցէ՞ որ ու-
րեք տրիփոն անուն նշանագործ՝ դիւաց հա-
լածիչ . և իբրև բազում հարցաքննութիւն
զէին , լուան եթէ ՚ի կողմանս կեսարիոյ
հնչի համբաւ նր . մինչև եկեալ գտին զնա
անդ . և առեալ տարան ՚ի հռովմ փութով
մեծաւ : Այլ իբրև մոծին զերանելին ՚ի
տուն վշտացելոյն , աղաղակել սկսան դեքն ,
և ասել . եկիր և աստ հալածել զմեզ . և յո՞
փախիցութեան քոց : Այլ ասէ սքն . յա-
նուն իմն զօրութեց՝ որ զօրացոյց զիս ՚ի վերայ
ձեր , անգոր եղեալ հալածեսցիք ՚ի խաւարն
արտաքին , որ պատրաստեալ է ը չարութե-
ձերոյ յամցնց փրկէն . և անդէն սրբեցաւ
կինն յայսոց պղծոց , և փառաւոր առնէր
զանձն տրիփոնի : Հայնժամ խօսեցաւ սքն
բանս բազումս վր ուղիղ հաւատոց և գոր-
ծոց բարուն առ նամ ընտանիս տան նորա . և
փութացաւ մեկնիլ ՚ի քաղաքէ անտի , զի մի
տարածեսցի անուն նր :

Այլ տեսեալ եթէ ուր և երթայ , ոչ զերծաւ
նի ՚ի գովութե մարդկան , խորհեցաւ դառ-
նալ յերկիր հայրենեաց իւրոց , և յառաջին
գործս իւր կալ ՚ի նունաստուն : Այլ իբրև
դարձաւ անդր , ընթացան առ նա բազմութիւն
ԻԲ բնա

բնակիչք տեղւոյն՝ կարօտեալ սրբունք նր .
 և բերին առ նա զհիւանդս և զախտաժէտս .
 և աղաչէին՝ զի որ օտարաց առնէ բարիս , մի
 անխայեացէ և իւրայոցն տալ . և նա յակա
 մայ կամս զիջաւ 'ի հայցո՛ւածս նց . և աղօ
 թիւք բժշկեաց զբազումս :

Ինդ ժամանակսն ը այնոսիկ թգրեաց 'ի
 հռովմ գորդիանոս կայսր . որոյ էր դուստր
 մի համանուն՝ գորդիանէ , զգօն և իմաս
 տուն՝ վարժեալ փիլիսոփայական գիտութե ,
 և երեւելի գեղով . և այն ինչ խորհէին յո
 լովք 'ի թգրական զարմէ՝ առնուլ զնա , ան
 ակնկալ աղէտք 'ի վր աղջկանն հասանէին .
 զի հարեալ յայտոյն չարէ՝ մոլեգնել սկսաւ .
 աղաղակէր , և կարդայր զտրիփոն յանունա
 նէ՝ ասելով . օգնեա՛ ինձ աղօթիւք քո սքզ
 ւոյ : Իսկ թագաւորն և թագուհին ահաբե
 կեալք խուզէին , թէ ո՞վ իցէ տրիփոնն . և
 պատմեցաւ նց՝ թէ այն է , որ երբեմն արար
 բժշկուի 'ի քաղաքի աստ , և այժմ դարձեալ
 է յերկիր իւր 'ի փռիւգիս : Հայնժամ ար
 ձակեաց կայսրն արս հաւատարիմս փութաւ
 նակի գտանել զնա , և բերել առ ինքն պատ
 ո՛ւնով . և նոցա որոնեալ բազում քննութե՝ ե
 կեալ գտին զնա 'ի գեղջ նորին , զի արածէր
 սագս մերձ 'ի լիճն . և տեղեկացեալ՝ եթէ
 նա է , զոր ինդրէինն , ոչ կարէին հաւատալ
 հայելով 'ի նո՛ւաստ կերպարանս նր : Աւ իբ
 րե հարցին ցնա , թէ դո՛ւ ես տրիփոնն , ոչ
 իշխեաց ծածկել զսոնձն . զի 'ի նոնէ աղղեալ
 էր նմա երթալ ընդ նոսա , և մի յապաղել .

վայ և ասաց, թե ես եմ:

Սպասե՛ք ինձ, և հանեալ յերիւար՝ փուռ
 թացուցանէին ընդ հրամանի թգրին, ծանուցանելովն մզպատճառս երթալոյն՝ որ յայտնի էր նմա: Այնչա՛ս 'ի ճակատին ոչ դադարէր աղաչել զմեծ, զի բժշկեսցի դուստր թգրին նախ քան զմտանել իւր՝ ի քաղաքն. զի թերեւս դիւրաւ զերծանիցի յամբոխից մեղկան: Այնչա՛ս 'ի մերձենալ նորա 'ի հռովմ երկցաւուրց ճակատ, սկսան դեքն շփոթմամբ մեծաւ դղրդիլ, և աղաղակել. արի՛ք ելցուք 'ի յաղջկանէ յայսմանէ, զի գայ տրիփոն հայնել զմեզ 'ի բնակութիւնս, և հալածէ զմեզ ուր չէ մեր կամք: Այնչա՛ս անդէն լկեալ զաղջիկն՝ ելին 'ի նմանէ. և առողջացաւ աղջիկն: Այնչա՛ս երկցաւուրց՝ իբրեւ եկն տրիփոն, հաւատաց թագաւորն՝ թե 'ի ձեռնս քննարար անձ բժշկութիւն դատերնք. և մեծարեաց զսքնս առաջիմամ մեծամեծաց իւրոց: Այնչա՛ս սկսաւ թախանձել թգրն զտրիփոն՝ ցուցանել նմա, թե զինչալիսի ոգի չարութիւն, որ մտանէ 'ի մարդիկ նեղել զնս մարմնով և հոգւով. վայ և ասէր, աղաչեմ զքեզ ծառայող անձ՝ զի ցուցցես մեզ զդէմն, որ չար չարէր զդուստրն իմ: Այնչա՛ս խնդրեալ ժամ 'ի թագաւորէն աւուրս եօթն, պահեաց ըզշաբաթն ողջոյն, և եկաց յաղթութս զտիւ՛ և զգիշեր արտասու՛օք և պինդ հաւատովք, զի կատարեսցէ անձ զինչդիւր թգրին՝ յանդիման առնելով երեւելի օրինակաւ զգաղստամարտ թշնամւոյն զչարութիւն՝ առ 'ի զգուշութիւն տեւ

սողաց : Աւ եղև 'ի կատարիլ աւուրց ժա-
մադրուեն' կոչել զնա թգրին մեծաւ պատ-
ռւով դարձեալ աղաչէր զնոյնս :

Հայնժամ ասէ սքն առաջի բազմուէ ատե-
նին , (ուր ժողովեալ էին հեթանոսք և հա-
ւատացեալք .) Վեղ ասեմ այս չար , զի՞նչ
և ոք իցես՝ երևեսցիս . զի յայտնի լիցի ամյն
դադտնորոգայթ խորամանկութի քո : Աւ
նոյնժամայն եկն եկաց 'ի միջի մին 'ի գլխաւ
ւոր դնդէ անտի դիւաց , ի նմին և արքա-
նեակք նր՝ օրոց մտեալ էր 'ի դուստր թաւ
դաւորին , կերպարանեալ օրն զշուն՝ հրե-
ղէն աչս ունելով , և զգլուխն ի երկիր քար-
շելով : Ասէ սքն ցղեն . յոր սակս մտեր 'ի
դուստր կայսեր չարչարել զդա : Ասէ դեն .
հայրն իմ առաքեաց զիս հանդերձ ընկերօքս՝
չարչարել զդա այդպէս . զի ցուցցուք յան-
ձին դորա՝ զոր ինչ առնեմք 'ի հոգիս բազ-
մաց :

Տրիփոն ասէ . և ով է հայրն ձեր , և զի՞նչ
գործ նր : Վեն ասէ . սատանայ՝ հակառակ
բարւոյ , և չարին յորդորիչ . որ յափշտակէ
զխորհուրդս բարեպաշտուէ 'ի մարդկանէ ,
զանձսիրուի , զսրբութի և զարդարութի , և
տնկէ զխորհուրդս անանձուէ և անօրէնուէ
և հայհոյութե . և արհամարհանօք արհաւ-
մարհել տայ զհաւատս և զարդարուէ վարս ,
զոր պետրոս և պօղոս քարոզեցին 'ի քաղա-
քիս յայսմիկ , և ի նմ տիեզերս հանդերձ
այլովք առաքելովք : Աւ ուսուցանէ մեզ՝
ոչ միայն խորհրդովք պատրել զմարդիկ ,

այլ և գործովք չարուէ . որով մոլորեցուցա
նէ զհաւանեալսն՝ ի բազմամեծութի, ի սպա
նութի, յազահութի, յամբարտաւանութի, և
յամ տեսակս չարուէ մերոյ՝ զոր գիրք ձեր
պատմեն ձեզ . և ահա զայսոսիկ տամք կա
տարել մարդկան խորհրդով և բանիւ և գոր
ծով, հեշտութե քարշեալ զամենեւին յարդա
րութե՝ ի մեզս . զի հայրն մեր չարարար է,
և մեք արբանեակք չարին : Ասաց առ ար
դարս՝ ոքք սիրեցին զմեծ, տկարանամք առ
նել ինչ, և անզօրք առ միտս նոց լինիմք . այլ
միայն առ խոնարհեալսն ի կամս մեր և ի
ցանկութիս երկրաւորաց զօրանամք : Ահա
ասացի քեզ զայս մեծ ոչ ի կամաց, այլ՝ ա
կամայ զճշմարիտն խոստովանելով, կշտամ
բեալ ի հրեշտակէ մոյ . զի թէ չհարկեր զիս
ի սոյն հզօրն, զիմ սովորական թակարդն
ի կիր սրկանէի . զի ոչ բնաւին առ մեզ ճշ
մարտութի քարոզի, այլ՝ ստուի, զի կարաս
ցութ որսալ զմարդիկ ի կորստեան վիհն և
յանշիջ հուրն :

Այլ զայս լուեալ թիւրին և մեծամեծացն՝
զարմացեալ հիացմամբ փառաւորէին զմեծն
տրիսիոնի . և բազումք ի լսողացն հաւատա
ցին ի քո զօրութեք սքանչելեաց տն . և հա
ւատացեալքն առաւել հաստատեցան ի հա
ւատս ճշմարտութե : Այնժամ ասէ սբն
ցդեւն . երթ յետս այսուհետեւ հակառա
կորդ ճշմարտուէ, որ յակամայս զճշմարիտն
խոստովան եղեր . և անդէն չքոտեցաւ այսն
չար ի միջոյ ատենին : Այլ թիւրն մեծարեաց
զեւ

զերանելի այրն Խյ, և ետ նմա ինչաքազումս
 ոսկի և արծաթ . և նա ոչ կամէր առնուլ .
 և բռնադատեաց զնա յոյժ , մինչև ամաչել
 սթյն . և առեալ բաշխեաց Խարօտելոյ . և
 ապա դադտագնաց եղեալ՝ եկն՝ ի տեղի իւր :
 Եւ այսորիկ մեռաւ . թգրն գորդիանոս՝ որ
 խաղաղութք էր ը քրիստոնեայս . և յաջոր-
 դեաց ի կայսերութե փիլիպպոս , որ և ը
 նմին օրինակի և առաւել ևս յանգորրու ու-
 նէր զհաւատացեալս . մինչև թգրեաց զկնի
 փիլիպպեայ՝ դեկոս ⁽³⁾ , այր անագորոյն՝ մո-
 լեալ ի կռոցն պաշտամունս : Սա յարոյց հա-
 լածանս ի վերայ քրիստոնէից ը նմ երկիր
 Խորութե իւրոյ , հրաման տոճեալ յնմ գա-
 ւառս և ի գիւղս , զի որք ոչն պաշտեն ըզ-
 կուռս՝ չարաչար տանջանօք վախճանեացին :
 Եւ ընկալեալ պաշտօնէից նորա զհրամանն
 զայն՝ խոշտանգէին և նեղէին զհաւատա-
 ցեալս , զի հնազանդեացին կորստական հրա-
 մանի թագաւորին :

Եւ այնմ Ժմկի նստէր դատաւոր ի նիկիա քա-
 ղաքի ⁽⁴⁾ ակիւղինոս կմ ակոճիղինոս եպար-
 քոսն ⁽⁵⁾ , ծարաւի արեան քրիստոնէից . ու
 րոյ ծանուցեալ վասն երանելոյն տրիփոնի՝
 թէ ի ձեռն վարուց և սքանչելի գործոց իւ-
 րոց դարձուցանէ զբազումս ի կռապաշտից
 ի քրիստոնէութի , և զհաւատացեալսն հաւ-
 տաւորն և անդրդոճելի պահէ , առաքեաց
 զինոճորս ձերբակալ առնել զնա , ո՛ւր և գը-
 տանիցեն , և ածել յատեան : Եւ զի ոչ էր
 պարտ թաքել լուսաւոր անձինն ի խաւա-

ըի , ըմբռնեալ զինոճորացն զսքն տրիփոն՝
ածին կապանօք 'ի նիկիա յատեան եպար-
քոսին ոնյ զմահապարտ ոք :

Եւ զհարց զնա եպարքոսն , և ասէ . այր դու՝
զի՞նչ անուէն է քո , և որոյ բախտի ես : Մ-
սէ երանելին . տրիփոն անուէն է իմ 'ի ծնու-
ղաց , և քրիստոնեայ 'ի շնորհացն հաւատոյ .
այլ և յազատ ազգէ , եթէ քեզ թոճեացի
ինչ մեծ : Մսէ եպարքոսն . և ոչ լոճար ըզ-
հրամանս թգրին՝ որ յազադս քրիստոնէից ,
հրով և սրով և այլ ևս դառն տանջանօք մատ-
նել 'ի մահ : Մսէ երանելին . եթէ արժա-
նի ինչ մահաւ գործեալ է իմ , ոչ հրաժարեմ
'ի մեռանելոյ : Մսէ եպարքոսն . և զի՞նչ
այլ չարիս ասիցես քան զայդ , զի ապախտ
արարեալ զարքունի հրամանաւ՝ մոլեղ կաւ
զհետ կրօնից քոց , և զայլս ևս մոլորեցու-
ցանես . և արդ զգաստացել զոհեա՝ նծոցն ,
և պաշտեա՝ զնս՝ ոնյ և մեք . և սիրելի լինի-
ցիս թգրին և մեծամեծաց նորա : Մսէ սքն
տրիփոն . հաստատեալ եմ 'ի ճշմարիտ հա-
ւատսն՝ որ 'ի հայր և յորդի և 'ի սք հոգին ,
և անշարժ կամ մնամ 'ի խոստովանուէս յայս
միկ : Մսէ եպարքոսն . մի՛ ըվայր բարբառիր
զայդպիսի բանս 'ի լսելիս իմ . նախ քան ըզ-
չարչարանս ըունել՝ հաւանեա՝ ասացելոցս ,
և զոհեա : Ստատասխանի ետ սքն . զիմ չար-
չարանս՝ զոր ածելոց ես 'ի վք իմ , յօժարու-
թք ընդունիմ վս սիրոյն նյ :

Օ այս լոճեղ եպարքոսին՝ հրամայեաց ցաւ
մամբ մեծաւ բորբոքել խարոյկ , և կախել
զսքն

զորն 'ի վր Տրոյ . զի թերևս առ կսկիծ ցաւոցն մեղմասցի ասէ 'ի խստութե արտի իւրոյ : Աւ եկաց երանելին այնպէս կախեալ զօրն նամուրախ արտիւ . և առ նմ աղօթմամատուցանէր : Տեսե՛լ բռնաւորին զժուժկա լութի սքն . հրամայեաց զմարմին նր արով խոցոտել . և հարկանելին զերանելին սուսեւրօք յամ կողմանց . մինչև պատառոտիլ նամարմնոյն , և բանալ վտակաց արեան ցոռդ գանել զերկիր . իսկ սքն հաստատուն պա-

հէր զխորհուրդս իւր առ նմ :

Աւ իբրև ժամք երեք անցանելին 'ի չար և 'ի դառն տանջանսն , վաստակեցան ձեռք դահճացն , և զի սքն զոճարթ կայր տակաւին , զարմացեալ էր բռնաւորն , եթէ զիանդոճ կնճիւռ երեսաց , և ոչ յոգւոց հանել , և ոչ այլ ինչ նշան նեղսրտութե նշմարի 'ի նմա , այլ սքանչելի լուռի զոճարթութե երեսաց : Ապա ասէ ցորիփոն . եթէ արդարև զղջացա՞ր 'ի մեծամտութեդ յայդմանէ . զի ոչ ոք

կարէ կալ ըդէմ թգրական հրամանի :

Ասէ սքն . երկրաւոր հրամանաց՝ որ ըդէմ երկնաւորին , բազումք ընդդիմացե՛լ յաղթեցին , և առին զպսակն յանմահ թագաւորէն . վայ և ես յուսացեալ եմ 'ի զօրութի անմահին , և հաւատամ յաղթելքում բռնութեդ և թգրին , և խորհրդակցին ձերոյ սատանայի . և ոչ պաշտօնատար լինիմ դիւն , որ յորդորէ զիշխանս Յիս գործել զհաճոյս իւր զլցեալսն նամ անիրաւութե , զի յաւիտենական տանջանացն հաղորդս արասցէ , որ պատ-

րաստեցաւ նմա և հնազանդեւ լոցնր յարդար
 դատաւորէն : () այս լուեալ բռնաւորին՝
 առաւել ևս ՚ի բարկութի բրդեցաւ . և զի էր
 ձմեռն խիստ և ձիւն յոյժ , հրամայեաց տա-
 նել զտրիփոն , և ընկենուլ ՚ի դաշտ մի ցրտա-
 յին , և ասաց բազմութե զինուորաց ձիւն
 թաց առնել ՚ի վրնր՝ առաթուր կոխելով .
 և արարին այնպէս : Իսկ սքն յայնպիսի ա-
 հագին կիրս տանջանաց ուրախութե սրտի
 գոհանայր զայ . և իբրեւ բազում ժամք ան-
 ցանէին վտանգիցն ՚ի վրնր , կարդաց սքն
 առ տէր , և ասէ . տէր մի համարիր սոցա
 զայս մեղս . զի ոչ գիտեն զինչ գործեն : (6)
 Եւ այսորիկ միւսանդամ կացուցին զնա
 յատենի . և ասէ ցնա բռնաւորն . եթէ ոչ
 զգաստացար յայդպիսի մտաց , և ես յաւե-
 լից այլ ևս ՚ի չարչարանս քո . և ապա բար-
 ձից ՚ի քաղցր կենացս : Իսկ սքն տրիփոն . ես
 չնորհօքն քո զգաստացեչ էի , և եմ իսկ . և
 ուրախ եմ ՚ի չարչարանս՝ որ վստօն , որչափ և
 յաճախեսցես . զի բոլոր չարչարանօք բազ-
 մասցին ինձ պարգեք ՚ի յաւիտենական թա-
 գաւորէն : Եւ տեսեալ բռնաւորին զհաս-
 տատուն միտս քաջ նահատակին , ասաց տա-
 նել զնա ՚ի բանտ , թողացուցեալ առ վայր
 մի առանց տանջանաց . զի թերեւ ինքնին
 ասէ դարձցի և հաւանեսցի կամաց մերոց :
 Եւ յետ աւուրց ինչ ետ բերել զնա յատեան ,
 և ասէ . վարժեցար դու՝ ոնկ կարծեմ , և օգ-
 տեաց քեզ յոյժ ներումն Ժովի՝ զոր թողա-
 ցուցի ՚ի տանջանացդ , դառնալ ՚ի մոլորութե
 քում

քուամի՛ն 'ի պաշտօն դիցն : Ասէ սքն սրի
 փոն . անդասին 'ի մանկուէ իմմէ խրատե՛լ
 և վարժեալ էի , և վստայն արհամարհեցի
 զկուռս , և սիրեցի զսփոքո՛ր արար զերկինս
 և զերկիր և որ 'ի նստ արարածք իցեն . զնա
 օրհնեմ և փառաւորեմ և երկիրպագանեմ ,
 և 'ի պատուհիրանս նր կամ յոյժ . զի որ ու-
 րանայ , ուրացեալ լիցի աւաջի հրեշտակաց
 անձն՝ որ յերկինսն են :

Առ այս սրտմտե՛լ բռնաւորին՝ հրամայեաց
 բերել բեռնս երկաթիս , և ցցել յոտս նր .
 և այնպէս ը փողոց քաղաքին ընթացուցաւ
 նէին 'ի վր ձեանն զօրն անձն (7) : Սակայն և
 ոչ այնպէս վտանգե՛լ լինէր քաջնահատակն
 քնի . այլ կայր մեծաւ ուժով 'ի հաւատա-
 հաստատուն՝ առնուլ զկեանսն յաւիտենից :
 Սակ բռնաւորն զարմացեալ ը ժուժկալուի
 սքն՝ այլազգ տանջանս զմտաւածէր . հրա-
 մայեաց մերկացուցանել զնա , և կապել
 ձեռս 'ի յետս , և հարկանել զնա գաւա-
 ղանօք արանց տասանց . և ոչ այնպէս մար-
 թացաւ խոնարհել զսքն 'ի կամս իւր :

Ապա հրաման ետ այրել ջահիւք զկողս նր :
 Աւ մինչդեռ յայն տանջանսն էր երանե-
 լին , տեսանէին զսքն յոլովք 'ի հաւատա-
 ցելոց լուսով պայծառացեալ , և անպատմե-
 լի գեղեցկութիւն զարդարեալ . քանզի ծա-
 գեաց լոյս 'ի վր սքն , և երևեցաւ ծաղ-
 կեայ պսակ 'ի գլուխ նր . և դէմք նր լուսա-
 փայլ ճառագայթէր (8) . և տային օրհնութի
 անձն : Սակ սքն անամբարձեալ զձեռս իւր յեր-
 կինս

կինս 'ի բազկատարած կախաղանին՝ աղօթեց և ասէր . Տէր անձ յս քո , մի զօրասցի 'ի վր իմ չարն գործակցօք իւրովք չարչարել զիս և խոտորել 'ի քո կամացդ . այլ արժաւ նաւորեալ զիս մտանել 'ի թիւ ընտրելոց քոց հօտից , շնորհելով զանապական պսակն՝ զոր խոստացար ծառայից քոց սբօց : Յայնժամ ասէ ցնա բռնաւորն . զի՞նչ ունիս ասել , կի՞մ զի՞նչ 'ի մտի եղիւր առնել՝ որ այդպէս պընդեցար 'ի կամաւոր չարչարանս և 'ի մահ . արդ անդէ ասա , հնազանդիս հրամանաց ինքնակալի : Ասէ սբն տրիփոն . բազում անգամ լուար յինէն , և զի՞ այլ հարցանես . կենդանի է անձ՝ որ յերկինս է . զնա միայն պաշտեմ , և երկիւղ իմ 'ի նմանէ է և եթ , և ոչ յայլ ումեքէ :

Օայս ան լուեալ եպարքոսին , և գիտաւ ցեալ զանչարժ միտս նր , եհատ 'ի վր սբն վճիռ մահու . և հրապարակախօս եղել աւսեր . Օտրիփոն փռիւգացի , որ հրամանաւ կայսեր վսքրիստոնէութե բազումս չարչարեալ , և ոչ հաւանեալ հրամանաց ինքնակալին , հրամայէ արքունական դատաստանն սրով սպանանել :

Իբրեւ ածին զսբն 'ի տեղի կատարման , հաւանեցոյց զդահիճսն ներել նմա առ ժամանակ մի . և ամբարձեալ զձեռս 'ի վեր՝ եկաց յաղօթս առ տր , և ասէ . Վոհանամ զքէն տէր ամենակալ , որ առաջնորդեցեր ինձ 'ի մանկուէ իմմէ՝ գնալ 'ի ճնշս արդարութե , և առնել զկամս քո բարիս . և ետուր շնորհս , և

և զօրուի 'ի վր' դիւնաց' հալածել զնս բաւ
 նիւն քով. և յաղթօղ երևելի ցուցեր զծառայ
 քո առ պատերազմութեանս նս, և նկուն արա
 րեր զնս և յամօթ նմ ուրեք : Արդ խնդ
 րեմ 'ի քէն տէր, զի և յետ կատարման իմոյ
 կացցէ և մնացցէ այս շնորհք ողորմութեդ քո
 առ վտանգեալն յայտոյն 'ի հաւատացելս,
 որ յիշեն զանուն ծառայի քո տրիփոնի . և
 զիս զանարժան ծառայ քո նոր՝ զոր արժանի
 արարեր վս անունանդ. քոյ սքս չարչարիլ և
 մեռանիլ, ընկալ 'ի թիւ սքց քոյ վկայից,
 որոց փառաւորեալ է մահ առաջի քոյոյ տէ
 րութեդ . զի ըստ արժանաւորեցայց փառա
 ւորել զհայր և զորդի և զսք. հոգիդ այժմ
 և միշտ և յաւիտեանս :

Աւատացեալ զամենն՝ կատարեցաւ 'ի քս (9)
 փառաւոր վկայն քսի սքն տրիփոն՝ հռչաւ
 կաւոր և անունանի վկայութե 'ի սկիզբն փե
 տրվարի, (10) յամի նոն իբր 250 (11) : Իսկ հա
 ւատացեալքն՝ որ կային 'ի նիկիա, գողա
 ցան զնշխարս սքյն . և եդեալ 'ի տապանա
 կի՝ յղարկեցին նաւաւ 'ի գիւղն իւր . ոն և
 ասացեալ էր նր յառաջագոյն, և ազդեալ
 ևս տեսլեամբ գիշերոյ . և անդ եդաւ 'ի նը
 շանաւոր տեղւոջ . ուստի և փոխադրեցաւ
 յետ ժմկաց յարեմուտս (12) : Աւարար նծ
 'ի տեղւոջ կատարմանս նր և յայլ տեղիս բաւ
 զուրմ այսահարաց բժշկուիս, և այլոց ախ
 տացելոց և վտանգելոց, 'ի ձեռն զօրաւոր բա
 րեխօսութե սքյն տրիփոնի . զի զփառաւորիչս
 իւր փառաւորէ աստ և 'ի հանդերձելումն :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) **Ա**ղբիւր վկայաբանութեամբ հանդերձ նախընթաց վարուք և սքանչելեօք սքն տրիփոնի, եղև մեզ իրաւամբք ճառընտիրն մեր նշանակեալ. ուր ամ ինչ ըստ գրեւոյս գտանի հարթ և ընտիր ոճով, որ և երևի շարագրեալ 'ի հին հեղինակէ՝ ոչինչ հեռի յաւուրց սքն: Քաղոճած սորին ճանաչի և որ ինչ համառօտիճ վերջանի միաբան 'ի Հ. Յ. և 'ի Հ=Յ: Աստի առեալ է և մետափրաստէսինն առ սուրիոսի՝ վերածեղով յոճիւր ճոխաբանական. միայն թէ սք ամբին, և որ այլ ևս հետևողք նոյ, զբուն վկայաբանութիւն և եթ' ք զպատմութի նահատակութեան ըօրինակեն. իսկ զնախընթաց պատմութի մանկութեան հարեանցի միայն նշանակեն:

Փոխան ամցն շատ լիցի ասեւն. Հ=Յ. * Մ ինչ պատաւնին էր, սագեր արածէր. բնակեցաւ 'ի նմա հոգին

„ սք, և անոճամբն քսի բժշկէր զամ հիւանդս և զդիւնահարս: Լոճաւ ձայն՝ որ ասէր. երթիջիր յամ քաւաքս փռիւդիայ, բժշկեաւ զհիւանդս. յարուցեալ

„ գնաց, և առնէր սքանչելիս ||. յարէ զկնի և զբժըկութի դստեր թգրի. ևն: Լուր և զմետափր. առ սուրիոսի: *

„ 'ի բարեպաշտ ծնողաց (ասէ) ծագեալ բարեպաշտագոյն զաւակ, 'ի մատաղ հասակէ տեսաւ

„ այնչափ անճաճոյ՝ մինչև յարմար դատիլ 'ի սպասահարկու լինել ներգործութեց հոգւոյն: Նմին իրի

„ պէսպէս ախտք փախչէին 'ի մարմնոց. իսկ գիւնացն

„ համօրէն բնութի հկեկամարտ մարդկութեամբ անոճամբ

„ և եթ տրիփոնի գանել, մանաւանդ թէ բոցակիղել

„ 'ի զօրութի հոգւոյն՝ որ էր 'ի նմա, փախուցեալ լինէր 'ի մարդկանէ, և վարիւր բռնութեմ 'ի ներքին

„ խորշս անապատի: Այլ չէ ժամուս զամ առ 'ի նմէ

„ գործեցել սքանչելիս 'ի թիւ արկանել. զմիոյ և եթ

„ արարից աստանօր զյիշատակ, որով յայտնի լինել

„ մարթասցի զօրութի շնորհաց՝ որ էր 'ի նմա. և անցից

„ 'ի վկայութի քաջայաղթ նահատակին ||. և յարէ զնոյն բժշկութի դստեր գորդիանոսի կայսեր:

Իսկ հռութնարտ, (որ քաջ քննութի՝ հարազատ վկայաբանութեց է հաւաքող,) չառնէ բնաւին յիշատակ զյառաջընթաց գործոց սքն մերոյ. այլ 'ի բուն վկայաբանութի անդր բերի՝ սկսեալ յըմբռնմանէ նր: Եւ վն վկայաբանութե գլխովին սկսանի խօսել այսպէս. *

„ Ուն

„ մեզ

,, մեղ երևի , սա 'ի մէջ յիշատակարանաց պարտի զգե-
 ,, րագոյն տեղին ունեւ . . . և այնչափ առաւել պար-
 ,, տի 'ի յարգի լինեւ , որչափ գրեթէ այն ամ' զոր յա-
 ,, ռաջն ունէաք (մեք լատինացիք) , անստոյգ էին , և
 ,, բազում մասամբ առասպելախառն . որպէս յայտ է
 ,, յայնցանէ՝ որ պատմին հասարակօրէն 'ի վիկենտիոս
 ,, սէ բելլովակեցւոյ , 'ի պետրոսէ եկոճիլինոսէ , և
 ,, յայլ նայնպիսի մատենագրաց || : Եւ ահա գովեալն
 և յառաջ բերեալն 'ի սմանէ հին վկայաբանութի՝ է բռ-
 վանդակութի օրինակի ճառընտրիս մերոյ . մինչ զի որք
 տարբերինն առ լատինս 'ի հռութինարտէ , տարբերին
 և 'ի մէնջ :

(2) Սամուսա . այսպէս գրի անուն գեղջն երկիցս 'ի
 Ճ . իսկ 'ի Հ . սամաստա , կմ' սամասդա . Հ = Յ . սամ-
 սադա . սուրիոս գրէ , կամբսադա . հռութինարտ , սան-
 սորոս . իսկ ժամագիրք յն . լամբսակա . այլ յետինս
 այս թուի խառնեւ զանուն գեղջն ընդ գաւառի . քզի
 լամբսակ է անուն գաւառի 'ի փոխգիա : Յաւելուն
 սուրիոս և հռութինարտ , թէ գիւղ սքյն մերձ էր 'ի քա-
 ղաքն ապամիայ . յորոյ վր' բարւոք ասէ նա ինքն հռութի-
 նարտ , յայտ է թէ ոչ է սա ապամիա ասորւոց , այլ
 դոյր և այլ ապամիա յՅին բիւթանիոյ , զոր օմանք ապ-
 րիմա , և այլք ապրինիա գրեն : Այլ միաբանին ամ'
 վկայագիրք՝ թէ սքն տրիփոն էր 'ի փոխգիա Յէ :

(3) Ճ . և Հ . և յայսմաւուրքն տէր իէլի՝ վրիսլակաւ
 գրչաց զանուն կայսերն կոչեն գորգիանոս . որ 'ի Հ = Յ .
 ուղիւ գրի գորգիանոս : Անկեալ է 'ի Ճ . և տող մի 'ի
 բաց , զի փխկ գրեւոյ՝ թէ յետ գորգիանոսի յաջորդեաց
 փիլիպպոս , և զկնի նորա դեկոս՝ որ սկսաւ հալածել
 զքրիստոնեայս , գրի՝ թէ յաջորդեաց փիլիպպոս . և
 յաւուրս նք եղև հալածումն ևն . ուղ թէ առ փիլիպ-
 պոսիւ նահատակեալ իցէ սքն տրիփոն . և սակայն թ
 ամ' վկայաբանից՝ առ դեկոսիւ վկայեաց նա . թնղ զի
 յաղադս փիլիպպոսի ասի յոմանց , թէ 'ի քրիստոնէութի
 գլխովին դարձեալ իցէ : Սովաւ ուղղագրելի է և Հ .
 ուր ասի՝ թէ յետ գորգիանոսի * թգրեաց դեկոս , և
 փիլիպպոս . և կռապաշտքն կալան զտրիփոն || . փխկ
 դնելոյ նախ զփիլիպպոս , և ապա զդեկոս . առ որով
 ըմբռնեցաւ տրիփոն . թ որում գրէ ար իէլ . * թգրեաց
 փիլիպպոս . և յետ փիլիպպոսի դեկոս . և այլահաւատքն
 կալան զտրիփոն || :

Իսկ որ գրի 'ի ժամագիրս յունաց՝ թէ սքն տրիփոն էր

* առ

* առ թիւութիւն գորդիանոսի յերկերիւրերորդի իննաւ ներորդի և հինգերորդի ամի՝ ի թիւութիւն անտի օգոստեայ || . ուն և ի յայսմաւուրս ամի ինչիւ , և ի Հ = Յ . * յետ թիւութիւն ամաց թաղաւորին (կամ ի թիւութիւն) օգոստոսի || , և կմ թ Հ . * յետ թիւութիւն օգոստեայ թիւութիւն ամաց || , ոչ կարէ հայել ի սկիզբն ծաղկելոյ սքն տրիփոնի առ գորդիանոսիւ , այլ ի թմկ նահատակութիւն նորին առ գեկոսիւ . զի օգոստոս կայսր նստաւ 44 ամօք յնչ քան զսկիզբն թոճականին քսի . և մեռաւ յամի ամն 15 . իսկ գորդիանոս նստաւ յամի ամն 238 . և գեկոս յամի . 249 . և թ այսմ լինի նահատակութիւն տրիփոնի յամի ամն 250 . և ճշմարտի ասելն՝ թէ թիւութիւն , կմ ըստ հաշուին բարոնիոսի և Հ . թիւութիւն ամօք յետ թիւութիւն օգոստեայ էր սքն տրիփոն , ցո թմկ նահատակութիւն նր : Ուստի ոչ վայրապար լինի և ուղղագրելն սուրիոսի կմ մետափր՝ զայս հաշիւ ոյսպէս . * Յամի 225 . յետ մահոճանն օգոստեայ՝ էառ գորդիանոս զգաւազան ինքնակալութիւն հռովմայ || . զի անկանի ի 240 ամ ամն , որ է թ մեղ երրորդ ամ թիւութիւն գորդիանոսի :

(4) Ուր դնէ Հ . նիկիոյ պօլիս , չէ պարտ իմանալ զքաղաքն կոչեցեալ նիկոպօլիս , այլ զնոյն ինքն նիկիա՝ ի մանալով զպօլիսն փոխ բառիս քաղաք . թ որոյ ուղիղ գրի ի յայսմաւուրս ամի ինչիւ , և ի Հ = Յ . ի քաղաքն նիկիայ , կմ ի նիկիայ քաղաքն , համաձայն Ճ . և ամ վկայագրաց :

(5) Ըստ հռովմայեցւոյ հնչի աքուիլինուս , որ թարգմանի արծոճային . (թող զոր վրիպակաւ դրեն ոմանք ի լտ . քուիլինուս :) իսկ յունականն գրի աքիլինոս . կմ աքիլինոս . թ որոյ ի Հ . թ ձեռն՝ գրի ակիւլինոս . Հ = Յ . ակիլինոս . և Հ . տպ . ակելինոս . իսկ ի Ճ . և առ ամի ինչիւ՝ պակասի անունն գլխովին :

(6) Զոր ըստ Ճ . եղաք զձիւրն թացս ի վր տրիփոնի , փոքր մի այլաղգ քաղեն անտի զանազան յայսմաւուրք : Հ . * կապեցին զնա ի վայրենացեալ ձիս . և քարչեւ , ցաւ սքն թ քարս և թ թուփս յաւուրս ձմերայնոյ , և ամ մարմինն ջորդեցաւ , և հեղաւ շատ տրիւն || : Հ = Յ . * կասել ի ձիս ամեհիս , և քաշել ընդ վէմս , յաւուր ձմերայնոյ || : Յ . * կապեալ ընդ վայրենի , ձիս՝ քարչի ընդ անկոխ տեղիս ի պահու ձմերան || : Հռուինարտ . * հրամայեաց գմուրն ծառայից իւրոց , զի յորս ելեալ՝ քարչեացեն զսքն կապեալ ի սառու , ցեալ թմկի ի վր եղեման , սրով հերձան ներքանք , ոսից

„ ոտից նրա || : Մետափր" թոճի բաղադրել զամեն յա-
 անքն . * հրամայէ գալ զկնի իւր կատեալ՝ յերանել
 „ անդ իւրում յորս . և էր տեսանել զվկայն 'ի լկանա
 „ դառն տանջանաց . քանզի ներբանք ոտից նրա հերձել
 „ լինելին . զի ոչ միայն բոկոտն մատնիւր յանտանելի
 „ սառնամանիս ձմերայնոյ , այլև առաթուր կոխեալ
 „ լինէր յերկվարաց . և մարմինք նրա պատառեալ՝ յեր-
 „ կիր ծաւալէին || :

Միայն զնախընթաց տանջանս գանից սրոյ՝ մետափր" լոկ
 հարուճած գանից՝ ի կախաղանի ձեացուցանէ . զոր ար-
 իէլ , և Հ = Յ . դեղեցիկ բացատրեն համաձայն Ճ . միով
 բառիւն * թրածեծ առնել || . ըստ որոյ և Հ . գրէ .
 * թրածեծ արարին զնա . և այնպէս ջարդեցին զամ-
 անգամս մարմնոյն || : Իսկ ժամագիրք Յ . ասէ . * մոր-
 թեղերծ լինի || : Զորով և հռուինարտ զանց առնէ .
 ուն և զտանջանս հրոյ չգրէ որոշակի , այլ յիշէ ևեթ
 զսպառնալիս այրելոյ հրով . զորմէ տես և 'ի (8) :

(7) Հ = Յ . ուստի և Հ . մոռանայ զտանջանս բւեռաց,
 զոր մետափր" , և հռուին" , հանգոյն Ճ . նկարագրեն .
 և յաւելու իսկ հռուինարտ , թէ յասել դատաւորին
 ցարիփոն և ցընկեր նրա (զոր անոճանէ հռեսպիկիոս) .
 * զի՞ է , չգրայք ինչ արգեօք 'ի տանջանսդ . սքքն եւ
 „ տուն պինի . ոչ . զի բւեռքն չեն միեալ յոտս մեր ,
 „ այլ ուն թէ 'ի կօշիկս || : Ուր Յ . ժամագիրքն այլազգ-
 ստորագրէ զբւեռագ՝ յասելն . * մերկ 'ի վր երկաթի
 բւեռաց քարշի || : Նոյն է և ասելն Յ . բասիլ . * մերկ
 'ի վր երկաթի բւեռաց դնի || : Այլ այսպիսի տար-
 բերութիւնք պարագայից առաւել հաստահիմն առնեն
 զստուգուի բաղմաչարչար նահատակուե ոքն :

(8) Հ . զծագումն լուսոյ 'ի վր սքքն յարէ զկնի տան-
 ջանաց ձիւնթացից . զի զանց առնէ՝ ուն զբւեռս , նոյնն
 և զջահս . զոր ար իէլ , և Հ = Յ , մեկն գրեն համաձայն
 Ճ . և այլոց՝ յասելն . * և հրով խորովեցին զկողմն .
 և անբաւ լոյս ծագեաց 'ի վր նրա , և ծաղկեայ սլասկ
 եգաւ 'ի գլուխ նրա || . ևն . զնոյն ճոխագոյն ստորագրէ
 մետափրաստէս :

(9) Թէպէտև ընթացք ասացուածոյ մերոյ ինքնին յայտ
 առնեն՝ թէ սրով կատարեցաւ սքքն տրիփոն , այլ մեք
 խորհրդով ոչ յիշեցաք զսուրն , զի անորոշ բայիւն * կա-
 տարեցաւ || , տացուք իմանալ զկրկին իմացուած վկա-
 յարանից . յորոյ ոմանք ասեն , ուն Ճ . * անդէն վաղ-
 „ վաղակի հասին զգլուխ երանելոյն սրով . և այս
 „ սկս

„ պէս աւանդեաց զհոգին || . և Յ . բառիւ . * 'ի բաց
 „ հատաւ գլուխն || , ուր և նկարի պատկեր գլխաւ
 ման , կալով առ նմա դահճին՝ մերկեալ զսուրն 'ի պա-
 տենից , և սքնն 'ի խոնարհ ունելով զգլուխն : Եւ
 հռութիւնարտ մեկն ասէ . * սրախողխող եղեալ՝ աւան-
 „ դեաց զերանելի հոգին 'ի ձեռս արարչին || : Իսկ այլք
 ասեն , ոմ Թր իէլ , և Հ = Յ . * և նախ քան զհա-
 „ տանել (կամ զհարկանել) դահճին՝ աւանդեաց զհռ-
 „ գին . և ասեւ զսքն վախճանել՝ ոչ եհատ զգլուխն || :
 և Հ . * նախ (կամ յառաջ) քան զհարկանել դահճին
 „ (զգլուխ նր) , աւանդեաց զհոգին իւր . և յորժամ
 „ տեսին զնա մեռեալ , ոչ հատին զգլուխ նր || : և մե-
 տափր . * մինչև հարեալ էր սրով , աւանդեաց զռ-
 „ գին || : Զոր և ժամագիրք Յ . 'ի մեղեգի վերաբե-
 րեալ՝ է՝ զի ասէ , * զսուրն մեռանելով կանխեցեր || ,
 և է զի ասէ . * ժամանակ կատարման քո ամսագլուխ ,
 'ի փետրվարի տրիփոն յառաջ քան զհատումն նախա-
 վախճան || : ասլա 'ի նոյն միտս վերժանէ և 'ի պատմու-
 թեն . * զդատակնիք սրոյ ընկալաւ . զոր կանխեալ՝ ա-
 ւանդեաց մի զհոգի իւր || :

Այլ յայտ է , թէ այս տարբերուի վկայագրաց ծա-
 դեալ է 'ի հոմաձայնուէ յունական բառիս բռօֆթան
 նօ . զոր 'ի կիր արկանէ և ժամագիրքն յունաց , որպէս
 կարծի 'ի նմին իսկ 'ի բուն վկայաբանուէ ճառքնորիս
 մերոյ 'ի փոխ առեալ : Արդ այդ բառ ստուգաբանի
 նախաժամանել . և անխտիր նշանակէ՝ զփութապէսն
 լինել իմիք , և կամ զկանխելն քան զայլով . նմին իրի
 ոմանք իմացան այսպէս , և ոմանք այնպէս՝ նաև 'ի կա-
 տարման աստ սքնն տրիփոնի : Ինչ լաւ ևս երևի ի-
 մացոճած ճառքնորիս մերոյ՝ վաւերական աղբեր այլ
 ամ վկայաբանից : 'ի Թարգմանուէ սք գրոց , ուր իբր
 'ի քսան տեղիս գտանի ձայնդ բռօֆթանօ , վերածեալ
 է՝ 'ի մեզ պէսպէս եղերօքս , ժամանեմ , կանխեմ , յա-
 ռաջեմ , աճապարեմ : Յայսպիսի և յայլ տարբերուիս
 հին վկայաբանուէց ոչ բերեմք 'ի հաստատուի կամ 'ի
 պէտս ներհակ կարծեաց զքանս նոր մատենագրաց .
 զի որչափ և անոճանի անձինք իցեն , կամ գոնէ հան-
 դիսացեալ առ բազումս գրոճած նց , ոչ ունին հեղի
 նակուի անձնական , այլ՝ են հետևողք այսմ կմ այնմ
 օրինակի . թող զխոտորեալսն յամ օրինակաց :

(10) Պարզապէս դնէ Ճ . * կատարեցաւ սքնն տրիփոն
 „ յերկուսն փետրուարի ամսոյ հռչակաւոր և անոճա-

„ Նի վկայութիւնս ॥ . Ը նմին և Հ . կարգէ յարացի ինչ .
 և 'ի փետրվարի ք : յիշէ և բողանդ . 'ի ք . փետր . 268 .
 Թէ կոստանդ փելիկիոս ևս զտրիփոն յառաջ բերէ 'ի
 փետրվարի . ք : Ե'ն և որք գնեն 'ի ք . փետրվարի .
 տէս 'ի վայր (12) . Եւ սակայն յոյնք հմրկօրէն գնեն
 և կատարեն զյիշատակ սքյս 'ի փետր . Թ . Ը որոյ ե-
 դեալ կայ և 'ի Հ = Յ . և 'ի յայսմաւուրս Թր ինչի ,
 և 'ի հին ճաշոցս մեր : Իսկ լատինք փոխադրեալ են 'ի
 նոյեմբ . Ժ :

(11) Հռոմիւնարտ գնէ զկատարումն սքյն լինել յամի
 250 , կամ 251 . և 'ի վր բերէ . եթէ նահատակեալ իցէ
 'ի նոյեմբեր ամսեան՝ յորում տօնեն լատինք , գնելի է
 250 . իսկ եթէ 'ի փետրվարի՝ յորում տօնեն յոյնք , գը-
 նելի 251 . (վն կապեալ գողոյ Ը գեկոսի , որ սակաւ
 ամս թիւրեաց) . և յարէ . * Այլ զյետին կարծիս ընտ-
 „ բելի լինել ք զառաջինն բազում պատճառք հաւա-
 „ նեցուցանեն . քանզի այս վկայք (տրիփոն և հռես-
 „ սիկիոս) 'ի յունաստան չարչարեցան , նմին իրի և
 „ առաւել ծանօթագոյն գտանին յունաց . և երևելի
 „ լինել առ նս հաւաստի առնեն ոչ միայն եկեղեցաւ
 „ կան յիշատակք , այլև հոյակապ վկայարանք 'ի պա-
 „ տիւ սքյն տրիփոնի 'ի Թիւրական քաղաքի անդ կանգ-
 „ նեալք . զորոց խօսին պրոկոպիոս , կոդինոս , և այլ
 „ մատենագիրք : Տինա և երկու կայսերք՝ ըստ ալլա-
 „ տիոսի . . . ներբողական ճառ խօսեցան 'ի վր սքյն
 „ տրիփոնի : Եւ գարձեալ անվթար վկայաբանութիւնք
 „ մարտիրոսացս այսոցիկ զառաջինն յունարէն գրե-
 „ ցան . և ահա 'ի նոսին՝ ոմ և յայլս՝ ասին նահատակել
 „ 'ի Ժմկի ձմերան , որ առաւել 'ի գէպ գայ փետր-
 „ վարի քան նոյեմբերի : Համաձայնին և ևս բազում
 „ վկայագիրք լատինացւոց յառաջ բերեալք 'ի բողան-
 „ դայ 'ի փետր . 1 . 2 . և 3 . ոմ և ուսոճարդ 'ի հնա-
 „ գոյն օրինակս , մանաւանդ 'ի մերումս դերմանական
 „ օրինակի՝ որ կարծի լինել ձեռագիր հեղինակին :
 „ Եւ Թէպէտ հանդիսացեալ է 'ի հռովմեական վկա-
 „ յաբանութի յիշատակ սքյն տրիփոնի և հռեսսպիկիոսի
 „ 'ի Ժ . նոյեմբերի , այլ սակայն եթէ ուղիղ դատիմք ,
 „ այդ Թոմի լինել վն փոխադրութի իրիք նշխարաց . քզի
 „ նշխարք նոցա պահին 'ի հռովմ յերկուս վկայարանս .
 „ ք յեկեղեցւոյ սքյն տրիփոնի յարէսեան (կմ 'ի մար-
 „ տեան) դաշտի , որ յառաջին շաբաթու աղուհացից
 „ պաշտի . և յեկեղեցւոյ սք հոգւոյն 'ի սաքսեան Թե-

„ մի . ուր մարմինք նց' որպէս և սրբուհւոյն նիմփայ,
 „ գրեթէ ամբողջ զեօեղեալ տեսանին 'ի ներքոյ աւագ
 „ բեմին մինչև ցայժմ : Այլ 'ի պատճառս այսր ե-
 „ կեղեցւոյ' որ է 'ի սաքսիա , կամ ըստ սակալ գրելոյ
 „ առաջնոց' սաքսոնիա , պատրեալ ոմանց' հնարեցան
 „ ասել , թէ այդ վկայք նահատակեալ իցեն 'ի սաք-
 „ սոնիա անոճանի Յ գերմանիոյ : Եւ այլք ոմանք հա-
 „ յելով յայն , զի նշխարք սոցա 'ի միասին փակեալ
 „ պահին թ սրբուհւոյն նիմփայ 'ի մի և 'ի նոյն բեմի'
 „ յայլ սխալանս չըջեցան , ոմք թէ երեքեանն իսկ 'ի մի
 „ և 'ի նոյն տեղւոջ և 'ի Ժմի նահատակելիցեն : Հուսկ
 „ յետոյ զարմանք են , զի 'ի վկայաբանուէ սուրիոսի ,
 „ մանաւանդ թէ և 'ի բազում հնագոյն վկայաբանու-
 „ թիս' միայն սքն տրիփոն է հանդիսացեալ , զանց
 „ արարեալ զյիշատակաւ հռեապոլիտոսի || : Առ որ ա-
 „ սելի է , այդ անուն լատինական' ռէսքիլուս' կամ յայտ
 „ առնէ զայլ ոք նահատակեալ յարեմուտո , և յաւելեալ
 „ ի լատին թարգմանչէ 'ի վարո տրիփոնի . և կմ' գուցէ
 „ իցէ ուղեկիցն սքն տրիփոնի , թերևս միշտ գործակից
 „ նմին ծանուցեալ , և նահատակուէ արժանացեալ . զո-
 „ րոյ զանունն չգիտելով այդպիսի եդին ոմանք անուն
 „ հանրական . զի թարգմանի վերաբերական կամ վե-
 „ րահայեցիկ :

(12) Բաց յերկուց վկայարանաց հռովմայ' ուր գտանին
 փոխադրել նշխարք սքն տրիփոնի , (ոմք տեսեր . 'ի 11.)
 յիշատակի և 'ի գաղմատիա ուրոյն դանձ նշխարաց նք .
 քզի գրէ բոլանդ 'ի ք . փետրվարի . էջ . 319 . այս-
 պէս . * Սքն տրիփոն վկայ նիկիացի յառաջ բերի յայսմ
 „ աւուր 'ի փարիղեան ձեռագիրս ուսոճարգայ . 'ի
 „ հերմանոսէ գրեւենեայ . . . և 'ի կանխիոսէ . . . իսկ
 „ փերրարիոս 'ի հանրական դասակարգուէ սքն վկայէ'
 „ թէ յասկրիվիա' որ ռամկօրէն ասի քանթառօ քաղաք
 „ դաղմատիոյ թ արուք վենետկոյ , 'ի ոմին աւուր պաշ-
 „ տի հանդիսաւոր հռչակաւ սքն տրիփոն վկայ' իբրև
 „ պաշտպան քաղաքին . և թէ' անդանօր պահի պատոճով
 „ մարմին նք . այլ թէ այլ ոք իցէ , չգիտեմք || : Զայս
 վերջին յաւելոճած յայն սակս 'ի վր' ածէ բոլանդ ,
 քանզի կան և այլ երկու վկայք տրիփոն անոճամբ յի-
 շատակեալք առ լատինս 'ի յունվարի . 4 . և 'ի յունի-
 սի . 3 . մին նահատակեալ յափրիկէ , և միւսն յաղեք-
 սանդրիտ :

Եւ ամագիրք յունաց առանց յիշելոյ զփոխադրուի նըշ-
 խա .

խարաց՝ նշանակեն միայն զյարգ պաշտաման սքշն տրի
 փոնի՝ ի ծաղկեալ ժամանակս կայսերութե իւրեանց՝
 այսպէս . * Եւ կատարի հանգէս նորա՝ ի վկայարանի
 ,, նորուն , որ է ի ներքին կողմն տաճարի սքշն յով
 ,, հաննու ճծաբան աւետարանչի , մօտ յամենասք մեծ
 ,, եկեղեցին || . իմա մօտ յայա սօֆիայն՝ զայն եկեղե-
 ցի , զոր առ մեօք ի սկիզբն ժԺ դարուս քանդեցին
 այլադգիք՝ (որում և եսս եղէ ախանատես ,) առ ի շէ-
 նել անդ զինունորանոց . որ և այրեցաւ և այլափոխե-
 ցաւ յաւուրս քաղաքական խռովութեց :

ՍԼԻՐԻ ԵՒ ՍԿԼՅՈՒԹԻՒՆ

սքշն իւարսումայ կԻՎ՝ յարսամայ ճգնօղ հայ-
 րապետին եղեսացւոց , և որոց ք նմա : (1)

Ն . ԴԵԼԿ . 14 : ԿՐ ԵԷԼ , և Ն = () . ԴԵԼԿ . 9 : () .
 Բ . ԵՂԵԼ . 30 . և ԺՏ . ԵՂԵԼ . 29 , և 30 : | . ԵՂԵԼ .
 30 . ևս և 29 : իւղլանդ յովհաննէս . ի Բ . հադ .
 ԵՂԵԼ . ԵՂ . 1026 : իւարսնիոս յադի . 107 . և այլ :

ՍՈՒՐԻ ԽՈՍՏՈՒ ԵՆԸՅԻ
 վկայն քոի , և երջանիկ հայրա-
 պետն բարսումա (2) , (որ և գրի
 բարսամոյ , կԻՎ պարսամ , և կԻՎ
 բարսիմ , այլ ըստ բուն հնչման արեւելեան
 լեզունաց՝ պարսաւմա , որ թարգմանի որդի
 ծումոյ ,) էր եղկիս եղեսիոյ , որ է ուռհայ՝ ի
 միջագետս հայոց , յամա տրայիանոսի կայ-
 սեր՝ ի սկիզբն երկրորդ դարու : Եւ իբրեւ
 հովիւ քաջ և արթուն առաջնորդէր հօտին

փոքու հաւատացելոց՝ որք կային անդ յաշա-
կերտութիւն սրբին թաղէոսի առաքելոյ . որ
թէպէտեւ զառաջինն դարձոյց զժողովուրդ
եղեսացւոց՝ ի սրբ հաւատս ընծասէր և բա-
րեպաշտ արքային մերոյ արգարու, այլ քան
զի յետ աւուրցն սանատրկոյ միւսանդմ տա-
րածեցաւ ի քաղաքի անդ հեթանոսութիւն,
նոճազեալ էին յոյժ քրիստոնեայք, և կուա-
պաշտք զօրացեալ :

Եւ եղև յաւուր միում ի պիղծ տօնի կուոցն
հեթանոսաց տեսանէր սուրբ հայրապետն
բարսումա ի քաղաքի անդ եղեսիոյ զհա-
մազգայինս իւր զպարթևս ⁽³⁾, որ ճեպէին
ի զոհսն . և սարբիւղոս կմ շարպէլ քուրմ
այր ծերունի զգեցեալ էր վն տօնին պատ-
մուճանս պայծառս և երևելիս, և կիդար՝
այն է խոյր արքայաշուք՝ նկարեալ ոսկւով
ի գլուխն իւր . և այնպէս ստիպէր հրամա-
նաբար զժողովուրդն՝ խնդութիւն կատարել
զտօնն :

Հայնժմ վառեցաւ սուրբ եմսն ի նախանձ
վրիժու փառացն նոյ, և առեալ ըն իւր զթի-
փա (կամ զթիրադա) քահանայ, և զսիլովա
(կամ զսելովաս) սարկաւադ՝ մատեաւ առ-
քուրմն, և ասէ ցնա . ի քէն պահանջելոց
է ամենաթիւրն նոճ զհոգիս այսքան մոլորել
ժողովրդեանս, զորս ստիպէս զոհել խուլ
և համր և անշունչ կուոց . նա՛ և ի քեզ
զիարդ ոչ խնայես, զի այր ծեր ես, և այդ-
քան անմտութիւն վարիս : Եւ այլբժմ վիճա-
կան բանիւք խրատեաց և յանդիմանեաց
զնա .

զնա . և զօրութիւնսն հոգւոյն՝ զոր յանձին
զգեցեալ էր , քաջ հաւանեցոյց զնա հաւա-
տալ՝ ի քն : Եւ պա անյապաղ՝ ի գիշերին յայն-
միկ առեալ սարքիւլայ քրմի զբաւէա կամ
զբաւէառա⁽⁴⁾ զքոյրն իւր՝ գնաց առ եման .
և մկրտեցան ի նմէ . և անունանեցաւ սար-
քիւլոսն Թուծայէլ⁽⁵⁾ : Եւ արկաւ զիւրե-
պատմութեան սպիտակ , ուն օրէն էր զգեցու-
նոր մկրտելոցն՝ ի նշանակ լուսաւորուե յա-
ւազանին :

Եւ վաղիւ անդր տեսեալ զնա կուսաշարիցն
սպիտակ զգեստիւք , զարմացան յոյժ ընա :
Եւ նա ասէ ցնտ . ընդէր զարմացէ՛լ հայիք
ը իս . իմացարո՛ւք և գիտացէ՛ք նմքն , զի
մկրտեցայ ես յանուն հօր և որդւոյ և հոգ-
ւոյն սբոյ , հաւատացեալ ի քն նմն նմի . և
այսու լուսեմամբ ջրոյ մկրտուե՛ Թողուծի
մեղաց ընկալայ ի քն նայ , որպէս և նմ չա-
րեացն՝ զոր ի ձեզ գործեցի . վն զի ես էի
պատճառ գայթակղուե ձերոյ և կորստեան
հոգւոց , որ խաբէի զձեզ յանարժան գործս
զազրուե սնոտի պաշտամանց . բայց այսու
հետեւ լինիմ ձեզ պատճառք փրկուե . արդ
հաւատացէ՛ք ի ճշմարիտ նմն նմի ի տէր
մեր յն քն . և այլ օգտակար բանս խօսեցաւ :
Եւ լուսն զայսպիսի բանս նր բազմութի
ամբողջին՝ որք ի նա հայէին իբրեւ ի կատա-
րեալ առաջնորդ կրօնից իւրեանց , ի տըն-
չուէ շնորհացն նայ դիւրանսաց եղեն վիշապու-
թե նր . և ոչ սակաւք հաւատացին ի քն՝
արք և կանայք , ծերք և տղայք . և կանխե՛լ

կային առ նա զցայգ և զցերեկ :
 Այդ եղև լուսիսս դատաւորին՝ որ իշխա-
 նաւք հռովմայեցւոց հրամանատար էր յայն
 ժամ յեդեսիա ⁽⁶⁾ , եթէ սարքիւլոս քուրմն
 քրիստոնեայ եղև , և զհետ իւր ձգեաց զբաղ-
 մութ ամբոխին : Այտ կոչել զնա վաղվաղակի
 առաջի իւր • և բազում ողորական բանիւք և
 սպառնալեօք խօսեցաւ ը նմա՝ ի բաց թո-
 ղուլ զնոր օրէնս , զոր ընկալաւ , և կալ յա-
 ռաջին սրատունին • այլ նա քաջութիւն արար
 պիտի նմ բանից դատաւորին , և ամենեին
 ոչ հաւանեցաւ նմա ուրանալ զքա , և կամ
 զոհել այլ ևս կռոյ : Այլ դատաւորն բար-
 կացեալ՝ ետ հարկանել զերանելին դալար
 բրօք • և ապա քերեցին և քերթեցին երկա-
 թի եղնդամբ զծնօտս նորա և զերեսս • և
 կապեալ զձեռս ի յետս՝ հարին ուժգին զո-
 րովայննր • և այնպէս տարան արկին զնա ի
 բանտ • որոյ զհետ երթային բազումք ի հա-
 ւատացելոցն :

Յետ բազում աւուրց հանեալ ի բանտէն՝
 միւսանդամ կացուցին զերանելին առաջի
 դատաւորին • և տեսին զնա նոյնպէս հաա-
 տատուն ի հաւատս քնի : Ապա հրաման ետ
 լուսիսս , և կախեցին զնա զաջոյ ձեռանէն ,
 մինչև խախտեցան նմ յօդունածքն • այրե-
 ցին և հրով զարտեանունն և զքերեալ
 ծնօտսն : Այլ դարձել կախեցին և քերեցին
 զկողս նր • և քացախ խառնեալ աղիւճ հե-
 ղին ի վր վիրացն և ի վր քերթեւի և խան-
 ձողեալ ծնօտացն :

Յետ այնորիկ հանին զնա 'ի խաչ . և յետ
կալոյ ժամն ինչ 'ի վր խաչին՝ իբրեւ տեսին
եթէ ոչ մեռանի , իջուցին 'ի վայր . և կա-
մէին սղոցել զնա : Յայնժամ ոմանք 'ի բա-
րեկամաց մատուցին նմա գինի թմբրադե-
ղաւ , զի մի զգասցի զցաւս տանջանաց : Ա-
սէ սքն . կամիմ՝ զի առաւելապէս զգացից
զգառնադոյն կտտանս . և ոչ արբ զգինին :
Աւհամբարձեչ զձեռս իւր յերկինս՝ ասէր .
Թողուի՛ արա ինձ Թր առաջին յանցանաց ի-
մոց , որովք բարկացուցի զքեզ պիղծ կռօքն
և զոհիւք , և փրկեա՛ զիս 'ի հանդերձեալ
դատաստանացն : Օ այս ասացեալ , և արա-
րեալ յինքն զնշան Թր խաչին , եմուտ 'ի մա-
մուլն , և սկսան սղոցել զնա : Այլ շատ
ջանացեալ սպասաւորաց դատաւորին , տե-
սին զի ոչ գծեաց 'ի նա խիղարն . ապա հա-
տին սրով զգլուխ նր . և այնպէս կատարե-
ցաւ երանելին 'ի տէր : Ասկ քոյր նր բաւեա-
լնկալաւ զգլուխ սքն 'ի գիրկս իւր , և ասէ .
ընկա՛լ և դու զհոգի իմ ընդ հոգւոյդ քում
քաղցրիկ եղբայր իմ , և մատո՛ քնի՛ յոր հա-
ւատացաքն : Աւ լու՛եչ դատաւորին , մինչ
դեռ 'ի գիրկսն ունէր նա զգլուխ եղբօրն ,
հրամայեաց , և հատին զգլուխ նր 'ի նոյն
տեղի . զորս առեալ քրիստոնէիցն՝ թաղե-
ցին պատուով 'ի տապանս իւրեանց :

Յայնժամ մատնեցին ոմանք դատաւորին ,
եթէ զսարբիւլոս քուրմն՝ ենկան քրիստո-
նէից բարսեղմա դարձոյց 'ի հաւատն իւր և
մկրտեաց . (որով և նա եղև պատճառ մահ

ողան նորա .) և ոչ զնա միայն , այլև զբա-
ղումն 'ի գլխաւորաց քաղաքիս՝ զօտա (կի՛
զաւդատ , և կի՛զաբեթատ) , և զարհաւէաս ,
և զյովսէոս : Տրաման ետ դմւրն ածել ա-
ռաջի իւր զսք եման . և գնացեալ սպասա-
ւորացն՝ գտին զնա 'ի տանն ւնյ բաղմութի
քրիստոնէից . և իբրեւ կալան զնա ձգել յա-
տեան , զհետ ընթացան նորա և հաւատա-
ցեալքն . և եկեալ հանդերձ նովաւ առաջի
ատենին՝ ընդ նմին աղաղակէին միաբան , և
ասէին , [Թէ մեռանիմք զ'ս սիրոյն քսի , մե-
ռանիմք :

Իսկ դատաւորն սաստել յամբօին՝ հարցա-
նել սկսաւ զեման բանիւք բաղմօք . և նա
համարձակ յօժարուք խոստովան եղև՝ ցան-
կանալով մեռանել զ'ս անողանքսի : Հայն-
ժամ զայրացել դատաւորին՝ ետ գան հար-
կանել զնա ուժգին եօթն (կամ հինգ) ա-
րանց . և դարձել ողորական բանիւք խօսէր
ընմա . զի ջանայր հաւանեցուցանել զնա
'ի կամս իւր . և կի՛ սպառնալեօք հնարէր
ահացուցանել : Ալ ոք եմկան ասէր . ես
զքս հաւատամ ան , և անարգեմ զկուռս
քո . և դու հրամայեալ տանջել զմարմին իմ
զ'ս քսի . զի լիցի ինձ բարի . քանզի բանք
և եթ չեն ինձ յօգուտ : Ալ հրամայեաց դա-
տաւորն տանջել զնա 'ի կախանս և 'ի քե-
րանս երկաթի եղնդամբք . կախեցին զնա
և քերեցին . այլ ոչ կարաց լուծանել զհաւ-
տատուի մտաց նր :

Ալ մինչդեռ զարմացեալ կայր դատաւորն ,
և

և խորհէր՝ թէ որ այլ տանջանօք փորձեացէ
զնա մինչև ՚ի մահ, ՚ի նոյն ժամն եհաս հրո
վարտակ առ դատաւորն ՚ի պատրկէն և ՚ի մեծ
եպարքոսէն սպալառիոսէ, թէ հրամանք
հասին ՚ի մեծ թգրէն տրայիանոսէ ազատել
զնա՝ քրիստոնեայսն ՚ի բանտից և ՚ի տանջա
նաց. և առժամայն լուծին զսբ եպան ՚ի կա
խաղանէն, և արձակեցին : Այլ էր պատճէն
թգրական հրամանին այսպէս, թէ լուաւ
թգրուիս մեր ՚ի հաւատարիմ իշխանաց մե
րոց բազմաց վս քրիստոնէից, զի օրէնք նց
նման են նոմոսաց մերոց. պիղծ համարին
զարիւնահեղս և զկախարդս, և ՚ի բաց լինել
ասեն ՚ի շնութի և ՚ի գողութի, և ՚ի նենգութի
որ առ ընկերս, և ՚ի զրկանաց. ատել ու
սուցանեն զկաշառաւորս և զկաշառառուն
և զգողամիտսն : Այլ վս զի մի խորհրդով են
՚ի նց և մեր նոմոսն գրեալքն, հրամայեցաք
դադարեցուցանել զհալածանս ՚ի քրիստո
նէից, և զսուր և զտանջանս, և կեալ նո
ցա ՚ի հանգստեան. և խաղաղութի կատարել
զկարգ կրօնից և պաշտաման իւրեանց. ոչ
թէ նց զիջանելով, այլ նոմոսացն գրելոց
հաւասարութի : Արդ՝ եթէ ոք արգելու զնս
՚ի կրօնից իւրեանց և կմ հալածեացէ և կմ
նեղեացէ, պատիժս և տանջանս ընկալցի ՚ի
թգրութիս մերմէ :

Հայսպիսի հրամանացս ազատեցաւ և սբն
բօրսումա եպան ՚ի կապանացն և ՚ի տանջա
նացն. և առեալ զնա բազմութի հաւատացե
լոցն արանց և կանանց՝ մեծաւ ուրախութի,
սաղ

սաղմոսիւք և օրհնութիւնք տարան յեկեղեցին :
 Աւայնուհետեւ համարձակուի գտեալ երանելոյն՝ աներկիւղ քարոզէր զկրօնս անսպաշտութեան . որով և դարձոյց զքաղաքս ևս այլ՝ ի պարթեւացն ի հաւատս քրիստոսի : Աւայնեպէս բարի վարուք և մեծաւ ճգնութեամբ և առաքինութեամբ կեցեալ՝ ունելով զչարչարանսն քրիստոսի՝ մարմնի իւրում, և հասեալ ի բարւոք ծերութիւն՝ հանգեաւ խաղաղութեամբ ի քս խոստովանող վկայն և ճգնաւորն քրիստոսի երանելին բարսումս . և թաղեցին զնա հաւատացեալքն յայտնապէս մեծաւ տօնախնդութեամբ և պատուով յեկեղեցին ի տեղին իւր :

XX

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՔ :

(1) **Ս**ախ քան զտեսութի վարուց սբ խոստովանող եպիսկոպոսին բարսումայ կմ պարտամայ, հարկ ի վր կայծաշուքանէլ ընթերցանելեաց զանհրաժեշտ և զանպատրուակելի խնդիր ծագեալ ի հոմաձայնութե համանուն առն օտարի մուծելոյ ի յետին օրինակս յայսմաւուրաց, տօնացուցի և ճաշոցի : Արդ՝ ոն գիտելի է ի մաստնոց, և կամիմք՝ զի գիտելի լիցի անցն, կարի վաղագոյն է կարգաւորուի տօնացուցին՝ ոն և ճաշոցին՝ քան զյայսմաւուրացն . զի յայսմաւուրք՝ սկսեալ ի ճաշոցնորայ՝ զառաջին ծագումն ի մեզ առին ի մեծէն գրիգորէ վկայասիրէ ի ժամ դարու . և զվերջին կարծեցեալ լրումն գտին ի ձեռն գրիգորի ծերենց խլաթեցւոյ ի ժե . դարու . ուր ճաշոցն կանխագոյն հանգիսացեալ յաղգին՝ զարգարեցաւ այլ ևս ընթերցողածովք՝ * ցուցմամբ աւուրց հոռոմի ամսոց || , ի ձեռն նորին վկայասիրի՝ լն վկայելոյ իւրոյ ի յիշատակարանս հին ձեռագրաց . և ի ճոխագոյն վայելչուի վերածեալ եղև ի սբյն ներսիսէ կլայեցւոյ : Իսկ տօնացոյցն յառաջ ք զայս ամ հիմնարկել էր և կարգաւորել ի սբց թարգման

մանչաց յիսահակայ և 'ի մեարավարայ, ունի աւանդուի է ազգիս համօրէն՝ հանգերձ խորագրովք ամ օրինակաց ասնացուցից . թէպէտև զկնի ուրեք ուրեք գուցէ լըրումն ինչ առեւ իցէ 'ի նմին վկայասիրէ և 'ի շնորհաււոյն, և կիմ յայլոց յառաջագունից ք զնմ . թող զյետ ժամանակաց այլափոխուիս :

Արդ՝ եթէ 'ի թարգմանչաց անտի մերոց եգաւ աւնունս պարսումայ կիմ պարսումայ առնթեր տրիփոնի վկայի, (ը որում է տեսանել յամ հին և նոր օրինակս ասնացուցից,) ասլա հարկ է խոստովան լինել թէ ունի սքն տրիփոն, նոյնպէս և սքն պարսումա էր յառաջ թմկաւ քան զթարգմանիչս : Եւ ահա այսպիսի է միայն սքն բարսումա կիմ պարսումա ճգնող հայրապետ եգեւսացոց . վնյ և զնր զվարս հարկ էր մեզ աւանդել : Եւ ը հկնէն՝ պարսում կիմ պարսումա տսորի սամոս տացի՝ որ մուծեալ է 'ի յետնոց 'ի յայսմաւուրս, յետոյ էր քան զթարգմանիչս մեր . նմին իրի դն անդի տեւի էր նց, նոյնպէս և մեզ անդիտելի մնացէ յաւիտեան :

Թերևս ունէր ոք ասել, թէ յետ թարգմանչաց այլք 'ի հայրապետաց ազգիս ևս յաւելին ոչ սակաւ անունս սքց 'ի ասնացոյցն : Բայց զորս արդեօք . զվարդանանս և զղևոնդեանս, զնոյն ինքն զթարգմանիչս, զփահան գողթնացի, և որ սոցին նման են՝ 'ի բնիկ ազգէ հայոց, և կիմ 'ի հայաստան նահատակեալս . ուն յայտ է՝ որոց միա դնեն . ասլա օտարքն՝ որպիսիք ոմանք և իցեն, օտար են 'ի հարազատ կարգաւորուէ ասնացուցին :

Սոյնօրինակ ազգեն և օրինակք հին ճաշոցաց, յորս մի և եթ ընթերցուած գտանի 'ի փետրվարի ամ . յանուն սքն տրիփոնի վկայի աւանձինն : Իսկ յայն օրինակս՝ յորս տեսանի և անունս պարսումայ, գրի ուրոյն այսպէս . * Պարսումայի զտրիփոնիս կարգաւ || . զոր անմարթ էր առնել, եթէ և պարսումայն չէր վկայ ուն զտրիփոն, կամ ճգնեալ 'ի խոստովանուէ վկայութե . և սակայն յետինք զակատեալք զհետ ասորւոց ոմանց՝ բարձեալ են զընթերցուած մարտիրոսի, և եգեալ են նոր ընթերցուած ճգնաւորի . ուն զի սամոստացին 'ի ներքս սպրդիցի՝ ըգէմ կարգաւորուէ և մտաց նախնի հարց մերոց :

Բայց և այնպէս՝ ընթերցուած ճգնաւորի թէ և տարագէտ գայցէ սքն տրիփոնի, ոչ ինչ անդէս գայ սքն բարսումայ հայրապետի . զորոյ զվարս այսպէս գլխաւորէ

ւորէ յայսմաւուրքն դիտովին . * Եւ այնպէս բարի վա-
 ,, րուք (ասէ՛ յետ հանգիսի խոստովանողական վկայ-
 ,, ուն), և մեծաւ ճգնութիւն և առաքինութիւն կեցեալ, ու
 ,, ներով զարշարանսն քնի՝ ի մարմնի իւրում . և զբա-
 ,, ղումս դարձոյց յանհաւատիցն՝ ի հաւատս քնի : Եւ
 ,, հասեալ ի բարիոք ծերութե՛ն՝ հանգիաւ խաղաղութիւն
 ,, ի քն || : Այսպէս գրի ի հնագոյն ձեռագիրս յայս-
 մաւուրաց . ուր յետինք (ոչ դիտեմ, կաման, եթէ
 անհոգութիւն) թողեալ են ի բաց զձայնս՝ * մեծաւ ճգ-
 նութիւն || :

Յաւել ինձ և զայն, զի ունի յոյնք տօնեն զմքն բարսու-
 մա եդեսացի՝ երկու և երեք աւուրքք մօտ մքն տրի-
 փոնի, (քաղաքի փոնի՝ ի Թ . փետր . և զբարսումա ի յուն-
 վարի Ը . կամ ի Թ .) սոյնպէս և նախնիք մեր եդեալ
 են զբարսումա կից Ը տրիփոնի՝ եթէ՛ ի տօնացուցի և
 եթէ՛ ի ճաշոցի . յորմէ և յայսմաւուրք եդին զմին զկնի
 միւսոյն ի սկիզբն փետրվարի : Այլ սակայն յետին օ-
 րինակագիրք յայսմաւուրաց՝ ըստ թելագրութեան ասոր-
 ւոց, (որք ի սոյն միջոց մուծանեն զիւրեանց պարսամն
 կամ զբարսուման,) փոխանակ պատմելոյ զվարս մքն
 բարսումայի եդեսացւոյ՝ կարգեալ են զպատմութիւն սա-
 մոստացւոյն, և վայրապար փոխագրեալ զեդեսացւոյնն
 ոմանք ի դեկտ . ԺԳ . և այլք ի Թ . դեկտ : Եւ ո՛ր կարէ
 տանել, զի տարագիր լիցի մքն, և փոխանակ նր՝ դիցի
 անմքն . և տղգասիրապէս՝ բարձցի պարթևազեանն ե-
 դեսացի, և դիցի ասորին սամոստացի՝ սուտ միսթա-
 րութիւն մեղիտինեայ քաղաքի փոքուն հայոց, որ ընծայի
 նմա յոմանց իբրև տեղի ծննդեան կամ վանաբնակութե-
 այլ մեր թողեալ զնա դնալ ի տեղի իւր՝ երթամք ըզ-
 հետ աղգային մքն մերոյ, և որոց Ը նմա :

(2) Որպէս և զիարդ դտաք ի Հ . զվարս կամ զվկայա-
 բանութի սքյս, գրեթէ նովիմքք եզերօք առաջի եդաք՝
 յաւէտ ըն ձեռագրաց . նոյն է և գոյացութի պատմութե-
 առ . Յ . և Լ . ուն և առ ասորիս և առ այլ արևելեան
 վկայագիրս՝ ըստ յիշատակելոյ աստեմանայ ի զանազան
 տեղիս : Եւ ունի ի մեզ՝ է՝ զի անուն սքյն գրի բարսու-
 մա, կամ պարսումա, և է՝ զի զի բարսիմէոս կմ բար-
 սիմոս, ըն նմին և առաւել ևս տարբերութիւն առ այլս է
 իմանալ . բայց նմն վերածելի՝ ուն ասացաք, առ բնիկ
 հնչումն պարսումա, որ ռամկօրէն պարսամ, ևս և
 վարսամ ասի : Նոյն անուն է՝ որ և բարձումա գրի,
 ստէպ ի կիր արկեալ առ ասորիս և առ քաղդէացիս
 ի

'ի վաղ Ժմկաց հետէ : Զայս վն այն երկրորդեցի , զի մի տարբեր ընթերցունած անունաց լիցի քեզ կանոն ուրոշելոյ զայր յառնէ , այլ տարբերուի վարուց և դործոց և ժամանակաց :

Արդ՝ ծանիր , զի 'ի Լ. յնվր . 30 . երկու սբք յիշատակին բարսիմէ և բարսէմ անունամբ՝ երկոքին ևս եմպս եգեսիոյ 'ի զնզն Ժմկս . քանզի ասի . * Յեգեսիա յերկ ,
 ,, ըին ասորւոց՝ (յիշատակ) սբյն բարսիմեայ եմպին ,
 ,, որոյ դարձուցեալ զբազումս 'ի հեթանոսաց 'ի հաւատս , և կանխագոյն առաքեալ զնոսա առ պսակն
 ,, (վկայական ,) հետևեցաւ զկնի նց առ տրայիանոս ,
 ,, սին արմաւենեաւ մարտիրոսուէ : Անդանօր՝ սբյն
 ,, բարսէմ եմպի՝ շնորհիւ բժշկուէց երևելի եղելոյ ,
 ,, որ 'ի վաղեմէ արիանոս կայսերէ 'ի վերջին ծագս այնր
 ,, Յի արտասահմանեալ վն կաթողիկէ հաւատոյ՝ վախճանեաց զկեանս || :

Եւ զերկրորդս զայս յիշատակեն նաեւ յոյնք 'ի ժամագիրս իւրեանց . հոկտեմբ . 15 . այլ առ մեզ առաջինն միայն գտանի , զորոյ և զպատմուին եդաք : Իսկ թէ Լ. ցուցանէ զնա մարտիրոս լինել , առ այս առէ բոլլանդ , թէ չէ՝ պարտ այդու իմանալ՝ որպէս թէ 'ի տանջանս մարտիրոսուէ իցէ վախճանեալ , այլ թէ մարտիրոսական չարչարանս կրեաց , և յետ հանդստեամբ վախճանելոյն՝ վկայական եհաս պսակաց . ըստ որոյ և բարոշնիոս ասէ յամի . 107 . * փառաց մարտիրոսութե արժանաւոր եղև (կամ արդիւնաւորեցաւ) || . և 'ի ժամագիրս Յ . յունվարի . 30 . գրի 'ի ներբող նր . * բարսիմէոս անարիւն վկայ եղև քմի , և հաւատարիմ քաւանայապետ || :

Զվարս երկրորդ բարսիմեայ այսպէս առաջի առնէ թէոգորեալս . եր (ասէ) երևելի և մեծանուն ոչ միայն յեգեսիա յաթող իւր , այլև 'ի փիւնիկէ , յեգիպտոս և 'ի թեբայիդ . զի համբաւ բարեւաւուէ և առաքինուէ նր տարածեալ եր թ մամ տեղիս . զսա վաղէս հրաման ետ դնել 'ի դիպահոջ 'ի կղզին առադայ փիւնիկեցւոյ . այլ իբրև լուաւ , թէ ընթանան առ նա անդր բազմութի յոյժ , քանզի առաքելաշնորհ գտեալ՝ բանիւ զցաւս փառատէր , աքսորեաց զնա յոքսիրինսոն քաղաք եգիպտացւոց . և քզի անդ ևս հասանէին ժղվորք , վարեաց 'ի հեռագոյն ամրոց փիլոն անուն 'ի սահմանս բարբառոսաց զայրն ծերունի՝ զարժանաւոր բնակիչն երկնից արքայուէ : Եւ պատմի (ասէ ,) թէ անկողին նր կայ մին .

և որէ յայսմաւուրքն դիտովին * Եւ այնպէս բարի վա-
րուք (ասէ՛ յետ հանգիսի խոստովանողական վկայ-
ուէն), և մեծաւ ճգնութիւն և առաքինութիւն կեցեալ, ու-
նելով զչարչարանսն քնի 'ի մարմնի իւրում. և զբա-
ղումս դարձոյց յանհաւատիցն 'ի հաւատս քնի : Եւ
հասեալ 'ի բարիոք ծերութեան՝ հանգիաւ խաղաղութիւն
'ի քնի || : Այսպէս գրի 'ի հնագոյն ձեռագիրս յայս-
մաւուրաց. ուր յետինք (ոչ գիտեմք, կամաւ, եթէ
անհոգութիւն) թողեալ են 'ի բաց զձայնս՝ * մեծաւ ճգ-
նութիւն || :

Յաւել ինձ և զայն, զի ունի յոյնք տօնեն զմքն բարսու-
մա եդեսացի՝ երկու և երեք աւուրքք մօտ մքն տրի-
փոնի, (ք զտրիփոն 'ի Թ. փետր. և զբարսումա 'ի յուն-
վարի Ը. կամ 'ի Թ.) սոյնպէս և նախնիք մեր եդեալ
են զբարսումա կից Ը տրիփոնի՝ եթէ 'ի տօնացուցի և
եթէ 'ի ճաշոցի. յորմէ և յայսմաւուրք եդին զմին զկնի
միւսոյն 'ի սկիզբն փետրվարի : Այլ սակայն յետին օ-
րինակագիրք յայսմաւուրաց՝ ըստ թեւագրութեան տար-
ւոց, (որք 'ի սոյն միջոց մուծանեն զիւրեանց պարսամն
կամ զբարսուման,) փոխանակ պատմելոյ զվարս մքն
բարսումայի եդեսացւոյ՝ կարգեալ են զպատմութիւն սա-
մոստացւոյն, և վայրապար փոխադրեալ զեդեսացւոյն
ոմանք 'ի դեկտ. ԺԳ. և այլք 'ի Թ. դեկտ : Եւ ո՛ր կարէ
տանել, զի տարագիր լիցի մքն, և փոխանակ նր դիցի
անմքն. և տղգասիրապէս՝ բարձցի պարթևաղեանն ե-
դեսացի, և դիցի ասորին սամոստացի՝ սուտ միսթա-
րութիւն մեղիտինեայ քաղաքի փոքուն հայոց, որ ընծայի
նմա յոմանց իբրեւ տեղի ծննդեան կամ վանաբնակուն-
այլ մեր թողեալ զնա դնալ 'ի տեղի իւր՝ երթամք ըզ-
հետ տղգային մքն մերոյ, և որոց Ը նմա :

(2) Որպէս և զեւրդ գտաք 'ի Հ. զվարս կամ զվկայա-
բանութիւն սքյս, գրեթէ նովիմքք եդերօք առաջի եդաք՝
յաւէտ ըն ձեռագրաց. նոյն է և գոյացուի պատմութե-
ան. Յ. և Լ. ունի և առ ասորիս և առ այլ արևելեան
վկայագիրս՝ ըստ յիշատակելոյ աստեմանայ 'ի զանազան
տեղիս : Եւ ունի 'ի մեզ՝ է՝ զի անուն սքյն գրի բարսու-
մա, կամ պարսումա, և է՝ զի զի բարսիմէոս կմ՝ բար-
սիմոս, ըն նմին և առաւել ևս տարբերութիւն առ այլս է
իմանալ. բայց նմն վերածելի՝ ունի ասացաք, առ բնիկ
հնչումն պարսաւմա, որ ռամկօրէն պարսամ, ևս և
վարսամ ասի : Նոյն անուն է՝ որ և բարձումա գրի,
ստէպ 'ի կիր արկեալ առ ասորիս և առ քաղգէացիս
'ի

'ի վաղ Ժմկաց հետէ : Չայս վն այն երկրորդեցի , զի մի տարբեր ընթերցուած անուանց լիցի քեզ կանոն ուրուէլոյ զայր յառնէ , այլ տարբերուի վարուց և դործոց և ժամանակաց :

Արդ՝ ծանիր , զի 'ի Լ. յնվր . 30 . երկու սբք յիշատակին բարսիմէ և բարսէմ՝ անուամբ՝ երկոքին ևս եմք եգեսիոյ 'ի զնզն Ժմկս . քանզի ասի . * Յեգեսիա յերկ ,
 ,, ըին ասորւոց՝ (յիշատակ) սբյն բարսիմեայ եմքին ,
 ,, որոյ դարձուցեալ զբազումս 'ի հեթանոսաց 'ի հաւատս , և կանխագոյն առաքեալ զնոսա առ պատկն
 ,, (վկայական ,) հեռեցաւ զկնի նց առ տրայիանոս ,
 ,, սիւ արմաւենեաւ մարտիրոսուէ : Անգանօր՝ սբյն
 ,, բարսէմ եմքսի՝ շնորհիւ բժշկուէց երևելի եղելոյ ,
 ,, որ 'ի վաղեսէ արիանոս կայսերէ 'ի վերջին ծագս այնր
 ,, Տի արտասահմանեալ վն կաթողիկէ հաւատոյ՝ վախճանեաց զկեանս || :

Եւ զերկրորդս զայս յիշատակեն նաեւ յոյնք 'ի ժամագիրս իւրեանց . հոկտեմբ . 15 . այլ առ մեզ առաջինն միայն գտանի , զորոյ և զպատմուին եգաբ : Իսկ թէ Լ. ցուցանէ զնա մարտիրոս լինել , առ այս ասէ բոլանդ , թէ չէ պարտ այդու իմանալ՝ որպէս թէ 'ի տանջանս մարտիրոսուէ իցէ վախճանեալ , այլ թէ մարտիրոսական չարչարանս կրեաց , և յետ հանգստեամբ վախճանելոյն՝ վկայական եհաս պատկաց . ըստ որոյ և բարոնիոս ասէ յամի . 107 . * փառաց մարտիրոսութե արժանաւոր եղև (կամ արդիւնաւորեցաւ) || . և 'ի ժամագիրս Յ . յունվարի . 30 . գրի 'ի ներբող նր . * բարոնսիմէոս անարիւն վկայ եղև քմի , և հաւատարիմ քաւահանայասկետ || :

Չվարս երկրորդ բարսիմեայ այսպէս առաջի առնէ թէոգորետոս . էր (ասէ) երևելի և մեծանուն ոչ միայն յեգեսիա յաթող իւր , այլև 'ի փիւնիկէ , յեգիպտոս և 'ի թեբայիդ . զի համբաւ բարեւաւուէ և առաքինուէ նր տարածեալ էր թմամ տեղիս . զսա վաղէս հրաման ետ դնել 'ի դիպահոջ 'ի կղզին առադայ փիւնիկեցւոյ . այլ իբրև լուաւ , թէ ընթանան առ նա անդր բաղմութի յոյժ , քանզի առաքելաշնորհ գտեալ՝ բանիւ զցաւս փառատէր , աքսորեաց զնա յոքսիրինսոն քաղաք եգիպտացւոց . և քզի անդ ևս հասանէին ժղվրդք , վարեաց 'ի հեռագոյն ամրոց փիւն անուն 'ի սահմանս բարբաւրոսաց զայրն ծերունի՝ զարժանաւոր բնակիչն երկնից արքայուէ : Եւ պատմի (ասէ ,) թէ անկողին նր կայ մին .

մինչև ցայժմ յառադ կղզին սլահեալ պատուով մեծաւ .
քանզի բաղուիք յախտաժէտաց ը հանդէին 'ի վր նր'
ստացան անդրէն զառողջութի հաւատով :

Արդ թէպէտ և երկրորդիս այսմ 'ի ճահ իցէ՝ հանդոյն
առաջնոյն կոչիլ խոստովանող կամ ճգնող հայրապետ ,
այլ տօնելին կմ հանգիսացեալն առաւելապէս է առա-
ջինն . զոր և աստեման դնէ պարզապէս յիշատակեալ
գող 'ի սրտագամատուցի քաղդէացոց . տէս հատ . ք .
երես . 6 . ուր և կշտամբէ՝ զորս հնարին բամբասել
դնծ , ուն թէ բարսումայն տնսք իցէ առ 'ի նցէ յիշա-
տակեալն : Եւ զի իրաւացի են այս փաստք նր , ապա
և չեն իրաւունք դասել նմա զտօնացոյց հայոց ը ասո-
րիս յայսմ մասին՝ 'ի խօսելն զպարսումայէ յակոբիկ-
եանց . յերես . 8 . զի թէ ինքն գիտէ զլաւն ընտրել , և
մեք ընկալաք 'ի անէ զբորի բարին ժողովել յամանս ,
և զխոտանն 'ի բաց ընկենուլ . թող զի և զմարգարէա-
կանն փութամբ կատարել . որ հանէ զպատուականն
յանարդէն , բերան իմ կոջեսցի , ասէ ար :

(3) Աստանօր՝ ուր 'ի սովորական օրինակս Հ . դնի ,
զպարթեւազինան , մին 'ի հին օրինակաց գրեալ էր՝ ըզ-
պարթեւաղէնան : Այլ որ գրի յամսին կինդար կմ կին-
դարս կմ կիդարս , պարտի լինել կիդար՝ ուն դնէ ար
իէլ . և կմ մօտ յունականին՝ կիդարիս . զի և առ յոյնս
ասի գիտարիս :

(4) Բաւէա կամ բաւէաս , որ ըստ Լ . բարբէա , 'ի Յ .
է՝ զի գրի վավէա , և է՝ զի վէվէա , զոր յոյն երգաբանն
'ի ժամագրքի անդ ստուգաբանել կամի յունարէն՝ հա-
փափան . բայց յայտ է թէ է անուն արեւելեան : որպէս
և զբարսումայն 'ի զուր ձգէ 'ի յունական ստուգաբա-
նութի , ուն թէ վարսումա ծագեալ իցէ 'ի ձայնիցս ձա-
ռօս՝ ծանրութի , և «օժա՝ մարմին . ի որում ասէ , * տը-
ռէեալ զծանր մարմինն հողոյ վառսումէոս դասակից
բարձուլաց զաւուրն ծանրութի || : ուր բարեոք ասէ
բողանդ . * այլ այս ձայն առանց ը բանս ինչ ածելոյ՝
ասորական է || :

Ուր գիտելի է . զի Յ . բասիլ . 'ի յունվարի 30 . հա-
մաձայն մեզ դնէ պարզապէս զյիշատակ սքին բարսու-
մայի , հետեւարար ևեթ նշանակելով՝ եթէ զմկրտիլ
սարբիւղոսի 'ի նմէ , և եթէ զնահատակիլն ը քեռ իւ-
րում բաւէայ : Իսկ 'ի սեպո . 5 . ուրոյն կարգէ զյի-
շատակ թաթուկի և քեռ նր բաւէայ , ուն թէ արգէն
գրիստոնեայ էին , և վն դարձուցանելոյ զրդմս 'ի հե-
թա

Թանոսաց՝ ըմբռնեցան և նահատակեցան . և զի ոչ զու
նուն կայսեր յիշէ աստ և ոչ զգատաւորի . կարէ կար
ծել վերծանողն՝ Թէ այլ պատմուի իցէ : տես զայսմա
նէ և 'ի (5) :

Իսկ ժամագիրք յունաց գրէ նախ 'ի յունվարի . 29 .
* յիշատակ սբց վկայիցն սարբելայ և վէվէայ քեռննր ,
որք կատարեցան յեդեսիա || , 'ի վր բերեալ և զհամա
ռօտ պատմութիւն : Եւ ապա 'ի նմին աւուր յարէ ու
րոյն . * յիշատակ սբցն բարսիմայ մեծի վկայի եմիսին
եդեսիոյ || , նոյնպէս հանգերձ համառօտ պատմութիւն .
և գարձեալ միւսանգամ 'ի յունվարի . 30 . տակ . * Նա
հատակութիւն սբց վկային բարսիմեայ եմիսի || . և ասա
ևս կրկնէ զնմանօրինակ պատմութիւն : ուր և 'ի հոկտ . 15 .
վերստին առանձնակի դնէ զյիշատակ * սբց մարտի
,, բոսացն սարբելոսի և վէվէայ քեռննր || , հանգերձ
նոյնպիսի՝ և թ իմիք տարբեր՝ գրուք վկայաբանութիւն :
Թող զի և 'ի սեպտ . 5 . առանձին յիշատակ կարգէ՝ օ
տար հանգամանք . * Սբն սարբելոս քարկոծեալ (ա
սէ) 'ի դահճաց՝ կատարի : Սարբելոս շառեալ յանձն
,, պաշտել զպիղծ կուռս՝ ձեռամբք արանց պղծոց քար
,, կոծ լինի || : Ե'ն որք թ բոլանգեանց պէսպէս պատ
ճառս տան այդց կրկնուեց և տարբերուեց . այլ մեզ
չատ լիցի այսչափ նշանակել , և մերովս շատանալ ըն
տիր վկայաբանութիւն :

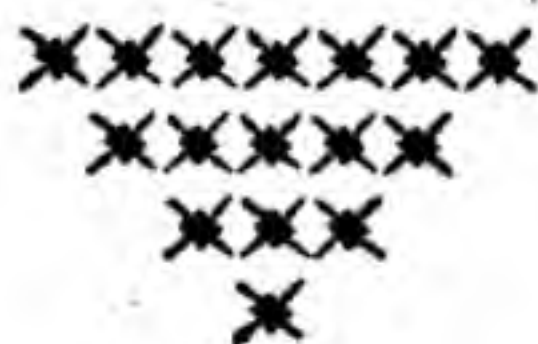
(5) Այլ շփոթ է առ լատին քննիչս 'ի վր անունս
Թութայէլ , (զոր ինքեանք ընթեռնուն Թաթուէլ ,)
որ է երկրորդ կոչումն սբցն սարբելայ 'ի մկրտութե , և
այս վն կրկնագիրմի պատմութեց աւանդեցոց 'ի Լ . ուր
'ի 29 . յունվարի ասի . * Յեդեսիա յերկրին ասորւոց
,, (կատարումն) սբց վկայիցն սարբելոսի և բարբէայ
,, քեռննր . որոց մկրտեալ յերանեւելոյն բարսիմեայ ե
,, պիսկոպոսէ՝ 'ի հալաճանս տրայիանոսի առ լիւսիա
,, դատաւորաւ պսակեցան մարտիրոսութիւն || : Իսկ 'ի
սեպտ . 4 . ասի . * 'ի նմին աւուր (յիշատակ) սբցն՝
,, Թամէլի , որ էր յառաջագոյն քուրմ կուոց , և ընկե
,, ռաց նր մարտիրոսաց՝ առ ագրիանոս կայսերաւ || :
Եւ զի բարոնիոս փոխանակ Թամէլի ընտրէ ընթեռնու
Թամուէլ , ևս առաւել ըստ այլոց Թաթուէլ , սկսա
նի բոլանգ տարակուսիլ՝ Թէ արդեօք նոյն իցեն սար
բելոս և բարբէա նահատակեալք առ տրայիանոսիւ՝
Թ սարբելայ և ընդ բարբէայ նահատակեցոց առ դոմե
տիանոսիւ . և Թէ ո՞ր իցէ Թաթուէլն . և յայս աւարտէ

զինգիրն , թէ * ո՛ր ոչ ՚ի կասկած անկանիցի՝ թէ նոյն
 ,, վէ՛վէա (կամ բուէա) է , և նոյն սարբելոս . և թէ՛
 ,, թաթուէլն է եղբայր սարբելայ . կամ թէ նոյն ինքն
 ,, իցէ երկանուն՝ սարբելոս թաթուէլ կոչեցեալ , կամ
 ,, թէ միակ անուն իցէ սարբելաթաթուէլ : Իսկ թէ
 ,, սոքա առ ագրիանոսիւ , և նոքա առ արայիանոսիւ
 ,, ասին նահատակեալ , գուցէ կալանաւորեցան առ
 ,, արայիանոսիւ , և սպանան առ ագրիանոսիւ . և կամ
 ,, թէ ՚ի խափանել արայիանոսի զհալածանս՝ յետոյ յաւ
 ,, գրիանոսէ իցեն նահատակեալ , և կամ յիշխանաց նր .
 ,, քղի երկոքեանն իսկ նո՛ւաճեցին սլատերազմաւ զաւ
 ,, բեւեւան ազգսն զայնոսիկ || : Աւր տեոանես , զի քաջն
 բոլլանդ . սէսսէս յիշեղելով զկարծիս՝ գտանէ և եղ
 ծանէ միանգամայն զստոյգն , զոր խնդրէ . մինչ զի եթէ
 ՚ի ձեռին ունէր զվկայաբանութի մեր , զնր և եթ զհետ
 երթայր , և լուծանէր զամ տարակոյս :

(6) Եթթեալ են զմիտս բոլլանգայ և ոմանք ՚ի վկայա
 գրաց , որոց ը մտի դատելով՝ թէ եդեսիա էր տակա
 ւին ՚ի ձեռս արգարեանց , և զիմրդ լիւսիաս դատաւ
 ւոր հռովմայեցի իշխիցէ անդ , յաւելեալ են ՚ի քմաց
 զարգար ոմն իշխան եդեսիոյ հալածիչ քրիստոնէից առ
 արայիանոսիւ . վնջ միւսանգամ ՚ի վարանս մտեալ՝ զհին
 և զնոր արգարս զննէ բոլլանդ օրինակ զայս . * Եդե
 ,, սացիս լինել (ասէ) զսոսին յետինս՝ զսարբելոս , ըզ
 ,, վէ՛վէա , և զթաթուէլ , եթէ՛ նոյն իցեն ը առաջինսն՝
 ,, և եթէ որիչ ՚ի նոցունց , իմառտասիրեմք յանունէ
 ,, աւգար կամ արգար իշխանին . որ է անուն ընտանի՝
 ,, փոքրիկ թագաւորաց երկրին ոսրոյենացւոց , որոց
 ,, գլուխ քաղաքաց է եդեսիա : Արդ՝ աւգար ոսրոյե
 ,, նացի դաշինս կռեաց միաբանութե ը հռովմայեցիա
 ,, առ սլոմակոսիւ , և ասլա թեակից լեալ սլարթեաց՝
 ,, եղև առաջնորդ կոտորածին կրասոսի . ոմ գիովն յի
 ,, շատակէ ՚ի իս երորդ գիրս : Այլ ոմն երեւելի յոյժ աբ
 ,, գար եղև իշխան եդեսիոյ՝ իբրև ութսուն և հինգ աւ
 ,, մօք յետոյ . որ առաքեաց դեսպանս առ քն փրկիչն
 ,, մեր , և ընկալաւ ՚ի նմէ զանձեռագործ սլատկերն .
 ,, զորմէ սաէս յիշատակուի լինի յեկեղեցական մատեւ
 ,, նագրուիս : Եւ ասլա եղև սոյն այս աւգար ՚ի Գմիս
 ,, արայիանոսի , և կմ ագրիանոսի . որ թերևս ՚ի շնորհս
 ,, հռովմայեցւոց դիմամարտ լեալ իցէ կրօնիս մերում ,
 ,, զոր մուծեալ էր յեդեսիա սքն թագէոս՝ բժշկելով
 ,, և մկրտելով զնախասացեալն զարգար : Իսկ թէ ար

« գեօք լիւսիսս յանունն նր, եթէ յանուն կայսերն վա-
 « րէր զքաղաքատեալութի (յեդեսիա), անստոյգ է :
 « Եւ թերեւս սոյն այս արգար է այն, զորմէ գրէ յու-
 « լիսս կապիտոլինոս 'ի վարս անտոնինոսի պիոսի, ա-
 « սելով. Զարգար արքայ 'ի կողմանց արեւելից միով
 « եւթ հրամանատունութի իւրով առ ինքն ած : Գոյր
 « և արգար անուն արքայ պարսից՝ նունաճեալ 'ի ակե-
 « րոսէ, ունի վկայէ սպարապետս : Հուսկ յետոյ քսի-
 « փիլինոս համառօտիչ գիովնի գրէ 'ի վարս անտոնինոսի
 « կարակաղոսի, թէ յորժամ եկն առ նա աւգար ար-
 « քայ ոսրոյենաց իբր առ բարեկամ, նենգեաց (կայսրն)
 « ուխտի դաշինն, և կալեալ էարկ զնա 'ի կապանս,
 « և զնոս ոսրոյենայ յինքն կորզեաց՝ զառանց թագա-
 « ւորի զմնացեալն || :

Առ որ ունիմք ասել. ունի ստոյգ է 'ի բանից գիովնի
 Ժմկակցի՝ թէ արգար վերջին էր առ կարակաղոսիւ, և
 այն՝ այր բարեպաշտ սրբակրօն հաւատովն քնի՝ ըստ
 վկայելոյ եպիփանու, ափրիկանոսի և եւսեբի, նոյն
 պէս և անստոյգ է արգարն՝ որ առ պոմպէոսիւ : Իսկ
 թէ յետ մեծին արգարիւ՝ որ առ քնիւ, կային իշխանք կմ
 նահապետք եդեսացիք՝ եթէ արգար և եթէ այլով ան-
 ունամք, և մեք ընունիմք. բայց սակայն յետ աւուրցն
 սանատրկոյ, և յետ փոխագրելոյ արքունեաց հայոց յար-
 մաւիր և յերունգաշատ և յարտաշատ՝ միջագետք առ
 հորկ, ը նմին և եդեսիա՝ էր ը իշխանութի կայսերաց .
 վնյ և դաւառապետք կամ ոստիկանք կարգեալք 'ի նցէ
 վարէին զդատաւորական իշխանութի. նմին իրի ոչինչ
 զարմանամք, եթէ լիւսիսս դատաւոր հռովմայեցի՝ հրա-
 մանաւ կայսեր յարուցեալ իցէ զհալածանս . որպէս և
 հրամանաւ նորա անգրէն դագարեցոյց . և եթէ գոյր
 յայնժամ իշխան օք՝ արգար կմ այլանուն, ոչինչ կարէր
 արդեւուլ զհրաման ինքնակալին . բայց չէ արժան զհետ
 բերել, թէ ուրեմն էր գործակից հալածանաց . զի որ
 չափ ստոյգ կարծի, թէ որ լռէն՝ հաւանի . նոյնչափ և
 ստոյգ է յոլովակի, զի որ լռէն՝ ոչ հաւանի :

Վ ԿԼՅԼԻՐԼՆՆՈՒԹԻՒՒՆ

սքին Վլաասյ եպիսին սեբաստիոյ , և որոց
ընդ նմա :

Ն. փեար . 10 : Յ . և ար եկ . փեար . 11 : 1 .
փեար . 3 : Ճաւընար . Լ . պիե . և Դ . նժը :
Սեպատիւ : Լ'նոնիմոս : Լ'ուլանդ յովհաննէս . Թ . հար .
փեար . 3 . եջ . 331 = 353 . և այլ : (1)

Ս ԲԼՆԶԵԼԼԵԳՈՐՆՈՒ
վկայն քոի՝ սբ վլասիոս հայրապետ⁽²⁾, եր ծննդեամբ յՅէ փոքուն հայոց 'ի սեբաստիա քաղաքէ , և կմ'ի սահմանաց նր՝ որ ը առաջնոց դրի սահմանակից կապադոկիոյ⁽³⁾ , 'ի վախճան երրորդ դարուն : Լ'սի յոմանց , թէ ծնողք նր էին հեթանոսք . և ինքն զկնի հաւատացել 'ի քմ , և ջերմ գտեալ յանձաշտութե . իսկ ըստ այլոց բազմաց անորոշակի պատմի՝ սնեալ 'ի մանկուէ հետէ 'ի վարս անձաշտութե : Եւ դրձլ՝ բազմք են որ ասեն , թէ յառաջագոյն եր արունեստիւն բժիշկ , և ապա հանգոյն սքին ղուկայ , ևս և կողմայի և դամիանոսի՝ 'ի մարմնաւոր բժշկուէ վերաբերեաց զնա անձ 'ի լինել նշանագործ անունամբն քոի⁽⁴⁾ :

Լ'որդ՝ յառաջագոյն գտեալ վլասայ առաքելնի

նի և գովելի ընթացիւք, և զիմ ժամանակս
կենաց իւրոց երկնային կրօնիւք քաղաքա-
վարեալ՝ եղև ընմանութե յովբայ այր ար-
դար, ճշմարիտ անժապաշտ, անյիշաչար, մեկ-
նեալ յիմ գործոց չարեաց : Այլ ի մեռա-
նիլ եկսին սեբաստիոյ, (որ և սեւաստ կմ
սրվաղ՝ յառաջին կոչեցեալ հայս,) կամե-
ցան ուխտ եկեղեցւոյն և ժողովուրդն առ-
հարկ՝ իմ գաւառականօք հանդերձ ընտրել
միաբան հաւանութիւնս՝ ի պատիւ եկսուե
բանելին վլասիոս, զփորձ առեալ ամբիծ կե-
նաց և իմաստութե նր : Իսկ նա ոչ առնոյր
յանձն՝ անարժան զանձն խոստովանելով
սոյնպիսի պատուոյ . սակայն հարկաւորեալ
ի բնակչաց գաւառին, միանգամայն և տես-
չուի նոյ համարեալ զշարժումն իմ բազմու-
թե, զիջաւ ահամայ ի կամս նոյ : Իւր այն-
պէս ժողովեալ եկսաց բազմոց և քահա-
նայից և կղերիկոսաց՝ վերակոչեն զնա յա-
թոռ քահանայապետութե սեբաստիոյ քաղա-
քի : Իւր լինելը այնուհետև տիրապէս քա-
րող ճշմարտութե բանիւք և արդեամբք, լու-
սաւորելով զիմսին բանիւ աւետարանին կե-
նաց, և դարձուցանելով զբազմումն ի մոլո-
րութի կռոց ի ճշմարիտ անձգիտութի :

Իւր ունի յառաջ ք զեկսութին եռացել հող-
ւոյն նոյ՝ զօրացուցանելը զքաջ նահատակս
ի թմկս հալածանաց դիոկղետիանոսի, և
յորդոր բարի լինելը իմցն հաստատուն կալ
ի հաւատս ճշմարտութե . սոյնպէս և առա-
ւելութիւն զնոյն գործելը զկնի եկսութեն . ըստ

որում և աւանդի, թէ 'ի ժամանակին՝ յորում հնգեքին քաջ նահատակք եւստուատիոսեանք մատնեցան 'ի բանտ և 'ի կապանա վ'ս ք'սի, սա ինքն երանելին վլասիոս հայրապետ յայց ելանէր նց ստէպ, և մատակարարէր նց զկենարար խորհուրդ մարմնոյ և աւրեանն իմն. և քաջալերեալ յորդորէր աներկիւղ հանապազօրդել յիմ 'նեղութիս 'ի սէր արարչին. որում և յանձն արար սքն եւստուատիոս զկտակ իւր վ'ս իրաց տան իւրոյ. սորին վ'ս է տեսանել 'ի հին նկարս պատկերաց, զի կայ նկարեալ 'ի մէջ հնգեցունց վկայից'սքն վլասիոս առնթեր եւստուատիոսի՝ առնլով 'ի ձեռանէ նք զգիր կտակի։

Իբրեւ այն ինչ թուէր զիջանիլ հրդեհ հալածանաց՝ 'ի թգրել մեծին կոստանդիանոսի, վերստին բորբոքեցաւ հուր դառնութե յերեւաց լիկիանոսի ամպարշտի՝ որ քեռայրն էր նորին կոստանդիանոսի, և հասեալ անոճան կայսերուն 'ի վ'ք արեւելեան կողմանց՝ յամի իմն 308. այր մոլել զհետ կռոց. նմին իրի յարոյց հալածանս անհնարին 'ի վերայ քրիստոնէից։

Եւ քանզի լուճաւ՝ եթէ կողմանք սեբաստիոյ ծաղկեալ են անձպաշտութիւն, և օր յօրէ բազմանան հաւատացեալք յՅին փոքուն հայոց և կապադովկացւոց, եդ 'ի մտի բնաջինջ առնել անտի զանուն քրիստոնէութե. և յայս գործ անօրէնութե ընտրեաց զայր հնացեալ չարութիւն՝ ժպիրհ և ապարասան ագրիկողայոս անուն հեղեմացի, կարգեալ զնա դատաւ

տաւոր սեբաստիոյ , և իշխան հրամանատար
մերձակայ սահմանաց . և օգնական նմա զայլ
ոմն չարադէ լիւսիաս անուն՝ իբրեւ ոստիկան
և տեսուչ Յին :

Եւ եղև իբրեւ լուսն հաւատացեալքն՝ որ
'ի սեբաստիա , զհամբաւ գալատեանն ագ-
րիկողայոսի ահագին սպառնալեօք , բոլոր 'ի
նոցանէ ցրունեցան յայլև այլ տեղիս , և այլք
ղօղե՛լ թաքչէին յանքոյթ վայրս : Եւ որս
և երանելի եպան վլասիոս հարկեալ՝ 'ի յոր
դորանաց հաւատացելոյ՝ խորհեցաւ ծածկել
զանձն առ ժմկ մի . և կատարելով զաւետա-
րանական բանն՝ հալածական լինելոյ քիչքէ
'ի քիչք , մեւնդ թէ և զօրինակ փրկչին խոյս
տալոյ յանապատն եփրայիմայ , եւ և ինքն
'ի սեբաստիոյ , և երթեալ բնակեցաւ 'ի լե-
րինն արգիասոյ (որ և գրի արգէսոյ , կամ
արգէոս , կմ արտէնի) յայրի միում . և ան-
դէն հանդարտեալ յառանձնուէ՝ ուր ոչ ե-
րեւին հետք անգամ մարդոյ , այլ միայն
գազանաց և անասնոց , պարապէր աղօթից
և հոգեորական տեսութեց , հանապազոր-
դեան ժուժկալութիւն պահոց և խստամբեր
աշխատութիւն : (5)

Եւ զժողովէին առ նա անասունք վայրի , և
բնդելացե՛լ մերձ կային նմ , ոպ թէ խնդրե-
լով զօրհնութիւն առն նոյ . և նա ամբարձեալ
զձեռս իւր՝ օրհնէր զնոս : Եւ թէ մին 'ի նոցէ
տկարանայր , գայր առ սքն , և իբրեւ բանա-
ւոր նշանացի ցուցանէր զցաւս իւր . և ոչ
մեկնէր յայրէ անտի , մինչև շարժել զերա-

նեւին 'ի գութ' զի արասցէ նմա ողորմութի .
 և սքն դնէր ձեռս 'ի վր' նր անուամբն քնի ,
 և առողջացուցանէր :

Յաւուրան յայնոսիկ եւին ոմանք 'ի սպասաւ
 ւորացն ագրիկողայոսի' առ որսալ էրէվայ-
 րի ⁽⁶⁾ . և շրջեալ որսորդացն այսր և անդր՝
 հասին ոմանք 'ի նոցանէ 'ի լեառն , յորում
 թաքուցեալ էր վլասիոս . և տեսեալ զվայ-
 րի կենդանիս խմբովին առաջի այրին՝ զհետ
 եղէն նց . այլ 'ի ցրո՛ւիլ նց յահէ որսողացն՝
 տեսին արքն զսք եպսն , զի աղօթս մատու-
 ցանէր առ նձ . և իբրեւ դարձան 'ի քաղաքն ,
 պատմեցին դատաւորին : Յայնժամ հրաման
 ետ դատաւորն , զի բազում խնդրակք եր-
 թիցեն զհետ որսորդաց իբրեւ 'ի պատճառս
 որսոյ' 'ի լերինս և յամայի վայրս . զի որչափ
 և գտանիցին 'ի զօղելոց քրիստոնէից , ածցին
 մատուցին առաջի նր :

Եկե՛լ խնդրակաց՝ գտին զվլասիոս յաղօթս .
 և ասէն ցնա . արի եկ լ՛մեզ , զի կոչէ զքեզ
 դատաւորն : Եւ նր ուրախացել լ՛բանան՝
 զո՛ւարթ սրտի՛ւ և հեզութե՛ւ ետ պինի . ե-
 կայք ասէ որդեակք իմ երթիցո՛ւք 'ի միասին
 անյապաղ . քնի 'ի գիշերիս յայսմիկ երևե-
 ցաւ ինձ տր երիցս անդամ , և ասէ . յարու-
 ցեալ մատո՛ ինձ պատարադ լ՛օրինի քահա-
 նայապետուէ քո . և արդ որդիք բարիոք ե-
 կիք . տր յս քս ընդ մեզ է :

Եւ 'ի գնալ նց զճանապարհայն , հանգչե-
 լով 'ի տեղիս տեղիս , խօսէր երանելի հայ-
 րապետն լ՛հեթանոսս լ՛մեծի և լ՛փոքու-
 բանս

քանս օգտակարս հոգեւից վիշապուք . որով
լուսաւորեալ զմիտս բազմաց՝ էած՝ ի ճշմա-
րիտ նսծածանօթուի . և ազգի ազգի սքան-
չելեօք հաստատէր զնո՞ ի հաւատս . մինչև
հռչակ հարկանել զնմէ ը նմ տեղիս՝ ը որ
անցանէր : Սատուցանէին առ նա յաւանաց
և ի գիւղորէից հիւանդս և ախտաժէտս .
և նա դնէր ձեռս ի վր նոց . և արձակէր ա-
ռողջացեալս ի տունս իւրեանց , ոչ միայն
զմիկ , այլև զանասունս անգամ՝ զորս բե-
րէին առ նա . մինչև զարմանալ և խնդրա-
կացն , և ակն ածել սքնն՝ առնել զոր կամի :
Եին մի ունէր որդի միամօր . դէպ եղև՝ զի
յուտել մանկան մասն ինչ ձկան՝ կլանէր
ոսկր ի ձկանէ անտի փշալից . և արգելեալ
ի փողսն՝ վտանգէր յոյժ , և լինէր անմուռնչ :
Եակ մայր մանկանն՝ քանզի լուեալ էր վասն
սքնն , էառ զմանուկն ի գիրկս , և փութա-
ցաւ դնաց ի գտանել զայրն նոյ . և մատու-
ցեալ առ նա՝ ընկէց զմանուկն յօտս նորա .
աղաղակէր արտասուճօք և սոսէր . ողորմեաց
որդւոյ իմոյ ծառայ յսի քոի . քանզի միա-
մօր է ինձ : Հայնժամ եդեալ սքնն զձեռն
իւր ի վր փողից մանկանն , և համբարձել
զաչս իւր յերկինս՝ ասէ . Ար ես բժիշկ այ-
նոցիկ՝ որ ճշմարտապէս կարդան առ քեզ ,
լուր աղաչանաց ծառայի քում , և անտե-
սանելի զօրուք քո ի բաց կորզեա զմասաւ
կար փուշն ի մանկանէ աստի . և յայսմ հե-
տէ եթէ՝ ի տղայս , եթէ՝ յերիտասարդս , և
եթէ՝ յանասունս՝ յայսպիսեաց ինչ անցք ան-

ցանիցէ , և յիշեսցէ զանուն ծառայիս քո ,
 արասցես նոց բժշկուի վս մեծի փառաց ան-
 ուանդ քո : Եւ իբրեւ կատարեաց զաղօթան ,
 առողջացաւ մանուկն . և ետ զնա ցմայր իւր :
 Եւն դարձեալ յայլ գիւղ (զոր ոմանք նի-
 կոպօլիս կոչեն ,) առ սքն վլաս այլ ոմն կին
 աղքատ և այրի , որոյ ոչ էր այլ ստացունած ,
 բայց միայն անասուն մի՝ կի՛խոյ մի փոքրիկ .
 զոր ՚ի նմին պահու յափշտակե՛լ գայլոյ՝ տա-
 նէր . և մատուցեալ այրւոյն առ ենկան՝ ա-
 ղաչէր փրկել զանասունն ՚ի գայլոյ անտի .
 լայր և գանգատէր նմա , թէ գայլն տարաւ
 զի՛մ խոզն : Եւ սքն ժպտելով ասէ ցնա . մի
 տրտմիր կին դու . և հասցէ առ քեզ անա-
 սունն քո . զայս ասաց , և սաստեաց գայլոյն՝
 որ չերեւէր ՚ի միջի : Եւ իբրեւ դարձաւ կինն
 յետս՝ հայել զկնի հետոց գայլոյն , և ահա
 գայր ի առաջ նո՛ր գայլն , որոյ պահեալ էր
 զանասունն առանց վնասու . և այսպէս թո-
 ղեալ զնա մօտ այրւոյն՝ մեկնեցաւ ՚ի տեղ-
 ւոջն :

Եւրդ՝ իբրեւ եկն եմուտ սուրբն վլասիոս ՚ի
 քաղաքն սեբաստիա , հրամայեաց ագրիկոս
 զայոս արկանել զնա ՚ի բանտ մինչև ՚ի վա-
 ղիւն . և ՚ի վաղիւն անդր նստեալ յատենի՝
 հրամայեաց ածել զառաջեաւ զեմպն : Եւ
 սկսաւ նախ ողորանօք խօսել ի նմա դատա-
 ւորն , և ասէ . ողջամբ եկիր , ուրախ լեր վլա-
 սիոս բարեկամ անձոցն : Վատասխանի ետ ե-
 րանելին . ուրախ լեր և դու դատաւոր հզօր .
 այլ մի ասեր զնո՛ւ անձս , զի դեք են , և ոչ
 անձք .

աճք. և յաւիտենից հրոյն մատնին հանդերձ
պաշտօնէիւք իւրեանց :

Արտմտեալ դատաւորին ը բանս համարձա-
կութե նր՝ հրաման ետ վաղվաղակի դաւար
գաւազանօք հարկանել զնա . զի սթափեա-
ցի ասէ յանմտութեն , և ուսցի փխկ անարգե-
լոյ մեծարել զնձսն : Աւ իբրեւ հարին մին-
չեւ ցբազում ժամս , ասէ սքն համարձակա-
դոյնս ցբռնաւորն . ով լիրբ և անպատկառ
դիցն պաշտօնեայ՝ եթէ կարծիցե՞ս փոխել
զիս 'ի ձեռն տանջանաց քոց 'ի խոստովանու-
թէ ճշմարտին նայ . այլ ոչ կարես . քանզի
ունիմ՝ որ զօրացուցանէն զիս յս ք՞ս որդին
նայ կենդանւոյ : Յայնժմ՝ ակնարկեաց դա-
տաւորն անդրէն 'ի բանտ արկանել զնա ⁽⁷⁾ :
Աւ զկնի երից աւուրց դրձլ նստեալ 'ի վր
բեմի՝ հրամայեաց ածել առաջի իւր զսքն
նայ . և ասէ ցնա . վլասիէ զոհե՞ս նձոցն , ե-
թէ կորնչիս չարաչար մահո՛ւամբ : Ս լա-
սիոս ասէ . նձք՝ որ զերկինս և զերկիր ոչ
արարին , կորիցեն . իսկ մահն զոր դուդ ինձ
սպառնաս , առիթ ինձ լինի կենացն յաւի-
տենականաց : Տեսեալ բռնաւորին զանփո-
փոխելի զհաւատս նր՝ ետ կախել զերանե-
լի վկայն զփայտէ , և երկաթի քերչօք՝ զոր
այլք սանտերս ասեն՝ քերել զնա յոյժ . մին-
չեւ ուռգանել վտակաց արեաննր զգետինն :
Այլ նա 'ի տանջանսն զնոյն բան երկրոր-
դէր առ դատաւորն . դու համարիս ասէ հար-
ո՛ւածս հասուցանել 'ի վր իմ . այլ ես ու-
նիմ յիս զզօրացուցիչն իմ զքս . և սպասեչ
ակն

աւին ունիմ անանց բարեացն՝ զոր պատրաստեաց սիրելեաց իւրոց ։

Հրաման ետ դատաւորն իջուցանել զնա՝ ի փայտէն , և անդրէն ՚ի բանտ տանել ։ Աւմինչդեռ տանէին զսք վկայն արեամբ շաղախեալ գլխովին , կանայք ոմանք երկիւղածք յոյ՝ եօթն թուով՝ զհետ երթային սքին , և արեամբ որ իջանէր ՚ի նմէ՝ օծանէին զանձինս իւրեանց ⁽⁸⁾ ։ () այն իբրեւ տեսին դահիճքն , ածին կացուցին զնոսա առաջի դատաւորին և ասեն . ո՞վ դատաւոր՝ և սքքրիւ տոնեայք են . և պատմեցին զոր տեսինն զգործնց ։ Աւ դատաւորն ասէ ցնս . հնազանդեցարո՞ւք անոցն , և զոհեցէ՞ք զոհս նց ։ Վիսի ետուն նք ընդ խաբս և ասեն . եթէ կամիս՝ զի զոհեսցուք անոց քոց , տո՛ւր բերել զնս մերձ ՚ի ծովակն . ուր լուացեալ զերեսս մեր անդ՝ պատրաստ լիցուք ՚ի գործն առաջիկայ ։ Աւրախ եղև յոյժ բռնաւորն՝ կարծեցել եթէ զկամս իւր խոստանան կատարել . վոյ հրամայեաց բերել կանգնել զանձն իւր ըն խնդրոյ կանանցն մերձ առ ծովակն ։ Իսկ նց առեալ զգարշելի դիսն՝ ընկեցին ՚ի ջուր անդր ։

Առ եղև բանս այս յականջս բռնաւորին . բարկացաւ դառնացաւ և գոյն երեսաց նորա փոխեցաւ . կրճտէր զատամունս իւր , և զմնասն զգինոճորօքն արկեալ՝ ասէր . ընդէ՞ր ոչ արդելիք զնոսա , զի մի արկցեն զանձնն ՚ի ծովն ։ Իսեն զինոճորքն . զոր օրինակ նեն գուք խօսեցան ընդ քեզ , նովին պատրանօք զմիտս

զմիտս մեր հարեալ, այն ինչ կարծեաք՝ թէ
երկիրսպագցեն սիրով, առեալ ընկղմեցին
զմծան : Աւ իբրեւ յանդիման եղեն դատա-
ւորին կանայքն երանելիք ըբուռն հրամա-
նի, և սաստկագոյնս կշտամբել լինելին վժ
գործոյն՝ զոր գործեցին, նք ետուռն պիսնի,
և ասեն . Վճ՝ որ ՚ի զօրականաց պահի զի
ապրեսցի, և չկարէ պահել զանձն իւր ա-
ռանց օգնականի, չէ մծ . քզի մծ անվա-
սելի է և անչարչարելի . այլ այդ՝ զոր դուքդ
մծս կարդայք, ձեռագործք են մարդկան
՚ի փայտից և յոսկւոյ և ՚ի քարէ և ՚ի պղնձոյ՝
զուրկ ՚ի մտաց և ՚ի զօրուէ դրօշելք . նման
նոցա եղիցին՝ ոյք արարին զնս, և ամքն՝ որ
յուսան ՚ի նս . և արդ տես դու զմծոց քոց
զկար զօրութե, եթէ կարօղ են ելանել ՚ի
խորոց լճին :

Հայնժամ մոլեալ բռնաւորին՝ հրամայեաց
հալել կապար, և արկանել ՚ի սան մեծ . առ
նմին պատրաստել և սուսերս և ճանկս եր
կաթիս և այլ տանջանարանս . իսկ ՚ի միւս
կողմն տարածանել կտաւս փափուկս, և այլ
ևս կանացի զարդս ոսկեղէնս և արծաթե-
ղէնս : Աւ ասէ ցկանայսն . ընտրեցէք ձեզ
յերկոցունց այտի . կամ երկիրսպագէք մծ-
ոցն և ապրեցուցէք զանձինս այսպիսի փափ-
կուքք հանդերձ . և կմ՝ ՚ի միտ առէք՝ եթէ
փորձիլ ունիք ՚ի պատրաստեալ տանջանա-
րանացդ :

Իսկ նք կանայքն ընտրեցին զտանջանան . և
մին ՚ի նոցանէ եթուք ՚ի զարդսն, և առեալ

զկտաւան՝ ընկեց՝ ի հուր հալոցին: Սորա եին մանկունք երկու՝ եկեղք զկնի մօրն . և տեւեալ՝ եթէ պատրաստի մայրն իւրեանց՝ ի տանջանս նահատակութե , աղաչել սկսան զնա , և ասեն . ա՛ռ և զմեզ ընդ քեզ , և մի թողուր զմեզ կորնչել՝ ի վր երկրի . այլ ո՞նչ յագեցուցեր զմեզ քաղցր կաթամբ քո, յագեցո՛ զմեզ և արքայութիւն նայ մերոյ : () այն լուճեալ դատաւորին՝ ետ որոշել զտղայսն՝ ի մօրէն . և սրտմտեալ ը իմաստուն բանսնց՝ հրամայեաց զմանկունսն՝ ի բանտ տանել , ուր վլասիոսն էր . և զկանայսն փութապէս հանել՝ ի կախաղան և քերել :

Եւ եղեն անդ սքանչելիք . զի փայլատակէին մարմինք նց իբրև զլոյս՝ առաւել ք զձիւն սպիտակացել . մինչև տկարանալ աչաց զին ու՛րացն հայել՝ ի նս . զի և զարիւն նց՝ ո՞նչ կաթն սպիտակ տեսանէին⁽⁹⁾ : Եւ հրեշտակ յերկնից . որ բժշկեաց զամբէրսնց , և ասէ ցնս . մի երկնչիք . բարի մշակն սկսանի հնձել , և ոչ եթէ՝ ի սկզբանն առնու զվարձս . այլ իբրև կատարէ զգործ աշխատութեն ըստ կամս տանուտն՝ որ կոչեացն զնա՝ ի հունձս , յայնժամ առնու օրհնութիւն ի բովանդակ զվարձս իւր , և ուրախութե երթիցէ՝ ի յարկս իւր . այսպէս և դուք՝ որք բարիօք սկսայք , ճգնեցարո՛ւք մինչ՝ ի վախճան մրցանաց , զի ընկալջիք՝ ի փրկչէն բոլորեցունց զկեանսն յաւիտենականս :

Եւ այսորիկ հրամայեաց դատաւորն արկանել զերանելի կանայսն՝ ի հնոց հրոյ . այլ

անդէն վաղվաղակի շիջաւ բորբոքումն հրոյն,
 և անվնաս ելին 'ի հնոցէ անտի : Մեզ որ յի
 մարեցաւ դատաւորն և ասէ . 'ի բնաց ընկե-
 ցէք 'ի ձէնջ զկախարդութիւն զայդ , և մա-
 տիք զոհեցէք նախն : Սակ սբ. կանայքն ա-
 սացին միաբան . փառք քեզ թագաւոր մեր
 յս քս , որ հրաւիրեցեր զմեզ 'ի ճանապարհս
 բարուէց քոց : Եւ ցդատաւորն ասեն . փու-
 թա՛ կատարեա՛ զոր ինչ խորհիս վասն մեր .
 քանզի մեք հրաւիրեալ եմք յարքայութիւն
 երկնից : Հայնժամ զայրացել հրամայեաց
 բռնաւորն սրով կոտորել զնս : ⁽¹⁰⁾

Եւ առեալ զնս դահճացն՝ տարան 'ի տեղի
 նահատակուէ . իսկ սբքն աղաչեցին զնոսա ,
 զի թոյլ տացեն առ վայր մի յաղօթս կալ . և
 իբրեւ թողացուցին , ծուռ խոնարհեցուցել
 ասեն . Սվէ նախ ոմ զնա մեր , որ մեկնեաց
 զմեզ 'ի խաւարէ , և կոչեաց 'ի փառս լու-
 սոյ իւրոյ . վսյ աղաչեմք զքեզ նախ մեր , դա-
 տաւորեա՛ զմեզ ը առաջին վկային քո սբյն
 թեկղի , ընդունելով զաղաչանս սբյ քահա-
 նայապետին քո և վկային վլասայ՝ որ առաջ
 նորդեաց մեզ 'ի նահատակութիս յայս : Եւ
 դարձեալ տարածեալ զձեռս իւրեանց , և
 համբարձեալ զաչս յերկինս՝ ասեն . Փառք
 քեզ քս նախ մեր , որ արժանի արարեր զմեզ
 կալ յայսմ զոհարանի իբրեւ զոչխարս 'ի ըս-
 պանդ վարեալ . և արդ ընկա՛լ զոգիս մեր
 պատարագ 'ի վր սբյ սեղանոյ քո : Եւ մինչ-
 դեռ բանքն 'ի բերան նց էին , եհատ դա-
 հիճն սրով զպարանոց երանելեացն , որք
 մատ

մատնեցին զանձինս իւրեանց յօժարակամ

վսյուկսոյն և սիրոյն՝ զոր ունէին առ քս :

Իսկ դատաւորն յերրորդ ժամու աւուրն նշու
տաւ 'ի վր բեմի , և հրամայեաց հանել ըզ-
վլաս 'ի բանտէ , և ածել առաջի իւր . խօ-
սել սկսաւ և ասէ ցնա . վլասիէ այժմ զոհեմ
կուոցն , թէ ոչ : Սխի ետ սքն . ո՞ր է 'ի մարդ-
կանէ , որ ճանաչիցէ զսփ ճշմարիտ արարիչ
սմի , և երկիրապագանիցէ կուոց անշնչից . դու
խաւարեալդ քարանց և փայտից երկիրապա-
գանիցես , այլ ես արարողին երկնի և եր-
կրի . և զայս գիտեա՛ , զի ես 'ի սպառնա-
լեաց քոց ոչ երկնչիմ . ո՞նք կամիս՝ այնպէս
տանջեա՛ զիս . զի զմարմինս իմ միայն մատ-
նես տանջանաց . այլ հոգւոյս իմոյ՝ արա-
րողն միայն իշխէ :

Դատաւորն ասէ . այ թշուճառական , եթէ
ընկեցից զքեզ 'ի խորս ծովու , զի՞նչ օւտեա-
ցէ քեզ այն՝ որում երկիրապագանես և պաշ-
տես : Ի՞նչ այս եպերանս հայհոյելն վառել
նախանձու փառացն իմ սք եպիսկոպոսն՝ ա-
րար նկննի խստագոյն բանիւ , ասելով . Եւ
դու այդպէս վարկանիս յիմար , թէ երկրապա-
գելովդ գարշելեացն կեցցես . վայ քեզ ե-
րիցս թշուճառական և արիւնարբու գազան ,
զի ժառանգելոց ես զյաւիտենական հուրն .
այլ ես այժմ ցուցից քեզ 'ի վր ջրոցս զզո-
րութի նոյն իմոյ՝ զոր պաշտեմ :

Հայնժամ հրամայեաց իշխանն կապել քար
զպարանոցէ նորա , և ընկենուլ 'ի ծով անդր
(այն է լիճն սեբաստիոյ) . և նա յառաջել
կնքեաց

կնքեաց զջուրնն նշանաւ խաչի : Աւ ասա
ջուրն փոփոխեչ 'ի լոյծ բնութեն՝ զպնդութի
ընդունէր . և անցեալ կայր սբն 'ի վր ջրոցն
իբրեւ 'ի վր ցամաք երկրի : Աւ ասէ առ դա
հիճան և առ բազմութի հեթանոսաց . եթէ
ունիք անձս , երեւցուցէք զզօրութի նց . ե
կեսջիք և դուք աստ : Աւ նոցա համարձա
կեալ դիմեցին 'ի վր ջրոցն , և ընկղմեցան
'ի խորս ծովուն՝ արք իբրեւ վաթսուն և
ութ⁽¹¹⁾ : Յայնժամ հրեշտակ այ իջեալ ե
կաց առ սբն , և ասէ . ուրախ լեր քնյաւ
պէտ այ , եկ ել այտի , և ընկալ զպսակն որ
պատրաստեչ է քեզ յայ : Աւ նա յարուցեչ
երթայր 'ի վր ջրոց , մինչև եկն ել 'ի ցա
մաք . և տեսին ժողովուրդն ամ , զի լոյս ծա
գէր յերեսաց նր . և լի եղեն սքանչելեօք :
Սայց բռնաւորն ագրիկողայոս կախարդութի
անունանէր զամ գործս սբն , և ասէր ցնա .
զի՞ է՝ զի ցայդ վայր պնդեալ յամառեչ կաս
'ի միտս քո . այդչափ լաւ համարեցար մե
ռանել՝ քան զոհել անձոցն : Աքն ասէ . գի
տեա՛ ով դատաւոր , զի ծառայ եմ սբն այ ,
և գարշելեաց ոչ զոհեմ : Սարկացաւ դա
տաւորն , և գրեաց վաղվաղակի 'ի վր նորա
վճիռ գլխատման այսպիսի . () վլասիոս՝ որ
զհրաման ինքնակալ թգրին արհամարհեց,
և զանձն անարգեաց , հրամայեմք ը մահաւ
պարտս դասել , և սրով հատանել զգլուխ
նր , հանդերձ երկու ևս մանկամբք՝ որք խո
տորեցան զկնի մոգութե նր :

Աւ իբրեւ տարան զնս 'ի տեղի կատարման ,
և

և դահիճն սլատրաստէր զսուսեր , յաղօթե
 եկաց սք հայրապետն , և ասէ . Տք անձ իմ ,
 որ ասրեցուցեր զիս 'ի մահո՛ւնէ կռապաշ-
 տուէ , և փոխեցեր 'ի խաւարէ 'ի լոյս , յան-
 դիտուէ 'ի ճշմարիտ դիտուի . տէր զօրուէց՝
 որ նստիս 'ի վր քերովբէից , և բանաս ըզ-
 սահանս երկնից . որ ձգեցեր զաղեղն քոնշան
 յամպս . որ զսատանայ կործանեցեր , և ըզ-
 զօրուի վիշապին խորտակեցեր . լուր աղա-
 չանաց ծառայիս քո , և հաս յօգնականուի
 հաւատացելոց քոց յամ կարիս նց՝ որ ըհոգ-
 ւոյ և որ ը մարմնոյ . և թէ ոք ըստ սլատահ-
 ման փուշ կամ ոսկր կլանիցէ , և կմայլին չ
 յայտալիսեաց աստի նեղուէց ումեք դիպեա-
 ցի , որ մեծ և որ փոքր , և կարդասցեն յա-
 նուն իմ առաջի անձութեդ , կատարեա՛ զիւ-

րաքանչիւր զինդրու՛ածս սրտից նց : (12)

Եւ յաղօթելնր զայս՝ էջ ամայ յերկնից , և
 ծածկեաց զնա . և ասէ ցնա փրկիչն՝ յամ
 պոյ . () ան ինդրու՛ածս քո կատարեմ՝ նա
 հատակ իմ քաջ , և առաւել ևս քան զոր ա-
 ղօթեցերդ՝ արարից . և օրհնեցից զտունս
 ամենեցուն՝ որք զյիշատակս քո կատարեն ,
 և զշտեմարանս նց լցուցից բարուք՝ վս բա-
 րի խոստովանուէ քո առ իս . դու եկ և հան
 դիր 'ի փառս անձառ , զոր սլատրաստեցեր
 քեզ քոյին ճգնուքդ : Եւ զայս խօսեցեալ
 փրկիչն՝ վերացաւ յերկինս :

Եւ դահիճն վաղվաղակի յառաջ մատուցել
 դիտատեաց զսքն վլաս հանդերձ երկու ման
 կամբք արտաքոյ քղքին մերձ 'ի սլարիպն

'ի վր վիմի : Նա կին մի բարեպաշտ՝ որում անուն էր Եղիսէա , առեալ զնշխարս նոցա՝ ամփոփեաց 'ի տեղւոջն , յորում կատարեցան . և եղև տեղին նշանաւոր բազմապատիկ սքանչելեօք բժշկուեց , զոր առնէր նա՝ բարեխօսութիւն սբբն վասայ . որոյ կատարումն եղև յամի տն իբր 315 . յամսեանն փետրվարի Ժ , կամ ԺԳ⁽¹³⁾ . 'ի ժամանակս

Թագաւորութեն լիկիանոսի⁽¹⁴⁾ :

Նա փառաւորեցաւ և փառաւորեշէ անուն սբբն ընդ նամ տիեզերս յամ եկեղեցիս քրիստոնէից⁽¹⁵⁾ : Նա առաւել 'ի նորութե ռաւ կուզայի՝ որ 'ի դաղմատիա , հանդիսապէս պաշտի քառօրեայ տօնախմբութիւն իբրև գլխաւոր պաշտպան , և 'ի դրօշակի նկարի պատկեր սբբ հայրապետին վասայ . ոն և երբեմն յամ դրամս այնր նորութե պատկեր սորա դրոշմեալ լինէր : Նարձեալ և բնակիչք բնեւեհնտայ քղքի իտալիոյ 'ի Թիւս պաշտպանաց իւրեանց գրեցին զսբն վաս , պահելով առանձին տօն պատուիրանաւ յանուն նորա : Նառուցան և բազում եկեղեցիք յանուն սբբն ը նամ տեղիս . նախ 'ի սեբաստիա և յայլ քաղաքս ասիոյ . ապա 'ի կուտանդինուպօլիս մօտ 'ի տաճար սբբն փիլիպպոսի առաքելոյ 'ի միլղիատեան կոչեցեալ վայրի . ոն և 'ի հռովմ հինգ եկեղեցիք , և այլ ևս բզմք 'ի ռակուղա , 'ի բնեւեհնտ , 'ի նէապօլիս . Թող զորս 'ի սպանիա և 'ի գերմանիա ևն . իսկ փոքրիկ մատուռնք և խորանք 'ի քաղաքս և 'ի գիւղս , որոց ոչ գոյ

Թիւ : Ը ինեցան ուրեք ուրեք և վանորայք
յանուն սբյն վասայ՝ և լը պաշտպանութիւն
նորին , իբրև նմանող լինելով առանձնաբը
նակ ճգնուէ նորա յայրին : Աւ զի բազում
նշանք բժշկուէց եղեն լը Ժմկս Ժմկս բարե-
խօսութիւն սբյն , առաւել 'ի վիճի հիւանդուէց
մանկանց և անասնոց , վնց և առաւելաւ
յարգ ջերմեռանդուէ առ սբն 'ի միտս ամ-
բոխին ըստ առաւելուէ երախտեաց գտելոց
առ 'ի նմէ : Իսկ մասունք նշխարաց սբյն այն
չափ տիւեալ կան 'ի զանազան տեղիս , մին
չև ասել յովհաննու բողանդայ * * գրեթէ
անհամար եկեղեցիք յեւրոպիա նշխարօք
վասայ պարծին ॥ * զօրմէ տէս 'ի կարգի յե-
տագայ ծանօթուէց ճոխագոյն ⁽¹⁶⁾ : Իստ
զայն 'ի միտ առ , զոր ասէ նա ինքն բողանդ *
* Սբն վաստիտ է մին 'ի չորեքտասան սբց ,
զորս երազահաս օգնականս կարդան ॥ :

XX

Ծ ԱՆՕԹՈՒԹԻՒՒՆԻ :

(1) Ի արձեալ գեղեցիկ պարծի ճառքնտիրն մեր Ա.
'ի վկայաբանուէ սբյն վասայ՝ իբրև հնագոյն և յստա-
կագոյն աղբիւր այլոցն ամի . վնց և մեք առաւել զայն
կալաք մեզ առաջնորդ . իսկ զայլսն իբրև ուղեկից և
գործակից ևեթ : Բաց 'ի յայսմաւորաց ամ աղգաց՝
որք լը գոյացուէ քաղուած են նոյն ճառքնտիրն , որմ
և Ճ. Ի. գլխովին , քառեակ օրինակք լարձակ վկա-
յաբանուէց յառաջ բերին 'ի բողանդայ՝ առեալք 'ի
հին ձեռագրաց յն . և լաւ և որչափ երեւին յօրինուածք
հին հեղինակաց , նոյնչափ և համեմատք լը էական բա-
նից՝ եթէ իրերաց և եթէ ճառքնտիրս մերում : Ի մէջ
սց օրինակն . ան . յունարէն գրեւ , և Թարգմանեալ 'ի
Լ՞

լատին , հասարակօրէն առաւել համաձայնի մեզ և թ
բառիցն , բաց 'ի մասնաւոր բանից ինչ՝ որք թերևս թ
զանազանուէ հին գրչաց անկեալ են յայսմ օրինակէ ,
կիմ պահեալ են յայնմ օրինակի . սոցին ձայնակից գտա
նի և մետափրաստէս : Թ . է գործ լատին հեղինակի՝ իբ
րև լարձակուի առաջնոյն , լալայնմամբ պարագայից ,
պատճառագրութեց , նկարագրութեց , և այլ ձևոց բա
նից՝ թէպէտև ընտիր ոճով : Դ . է նոյնպէս գործ լատի
նական՝ յօրինուած առն երախտաւորելոյ 'ի սթյն վա
սայ . զի նորին բարեխօսութիւն զերծեալ 'ի դրաց մա
հունէ՝ 'ի նշան շնորհապարտութե յօրինեալ է զնոյն
վկայաբանութի առաւել ճոխաբանութի : Դ . է յառաջ բե
րեալն 'ի բարոնիոսէ՝ քաղեալ 'ի լատին ոտանաւորաց .
վնյ և նորաձև ճարտարախօսութիւն սեթևեթեալ . մինչ
զի չեղեն ինչ պէտք զնեւել զխոտորմունսս սորա : Ս . բ ու
րեք յիշեցուք 'ի կարգիս Թ . Թ . Դ . Դ . վկ . իմա զնա
խանշանակեալոք :

(2) Վ լատիոսդ անուն կարծի ածանցումն յունական
ձայնիս վրասդօս , որ նշանակէ բողբոջ , որում առաւել
մօտ գայ սովորականն նախնեաց մերոց տառագարձու
թի , եթէ 'ի գէտ էր հնչել բղասիս կամ բողաս :

(3) Վկ . Դ . և Դ . մեկն գրեն զԹքն լինել ծննդեամբ սե
բաստացի . այլք չորոշեն ինչ . բայց զնոյն ենթագրեն՝
իբրև 'ի քաղաքէն կիմ 'ի նահանգէն սեբաստիոյ : Իսկ
զսեբաստիա ոմանք 'ի հին Յագրաց և 'ի վկայագրաց
անուանեն քաղաք կապագովկիոյ , լարձակ առեալ ըզ
սահմանս այնր Յի . այլ հարկօրէն վկայաբանութիւն և
պատմութիւն զնեն 'ի փոքրն հայս , կիմ յառաջին հայս ,
և կիմ լահանրապէս՝ 'ի հայաստան . ուն և է : Բարւոք
ասէ բոլանդ . * Բազում վկայք ազնուացուցին զայն
,, քաղաք՝ առաւել առ դիտկոյեալիանոսիւ , և ապա առ
,, լիկիանոսիւ . յորմէ առաքեցան 'ի բնաջինջ առնել
,, յՅէն հայոց և կապագովկացւոց զօրէնս քրիտոնէ
,, ութէ՝ լիւսիաս և ագրիկողայոս . երկոքին ևս հեւ
,, լենք , և երկօքին մոլեալք զհետ սնտի պաշտամանց
,, կոոց || Բայց լիւսիաս էր իբրև ոստիկան և պահա
դան շրջակայ սահմանաց . իսկ ագրիկողայոս ուն իշխան
գահերէց և գատաւոր համօրէն դաւառացն . և սորա
բանիւ գործէին Թմ չարիք . վնյ վկ . Թ . Դ . կամին ստու
գաբանել զանունն նր . 'ի յն . աղբիօս գօլաքս , Թմ վայ
րենի քծնող . և բոլանդ՝ աղբիօս լաս , Թմ վայրենի ժո
ղովուրդ . ուն և ոմանք՝ աղբիօս լաս , Թմ վայրենի քար :

(4) Միայն ճառընտիրն մեր Ա. ինչ ոչ յիշէ զառաջին վիճակէ սքյն վլասայ. իսկ Ճ. 'Ի. որպէս և Հ. և Յ. և վկ. Թ. Թ. Թ. միաբան ասեն, թէ էր կանխաւ բժիշկ արուեստիւն :

(5) Այսպիսի օրինակաւ բացատրի յամցնց առանձնու թի սքյն՝ ոչինչ ըհատ 'ի ճգնաւորական առանձնաբնա կուէ. ուր ոչ գիտեմ՝ ուստի առեալ յաւելուն կանխ սիրոս, պետրոս նատաղեան, և այլք 'ի յետնաց, թէ թըռ չունք բերէին նմա կերակուր :

(6) Վր որսոյ դազանաց յաւելու մեծափր՝ զայս պատ ճառ, ոմ թէ 'ի պէտս դազանամարտութե կմ առ 'ի գիշատել տալ զնահատակս՝ կամէին կենդանւոյն որ սալ : 'ի նոյն միտս երևի խօսել և վկ. Թ. յասելն, թէ * յաւուր՝ յորում ռոճիկս բաշխէր զօրաց և պատիւս, հրամայեաց բերել էրէ վայրի բաղում 'ի հանդէս ամ բոխին || :

(7) 'ի բանտարկուէ սքյն պատմէ վկ. Թ. զայս ինչ աւելի. * Եւ լուեալ (ասէ) հաւատացեալ կինն պա-
 ,, ռաւ և այրի զկալանաւորութի սքյ վկային և նահա-
 ,, տակին քնի վլասայ, և զհաստատութի հաւատոյ նր,
 ,, ետ զենուլ զխոզն՝ զոր կորզեալ էր 'ի դազանէն հրա-
 ,, մանաւ սքյն վլասայ. և եփեալ զգլուխ նր և զոտս՝
 ,, էարկ յանօթ ինչ. և ս և 'ի պտղոց երկրի. և ճրագ-
 ,, լուցեալ՝ մատոյց սք վկային քնի 'ի բանտի, և աղա-
 ,, շէր ճաշակել անտի : Եւ նր դոհացեալ՝ ճաշակեաց,
 ,, և օրհնեաց զկինն և ասէ. կին դու լս մին օրինա-
 ,, կի արա՛ զյիշատակ իմ, և ոչ նոճաղեսցի բարութին
 ,, ան 'ի տանէ քումմէ. և եթէ ոք նմանող լինելով քեզ՝
 ,, արասցէ զյիշատակ իմ լս օրինակիս լս այսմիկ, ան-
 ,, պակաս ունիցի յայ իմմէ զերկնաւոր պարգևս և զօրհ-
 ,, նութի զնոմ աւուրս : Եւ առեալ երանելի պառա-
 ,, լոյն զպատուէր սք վկային՝ գնաց ուրախութե 'ի
 ,, տուն իւր, փառաւորելով և օրհնելով զնոմ : Եւ լցաւ
 ,, 'ի հաւատացեալ այրին յայն, թէ պատմեսցի լս նոմ
 ,, Եւ զոր արար դա 'ի յիշատակի նր || : Զնոյն երկրոր-
 ,, դեն և վկ. Թ. Թ. միայն գնելով՝ թէ ետ կինն ընծայս
 բանտապանին, և տյնպէս կարաց մտանել 'ի ներքս.
 յաւելու Թ. թէ վլաս ասաց կնոջն լուցանել մոմեղէնս
 'ի յիշատակ իւր : Զայս նոմ համառօտեալ գտանեմք և
 'ի Հ. խառնելով ինչ մի և 'ի գործոյ եօթն կանանց :
 Բայց դարձեալ միաբան դրեն Թ. Թ. Թ. թէ յետ մահու
 սքյն այրին այն ամլամէ առնէր զյիշատակ նր մոմե-
 ղի :

ղինօք , և կերակրելով զաղքատս . և թէ՛ նոյն սովորու
թի պահեցաւ 'ի զարմի նք , և ամսին տարածեցաւ :

(8) Ուր 'ի Ճ . Ա . անորոշակի գրի . կանայք ոմանք ,
այլք առ հասարակ 'ի Հ . Յ . Լ . և Ճ . Դ . ոմ և վկ .
մ . ք . և ն , որոշ գրեն լինել թոճով եօթն : Ս խոյն ք
յաւելու զոյս պարագայ , թէ սք բանիւ սքյն գար
ձեալ էին 'ի հաւատս : Դարձեալ մ . և ք . յաւելուն
վն կռոյ՝ զորս 'ի լիճն արկին սք կանայք , թէ 'ի քրձի
եղեալ էին , և կնքեալ կապարաւ . կմ թէ նք եղին 'ի
քուրձս կապարալիցս , և այնմ արկին 'ի խորս : Իսկ
ք յաւելու , թէ եկեալ էր և դատաւորն յափն լճին :

(9) Այսպէս քաղեմք զծիտս բանից այլ և այլ վկայա
գրաց . զի ուր գնէ Ճ . Ա . * փայլատակէին մարմինք
" նց իբրեւ զձիւն || , այլք ք Ճ . Դ . գրեն . * և փնկ ա
" բեանն կաթն իջանէր || . կմ լւ մ . ք . ք . * Տեսանէին
" զինուորքն 'ի քերել անդ . զի փնկ արեան կաթն իջա
" նէր 'ի մարմնոց նց . և մարմինք նց ոմ ձիւն սպիտաւ
" կանային , և ոմ քոց հրոյ ճառագայթէին || :

(10) Ոմանք ասանոր գրեն , թէ երկօրին մանկունքն
'ի ժամ գլխատման մօր իւրեանց ընթացեալ առ նա՝ ա
սեն . պատրաստեալ են պսակքն ձեղ 'ի անէ . արդ ըզ
մեզ յանձն արա քաջ նահատակին վասայ հօտապետին
մերոյ : Այլ մեզ բարւոք թոճեցաւ լւ այլոց յառաջա
դոյն դնել զքանտարկումն նց ք սքյն . ք որում և կա
տարեցանն իսկ զկնի :

(11) Հ . և մետափր . ոմ և օրինակք ինչ վկ . մ . գնեն
համաձայն մեզ արս կմ զօրականս՝ թոճով . կք իսկ վկ .
ք . (ոմ և օրինակք ինչ . մ . վկ .) գնեն . կէ . և վկ . ք .
գնէ . Ճ . որ են տարբերութիք թոճանշտնաց 'ի գրչաց՝
քան 'ի հեղինակաց :

(12) Կարեօր է լսել աստ զքանս բոլանդոյ , որ յա
ղագս ինդրոճածոց սքյն վասայ 'ի ժամ գլխատման՝ ա
ռաւելապէս վն նեղելոց 'ի փչոց ձկանց կմ յոսկերաց
'ի փողսն կռնելոց . * Զայդ (ասէ) և երկնաւար ձայնն
" կատարել խոստացաւ , և յաճախագոյն սքանչելիքն
" հաստատեն : Եւ ոչ նորագիւտ ինչ է այս ջերմեռան
" դուն , ոմ ոմանք 'ի նանրախոհից կակաղեն || : Այն
չափ հրատարակեալ են ասէ՝ իրքդ , մինչ զի այեախոս
ոմն հին բժիշկ յոյն՝ յետ առաջի դնելոյ զքնական դար
մանս գեղոց վն այսպիսի վտանգելոց , զսոյն զայս յա
ւել իբրեւ զօրագոյն քան զամ . իբր զի յորժամ վտան
գեալն անյոյս իցէ 'ի կենաց , գիմեսցէ յօգնականութ
սքյն

սբօյն վրասայ • և կալեալ ուրուք զպարանոցէ նր, կմ
կնքեալ զպարանոցն նշանաւ խաչի՝ անացէ՛ց ցոսկրն կմ
ցփուշն • * վրասիոս վկայն և ծառայն քսի ասէ, կամ
• և արտաքս, և կամ էջ ՚ի վայր || : Յարէ բողանգ •
* Սփռեալ է չէ ծագս տիեզերաց այս ջերմեռանդուի
•, առ սբն վրասիոս յայնպիսի հարկաւորուէ || • և սրտ
մէ ևս զմին ՚ի հրաշից եղեալ յամի ամն 1589 : Թո՛ղ զոր
լո՛ւաք և տեսաք մեք առ մեզք ՚ի մէջ աղգիս հայոց • յո
րոց մինն կարի հաւաւոր՝ ուխտ եղեալ անձին, յետ ա
զատելոյ ՚ի վտանգէն՝ յամ աւուրս կենաց իւրոց առ
նէ առանձին աղօթս ՚ի պատիւ սբյն վրասայ :

Այլ դրէ դարձեալ բողանգ, թէ ոչ միայն վն նեղե
լոց յոսկրէ կմ ՚ի փշոյ ձկանց, այլև ամ փողացաւաց և
ատամնացաւաց երազահաս օգնական է սբն վրաս • ուս
տի եղև սովորուի ՚ի վաղուց հետէ յաւուր տօնի նորա
օրհնել մասնաւոր օրհնուք զհաց և զգինի, զպտուղս
և զարմտիս՝ կարգալով զանուն սբն վրասայ : Զօրի
նակս իսկ օրհնուէցն գտեալ ՚ի հին մագաղաթեայս ՚ի
մէջ բերէ : Են ևս ասէ, որոց ջրով ցօղեալ զմասունս
սբ ոսկերաց նր՝ զայն տան ըմպել հիւանդաց : Սոյն
պէս, և առաւել ևս՝ (որ նախապատիւ է միտս,) ՚ի
տառապանս հոգւոյ և յաղգի աղգի փորձութիւն եհաս
յօգնուի սբն վրասիոս :

(13) Ոպ ՚ի Լ կատարուին սբյն վրասայ դնի ՚ի ք • փետր
սոյնպէս և վկ • Թ • մեկն դրէ՝ լինել * յամսեանն փետր
վարի՝ յաւուրն երրորդի || : ուր Թ Հ • դնի ՚ի Ժ փետր
և սակայն Ճ • Ա • և Դ • ոպ և Թր իէլ դնեն Թ յու
նաց ՚ի փետր • ԺԹ : Թո՛ղ զոր ոմանք ՚ի լա • եգին ՚ի
Ժե փետր : Պատճառ տարբերութեա տուեալ լինի ՚ի
մթին ձեռյ ամսագրուէ ՚ի յոյն և ՚ի լատին բարբառ •
զի ՚ի վկ • Բ • և ք • եղեալ է * յերրորդ նոնայան փե
տրվարի ||, որ է 3 • փետր • փխկ դնելոյ արդեօք * յեր
րորդ իգոսն փետրվարի || • որ է ասել • 11 • փետր : Կայ
և այլ պատճառ ասելի ՚ի (15) :

(14) Համաձայն Ճ • դնեն ամ հին վկայագիրք, առ լի
կիանոսիւ • Թ որոյ և բարոնիոս վերածէ յամ ամն 316 •
և այլք ոմանք ՚ի 312 : Ապա ՚ի զուր եգին յետին վկայ
ագիրք՝ առ դիօկլետիանոսիւ յամի ամն 287, կամ 288 •
շփութեալ յայնմանէ՝ զի հովո՛ւէր զեկեղեցին յաւուրց
անտի նր, և աթոռակցի նորուն մաքսիմիանոսի՝ զորոյ
ևեթ զանունն յիշեն այլք • մեծ ևս է սխալումն այնու
ցիկ՝ ոյք եգին առ յուլիանոսիւ :

(15) Ի

(15) 'ի վախճանն ամի ծանիր , զի բայց 'ի մեծէն վլասայ սեբաստացւոյ՝ զոր տօնեն յոյնք 'ի 11. փետր . գտանի առ նմ յիշատակ միւս ևս վլասայ կեսարացւոյ 'ի փետր . 3. զոր կոչեն անդէորդ . և գրի զամանէ անդանօր 'ի ժամագիրս յունաց , թէ էր ծննդեամբ 'ի կեսարիոյ կապագողկացւոյ . և 'ի պատանեկուէ իւրում՝ յորժամ արածէր զարջառս , 'ի խնդրել զնա արբանեկաց հեթա նոսաց՝ ինքնակամ մատնեաց զանձն 'ի ձեռս նց . և վն հաւատոցն քնի հարաւ արջառաջւօք , և ապա արկաւ 'ի կատսայ եռացեալ ջրոյ . այլ անմեաս պահեցաւ . վնց դահիճքն հաւատացին 'ի քն . և սքն մկրտեաց զնմ 'ի կատսայէ անտի՝ ցօղելով 'ի վր նց : Իսկ դատաւորն կարծելով պապեալ զջուրն՝ ետ ցօղել 'ի վր աչաց իւրոյ . և առ ժամայն կուրացաւ , և անկեալ մեռաւ : Յետ այսորիկ ելեալ սքն 'ի կատսայէ՝ եկն մերձ 'ի գոմս անդէոյ իւրոյ . ուր ողջոյն առնեալ մօրն և ընտանեաց իւրոյ՝ աւանդեաց զհօգին . և որք մերձն կային՝ տեաին զհօգի նր իբրեւ սղաւնի մաքուր թռուցեալ յերկինս : Չկնի թաղման նորա 'ի տեղւոյն , հովոճական ցուալ նր՝ որ եղեալ էր առ խորանաւ , բողբոջեցաւ . և սաղարթացեալ՝ հովանի եղև խորանին : Ուր ասէ բողբոջ , թէ մարթ էր ումէք տարակուսիչ՝ թէ գուցէ նոյն իցէ ընդ վլասայ սեբաստացւոյ . բայց եղանակ կատարման երկոցունց՝ ոմ և պէսպիսուի տանջանացն որիչ ցուցանեն : Մէք յաւելումք , թէ չկարեմք շիտ թել զկեսարիա լէ սեբաստիոյ . ևս առաւել զճաքարոզ սքն՝ հանդիսացեալ և որոշ Ժմկաւ և ամ ստուգապատում հանգամանօք՝ լէ մի համար գրել լէ անծանօթ սքյ , որոյ և Ժմկն անյայտ , և հանգամանք պատմուէն՝ կարօտ քննուէ : Բայց զինչ զարմանք , եթէ բազմացին սքք համանունեմք . ոմ յայտ է և 'ի բազմաւորութէ նշխարաց՝ որք կրեն զանուն սքյն վլասայ . որպէս արդ տեսցես :

(16) Շուարեալ բողբոջայ իրաւամբք լէ բազմութիւն նշխարաց գտելոյ յանուն սքյն վլասայ 'ի բիւմ և 'ի զանազան տեղիո՝ սկսանի տալ աղդի աղդի պատճառս . յորս առաւել ստոյգ է՝ այն , զոր ասէ . * Որ ինչ ստէպ ,
 ,, պատահէ 'ի գործս պատմուէց նոյնանուն սքյ , զի
 ,, որ երևելին է 'ի նմ հռչակաւ սրբութե՝ գործք նր
 ,, յանհմուտ արանց ընծային այլոց անունակցաց նր ,
 ,, սորին հակառակն հանդիպի 'ի նշխարս բիւմ անգամ .
 ,, զի որ բազմացն են , միում 'ի նցէ առաւել նշանաւոյ

„ բի յայնմ անուան ընծային || : Եւ Ը այսմ յաւելբ
 գրել, թէ * Երկու սքք վլասիոս անուամբ յիշատակին
 „ 'ի հռովմէական վկայաբանութե . մին սա 'ի սեբաս
 „ տիա պսակեալ . և միւսն 'ի վերուլայս լատիովնայ .
 „ 'ի 29. նոյեմբ : Չերբորդն յաւելուն յոյնք՝ վլասիոս
 „ կեսարացի . 'ի փետր . 3. զչորրորդն սպանիացիք . զոր
 „ մէ յիշեցաք (ասէ) վերագոյնդ : Գուցէ և այլ ևս
 „ բազումք եղեն : (Ապա ոչինչ են զարմանք , եթէ յա
 „ ըէ առ նմին .) Եւ արդարեւ գրեթէ անհամար եկե
 „ ղեցիք յեւրոպիա նշխարօք վլասայ պարծին || :

Սկսանի այնուհետեւ տալ տեղեկուի քաջ ղնշխարացս ,
 առաջի գնելով վկայութի վաւերական յիշատակագրաց ,
 թէ 'ի հռովմ պահի ուրեք մասն յոսկերաց պարանոցի
 սքյն վլասայ . և այլ ուրեք ատամն մի նք : 'ի լաւրետոն
 մասն բազկին : այլուր մասն յողանց . այլուր մասն 'ի
 սրունից : 'ի կապուէա այլ մասն բազկի . և 'ի քրուն
 տուսիա այլ և այլ մասունք նշխարաց : Գրէ կամփոզոս
 տոտինոս , թէ մեծ մասն մարմնոյն է 'ի մարտա քաջա
 քի նէապօլսոյ , և ելանէ ասէ 'ի նմանէ հիւթ ինչ , զոր
 արծաթի բաժակաւ առեալ տան բարեպաշտից . որով
 և բիմ ջաւոց բժշկուիք լինին : Նոյնն գրէ , թէ մասն
 գլխոյն կայ 'ի նէապօլիս 'ի վանս սքյն գրիգորի հայաս
 տանեայց լուսաւորչի , յարծաթի արձան ամփոփեալ .
 ուն և յեկեղեցւոջ նորին սքյն վլասայ՝ որ է 'ի մի կողմն
 նոյն վանաց լուսաւորչի , պահին այլ նշխարք վլասայ
 'ի մեջ արծաթի անօթոյ՝ որ 'ի ձե բազկի : Անգ 'ի նէա
 պօլիս 'ի տաճարի սքյն մարտինոսի ասի լինել մեծ մասն
 բազկի վլասայ . և յայլում տաճարի մասն յոսկերաց պա
 րանոցին , և ատամն մի : 'ի քաղաքն բառով՝ ողն նք . 'ի
 բառիա և 'ի ռակուզա զանազան նշխարք նք :

Այլ յերողա պահի մասն սքյն եգեալ 'ի մեջ բիւրե
 ղի , և մասն ճարպոյ եգեալ 'ի շիչ մի , երկաքանչիւրն
 հանապազորդեան սքանչելեօք երեւելի , հանգոյն այնմ
 որ պատմի զգլխոյ և զարենէ սքյն գենարիոսի . * Չէ
 „ եթէ առաջի մատին գիցի (ասէ բողլանդ) շիշն այն ,
 „ ճարպն իսկ և իսկ հալեալ լուծանի . և Ը հեռացու
 „ ցանելն 'ի նմանէ՝ անգէն թանձրանայ : Եւ այս սքան
 „ շելիք հաւաստեալ վկայեալ գտաւ 'ի ձեռն բազմա
 „ պատիկ և ստոյգ փորձոյ՝ 'ի մօտոյ աւուրս եղելոյ || :
 Գարձեալ 'ի պոնոնիա (որ և պոլոնիա) 'ի ժողովոգա
 պետական եկեղեցին՝ որ յանուէն սքյն վլասայ , պահի
 մասն նք , և շղթայադործ Երկաթ՝ որով ձաղկէր ասեն
 զանձն

զանձն 'ի ճգնութի : Եւ 'ի վկայարանի սբյն պետրոսի
երևելի մասն գլխոյ վլասայ , և այլ նշխարք 'ի մերձա-
կայ տեղիս : Յորքետէլ քաղաք ետրուրիոյ սպանիաց-
ւոց՝ յաւագ եկեղեցւոջ ասի լինել գլուխ սբյն վլասայ՝
պռանց կզակի , գտեալ 'ի փլատակս մերձակայ քաղա-
քին անսե գոնիոյ . զորոյ և զօր գիւտի կատարեն 'ի մայի-
սի . 12 : Եւ երբեմն գողանալ զայն ոմանց , այլ մինչ-
դեռ ասանէին նաւակաւ՝ նաւակն ինքնին յետս գար-
ձաւ . դարձեալ այլք գողացան . բայց սբ նշխարքն աւ-
ներևոյթ ձեռամբ արծեալ գտան 'ի տեղւոջ իւրեանց .
Թող զի և անբաւ հրաշք և նշանք բժշկութեց լինին
անդ . ոյր վն և 'ի հռովմայ իսկ՝ զոյգ Է համօրէն ետ-
րուրիոյ գիմեն անդր յուխտ բաղմուէք յամսեանն մայի-
սի 'ի յիշատակ գիւտի , և 'ի փետրվարի 'ի տօն սբյն :
Այլ նշխար ինչ նր ասի լինել 'ի վռլագէոռա ետրու-
րիոյ . բազուկ մի նր 'ի մեգիօլան . բազուկ մի 'ի կոմ-
պոստեղա սարանիոյ . և այլ մասունք ինչ 'ի բլաչենցիա
և յուլիսիպօլոնա . և այլ մասն՝ 'ի սիկիլիա . մասն մի
'ի լուսիտանիա 'ի բելունէր ամրոցի . մասն ինչ 'ի գրլ-
խոյն կամ յայլ նշխարաց 'ի մոնդէբէսուլան քաղաքի
նարբոնայ գաղլեացւոց , և այլ մասունք 'ի միմատ և 'ի
մելոդոն :

* Բայց արդ իջցուք 'ի բեզգիա (ասէ բողանդ . յոր-
,, մէ Ծէ է և ինքն) . և իչ է պարտ զարմանալ ումեք՝
,, Թէ այնչափ նշխարք արևելեան սբց իցեն սուտանօր .
,, վն զի 'ի Ժմկին յորում կալան զպաղեոտին բեղդա-
,, ցիք և փռանգք , որ ինչ և նշխար մնացեալ էր անդ՝
,, յետ բաղմաԺմկ և բաղմապատիկ աւարհարուէց այն
,, գաւառաց յերեսաց այլաղգեաց , այսր փոխագրե-
,, ցաւ ամն նախանձաւոր մաքառմամբ : Եւ որչափ ինչ
,, նշխարք 'ի բովանդակ արևելից հաւաքեալ կային 'ի
,, կոստանդինուպօլիս իբրև 'ի քաղաք ապաստանի , այն
,, ինչ տիրեցին այնմ արութե իշխանք փլանդրացւոց՝
,, սոքա ևս այսր յլեցին զայնոսիկ առ 'ի հարստացու-
,, ցանել զքաղաքս արուե իւրեանց և 'ի մեծարել ըզ-
,, բարեկամս . գուցէ և ինչ ինչ ընծայեցան առաջնոր-
,, դաց՝ առ առնուլ 'ի նցէ դրամս յօգնականուի պա-
,, տերազմի . ևս բազումս բերին Է իւրեանս 'ի դառ-
,, նալն 'ի հայրենիս . Թող զորս յլեցին անտուտ առ
,, իւրեանցսն || :

Զայս եդեալ՝ 'ի վր բերէ . այլ առաւել բաղմագոյն
նշխարք սբյն վլասայ կան (ասէ) պատ 'ի միջի մերում
'ի

Ի զանազան քաղաքս : Յանտուներբիա Ի միում տաճա-
րի կայ մասն ինչ մատնաչափ , որ թուի Ի սրունից ,
հանդերձ այլ ևս մանր նշխարօք • ուր և բաղում նշա-
նակք կախեալ կան Ի մեջ եկեղեցւոյ՝ Ի յիշատակ բժշ-
կութեց և այլ երախտեաց եղելոց միջնորդութք սէյն
վլասայ • և յայլում տաճարի կայ ատամն մի նր , և այլ
մասունք մանրեալք ոմ փոշի : Ի վանս ուրեք բաղունկ
նր՝ նշանօք երևելի • և այլ մասունք յայլ եկեղեցիս մօտ
Ի լովանիա : Մին յատամանց Ի լուքսեմբուրգ • և միւս
այլ ատամն Ի լերիա : և այլուր այլ ոսկերք : Սկաւա-
ռակ գլխոյն ասի լինել Ի վանս սէյն դիոնեօիոսի՝ առ
լերամբքն հաննոնիոյ , իբրև հերձոտեալ յերեսաց եր-
կաթի քերչաց կմ սանտերաց • Ի կրիսպեան վանս առ
տամն մի նր • և Ի վիկոնեան վանս մասունք ինչ հան-
դերձ ոսկի մատանեաւն : Ի կամերակ մասն ծնօտից •
Ի բլադիակ ոսկր ինչ պարանոցի : Ի վանս սէյն բեր-
տինու յաւգոմարոպօլիս՝ մին Ի կողից , և ատամունք
երկու : Ի դունակիա քաղաք փլանգրիոյ՝ վայրակողմն
կղակին՝ հանդերձ այլ նշխարօք • և յայլում եկեղեցւոջ
երևելի մասն Ի միոյ Ի կողից նր : Ի տոռնակ ոսկր
ինչ երևելի • Ի գերարդիմոն կղակ նորա : Ի բուռգայ
մասն Ի բաղկէ : Ի կողոնիա ադրիպլինոյ՝ ուրեք բա-
ղունկ մի • ուրեք ոսկր մի մեծ Ի բաղկէն • այլուր մասն
Ի ծնօտից , այլուր մասն Ի կողից • աստ մատն , անդ
այլ և այլ ոսկերք : Սոյնպէս և յայլ բաղում տեղիս մա-
սունք բաղում , մանունք և խոշորք • յորոց միջի և յա-
լովք են ուխտատեղիք նշանաւորք սքանչելօք :

ՎԿԵՅԵՐԻՆՆՈՒԹԻՒՆ

սքին Սնեսիմեայ աշակերտին պօղոսի :

Հ . քեր . 10 : Յ . Հ = Յ . և ար ի ԷԼ . քեր .
 15 : Լ . քեր . 19 : Բաղ լանդեանն հենաբենիոս .
 Է . հար . քեր . ԷԶ . 855 = 859 : Խեղաք . և
 այլ ք : (1) .

ՍՈՒՐԲՆ ՈՆԵՍԻՄԻՍ
 (որ Թարգմանի օգտակար և շա
 հեկան), մեծն կոչեցե՛լ ի մեջ
 երկուց այլ համանուն սքց⁽²⁾,
 և առաքեալ անունանեալ ըստ որում աշա
 կերտ առաքելոյն պօղոսի, եր հայրենեօք ի
 քիլքէն կողոսացւոց՝ ծառայ փիլիմոնի առն
 աղնունականի ի նմին քիլքէ, և հռովմայեց
 ւոյ ըստ կարգի ազատութեն : Եւ եղև յետ
 դառնալոյ փիլիմոնի ի հաւատս քսի քարո
 զուք սքին պօղոսի՝ կանխէին հաւատացե՛լք
 ի տուն անդր նորա . զորս հանգուցանէր և
 մխիթարէր փիլիմոն : Եւ ոնեսիմոս փոխա
 նակ յարեւոյ ի նոր իւր՝ տակաւին մնայր ի
 հեթանոսական մոլորութե . և ոչ այսչափ
 միայն, այլև երիտասարդական ոգւով խոր
 հուրդ ի մտի եղե՛լ զերծանիլ ի ծառայու
 թէ՛ գողացաւ յընչից նոն իւրոյ փիլիմոնի,
 և անկաւ փախստական ի հռովմ :

ԱՄԼ

Մ.ՅԼԸ յաջողելոյ մարդասիրութեն նայ՝ որ կա-
մէր զգարձ նորա բոլորովին , հանդիպեցաւ
ոնեսիմոս տեսութե սրբոյն պօղոսի . զի էր
յայնժամ առաքեալն կապեալ 'ի հռովմ . և
որ յառաջն օտարանայր 'ի նմանէ իբրեւ 'ի
ծանօթէ նոն իւրոյ , այնուհետեւ ստեպ կան-
խեալ առ նա , և ընտելացեալ՝ լուաւ բազ-
մօք յառաքելոյն զքարոզութի բանին նայ .
մինչև ընկալեալ զսբ հաւատս՝ մկրտեցաւ և
եղև քրիստոնեայ . և ծառայէր նամ սիրով 'ի
պէտս առաքելոյն՝ իբրև ներքին պաշտօնեայ
նր և սարկաւաղ աւագ , և պօղոս ունէր զնա
ոնպ որդի սիրելի :

Մ. րդ կամեցեալ առաքելոյն հաշտ առնել
զոնեսիմոս ը նոն իւրում , և հաւանութ նր
ունել զնա իւր յարբանեկուի , ետ 'ի ձեռս
փնեսիմեայ զիւր ընծայուն կամ յանձնարա-
րուն առ փիլիմոնն՝ նամ ուշիմութք և քաղա-
քավար բանիւք լի , ազաչելով զնա ընտանե-
բար՝ ներել յանցանաց ոնեսիմեայ , և ըն-
դունել զնա սիրով ոչ ևս իբրև ծառայ , այլ՝
իբրև եղբայր : Մ. զաչեմ զքեզ (ասէ) վն
որդւոյ իմոյ՝ զոր ծնայ 'ի կապանս իմ զոնե-
սիմոս . (իմա՛ , զօգտակարն անուճամբ և ար-
դեամբք յայսմ հետէ . վնոյ 'ի վր բերէ .)
որ երբեմն քեզ անսխտան . բայց արդ քեզ
և ինձ պիտանի : Մ. այս եղև յամի նոն իբր
58 . 'ի չորրորդ ամի ներոնի . յորում Ժմկի
գրեաց առաքեալն և զթուղթն առ կողոսա-
ցիս , և յղեաց 'ի ձեռն նորին ոնեսիմեայ և
աիւքիկոսի , ոնպ և յիշէ 'ի թղթի անդ :

Իբրև

Իբրեւ եհաս ոնեսիմոս 'ի կողոսա , քաղում
մարդասիրութիւն հալաւ զնա փիլիմոն՝ ա-
ռաւել քան զգրեալն 'ի պօղոսէ՝ ընդ աշա-
կելոյ նորին առաքելոյ . և 'ի դէպ ժամու-
յղեաց զնա պատուով անդրէն 'ի հռովմ առ-
սքն պօղոս՝ սպաս տանել նմա 'ի կապանս :
Այնուհետեւ եղև ոնեսիմոս ոչ միայն պաշ-
տօնեայ , այլև տիրապէս գործակից պօղո-
սի 'ի քարոզութի աւետարանին . և այնչափ
յառաջագէտ գտաւ յառաքինի վարս և 'ի
նախանձաւորութի առաքելական մշակուե-
մինչև լինել երևելի յաշակերտս պօղոսի՝ ոն-
պօղոս փոխեալ 'ի պօղոս , և առաքեալ ան-
ունիւ իբրեւ զայլ աշակերտս տն և առա-
քելոց :

Աւել եղև յետ արձակելոյ պօղոսի յառաջին
կապանաց , ընդ նմա շրջէր քարոզէր և ոնե-
սիմոս զաւետարանն քնի 'ի հռովմ և յամ-
խալիա : Աւտեսեալ առաքելոյն զչնորհա-
հոգւոյն՝ որ 'ի վր նորա , ձեռնադրեաց զնա
եպիսկոպոս . և զի երանելին տիմոթէոս հռ-
ովիւ սեպհական եկեղեցւոյն եփեսսոցւոց՝ եր-
գլխաւորն 'ի գործակիցս պօղոսի , և ոչ կա-
րէր որոշիլ 'ի նմանէ 'ի ժմկին յայնմիկ , զսա-
ինքն զոնեսիմոս յղեաց ասէն առաքեալն
յեփեսոս՝ ընուլ զտեղի տիմոթէայ , գուշա-
կելով միանգամայն՝ թէ յետոյ ունի լինել
նա սեպհական հովիւ եփեսեայ :

Այլ յետ կատարման պօղոսի՝ յորժմ դարձ-
առնէր տիմոթէոս յաթող իւր , յայնժամ
երանելին ոնեսիմոս միւսանգմ դիմեաց յա-
րև-

ըւմուտս՝ շրջիլ քարոզութիւն և հաստատել
 զաշակերտեալս : Եւ անցեալ ը պատրաստ
 եղիտ անդ զպողիւքսենա կոյս սպանիացի և
 զառա , որք աշակերտելէին սքին անդրէի
 առաքելոյ . և յորդորանօք նց եմուտ ՚ի նաւ
 նորօք հանդերձ , և գնաց ՚ի սպանիա . ուր
 լուսաւորեաց զբովանդակ գաւառն կարպե-
 տանիոյ , և հաստատեալ կարգեաց եկեղե-
 ցիս : ⁽³⁾

(1) այսու Ժմկաւ կատարեցաւ նահատակու-
 թիւն երանելին տիմոթէոս . և եփեսացիք ա-
 զաչեցին զսքն յովհաննէս աւետարանիչ՝ մի
 թողուլ զայն եկեղեցի առանց հովուի , այլ
 անձամբ վերակացու լինել . զոր և արար իսկ
 մինչև ցաւուրս տրայիանոսի ցամառն 99 : Եւ
 յետ փոխման նորա հրաւիրեցին եփեսացիք
 զսքն ոնեոսիմոս բազում ստիպաւ . և նորա
 դարձ արարեալ յարեմտից՝ կալաւ զառաջ
 նորդուի եփեսոսի իբրև հովիւ սեպհական
 ՚ի ծերութե հասակի . զի էր յայնժամ ան-
 ցեալ զվաթոնամենիւք . և բազում բարե-
 կարգութիւն զարդարեաց զեկեղեցի եփեսաց-
 ւոց , յարգելով և աճեցուցանելով զվաւ-
 տակս երանելոյն տիմոթեայ և սքն յով-
 հաննու անձաբան աւետարանչի :

(2) Ետ ամաց ինչ՝ յորժամ ըմբռնեցին զսքն
 իգնատիոս անձազեաց հայրապետն անտիո-
 քայ , (որ և աշակերտ աւետարանչին յով-
 հաննու ,) և առեալ տանէին կապանօք ՚ի
 հռովմ , դէպ եղև նմա անցանել ը զմիւս
 նիա քիչ . յայնժամ եկն ը առաջ նր յե-
 փես

փեռեայ սքն ոնեսիմոս ը ոմանս յեկեղեց
ւոյն եփեաացւոց . և ողջունեալ զմիմեանս՝
միսիթարակից եղեն իրերաց . և եղև անպայ
ման իննգուի սքն երկոցունս : Աւ յաւել
յայնժամ գրել սքն իղնատիոս թուղթ միսի
թարուէ առ եփեաացիս . յամի տն 107 . ուր
արժանաւոր գովութի յիշատակէ զհովիւն
նոց՝ յաւել անգ իւրում . * () յոքնաթիւ
,, բաղմութի ձեր յանուն այ ընկալայ յան
,, ձին ոնեսիմեայ , որ անպատմելին է՝ ի սէր ,
,, և ձեր ի մարմնի եպիսկոպոս . որում լի
,, նիցի՝ ուղ հայցեմ (ի տնէ) , ը յսի քսի
,, զձեզ սիրել , և տմցն ձեզ՝ նմին լինել
,, նմանող . որհնեալ է այն՝ որ ետ ձեզ ար
,, ժանաւորացդ ունել զեպս այնպիսի . . .
,, Աս ինքն ոնեսիմոս բաղմօք գովէ զձերդ
,, անձային բարեկարգութի , զի անքին ըստ
,, ճշմարտունէն կեայք . և զի՝ և ոչ մի հերձ
,, ունձ ի ձեզ տեղի ոչ ունի . և ոչ ունեք
,, լինիք լսող ուղ յսի քսի՝ որ խօսի ճշմար
,, տութի : Արեալ կայ և ի թուղթն՝ որ
յանունն սքն առ ժողովոյն անտիրացւոց այս
պէս . * Աղջոյն տայ ձեզ ոնեսիմոս՝ եփեաաց
ւոյն հովիւն ॥ 2

Իսկ զկնի նահատակուն սքն իղնատիոսի՝
իբրև ի իննգիր էին հեթանոսք , թէ ո՞ր
այլ կայցէ գլխաւոր ի քրիստոնէից միջի՝ ի
տարածել զհաւատս խաչելոյն և ի հաստա
տուն պահել զհաւատացեալս , մատնեցին
ոմանք զերանելին զոնեսիմոս : Այ արքու
նի հրամանաւ և բանիւն անթիհիւղատին ա
սիաց

սիացւոց ըմբռնիւ և նա, և ածեալ լինի կապանօք՝ ի հռովմ քաղաք. ուր իբրև կացուցին զերանելին յատենի, և հարց զնա եպարքոսն՝ որում անուն էր տերտիւղոս, և ասէ. « Եւ դու, և կի՛մ ուստի՛ եկիր, որ քարոզես զայլ անձ՝ զոր մեք ոչ ճանաչեմք: » Մինի ետնեսիմոս. ես երբեմն ծառայ էի մարդոյ գանձագին. և արդ ծառայ եմ անձի՝ զնեալ պատուական արեամբն քո, և սզատ քան զամ մարդիկ. քանզի ի բաց մեկնեցայ ի կռապաշտութի, և կոչեցայ ի բարեպաշտութի:

Եւ այլ բնիմ բանս խօսեցաւ ի եպարքոսին յանձնին գիտութի. զի թերևս դարձցի ի ճակ՝ ճշմարտութի: Իսկ տերտիւղոսն այն հայեցեալ ի համարձակութի սբին՝ բորբոքեցաւ ի բարկութի, և եդ զնա ի բանտ զաւուրս ժի, պատուէր տուէլ զի ոչ հաց և ոչ ջուր տացեն նմա, ոնձ զի մեռցի ի սովոյ: Իսկ երանելին ոնեսիմոս անվնաս պահեալ՝ ոչ դադարէր և ի բանտի անդ ուսուցանել զբանն կենաց. որով և զբազումս դարձոյց ի հռովմայեցւոցն յանպաշտութի. զորս հալածեաց եպարքոսն ի հռովմայ:

Եւ զսբն ոնեսիմոս հեռացուցեալ ի քաղաքէն՝ տարաւ իւր կապանօք ի պատիողոս, կիմ ի քաղաքն պոպլիա: Եւ անդ ևս սկսաւ երանելին քարոզել զբանն ան, և զբազումս դարձոյց ի քնական հաւատ՝ որք գային առ նա: Օ այն իբրև գիտաց տերտիւղոս, հրաւայեաց զօրականին, և ձաղկեցին զսուրբն

հաստ բրօք ուժգին արք չորս . և ապա ընկեցին յորսայս , և խորտակեցին զոլոքսն և զբարձսն . յորում վայրի աղօթելով երանելի առաքեալն և սք հայրապետն ոնեսիմոս՝ աւանդեաց զհոգին իւր առ ւած գեղեցիկ վկայութիւն . եւ որ ասեն՝ թէ քարկոծ ևս արարին զերանելին ⁽⁴⁾ . և այնպէս կատարեցաւ ՚ի քս յաւուրս տրայիանոսի կայսեր յա

մի տն իբր . 109 :

Յայնժմ մատիդէ կին քրիստոնեայ ՚ի թաղաւորական աղգէ ⁽⁵⁾ , որ ասի լինել նա ինքն քոյր տրայիանոսի կայսեր ՚ի ծածուկ աշակերտեալ սքյն կղեմայ հռովմայ հայրապետի , առաքեաց և էառ զմարմին սքյն ոնեսիմեայ , և ամփոփեաց յարծաթի տապանակի . զոր յետ Ժմկաց ոմանք ՚ի բարեպաշտից եփեսացւոց առել տարան յաթոռ նք յեփեսոս , և անդ հանգուցին պատուով . թող զի զկնի մասունք ոսկերաց նք անդրէն յարեմուտս դարձան :

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ :

(1) Առաջին մասն վարուց սքյն ոնեսիմեայ՝ մինչև ՚ի դարձն , քաղի ՚ի թղթոյն պօղոսի առ փիլիմոն լն հին և նոր մեկնչաց : Երկրորդ մասն՝ քաղուի նք ըհանրապէս աւանդի յամ վկայաբանից , բաց յեմպուէն՝ զոր ունիմք յայտնապէս ՚ի թղթոց սքյն իգնատիոսի ւածաղգեցի . ուստի առնուն և լատին մատենագիրք . այլ ըռուի է զայնմանէ ՚ի Հ . և ՚ի Յ : Իսկ վերջին մասն՝ քաղ վկայաբանութիւն թէպէտև յամ աղգա գտանի , բայց մեք առաւել պահեցաք զընթացս յայսմաւուրաց ար իէլի .

Իէ

D d

որ

որ առաւել միաձայնի ընդ $Հ = Յ$: և թէ կայցէ ինչ տարբեր առ այլս , նշանակեմք 'ի կարգիս :

(2) Խորհրդով յիշեցաք շանոնանակիցս սբյն , զի մի լեցի ումեք չփոթել . թէսկետե անհնար իսկ է չփոթել : Չի մեծն ոնեսիմոս էր յառաջին դարու՝ աշակերտ առաքելոյն պողոսի : Երկրորդն ոնեսիմոս՝ որ յիշատակի 'ի Հ . սեպտ . 28 . կամ ապր . 20 . և 'ի Յ . Լ . 'ի մայիսի . 10 . էր յերրորդ կամ 'ի չորրորդ դարու՝ առ գեղոսիւ և կամ առ լիկիանոսիւ , միայ երից եղբարց յիտալիա՝ ալփիոսի և փիլադելփոսի և կիւրենոսի . և 'ի պատճառս նց նախ ք զնս պատկեցաւ մարտիրոսութի : Իսկ երրորդն ոնեսիմոս էր կրօնաւորումս սբ և նշանագործ 'ի կողմանց կեսարիոյ պապեստինոյ՝ թերեւս յետոյ Ժմկաւ , բայց յաւուրս հալածանաց , զորմէ լինի յիշատակ 'ի Հ . օգոստ . 28 . և Յ . յուլ . 14 : անս և 'ի վայր՝ Ժան' . (4) :

(3) Քարոզուի սբյն ոնեսիմեայ աշակերտին պողոսի 'ի սպանիա , զոր պինդ ունի աւանդութի սպանիացոց , (լը որում է տեոանել 'ի վկայագիրս նոցա , մանաւանդ առ յովհաննու տամայոսի սալաղարայ ,) անիւ 'ի դէպէ . լը որում և պողոս յիշէ յանոնանէ զսպանիա իբրեւ նախառակ քարոզութի իւրոյ : Իսկ զոր դնեն ոմանք 'ի յունաց՝ թէ սա ինքն ոնեսիմոս համարի 'ի թիւս նախկին առաքելոց բիւզանդիոյ զկնի սբյն անգրէի և ստաքէոսի , սկստ ունի ստուգուէ . շասացից՝ թէ գուցէ առեալ իցէ 'ի դնալոյ ոնեսիմեայ յեփեսոս և 'ի զմիւռնիա , ոն և 'ի պատրաս . ուր եգիտ զաշակերտեալս 'ի սբյն անգրէէ :

(4) Աչինչ տարագէտ երեւի մեզ միաբանել զկրկին եղաւ նակ կատարման սբյն ոնեսիմեայ՝ ջախջախանօք ոլոգացն , և քարկոծմամբ . յորոց զառաջինն գտանեմք 'ի Հ . և Յ . և զերկրորդն 'ի Լ : Այլ այն է տարագէտ , զի փերբարիոս և տամայոս տլլովքն հանգերձ՝ այնչափ մնգել են 'ի քարկոծումն , մինչև մեղագիր լինել գաղեսինոսի՝ թէ ուստի՝ առեալ իշխէ գրել զկատարումն սբյն 'ի պատիողոս չարաչար գանիւք և խորտակմամբ անգամոց : Փերբարիոս վճռէ , թէ յայտնապէս սխալի գաղեսինոս , և տամայոս՝ կարի մեծ սխալումն կոչէ զգործ նր . և զայլ ևս հին և նոր հեղինակս միաձայնեալս ընդ նմին՝ համարձակ կշտամբէ , և ոչ գիտէ՝ թէ ինքն չարաչար սխալէ՝ յասելն . * Չոնեսիմեայ զնահատակութի գրելոցին մետափրաստէս , յորմէ և սուրիոս , և հաւաքօղ

„ Նորա գրասիրտ • այլ զսխալանաց դաշխինեայ զհետ
 „ երթալով՝ զերկուսս ոնեսիմոսս շփոթէ դա || : Չորոք
 բարւոք ուղղագրէ հենքենիոս բուլանդեան՝ 'ի վերայ
 ամեալ, թէ հեղինակ սխալանացս ոչ է գալեսիրտս,
 այլ՝ մեաափրաստէս, և կի՞ հեղինակն՝ որում զհետ եր-
 թան լիսլումանոս և սուրիոս • Ը որոյ նահատակութի
 ոնեսիմեայ գնի 'ի պատիողոս՝ այնպիսի հանգամանօք
 հանդերձ : Ոչ բարւոք վճռատու երևի և փերրարիոս
 յասելն • * Այն՝ որ 'ի պատիողոս նահատակեցաւ,
 „ ոչ է աշակերտ առաքելոյն պողոսի, այլ բաղմօք տար-
 „ բեր 'ի նմէ • ոմ վարք երկաքանչիւրոցն յայտ առնեն || :
 Առ որս 'ի գէս է ասել, եթէ իմաստունք ըմբռնին 'ի
 խորագիտունիս իւրեանց, ևս առաւել թողարդին 'ի
 մտահաճութիւն աղգային կուսակցութե • զի այս ամ յա-
 ռաջ գայ 'ի պաշտպան կալոյ այսմ քան այնմ վկայաբա-
 նութե • ապա թէ ոչ՝ չըջի ձեռնարկս 'ի վր նոցա, թէ
 քարկոծմամբ վկայեալն ոչ է առաջինն ոնեսիմոս, այլ՝
 երկրորդն • յորոյ 'ի վարս ընթեռնութե մեք, թէ եզին
 քար ծանր 'ի վր սրտի նր, և այնու աւանդեաց զհո-
 գին • իսկ զառաջնոյն ընթեռնութե՝ թէ յետ դանից 'ի
 խորտակման ոսկերացն կատարեցաւ • ուրեմն գոքա ին-
 քեանք շփոթեն զերկուսս ոնեսիմոսս 'ի մի : Այլ եթէ
 վն անուան քաղաքին իցէ վէճն, մեք ոչ հակառակմք •
 այլ կարօղ եմք տալ լուծումն կրկին • նախ՝ զի թէպէտ
 'ի սովորական օրինակս Հ • և Յ • գրի պատիողոս, որ
 և բուգէօլի, այլ յօրինակինմ որ իէլի գրեալ կայ պող-
 լիս • Թող ոյք կամինն՝ զայս ստուգեսցեն և ընդգրկես-
 ցեն : Երկրորդ՝ զինչ ընդխմութի կայցէ նահատակիչ
 երկու նոյնանուն սբց 'ի նոյն 'ի պատիողոս • առաջ-
 նոյն ոնեսիմեայ՝ սա տերտիւղոս եպարքոսիւ, և երկ-
 րորդին առ գիոմեդէս դատաւորաւ : Թող անգր զա-
 ւելորդ յուղմունս • զի բանք բաղումք յաճախեն զլու-
 նայնութի :

(5) Տէր իէլ ընդ Հ = Յ • այսչափ միայն գրէ, * կին
 „ մի քրիստոնեայ 'ի թաղաւորական աղգէ || • իսկ յու-
 լիանոս պետրոս առ բուլանդեանս մեկն առաջի գնէ •
 * մատիգէ թագուհի՝ քոյր տրսյիանոսի կայսեր 'ի ծա-
 „ ծուկ աշակերտեալ սբցն կղեմայ || : որ են հաստատու-
 թիք իրերաց 'ի վկայութե :

ՆՐԿՐՈՐԴՈՒՄՆՑՕՆԻ

սբյն Սեղբեստրոսի հռովմայ հայրապետի •
 և վերստին յիշատակ Կոստանդիանոսի
 Թգրի՝ վս դարձի նորա :

Ն ԵՆԻՍԻՆ ԵՒ ԳԻՆԵՆ
 Լոր տօն սրբոյն Սեղբեստրոսի
 Կատարի՝ ի սկզբանէ հետէ յե-
 կեղեցի հայաստանեայց՝ առ ըն-
 Թեր կմ զոյգ ը սբյ հայրապետին բարսղի
 Կեսարացւոյ , որ անկանի՝ ի շաբաթ օր սրա-
 հոց յայտնուեալէ , իբրեւ ի սեպհական տեղի
 տօնախմբուէ՝ մօտ ի տարեգլուխն • զի ոնկ
 ի մեղ և ի յոյնս և ի լատինս միաբան դնի
 տօն բարսղի յառաջին աւուր յունվարի, նոյն
 պէս և յերկրորդ աւուր անդ յունվարի դնի
 տօն սեղբեստրոսի եթէ՝ առ յոյնս , և եթէ
 առ հայս • ոնկ յայտ է ի հին ճաշոցաց և ի
 յայսմաւուրաց ը տօնացուցից • զոր և լա-
 տինք երկաւուրքք յառաջ տօնեն՝ ի վախճան
 տարւոյն ի դեկտ • 31 :

Իստ ամին օրինակի և բուն յիշատակ տօնի
 մեծին Կոստանդիանոսի դնի առ յոյնս և առ
 հայս միաբանաբար ի 21 • մայիսի • ոնկ և մօտ
 յայն Ժմկ տօնեմք յաւուր երեքշաբաթի եր-
 րորդ կիրակեի զկնի պենտեկոստէին՝ զոյգ
 ընդ մօր նր հեղինեայ : Թող զլատինս՝ որք
 հսրկ

Հսթկօրէն զհեղինէ և եթ տօնեն 'ի 28 . օ .
գոստոսի :

Մ. պա յայտ է , թէ առաջիկայս երկրորդ
դուռն՝ և թէ ասել երկփեղկուռն տօնի սեղ-
բեստրոսի ը կոստանդիանոսի՝ 'ի յետնոց է
եղեալ յայտնի պատճառաւնօք այլայլակ գո-
լոյ միջոցի ապայիցս . ո՞նչ զի յերկար լինել
այդր միջոցի՝ այսր փոխադրեսցի զկնի վա-
սայ հայրապետի և ոնեսիմեայ՝ այն տօն սեղ-
բեստրոսի , որ արդէն առ հարկի սեղմեալ
է 'ի միջոց յայտնուէ ը բարսղի . ո՞նչ և տօնք
գորդիոսի , և պողիկտոսի լիճ , զայս տեղի
ապայից ընուն ը կարգի : Աւ ասա այսու
տնտեսութիւն կրկնագրուէ՝ եղև սովորութի
կրկին տօնել զսթն սեղբեստրոս , (որպէս և
զայլս ոմանս 'ի սթց առ զանազան պատճա-
ռաց .) 'ի նոյն պատուաստել կրկին և զմեծն
կոստանդիանոս՝ ոչ վ՞ս այլ իրաց , բայց զի
զհետ վարուց սեղբեստրոսի՝ որ միանգամ
միայն գրի 'ի յայսմաւուրս՝ 'ի յունվարի . 2 .
եղեալ կայ ուրոյն խորագրով պատմութի
դարձինք և մկրտուէ 'ի ձեռն սեղբեստրո-
սի . ուր պարտ էր միտ դնել , զի աստ ոչ է
եղեալ * Յիշատակ է կոստանդիանոսի || ,
լիճ . ո՞նչ եղեչ կայ 'ի մայիսի . 21 . այլ լոկ
պատմաբար , * Վ՞ս սթյն կոստանդիանոսի
թիւրին՝ թէ ո՞նչ հաւատաց 'ի քս 'ի ձեռն սեղ-
բեստրոսի || . կմ ը այլ օրինակաց . և տպ .
համառօտագոյն . * հաւատալն 'ի քս կու
տանդիանոսի (թիւրի) || :

() այսոսիկ նշանակեցաք ոչ 'ի տալ փոփո-
խել

խել զկարգութիւնն հաստատուն տօնից՝ որ կա-
 խել է զազգային սովորութիւն, այլ առ՝ ի յայտ-
 նել՝ թէ խորհրդով հարեանցի եւեթ նշա-
 նակեցաք աստանօր՝ ի կարգս ապայից զկրկ-
 նութի տօնիցս՝ առանց կարօտելոյ պատմել
 աստ զվարս նոյն սրբոց, որոց կան պահին
 սեպհական տեղիք. քանզի հանդերձեալ
 եմք նմ զնել զվարս սրբոյն սեղբեսորոսի
 զկնի վարուց սբջն բարադի և եղբօր նր գրի
 գորի նիւսացւոյ՝ ի միջոցի յայտնութե պա-
 հոց. ոն և զվարս սբջն կոստանդիանոսի ը-
 հեղինեայ մօր նր՝ ի միջոցի պենտեկոստէին
 և վարդափառին : Այլ մեք յայսմ վայրի
 անցցուք ի վարս այլոց սբց տօնելոց ի մի-
 ջոցի աստ ապայից :

ՎԿԵՅԵՐԻՆ ՆՈՒԹԻՒՆ

սբյն Վորդիոսի հարիւրապետի կեսարաց-
ւոյ :

Ն . Յ . Լ . յուսկար . 3 : ՍԷն Բարսեղ 'ի ներքոյ
Եանն Գորդիոսի . հար . Բ . Ճառ ծը . Երեւ . 141 :
Ղառւնի . Լ . Տէ : Բ . ՂՅՂ : Լուլանի յովհան
նէս . 'ի Ե հար . յնվ : Նառախնար : Ս'երափր .
առա սորիոսի . ԼԶ : (1)

ՍԷՆ Գ Թ . ՕՂՂ ՎԿԵՅԵՐ
քնի երանելին՝ Վորդիոս էր
ծննդեամբ 'ի կեսարիայքաղա-
քէ կապադովկացւոց . * ուստի
և առաւելապէս մեզ սիրելի (ասէ մեծն բար-
սեղ կեսարացի) , զի սեպհական զարդ մեր
է ॥ : Լ'որդ Թէպէտե հաւատացեալ ծնողաց
որդի էր նա , այլ 'ի հասանել իւրում յար-
բունս՝ 'ի սկզբան անդ կայսերունէն դիոկղե-
տիանոսի , ընտրեցաւ 'ի կարգ զինո՛ւորուն
է զօրսարքունի . զի էր այր կորովի և զօրա-
ւոր , յաջողակ 'ի գործ պատերազմի՝ և արի
ոգւով : Ս'ինչև յառաջադէմ գտե՛լ 'ի բազ-
մապատիկ հանդէսս քաջունէ՝ պատուեցաւ
'ի զօրագլխաց և յիշխանաց Թգրին , և կա-
ցուցաւ հարիւրապետ և կոմս հրամանաւ
ինքնակալին :

Վ.ՅԼ'ի յարուցանել դիողղետիանութի ընդ
 դէմ քրիստոնէից հալածանս, տեսել զոր-
 դիութի զանհնարին աղէտս որք հասին'ի վր
 հաւատացելոց, վարանէր տաղնապէր ան-
 բերելի սրտցաւութ. քանզի և օգնել ինչ
 նց չէր ձեռնհաս, և տեսանել զտառապանս
 նց չկարէր հանդուրժել. զի զօրհանապազ
 առաջի աչաց նշմարէր զոմն'ի հօւր, զոմն'ի
 սուր, և զայլս յոլովս յազգի ազգի հնարս
 տանջանաց և մահու մատնեալ: Վ. պախոր
 հուրդ քաջ'ի մտի դնէր որոշել զանձն'ի
 դնդէ զինուորուէ, և մեկնիլ գնալ յօտա-
 րուի. զի մի երևեսցի հաղորդ լինել խորհր-
 դոց և դործոց անօրէն հալածչացն: Վ. լ
 գնաց'ի քղքէն, և դիմեաց յանապատն կոյս.
 և առանձնացեալ'ի փապարս լերանց' միա-
 կեցական վարս սահմանեաց անձին, 'ի սով
 և 'ի ծարաւ կամակար ձգնելով, և հանա-
 պազորդ աղօթիւք ը նոճ խօսելով: Վ. ւայն
 պէս գամս բազումս դադարեալ յանապա-
 տի' եղև միայնակեաց ընտրեալ, անդադար
 կրթանօք հոգւոյն և նոճամերձ լուսաւորու-
 թեամբ:

Յետ այսորիկ յաւուրս թգրուէն լիկիանութի
 իբրև միւսանգմ արծարծեցաւ հրդեհ հա-
 լածանաց'ի վր քրիստոնէից, և ագրիկողայ-
 ոս անողորմ դատաւոր արևելից չարաչար
 տանջէր զնամսին⁽²⁾, յայնժմ վառեալ նոճ-
 ային նախանձու երանելին դորդիոս էջ յա-
 նապատէ'ի քղք իւր'ի կեսարիա, կշտամ-
 բել յայտնապէս զմոլորուի հեթանոսաց,
 յանձն

յանձն առեալ 'ի մահ մատնիլ վս քսի ը Զ
 րինակի այլոց սք վկայից : Եւ էր օր մի՝ յո
 թում հանդէս մեծ լինէր թատրոնական խա
 ղուց 'ի քաղաքի անդ 'ի պատիւ տօնի պատե
 րազմասէր դիւին , զի է արեւի չնյն , որ և
 մարս կիմ մարտ լսի . և ամ բազմուի քաղա
 քին ժողովել էին յընդարձակ վայր ասպա
 րիզի ձիրնթացից . և էր տեսանել ամբոխ
 բազմութե հեթանոսաց և հրէից . և քրիս
 տոնէից հոյլք ոչ տակաւք ընդ նոսա խառ
 նեալք . քանզի և ծառայիցն թողացուցին
 տեալք իւրեանց զայն օր պարապոյ , և ման
 կանց վիպանոցացն ուսուցիչքն՝ ընթանալ
 'ի տեսարանն , մերձ էին և կանայք նշանա
 ւորք և աննշանք և ռոմիկք . լցել լինէր աս
 պարէզ թէաւորովսին , և զմիմեամբք ելա
 նէին 'ի տեսանել զհանդէսն :

Եւ այն վայր տեսարանի եկեալ հասանէր ե
 րանելին Գորդիոս աներկիւղ համարձակու
 թք . և զօրացեալ շնորհօքն քսի՝ մեծաձայն
 բարբառ արձակէր , * յորոյ 'ի լսողաց կան
 և ոմանք մինչև ցայժմ (կենդանիք) || , ա
 սէ սքն բարսեղ ⁽³⁾ . և այս էր՝ զոր ասէրն
 բանիւ եսայեսայ . Եւ այտնի եղէ այնուդիկ՝ որ
 զինէն ոչ հարցանէին . դտայ այնոցիկ՝ որ
 զինն ոչ խնդրէին . յայտ արարեալ՝ թէ ոչ
 'ի հարկէ եկն 'ի վտանգն , այլ կամաւորու
 թք եմուտ 'ի հանդէսն :

Իբրեւ այս բարբառ լսելի եղև յանալնկալ
 պահու , անկսու աղմուկ 'ի մէջ ամբոխին .
 և թողել զհանդէսն թատերաց՝ 'ի նա հայ
 էին ,

էին , զարմացեալք ընդ համարձակութի երա-
նելոյն . մանաւանդ զի տեսանէին զնա իբ-
րե այր մի տառապեալ 'ի ձե միայնակեցի
և վայրագացել զիմօք յաղագս լեռնակեաց
բնակութեն . խռովացեալ վարսիւք հերաց
գլխոյն , խորագոյն մօրունօք , և խստացեալ
ամ անդամօք մարմնոյն , ցուպ 'ի ձեռին ու-
նելով , և խարագնազգեաց զդեստութ . մինչ
և հնչել նոր աղաղակի վ'ս նորատեսիլ առն
և նորալուր բանից նր :

Վնդ երե իշխանն ագրիկողայոս՝ շուրջ սրա-
տեալ 'ի զօրականաց . հրաման ետ լռեցու-
ցանել զամբոխն . ետ կոչել զայրն , և հար-
ցանել սկսաւ . սվ ես դու՝ ասէ , և կամ վ'ս
այր է աղաղակս այս : Վատասխանի ետ 'օքն
անվեհեր սրտիւ , և ասէ . ծառայ եմ թգրին
քո՛ւ անմահի՝ արարողին զերկինս և զերկիր ,
և որ 'ի նս արարածք են՝ երեւելիք և աներ-
ւոյթք . և եկի քարողել զճշմարտութիւն , և
վկայել վ'ս սուրբ սնունդն նր : Յայնժամ
եհարց իշխանն զբազմութի զօրացն վ'ս նր , ե-
թէ գիտիցեն ինչ զնմանէ : Վսեն ոմանք 'ի
գլխաւորացն , յառաջ ժամանակաց ինչ ան-
ցելոց՝ գիտեմք զգա 'ի դասս զինունորաց , և
զհարիւրապետութե պատիւ ընկալեալ 'ի
թգրացն . իսկ թէ զիանդ այժմ այսպիսի
կերպարանօք եկեալ՝ զայդ բարբառի , ոչ
գիտեմք : Իշխանն ասէ . այր դու թէ ար-
դարեւ այդ այդպէս իցէ . ('ի զօրականաց և
'ի հարիւրապետաց անտի՞ էիր :) Վսէ գոր-
դիոս , այո՛ այդ այդպէս է . այլ իբրեւ լուսն

զհրաման ամպարիշտ թիգրայն՝ որք զհաւա
տացեալս յուրացութի ճշմարիտ հաւատոյ
հրապուրելին , 'ի բաց կացի 'ի պատուոյ զին ,
ունորութեն . վս զի լաւ է ընդ աղբ դնալ 'ի
տանն նոյ քան բնականալ 'ի յարկս մեղա-
ւորաց . և այնպէս կրօնաւորեալ յանապա-
տի՝ աղաչեցի զմոր , զի արժանի արասցէ զիս՝
աներկիւղ և առանց զանգիտելոյ առաջի
թագաւորաց և իշխանաց քարոզել զմք ա-
նունն նր , և մեռանիլ վս անունն նորա . զի
այնպէս հաղորդեցայց սբցն . քանզի և ես
քրիստոնեայ եմ , և ծնյակից սբց վկայիցն :
'Վատաւորն ասէ . և զիարդ ոչ զարհուրիս
'ի տանջանաց ը հրամանի թիգրաց ոմ լսես ,
և կիմորպէս իշխես զքեզ քրիստոնեայ ան-
ունենել : Վորդիտս ասաց . մոր է իմ օգնա-
կան , և ես ոչ երկեայց , զի՞նչ արասցէ ինձ
մարդ . ես քրիստոնեայ եմ , և եղէց . զի մի
հաւասարեցայց պիղծ պաշտամանցդ ձերոց
և անօրէն գործոց , որոց խաւարելեն սիրտք
և օտարացեալ են 'ի կենաց անտի նոյ՝ վս
տգիտութե սրտից ձերոց , որ ոչ ծանեայք
զարարիչն երկնի և երկրի :

Հայնժմ իշխանն հրամայեաց կապել զնա ,
և տանել 'ի բանտ . զի մի խափանեացին
խնճոյք թատերացն և անոցն : Վսպա՝ի միւ-
սումաւուրն ը այգանալ առաւօտուննստել
յատեան՝ հրամայեաց ածել զերանելին զա-
ռաջեաւ , և ասէ . զիարդ իշխեցեր երէկ
մտանել 'ի թէատրոնն , և խափանել զխաղն ,
և արհամարհել զտօնս անոցն , մանաւանդ
ան

անոճանելով զքեզ քրիստոնեայ աներկիւղ
 համարձակութիւն : Մտէ երանելին . խնդրեցի
 յոյ որ տայ առատապէս ինձ համարձակութիւն
 վն անոճան իւրոյ . վն զի սիրեցի ես զերկնաւոր
 Թագաւորն և զինոճորեցայ նմա , և 'ի
 բաց եղէ յառժամանակեայ զինոճորութիւնս ,
 լաւ համարելով զմահ քան զկեանս խղճիւն .
 խնդրեցի 'ի Թոնէ իմմէ մի կորուսանել ընդ
 ամսարիշտս զանձն իմ , և մի լը արս արիւն
 նահեղս զկեանս իմ առնել . և սոյնպէս հրա
 ժարեալ յոմ կենցաղականացս՝ ետու զիս
 նայ , և պատրաստ արարի զանձն իմ մահու
 վն նք անոճան իւրոյ :

Մտէ իշխանն . 'ի բաց Թող զայգալիսի յա
 խուր և յանդուդն բանդ , և պաշտեալ զդիսն՝
 զոր Թգրքն պաշտեն . զի Թողցին քեզ յան
 ցանքն հայհոյութեդ լըդեմ դից և Թգրաց՝
 զոր համարձակեցար առաջի բաղմաց առ
 նել , և զերծցիս 'ի տանջանաց . և զզինոճու
 րական պատիւն դրձլ առաւել ընկալցիս 'ի
 Թգրէն , և մեծասցիս ընդ իշխանս յարքու
 նիսն : Մտէ երանելին . ցանկացայ հաճոյ
 լինել Թգրին յաւիտենից , և լըունել զա
 նապական պսակն և զանմահութի կենաց . և
 դու մի ակնունիւր ինձ յայնմ յուսոյ յայս խո
 նարհիլ յանցաւոր պատիւնս , որ այսօր է՝ և
 վաղիւն կորնչի , պատիւն և որք զպատիւնս
 տան . արդ զոր ինչ առնելոց ես , մի յապա
 ղեր , այլ արա՛ վաղվաղակի . զի զնմ տան
 ջանսն քո՝ զոր ածելոց ես 'ի վր իմ , արհա
 մարհեմ վն սիրոյն քսի . զինատայ ինձ ոյժ
 և

և զօրութի, և յամօթ առնէ զայնոսիկ՝ որք
ոչ հաւատան 'ի նա :

Հայնժամ դատաւորն լի եղև ցասմամբ, և
հրամայեաց կոխել զնա 'ի փայտ քերանաց :
Եւ դահճացն շուրջ պատել զնա իբրև զա-
րիւնարբու գազանս՝ ձգեցին զնա 'ի փայտ
անդր, և դառնադոյն տանջանօք քերէին
զկողս նր : Իսկ սբն 'ի մէջ անհնարին ցա-
ւոցն համբարձեալ զաչս իւր յերկինս՝ յա-
ղօթս եկաց այսպէս . Տր յո քո՝ որ ամ ե-
րևելեաց և աներևութից ստեղծիչդ ես,
որ գերեցեր զմահ և կոխեցեր զդժոխս, որ
խայտուակեցեր 'ի խաչին զիշխանութիս և զպե-
տութիս, և նշաւակեցեր զիշխան Տիս . որ սբց
քոյ առաքելոցն ետուր զօրութի 'ի բարձանց,
և առաքելով զնս իբրև գառնս 'ի մէջ գայ-
լոց՝ անմիաս պահեցեր 'ի բազմութէ անտի-
ապականչացն . որ մատաղոյ մանկանն դաւ-
թի ետուր յաղթութի 'ի վր հսկային դո-
ղիադու . որ զբաբելոնի հնոց հրոյն սան-
ձեցեր, և զմարմնովք երկց մանկանցն ցօղ-
սրսկեցեր, զի մի մերձեացի 'ի նս ամենեւին .
որ զտկար տունկ մորենւոյն զօրագոյն քան
զամենակեր հուրն ցուցեր քոյով զօրութի :
() օրացո՛ւ և զիս և կարողացն, զի դու Թր գի-
տես զտկարութի միկան, զի ք զցամաք խոտոյ
տկարագոյն է զօրութի մեր, և քան զծաղիկ
վայրի սակաւժամանակեայ է փառք մեր :
Տուր փառս անուն քում Թր, և լոյժ զզօ-
րութի յարուցելոցն 'ի վր հօտի քո . զի դի-
տասցէ Թմ երկիր, թէ դու միայն ես բարե-

բար և բարձրեալ՝ որ տաս ոյժ և զօրութի
յուսացելոցս՝ ի քեզ : Ալ իբրև դադարեաց
յաղօթից , թողացուցին և դաճիճքն զձեռս
իւրեանց . և հրամայեաց բռնաւորն իջուցա
նել զնա՝ ի կախադանէ անտի , և տանել ի
բանտ մահապարտաց , սղառնացեալ նմա ,
զի եթէ ոչ հաւանեացի , այլովք զգաստաս
ցի կտտանօք . ի վի առաջնոց տանջանացն
ասէ՝ զամ մարմինն խարանօք ապականեցից :
Ալ մինչդեռ տանէին զսքն ի բանտն , ի
գնալն ընդ մէջ քաղաքին աղաղակէր և ա
սէր . Արք զնահատակացն գրեւոյ յասպա
րէզս զվերսն տեսանէք , զմտաւ ածէք և լ
ցաւոցն զպարգևս . զի եթէ թաղաւորք զմե
ռելոց զինուորաց վի իւր զաղղայիման մե
ծաւ պարգևօք մեծարեն ի պատիւ քաջու
ցելոցն , և գրովք և անդրովք քարոզեն զնց
զառաքինի զվախճանն , և անմոռաց զնոցա
զխշատակն սրահեն , և ցուցանեն որոց յետ
նց , որչափ ևս առաւել մարտադիրն մեր քն
մեծապէս պսակէ զվկայս խաչի և յարութե
իւրոյ , և ի հանդերձեալ Յին՝ որ դաւոցն
է՝ հաղորդս առնէ արքայութեն իւրոյ . և
այսոցիկ վկայեն յառաջապսակ նահատա
կացն ոսկերք , որ պատուական են ք զամ
մեծութիս : Արթային և զկնի սքյ վկային ամ
բազմութի կեսարացւոյ քաղաքին , (որոց
յայտնեցաւ անձն նր յասպարիդի անդ .) և
ի զօրականաց ոչ սակաւք , և յուղարկեցին
զնա մինչև ի բանտն :

Եւ հնգետասան աւուրց անցելոց՝ դիժլ
անօ

անօրէն իշխանն ազրիկողայոս հրամայեաց
ածել զերանելի վկայն քօի , և ասէ ցնա .
ես ոչ համարիմ , եթէ խրատու ինչ այսու
հետեւ պէտք են բանից առ քեզ . այլ հար-
ծեմ իսկ՝ եթէ՝ ի բանտին անդատին հաւա-
նեալ՝ եկիր բարեպաշտիլ առ նձնն . արդ մի
յայսմ հետէ առաջին յամառութիւն վարեա-
ցիս , զի մի հարկեցուցես զիս մատչել ի
քեզ սաստկագոյնս . այլ հաւանեաց և բու-
ժեալ զքեզ յառաջիկայ տանջանացն :

Այսի ետ սուրբն գորդիոս աներկիւղ , և ա-
սէ . եթէ գիտէիր դու զպարսեանն ո՞չ , զի
՛ի ձեռն վայրկենի չարչարանացս ՛ի յաւի-
տենից տանջանացն փախչիմք , և փխկ հա-
տուցման առնումք զթգրելն ի քօի , աղօթս
առնելիր արդեօք դու և որ ըստ քեզս են՝ զի
և դուք չարչարելիք վնքօի , ո՞չ իս անցու-
ցանես . այլ վն զի երկրպագեալն ՛ի ձէնջ
դեքն կուրացուցին զսիրտս ձեր , օչինչ ու-
նիք յոյս յետ կենացս այսոցիկ , այլ ըղձա-
նայք զաւուրս ձեր զառաջիկայս ի հաճոյս
ունել , և զայս և եթ փոյթ պնդութեան
արժանի համարիք : Այլ տառապեալ և
թշուճառական մարդիկ , զի՞ այդչափ մեծա-
րէք զկեանսդ մարմնոյ , և անփոյթ առնէք
զփրկութիւն ոգւոց . յորժամ ելանիցէք ՛ի
կենացս յայսցանէ , տեսանէք զգեհեանն՝
որ պատրաստեալ է ձեզ . յայնժամ ապա
զղջանայք , թէ մինչ ունէիք ժամանակս վառ-
տակոց՝ զիարդ զանց արարիք զփրկութիւն ձեր
մէ . և յանհրաժեշտ տանջանս արկանէք
զձեզ

զձեզ • զի դուք ձեզէն արարիք • զի ո՞վ է՝ որ
 պատրաստէ ձեզ զյաւիտենական տեղւոյն
 զտանջանս , եթէ ոչ դուք : Աւարդ զար-
 թերութի մոլորութեդ՝ յոր ըմբռնեալդ էք •
 զերծուցէք զաչս ձեր ի խաւարէն , ընկա-
 լարութի միտս ձեր զերկնային լոյսն , և լու-
 սաւորեցէք զխաւարեալ միտս ձեր • և յայն-
 ժամ նկատեսցիք զհամբարեալն ձեզ զպա-
 տուհասն : Ար ը պատկերի նոյ եղեալ էք ,
 անձամբ զանձինս անբան անասնոց նմանե-
 ցուցանէք , և զհաստիչն ձեր ոչ գիտէք • ի
 խնամս արարչին ձերոյ վայելէք զամօր , և
 արհամարհէք զնա • երբ զքարինս՝ որ ի
 նմանէ եղե՛լ պաշտէք : Աւ զի՞նչ աւելի էք
 դուք քան զքարինս , յորժամ այդպէս ան-
 զգայ էք և ոչ առնուք ի միտ յարարածոց
 աստի զարարչն ճանաչել • այլ զօրէն խո-
 զի ի տիղմն թաւալիք , և ի ցանկութի մարմ-
 նականս զանգանիք , և ոչ երբեք զակն ոգ-
 ւոց ի վեր ամբառնայք , և ոչ մեկուսանալ
 յերկրաւորացս յօժարիք :

Արդ այսոքիւք բանիւք՝ (որովք գեղեցիկ
 համարձակախօսէր յատենի երանելին գոր-
 դիտս ,) զբարկութի իշխանին՝ իբրև զհուր
 վառելով՝ զբովանդակն յարոյց ի վերային
 քեան զառն զմոլեգնութի : Եւ յայնժմ յարու-
 ցե՛լ ի վր բանից երանելոյն՝ ասէ ցդահիճն •
 բերցին վաղվաղակի կապար հալոցովքն , և
 քուքք արջառաջլացն • և ի վերայ անու՛ոցն
 պրկեսցի • և ամ տեսակ տանջանաց և ժա-
 նիք գազանաց մերձեցցին ի մարմին դորա ,
 Իէ հուր

հուր և սայրասուր սուգերք, և խաչ և վիհ .
 զի մի լիցի պարծիլ առ քրիստոնեայս՝ որպէս
 թէ յաղթող երևելի վր ինքնակալացն, և
 անպատուէլ զդիսն :

Յայնմ վայրի քաջամարտիկ զինուորն յա-
 ռաջ մատուցեալ պիսնի առնէր դատաւորին,
 և ոսէր . Սվ անխրաւ և անզգայ իշխան,
 ես և ոչ միանգամ միով մահոճամք՝ ի տան
 ջանս պատրաստ եմ՝ ի մեռանել վս անմահ
 թգլորին իմոյ քնի, այլ բազում անդամ յը-
 ժար եմ մեռանելոյ՝ եթէ հնար է . ուր նա՝
 որ տրն էր և արարիչ, վս մեր և վս մերոյ
 փրկութե չարչարեցաւ և մեռաւ : Սրդ զի՝
 հեղգայք դահիճք բռնաւորիդ, վս էր դա-
 դարէք, զի է զի ոչ կատարէք զկամս հօրն
 ձերոյ տատանայի, զորոյ զգեցեալ է իշ-
 խանդ ձեր զսպառազինութի նր . դզեացին
 մարմինք իմ, խորտակեացին անդամքս,
 հրով այրեացին մնացորդք մարմնոյս . մի յա-
 չաղէք զիս յերանելի յուսոյն . զի փխկ վի-
 րացս՝ զոր կրեմ, լուսեղէն պատմութեան ի
 յարուե մեզ ծաղկեացի, և փխկ անպատ-
 ունութեանս՝ պսակքն բրաբիոնին անթա-
 ռամք, և փխկ խաւարչտին բանտին՝ դրախ-
 տին վայելչութին, և փխկ լը չարագործսն
 դատապարտութե՝ լը հրեշտական բնակու-
 թի : Սերմանցէք բազում յիս, զի հնձե-
 ցից յուլվագոյն :

Իսկ արբանեակք չարին հանդերձ դատա-
 ւորաւն հիացեալ զարմացեալ կային . և
 իբրեւ զարհուրանօք բմբռնել զսուրբն ոչ
 ԻԸ Ec կա

կարէին, անդրէն յողորմանս դարձուցանէին
 զբան սպառնալեացն : Յայնժամ դարձել
 դատաւորն՝ հեզ բանիւք խօսէր, և պատրա-
 նօք խաբէութիւն փորձէր զերանելին . պար-
 գեւ և պատիւն 'ի թագաւորացն խոստա-
 նայր բերելնմ, և միւսանդմ՝ ճոխ և երևելի
 լինել 'ի զինուորական կարգին, և դատա-
 ւորական իշխանութիւն ընծեւել նմա : Եւ այց
 սէջն լուծեալ զխոստումն նր՝ ծաղր առնէր
 զհեթանոսացն անմտութն, և ասէր . Սի
 դատաւոր՝ զի՞նչ կարեւտալ ինձ հաւատար-
 երկնից արքայութեն արժանաւոր, յորմէ
 վրիպել զիս հրապուրես . պարգև քո լի քեզ
 լիցի 'ի կորուստ . զոր առնելոց ես՝ արա՛ վաղ-
 վաղակի . քանզի ես դիւանց ոչ զոհեմ, և
 անծոց քոց երկիր ոչ պազանեմ, այլ թաքնից
 առնեմ և նզովեմ, և իբրեւ զաղբ անպիտան
 համարիմ . վասն զի անձք՝ որ զերկինս և զեր-
 կիր ոչ արարին, կորիցեն :

Եւ նոյնժամայն բռնաւորն անբռնելի բար-
 կութ և սրտմտութիւն լցեալ՝ հրամայէր զին-
 ունորացն մերկացուցանել զնա, և առ 'ի մահ
 տանջել հրապարակաւ յերևելի տեղւոջ .
 Յայնժամ թափեցաւ անքաղաքն 'ի վրնր
 'ի տեսարանն՝ մեծամեծք և ռամիկք . և որք
 ոչն ժամանեցին միջամուխ լինել 'ի ժողով
 անդր, 'ի վեր ելեալ շուրջանակի զպարբ-
 պաւն կային տեսանել զմեծն զայն և զզար-
 մանալի նահատակութիւն սէջ վկային քնի :
 Եւ դիմէին մօտադոյն՝ ծանօթք և սիրե-
 լիք ('ի հեթանոսաց), և փարելով մաղ-
 թէին :

Թէին՝ և ջերմ արտասուս հեղձով աղաչէին
զերանելին՝ ի բաց ճողոպրել զանձն՝ ի տան
ջանաց , և ոչ մտանել ի տապ հրոյ , և ծա-
խել տարածամ զվայելուչ հասակ գեղոյն ,
և լքանել զքաղցր լոյս արեգականս : Իսկ
այլք ոմանք (ի մերձաւորաց՝ ի հաւատացե-
լոց սակի) խորհրդակից լինէին և ասէին .
բանի՛ն միայն ասա՛ զուրացուի , և խորհըր-
դովք և մտօք կա՛լ զհաւատդ՝ ո՞նք և կամիս .
զի՛ ոչ ի լեզու հայի ասեն իմծ , այլ՝ ի սիրտ
և ի խորհուրդ . և այսու օրինակաւ զդա-
տաւորդ կարես հաճել , և զիմծ հաշտեցու-
ցանել :

Իսկ երանելի և ամենագովնա հատակն ան-
խոնարհելի և հաստատուն մտօք կայր ի
համբերական ժուժկալուէ , և ոչինչ փոյթ
առնէր զտանջանացն՝ զոր ածէին ի վր՝ նր
դահիճքն : Իբրեւ տեսանէին բազմուին ըզ-
մարմինն նր գգեսլ ի տանջանացն , և քան-
ցեալ ի քերանացն , և ի ջալոտիցն հար-
ոճածոց , վշտակից լինելով նմ՝ կական բար-
ձեալ լային դառնապէս աղիողորմ արտաս-
ուճօք : Եւ նա ասէ ցնն . մի՛ լայք ի վր իմ ,
այլ հրճո՛ւնելով տօն ուրախութե արարէք ի
վր վկայուէ իմոյ . և լացէք զիմծամարտդ
զայդոսիկ՝ որ ըդէմ բարեպաշտացն զայդ
առնեն . զի բոցովս այսո՛ւնիկ՝ որով զմեզ այ-
րեն , ինքեանց զհուր գեհենին գանձեն :
Վաղարեցէք ի լալոյդ , և մի՛ խորտակեալ
ճմլէք զսիրտ իմ . զի ես ուրախ եմ ի վերայ
տանջանացս :

Պարձեշասէ և ցայնոսիկ՝ որ զխրատն տայ-
ին ուրացութե , բան բերանով ասել և ճո-
ղալիլ ՚ի տանջանաց . Սի գուք՝ որ զսյդո-
սիկ իշխեք ասել , և ջանայք իբրև զանի-
մաստ պատրել և ՚ի կորուստ մատնել զանձն
իմ . զիա՞րդ ուրացայց զիմ իմ և զիմ , որ ՚ի
մայրենի խանձարրոց ընծայեցայ նմա . ու-
րում երկիրպագանեմ և փառաւորեմ և
պաշտեմ : Սի սարսափիցէ երկինք ՚ի վերուստ
և ոչ խաւարեացին լուսաւորք ՚ի վր իմ հան-
դերձ աստեղօք . երկիր իսկ համբերիցէ՞ բո-
լորովին : Սի մոլորիք , ան ոչ արհամարհի .
ի բերանոյ մերոյ դատի զմեզ , և ՚ի բանից
պարտաւորե . ոչ ընթերցոյք զհաւաւոր սպառ-
նալիսն իմն , թէ որ ուրացի զիս առաջի իմե-
կան , ուրացայց և ես զնա առաջի հօրն ի-
մոյ՝ որ յերկինս է : Սի աղագաւ ինձ կորս-
տեան խորհրդակից լինիք խաբելով այդպի-
սի դառն խրատութ . ընդէր է ինձ՝ զի զաւ-
կաւ աւուրքս շահեցայց , և զյաւիտենականն
բովանդակ տուծեցայց . և զի փախեայց ՚ի
վշտաց մարմնոյ , և ոչ տեսից զբարութի ար-
դարոցն . արդ զի պարտ է ամենեւեմ մե-
ռանիլ նամ ումեք , հապա զկեանս մեր ՚ի
ձեռն մահու շահեսցուք :

Օ այսոսիկ ասացեալ նր , և յինքն զօրինակ
խաչին տպաւորեալ՝ մերձ եղև յանիւն տան-
ջանաց՝ որ կազմեալ կայր նմա , ոչինչ փո-
խելով զգոյնն , և ոչ այլայլել զզոնարթու-
թիւն , այլ իբրև ծարաւի դիմելով ՚ի հան-
դէս նահատակութե : Աւ տեսեալ զդանդաւ
դու-

դուի դահճաց՝ որք մնային ակնարկուէ դա-
տաւորին , ասէ երանելին ցիշխանն . Վորդ-
ընդէր ոչ փութաս զկարօտութիս իմ ընուլ , և
զկամս հօրն քո սատանայի կատարել . զի
ինձ կեանք քո է , և վախճանել 'ի խոստոյ
վանութիս յայս՝ անմահութե պարգևք :
Յայնժամ բարկացել դատաւորն՝ հրամայ-
եաց մերկացուցանել և հեղուսիւք կապել
զսքն 'ի վր անոճոյն , և տանել 'ի բարձրա-
ւանդակ տեղիս և հօլովել զառ 'ի վայր լե-
րինն : Վորդ 'ի հօլովել անոճոյն՝ ջաղխեալ
ջարդէին նմ անդամք սք վկային . բայց սա-
կայն ոչ տիրէին նմա տանջանքն . ուր առուք
արեան մարմնոյն խորտակելոյ 'ի վր սեռիցն
ցայտէին , և լէ անիւնն 'ի բաց հոսէին : Սակ
մեծիմաստին գորդիոսի բացել զբերան իւր՝
ասէր . գոհանամ զքէն տոճօղ բարութեց՝
օգնական իմ և ապաւէն իմ և փրկիչ իմ . զի
զիս զանարժանս արժանի արարեր ընդունել-
ոյ հանդէս լըդէմ բանսարկոճին . զի դու
ես նմ՝ որ քակտես զիմաստուի նր . մի տի-
րեացեն ինձ խորհուրդք ամպարչտուէ՝ որ 'ի
քէն ոչ սիրեցան . վս զի մեծ է անուն քո 'ի
վր երկիւղածաց քոց :

Եւ անդէն վաղվադակի քակտեալ անիւնն՝ 'ի
բաց ելանէր . և տեսին նմքին զմարմինն ե-
րանելոյն թաւալեալ յարենէն կարմրացել
իսկ զոգին՝ վս որոյ ցաւագնէին , ողջ պա-
հէր ամենակալն . մինչև զարմանալ ամենե-
ցուն լէ հրաշալի վկայութի արդարոյն : Յայն-
ժամ ասէ ցնա դատաւորն , ափշեցուցեր և

յիմարեցուցեր և հիացուցեր զնման քոյով
կախարդութիւնք . բայց ես յայսմ հետէ ոչ նե-
րեցից քեզ : || Եւ ասէ . զգիւթ ու թիւ և զմո-
գութիւնս ես ոչ գիտեմ , և ոչ երբեք կալայ
յանձին , և մի այլ լիցի ունել . ես քրիստո-
նեայ էի և եմ և եղէց . և իբրև զքրիստո-
նեայ ջանացայց մեռանել : || Նիսանս ասէ .
վաղվաղակի շնորհեցից՝ զոր խնդրես . բայց
թէ լսես ինձ բարեկամի քում յայսմ հետէ ,
և զոհեսցես նմոցն , ճողոպրեսցիս յառա-
ջիկայ տանջանացն հրոյ , և բարեկամ մեր
լիցիս , և զդատաւորական աթոռն ընձեռես-
ցես 'ի թագաւորացն , և բարեպաշտ օրի-
նացն նմոց հպատակ լիցիս՝ ող և մեք : || Եւ
ասէ . զօրէնս անօրէնս ես ոչ գիտեմ , և ըզ-
թագաւորս նոքօք վարեցեալս ես ոչ ճանա-
չեմ . և նմք՝ որ զերկինս և զերկիր ոչ արա-
րին , կորիցեն :

|| Յայնժամ տեսեչ ագրիկողայոսի զանշարժ
հաստատութի հաւատոց երանելոյն յետ
այսչափ հարց և փորձ բանից՝ փութացաւ
վճիռ առնել , գրեալ վրնք նամակ այսպի-
սի օրինակաւ . () Զորդիոս զօրական թա-
գաւորին զսլատոճեալն հարիւրապետական
իշխանութիւն , որ ինքնակամ յօժարութիւն անար-
գեաց զպատիճն և զզինուորութիւն , և հայ-
հոյեաց զնման մեր և զթագաւորն՝ այնպի-
սեօք , զոր և գրել չէ պարտ կամ լսել , և
հաւանեալ աղանդոյն գալիլեացւոցս՝ տա-
կաւին ևս 'ի նոյն մոլորութի յամառեալ կայ ,
զսա կենդանւոյն այրել հաճոյ թուճեցաւ .
իմա

իմացարուք նմ բազմութիւն :

Աւ իբրեւ ընթերցեալ եղև 'ի նամակէ աստի դատակնիք մահուն յամենեցուն լսելիս, անդէն վաղվաղակի սպասաւորք ատենին զգործսն ևս քան զևս արագ ջանային կատարել, լուցեալ զհն յն արտաքոյ քաղաքին մերձ 'ի սլարիսպն : Յայնժամ անօրէն իշխանն հրամայեաց նախ 'ի վիժ փայտի պրկել, ո՞նց թէ ահարկանելով նմա՝ անճողողութիւն լինել 'ի հնոցէն : Աւ դահիճքն կամէին 'ի նմանէ մերկացուցանել զայծեայսն՝ զոր զգեցեալն էր 'ի ներքոյ, և լուծանել զգօտին . զայս առնելով տակաւին փորձէին զնա . իսկ երանելին փութայր ինքնին մուտ առնել 'ի հօւրն՝ 'ի բաց եղեալ իւրովի ըզհանդերձսն, և լուծեալ զգօտին : Ամէին և զօդ ոտիցն հանել . և տեսին՝ զի նր յառաջագոյն զայս արարել էր : Նոր ընթալ նային իւրաքանչիւր ոք 'ի հաւատացելոցն՝ փութով մերձենալոյ 'ի քրտունս նր : (յորոց մի է և սլատմօղ բանիցս :

Իսկ դահիճքն իբրեւ սլատրաստեալ կազմեցին զգործարանն, կապեցին զսքն, և կամէին հեղուսել զնա ընդ փայտ մի և ընկենուլ 'ի հօւրն : Աւ ասէ երանելին ցնոսա . թոյլ տուք ինձ, զի որ ետն ինձ զհամբերութի, նոյն ինքն կարօղ է և առանց աշխատուն պահել զիս 'ի հօւրն : Յայնժամ ոչ բեւեռեցին 'ի փայտն, այլ առեալ կապանօք միայն՝ զային ածէին զնա իբրեւ զգառն սլատարագ և իբրեւ զխոյ յողջակէզս, և հօւր

Հնոցին բորբոքէր յոյժ յոյժ, և բարձրանայր
բոցն 'ի բարձունս :

Իսկ երանելին անադրեաց զինքն 'ի հողին
սք, և համբարձ զաչս իւր յերկինս, և աղօ
թեաց այսպէս ասելով. Տր անձ ամենակալ
որ սիրելոյն քո և օրհնելոյն յսի քսի հայրդ
ես, որով զքո գիտութիւն ընկալայ. որ կռ
ջեցեր զիս զօրութե քո 'ի կոչումն վկայութե.
անձ զօրութեց' և ստեղծիչ ամ արարածոց և
ամ կենդանեաց որ կան առաջի քո, օրհնեմ
զքեզ' որ արժանի արարեր զիս այսօր խառ
նիլ 'ի գունդս վկայից քոց. և լինել կցորդ
բաժակի ան մերոյ յսի քսի, 'ի հաւատալ
յարութե և 'ի կեանսդ յաւիտենից շնչով և
մարմնով հանդերձ անասականութե հողւոյն
'ի հաղորդութե սք հողւոյդ : Այլ ահա եկի
իբրև զոչիւար 'ի սպանդ, և արդ ընկալեալ
եղեց այսօր առաջի քո սք պատարագ և լու
ունելի, ոն պատրաստեցեր յառաջագոյն
և կատարեցեր անսուտ ճշմարիտդ անձ. վսկ
օրհնեցից զքեզ, և փառաւորեցից զանուն
քո յաւիտեան 'ի ձեռն քահանայապետիդ
մերոյ յսի քսի սիրելոյ որդւոյ քո : Տո՛ւր ինձ
զօրութիւն կատարել զընթացս իմ քրիստո
նէութե, և առնուլ զնշան յաղթութե քո. զի
յաղթեցից հկնկամարտին, և առից 'ի քէն
զանթառամ պսակն :

Այլ կատարեալ զաղօթսն՝ կնքեաց զինքն
նշանաւ սք խաչին (ոն և զիարդ մարթ եր
ձեռօքն կապելովք), և եմուտ 'ի հուրն զը
նարթամիտ խնդութե իբրև 'ի դրախտ փափ
կու

կութի : Աւ եր տեսանել զարմանա մեծա-
մեծս . զի հուրն կամարաձե եղև իբրև ըզ-
խորան , և եկաց 'ի վր սբյն . և իբրև զա-
ռադաստ նաւի հողմուռոյց գողացեալ շըը
ջապատեաց զմարմինն նորա . և կայր 'ի մէջ
հրոյն՝ ոչ ոնի զմարմինն մարդոյ այրեցեալ ,
այլ իբրև զվարդ և իբրև զնարդոս անուշա-
հոտ . օրհնէր և փառաւորէր զիմ 'ի մէջ
հնոցին , և ասէր . Վանք քեզ հայր , փանք
քեզ որդի միածին , փանք քեզ հոգիդ ճշշ-
մարիտ , երրորդուէդ սբյ և միոյ անուէդ .
այժմե միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից : Աւ
ասացեալ զամէնն՝ զօրէն փչման արձակեաց
զոգին : * Աւ տեսաք զհոգի նր , (ասէ ա-
կանատես վկայաբանս ,) զի իբրև զփայլակն
վերացաւ յերկինս ॥ : (4)

Աւ եղև յետ կատարման սբյն՝ իբրև ցրոճե-
ցաւ ամբոխն 'ի բաց , բարեպաշտ արք յազ-
նոճականաց քաղաքին տոճեալ ինչս զինոճո-
րացն՝ որք հրամանաւ դատաւորին պահէին
զմարմինն սբյ վկային , և առեալ 'ի գիշերի
թաղեցին 'ի թաքստեան տեղւոջ . և եկաց
անդ մինչև 'ի դադարել հալածանացն : Աւ
'ի ժամանակս բարեպաշտին թէոդոսի մե-
ծի՝ երանելի հայրապետն բարսել , որ եր
եանք քաղաքին կեսարացւոյ , շինեաց վայե-
լուչ վկայարան , և անդ փոխեաց զնշխարս
սբյն գորդիոսի . և ներբողական ճառիւք
պատոճեաց , յամսեանն յունվարի 'ի յերրոր-
դում աւուրն՝ պատոճէր տոճեալ ամ յամէ
տօնել զօր յիշատակի նորա :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) **Լ**ուանձին պարգև տոյ համարիմք մեզ բարեխօսուք նորին իսկ սքն գորգիոսի, զի իբրև պատուական մասն նշխարաց նորա պահեցաւ առ մեզ բուն վկայաբանութի նր՝ աւանդեալն ի Ճառքնս. Ա. յորմէ զուրկ գոլով բոլանգայ, ունի և սուրիոսի և հռուինարտայ, ոչինչ այլ առնեն՝ բայց միայն յՈՋ բերել զներբողեանն սքն բարսղի՝ որ ի մեր վկայն, և զայն բաղդատել ը զանա զան լաաին թարգմանութիս և ը յոյն բնագրի, առանց բերելոյ այլուստ վկայաբանութի ինչ ը սովորական ըն թացից իւրեանց: Եւ գուցէ շատացեալ իսկ իցեն ճառիւ բարսղի. բայց թէ ունէին զճառքնսիր մեր ի ձեռքին, յայնժամ ցյազուրդ վայելէին ի մեծահաց սեղանոյն, և զբարսղին իսկ բանից զճաշակս լաւ ևս առնուին: Այլ որ զարմանալին է, նաև բասիլեան յայտաւորք յունաց՝ ունի և ժամագիրք նոցա՝ ի բարսղի և թհայիլ բանս բաւականացեալք, ուր համառօտ է պատմութի, և ըարձակ գովասանութի, այնպիսի քաղոճած առնեն պատմական՝ որ եղեալ է իբրև ծառ տերևաթափ. զորոց զհամառօտութի պահելով և յայտաւորաց հայոց և այլոց ազգաց՝ նոյն օրինակ անշուք գրտանին յայտմ մասին. ունի յայտ է որոց բաղդատենն, և յայտնագոյն ևս ցուցցի ի կարգիս:

Միայն ցաւիմք, զի որպէս ի ճառքնսիրն մեր Ա. առհնութե պակասի թուլթ մի յառաջաբանական (թէպէտև առանց մնասելոյ վկայաբանութե), նոյնպէս և առ սքն բարսղի կամ պակասեալ է վերջին մասն պատմական յաղագս եղանակի կատարման սքն հրով, և կմ առ կարի համառօտութե անյայտ իմն մնացեալ. մինչ զի առանց օգնականութե լիակատար վկայաբանութեա՝ հոմաճայն լինի իմանալ զբանս սքն բարսղի. ունի թէ սըբով վախճանեալ իցէ. ունի և յիրաւի այնպէս իմացան յայտաւորք առ հասարակ. որ է սխալ:

Այս է մեզ մեծապէս սատար, զի որպէս վկայաբանն մեր իբրև ահանատես գրեաց, նոյնպէս և սքն բարսղի իբրև ահանջալուր՝ ի տեսողաց ներբողեաց. որով և բազում համաձայնութի է ը մէջ երկոցուն, ուրեք ուրեք և ձայնակցութի ը բառիցն. մինչ զի հարկ է խոստովալ

վանել՝ թէ ինքն իսկ բարսեղ հայրապետ առեալ իցէ ոչ սակաւ հատուածս բանի 'ի սոյն 'ի վկայաբանէս, և ըարձակեալ ճառօրէն. զորոյ զհակառակն ոչ ունիմք ասել, թէ վկայաբանս 'ի բարսղէ իցէ առեալ ինչ ինչ. զի ականատեսն յառաջագոյն է քան զականջալուրն յականատեսից. և որչափ յարգի է սբ հայրապետն 'ի վայելուչ ճառախօսութե, նոյնչափ և անկեղծ վկայաբանս յիւրում պատմագրութի :

Ունիմք հայերէն հին թարգմանութ և զայդ ճառ բարսղի՝ առանց նախերգակ ներբողի՝ ը պատմական մասին և եթ հաւատարիմ յեղեալ 'ի մեր բարբառ. ունի է անսանել 'ի ճառընտ. Բ. թող զսխալանս գրչին, որ փակ անուանս գորդիոս՝ դնէ դէորդէոս. ունի և փակ գրելոյ կապարք՝ գրէ կապանք. և ն :

(2) Սբն բարսեղ ը օրինի ներբողաբանից՝ առանց տալոյ զանուն թագաւորին, որ զհալածանսգ յուզէր, սոսկաւ բռնաւոր ասէ. յորոյ վր յայտէս գրէ գառնիէր ծանօթարար յն. և լտ. տպագրուէ. * Քաջայայտ է, « թէ այս բռնաւոր կամ գիողկետիանոս էր, և կմ լիկիա, նոս. այլ թէ որն իցէ՝ իրաւամբք մարթ է երկբայիլ : Եւ թէ պէտ պակասի 'ի ճառընտրիս մերում թուղթն առաջին՝ յորում ունէր լինել որոշողութի անուանդ, բայց յընթացից պատմութն աներկբայ քաղի՝ թէ գորդիոս ետես նախ զհալածանս գիողկետիանոսի, ուստի չոքաւ յանապատ. և ապա առ լիկիանոսիւ էջ յանապատէ, և վկայեաց առաջի ագրիկողայոսի դմբի, զորոյ զանունն մեկն նշանակէ ճառընտրին մեր. թող անծանօթ լիցին այլք : Յայս միտ իմա և զասելն Հ. վս սբն գորդիոսի. * էր յամս լիկիանոսի կռապաշտ արքային ||. ունի և բողանդ համաձայն Յ. դնէ զնահատակութին առ լիկիանոսիւ, նոյնպէս և եւորդիոս աստեման 'ի մասն. ք. երես. 218. և այլք :

Վն զարմանալ արժան է ը բարոնիոս, որ յամի 304. հաւմար. կմ. 'ի մէջ բերեալ զբանս բարսղի՝ համարի, թէ սբ հայրապետն խօսիցի զբռնաւորէն գաղերիոսէ մաքսիմիանոսէ առ գիողկետիանոսիւ, և թէ առ արութի մաքսիմիանոսի և գիողկետիանոսի լեալ իցէ կատարումն գորդիոսի : Եւ առաւել զարմանալի՝ ձայնակցութի հռուսինարտայ, որ գրէ յէրե՝ 449. այսմ. * Յայսմա « Լուրք յունաց զգորդիոս առ լիկիանոսիւ չարչարել « ասեն, առ որով փայլէր պատուով կոմսութ. այլ լաւ « ևս վերածի մարտիրոսութի նր 'ի հալածանս գիողկե, « ախ,

« տիանոսի թ բարանիրսի • զի յետագայ բանքն (յորս
 « նկարագրե բարսեղ զհալածանս ,) ոչ այնպէս 'ի դէպ
 « գան հալածանաց լիկիանոսի ॥ : Առ զներհակն ձեռ-
 նարկեա , թէ որովհետեւ այն նկարագրուի յայտ առնե-
 զժամանակ դիտկո , ապա յայնժամ ոչ բարեոք գնի նա-
 հատակուի սքյն • այլ առանձնուին յանապատ • ուր ե-
 կաց ոչ ասկաւ ժամանակս • * Վն երկարժամանակեաց
 « 'ի լերինս բնակուի խռնացեալ էր գլուխն ॥ , ասէ և
 բարսեղ ' համաձայն ճառընտրիս մերում • և հետեաբար
 լաւ ևս վերածի մարտիրոսութիւնս առ լիկիանոսիւ • զի
 յայնժամ ոչ նկարագրի այնպիսի հալածանք • մանաւանդ
 թէ յիշե և քրիստոնէից համարձակիլ 'ի տեղիս թէա-
 արոնի • զոր ոչն իշխէին արդեօք առնել առ դիտկո-
 տիանոսիւ :

(3) Հառնինարա բարեոք ասէ 'ի վր յայանի բանիցս
 բարսղի • * Աստի յայտ է , թէ ոչ բազմօք յառաջ քան
 « զժմկ բարսղի հանգիսեցաւ նահատակութի գորգիո-
 « սի ॥ : Աւրեմն պարտ էր տեսլ հառնինարայ , թէ
 նահատակեցաւ առ լիկիանոսիւ , ուր դիտկոնախանոս
 է առաւել հնադոյն , վոյ և հեռագոյն :

Աստանոր շնորհս կալցուք մեծին բարսղի , զի ակնա-
 ծելով 'ի նմէ կրիստիս անուանեալ քննողաց վարուց սքյն
 շասեն ինչ թգէմ ինքնամասն երեւելոյ սքյն գորգիոսի
 յատեան • ուր եթէ 'ի լոկ վկայաբանուիս ընթեռնու-
 ին զայդ , միկօրէն խորհրդով դատելն և զվկայն , կի
 գոնէ ուղղագրել կամէին զվկայաբանն : Այլ թ հկնկն
 գովելով աստանոր զեռանգն գորգիոսի խօսին • վն զի
 այնպէս խօսեցաւ և սքն բարսեղ • միանգամայն և զիա-
 փանումն թաաերոց 'ի դաւառեան գորգիոսի 'ի գովեստ
 առնուլ կամեցեալ հառնինարայ ' յաւելու զայս ինչ •
 * Ըստ այսմ ևս առ թէոգորեալոսի • գիրք է • պատմ •
 « եկեղ • գլ • 25 • տեղեմախոս միայնակեաց կամեցեալ
 « արգելուլ զխաղս սրախաղից ' սպանաւ , առ զնորիոս
 « կայսերաւ • որ և վն այսր սրառձառի խափանեաց
 « զայնպիսի անագորոյն խաղս , և փոյթ կալաւ ' զի տե-
 « ղեմախոս վերագրեսցի 'ի թիւս մարտիրոսաց ॥ :

(4) Այլ զկարգ վկայաբանուի և զտանջանաց ոչ ճգիւ
 պահէ սքն բարսեղ յընթացս ներբողենին , նոյնպէս և
 ոչ զօր և զժամանակ ինչ նշանակէ թ գալուստն յանա-
 պատէ և ընդ կատարումն • մինչ զի անքին ' օրք 'ի սքյն
 բարսղէ քաղեն զվարս գորգիոսի , իշխեն դնել ' թէ 'ի
 նմին առաջին ասպարիղի եղև և նահատակուի նորա •
 և

և այն՝ սրով : Իսկ թէ ոչ այս են միտք բարսդի , այլ համաձայն են և կ՛աւարտին լինել վկայաբանուէ մե-
րում , թող անաշտ քննողք տեսցեն :

Մէք որ բառ առ բառ զվկայաբանութիւն գրեցաք , առ-
տանօր 'ի զարթուցանել զմիտս խուզարկուց' քաղե-
լով նշանակեցուք և զձեռն բանից բարսդի , թէ որպի-
սի ընթացիւք 'ի մէջ բերէ հարեանցի և եթ զտանջանա-
սքն և զկատարումն . * Հայնժամ արին այն (ասէ) և
,, մեծն ոգւով և մեծն իմաստով 'ի վերումս 'ի լերանցն
,, իջանէր 'ի տեսարանն (քի 'ի թեաւորոնն) Արագ
,, արագ ձգեալ լինէր առ իշխանն . . . մզ և ուստի 'իցէ՝
,, հարցանէր : Իբրեւ սասց զբողոքն յարոյց 'ի վր
,, ինքեան զառնն զմոլուի : Եւ ասէ (իշխանն) . կոչեա
,, զօրականս , ուր կապարքն , ուր քուքք , 'ի վր ան
,, ունցն պրկեացի , 'ի վր փայտին տանջեացի , բերցին
,, տանջանք (քի տանջանարանք) , գաղանք , հաւր , սուր ,
,, խաչ , վիհ , պատրաստեացին այլքն . . . Եւ նա զայս
,, սիկ : Իսկ սքն առ ամ հայեցեալ . . . տէր է իմօգնա-
,, կան . . . զի՛ հեղգայք ասէր . զի՛ դադարեցէք (կի՛
,, դադարէք) , գզեցին մարմնիքս , խորտակեացին ան-
,, դամբ . . . Իբրեւ զարհուրանօք բմբռնել ոչ կարէին . . .
,, փոփոխեալ ողորէին . . . և տարգեւս խոստանայր . . .
,, Լուեալ զխոստմունսն՝ երանելւոյն , ծիծաղեցաւ զնր
,, անմոռքն , եթէ զի՛նչ կարծեա արքայուէն երկնից
,, արժանիս տալ : Եւ յայնժամ անըմբերելի սրտմոռք
,, զսուրն մերկացուցեալ՝ զզօրականն (լաւ զդահիճն)
,, մերձ կացուցանէր , և ձեռամբ և լեզուաւ պիղծ ըս-
,, պանողացն մահու դատապարտէր զերանելին : Փռ-
,, փոխեցաւ (քի եկն) ամ տեսարանն 'ի տեղիս յայս .
(երկար նկարագրէ , թէ 'ի տեսիլ նահատակուէ նորա
ընթացան քղքացիք՝ արք և կանայք , պահասումք բան-
տից , ծառայք անանց , վաճառականք , զօրականք , կոյսք ,
ծերք և տկարք , և յայտ է թէ ոչ այնպիսի լինի ընթանալ
'ի տես գլխատման , ոպ հրով կատարման . ոպ և զկնի
ասէ) Ըսւրջ կացեալ սիրելիքն աղաչէին մի
,, մատնել զինքն հրոյ (յունարէնն ևս այսպէս . դժ բի-
ռի՝ . ոպ և լաւ . իկնի . համաձայն վկայաբանուէս . այլ
'ի Ճ . Բ . վերստակաւ գրչի եղեալ է՝ սրոյ . որ կարէր
նախատել սխալանաց այլոց . բայց և ինքն իսկ հռուի
նարս թ բողանդայ թարգմանեն մեկն ևս , * մի ընկե-
,, նուլ զանձն 'ի բորբոքեալ բոց || .) և մի ծախել զիւր
,, մանկուին , և մի լքանել զբաղցրս զայս զարեգակն

(Ապա

446 Նախօրէն՝ ի վէ՛ սբօյն Պօղոսի տա՛ :

(Ապա յետ սպասմելոց հանդոյն վկայաբանութեա , թէ
 զիւրդ կշտամբեաց և խրատեաց սբն զայնոսիկ՝ որք այս-
 պէս յորդորէին զնա յարտաքին ուրացութի , յարէ .)
 „ Զայսոսիկ ասացել՝ և յինքեան զօրինակն խաչին շուրջ
 „ գրեալ , երթայր առ վերն , ոչինչ փոփոխեալ զգոյնն ,
 „ և ոչ այլայլեալ զերեսացն ինչ զոճարթութի . քանզի
 „ անցեալ կայր , ոչ իբրև զօրացն (կամ դահճին) պա-
 „ տահել հանդերձեալ , այլ ոն՞ ի հրեշտակացն ձեռն
 „ զինքն աւանդեսցէ . որք վաղվազակի զնա այն ինչ ըս-
 „ տանեալ մերձ առնուցուն առ երանելի կենացն փո-
 „ փոխումն իբրև զզազարոս : Ա՛յլ զայն զօրուն զբար-
 „ բառն սպասմեսցէ . որ որոտումն յամպոց ճայթումն
 „ արձակեաց յերկիր , որքան ի վայրուստ յայնժամ ի
 „ վեր տոճաւ : Այս է ասպարէզ այնորիկ ստակե-
 „ լոյն || . ևն :

ՄԱՆՅԱՆԻՆՆՈՒԹԻՒՆ

սբօյն Պօղոսի տա՛ զինաւորին :

Հ . և Յ . յոհվ . 9 : | . փեար . 13 : Նուլան
 դեանն հենարենիոս ի Բ հար . փեար . էջ . 650 =
 655 : Սեպար : Անտիմոս . ևն : (1)

Քնի սբն Պօղոսի տա՛ կմպողիկ-
 տոս , (ըստ յունական հնչման
 բօլիէւգոս , որ ստուգաբանի
 բաղմաղօթ ,) եր յձ փոքուն հայոց՝ ի մե-
 լիտինէ քաղաքէ , որ և մելտենի կմ մալա-
 թիա կոչի յերրորդ հայս առ եփրատ գե-
 տով (2) , ը թմկս թգրուն դեկոսի կայսեր :
 Եւ

Եւ եր պօղոսքառոս զառաքինն հեթանոս՝ ծը
նեալ ՚ի կռապաշտից . և զի եր յերևելի տա
նէ , փեսայացաւ իշխանի քաղաքին՝ որում
անուն եր փելիքս , առե՛լ զպաւլինէ , դուստր
նր իւր ՚ի կնուէ . և ունէր պատիւ շքեղ ՚ի
կարգի զինուորումն իւր արքունի զօրականս՝
ի գնդէն որ կոչէր գէռաւնովօլոս , իմ շանթ
առաք կմ կայծակնարկու (3) :

Կայր ՚ի մելիտինէ միւս ևս այր զօրական՝
հաւատով քրիստոնէայ՝ նէարքոս անուն , որ
ի մեզ նէարխոն ասի . իւրում ընտանութի
կալաւ յոյժ պօղոսքառոս ըստ տնտեսութենայ .
քանզի էին միմեանց ընկերք և սիրելիք և
մտերիմ բարեկամք առաւել քան զեղբայր
հարազատ , մինչև ինեւ մի հոգի յերկուս
մարմինս : Հայսմ ընտանութի սիրոյ ընդելա
ցաւ պօղոսքառոս քսական օրինաց , և ՚ի միտ
էառ զստուի սնտի պաշտամանց կռոց . և
տեսեալ զհամեստ և զառաքինի վարս բա
րեկամին իւրոյ նէարխոնի՝ յանձին բերէր
զօրինակ առաքինութեց նր , և ևս առաւել
լոյր . և չև ևս մկրտեալ իբրև կատարեալ
քրիստոնէայ քաղաքավարէր . ուն թէ երևիլ
ձիթենի պտղալից արժանի տնկելոյ ՚ի տանն
այ . զոր և անդադար երկնէր նէարխոն՝ զի
պատուատեսցի նա ՚ի վայրենւոյ անտի ՚ի
բուն ՚ի բարի ձիթենւոջն :

Եւ եղև ՚ի ժամանակին յայնմիկ տարածե
ցաւ իւր տեղիս դառն հրաման ինքնակա
լացն դեկոսի և վաղերիանոսի ի դէմ քրիս
տոնէից (4) . և ընթերցեալ ինէին քաղաքի
քա

քղքի հրովարտակք արքունի , զի որ միան
գամ դարձցի՝ ի պաշտօն դիցն՝ ի խաղաղուն
վայելեացէ , և որ ոչն առնու յանձն՝ մահու
սպանցի . և նմինչք նորա յաւարի առցին :
Դայր հասանէր հրովարտակ և ի մեծիտի
նէ քղք առ իշխանն փելիքս , զի զորս գտցէ
քրիստոնեայս՝ մահուչափ տանջեացէ :

Օայս իբրեւ լոճաւ նէարխոն , ակնունէր՝
թէ ոմ քրիստոնեայ կալցեն զինքն և սպան
ցեն . վնյ և ինոյն պատրաստէր զանձն՝ մե-
ռանիլ վն անուճանն քնի . այլ յոյժ տրտմէր
և հոգայր վն սիրելի բարեկամին իւրոյ պօ
ղիքտոսի . զի կուսկածէր վրիպիլ նմա՝ ի պա-
կէն առ չե ևս մկրտելոյն և հաստատելոյն
ի հաւատս ճշմարտուն . և ճմէր սիրտ նր ,
զի առաջի կայր նմա յաւիտեան բաժանիլ
յայնպիսի սիրելոյ : Եւ առ սաստիկ տրե-
րունն չկարէր համարձակահայեաց լինել
յերեսս բարեկամին իւրոյ . այլ ընդ տեսա-
նելն զնա՝ հեծէր ցաւագին , գալարէին ա-
ղիքն և ընոյր սիրտն . և մեկուսացեալ ար-
տասունէր դառնապէս , և աղօթս առնէր վն
նր առ նոր ուժգին պաղատանօք :

Իսկ պօղիքտոսի տեսեալ զնա այնպէս տրը-
տում միանգամ և երկիցս , հարցանէր ըզ-
պատճառս տրտմունն . բայց ոչ համարձա-
կէր նա ասել զոր ունէր ի սրտի . մինչև թա-
խանձեալ ի նմէ՝ ասէ . և զիսմիւրդ ոչ տրտմե-
ցայց ոմ բարեկամ սիրելի . քղի ահա հուպ
ընդհուպ հանդերձեալ է քակիլ անխղելին
կարծեցեալ պնդուի սիրոյ ը իս և ը քեզ .

և ը այս հեղձնու սիրտ իմ: Օ այն լուճեալ
պօղիքտոսի՝ ալէկոծ լինէր՝ ի խորհուրդս
իւր, և վարանական մտօք կրկին հարցա-
նէր. ուստի՞ է քեզ ո՛վ սիրելի իմ՝ նէարխոն
դայդպիսի տխրականս գուշակել. զի՞նչ է
այս լուր անակնկալ՝ զոր լսեմս՝ ի քէն, ասա՛
աղաչեմ համարձակ՝ զի՞նչ կայ՝ ի սրտի քում.
Վէարխոն ասէ. ո՞չ լուճար զբան արքունի
հրովարտակին ընդդէմ ծառայիցս քո՛ւ. որ
սոայ ինձ բաժանիլ՝ ի քէն մահո՛ւմբ, և թռ
ղուլ զքեզ՝ ի խիթալի վիճակ կորստեան. և
ահա տխրիմ մեծապէս ո՞չ վա՛ իմ, այլ՝ վա՛
սիրելւոյդ իմոյ :

Յայնժամ նիսնի ետ երանելին պօղիքտոս,
և ասէ ցնա. մի և մի իճիք որտմութի լիցի
քեզ ո՛վ սիրելի բարեկամդ իմ վա՛ իմ. զի ո՞նչ
դու՝ նոյնպէս և ես հաւատարիմ ծառայ քո՛ւ
եմ, և ակնուհիմ՝ ի քո՛ւ փրկչէն մերմէ՝ զոր
դաւանիմ Խժ ճշմարիտ, տալ ինձ մասն բաժ-
նի ը ընտրեալս իւր. քանզի և զառհաւատ
չեայն կանխագոյն ընկալայ՝ ի ձեռն տես-
լեան: Աւ պատմեաց նմա տեսիլ, թէ տե-
սանէի ես յերազի՝ զի եհան յինէն քո՛ւ զայս
զօրականութեա աղտեղեալ քղամիդս, և ըզ-
դեցոյց ինձ պայծառ վերարկու. և ետ ինձ
ձի թեւաւոր: Աւ գիտեմ, զի մերկացեալն
յինէն աղտեղի պատմութեանն էր վիճակն իմ
առաջին յերկրաւոր զինուորութե ը հեթա-
նոսութե կարգի. և զգետքն պայծառք գու-
շակ են ինձ՝ վկայական մահո՛ւմբ յերկնա-
ւոր զինուորութե վերադրիլ՝ ի կարգ փառա-
ւոր

ցի • քանզի և ձին թեւաւոր ցուցանէ արա-
 դաթուիչ ընթացիւք վերանալ ինձ յերկրի
 'ի յերկինս : Ալ արդ լուսաւորեցայ մտօք •
 և ժամ է ինձ մարտիրոսանալ , և մկրտիլ
 արեամբ իմով , եթէ չեղէց ժաման աւազա-
 նի մկրտուն՝ յոր փութացայց յայսմ հետէ :
 Իբրեւ լուսաւ նէարխոն զլուսաւոր բանս վը-
 կային քօի , զո՛ւարթացաւ յողի իւր , և խըն-
 դալից բարբառեալ ասէ • գտեր դու զցան-
 կալին անձին քո զլոյսն ճշմարիտ զքս ան-
 մեր • և արդ ուրախ եմ 'ի օր , զի և ես ար-
 ժանի եղէ գտանել զբարեկամ այդպիսի :
 Յայնժամ լցեալ պօղիքտոսի հոգւով ըն-
 թացաւ առ աներ իւր փելիքս իշխան քա-
 ղաքին , և խնդրեաց 'ի նմէ զհրովարտակն
 արքունի՝ որ լըդէմ քրիստոնէից , որպէս թէ
 տեսանել՝ զինչ ինչ բանք իցեն • բայց զբան
 քրիստոնէութե իւրոյ ոչ եհան նմա 'ի վեր :
 Ալ իբրեւ ընթերցաւ զանիրաւ հրամանն ,
 ոչ կարաց հանդուրժել ընդ կուրուի հեթա-
 նոսաց , այլ պատառեալ ընկէց յերկիր , և
 ել 'ի դուրս 'ի տանէն : Ալ տեսեալ զհեթա-
 նոսս՝ որ բարձեալ բերելին կուռս կաւեղէնս՝
 թուով երկոտասան , և երթային զօղանջե-
 լով՝ տանել և դնել 'ի վր բազնի հրապարա-
 կաւ , վազեաց յափշտակեաց 'ի նցէ , և ըն-
 կէց յերկիր , կոխեաց ոտիւքն , և խորտա-
 կեաց մանր ⁽⁵⁾ : Ալ ոչ ոք իշխեաց 'ի ժամուն
 ասել ինչ լըդէմնր , զի էր փեսայ քաղաքաւ
 պետին :

Իսկ փելիքս աներ նր տեսեալ և լուսեալ զոր
 արարն

արարն պօղիքսոս՝ տրտմեցաւ յոյժ . զի ինքեան հասանէր լինել վրէժխնդիր , ո՞նչ և հրաման առեալ էր ՚ի թագաւորացն չարչարել զքրիստոնեայս . և սգայր զզրկումն ՚ի փեսայէն իւրմէ : Սէյ կոչեաց զնաքաղցրուք , և սկսաւ խրատել զիյետս կացցէ ՚ի քսէ . ապա թէ ո՞չ ասէ , ո՞չ ՚ի մարդկանէ ոք և ո՞չ ՚ի դիցն անմահից կարօղ է քուսդ ներել յանդգնութե , որով իշխեցեր փշրել զմեծսն . և զիանդ առնուս յանձն զրկիլ յընտանեաց և ՚ի զաւակաց , և զդուստրն իմ թողուլ լքանել այրի , և օտարանալ ՚ի քաղցր կենաց ո՞չ մահունձամբ հասարակաց , այլ քնօրինի մահապարտաց իբրեւ զչարագործ :

Պատասխանի ետ սքն , և ասէ . ոչինչ այսուհետեւ փոյթ յանձին ունիմ վստալի և կնոջ , և ո՞չ վստերկրաւորացս գլխովին . այլ երկնաւորին եմ ցանկացել անանց վայելչութե և անանկն պսակաց : Հայնժմէ մատեալ լալագին և կինն պօղիքսոսի պաւլինէ , կոծէր և դուժայր , և բազում աղաչանօք խրատէր զայրն՝ թողուլ զքս , և մի զկուռմն ⁽⁶⁾ :

Օհոյն և մեծանօթք նր և բարեկամք աղերս առաջի արկանելին արտասունօք : Իսկ երանելին ամենեկն ինչ ոչ լուաւ թախանձանաց բարեկամացն , և արտասունաց կնոջն . այլ ինքն ջանայր՝ եթէ հնար ինչ իցէ բախիւ մեծ ձգել զնոսա ՚ի ճանապարհն ճշմարտութեան :

Հայնժամ դմուորն զքաղցրուի ՚ի դառնուի փոխարկել՝ հրաման ետ դահճաց հարկանել զնե

զբերան նր, սպառնալով կորուսանել զնա
'ի կենաց, չարաչար չարչարանօք : Իսկ սք
վկայն զոճարթագին ընկալել զհարոճածսն՝
եռայր հոգւով հասանել 'ի հանդէս վկայա
կան արեան. պատրաստ եմ ասէ մեռանիլ ևս
վս անոճան ի՞ն՝ ազգի ազգի տանջանօք և
դառն կտտանօք, զի ինձ կեանք քս է, և
մեռանել չա՛հ. և փառս ինձ վարկանիմ զին
ոճորիլ անմահ արքային՝ որ կոչեաց զիս 'ի
խաւարէ 'ի լոյս. և տեսանեմ զփրկիչն իմ,
զի կայ մերձ առ իս, և զօրացուցանէ զանձն
իմ :

Վարձեալ միւսանգամ կին նր պաւլինէ
արտասուօք թախանձէր զպօղիքտոս՝ խնա
յել անձին և ընտանեաց իւրոց, և մի 'ի տա
րածամ հասակի դառն մահու հանդիպել :
Իսկ առաքինի նահատակն 'ի միտ առեալ
զպատրանս չարին՝ որ 'ի ձեռն կնոջ և գթով
ընտանեաց խորհէր դաւել զնա, սկսաւ կըշ
տամբել զնա, և ասէ. մի լար 'ի վր իմ, այլ
լացցէս 'ի վր անձին քո և 'ի վր տան հօր
քոյ. որ զկուռս անմռունչս պաշտէք, և
զմշտնջենաւորն շահիք զգեհեան անձանց
և որդւոց յարդար դատաստանաց ահեղ ա
րարչին. ապա թէ լսէք ինձ, կենաց խոր
հրդակից եղէց ձեզ. թողէ՛ք զանոտիս սնու
տեաց, և ծանի՛ք զձեր ստեղծագործող՝ զնձ
ճշմարիտ : Եւ զիարդ ոչ առնուք 'ի միտ ըզ
ստուի նձոց ձերոց, զի ես մարդ մահկանա
ցու առ ոտն հարի և փշրեցի զնս. և ահա
կարօտ եղէք նձոց : ()ն եկայք լոճարո՛ւք
ինձ

ինձ չոճառականք , և երանելի լինիցիք •
քանզի ուսուցից ձեզ զճշմարիտ և զանմահն
անձ , որ պարգևէ սիրելեաց իւրոց զյաւիտե-
նից անմահութի :

Օ այս և առաւել քան զսոյն քարոզել սքն՝
ձգեաց զբազումս 'ի կռապաշտից 'ի հաւա-
նութի ճշմարտութե • որ և դարձան իսկ 'ի տիր :
Ինդ որ սրտմտեալ ամբօխին՝ աղաղակեցին
առ իշխանն փութով կորուսանել զայրն 'ի
միջոյ • զի մի ասեն մոլորեցուսցէ զանսին
կախարդանօք բանից իւրոց • և դատաւորն
եհատ 'ի վրնր վճիռ գլխատման : Աւյոր
ժամ երթայր երանելին խնդութի 'ի տեղի
կատարման՝ հանդերձ բազմամբօխ ժողո-
վրդովք , ընդ առաջ եղև նմա ոգւով միա-
ցեալ սիրելին և բարեկամն նր նկարխոն , և
ողջոյն խնդութե ետ նմա : Աւ նր հայեցեալ
ընա՝ ասէ • ահա եհաս ժամ ով սիրելիդ իմ
վայելելինձ 'ի պտուղ արդիւնաբեր բարե-
կամութե քո • տալ զանցաւոր զկեանս վս սի-
րոյն քոի , և ընդունել զանանցն • տեսանեմ
և երիտասարդ լուսատեսիլ՝ որ փութացու-
ցանէ զիս յընթացս վկայութե՝ մկրտիլ ար-
եամբ իմով • և ը այս մի տրտմեսցիս՝ եթէ
յառաջեցի քան զքեզ 'ի պսակն • զի առատ
են տուրք բարերարին մերոյ • և արդ մի մո-
ռանար եղբայր իմ նկարխոն զանխղելի սերն
մեր առ միմեանս :

Իսկ դահիճքն զայրանային ը բանս սքն ,
և ստիպէին երագել 'ի տեղի գլխատման •
ուր և տարե՛լ զնա անդ՝ հատին զգլուխն նր •

և այնպիսի կատարեցաւ 'ի քն երանելին պողիք-
տոս յամի Թն իբր • 249 • ԿԻՔ 259 : Յայնժմ
նկարխոն միաբանեալ ը այլս 'ի բարեպաշ-
տից՝ հաճեաց զդահիճս , և հառ զմարմին
սքին , և ամփոփեաց պատուով յարժանա-
ւոր տեղւոջ • ուր և յետոյ շինեցաւ մատուռն
'ի վր տապանի սքին • և եղև ուխտատեղի
հաւատացելոց երևելի նշանօք բժշկուէց :
Եւսի և Լսս վն երանելոյն նկարխոնի , թէ
առեալ պայծառ կտաւս՝ շաղախեաց հաւա-
տով յարենէ սքին պողիքտոսի , և տարաւ 'ի
կանանկոտոն քաղաքն իւր ⁽⁷⁾ • ուր և յետ
աւուրց ինչ նահատակեցաւ և նա , որպէս
ասեն՝ հրով • բայց չիք առանձին վկայաբա-
նուի նր • զոր և ուրոյն յիշատակեն յոյնք •
այլ առաւել հանդիսացաւ անուն պողիքտո-
սի՝ ոչ միայն յԹին հայոց , այլև 'ի մէջ յու-
նաց և յարեմուտս :

Սատմէ կիւրեղ միայնակեաց աշակերտ սքին
սաբայի աբբայի 'ի վարս սքին եւթիմիոսի ,
թէ ծնողք սորա պողոս և դիոնեսիա իբր
հարիւր ամօք զկնի կատարման սքին պողիք-
տոսի՝ էին քաղաքակիցք նորա բնակեալք 'ի
մելիտինէ • և զի ոչ գոյր նց զաւակ՝ քանզի
ամուլ էր դիոնեսիա , դիմեցին հաւատովք
'ի վկայարան սքին պողիքտոսի , և ջերմե-
ռանդն աղօթիւք խնդրէին զբոլմ աւուրս՝
չնորհելնց պտուղ որովայնի : Եւ 'ի միում
գիշերի տեսիլ երևեցաւ նց , և լուան ձայն՝
որ ասէր • քաջալերեցարո՛ւք և անդորրաս-
ջիք 'ի հոգիս ձեր , զի տայ ձեզ Իմ զաւակ
արու՝

արու՝ որ առնուցու զանունն իւր 'ի բարի և
յանդորր ոգւոյ , և գործովք իւրովք արդիւ
նացուցէ զանունն . և 'ի ծնանելնն անդոր
րութի տացէ նոր եկեղեցւոյ : Աւ եղև այն
պէս . քանզի ծնաւ նց որդի , որում անուն
կոչեցաւ եւթիմիոս , որ թարգմանի բարե
հոգի կմանդորրասիրտ և զո՛ւարթամիտ . և
յետ իբր հինգ ամսոց՝ յամի տն . 378 . բար
ձաւ 'ի միջոյ վաղէս կայսր արիանոս , և ան
դորր եգիտ եկեղեցին : Ասկ մանուկն եւ
թիմիոս անեալ սրբուք՝ եղև քահանայ , և
հարգեցաւ վերակացու վանորէից և միայնա
նոցաց 'ի սահմանս մելտենեայ . ուր և ստէպ
այց առնէր տաճարի սքն պօղիքտոսի . և
յերկարագոյնս կայր անդ 'ի հանդարտուն .
որոյ և յիշատակն լինի առ մեզ 'ի յունվ՝ . 20 :
Այլ եկեղեցի շինեցաւ և 'ի կոստանդինու
պօլիս յանուն սքն պօղիքտոսի . զորոյ զյարկ
խորանին մաքուր ոսկւով պատեաց ոմն 'ի տիկ
նայց բարեպաշտից յուլիանէ անուն յաւուրս
յուստինիանոսի կայսեր . ը որում յերկար
գրէ սքն գրիգոր տուրովնեցի 'ե Գերս հրաշից .
Թ . 42 . 103 . ուր և զայս ինչ յայտ առնէ ,
թէ * 'Ա կոստանդինուպօլիս մեծաւ մեծա
,, ըի պաշտամամք պօղիքտոս վկայն . մանաւ
,, ւանդ վս այսր՝ զի թէպէտև այլովք մե
,, ծամեծ զօրութեք փայլէ , այլ ընդդէմ
,, ստերգմանց մօտալուս վրէժխնդիր գտաւ
,, նի . զի թէ ոք գաղտնի յանցաւոր՝ ոմ սովո
,, ըութի է լինել՝ կասկածելի գտեչ արցի 'ի
,, տաճար անդր նք , կամ խոստովան լինի

,, զոր գործեացն՝ զօրութիւն վկային սօսափեչ,
 ,, և կիմ եթէ երդնուցու սուտ , իսկ և իսկ
 ,, անծային վրէժխնդրութիւն Տարկանի ։ ՎՍ
 զօրութիւն սքն պօղիքտոսի հաշակեցաւ բազ-
 մօք և ի մէջ նախնի փռանկ ազգին իմ գաղ-
 ղիացւոց . նմին իրի գրէ նա ինքն տուրովնե-
 ցին ի Է . Գիրս պատմութիւն Գլ . 6 . Թէ
 սքն գոնթրամնոս արքայ բուրգոնգիոյ յետ
 մահու եղբօր իւրոյ շարքերտայ արքային փա-
 րիզու այոպէս ասէր առ իւրան . * ՎՍ հա դա-
 ,, շինք ուխտից՝ որ եղեն ի մէջ մեր , զի որ
 ,, միանգամ առանց հաւանութեան եղբօր
 ,, իւրոյ մտցէ ի փարէզ քաղաք , կորուսցէ
 ,, զմասն բաժնի իւրոյ . և զի՝ լինիցի պօղիք-
 ,, տոս վկայն ընդ հիւարիտսի և մարտինոսի
 ,, խոստովանողաց՝ դատաւոր և հատուցա-
 ,, նօղ նք ։ ՎՍԼ յետ այսորիկ եմուտ անդր
 ,, հարազատն իմ սիգիբերտոս . որ և ան-
 ,, ային դատաստանաւ ի կորուստ մատնեչ
 ,, կորոյս զիւր բաժին . զնոյն անցս և շիւ-
 ,, պերիկոս կրեաց ॥ . և այլն ։ (8)

ՎՍ ունանի եր սքն պօղիքտոս վկայն առ նախ-
 նի հաւատացեալս իբրեւ ի դատակարգի նա-
 խավկայից իւրաքանչիւր ճի յայլեայլ հա-
 լածանս եկեղեցւոյ . վասն որոյ միաբան գրի
 ի յայամաւորս մեր և ի վկայագիրս հին հե-
 ղինակի յունի (անոնիմոս՝ իմ անանունն նշա-
 նակելոյ) , Թէ յառաջին հալածման վկայ-
 եաց յեմ նախ սքն ստեփաննոս . յերկրորդ
 հալածման նահատակեցաւ յաղեքսանդրիա
 սքն փիլիմոն (կիմ փիլոքոմոս) . և յերրորդին՝

Եւ ծայրինն պօղիքսոս 'ի մեղիտինէ հայոց •
 վնյ և 'ի ժամագիրս յունաց ասի • * առա-
 ջին յայնմ գաւառի վն քնի վկայեալ ॥ : (9)

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

- (1) **Թ**էպէտե շունիմք առ այժմ 'ի ձեռին զփափա-
 քելին մեր վկայաբանուի ճառընտրական վն սքնն պօ-
 ղիքսոսի, բայց ընուն զտեղին յայսմաւուրք ամ ազգաց
 միաբանեալք ը հայունս • զոր և հաստատէ անոնիմոս
 յոյն ճոխաբան յառաջ բերեալն 'ի բողջանդեանց • Ըզ-
 նոյն երկրորդեն և սուրիոս և լիպոմանոս • կայ և այլ
 լատին գործ անանուն հեղինակի իբր համառօտութի
 սոցին • վնյ և մեր զոճ յայսմաւուրաց մերոց պահեալ՝
 'ի նոյն յարմարեցաք և զձեռ ինչ ինչ բանից այլոց :
- (2) Բողջանդեանն հենսքենիոս գողեփրիտոս աստանօր
 յերես • 650 • ապ զայս ինչ տեղեկութի Յագրական •
 * Մեղիտինէ է (ասէ) քաղաք փոքուն հայոց՝ գլուխ
 ,, համանուն գաւառի՝ ոչինչ հեռի յեփրատայ ը աջմէ
 ,, նր • 'ի հին Ժմկս աւան փոքր էր • հրամանաւ տրայիա-
 ,, նոսի քաղաք եղև • և առ սակաւ սակաւ հոյակապ
 ,, դաւաւ ըսրձակուլք՝ տաճարօք, վաճառանոցօք, հո-
 ,, վանոցօք, բաղանեօք, թատրոնօք՝ արտաքոյ պարս-
 ,, պին • և նոր պարսպաւ պատեցաւ 'ի յուստինիանո-
 ,, սէ • ուն ասացաք՝ 'ի Ժ յունվարի 'ի վարս սքնն դոմե-
 ,, տիանոսի եւնսին մեղիտինոյ՝ փայլելոյ 'ի վախճան ի
 ,, դարու ॥ : Այլ մեք վն Յագրական տեղեկուեց ա-
 ռաքեմք զընթերցօղս 'ի հայերէնատիպ Յագրուի :
- (3) Ըստ հեթանոսացն առասպելաց մարթ էր ասել,
 թէ գունդ մի զինուորուէ հռովմայեցւոց արամազդեան
 կմ գիտսեան կոչեցեալ իցէ • և թէ լո որում արամազդ-
 համարիւր և նկարիւր իբրև շանթառաք, նոյն անուն
 շքոյ տոնեալ իցէ և գնդին • բայց անոնիմոս յոյն բե-
 րէ զայլ պատճառ կարևոր 'ի գիտել : Զորժամ ասէ՝
 ինքնակալն մարկոս (աւրեղիոս անտոնինոս) խաղաց
 պատերազմաւ ըգէմ բարբարոսաց, նեղեցան 'ի ծարա-
 ւոյ զօրք հռովմայեցւոց • և կայսրն վարանէր տագնա-
 պէր, զի թշնամիք զօրանային 'ի վրիւր : Եւ էր գունդ
 մի

* Աս բոցաւառ անօթին տեւանայ առ քեզ փրկիչ՝ առ
 ,, նէր նէարխոս . և ոչ հուր զիս մեկնեացէ ॥ : Իսկ 'ի
 Զ . աստանօր միայն՝ ցոյարաց . Է . որ է յունվարի 9 .
 լը անշարժ տուամբին , վերնագիր գնի վն երկուց այս-
 պէս . * Ահայաբանուի սԷյն պօղեքտոսի և նէարխոնի ॥ :
 և սակայն առաջի գնի սոսկ կատարումն առաջնոյն , և
 ոչ երկրորդին : Նէարքօս կամ նէարխոս լըյն . 'ի մեզ
 հայցական հոլովոյ վերջաւորութիւն վերածեալ է նէար-
 խոն . միայն թէ՛ ուր նէարխօս թարգմանի նաւապէս , նէար-
 խոն մարթի թարգմանիլ և նոր իշխան :

(8) 'ի մանրապատում գրուիս սԷյն գրիգորի տուրով
 նեցւոյ տյնպիսի հանգամանք գտանին , որոց ոչն նե-
 րէին արդեօք բոլանգեանք , եթէ մատենագիրն լինէր
 արևելեան ոք կմ՝ յաննշանից կարգի . այլ ծաղրէին ևս ,
 և բաղմասպատիկ առարկունածովք լըվայր հարկանէին .
 և սակայն ուրախ եմք՝ զի հենաքենիոս ակն ածեալ 'ի
 տուրովնեցւոյն՝ 'ի մէջ բերէ զբանս նր առանց եպե-
 րանաց . և ոչ միայն չհանէ լըգիմուիս , այլև յանձն առ-
 նու բացատրել իրրև զկարևոր ինչ և ստոյգ զներո-
 նեանն զմբուխտ յիշատակեալ անգանօր : Այսոքիկ պի-
 տանի լինին մեզ յայլ տեղիս լըվայրաքննութիւն որ մա-
 տենագրաց :

(9) 'ի վախճանի ծանիր , զի զանուն սԷյն պօղեքտոսի
 բաղմօրինակ տարբերութիւն գրեն լատին գրիչք . ցո-
 լիյէնքդուս , բօլիօքդուս , բօլիքդուս , բօլիօգդուս . ևն .
 Թո՛ղ զի 'ի տպագրութիւն ինչ եգին բօլիքրադէս , ուն և
 փոխանակ մեղիտինեայ՝ մաւրիգանիա . որ է յետին վրի-
 պակ : Իսկ թէ զիարդ՝ որ կատարման սԷյն եգեալ լը
 Տ . և Զ . 'ի յունվարի 9 . մեծապէս տարբերութիւն գնի
 'ի Լ . փետր . 13 . ոչ լուծանէ ոք զխնդիրս . այլ զի առ-
 ոմանս 'ի լատ . գնի 'ի 10 . յունվ . (որպէս և 'ի մեզ
 իսկ լը հին ճաշոցի միոյ .) առ այս զայս պատճառ հաւա-
 նական տայ հենաքենիոս . * Այս տարբերութիւն նշա-
 ,, նակելոյ զաւուրս՝ ծագեալ երևի 'ի նոյն իսկ 'ի յուն-
 ,, նական վարուց սԷյն , կմ՝ 'ի յաւելունածոյ նորին . ուր
 ,, որ վկայութեն բացատրի այսպէս . բաօդէսսարօն ի
 ,, տօն իանուարիօն . (լը ձայնին՝ 'ի նախաքառորդս ի
 ,, դոսաց յունվարի .) որով լատինք վարկան նշանակիլ
 ,, չորրորդ աւուր ի դոսացն յունվարի , այն է որ տաս-
 ,, ներորդ . ուն և հերեւտոս թարգմանէ : Իսկ յոյնք ա-
 ,, ռին զնախընթաց օրն՝ այն է իններորդ օր յունվա-
 ,, րի . ուն թէ իցէ օր յառաջ քան զչորրորդն ի դոսաց
 ,, յուն-

„ յուշվարի || : այլ սովորական օր սբօյն յիշատակեալ
առ լատինս է իգոսն փետրվարի , ք 13 . փետր : Տէս
և 'ի վեր անդր ծան' (7) զայլ շորրորդ օր . սր գուցէ
յայս միտս իցէ վերածելի , և ոչ յայն՝ զոր անդամօր
ասաց հենսքենիտս :

Յաւելու հենսքենիտս , թէ առ լատինս գտանին և հին
վկայաբանուիք ձեռագիրք՝ յորս դնի կատարումն կմ
յիշատակ սբօյն պօղիքատոսի 'ի 7 . յուշվարի . * Այս
„ պէս դնէ (ասէ) հին հռովմեականն՝ զոր 'ի վկայուի
„ կոչեմք յանուն սբօյն հերոսիմոսի . նոյնպէս և մա
„ տեանն վանաց սբօյն կիրակոսի , որով ստէպ վարե
„ ցաւ բարոնիտս . նոյնմ և ձեռագիրք հռինովացւոց
„ և հռիշենովացւոց || : Այս ամ յայտ է թէ է մեզ
նպատաւոր :

Այս միւս ևս համանուն վկայ՝ պօղիքատոս կեսարացի .
զորմէ ունիմք ճառել 'ի կարգի սբօյն յիշատակելեաց ը
յայսմաւուրաց . Հ . դեկտ . 24 : Յ . դեկտ . 19 : Լ . մայի
սի . 21 :

ՍԿԵՅԵԼԻՆՈՒԹԻՒՆ

սբօյն Վրիգորիսի , կմգրիգորի պարսկի . և
որոց ը նմա 'ի հայս :

Հ . յուշվարի . 2 . և փետր . 25 : Պատճառէ հայոց : (1)

Ե

ՌԵԲԻՆԻՍ ԵՅՍԵԻ

Ճգնաւոր նահատակ քոի՝ եր
հայրենեօք 'ի պարսից Յէն 'ի
ռաժիկ անունանեալ ազգէ , յա
ւուրս երևելոյն խոսրովու պարսից արքայի
որդւոյ կաւատայ . և կոչիւր յառաջն անուն
նր մանաճիհր : Վէպ եղև սմա գալ պան
դխտուի

դիտութիւն յՅս հայոց, և բնակելի մայրաքաղաքն դռնին. ուր ՚ի վր հասեալ ճշմարտուն քսական հաւատոց՝ դարձաւ ՚ի քրիստոնէութի. և ՚ի մկրտուն անունեցաւ ՚ի պատիւ սքշն գրիգորի հայաստանեայց լուսաւորչի՝ գրիգոր կամ գրիգորիս. և էր այր զոռարթ և լի հոգւով, եռայր յանձնաշտութե, և օրինակ բարի լինէր նմ տեսողաց։

Եւ առ առաւել փութոյ առաքինական վարուց ընտրեաց իւր բնակունի ՚ի միում ՚ի վանացն դռնայ ը միակրօն եղբարս. և այնչափ փայլեաց անդանօր սրբութիւն և ընտիր քաղաքավարութիւն, մինչե յանուն նր սկսան կոչել զտեղին վանք գրիգորի ռաժկի։

Աւր և առնէր երանելին ընդունելուն հիւրից և օտարաց, և ծառայէր նմցն սիրով մեծաւ։

Եւ յորժամ լինէր ոմանց ՚ի քրիստոնէից Ֆին պարսից գալ ՚ի հայս, լռեալ զանուն ազգակցին իւրեանց գրիգորի՝ ժողովին առնա ՚ի վանս նորա. և նա հիւրասիրութիւն հանգուցանէր և սփոփէր զնս։

ՍԵՔանդի բազումք կային յայնմ Ժմկի նեւտորի աղանդով (նասդուռի կոչեցեալք) ՚ի մէջ հաւատացելոց եղելոց ՚ի պարսս՝ հետեօղք չարին բարձումայի և ակակայ պարսկի, եկին և ոմանք ՚ի նոյն ՚ի դռնին, և սկսան ընտանեալ վանացն գրիգորի ռաժկի. մինչե յետ սակաւուց համարձակիլ նոյն սերմանել անդ զմարդադաւան աղանդն նեւտորի։

Օ այն տեսեալ երանելոյն գրիգորի՝ ազդարար ներսեսի հայրապետի՝ հայոց կթղկսի, (այն

որ

որ աշտարակեցի կոչի .) և նա իսկ և իսկ ՚ի
բաց տարադրեաց զաղանդաւորսն ՚ի տեղ-
ւոջէ անտի . և ժողովական Տանդիսի՛ն ՚ի
նոյն ՚ի վանս գրիգորի դատաւարտեաց զա-
ղանդն նեատորական զբազում անգամ հեր-
քեալն յազգէն :

Եւ եղև յետ ամացին՝ յաւուրս յովհաննու
հայրապետին դաբեղեանց՝ յաջորդին ներ-
սեսի , իբրև մեռաւ մօէ՛ժ գնունի մարդ-
պան հայոց , յայնժամ խօսրով արքայ պար-
սից յղեաց ՚ի հայս մարդպան պարսիկ՝ դէն-
շապուհ անուն , այր ժանտ և կռամոլ . որ
ետ բերել յձէ իւրմէ զբազմունի մոգուց , և
նոքօք հնարէր տարածել ՚ի հայս զկրակա-
պաշտ օրէնս պարսից . որն էրբեմն փորձե-
ցին այլք , և ոչ գտին զտեղի . կառոյց մոխ-
րանոցս և բազինս , և վառեաց ընդ ենին իւ-
րոյ զորմզդական հսւրն մշտավառ՝ ՚ի ոշտու-
նիս , և յայլ տեղիս . և ստիպէր զքրիստո-
նեայս՝ կրակի երկիր պագանել : Եւ եղև
հալածումն սաստիկ յձին հայոց . և նահա-
տակեցան բազումք ՚ի վր սբ հաւատոյ ազ-
գի ազգի տանջանօք : (2)

Ազգ եղև դենշապհոյ և վր գրիգորի ռաժ-
կի , եթէ բնիկ յօրէնս պարսից էր , և այժմ
զքրիստոնէունի պաշտէ : Ատ կոչել զնա ա-
ռաջի իւր . և նա ոչ փախեաւ , և ոչ թաքեաւ ,
այլ իմացեալ հոգւով եթէ հասեալ է ժամ
նր յազթանակաւ վկայութե գնալ առ ան-
կէն յանդիման եղև ատենին զունարթուք :
Հարցանէր զնա դենշապուհ բանիւք բազ-
մօք ,

և այնպէս կատարեցաւ 'ի քս երանելին պօղիք-
տոս յամի տն իբր . 249 . Կմ 259 : Յայնժմ
նկարխոն միաբանեալ ը այլս 'ի բարեպաշ-
տից՝ հաճեաց զդահիճս , և էառ զմարմին
սքին , և ամփոփեաց պատուով յարժանա-
ւոր տեղւոջ . ուր և յետոյ շինեցաւ մատուռն
'ի վր տապանի սքին . և եղև ուխտատեղի
հաւատացելոց երևելի նշանօք բժշկուէց :
Սի և ևս վս երանելոյն նկարխոնի , թէ
առեալ պայծառ կտաւս՝ շաղախեաց հաւա-
տով յարենէ սքին պօղիքտոսի , և տարաւ 'ի
կանանկոտոն քաղաքն իւր ⁽⁷⁾ . ուր և յետ
աւուրց ինչ նահատակեցաւ և նա , որպէս
ասեն՝ հրով . բայց չիք առանձին վկայաբա-
նութի նր . զոր և ուրոյն յիշատակեն յոյնք .
այլ առաւել հանդիսացաւ անուն պօղիքտո-
սի՝ ոչ միայն յճին հայոց , այլև 'ի մեջ յու-
նաց և յարեմուտս :

Սատմէ կիւրեղ միայնակեաց աշակերտ սքին
սաբայի աբբայի 'ի վարս սքին եւթիմիոսի ,
թէ ծնողք սորա պօղոս և դիոնեսիա իբր
հարիւր ամօք զկնի կատարման սքին պօղիք-
տոսի՝ էին քաղաքակիցք նորա բնակեալք 'ի
մելիտինէ . և զի ոչ գոյր նց զաւակ՝ քանզի
ամուլ էր դիոնեսիա , դիմեցին հաւատովք
'ի վկայարան սքին պօղիքտոսի , և ջերմե-
ռանդն աղօթիւք խնդրէին զբնմ աւուրս՝
չնորհելնց պտուղ որովայնի : Ալ 'ի միում
գիշերի տեսիլ երևեցաւ նց , և լուան ձայն՝
որ ասէր . քաջալերեցարո՛ւք և անդորրաս-
ջիք 'ի հոգիս ձեր , զի տայ ձեզ անձ զաւակ
արու՝

արու՝ որ առնուցու զանունն իւր 'ի բարի և
յանդորր ոգւոյ , և գործովք իւրովք արդիւ
նացուցէ զանունն . և 'ի ծնանելնն անդոր
րութի տացէ նոր եկեղեցւոյ : Աւ եղև այն
պէս . քանզի ծնաւ նոյն որդի , որում անուն
կոչեցաւ եւթիմիոս , որ թարգմանի բարե
հոգի կամ անդորրասիրտ և զուարթամիտ . և
յետ իբր հինգ տմսոց՝ յամի տն . 378 . բար
ձաւ 'ի միջոյ վաղէս կայսր արիանոս , և ան
դորր եգիտ եկեղեցին : Ասկ մանուկն եւ
թիմիոս սնեալ սրբութե՝ եղև քահանայ , և
կարգեցաւ վերակացու վանորէից և միայնա
նոցաց 'ի սահմանս մելտենեայ . ուր և ստեպ
այց առնէր տաճարի սթշն պօղիքտոսի . և
յերկարագոյնս կայր անդ 'ի հանդարտուն .
որոյ և յիշատակն լինի առ մեզ 'ի յունվ՝ . 20 :
Այլ եկեղեցի շինեցաւ և 'ի կոստանդինու
պօլիս յանուն սթշն պօղիքտոսի . զորոյ զյարկ
խորանին մաքուր ոսկւով պատեաց ոմն 'ի տիկ
նայց բարեպաշտից յու լիանէ անուն յաւուրս
յուստինիանոսի կայսեր . ը որում յերկար
գրէ սթն գրիգոր տուրովնեցի 'ի Գերս հրաշեց .
ա . 42 . 103 . ուր և զայս ինչ յայտ առնէ ,
թէ * 'Ա կոստանդինուպօլիս մեծաւ մեծա
,, ըի պաշտամամբ պօղիքտոս վկայն . մանա
,, լանդ վս այսր՝ զի թէպէտև այլովք մե
,, ծամեծ զօրութեք փայլէ , այլ ընդդէմ
,, ստերդմանց մօտալուտ վրէժխնդիր գտա
,, նի . զի թէ ոք դադունի յանցաւոր՝ ոմ սովո
,, ըութի է լինել՝ կասկածելի գտե՛լ անցի 'ի
,, տաճար անդր նոյն , կամ խոստովան լինի

,, զոր դործեացն՝ զօրուք վկային սօսափելի,
 ,, և կի՛մ եթէ երդնուցու սուտ , իսկ և իսկ
 ,, անծային վրէժխնդրուք հարկանի || : V. 10
 զօրուի սքիզմն պօղիքտոսի հռչակեցաւ բազմօք
 և ՚ի մէջ նախնի փռանկ ազգին իմ դադարի
 ապացուց . նմին իրի դրէ նա ինքն տուրովնեցին
 ի Է . Գիրս պատճառէ Գրանգաց . ԳԼ . 6 . Թէ
 սքիզմն դոնթրամնոս արքայ բուրգոնդիոյ յետ
 մահու եղբօր իւրոյ շարքերտայ արքային փա
 րիզու աշտակէս ասէր առ իւրսն . * V. հա դա
 ,, շինք ուխտից՝ որ եղեն ՚ի մէջ մեր , զի որ
 ,, միանգամ առանց հաւանութեան եղբօր
 ,, իւրոյ մտցէ ՚ի փարէզ քաղաք , կորուսցէ
 ,, զմասն բաժնի իւրոյ . և զի՝ լինիցի պօղիք
 ,, տոս վկայն ընդ հիւարիոսի և մարտինոսի
 ,, խոստովանողաց՝ դատաւոր և հատուցա
 ,, նօղնք : V. 11 յետ այսորիկ եմուտ անդր
 ,, հարազատն իմ սիգիբերտոս . որ և անծային
 ,, աշին դատաստանաւ ՚ի կորուստ մատնել
 ,, կորոյս զիւր բաժին . զնոյն անցս և շիւ
 ,, պերիկոս կրեաց || . և այլն : (8)

V. նոճանի էր սքիզմն պօղիքտոս վկայն առ նախ
 նի հաւատացեալս իբրեւ ՚ի դատակարգի նա
 խավկայից իւրաքանչիւր թի յայլեայլ հա
 լածանս եկեղեցւոյ . վասն որոյ միաբան գրի
 ՚ի յայսմաւուրս մեր և ՚ի վկայագիրս հին հե
 ղինակի յունի (անոնիմոս՝ իմ անանունն նշա
 նակելոյ) , Թէ յառաջին հալածման վկայ
 եաց յեմ նախ սքիզմն ստեփաննոս . յերկրորդ
 հալածման նահատակեցաւ յաղէքսանդրիա
 սքիզմն փիլիմոն (կի՛մ փիլոքոմոս) . և յերրորդին՝

նաճայինն պօղօքոսս 'ի մեղիտինէ հայոց *
վնյ և 'ի ժամագիրս յունաց ասի . * առա-
ջին յայնմ գաւառի վն քօի վկայեալ ॥ : (9)

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

- (1) **Թ**էպէտե շունիմք առ այժմ 'ի ձեռին զփափա-
քելին մեր վկայաբանուի ճառընարական վն սքնն պօ-
ղօքոսի, բայց ընուն զտեղին յայսմաւուրք ամ ազգաց
միաբանեալք ը հայունմս . զոր և հաստատէ անոնիմոս
յոյն ճոխաբան յառաջ բերեալն 'ի բողլանդեանց . ըզ-
նոյն երկրորդեն և սուրիոս և ըիպոմանոս . կայ և այլ
լատին գործ անանուն հեղինակի իբր համառօտութի
սոցին . վնյ և մեր զոճ յայսմաւուրաց մերոց պահեալ
'ի նոյն յարմարեցաք և զձեւ ինչ ինչ բանից այլոց :
- (2) **Բ**ողլանդեանն հենսքենիոս գորգեփրիսոս աստանօր
յերես . 650 . տայ զայս ինչ տեղեկութի Յագրական .
* **Մ**եղիտինէ է (ասէ) քաղաք փոքուն հայոց՝ գլուխ
,, համանուն գաւառի՝ ոչինչ հեռի յեփրատայ ը աջմէ
,, նր . 'ի հին Ժմկս աւան փոքր էր . հրամանաւ տրայիա-
,, նոսի քաղաք եղև . և առ սակաւ սակաւ հոյակապ
,, գաւաւ ըարձակուք՝ տաճարօք, վաճառանոցօք, հո-
,, վանոցօք, բաղանեօք, թատրոնօք՝ արտաքոյ պարս-
,, պին . և նոր պարսպաւ պատեցաւ 'ի յուստինիանո-
,, սէ . ոն պասացաք 'ի Ժ յունվարի 'ի վարս սքնն գոմե-
,, տիանոսի ենլսին մեղիտինոյ՝ փայլելոյ 'ի վախճան զ
,, դարու ॥ : **Այլ** մեք վն Յագրական տեղեկուէց ա-
ռաքեմք զընթերցօղս 'ի հայերէնատիպ Յագրուի :
- (3) **Ը**ստ հեթանոսացն առասպելաց մարթ էր ասել,
թէ գունդ մի զինուորուէ հռովմայեցւոց արամազդեան
կմ գիոսեան կոչեցեալ իցէ . և թէ ը որում արամազդ
համարիւր և նկարիւր իբրև շանթառաք, նոյն անուն
չքոյ տունեալ իցէ և գնդին . բայց անոնիմոս յոյն բե-
րէ զայլ պատճառ կարևոր 'ի գիտել : Զորժամ ասէ՝
ինքնակալն մարկոս (աւրեղիոս անտոնինոս) խաղաց
պատերազմաւ ըգէմ բարբարոսաց, նեղեցան 'ի ծարա-
ւոյ զօրք հռովմայեցւոց . և կայսրն վարանէր տագնա-
պէր, զի թշնամիք զօրանային 'ի վրիւր : Եւ էր գունդ
մի

մի քրիստոնէից 'ի մէջ կայսերական զօրաց, (որ յետոյ
եղև խառն 'ի քրիստոնէից և 'ի հեթանոսաց . և 'ի նոյն
գրեալ էին պօղիքոսս և նէարխոն .) որոց երթեալ յա-
ռանձին վայր՝ յաղօթս կացին, և խնդրեցին յայ անձ-
րև 'ի ծարաւու . և ահա յանկարծակի ամպք պատէին,
և եպեն ահեղ որոտմունք և կայծակունք, և տեղաց
յորդանձրև . յանձրևոյ զովացան քրիստոնէայք, և 'ի
շանթից կայծականց սատակեցան բազումք 'ի բարբա-
րոսաց . և անուն գնդին մնաց այնուհետև գէռաւնո-
վօլոս, քի շանթառաք : Բայց թողեալ զանուանն, զայս
անձրև հրաշալի՝ որ եղև յամի Թն . 174 . յաղօթից քրիս-
տոնէից եղեալ յիշատակեն և նախնի հարք անուանիք,
սքն յսւստինոս վկայ, տերտուղիանոս, Էւսեբիոս, ո-
րոզինոս, և որք զկնի :

(4) Սովորութի է համօրէն վկայաբանից, ոմա աստ 'ի
վարս սէյն պօղիքոսոսի՝ նոյնմ և յայլոց Ժմկակից սքց
պատմութե, 'ի միասին յիշել զթգրութի և զհալածանս
երկոցունց կայսերաց՝ դեկոսի և վաղերիանոսի . ոյր
վս տայ հենսքենիոս զայս ծանօթութի իբր 'ի կայսերա-
կան պատմութեց . * Կեկոս թգրել սկսաւ յամի Թն
„ 249 . և իսկ և իսկ յարոյց հալածանս 'ի վթ քրիստո
„ նէից, որ լը կարգի եօթներորդ հալածումն է
„ 'ի սատակիլ դեկոսի հանդերձ որդւովն՝ յաջորդեաց
„ գալոս ոսաիդլոս, որ զվոլուսիանոս զորդի իւր գա-
„ հակից արար, և յառաջեցոյց զառ 'ի դեկոսէ սկսել
„ զհալածանս : Այլ իբրև սպանան սք, եմիդիանոս
„ տիրէ իշխանութե միաբանութե զօրաց . և 'ի սորա
„ բառնկլ 'ի միջոյ յետ ամսոց երից՝ տիրեաց յամի Թն
„ 254 . վաղերիանոս լը գաղենոսի որդւոյ իւրում . և
„ յարոյց հալածումն սաստիկ լըդէմքրիստոնէից . որ
„ է ութերորդ . յորում Ժմկի յամի 259 . առ վաղերիա-
„ նոսիւ և գաղենոսիւ կայսերօք նահատակելասի սքն
„ պօղիքոսս՝ 'ի ձեռագիր ծաղիկս վարուց սքց : Արդ
„ լը այդմ (քանզի զնոյն կարծիս պինդ ունի և ինքն
„ հենսքենիոս,) մարթի լինել՝ թէ 'ի Ժմկաց անտի դե-
„ կոսի զինոնորեալ իցէ (պօղիքոսս) լը նէարխոնի . և
„ ապա առ վաղերիանոսիւ և գաղենոսիւ նահատա-
„ կեալ . և այն թերևս 'ի նմին Ժմկի՝ յորում լըդէմ
„ պարսից խաղայր վաղերիանոս . յորոց յաղթեալ յա-
„ մի . 260 . յետոյ չարաչար խողխողեցաւ . . . Մարթ է
„ ևս ասել, թէ այս կայսերք զհրովարտակ դեկոսի
„ զկանխաւ հանեալն լըդէմքրիստոնէից՝ յաւելուն-
ծով

11 ծով խստագոյն սղառնալեաց նորոգեալ իցեն • և այլ
 11 սու ալառճառաւ ևս հալածանք գեկոսի համարեալ
 11 իցեն անընդհատ տեւալ մինչև ցայն ժմիս : Բարո
 11 նիոս զմարտիրոսութի սորա վերածէ 'ի ք ամն գեկո
 11 սի , որ լը նր է ամ ան • 254 • այլ զայս հաշիւ գորա
 11 բիւմ անգամ ուղղագրեցաք || : Այս ամ թէպէտև լը
 11 ունելի մեզ • այլ չեմք ինչ անգէտ , զի յայտալիսի քըն
 11 նութիս գիւրին է ամցն սխալիլ և ուղղագրիլ :

(5) Յ • բասիլ • * 'ի տաճար կառոյն մտեալ (առէ) զամ
 11 կուռս փշրեաց || • այլ մեք եղաք 'ի ճիւղի' ըստ միա
 11 բան գրեւոյ Հ • և այլոց վկայաբանից • յորոց ոմանք
 11 գնեն որոշ և զթիւն երկոտասան :

(6) Դարձեալ օտարանայ 'ի միաբանութի վկայաբանից ,
 Յ • բասիլ , յատելն : * Եւ կին նորա աղաչէր զնա կալ
 11 մնալ 'ի հաւատս քնի || • ուր այլք առհասարակ զհիւսկն
 11 գրեն , թէ նա արտասուէօք թախանձէր զայրն ուրանալ
 11 զհաւատս քնի , զոր նորոգ էր ընկալեալ :

(7) Զայս գործ նէարխոնի' ուղ և զանուն քաղաքի նր'
 11 գտանեմք մեք 'ի մեր օրինակն Հ = Յ • զոր և հաստա
 11 տէ անոնիմոս յոյն առ բողանդեանս' ունելով բանին
 11 այտպէս • * Ոմանք 'ի բարեպաշտ եղբարց ամփոփեցին
 11 զսբ մարմին նր 'ի մելիտինէ քաղաք հայոց' ստացեալ
 11 անձանց ժառանգութի յաւխտեհական : Եւ էր օր չոր
 11 բորդ , որ ետես զվախճանս պօղեքտոսի և զամփոփումն
 11 մարմնոյն : Գործակից եղև այսմ և նէարքոս • և ա
 11 ռեալ զարիւն վկային բարեկամին իւրոյ , և 'ի մաքուր
 11 կտաւս ամփոփել' տարաւ 'ի կանանկովոց քաղաքն
 11 ընծայեալ նց զէն փրկութե և ստացունձած երանա
 11 կան || : Ուր հենարենիոս զօրն չորրորդ խմանայ' * 'ի
 11 դարձմանէ անաի նր 'ի քն || • որ և է հաւանական լը
 11 վերջին յայտնութ մտաց նր : Եւ վն քաղաքին բարւոք
 11 գրէ դարձեալ հենարենիոս' աստ , * որ քաղաք իցէ այն ,
 11 անձանօթ է մեզ || • և 'ի 22 • ապրիլի (ուր երկրոր
 11 գէ համառօտիւ զվարս պօղեքտոսի ընդ նէարխոսի) ,
 11 * մինչև ցայժմ անձանօթ է մեզ • գէթ յՅին հայոց լի
 11 նել հաւանական երևի • և դուցէ անդ վախճանեալ
 11 իցէ մարտիրոսութ նէարխոս || • վն և վերնագիր գնէ
 11 բացարձակ • * Յաղագս սբն նէարխոսի վկային 'ի հայ
 11 առտան || • Բայց ոչ եթէ վկայաբանութի ինչ 'ի մեջ
 11 բերէ , այլ միայն տայ ծանօթութի' թէ առ յոյնս 'ի 22 •
 11 ապրիլի գրեալ կայ • * Յայսմ աւուր սբ վկայն նէար
 11 խոս հրով կատարի || • և 'ի ժամագիրս նց նունագի •

* Առ բոցավառ անշանայ առ քեզ փրկիչ առ
 ,, սէր նէարխոս . և ոչ հոգի զիս մեկնեացէ || : Իսկ 'ի
 Ջ . աստանօր միայն՝ քյարաց . ք . որ է յունվարի 9 .
 թանշարժ տուամարին , վերնագիր դնի վն երկուց այս-
 պէս . * Վկայաբանութի սքյն պօղիքառսի և նէարխոսի || :
 և սակայն առաջի դնի սոսկ կատարումն առաջնոյն , և
 ոչ երկրորդին : Նէարքօս կամ նէարխոս թյն . 'ի մեզ
 հայցական հոլովոյ վերջաւորութի վերածեալ է նէար-
 խոն . միայն թէ՛ ուր նէարխոս թարգմանի նաւապէս , նէար-
 խոն մարթի թարգմանիլ և նոր իշխան :

(8) 'ի մանրապատում գրուիս սքյն գրիգորի տուրով
 նեցւոյ տյնպիսի հանգամանք գտանին , որոց ոչն նե-
 րէին արդեօք բոլանդեանք , եթէ մատենագիրն լինէր
 արևելեան ոք կմ՝ յաննշանից կարգի . այլ ծաղրէին ևս ,
 և բաղմապատիկ առարկունածովք թվայր հարկանէին .
 և սակայն ուրախ եմք՝ զի հենքենիոս ակն ածեալ 'ի
 տուրովնեցւոյն՝ 'ի մեջ բերէ զբանս նր առանց եպե-
 րանաց . և ոչ միայն չհանէ թգխմուիս , այլև յանձն առ-
 նու բացատրել իբրև զկարևոր ինչ և ստոյգ զներո-
 նեանն զմբուխս յիշատակեալ անգանօր : Այսպիսի պի-
 տանի լինին մեզ յայլ աեղիս թվայրաքննութի նոր մա-
 տենագրաց :

(9) 'ի վախճանի ծանիր , զի զանուն սքյն պօղիքառսի
 բաղմօրինակ տարբերութի գրեն լատին գրիչք . ք բօ-
 լիյէնքգուս , բօլիօքգուս , բօլիքգուս , բօլիօգուս . ևն .
 Թող զի 'ի տպագրութիս ինչ եղին բօլիքրադէս , ոմ և
 փոխանակ մեղխտինեայ՝ մաւրիգանիա . որ է յետին վեր-
 պակ : Իսկ թէ զիարդ՝ օր կատարման սքյն եդեալ թ
 Յ . և Ջ . 'ի յունվարի 9 . մեծապէս տարբերութի դնի
 'ի Լ . փետր . 13 . ոչ լուծանէ ոք զխնդիրս . այլ զի առ-
 ոմանս 'ի լատ . դնի 'ի 10 . յունվ . (որպէս և 'ի մեզ
 իսկ թ հին ճաշոցի միոյ .) առ այս զայս պատճառ հաւա-
 նական տայ հենքենիոս . * Այս տարբերութի նշա-
 ,, նակելոյ զաւուրս՝ ծագեալ երևի 'ի նոյն իսկ 'ի յուն-
 ,, նական վարուց սքյն , կմ՝ 'ի յաւելունածոյ նորին . ուր
 ,, օր վկայութեն բացատրի այսպէս . բօօդէսսարօն ի
 ,, տօն իանուարիօն . (թ ձայնին՝ 'ի նախաքառորդս ի
 ,, դոսաց յունվարի .) որով լատինք վարկան նշանակիլ
 ,, չորրորդ աւուր իդոսացն յունվարի , այն է օր տաս-
 ,, ներորդ . ոմ և հերեւտոս թարգմանէ : Իսկ յոյնք ա-
 ,, ռին զնախընթաց օրն՝ այն է իններորդ օր յունվա-
 ,, րի . ոմ թէ իցէ օր յառաջ քան զչորրորդն իդոսաց
 ,, յուն

„ յուշովարի || : այլ սովորական օր սբօյն յիշատակեալ
առ լատինս է ի դոսն փետրվարի , ցմ 13 . փետր : Տես
և 'ի վեր անդր ծան" (7) զայլ շորրորդ օր . որ գուցէ
յայս միտս իցէ վերածելի , և ոչ յայն՝ զոր անդանօր
ասաց հենսքենիոս :

Յաւելու հենսքենիոս , թէ առ լատինս գտանին և հին
վկայաբանուիք ձեռագիրք՝ յորս գնի կատարումն կմ
յիշատակ սբօյն պօղիքտոսի 'ի 7 . յուշովարի . * Այս
„ սկէս դնէ (ասէ) հին հռովմեականն՝ զոր 'ի վկայուի
„ կոչեմք յանուն սբօյն հերանիմոսի . նոյնպէս և մա
„ տեանն վանաց սբօյն կիրակոսի , որով ստէպ վարե
„ ցաւ բարոնիոս . նոյնպէ և ձեռագիրք հռինովացւոց
„ և հռիշենովացւոց || : Այս ամ յայտ է թէ է մեզ
նպատաւոր :

Այս միւս ևս համանուն վկայ՝ պօղիքտոս կեսարացի .
զորմէ ունիմք ճառել 'ի կարգի սբօյն յիշատակելեաց լը
յայսմաւուրաց . Հ . դեկտ . 24 : Յ . դեկտ . 19 : Լ . մայի
սի . 21 :

ՍԿԸՅԸՐԸՆՈՒԹԻՒՆ

սբօյն Վրիգորիսի , կմ գրիգորի պարսկի . և
որոց լը նմա 'ի հայս :

Հ . յուշովարի . 2 . և փետր . 25 : Պատճառի հայոց : (1)

Ը

ՌԸՐԻՆԻՍ ԸՅՍ ԵՒ
Ճգնուսւոր նահատակ քսի՝ էր
հայրենեօք 'ի պարսից Յէն 'ի
ռաժիկ անունանեալ ազգէ , յա

ւուրս երևելոյն խոսրովու պարսից արքայի՝
որդւոյ կաւատայ . և կոչիւր յառաջն անուն
նր մանաճիհր : Վէպ եղև սմա գալ պան
դիստուր

դիտարկէ յձա հայոց, և բնակել 'ի մայրաքաղաքն դռնին. ուր 'ի վր հասեալ ճշմարտուն քսական հաւատոց՝ դարձաւ 'ի քրիստոնէութի. և 'ի միջոտուն անոճանեցաւ 'ի պատիւ սբջն գրիգորի հայաստանեայց լուսաւորչի՝ գրիգոր կամ գրիգորիս. և էր այր զոճարթ և լի հոգւով, եռայր յանձնաշտութե, և օրինակ բարի լինէր նամ տեսողաց։

Եւ առ առաւել փութոյ առաքինական վարուց ընտրեաց իւր բնակունի 'ի միում 'ի վանացն դռնայ ը միակրօն եղբարս. և այնչափ փայլեաց անդանօր սրբութիւն և ընտիր քաղաքավարութի, մինչև յանուն նր սկսան կոչել զտեղին վանք գրիգորի ռաժկի։

Եւ առնէր երանելին ընդունելուն հիւրից և օտարաց, և ծառայէր նմցն սիրով մեծաւ։

Եւ յորժամ լինէր ոմանց 'ի քրիստոնէից ճին պարսից գալ 'ի հայս, լուեալ զանուն ազգակցին իւրեանց գրիգորի՝ ժողովին առնա 'ի վանս նորա. և նա հիւրասիրութի հանգուցանէր և սփոփէր զնս։

Եւ յԼքանզի բազումք կային յայնմ ժմկի նեատորի աղանդով (նասդուռի կոչեցեալք) 'ի մեջ հաւատացելոց եղելոց 'ի պարսս՝ հետեօղք չարին բարձումայի և ակակայ պարսկի, եկին և ոմանք 'ի նոյն 'ի դռնին, և սկսան ընտանեալ վանացն գրիգորի ռաժկի. մինչև յետ սակաւուց համարձակիլ նոյն սերմանել անդ զմարդադաւան աղանդն նեատորի։

Օ այն տեսեալ երանելոյն գրիգորի՝ ազդարար ներսեսի հայրապետի՝ հայոց կթղկսի, (այն

որ աշտարակեցի կոչի .) և նա իսկ և իսկ ՚ի
բաց տարագրեաց զաղանդաւորսն ՚ի տեղ-
ւոջէ անտի . և ժողովական հանգիսիւն ՚ի
նոյն ՚ի վանս գրիգորի դատապարտեաց զա-
ղանդն նեւտորական զբազում անդամ հեր-
քեալն յազգէն :

Եւ եղև յետ ամաց ինչ յաւուրս յովհաննու
հայրապետին դաբեղեանց՝ յաջորդին ներ-
սեսի , իբրև մեռաւ մեծէժ գնունի մարդ-
պան հայոց , յայնժամ խոսրով արքայ պար-
սից յղեաց ՚ի հայս մարդպան պարսիկ՝ դէն-
շապուհ անուն , այր ժանտ և կռամոլ . որ
ետ բերել յձէ իւրմէ զբազմունի մոգուց , և
նոքօք հնարէր տարածել ՚ի հայս զկրակա-
պաշտ օրէնս պարսից . որն երբեմն փորձե-
ցին այլք , և ոչ դտին զտեղի . կառոյց մոխ-
րանոցս և բազինս , և վառեաց ընդէնին իւ-
րոյ զորմզդական հուրն մշտավառ՝ ՚ի ոշտու-
նիս , և յայլ տեղիս . և ստիպէր զքրիստո-
նեայս՝ կրակի երկիր պագանել : Եւ եղև
հալածումն սաստիկ յձին հայոց . և նահա-
տակեցան բազումք ՚ի վր սբ հաւատոյ ազ-
գի ազգի տանջանօք : (2)

Ազդ եղև դէնշապուհոյ և վն գրիգորի ուսմ-
կի , եթէ բնիկ յօրէնս պարսից էր , և այժմ
զքրիստոնէութի պաշտէ : Ատ կոչել զնա ա-
ռաջի իւր . և նա ոչ փախեաւ , և ոչ թաքեաւ ,
այլ իմացեալ հոգւով եթէ հասեալ է ժամ
նր յաղթանակաւ վկայութե գնալ առ ան-
էկն յանդիման եղև ատենին զունարթութիւն :
Հարցանէր զնա դէնշապուհ բանիւք բազ-
մօք ,

մօք , և փորձէր ողորանօք և սպառնալեօք ,
 զի դարձցի յառաջին օրէնս անօրէն կռա-
 սպաշտութեան . ապա թէ ոչ՝ ասէ , ոչ իբրեւ
 զայլսն՝ ի քրիստոնէից , այլ դառնագոյն և ս-
 չարչարանօք բարձից զարեւն՝ ի քէն : Աւ տեւ-
 եալ՝ թէ բանից ինչ ոչ լսէ , գանիւք և տան
 ջանօք սկսաւ խոշտանդել զնա :

Ասկ երանելին գրիգոր բազում համարձա-
 կութ յանդիմանէր զմոլորութի հեթանոսաց՝
 արեասպաշտից և կրակապաշտից , և պայծառ
 քարոզէր զլոյսն ճշմարտութե զքն նոճ մեր :
 Աւ որչափ նա հաստատուն մտօք կայր մնայր
 ի ճշմարիտ խոստովանութե , այնչափ առա-
 ւել սաստկացուցանէր դենշապուհ զչարա-
 չար լկանս՝ ի վր քաջ նահատակին յատենի
 անդ և ի տան բանտին : Աւ իբրեւ յանհը-
 նարս եմուտ , և գիտաց՝ եթէ ոչ կարէ խախ-
 տել զողջմտութի առաքինւոյն , հրաման ետ
 սպանանել զնա սրով : Աւ երանելի վկայն
 քնի խնդալից բերկրանօք ընթացաւ ի զե-
 նութն առ սէր փրկչին , ոչ ոնկ թէ ի կենաց
 ի մահ , այլ ի մահոճանէ ի կեանս դիմե-
 լով յօժարութի . մինչև յայտնի լինել և ի
 դիմացն զոճարթութե՝ անսպասում խնդուե-
 հոգւոյն իբրեւ առհաւատչեայ երկնիցն ե-
 րանութե , որում եղև ժառանգորդ : Աւ այս
 գործեցաւ ի վախճան հայրապետութե նոն
 յովհաննու , և ի սկզբան կթղկսութե նոն
 մովսէսի յամի նոն . 551 . յերկրորդ աւուր
 յունվար ամսոյ : (3)

Առաջիկայ գտաւ հանդիսի կատարման սքն
 Իթ մա

մանուկ ոմն 'ի պարսից մախոժ անուն . որոյ տեսեալ զինքնայորդոր դիմեցումն գրիգորի խրախամիտ 'ի մահ վժ անունն քոի , անդէն և անդ եդ 'ի մտի օգնականութիւն վերնական լուսոյն՝ եթէ անհնար է չլինել ճշմարիտ այսպիսի կրօնիս , յորոյ վերայ այսչափ ուրախութիւն դնէ ոք զկեանս իւր : Այսպէս մահտէ յերկբայս անկեալ 'ի վր դէնին պարսից՝ խորհէր դառնալ 'ի քրիստոնէութի . ոմ և եղև իսկ . քանզի յետ սակաւուց 'ի ձեռն այլոց ևս նշանաց եղեւոց 'ի մէջ քրիստոնէից զօրութիւն սբյ խաչին՝ առաւելապէս հաստատեալ 'ի նոյն խորհուրդ՝ ընկալաւ զհաւատս քոի . և մկրտեալ՝ կոչեցաւ յիշտբուղիտ , ցմ անձատուր . որ և զկնի արժանի եղև մարտիրոսուն . ոմ ունիմք աւսել 'ի վարս նորա :

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Աին 'ի սբց տօնելեաց՝ սեպհական եղեւոց եկեղեցւոյ հայաստանեայց է երիցս երանելիս այս գրիգորիս վկայ . թ որում 'ի հայս կատարեցաւ յառանձին հալածանս պարսից , զորմէ չիք տեղեկուի առ այլ ազինս : իսկ թէ ընդէր 'ի կարգս տօնիցն ապայից եդաւ զկնի գորդիոսի և պօղիքոսի , (և այն՝ ոմ հաւանելի դատիմք՝ 'ի Ժմկակից հայրապետէ ցմ 'ի մեծէն մովսիսէ կթղկսէ , որ կարգեաց զթոճական ազգիս ,) այստնի է պատճառն . զի զայս միջոց տեսանեմք պահեալ թ կարի վասն սբց կատարելոց յամսեանն յունվարի և փետրվարի , թէպէտև յետևառաջութիւն աւուրց . ոմ տեսեր ցարդ . տեսցես և զկնի : Զի ոմ գորդիոս կատարեցաւ 'ի յունվարի 3 . պօղիքոսս 'ի 9 . նոյնպէս և գրիգոր ռաժիկ 'ի 2 . նորին ամսոյ :

L

G g

(2) Հ.

(2) Հ. աստանօր Ի 2. յուշվարի այսչափ միայն նշանա-
կէ . * Յայսմ աւուր վկայաբանութի սքէն գրիգորի
„ սլարսկին (որ) Ի հայս . և սքէն բասիլիսկոսի բազ-
„ մաշարչար նահատակի (կմ վկային) Ի կեսարիա , որ
„ Ի յուշիանոսէ չարչարեցաւ (յօրինակս ինչ վերիպա-
„ կաւ չարչարեցան) վն քսի || : Այլ Ի վարս յիշա-
բուզտի . փետր . 25 . փոքր մի աւելի գրէ ոյսպէս .
* Բազումք վկայեցին Ի սլարս (և Ի հայս) վն հաւա-
„ տոցն քսի . ը որս և այր մի գրիգոր անուն՝ մեծաւ
„ համարձակութե վկայեաց . զոր տեսեալ մի ոմն յորդ-
„ ւոցն քրմաց մախոշ անուն Ի դոճին քաղսքի՝ երկ-
„ մտեաց Ի հաւատոցն մոգուց || . ևն : Սոյնպէս հա-
մառօտիւ խօսին և պատմագիրք հայոց . ոմն սամուէլ
կիրակոս , ևն . իսկ ասողիկ . Բ . 2 . առանց անուան նա-
հատակելոյ զհալածութե և եթ գրէ՝ յասելն . * գեշա-
„ պուհ . . . զորմզդական հուրն վառեաց յուշտունիս , և
„ ստիպէր զքրիստոնեայսն՝ կրակի երկիրպագանել .
„ յաղագս որոյ բազումք մեռան || : Երանի թէ գրէր
և զոմանս յանուանէ՝ կամ սա , կմ որք յառաջ էին ք
զսա . զի յայնժամ ոչ միայն զգրիգորի , այլ և զայլոց
պահէաք զյիշատակ : Ոմն և իցէ , ահա յայսպիսի հա-
մառօտագրութեց յօրինեցաւ առաջիկայս վկայաբանու-
թի՝ դոյզն մեկնաբանութե :

Թողից յիշել զստեփաննոս ուռալէլեանն , որ Ի Գլ ծԲ .
Բղ . առ անասարկէն , ըստ սովորական սգույ յուշելոյ՝
խառնէ ը ճմարիտն կամ զսուտ և կմ զանհետեթ ձև
խօսից . քանզի Ի պատմեւն զայն ժողով՝ որ եղև Ի վանս
ուսժիկին ընդդէմ * նեստորի աղանդոյն || , ը վկայելոյ
իսկ իւր , խառնէ նախ զստութի՝ թէ եր միանգամայն
վն քաղկեդոնական սահմանին , ոմն թէ ը մի համար ի-
ցեն . ուր այնչափ խտիր է ը նս՝ որչափ ը երկինս և
ընդ երկիր : Եւ երկրորդ խառնէ զայս ձև դժոճարա-
լուր , * նեստորի աղանդոյն՝ որ Ի պղծալից վանքն
„ գրիգորի մանածիհր ըռաժկի || . փնկ զի ասէր գէթ
Ի սլատիւ սքէն , Ի վանս անդ սք վկային գրիգորի ,
զոր՝ աւուրս քանի մի պղծալից արարին նեստորականք
եկեալք Ի սլարսից . ապա թէ ոչ՝ ընթերցողն կարծէ
թշնամանել անդ և զսք վկայն :

(3) Այսպէս որոշեմք զԺմկն՝ բաղդատութե յայսմաւու-
րաց ը պատմութե հայոց . ոմն և սամուէլ երէց Ի քրո-
նիկոնի իւրում գրէ հանդէս թոճականին քսի 551 . Ի
ն ամի մովսէսի կթղկսի . * Սքն մանածիհր՝ որ ան-
„ ուա

„ ունեցաւ գրիգոր , աղգաւ ռաժիկ , մարտիրոսութիւն
 „ կատարեցաւ 'ի քսմ || : Ջնոյն և կիրակոս երկրորդէ .
 * Յառաջին ամի սորա (մովսէսի) սքն մանածիր , որ
 „ անունեցաւ գրիգոր , աղգաւ տաճիկ (ընթերցելի
 „ ռաժիկ) մարտիրոսութիւն կատարեցաւ || . Ղոր քն հարկ
 իմացունաժոյ է իմանալ սրով :

ՎԱՐԻՆ ԵՒ ՎԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

սքն Նազիւնեայ կուսի , և հօրն նր Փիլիպպոսի , և մօր նր Վղոդեայ . և երկուց եղբարցն՝ Սերգեայ և Մակիտոնի , և երկուց ներքինեացն՝ Վառդանի և Յակիմիթոսի : (1)

Հ . Յոսէփ . 21 : Հ = Յ . և Տր էէԼ . յնձր . 16 :
 Յ . Դեհր . 24 : Լ . Դեհր . 25 . և սեպր . 11 .
 և 13 : Լ . Երաւ եպիսկոպոս 'ի Շ Դարաւ . յղ . Գոձ .
 կուսութիւն : Ս . Երաւ . աւա ստարիտի . հաս . Շ . Ե
 րեա . 1073 . և 'ի Յեա " Տարեանն . յԺե : Լ . Եպիսկոպոս :
 Նոս : Հոստոնէր 'ի վարա հարանոց . ԵՂ . 340 = 350 :
 Լաւլանդեան . Բաբեպրոս 'ի Դ հաս . Տայ . 'ի Տայ
 իսի . 20 . և 'ի հասորն պատասխանաբանութեան . և պե
 րեհր 'ի Դ և 'ի Դ հաս . սեպր . յմ 'ի սեպր . 11 .
 և 13 . և : (2)

ՊԱՆՆԻՆԻԱՆԻ ԿՈՅՍՆ
 և ճգնաւոր վկայն քսի Նազիւնե , որ Թարգմանի ազնունա
 տոհմիկ կմ ազնաւորուհի (3) , Եր
 դուստր Փիլիպպոսի առն ազնունկանի 'ի
 Գ ց 2 հռովմ

հռովմքիլքէ՝ ի վախճան երկրորդ դարուն ,
 օրիորդ իմաստուն մտօք և պարկեշտ վարուք ,
 վարժ ի մանկութի լատին և ի հելլեն
 դպրութի ըստ հեթանոսական կարգի . զի
 դեռ անծանօթ էր ի ճշմարիտ կրօնից ան-
 պաշտուն ինքն և ծնողք իւր : Աւ եղև յա-
 ւուրս թգրուն (ոմ ասի) կոմոդոսի կայսեր
 հռովմայեցւոց՝ առաքեաց նա ինքն ինքնա-
 կալն զմեծավայելուն զփիլիսոսոս զհայրն
 եւգինեայ՝ ի քաղաքն աղեքսանդրիա եգիպ-
 տացւոց , տո՛ւեալ նմա պատի՛ւ եպարքոսու-
 թի , դարձուցանել զբնակիչս տեղւոյն՝ ու-
 ռոց ստամբակ էր բարք , ի հնազանդութի
 թգրուն հռովմայ :

Աւ նա եկել հանդերձ կնաւ իւրով , որում
 անուն կոչէր Վլոդիա , և երկու որդւովքն՝
 որոց անունք էին սերգիոս (կմ սարգիս)
 և ապիտոն (կամ աւիդաս) , և դստերաւն
 եւգինեաւ , և այլ ևս ընտանի պաշտօնէիւք ,
 և արքունի գնդաւ , քաջութիւն և իմաստութիւն
 նո՛ւաճեաց անդրէն զամ եգիպտոս ի սէր և
 ի հնազանդութի հռովմայեցւոց : (4)

Իբրև հանդարտեաց փիլիսոսոս եպարքոսն
 յիշխանութի իւրում (5) , կամեցաւ անդէն
 յաղեքսանդրիա ամուսնացուցնել զդուստր
 իւր զեւգինէ . զի բազումք ի մեծամեծաց
 ինդրէին զնա որդւոց իւրեանց ի կնութի ,
 վս անհամեմատ գեղոյն վայելուն , միան-
 գամայն և վասն համեստ և իմաստուն բա-
 րուցն՝ որով փայլէր : Եւ այց եւգինէ ոչ ի՛նք
 հաւանեցաւ լինել առն հեթանոսի . զի իւ-
 րով

ըով հանձարով խելամուտ լեալ էր օր քան
զօր՝ եթէ սնոտի են պաշտամունք հեթա-
նոսուն . ոյր վն և ընտելացեալ 'ի ծածուկ
ընդ ոմանս 'ի հաւատացելոց՝ ստացեալ էր
փոքր 'ի շատե տեղեկուի ճշմարիտ հաւատոյ
քրիստոնէից . և հանապազօր 'ի նոյն կան-
խել՝ ընթեռնոյր ստեպ զգիրս Ծբս , և զվարս
սքց . առաւելապէս զպատմուի սրբուհւոյն
Թեկղեայ աշակերտելոյ սք առաքելոյն պօ-
ղոսի . և 'ի ձեռն այսոցիկ լուսաւորել 'ի վե-
րուստ տիրապէս՝ վառէր սիրտնք հետեօղ
լինել քոի երկնաւոր փեսային . և անմոռաց
'ի բերան ունէր զբան ստղմոսին , կուռք հե-
թանոսաց դեք են , և ձեռագործք որդւոց
մարդկան . այլ նոր զերկինս արար : Սիայն
երկնչէր յայտնել առ ժամն ծնողաց իւրոց .
զի մի նեղուի ինչ հասանիցէ 'ի վրք քրիստո-
նէից եղելոց 'ի քաղաքին :

Ալ իբրեւ սկսաւ հայր նք բազմօք Թախան
ձեւ զեւգինէ՝ զի ամուսնանալ յանձն առ-
նուցու ըն ալոնիղոսի ումեմն հռովմայեցւոյ
ալոնիղեանց , որ է ասէ նման քեզ պատանի
յազնիւ զարմէ , և որդի առն հիւսպատոսի ,
ետ պինի պարկեշտ և իմաստուն օրիորդն
և ասէ . ընտրուի փեսայի առնել արժան է
ոչ ըն ազնուականութե և ըն մեծուն ազգա-
տոհմին իւրոյ , այլ ըն իւրումն գովելի բա-
րելաւուն . վոյ մի փութացուցաներ հայր
իմ տալ զիս անընտրողութք որդւոյ մեծա-
տան , այլ սպասեալ , մինչև գտանիցի այլ
ոք վկայեալ 'ի լաւուն , և նմիւն կատարել :

Եւ յորժամ զայլ ոք իբրեւ այնպիսի՝ արժաւ
նաւոր փեսայուէ՝ առաջի առնէին նմի ծնողք
իւր, դժժալ այլ պատճառանս՝ ի մէջ առնոյր
եւգինէ, և խափանէր զնոսա՝ ի կամաց իւ-
րեանց: Եւ նք ոչ լինէին հասու խորհրդոց
նր. որոյ հաստատութիւն եղեալ էր՝ ի մտի
ոչ երբեք մտանել ի կարգ ճի, այլ կու-
սական մաքրութիւն հարսնանալ երկնաւոր փե-
սային. վսյ և փութայր հնարս գտանել խոյս
տալ ի տանէ հօր իւրոյ, և առնուլ յանձն
զկնիք քրիստոնէութե.

Սովին մտօք հայթհայթանաց խնդրեաց եւ-
գինէ յաւուր միում ի ծնողաց իւրոց՝ եր-
թալ յազարակ ուրեք հանդերձ երկու հա-
ւատարիմ ներքինեօքն, որոց անունք էին
պառտոս և յակինթոս⁽⁶⁾. որ և յովանց՝ եղ-
բարք իրերաց ասին լինել: Եւ իբրեւ ելին
ի ճանապարհ, սկսաւ եւգինէ իմաստուն
բանիւք հաւանեցուցանել զներքինիսն, ե-
թէ ճնշ փրկուէ և երանութե այն է՝ թ որ
ընթանան հաւատացեալքն քի. իսկ հեթա-
նոսք պաշտօնեայք ձեռագործաց իւրեանց
լի խաւար մոլորութե շրջին, և ի կորուստ
դիմեն կուրօրէն անմտութիւն: Եւ զայս ամ
բազում բանիւք ընդունելութե արժանի
ցուցեալ նց՝ ի վրէժաւ. մինչև ցարդ տի-
կին ձեզ զիս համարէիք. այլ արդ յայսմ
հետէ եղբարք հաւասարք լիցուք միմեանց,
և ի ծառայուի կացցուք ճշմարտին աս. և
արդ լուայ ես վս եմպի ուրումն սքյ հեղի-
նոս կոչեցելոյ, զի առնէ ամ ի ձեռն նորա
նշանս

նշանաւ և գործա մեծամեծա . և բնակեալ է
յայտասիկ կողմանս . առ նա գիմեսցուք միա
բան , և նա ցուցցէ մեզ զճանապարհ փրկուէ :
Եւ զի անմարթ էր կանացի ձեով երթալ՝
ուր կամէին , ը յառաջագոյն խորհրդոց իւ
րոց՝ ետ փոքրել զհերս իւր , և ձեացաւ առ
նակերպ . և ելեալ միաբան գնային երե
քեանս . և ոչ ոք կարէր ճանաչել զեւդինէ ,
զի իբրեւ զմի՝ ի ներքինեացն երեւեր : Եւ ե
ղև յանցանել նոց ը շէնս արտաքոյ քաղաքին
առ բնակուք քրիստոնէից , լսէին զբարբառ
պաշտելոյ նոցա բարձր ձայնիւ . Յելանելն
իւրի յեգիպտոսէ . ալէլուիա . և որ ի կար
գին . Վճ մեր յերկինս և յերկրի զամ զոր
ինչ կամեցաւ և արար . կուռք հեթանոսաց
ոսկի և արծաթ են , ձեռագործք են որդւոց
մարդկան : Եւ յառաջ երթե՛լ տեսանէին
զեման հեղինոս (զոր ոչն ճանաչէին) , զի
գնայր բազմութիւն պաշտօնէից ի վանս ու
րեք . և լսելի լինէր սաղմոսերգութի ի բե
րանոյ նոց , զի ասէին . Այստառն եղերութ
իւն , այլովքն հանդերձ . և թի՛ առաջնոր
դեացնոց ի ճանապարհ ուղիղ , զի երթիցեն
ի քաղաք բնակուէ իւրեանց :

Յայնժամ ասէ եւդինէ ցներքինիս իւր . ուղ
ղորդ է ճանապարհ մեր՝ ը վկայուէ սաղմո
սին . և այս ի նոնէ մեզ յաջողեցաւ . զի զա
ռաջինն լուրք զեւն իւրի յեգիպտոսէ՝ ի
գերութ յազատութի . ը նմին զատութի կուոց՝
որոց գերի են հեթանոսք , և զճմարիտն ա
զատութի՝ որոց պաշտենն զմի միայն զարա
ւելն

ընչն երկնի և երկրի. և յերկրորդումն զուղ-
ղութիւն ճանապարհին՝ որ տանի զմեզ առ
նաժ մինչև ՚ի վերնաքաղաքն երկնից. արդեւ
կայք խառնեացո՞ւք ՚ի դասս փառաբանչաց
նոն, և երթիցուք զկնի նոց՝ մինչև ցո՞ր վայր
հասանեն ոտքնոցն: Եւ իբրեւ մատեան յամ-
բոխն. և հարցին՝ թէ ո՞ր է ծերունին այն, որ
գնայ յաւանակաւ ՚ի մէջ բազմունե, ուստի
մեցաւ նոց, թէ նա ինքն է հեղինոս եպիսկո-
պոս սբ և նշանագործ. որ և ՚ի հուր մտեչ
և ելեալ է անփորձ՝ պայքարելով ընդ կա-
խարդի ումեմն (7): Արախ եղեն յոյժ լալս
եւգինէ և ներքինիքն որ լինմ. զի զոր խնդ-
րէինն փութով յաջողեաց նոց նոր՝ տեսանել
զայրն նոյ:

Վնացին զհետ նորա մինչև ՚ի վանս. և յետ
հանդարտելոյ եպիսկին՝ մատեան առ նա ա-
ռանձինն, և անկեալ առ ոտսնր՝ աղաչէին
ուսուցանել նոց զհաւատս փրկունե. քանզի
ասեն՝ ՚ի հեթանոսաց անտի եմք, և եկաք ՚ի
ճշմարիտ կրօնս նաժգիտուն:

Իսկ նոք եպիսկոն կանխագոյն տեղեկացեալ
յնոճայլին յայտնութիւն վն գալստեանն նոց,
ընկալաւ զնոք բազում մարդասիրութիւն. և
իբրեւ յանգէտս հարցանէր, ուստի՞ էք և
յորմէ՞ր ազգէ. և զի՞նչ անուններ են ձեր:
Վատասխանի ետ եւգինէ, և ասէ. քաղա-
քաւ և ազգաւ հռովմայեցի եմք. և մին յեղ-
բարց աստի պռոտոս անունն. և երկրորդն
յակինթոս. իսկ ծառայ քո եւգինէոս կո-
չիմ: Հայնժամ ասէ եպիսկոպոսն. բարիոք
կո-

կոչեցար պատուական անունամբ եւդիմէոս .
 զի քաջապէս գործեցեր ոնք քաջատոհմիկ՝
 թողուլ զկուռսն , եւ դալ զհետ քնի՝ ծա-
 ռայելնմա : Եւ արդ ասեմ քեզ , զի եցոյց
 ինձ տր՝ թէ բազում անցք անցանելոց են ը-
 քեզ՝ ի փառս անունն նր . եւ արդ զօրացիր ,
 զի տր ընդ քեզ է , եւ ոչ թողցէ զքեզ ի ձե-
 ռանէ . եւ երկոքին ընկերք քո ընդ քեզ՝ որք
 ցայժմ զանուն ծառայուէ կրէին , արդ ի
 բարեկամսի քնի՝ ի վեր ելին . զի ինքն տրն
 ասէ ցծառայս իւր հաւատարիմս . ոչ եւս կո-
 չեցից զձեզ ծառայս , այլ՝ բարեկամս : Եւ
 զում եւ այլ ինչ խօսեցաւ ը նս այրն տյ . եւ
 յաւուրսն յայնոսիկ մկրտեալ զնս յանուն
 տն՝ ասէ . եղիցի ձեզ տեղի բնակութե ա-
 ռանձնութի աղքատին վանացս ը սյլ եղ-
 բարս . զի ես յայցելութի եկի այսր , եւ ոչ
 մնամ աստ . եւ յանձն արարեալ զնոսա հօր
 վանայն՝ գնաց անտի . եւ նք ուրախուք մե-
 ծաւ գոհացան զտյ եւ զեմլսէն . եւ դադարե-
 ցին անդ ի վանս՝ իբրեւ ի բնակարան արքու-
 նի պարգեւեալ նց՝ ի տնէ :

Եւսեփէայ իբրեւ տեսին՝ թէ ոչ դարձաւ
 եւդիմէ ի կարծեալ ժամու եւ յաւուր , ա-
 ռաքեցին զկնի նր՝ տեսանել թէ ո՞ւր իցէ ,
 եւ զի՞ յամեաց . եւ դարձան խնդրակէքն ու-
 նայն . զի ոչ ուրեք՝ ուր գուշակէինն , մար-
 թացան գտանել : Եւ ելին որոնել տմ փու-
 թով եւ յայլ բազում տեղիս , եւ ոչ գտա-
 նէին . վսջ բազում տրտմութի ի վր հասա-
 նէր նց եւ սուգ անհնարին՝ վարանական մտօք :

Սկսան

Ահաւն աշնուհետեւ լալ ծնողքն զդուստրն
աննման , եղբարքն զքոյրն , և ծառայքն զտիւ
կինն՝ դառն ողբովք : Յայնժմ' ի հրապոյրս
ստուծէ անկեղ ոմանց 'ի քրմաց՝ հաւանե-
ցուցին 'ի վերին երեսս զծնողս նր' կարծել ,
եթէ , դիքն յափշտակեցին զնա կենդանւոյն
մ'ս դեղեցկութեն և իմաստունեն . մինչև 'ի
նոյն խորհուրդ ընկղմեալ և հօրնր փիլիսո-
սոսի՝ 'ի սուտ սփոփուի սրտի իւրոյ շինեաց
ոսկի արձան յանուն եւդինեայ , և համարե-
ցաւ զնա իբրեւ զմի 'ի չնծուհեաց :

Իսկ նր կոյսն եւդինէ՝ որ և եւդինէոս , առ-
նացի ձեռով կրօնաւորեալ 'ի նախասացեալ
մանս միտքանակեցաց՝ ևս քան զևս յառա-
ջադէմ լինէր արիական ոգւով 'ի հանդէս
առաքինութեց և ճգնողական վարուց , հան-
դերձ գործակցօքն պրոտոսիւ և յակինթոս
սիւ , լեալ օրինակ բարի նամցն՝ յաղօթակա-
ցուն և 'ի պահացողուն և յայլ ճգնութիւս
և 'ի գործս բարեպաշտուն , հոգւով եռա-
ցեալ՝ միանգամայն և խոնարհ և հեղ յամի ,
և կատարել համբերօղ . մինչև իբրեւ հրեշ-
տակ նոյ համարեալ էր յաչս մեծի և փոքու
անարատ քաղաքավարութիւն :

Եւ եղև յետ երկոց ամաց՝ վախճանեցաւ հայր
մանացն . և խորհեցան եղբարքն կացուցաւ
նել փոխանակ նր զեւդինէ . զի թէպէտև
մատաղատունկ տեսանէին և սակաւամեաց
տիօք , այլ ճանաչէին զնա դերադանցեալ
քան զոր 'ի ծնէ , հաւատացել եղբարքք , և
առաքինուն մասամբք յաղթօղ բաղմամեայ

Հասակաց • վոյ և աչք նման ի նա հայեին ,
զի նա լիցի առաջնորդ եղբայրութեն : Լա
իբրեւ ի վեր հանին նմա զբանն , բազմօք
զգէմ կալաւ երանելին՝ պատճառելով բանս
պէսպէս • և որչափ նա զանձն հրաժարեցու
ցանէր , նոքա առաւել ևս հաստատէին ի
խհդս իւրեանց • մինչև բռնադատեցին զնա
ի հաւանութի հնազանդութե :

Հայնժամ ետ բերել եւզինէ զաւետարանն
որ , և ասէ ցեղբարսն • արժան է ծառայիցն
նոյ յամ գործս առաջնորդ ունել զնորն և
զփրկիչն մեր քս • և արդ տեսցո՛ւք՝ եթէ
զինչ կամք իցեն նր յընտրութեան ձերում
յայդմիկ , և նորին հրամանաց հպատակ կաց
ցուք : Լա իբրեւ եբաց , հանդիպեցաւ նոն
բանի՝ որ ասէ • Ար կամիցի ի ձէնջ մեծ լի
նել , եղիցի ձեր պաշտօնեայ • և որ կամիցի
ի ձէնջ առաջին լինել , եղիցի ձեր ծառայ :
Եւ այս ի վր ածեալ եւզինեայ՝ ասէ • և
արդ քանզի ըստ նոն բանի՝ ի պաշտօնութի
և ի ծառայութի կարգի գործդ՝ յոր զիս ստի
պէք , ոչինչ հրաժարեմ հնազանդ լինել
ձեզ ուղ տիրական հրամանին , և ամենեցուն
յետնորդ զանձն իմ կացուցանել :

Լա ոնկ ասացն՝ նոյնպէս և գործով կատա
րեաց երանելին • զի թէպէտև վանաց հայր
անուճանեցաւ , այլ ք զամ եղբարս ի նուա
սութե ունէր զանձն • նախ ինքն էր՝ որ կան
խէր յամ գործս ուխտին , և այնու զայլն
յորդորամիտ գործէր և չէր ինչ պաշտօն ցա
ծուէ՝ զոր չառնէր անձամբ • մինչև ջուր ան
գամ

գամ բերել, և փայտ հատանել: Իսկ բնաւ
կարան անձին սահմաներ 'ի տեղւոջ անդ'
ուր դռնապանն նստեր, զի և ոչ ք զնա 'ի
վեր դնել զանձն կամեցաւ: Եւ 'ի վրայսր
նմի՝ զնմ հոգեղբարց ըն հոգւոյ և ըն մարմ-
նոյ մեծաւ խնամով անթերի 'ի գլուխ տա-
նէր. և զկարգ աղօթից ոչ երբէք խախտեր
'ի գիշերի և 'ի տոճնջեան: Եւ իբրեւ այսու
օրինակաւ սքանչելի լինէր յնմ կարգս ա-
ռաքինուէց՝ առաւել 'ի խոնարհուէ, տոճան
նմա յնյ շնորհք բժշկուէց. մինչև հանել
զդւս 'ի միկանէ, և բանալ զաչս կուրաց:
Եւ ել համբաւ նր յոյժ. գային առ նա բա-
զումք, և ողջանային 'ի զանազան ախտից.
և պատմէին յնմ եգիպտոս, թէ այսչափ
մեծամեծս առնէ անձ 'ի ձեռն արբայ եւ գի-
նէոսի:

Եւ եր կին մի հեթանոս յաղէքսանդրիա, մե-
լանա կոմ մելանթիա անուն նր, ⁽⁸⁾ մեծատուն
յոյժ, դուստր ուրումն 'ի սինկղիտոսացն. սա
չորեքօրեայ ջերմամբ ախտացել՝ տագնաւ
սկեր ըն բազում ժամանակս, և ոչ գտանէր
ուստեք դարման բժշկուէ. արդ իբրեւ լոճաւ
'ի բազմաց՝ որչափ ինչ առնէր հայրն եւ գի-
նէոս, ետ տանել զինքն յոտս նր. և եկել
'ի դուրս վանաց՝ աղաչէր զսբն՝ խնդրել վս
նր բժշկութի յնյն իւրմէ. և նա նշանաւ
սբ խաչին և անուամբն քոի արար աղօթս 'ի
վր նորա. և յաւել ևս օծանել իւղով: Եւ
նոյնժամայն զօրացաւ մելանա, և ստացաւ
կատարեալ առողջութի մարմնոյ. և բազում
գո-

գոհուի՞ր որչունեալ զնա՝ մեկնեցաւ անտի .
 և գնացեալ ՚ի կալուածս իւր՝ որ ոչ ինչ հե-
 ուի էր ՚ի վանացն եւգենիայ արտաքոյ աղեք-
 սանդրիոյ , ելից երիս արծաթի անօթս դրա-
 մովք ⁽⁹⁾ , և յղեաց եւգենիայ ՚ի պարգևս :
 Եւ նա յետս դարձոյց զընծայաբերոն՝ ա-
 սելով . ասասջի՛ք տիկնոջ ձերուս , թէ ընչից
 ինչ չունին պէտս սակաւապէտ ծառայքս նոյ-
 քանդի լի՛ եմք և առաւելեալ նամբ քարուք՝
 զոր վայելեմք ՚ի ձեռաց նոն . և թէ ՚ի բար-
 ւոյ մասին կամիցի ծախել , բաշխեսցէ՛ զայդ
 կարօտելոց :

Եւ լուծաւ մեղանա , տրտմեցաւ՝ զի չեղեն
 ընդունելի ընծայքն . և եկեալ անձամբ առ
 երանելին՝ աղաչէր մի արհամարհել զտուրս
 իւր . և խոստանայր այլ ևս բազումս տալ :
 Եւ այց նա ոչ ի՛նչ էառ յանձն , և խօսեցեալ
 լէ նմա շահս հոգւոյ՝ արձակեաց զնա : Եւ
 կինն չար փխկ օգտելոյ ՚ի հոգեւից բանից
 երանելոյն՝ յայլ խորհուրդս անարժանուէ
 անկողիտանայր . քանզի կարծեցեալ զեւգի-
 նեայ՝ թէ այր իցէ , և տեսեալ զկայտառ
 դէմս առոյգ հասակի նո՛ր՝ ցանկացաւ նմա .
 և ոչ կարացեալ ժուժել տուփանացն՝ հնարս
 խորհէր անմտութե՛ք առ որսալ զնա ՚ի կամս
 իւր : Եւ պա դադարեալ աւուրս ինչ ՚ի տուն
 կալուածոց իւրոց՝ ձեւացեալ լինէր ոնի խօթ
 անկեալ ՚ի մահիճս . վնայ և յղէր առ եւգի-
 նէ՝ աղաչելով զնա աշխատ լինել և դալ ՚ի
 տես հիւանդուէ իւրոյ . և սքն յարուցել
 զնաց առ նա միամտութե՛ք սրտիւն : Եւ այնժամ
 երաց

Եբաց նմա մեջնա զմթերեչ մաղձ չարախա
տաւատ ցանկուէ իւրոյ , և սկսաւ հրապու-
րել լինել ը նմ, և կմ իբրեւ օրինօք ամուսին
նր լինել . զի չիք իմ ասէ այր , (որ վաղաւ-
ռիկ եղև ,) և ոչ այլ ոք՝ որ ժառանգէ զբազ-
մութի ստացունածոց իմոց :

Իսկ երանելին զայրացեալ 'ի հոգի իւր ը
ապիրատ բանս նր , սաստեաց և յանդիմա-
նեաց իստիւն . սանձեա՛ ասէ զլեզուդ , և կար-
կեսցի բերսն քո՝ որ բուրէ զժանտուի . զի՞
ժայթքես 'ի մեզ զթոյն հնոյ օձին . հեռի
են խորհուրդք այդպիսի 'ի ծառայիցս ւնյ :
Եւ իբրեւ կամէր նա լրբութի մերձեանալ 'ի
սքն , 'ի բաց մերժեաց զնա քաջապէս երա-
նելին , և ասէ . յիրաւի կոչեցար մեջնա , (որ
թարգմանի սեակ .) զի կին ժանտ ես դու ,
և զաւակ սատանայի , որդի գեհենին՝ և ժա-
ռանգ չարին . 'ի բաց կաց 'ի ծառայէս ւնյ . և
զայս ասացեալ՝ եւ անտի , և դնաց :

Յայնժամ լի եղև մեջնա ամօթով , և բոր-
բոքեալ 'ի բարկուի և 'ի թշնամուի անհնա-
րին ընդդէմ բարերարին իւրոյ՝ խորհեցաւ
մատնել զնա դատաւորի : Յարեաւ եկն 'ի
քաղաքն աղեքսանդրիս , և համարձակեցաւ
դիմել հանդերձ նաժշտօք առ եպարքոսն
փիլիպպոս՝ անգիտացել զնա հայր լինել եւ
գինեայ . և չարախօս եղև զսքն՝ ասելով .
այս ինչ աբեղայ 'ի քրիստոնէից անտի եկել
'ի տուն իմ նենդաւ՝ կամեցաւ ննջել ը իս
բռնութի , և կեղտ անուն արկանել 'ի վր
տան հօր իմոյ . և եթէ չէր իմ ճիչ բարձել
և

և յօգնութի կոչեալ զնաժիշտս , ոչ փրժա
նէի 'ի ձեռաց նր . և այլ բազում բանիւք
պարսաւեաց զսքն և զեղբարսն որ ընդ նմա
էին 'ի վանս :

Իբրեւ լուաւ եպարքոսն , առաքեաց բարկու
թք զօրականս 'ի վանս եւգիսեայ , զի կալ
ցին զնա և զնմ վանականսն ընմա , և բեր
ցեն կապանօք առաջի իւր : Եւ եղև 'ի հա
սանել նց՝ լինէր աղմուկ մեծ և ամբոխ 'ի
քաղաքի . անդ էր խրոխտալ հեթանոսաց 'ի
վր հաւատացելոց . քզի և հրաման ել յե
պարքոսէ պատրաստել թատրոն հանդիսի
'ի տեսիլ պատուհասին , որով կարծէր պա
տուհասակոծ առնել զանմեղսն իբրեւ զչա
րագործս . ժողովեցան անդր բազումք և 'ի
քրիստոնէից՝ զի մարթասցին գոնէ առնուլ
մասն յոսկերաց սքցն իբրեւ նահատակաց
ճգնաւորաց :

Եւրդ իբրեւ ածին կացուցին զեւգիսէ յա
տեան՝ կրօնաւորական սքեմաւն , հարցա
նել սկսաւ զնա եպարքոսն փիլիպպոս , և ա
սէ . յիրաւի՞ են ասացեալքն 'ի մեջանայ վո
քո . այս է՝ զոր ուսուցանէ ձեզ քոն ձեր՝
անխտիր լինել յնմ ապիրատութիս . մինչև
չակնածել և 'ի մեծագգի և 'ի պարկեշտ տիկ
նայց : Իսկ սքն 'ի խոնարհ ունելով զգլուխ
իւր՝ զի մի եկեսցէ 'ի ծանօթութի , ասէ դաշն
ձայնիւ և համեստ բանիւ . Տր մեր յս քո՝
որում եսս ծառայեմ , սք է սքց և մաքրութի
մաքրութեց . և զնոյն մեզ վղպեաց՝ սքս և ա
նարատս լինել հոգւով և մարմնով , և այն
պիս

պիսեաց խոստացաւ զանձառելի տեսիլ ան-
ութե իւրոյ 'ի մշտնջենաւոր կեանս : Սպա-
եթէ մե լանայդ այդ զըդէմն չարախօսեաց,
արժան էր տնդ իմոյ ոչ փութանակի ունկն
մատուցանել, մինչև յերկուց լուսնիցես կող-
մանց, և այնպէս 'ի դատաստան ուղիղ գայ-
ցես : Այլ արդ եթէ յանցաւոր իցէ ծառայ
քո, ոչ երկնչիմ 'ի պատուհասէ. բայց թէ
անպարտ դտանիմ յայդպիսի մեծեղեուն չա-
րութի, և ոտինն իմ պարտաւորեալ ելա-
նիցէ յատենէ աստի, զայս աղաչեմ զի մի
չար ինչ արասցիք նմա վն իմ. քանզի և օ-
րէնքն իսկ մեր զայս պատուիրեն մեզ անտ-
խակալս լինել, և բարի առնել չարարարաց
մերոց, և ոչ չարի չար հատուցանել :

Օ արմացաւ եպարքոսն ը իմաստուն պա-
տասխանին, որում ակն ոչ ունէր. այլ տակա-
ւին անհաւատանայր, և առաւել մե լանայ-
ին անսայր չարախօսուն, որ համարձակա-
գոյն պնդէր զբանն՝ վստահացեալ 'ի նա-
թիշտս իւր, որոց խրատ տոճեալ էր՝ տալ յա-
տենի վկայութի սուտ. ոնց և արարին իսկ.
քանզի յառաջ մատուցեալ նաթշտացն՝ ա-
սեն. հազիւ կարացաք ասլրեցուցանել զտի-
կինն մեր 'ի ձեռաց չար արեղայիդ : Սովիմբ
առաւել ևս իռովեալ եպարքոսին՝ սպառ-
նայր մեծամեծս ըդէմ եւդինեայ. և կա-
մէր վճիռ չարաչար մահու տծել 'ի վրնր,
և զընկերս նր խոշտանգել :

Յայնժամ հառաչեաց երանելին, և ասէ.
Ժամանակ է լուելոյ, և ժամանակ է խօսե-

Եւ թէ լռեցից , երկնչիմ՝ գուցէ պատ-
ճառ եղէց բազմաց՝ նախատինս դնել աքան
ոճան քրիստոնէից . ապա լաւ լիցի ինձ խօ-
սել ՚ի դէպ ժամու , և փառաւորել զանուն
փրկչին իմոյ՝ յայտնելով զճշմարիտն . զի մի
պարծեացի չարն ՚ի վերայ ծառայիցս քոի :
Օայս ասացեալ , և մղձկեալ ՚ի սաստիկ
դժոյն՝ ոչ ևս կարաց տանել . այլ համար
ձակ գոչեաց պարզաբար . դու իմ հայր ըստ
մարմնոյ , և ես եմ գուստրն քո եւդինէ՝ զոր
կորուսեալ համարէիր . այլ իմ արհամար-
հեալ զամ առ սէրն քոի և ՚ի պատիւ մա-
քուր կուսուե՛ զայս ձե հրեշտակային յան-
ձին զգեցայ . մերկացայ զձ և զորս ենն ձի,
և փոխանակ ամի զքո միայն զինեւ արկայ :
Այն ապաքէն եղբարք իմ են ապիտոն և սեր-
գիոս՝ որ զքե նստինդ աւադիկ . և ո՛ր է
մայր իմ կղողիա տիկինն : Այն ահա և եր-
կոքին ներքինիք՝ զոր տեսանէք լիս , պռու-
տոսն և յակինթոսն են . որք ընկերեցին
ինձ միաբան զհետ երթալ վաղուէ փրկչին ,
ի գտանել զկեանս՝ որ ՚ի քոյս :

Եւ մինչդեռ բանքն ՚ի բերանն էին , իսկ և
իսկ ծանեան զնա ՚ի դիմաց և ՚ի բարբառոյ՝
հայրն և եղբարքն . և ընթացել գիրկս ար-
կանէին և համբուրէին յորդ արտասու՛օք վո-
անակնունելի գիւտին : Այդ եղև մօր նր
կղողեայ , թէ գուստրն քո եւդինէ կենդա-
նի է . եկն և անկաւ զպարանոցաւ նր . և ե-
ղև ցնծուի մեծ ամ տան եպարքոսին , և լա-
լիւն բազում ՚ի սաստկուէ ուրախութե ամ

մերձաւորաց : Եւ իբրեւ տարածեցաւ այս
լուր 'ի ժողովրդեան , փառաւորեալ լինէր
անուան քոյի , և յամօթ լինէին չարքն : Եւ
ղեն և ոմանք 'ի հեթանոսաց գտելոց 'ի
տեղւոջ հանդիսին , որք ասէին . Ճշմարիտ
է անք եւդինեայ . յորմէ համարձակեալ և
քրիստոնէից՝ կէսք ձայնէին . մի տր , մի քո ,
մի հաւատ , մի մկրտուի . և այլք , ով է ոն
տր ան մեր՝ որ յայտնի առնէ զանյայտս և
զծածկեալս իմաստութիւնով , և ըմբռնէ
զիմաստունս 'ի խորագիտուն իւրեանց . աջ
քո տր փառաւորեալ է զօրութիւն , աջ քո տր
խորտակեաց զթշնամիս :

Յայնմ փայրի հրաման ետ եպարքոսն փի-
լիպոս բերել զգետոս մեծագինս և կեր-
պասս ոսկէթելս , և բռնադատեալ զգե-
ցոյց զդուստրն իւր . և հանել զնա 'ի բարձր
գահոյս՝ երեւելի արար տեսողաց . զի ծանի-
ցէ ան բազմութիւն եթէ սա ինքն է դուստր
իւր սիրելի , որ ցայնչափ ժամանակս օտա-
րացեալ 'ի տանէ հօր իւրոյ՝ ընտրեաց զխո-
շոր կեանս . և եղև այն օր տօն ուրախուն
յապարանս եպարքոսին և ը քաղաքն ան :
Իսկ մեղանայն այն ամօթապարտ չարախօսն
եւդինեայ՝ 'ի դառնութիւն ոգւոյ համակեալ՝
ինքնահալած փախչէր յատենէ անտի , և
սենեակ 'ի սենեկէ թաքչէր . իսկ բարձրեւն
ամենակալ՝ որ ոչ անպարտ առնէ զանիրաւս ,
առակ նշաւակի կացուցանէր զնա Յի . քան
զի էջ հուր 'ի բարձանց , և բոցակէզ ծա-
խեաց զան տուն նորա ան ընտանեօք և

դոյիւքն հանդերձ . յորմէ կրկին ևս զահի
հարեալ անհաւատից՝ ճշմարիտ դու վկայե-
ին զհաւատու եւգինեայ , և ոչ սակաւք 'ի
նոցանէ դարձան 'ի մոլորութի իւրեանց :
Յետ այսորիկ խօսեցաւ եւգինէ ը ծնողսն
և ը եղբարս իւր 'ի բանից անձային գրոց .
և շնորհօք այցելութե տն՝ արար զնսքրիւ
տոնեայս . քանզի մկրտեցաւ եպարքոսն փի-
լիպպոս ան տամբ իւրով . և դրձլ երանե-
լին եւգինէ զգեցաւ կանացի զգետ կրօ-
նաւորութե . և այնուհետեւ բազմացան հա-
ւատացելք 'ի քաղաքի անդ աղեքսանդրաց
ւոց . և եղև համարձակութի յոյժ քրիստո-
նէից 'ի կողմանս եգիպտոսի : Առ այս պէտք
եղեն փիլիպպոսի ազգ առնել կայսեր զայս
ինչ , եթէ օգուտ բազում տեսանի տրութե
ինքնակալիդ յանդորրու պահել զքրիստո-
նեայս , և թողացուցանել նոց համարձակ
պաշտել զկրօնս իւրեանց . զի որչափ հաւա-
տարիմ գտանին յօրէնս , այնչափ առաւել
մտերիմ ծառայութի ցուցանեն և տրանց
մարմնաւորաց՝ խրատել յօրինաց անտի իւր-
եանց : Այս կայսրն՝ որ ոչինչ թերեհաւա-
տէր 'ի բանից փիլիպպոսի , յանձն առնէր
զիրան իմաստուն տնտեսութե նոց :

Այլ իբրև զօրանալ սկսան հաւատացելքն
յեգիպտոս , ընդ այս մախացեալ ոմանց 'ի
գլխաւոր պաշտօնէիցն հեթանոսաց՝ դիմե-
ցին 'ի հռովմ , և ամբաստան եղեն զփիլիպ-
պոսէ առաջի նորոյ ինքնակալի և դահակցի
նոց , (որ էին ը ոմանց սկերոս և անտոնի-

նոս, և ը այլոց կարծին լինել վոլուսիանոս
 և գաղենոս,) եթէ եպարքոս տեղւոյդ ե-
 թող ելիք զդիցն պաշտօն, և զոմն խաչե-
 լեալ պաշտէ. և յաւելին չարախօսել՝ թէ
 առ խնամարկելոյ նազովրացւոց աղանդոյն՝
 զընդդէմն գործէ հրամանաց ձերոց, և զեանս
 առնէ բազում յիրս արքունի :

Յայնժամ յղեաց առ նա թղթն հրովարտակ
 սաստից և կշտամբանաց . Սր յառաջ քան
 զմեզ ինքնակալն էր՝ ասէ, դիւցազն հայր
 մեր՝ պատուեաց զքեզ մեծապէս շքով ե-
 պարքոսութե՝ որն հաւատարիմ՝ ի պաշտօն
 դիցն և ի հրամանս արքունի . մինչև գոգ-
 թագաւոր ազատ քան իշխանաւոր ոք ը իշ-
 խանութ՝ կացուցանել զքեզ ի վերակայութի
 ձին եգիպտացւոց . և ոչ փոխել ինչ կամէր
 զքեզ ի իշխանութե՝ այտի, այլ՝ կենօք չափ
 սահմանեաց կալ քեզ յայդոսիկ կողմանս՝
 առ ի յիւրմէ մարդասիրութե . և մեք զնոյն
 պահեցաք պատիւ, և եդեալ ևս էր ի մտի
 առաւելուլ քան զոր ունիսդ : Սայց այժմ
 քանզի ազդեղ և մեզ, և քննեցաք և ի վր
 հասաք, եթէ օտարացեալ էք ի կրօնից
 հայրենեաց, որով և զհակառակն ժպրհիս
 գործել ընծոց և ինքնակալաց, հրաման այս-
 պէս տուաք, զի կամ զառաջին զմեր օրէնս
 կալցիս՝ և յառաջին աշտիճան պատուոյդ
 վայելեացես, և կմ՝ ի բաց մերժեալ յաթո-
 ռոյ իշխանութեդ՝ յամ ընչից միանգամայն
 զրկեսցիս. եթէ և ապրանաց տեղի ունիցիս :
 Ս. ռեւ փիլիպպոսի զայսպիսի հրամանս պատ-
 ճա

Ճառեաց աւուրս քանի մի զհիւանդն լինել .
մինչև վաճառեաց դադտ զամ ճոխուիս իւր ,
և բաշխեաց աղքատաց ի ամ երկիրն եգիպտոսի . և ապա ինքնակամ հրաժարեալ յիշխանութեան Եպարքոսուն՝ ղեկոյց ինքնակալաց կարգել զայլ ոք՝ ի տեղի իւր . և ինքն մեկուսացաւ տամբ իւրով՝ ի տեղի մի՝ ուր հաւատացեալք առաւել կային արտաքոյ քաղաքին : Եւ զի էր նա այր զգօն և առաքինի վարուք , ջերմ յանգաշտութե և առատ բանիւ , ընտրեցին զնա յեպսութի՝ ի սահմանս վիճակին եգիպտացւոց . որով յճական առաջնորդութե վերառեալ եղև յեկեղեցական կարգ հովուի . և բազմօք սատար լինէր ժողովրդեանն նոյ , փայլեալ հաւատովք և բարի գործովք . մինչև առնել և սքանչելիս՝ ի վր հիւանդաց և այսահարաց անուամբ տն :

Յետ այսորիկ առաքեցաւ ի Թադրէն զօրագլուխ ոմն պերեննիոս անուն՝ ⁽¹⁰⁾ ի վերականգուի աղեքսանդրիոյ եգիպտացւոց , պատուէր առեալ սպանանելոյ զփիլիպպոս միայն՝ առանց վրդովելոյ զժողովուրդ երկրին , զի մի խռովութի մեծ լինիցի : Եւ նա եկեալ ի քաղաքն՝ պատուեցաւ ոմն զիշխան ի Թագաւորէ առաքեալ . և յետ աւուրց հնարս խորհեալ ի ծածուկ դաւել զկեանս փիլիպպոսի , յղեաց ի վր նորա զոմանս ի սպասաւորաց իւրոց ծպտեալ ի կերպարանս քրիստոնէից . որոց գուշակ եղեալ զտեղւոյն՝ մտին յեկեղեցին , ուր կայր փիլիպպոս :

պոս եմբսն 'ի սլաշտաման աղօթից . անդ հա-
րին և 'ի մահ վիրաւորեցին զնա 'ի մէջ տա-
ճարին . որ և երիս աւուրս կեցեալ յետ վե-
րացն՝ աւանդեաց զհողի իւր առ ԾԺ, վկայ-
ական պսակին արժանաւորելով, և հայրա-
պետականին, կացեալ յեմսուէ տարի մի,
և ամիսս երիս կամ չորս ⁽¹¹⁾ : Իսկ սքե կոյսն
եւգինէ թաղեաց զերջանիկ հայրն իւր 'ի
գերեզմանս տեղւոյն՝ զոր շինեալ էր կղո-
ղիա մայր նորա օտարանոց . որ և յոմանց
վանք և վկայարան կոչի, և յայլոց նոյն կար-
ծի ը վանաց նիտրիոյ՝ զոր շինեաց ասէն եւ-
գինէ ⁽¹²⁾ :

Եւ զկնի կատարման երանելւոյն փիլիպ-
պոսի՝ ոչ գոյր հանգիստ իւրայոցն յեգիպ-
տոս յերկիր օտար . վսյ յետ ժամանակի խոր-
հուրդ արարեչ դարձան 'ի հայրենի քաղաք
իւրեանց 'ի հռովմ՝ կղողիա և երկու որդիք
նորա սերգիոս և ապիտոն, հանդերձ եւգի-
նեաւ և երկու ներքինեօքն : Եւ թէպէտ
զառաջինն իբրեւ յանժանօթս լինէին, այլ
քանզի կային նց անդ ծանօթք և կարեւոր
բարեկամք 'ի մեծամեծացն հռովմայեցւոց,
սք ընկալան զնս սիրով . և առանց հարց-
փորձի զհաւատոց նց՝ ընտանուծի ցուցին
բազմօք . մինչև յառաջ ձգել զսերգիոս և
զապիտոն 'ի գործակալուի՝ իրացն արքունի
ը հայրենի պատուոյն . և տալ ապիտոնի
անուն հիւպատոսի՝ ցմբդեշխի, և զսերգիոս
անունեւ Լբեկարիոս ցմ փոխանորդ՝ յափրի-
կէ ⁽¹³⁾ :

Իսկ սքե կոյսն եւզինէ առանձնացել'ի տան
 հանդերձ մարքն եւ ներքինեօքն՝ փայլէր
 յառաքինի գործս իբրեւ կիրթ յամ ընթացս
 բարեպաշտուն եւ միակեցական վարուց կա-
 տարելուն . եւ սքանչելի օրինակաւ իւրով
 եւ նծիմաստ վարդապետութե հոգեշահ բա-
 նից ձգէր զբազումս յօրիորդացն հռովմայ
 'ի հաւատս քնի . յորս երևելի եղև բասիլա
 (կամ վասիլա , որ թարգմանի թագուհի)
 յազգականութե թագաւորի՝ կոյս իմաս-
 տուն եւ ուշիմ մտօք : Քանզի լուեալ սորա
 զբարի համբաւ եւզինեայ՝ եկն առ նա՝ի
 գիշերի . եւ տեղեկացեալ 'ի նմէ վս ճանա-
 պարհին ճշմարտութե՝ յարեցաւ 'ի նա , եւ
 կամեցաւ աշակերտիլ նմա . այլ զի երկնչէր
 կալ առ նմա եւ կամ յաճախել յերթեւեկս ,
 զի մի մատնեսցի , աղաչեաց զեւզինէ յղել
 առ ինքն զներքինիս իւր իբրեւ 'ի սպասաւո-
 րունի , ոպ զի առաւել ևս հրահանգեսցի նո-
 քօք 'ի կարգս քրիստոնէութե :

Եւ նա առաքեաց զպռօտոս եւ զյակինթոս
 նախ իբրեւ ընծայաբերս 'ի բնակունի բասի-
 լայի . զորս ընկալեալ նորա՝ կալաւ զկնի 'ի
 տան իւ անունամբ ծառայից , այլ պատուէր
 զնս առանձինն իբրեւ զառաքեալս քնի . եւ
 լուեալ 'ի նցէ ստեպ զբանս աւետարանա-
 կան վիպուե՝ զօրանայր 'ի հաւատս . մինչև
 հանդիպել հայրապետին՝ (որ յովանց կիպ-
 րիանոս եպս կոչի . եւ յայլոց կուռնելիոս քա-
 հանայապետ հռովմայ ,) 'ի տեղւոջ ուրեք
 աղատ յամբօխէ՝ առաւել ևս լուսաւորեցաւ

Վարդ և Վհայաբ" սքն
 'ի նմե, և ընկալաւ զմկրտութի սք աւազոս-
 նին: Ալ յետ հաստատելոյն 'ի հաւատա-
 քսի՝ աւխտ եղ. անձին իւրում պահել անա-
 ռատ մինչև ցմահ զկուտական զմարդարիտն,
 արհամարհեալ զկարգ Տի՛ յոր խորհէին
 մուծանել զնա մերձաւորք իւր. որոց խօսե-
 ցեալ էր զնա պոմպէոսի ումեմն երևելի ա-
 զատորդւոյ:

Ալ այնուհետև պէտպէս պատճառանօք
 ստեպ այց առնէին միմեանց յանքոյթ տե-
 ղիս երկօքին սք կուտանքն եւգինէ և բա-
 սիլա, և քաջալերեալ յորդորէին զմիմեանս
 'ի կամս նոյ 'ի բարին՝ 'ի հաճոյն և 'ի կատա-
 րեալն: Ալ եղև տեսանել սքն եւգինեայ
 'ի տեսլեան երազոյ զմարտիրոսութի բասի-
 լայ կուսին. և բասիլա ետես այր մի լուսա-
 ւոր՝ բերեալ եւգինեայ զերիս պտակս. մին
 զճգնուէն յողեքսանդրիա, և միւսն զմար-
 տիրոսուէն 'ի հռովմ. և զերրօրդն մ'ս մա-
 քուր կուսուէն. և ասացեալ միմեանց՝ զոր
 տեսինն, ուրախ եղեն 'ի նոր:

Իսկ ոմն յաղախնայցն բասիլայ երթել մատ-
 նեաց զնա իշխանին պոմպէի՝ խօսեցելոյն ը
 բասիլա, թէ տիկինն իմ հրապուրել յեւ-
 գինեայ՝ ոյլ ոչ կամի ամուսնանալ ը քեզ:
 Ալ պոմպէոս⁽¹⁷⁾ բազումս աշխատ եղև ան-
 ձամբ և 'ի ձեռն պատգամաւորութի փոխել
 զմիտս կուսին. և ինչ ոչ օգտեցաւ. մ'ոյ
 զնաց ամբաստան եղև առ թագաւորն զեւ-
 գինեայ, թէ զամ ոք հրապուրէ դառնալ
 յանձն իւր, և ոչ տայ թոյլ կնոջ մերձաւո-
 ըիլ

ըիլ լէ առն . և եթէ արդելցին մարդիկ յա-
մուսնանալոյ՝ որպէս առէ թգրուիս հռով-
մայեցւոց , և զիարդ յաղթեմք թշնամեաց
օտարածնաց : Յայնժամ զայրացել թգրն՝
հրամայեաց պոմպէի , զի թէ ոչ հաւանեա
ցի բասիլա՝ մահու սպանջիր առէ զնա՝ ի ձեռն
դատաւորին . նոյնպէս և զեւդինէն զայն ես
տաց կորուսանել իրաւամբք : Երթել պոմ-
պէի՝ միւսանգամ փորձեաց ի ձեռն պառա-
ւանց և վհկաց գողանալ զմիտս բասիլայի ,
և ոչ կարաց հաւանեցուցանել զնա . վնջ
յետ բազում ողորանաց և սպառնալեաց՝
հատին զգլուխ նր սրով . և նա այնպէս կա-
տարի ի քս :

Յետ այսորիկ հրաման ետ կայսրն , զի դա-
տաւոր քաղաքին՝ նիկեոսիոս կմ անիկտոս ա-
նուն փորձեացէ տանջանօք և մահուամբ զեւ-
դինէ և զգործակիցս նր . և դատաւորն ետ
ունել զեւդինէ հանդերձ ներքինեօքն , և
տանել ի տաճար կռոցն՝ զի երկիրազցեն
և զոհեցեն : Իսկ սքցն մտեալ անդր՝ չա-
ռին յանձն երկիր պաղանել կռոց . այլ մա-
նաւանդ աղօթեցին առ քս , և նոյնժամայն
բազինքն նմ անկեալ կործանեցան :

Ինդ որ բարկացեալ անօրինացն՝ հատին
զգլուխս երկուց ներքինեացն զպռոտոսի և
զյակինթոսի : Եւ ի սրբուհւոյ կուսին եւ-
դինեայ յոտոն կապեցին վէմ մի մեծ , և ըն-
կեցին ի գետն տիբերիս . և ահա անդէն
արձակեցան կապանք , և լուծաւ վէմն և էջ
ի խորոն . իսկ աղախինն քսի զնայր ի վր
ջրոյն

Ջրոյն որպէս ի ցամաքի, մինչև ել ի ցամաք
անդր • յայնժամ սքանչացեալ ոմանց ի տե-
սողացն՝ փառս ետուն այ • մինչև անարդեւ
նց զկուռս իւրեանց և զկռապաշտս, և հա-
ւատալ ի քն՝ զոր եւդինէն պաշտէր :

Ապա հրաման ետ դատաւորն, և ջեռուցին
սաստիկ զբաղանիսն, (որ յոմանց սեւերի-
նեան կոչի,) և արկին անդ զեւդինէ • և այն
պէս ցրտացաւ բաղանիսն, մինչ զի այլ ոչ
կարէին ջեռուցանել • և անարատ ել անտի
ևս եւդինէ • զորմէ կէսքն ասէին մոգ և կա-
խարդ լինել, և այլք գովէին զհաւատս կու-
սին ⁽¹⁵⁾ :

Վժռւարեալ դատաւորին ետ արկանել զեւ-
դինէ ի բանտ խաւարչտին, զի կացցէ անդ
անսոճաղ և անլոյս : Աւ ահա լոյս մեծ ծա-
ղեաց ի բանտին, և երևեցաւ անդ փրկիչն՝
ունելով ի ձեռին հաց սպիտակիբրև զձիւն,
և անասելի ըստ համոյն քաղցրութ • և ասէ
ցկոյսն • ան եւդինէ կերակուր ի ձեռաց ի
մոց • զի ես եմ փրկիչ քո, զոր ի բոլոր սրտէ
և յամ անձնէ սիրեցեր • և ես զքեզ սիրե-
ցի • և ահա ոչ անցցեն աւուրք բազումք,
զի ընկալայց զքեզ յիմ արքունիս՝ որ ի յեր-
կինս • և զայս ասացեալ՝ եղև աներևոյթ :
Աւ եղև յետ կալոյ երանուհոյն եւդի-
նեայ ի բանտի զաւուրս տասն կմհնգետա-
սան ⁽¹⁶⁾, առաքեաց դատաւորն դահիճ, և
ետ զլիսատել զնա անդ՝ զճգնազգեսց նա-
հատակն և զանարատ հարսն հողւոյն սթյ :
() որոյ զպատուական մարմինն առել հաւա-

տալեւոյ՝ տարան ամփոփեցին պատուով ի
լատինայ ճանապարհին արտաքոյ քաղաքին
հռովմայ ի սեպհական կալուածս նր. ուր
և զբազմաց ի սրց զնշխարս ժողովեալ էր
նր անդր :

Իսկ մայր նր կղողիա գայր և լայր ստեպ
ի վր հողոյ ցանկալի զաւակին իւրոյ եւզի
նեայ՝ անմխիթար ողբովք : Եւ երեւցաւ
նմ ի գիշերի միում յանուրջս դուստրն իւր՝
հանդերձ լուսաղարդ դասուք սք կուսա-
նաց, և ասէ. ողջոյն քեզ մայր իմ կղողիա.
զի՞ լաս մայր իմ, ուր պարտ էր քեզ ուրախ
լինել լիս իմ. զի և զիս դասեցոյց ան ը սքս՝
զորս տեսանես սքանչելի փառօք. և հայրն
իմ փիլիպպոս՝ դասեցաւ ի կարգս սք քահա-
նայապետիցն : Եւ արդ ուրախ լեր, զի և
զքեզ մուծցէ նորն մեր յուրախութի իւր յա-
ւուր կիւրակէի : Սատուէ՛ր տուր որդւոց քոց՝
եղբարց իմոց, զի պահեցեն ուղիղ զդրոշմ
սք խաչին. որ և նք արժանի լիցին այսմ
ցանկալի և անանց կենացս :

Իբրեւ զայս ասաց՝ անհետ եղև յաչաց մօրն.
այլ ի մեկնիլ նր լսէր կղողիա զձայն երկ-
նաւոր զոնարթնոց՝ որք փառաբանէին զանձ :
Հայնժամ զարթուցեալ ի խնդուէն՝ փառս
ետ այ, և ասաց զտեսիլն՝ որդւոց իւրոց և
որոց էինն ի տան : Եւ յաւուր կիւրակէի ի
ժամ սք պատարագին՝ մինչդեռ աղօթէր
կղողիա ջերմ արտասուօք, աւանդեաց զհո-
գին իւր առ ան, լի աւուրբք և արդեամբք :
Սոյնպէս և երկու եղբարք եւզինեայ սեր-
գիոս

գիտս և ապիտոն՝ թէպէտև յերկրի բնա-
կէին , այլ քաղաքավարութի նոյն յերկինս եր,
անարատ վարութ առաքինութի իբրև լուսա-
ւորս փայլեալ յճի . քանզի հաստատեալք
'ի սէրն նոյն՝ մնացին անփորձ 'ի չարէն ցօր
վախճանի իւրեանց . և սրբութիւն փոխեցան
առ նոր , և հասին առ ծնողս և առ քոյր իւ-
րեանց յերանութի արդարոց ⁽¹⁷⁾ : Սիճակ բա-
րեվիճակ , և նախանձե լի նամ առաքինեաց՝
մանաւանդ յճական կարգէ . զի տակաւք
եղեն՝ որք զայսօրինակ հանդիսացան և ե-
րանեցան նամ տամբք հանդերձ . հայր և
մայր և զաւակք և ընտանիք . որոց գլուխ ճա-
նաչի իրաւամբք սք կոյսն եւզինէ՝ նախա-
շաւիղ նամ բարեաց տան հօր իւրոյ . վնջ և
ք եւզինեայ եղեն տօնելի 'ի մեծամեծաց
մինչև 'ի փոքունս նոյն ⁽¹⁸⁾ , ամենազօր շնոր-
հօք նոն և փրկչին բոլորեցունց . որում վայե-
լէ փառք և պատիւ յաւիտեանս . ամէն :

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ :

(1) Սի և նոյն վարք և վկայարանութի է՝ ոչ միայն ին-
դոյացուէ , այլև ին նամ գլխաւոր հանգամանաց , ուրեք
ուրեք և ին եղերաց , եթէ 'ի զանազան յայսմաւորս
հայոց , և եթէ 'ի բազմազան վկայագիրս յունաց և լա-
տինացւոց և այլ նամ աղագաց . մինչ զի ոչինչ տանի երկ-
բայութի՝ հրաշալի պատմութիւն : Զոր և հռոստէտ
յոնեան դնէ ճոխագոյն 'ի վարս հարանց . 'ի գլ. Թ . 'ի կար-
գի հին և վաւերական պատմութեց ճգնաւորաց՝ գրեւոց
'ի սքն հերոնիմոսէ և 'ի նմանեաց նր . և ասէ՝ թէ ոչ
մանք ընծայեն զթարգմանութի վարուցս՝ հռուփինոսի .
և

և չէ՛ իսկ ասէ՛ օտար յոճոյ նր : Նշանակէ և զհին հեղինակս՝ որք յիշեն զայս վարս եւգենիայ կուսի . որպէս աղկիմոս աւիտոս, և փորտունատոս, և անդելմոս : Ակայէ այսմ և բաբեպրոք բոլանդեան սրադրիչ դաւաւոր՝ յասելն ՚ի մայիսի : 20. երես . 634. (՚ի խօսելն զբասիլայ կուսէն զաշակերտէ եւգենիայ) : * Այն , գործք (ասէ , ցի վարք և վկայաբանութի եւգենիայ , և որոց ընդ նմա) են յիրաւի հնագոյն յոյժ . քանզի , աղկիմոս աւիտոս եւդկա վեննայու , որ գահագլուխ , նստաւ ՚ի ժողովն եպայոնիոյ ՚ի գաղղիա՝ յամիւն . 517 . ՚ի գիրսն՝ զոր գրեաց ՚ի գովեստ կուսութե առ քոյր , իւր փոսկինա , առաջի աչաց ունէր զայն վարս . զոր , և արժանի համարեցաւ յոտանաւոր աաղաչափութե , վերածել : տուն . շէն . մինչև ՚ի ոժղ || : Սոյնպէս և ՚ի մէջ յունաց պանծալի ընծայեցոյց զայն (ասէ) մեատափրասատէս . ևն : Բայց տես , զոր անվայել իմաստուն իւրում ՚ի վր բերէ յանդգնաբար . * Այլ սակայն որ , չափ և հաճոյական ընծայեցան երբեմն այն վարք , այժմ եթէ ՚ի փորձաբար պատմական քննութե ընդ , հարցին , ոչ ոսկի , այլ կեղտ մետաղաց գտանիցին || : Բաբէ բաբեպրոք . բարւոք ընթանայիր , ո՛ր կատեցոյց զքեզ ճշմարտութեն հաւանել . եթէ իմաստուն ոսկերիչ էիր , պարտ էր քեզ զմետաղսն քաջ ճանաչել , զբաւել զոսկին , և զայն առնուլ , և փայլուն գործել . զի ոչ այնչափ ՚ի մետաղս փայլէ ոսկին՝ ոպ ՚ի ձեռս ոսկերչաց . բայց քո թողեալ զոսկերչութի՝ որ գիտէ զոսկի տժգոյն կարծեցեալ պայծառ . փայլեցուցանել , ցուցանես զանձն մետաղահայն անգէտ ընտրութե կեղտոյ և ոսկւոյ : Ապա թէ ոչ՝ այդ քո ապարանութի (մի ծանր թոճեացի քեզ՝ զի զքո ոճս քեզ վաճառեմ ,) անբերելի է և սթյն եւգենիայ . զի թէ գատաւորն զգլուխ նորահատեալ՝ պսակաց արար արժանի , դու զպսակ վկայութե նորա կապտես կամ անարդես . և կամ ՚ի կարգս հալածչաց անցեալ՝ զձեռս և զոտս սթյն քանցես : մինչ զի և ՚ի քէն անբարի օրինակ առեալ՝ ընդ մէջ գլխովին կտրէ գործակիցն քո պեռիէր ՚ի ց . հատ . սեպտ . ՚ի վարս երկուց ներքինեացն եւգենիայ , ստել կամելով զճշմարտունի պատմութե . և վկայ զո՛ր այլ կոչէ , բայց զի ասէ , * զընթերցողն առաքեմք առ բաբեպրոք || : Այլ տեսցուք անաչսռ , թէ զի՛նչ է՝ որ ընտրուցանէ զսոսա և զնմանիս սոցա :

Նախ՝ պատճառեն զգոյացուի պատմութե լինել իբր հո

հոգեւոր խաղ • որ լատինէրէն ասի բիւ տուամա : * Ա
 « բեկեւան և արեւմտեան եկեղեցեաց (ասէ բարեպաշտ)
 « միօրինակ ընտելացաւ այն վարք • իբր այն թէ զար
 « մանալի յեղափոխուի գիպուածոց տխորժելի հեշ
 « քուի ընծայիցեն ընթերցողաց և ըսողաց , և ոչ սա
 « կաւ նորաստ լինիցի 'ի գովուի քրիստոնէական առա
 « քինուէ , և մանաւանդ կուսական մաքրուէ ॥ : Ավ
 մտացի . որ առաւել ուսար այգակս գեղեցիկ հակաա
 բանել • եթէ յօրինողքն յայսպիսի միտս բարիս վարե
 ցան , զիարդ ոչինչ ազգեցին 'իքեզ • գուցէ քանզի խմա
 տուն ես , և ոչ խարիս • ուրեմն անխմատ գտան իմ ա
 բեկեւան և արեւմտեան եկեղեցիք , և խաբեցան 'ի սկզբա
 նէ և այսր • և քո զի՛նչ միտք են յեպերել զայդ նշանա
 թի • նորոյ ճշմարտուէ իցէ գտակ լինել 'սուտ ցա
 ցանել զեկեղեցին և զեկեղեցական աւանդս միանգա
 մայն : Չի թէպէտ եկեղեցին ոչ դնէ զհիմն իւր 'ի վի
 մարդկային պատմութեց , բայց յընդունելն զնոսին՝ ոչ
 սակաւ ամրանայ և ըստ քեզ 'ի քրիստոնէական սուրբի
 նուէ : Թող զի եւգինէ տօնելի է եկեղեցւոյ՝ ոչ ըստ
 որում սովորական վկայուհի ոք , այլ ըն որում այսպի
 սի վարուք փայլեալ և վկայեալ • ապա թէ ոչ՝ չիք ա
 ռանձին պատճառ տօնելոյ զեւգինէ ամենայն տամբ
 հանգերձ • ոչ ծնողքն ունին զայլ գործ արժանի տօնե
 լոյ • և ոչ եղբարքն և ոչ ներքինիքն , բայց յայնմանէ՝ որ
 փակի յայս անհատ պատմուէ • մինչ զի անդոսնել ըզ
 գոյացութի պատմուէս (զորոյ զնմանն է տեսանել և
 յայլ քանի մի սքս 'ի վարս հարանց , ևն է ևս առաւել
 առ բողանդեանս • 'ի յունվարի • 24 • զորմէ զկնի •) է
 անդոսնել կամ զսքս , կմ զեկեղեցին՝ որ տօնէ զնոսա :
 Այլ չի արժան յերկար գիմախօսել անպատճառ թըշ
 նամանագրաց • եկեցո՛ւք 'ի կարծեցել պատճառսն :
 Երկրորդ՝ պատճառեն զպատահմունս պատմուէս ան
 հաւասար լինել ըն թմկադրութի • * Ընդ արտաքին և
 « ըն եկեղեցական պատմուէս այնց ժամանակաց (այս
 « պէս բովանդակէ պեռիէր զերկարաբանուիս բաբե
 « պրոքայ ,) կամ յոյժ գծուարաւ , և կմ ոչ իճիք օրի
 « նակաւ կարեն միաբանիլ • ցր լինել վանորէից միան
 « ձանց յեգիպտոս , եպտութի փիլիպպոսի յաղեքսան
 « գրիա , քաղաքապետուի նիկեաիոսի կմ ըն այլոց ա
 « նիկտոսի 'ի հաովմ • մկրտուին բասիլայի 'ի կուսնե
 « լեայ կամ 'ի սովաերայ քհնյապետէ ॥ : Այս զէնք
 են , որք ոչինչ մեզ ստնանեն • զայդպիսի անմիաբանու
 թիս

Թիս նովին իսկ լուծանեմք, զի ոչ միաբանին վկայա-
դիրք յայդոսիկ անուանու կամ 'ի պարագայս, ոնդ միա-
բան են 'ի պատմութե :

Ապա ասելի է. սակաւք 'ի վկայարանից են՝ որք ցու-
ցանիցեն աստանոր, Թէ վանորայք շատ կային յայնժմ
յեզիպոսոս. բայց և ոչ մին ուրանայ գոնէ զմին ուր կրօ-
նաւորեցաւ եւգինէ. զոր և քաջայայտմար հանգամանօք
լը վիճակի Ժմկին այսպէս ստորագրէ մը իէլն մեր 'ի
յայտմաւորս իւր (միաձայն ամիւ Ը Հ = Յ) այսպիսի .
* Վանք մի էր արտաքոյ քաղաքին՝ յորում ժողովէին
" բազմութի քրիստոնէից վն հալածանացն 'ի կռապաշ-
տից || : Եւթէ զայս ձե բանից գտանէին բարեպրօք
և պեռիէր, այլազդ խօսէին յայնժամ. և ոչ դիմախօ-
սէին նաւ վն միւս ևս փոքրիկ վանայ՝ զոր շինեաց նա
ինքն եւգինէ յօտարանոցի անդ շինելոյ 'ի մօրէ իւրմէ .
և զայս ևս յիշէ տէր իէլն այսպիսի . * Թաղեցին զնա (Ի
" զփիլիպպոս) 'ի վանան՝ զոր շինեաց դուստր իւր եւ-

գինեա || :

Եւթէ 'ի կարգս պատրիարգաց աղեքսանդրիոյ չղատանէն
խուղարկութե զփիլիպպոսդ անուն յայնժմ գորու, մեք
ոչինչ զարմանամք հանգոյն այլոց . նախ՝ զի բանք վկա-
յագրաց, և մանաւանդ մերոցն՝ գիւրաւ մարթին յա-
նորոշ միտս վերածիլ վն միոյ յեմքօտանայ վիճակին
եզիպոսոսի . մինչ զի և օրք աղեքսանդրիոյ եմքս ասեն,
զաղեքսանդրիայն իբրեւ գլուխ եզիպոսոսի գիտելով՝ 'ի
վիճակէ եզիպոսոսի կամին ասել : Երկրորդ՝ հաւանա-
կան ևս է, Թէ փիլիպպոս ետարքոս կամ 'ի մկրտիլն և
կմ յեմքսանալն՝ զայլ անուն ընկալեալ իցէ . և վն այն
ոչ է մարթ գտանել 'ի կարգս պատրիարգաց առաջին
անունմբն : Ա՛չ գիտեմ, զի՞նչ ունին ասել քննիչք ընդ
դէմ բացարձակ բանիս մը իէլն . * փիլիպպոս հայրն իւր
" (Իմ եւգինեայ) եղև եմկս քրիստոնէից || : Օգտէ և
բանն սկերոսի աշխոմեցւոյ և արեւելեան Ժմկագրութե,
Թէ յետ յուլիանոսի պատրիարգին աղեքս" , որ մեռաւ
'ի տասներորդ ամի կոմոգոս կայսեր՝ յամի տեառն 189 .
յայնժմ հետէ եմքսն աղեքսանդրիոյ 'ի բաց մեկնեալ էր
'ի քաղաքէն՝ վն հալածանայ սկերոսի կայսեր և յաջոր-

դաց նորա :

Սոյնպէս օչինչ է առարկուածն յանունէ քահանայա-
պետին հռովմայ, զոր հնրկօրէն լստին վկայագիրք յե-
տինք՝ է զի կուռնելիոս և է զի սովատրոս պապ կոչեն,
յարմարել կամելով Ժմկի քահանայապետաց, ուր մե-

տափրատաէս ասէ, * կուռնեղիոս՝ մեծ աստղ 'ի մէջ
 ,, ետնաց || • զձ ոք և կամիս իմա՛յերևելի ետնաց գտե-
 լոց 'ի հռովմայնոսիկ դարս հնութէ : Չի՛նչ ասա՛ ե-
 թէ լը Հ. ընթերցցուք • * գնացեալ առ ետնան կիպրիա,
 ,, նոս || • կարծեմ թէ լը այս տարբերութի առաւել հա-

ճեացին քննիչք • թէ կամին՝ և յափրիկէ գիցեն :
 Իսկ ընդ զանազանեալ անուն քաղաքապետին հռովմայ
 վարանիլ ծանծաղմառութի է • զի որչափ և պարծեացին
 քննիչք իրագէտ լինել կարգի և անունանց քաղաքա-
 պետաց կմ գատաւորաց հռովմայ, բազմօք սխալեն • զի
 բազմանուն էին հռովմայեցիք, և գատաւորք տանջիչք
 քրիստոնէից բազումք կարէին լինել : Մի միայն կա-
 ընոր խնդրելին վն մեր՝ էր անուն կայսեր • զորմէ տես-
 ցուք արդ :

Անուն կայսեր՝ որ առաքեաց զփիլիպպոս եպարքոս
 յեգիպտոս, հնրկօրէն 'ի յն • և 'ի լտ • վկայաբանութիս
 միօրինակ դնի կոմոդոս • (որ նստաւ յամի տն • 180 •)
 նոյնպէս դնի և առ հայս • զի թէպէտ 'ի սովորական
 օրինակս Հ. գրեալ կայ, * 'ի թմբուռն ինքնակալին նի,
 ,, կոմիդեայ || • բայց պարտ է ուղղագրել ընթերցունածոյ
 տր իէլի • որ ունի այսպի • * 'ի Ժմկս ամբարիշտ արքային
 ,, կոմիդեայ || : Իսկ անուն յաջորդին՝ որ ընկէց զփիլիս-
 պոս յեպարքոսութէ, և ետ նահատակել, ոչ յիշի 'ի յն •
 և 'ի հյ • այլ լատինք՝ են որ սևերոս, կմ անտոնինոս
 դնեն (զի ոք նստան յետ պերտինաքսի, և տիտիոսի՝
 քանի մի ամսօք յաջորդելոցն զկնի կոմոդոսի) • և են
 որ վոլուսիանոս և գաղոս, կմ վաղերիանոս և գաղիե-
 նոս դնեն, ոչ յայն հայեցեալ՝ թէ ոք յոյժ 'ի վայր մնան
 լը Ժմկին • (զի նստան յամի • 251 • և 260 •) այլ զի յար-
 մարեացեն Ժմկի կուռնեղիոսի հռովմայ հայրապետին
 (նստելոյ յամի • 250 •), միանգամայն և պահեացեն և
 զանունն կայսեր՝ առ որով յետ Ժմկաց նահատակեցաւ
 եւգինէ • քանզի զսա նաև մետափրաստէս և Հ. գաղե-
 նոս կամ գալինոս կոչեն :

Արդ ո՞ ոչ ասիցէ, թէ ընդ վայր է 'ի պատճառս ան-
 ունացս՝ որք լը իմիք որոշ են, և լը իմիք անորոշ, իս-
 թարեւ զվկայաբանութիւն, և անստոյգ մակաբերութիւնք
 չափ դնել ամաց փիլիպպոսի և եւգինեայ, (որպէս
 և արարին ոմանք 'ի նոցունց իսկ խուզարկունաց,) և
 ոչ հաւանելով իւրեանց իսկ բանից՝ քարկոծել զվկա-
 յաբանս, չասացից՝ թէ և զվկայս : Որ ոք կամի, զմին
 յանունաց կայսերաց յիշատակելոց կալցի հաստատուն •

և թո՛ւ արմարեւ ընթացի՝ յարմարելով եթէ հնար է տիրա-
պէս յարմարել զխառնակ անուանա կայսերաց դարուցն
այնոցիկ . յորս (թող զբռնաւորս կայսր անուամբ ինք-
նացեալս) իւրաքանչիւրն կրէր զերիս և զչորս, ևս և
զհինգ և զվեց անուանս և մահանուանս և մահակոչու-
թիս . զի Առեկիոս աւրեղիոս կոմոգոս . Մարկոս տի-
տիոս սկերոս յուլիանոս . Մարկոս աւրեղիոս պապսիա-
նոս անտոնինոս կարակաղղա . Մարկոս աւրեղիոս ան-
տոնինոս պապսիանոս վարիոս հեղիոգաբաղոս . ևն : Եւ
երբ էր ուսանել վկայաբանից զամ զխառնաբնոցոր ան-
ուանսսց, և անվրէպ նշանակել . և զիարդ չիցէ յան-
դգնուի վն նիւթական սխալագրուէց անուանց՝ ևս և
վն անատուգուծե օտարոտի անուանց ոմանց զըստու-
գուի բամբասել վկայաբանուէ : Այսոքիկ այսքան . ե-
թէ կայ և ինչ ինչ մանր զննելի, յիշեացուք՝ ի կարգիս :
(2) Առ ինչ արդեօք, զոր յոյնք տօնեն ի դեկտ . 24 .
(ք զեւգինէ կոյս և զորս ընդ նմա,) և լատինք միով
աւուրք զկնի՝ ի դեկտ . 25 . (զեւգինէ առանձին . թող
զի զփիլիսոպոս յիշատակեն ի սեպտ . 13 . և զերկուսներ
քինիսն ի սեպտ . 11 . ուղ թէ այսպէս զանազանելի ի-
ցեն աւուրք կատարման նոցա,) մեք ի միջոցս ապայից
վերածեմք : Ի իւրին էր ասել թէ որովհետեւ ի յուն-
վարի 21 . գնի ի Հ . վարք եւգինեայ ամ տամբ հան-
դերձ, կարի ի դէպ էր անցուցանել զտօն յիշատակի
նց ի միջոց ապայից, որ է միջոց յունվարի և յիւնիս-
րի : Բայց թող զի յառաջ է կարդագրուի տօնացուցի
քան զյայտմաւորաց յետոյ յօրինելոց, թէ և գիցուք՝
թէ տօնացոյցն կախել է ցտատմուէ սբց, (որ է ստոյգ,)
մնայ ինգիր՝ թէ ուստի՞ եղև հին վկայաբանից մերոց
կմ առաջին յօրինողաց զյայտմաւորս՝ գնել զեւգինէ
ի յունվարի . 21 . (ուղ է յամ հին և նոր օրինակս,)
կմ ի յունվարի . 16 . ուղ գնեն Հ = Յ . և ար իէլ :
Մեք ի հետաքննուէ իրացս՝ պատճառ մի գտաք զար-
մանալի . զոր այլով մասամբ պարտ էր յիշատակել բոլ-
լանդեանց, բայց չէ՛ անցեալ ընդ միտս նց . (ապաթէ
ոչ՝ զէն արդեօք լինէր բաբեպրոքայ աստանօր ըդէմ
մեր :) Գտաք ասեմ, զի առ յոյնս կայ և այլ կոյս սըր-
բուհի՝ ոչ սակաւ պարագայիւք նմանաւոր վարուց եւ-
գինեայ, եւս երիա քսենէ կոչեցել, և ի հինգերորդ դա-
րու կարծեցեալ . որոյ տօնն կատարի առ նս ի յուն-
վարի . 24 . (թող և զայլ վկայուհի քսենէ ի 18 . յուն-
վարի հարևանցի յիշատակեալ .) զոր ոչն գտանեսս առ

հայս • բայց կայ 'ի Հ = Յ, ք 'ի հայերէն ձեռագիր յայտ
մաւուրս թ յունական կարգաւորուէ • և այն եղեալ
'ի յունվարի • 27 • բանիւքս այսոքիւք • * Յայսմաւուր
վարք աղախնոյն քնի եւսերեայ :

„ Սա էր 'ի հռոմ քաղաքի դուստր մեծատան իշխանի
„ քրիստոնէի • կամեցաւ տալ զնա առն , և նա յանձն
„ ոչ առ • ասէր ցհայր իւր • ես քնի կամիմ հարանա
„ նալ, զկուսուծիս իմ ոչ տաց յապականուի • և հայրն
„ ոչ անտայր նմա • քանզի այլ զաւակ ոչ ունէր : Եւ
„ յորժամ ետես եւսերիա զբաղեալ զհայրն 'ի գործ
„ հարսանեաց , 'ի գիշերի առեալ երկու աղախին հա
„ մախորհ իւր՝ զդեցան առն զդեստ • ելին գաղտ 'ի տա
„ նէն , և գնացին 'ի ծովեղերն՝ դտին նաւ պատրաստել •
„ գնացին յաղեքսանգրիա • և անտի 'ի կոոն կղզին • բնա
„ կեցան անդ • դարձեալ զգեցաւ զգեստ կանացի , և
„ անուանեաց զինքն կսենի , որ թարգմանի 'ի հայ լե
„ զու՝ օտար : Եւ մեծ ճգնուք կացեալ սակաւ ժամա
„ նակս 'ի կղզոջն՝ հանգիպեցաւ կրօնաւոր ծերոյ մի •
„ գնաց զկնի նր 'ի քղքն սառիւնայ (թ այլոց՝ միլասայ ,
„ որ 'ի կարիա) , արդեւաւ 'ի խցի • և յերկու և յերեք
„ աւուրս և 'ի շաբաթուն միայն ճաշակէր • և ոչ բան
„ ջար և ոչ ունդ և ոչ միրդ և ոչ ձէթ և դինի , և ոչ
„ այլ ինչ՝ որ ընդ հուր անցանէր • բայց սակաւ հաց
„ յարտասուս թացեալ ճաշակէր • և յերեկորեայ համ
„ բարձեալ զձեռս յերկինս՝ մինչև յառաւօտն տքնուք
„ և արտասուօք զաղօթս իւր կատարէր • և ապա սա
„ կաւիկ մի 'ի վր մերկ ծնգացն կանգնեալ ննջէր : Այլ
„ զճգնուի վարուց նր ընդ գրով ոչ կարեմք արկանել ,
„ միով խորգով զոր 'ի կոոն կղզոջն զգեցաւ մինչև 'ի
„ ծունգան , և այն առանց թեզանի , գլխիբաց՝ բոկ 'ի
„ ձմերանի և յամարանի : Եւ 'ի ժամ հանգստեան իւ
„ րոյ տարածեալ զձեռս իւր 'ի յերկինս • և լոյս մեծ
„ ծագեաց 'ի խցին • և ընթացել դտին զերանելին կը
„ սենին հանգուցել 'ի դեկտեմբերի ժէ • (թ այլոց •
„ 'ի յունվարի • իդ •) և այլ մեծ սքանչելիս արար ԹԺ
„ 'ի պատիւ հանգստեան նր , պսակ աստեղեայ , և 'ի
„ միջին խաչ իջեալ յերկնից 'ի վր գադաղացն • և ոչ
„ վերացաւ , մինչև եդին զնա 'ի տապան || :

Արդ թէպէտև թ ինքեան ԹԺԹ տարբեր է գոյացուի
պատմուէս 'ի վարուց սբյն եւգինեայ կուսի և վկայուհ
ւոյն , բայց միտ գիր՝ զի նման գտանին այս ինչ պարա
գայք • քանզի և եւսերիա կոյսն (հանգոյն եւգինեայ)
ասի

ասի լինել՝ Թ . հռովմայեցի ծննդեամբ : Բ . գուռոր
մեծատան իշխանի : Դ . 'ի կամիլ հօր նր ամուսնացու-
ցանել զնա՝ փախեալ : Դ . յաղեքսանդրիա եկն զառա-
ջինն : Ե . երկու գործակիցք էին նր՝ աղախինք (Թէ-
պէտ եւ ոչ ներքինիք) : Զ . զգեցաւ առն զգեստ : Է .
գարձեալ զգեցաւ զգեստ կանացի : Ը . եւ եղև ճգնա-
ւոր : Թ . գնաց զհետ կրօնաւոր ծերոյ միոյ :
Սակաւ եւ Թեթև են լը իս այս պարագայք՝ նմանաւոր
երևեալք . բայց տես գու ինձ՝ զի Թէ՝ 'ի համառօտութե-
աստ ինն պարագայք նման նշմարին , 'ի լիակատարն՝
իբր եօթն եւս այլ բազմանալ երևին . քանզի տեսանեմք
առ յովհաննու բողանդայ 'ի յունվ . 24 . (այն է՝ Բ .
հատ . յունվ . երես . 598 = 602 .) զընդարձակ վարս
սորին եւսեբեայ կուսի՝ քսենի կօչեցելոյ . իբրև 'ի ժա-
մանակակից մարդոյ գրեալ , եւ 'ի ոյն մատենից 'ի լատին
յեղեալ 'ի ձեռն բողանդայ . եւ ահա անդ բաց 'ի նա-
խանշանակել պարագայից յարևման նշանակելոց ճոխա-
գոյն ոճով , գտանես եւ զայսոսիկ ըստ իմիք նման (վա-
րուցն եւգիմեայ) . Ի՞նչ . 'ի ճպհի փախստեան ասէ
եւսեբիա ցերկոսին նաժիշտս գործակիցս իւր . * դուք
,, ինձ այսուհետև քորք եւ տեարք լինիջիք . ես ձեզ՝ ցոր-
,, չափ կեցից , սպասաւորեցից || : Ժ . երեքեան եւս
խնդրէին յայ՝ յօտար երկրի անդ , Թէ * առաքեալ առ
,, մեզ մարդ զուք քեզ հաճոյական , որով մարթասցուք եւ
,, մեք խոնարհքս փրկիլ || . եւ ահա տեսին զի դայր * Ծե-
,, բունի պատկառելի՝ 'ի ձև կրօնաւորի || , պօղոս ա-
նուն : ԺԲ . եհարց նա զեւսեբիա եւ զընկերս նր . * ուս-
տի՞ էք || . եւ այլն : ԺԳ . եւ եւսեբիա եհարց զնա . * ա-
,, զաչեմ (ասէ) զքո սրբուհի . զի՞նչ պաշտօն է քո . քան-
,, զի Թոմի ինձ տեսանել 'ի քեզ զեմպական կերպարանս
,, եւ զձե || . եւ նա ասաց . * քահանայ եմ Թյ , եւ վերա-
,, կացու սակաւ եղբարց վանաց փառաւորեալ առա-
,, քելոյն սբյն անդրէի || . որ եւ յետոյ եմպ եղև (ասէ
վկայաբանն) զկնի մահոճան կիւրղոսի յաջորդին եփրե-
մի առն սբյ տօնելու : ԺԴ . ասաց ծերօնին . * եւ ես
,, պանդուխտ եմ , եւ ոչ կարեմ առնել ինչ ձեզ 'ի տեղ-
,, ւոջս յայսմիկ || : ԺԵ . եւսեբիա արար իւր վանս * 'ի
,, տեղի մի հեռագոյն յամբոխէ || . եւ պօղոս յետ եմպուեն
իւրոյ՝ արար զնա սարկաւագուհի : եւ ոչ ոք գիտաց՝
* ուստի՞ էր սբ կոյսն այն , կամ վն էր ելեալ իցէ 'ի
,, հայրենեաց , կմ՝ զի՞նչ անուն է նորա , այլ ասէր Թմցն
,, զանուն իւր յառուկ քսենի , Ի՞նչ օտար (կմ պանդուխտ)

„ գող || : Ժող. եւսեբիա կրկին և կրկին յիշէ զսքն թեկ
 զի աշակերտեալ սքն պողոսի, և լը նմին զանձն աշա-
 կերտել կամի ծերունւոյն. ևն : Արդ այս ամ պարա-
 գայք տան մեզ երեք ինչ իմաստասիրել. նախ՝ թէ հին
 վկայագիրք մեր, լը որս և մոր իէլ, ոմ և թարգմանիչն
 կմ հեղինակն Հ = Յ, յերեսաց այսպիսի նմանութեց
 վարուց սքն եւգինեայ և սքն եւսեբեայ՝ չփոթեալ
 են կամաւ և կմ ահամայ զօր կատարման երկոցունց.
 և տեսեալ ևս՝ թէ տօնացոյցք և ճաշոցք 'ի միջոցս ա-
 պայից դնեն զեւգինէ, առաւել հաստատեալ են ըզ-
 միտս՝ թէ կատարումն նր լեալ իցէ 'ի յունվարի քան
 'ի դեկտեմբերի. և գուցէ թէ հեղինակ բանիս եղև
 մեծն գրիգոր վկայասէրն. քանզի և 'ի հին ճաշոցի՝ ուր
 կայ յիշատակարանն նր վն զարգարելոյ իւրոյ զճաշոցն
 ընթերցուածովք 'ի վր ամսոց հուռմոց, և վն թարգմա-
 նելոյ զվարս սքց, դնի 'ի յունվարի. Ժբ. (ըստ այլ օ-
 ղինակաց. Ժզ. կամ Ժդ.) * Սքն փիլիպպոսի եմիսի,
 „ եւգինեայ կուսի || : Եթէ ունէաք և վկայաբանութի
 'ի ճառքնտիրս եղեալս 'ի ձեռս մեր, լոյս մեծ լինէր
 մեզ 'ի քննութի իրացս :

Երկրորդ՝ թէ պարտ էր բաբեպրոքայ փոխանակ սնո-
 տի առարկուածոց լըդէմ վկայաբանութե եւգինեայ կու-
 սին, փոքր մի հետազօտել և զվարս եւսեբեայ կուսին.
 յորմէ կամ իւրական ոգւով զօրացուցանէր զսուտ
 պատճառանս իւր, և կմ գովելի ոգւով յովհաննու բող-
 լանդայ նախահօր իւրոյ՝ զօրացուցանէր զստուգութե
 վարուց սքց. բազդատեսցեն խուղարկութ զնախասա-
 ցեալ երկուս վարս՝ լը քննութե երկուցս, բողլանդայ
 ասեմ և բողլանդեանն բաբեպրոքայ. և մի աշխատ ա-
 րասցեն զմեզ :

Երրորդ՝ թէ ոչինչ է վարանելի լը պատահական նմա-
 նութիս վարուց սքց և սքց. այլ առաւել հաստատելի
 'ի ճշմարտութի. զի ոմ դէմք դիմաց՝ են նման աննման,
 սոյնմ և գործք. ևս առաւել սքց՝ ըստ որում են զա-
 նազանեալ ծաղկունք մի և նոյն դրախտի եկեղեցւոյ,
 և բազումք 'ի նոցանէ՝ մանաւանդ թէ բոլորեքին՝ մի-
 մեանց նախանձաւորք 'ի կատարելութի սրբութե, վն և
 աննմանքն նմանաւորք, կմ ոչ նոյնք՝ նմանք :

(3) Յունարէն՝ էւ, է բարի, լաւ, ազնիւ, քաջ. և զէ-
 նէա՝ ծնունդ, աղդ, ազն, տոհմ. դարձեալ էւղէ, լաւ
 խի, կարի քաջ. ազնիւ (նովին նշանակութե) . Գրյա-
 սելն, * ազնիւ (որսէս թէ, քաջ ես) ծառայ բարի և
 „ հա-

„ հաւատարիմ ॥ . ևն . մինչ զի որ ինչ է 'ի մեզ նշնակուի
բառիս աղնոճական , և անոճանս աղնաւոր , նոյն է և թ
յունաց եւգլինէոս , (ար) . եւգլինէ կմ եւգլինեա (իգ) :
(4) Ոմանք ասեն , թէ փիլիպպոս եպարքոսն 'ի սկզբան
անդ իշխանուի իւրոյ արտաքսեալ իցէ զքրիստոնեայս
'ի քաղաքէն աղեքսանդրիոյ . որ լոմիւ 'ի դէպ գայր 'ի
նոճաճէլ զքաղաքն թ արքունի հրամանին . թող զի և
բազումք իշխանաց հեթանոսաց առնէին այսպէս : Բայց
և այսմ փոքու բանի դիմախօսել կամի բարեպրոք . զի
ոչ գոյ ասէ յաւուրս կայսերաց Ժմկին նշան ինչ հալա
ծանաց լեալ ըդէմ քրիստոնէից : Եւ ո՛ր կարէ տանել ,
թէ ամմանր գործք այսպիսիք գրելի իցեն 'ի պատմու
թիս կայսերաց . ուր և մեծամեծքն յոլովակի լռեալ
կան : Այլ զարմանալի է , զի ներէ բարեպրոք այսմ
լռուի՝ տալով իւրմէ զայլ պատճառ . գուցէ ասէ՝ փի
լիպպոս ինքնին 'ի գործ էարկ զհին հրաման նախնի
թագաւորաց :

(5) Քանզի իբր տասնամեայ Ժմկ տեւաց կուսակալուի
փիլիպպոսի , զի էր նա ըստ վկայաբանից՝ ոչ ոմ սովո
րական նախարար , այլ իբրև թիւր , զի ցորչափ կենդա
նի իցէ՝ մի՛ ոք այլ նստցի 'ի տեղի նր , զայդ ևս անգոս
նէ իմաստունն բարեպրոք * այսպիսի հանապազորդուի
„ (ասէ) գրեթէ ոչ ի՛նչ յարացուցիւ ճշմարտիլ կարէ
„ իբրև հաւանական ॥ : Թող լուիցէ՝ զյարացոյց ճշմար
տուի 'ի բարոնիոսէ և 'ի հռոսոճեայ , որք հաստատեն
թէ մեծ պաշտօն էր եպարքոսութի եգիպտոսի , և կո
չիւր օգոստական նախարարուի . քանզի օգոստոս կոյսր
ինքեան էր պահեալ զայն իբրև ապահովարան հռով
մէական կայսերուի , և օրինադրեալ էր մի զոք 'ի ծե
րակուտէ անսի առաքել անդր , այլ յաստատական կար
գէ զոք այր ընտիր , որ չիշխեսցէ ի՛նչ իշխանասիրութ
աղմուկ գրգռել . վն և 'ի Կոստնէլն զոք քաջայարմար
յայն պաշտօն՝ ոչ փոխէին զնա կայսերք , գիտելով զայս՝
օգուտ յապահովուի ւորուի . որովհետև եգիպտացիք՝ և
մանաւանդ աղեքսանդրացիք՝ էին խռովասէրք , և առ
դոյղն իրաց գիւրապատրաստք յապստամբուի . որպէս
բազմօք գրէ դիոնիս : Հաս է մեզ զօրաւոր վկայութի
տակիտոսի , որ 'ի թէ . գիւս ասէ . * ջեգիպտոս անդուտին
„ յաւուրց գիւցազինն օգոստեայ ասպետք հռովմայե
„ ցեք կալեալ ունին 'ի տեղի թիւրաց ('ի կողմանէ կայ
„ սերաց և իբրև թիւր) . այսպէս օգոստակար թոճեցաւ
„ զբռամբ ունել զայն գաւառ , որ է անմատչելի , և

« առատ պաշարօք , տարածայն աւելորդապաշտութե և
 « զեղխութե . և աղնոնական , և անգէտ օրինաց և դա-
 « տաւորութեց (ցո անսաստ) || : Զայս ամ և յամ դարս
 ստուգեալ գտցես , և մինչև ցաւորս մեր ոչ կարի
 ընդհատ :

(6) Անունք ներքինեաց այսպէ աւանդին յամ վկայա-
 գրաց . զոր Թոր իէլ գրէ պոռտաս և յակունդ . և Հ .
 պոռտոս և հիւանդինթոս . Թոր զի ոմանք վրիպակաւ
 գրեցին պոռտոս , և հիւանդինթոս : Բռօգոս յունա-
 րէն Թարգմանի , առաջին . ապա եթէ ընթերցցիս բռ-
 գաս (ուն և ոմանք գրեն առ յոյնս) , վերածի առ բառդ
 բռօգաքսիս , կմ բռօգասիս . որ են նախակարգութի ,
 նախադասութի . ևն : Իսկ իագինթոս կմ իւյագինթոս
 է յակինթ ըն ձայնին և ըն իրին , անուն ծաղկան և ա-
 կան պատուականի :

(7) Զոր այլք անուններն էլինոս կմ հեղենոս եւնս հե-
 ղիուպօլսոյ , Թոր իէլ ելենաս կոչէ , որ է նոյն : Մոգն
 կմ կախարդն յաղթահարեալ 'ի սբյն' յերաս կոչէ 'ի Հ .
 ուր և ասի' թէ 'ի բոցոյն սատակեցաւ . բայց հռոսոնէտ
 ըն այլոց կոչէ զարեաս , և ասէ' թէ կիսամահ հանաւ
 'ի հրոյ , և հալածեցաւ : Ան և այլ երկու պատմու-
 թիք նման սմին 'ի հարանց վարս , ուն վն սբյն եփրեմի
 պատրիարգին անտիոքայ' 'ի վիճել ըն ումեմն սևեռիա-
 նիա հերետիկոսի սիւնամաթի 'ի կողմանս յերապօլսոյ ,
 և վն հօրն կոպրէի 'ի վիճել ընդ մանիքեցւոյ ումեմն .
 զորս և լիով պատմէ նա ինքն հռոսոնէտ . յերէ . 342 .
 և 469 . բայց չէ մարթ շփոթել ըն առաջիկայիս : Այս
 և հեղինոս կմ էլէն աբբայ , զորոյ զվարս բերէ հռոս-
 ոնէտ ' յերէ . 754 . 'ի պաշարդիոսէ եւնսէն հելենուպօլ-
 սոյ . 4ւ ին . զոր Թերևս կարէ ոք շփոթել ըն մերուսն :

(8) Զոր Հ . և այլք ոմանք մեղանա կմ մեղենա կոչեն ,
 որ Թարգմանի սևուկ , Թուխ , սևակ , մեղան . այլք ըն
 Թոր իէլի' գրեն մեղանթիա , որ Թարգմանի , սևութի ,
 կամ Թխութի :

(9) Ոմանք այսպէս դնեն . արծաթի անօթս լցել գրա-
 մովք . զոր Թոր իէլ բացատրէ' լցեալ քսակ արծաթ :
 Հ = Յ . պահէ իբր տառադարձութե զյունական բառ .
 * երիս Արիստ արծաթ . որ է 'ի յն . սգիֆօս , ուն և 'ի
 լտ . սգիֆուս . և նշանակէ բաժակ , սկնակ . ևն :

(10) Հ . պերինոս . Թոր իէլ լաւ ևս' պերենիոս , ուն և
 դնեն լատինք առհսրկ բերեննիուս (որ Թարգմանի'
 մշտնջենաւոր , ամ ըստ ամէ) . մետափր' տերենտիոս .
 հռո

հռոսոնէս հնարի ընթեռնուլ հերեննիոս կեղսոս , որ
յետոյ եղև մին 'ի յերեսուն բռնակալ թագաւորաց
հռովմայ :

(11) Առ առարկուի ոմանց , թէ զիարդ եւսեբիոս 'ի
խօսելն զհին վկայից եգիպտոսի՝ ճիշէ զնահատակուի
փիլիպպոսի , ասէ բարոնիոս յամի 204. * գուցէ անգէտ
,, էր պատճառի մահունան նր . քանզի 'ի սիկարեանց ծաւ
,, ծուկ գաւով սպանաւ , և ոչ հանգիսացաւ ինչ նախըն
,, թաց խոստովանուի քսական անունան (յասենի) . . .
,, թող զայն՝ զի և այլ բիւմ ինչ երևելի զանց առնէ նա .
,, և չիք այսմ տարակոյս . ոմ է տեսանել գրեթէ յիւրա
,, քանչիւր տարիս || :

(12) Մեաափր . դնէ , թէ թաղեցաւ փիլիպպոս 'ի մեջ
քաղաքին՝ 'ի տեղւոյն որ կոչիւր իսիոն . ուր 'ի կեն-
դանուէ շինեալ էր նր վկայարան : Ագոմն դնէ , թա-
ղեցաւ 'ի նիտրիա . և շինեցաւ վկայարան արժանաւոր
վկային 'ի վր մարմնոյ նորա : Այլք՝ թէ 'ի նիտրիա ,
ուր վանս շինեալ էր եւգինէ . ոմ և մը իէլ ասէ , 'ի
վանսն՝ զոր շինեաց եւգինէա : Իսկ Հ . և ոմանք 'ի լու-
թէ եւգինէ թաղեաց զհայրն իւր 'ի գերեզմանս օտաւ-
րաց , ուր մայր նր կղոգիա շինեալ էր օտարանոց , ք
պանդխտանոց կամ հիւրանոց :

(13) Ամբին միաբան յիշեն (առանց գործադրուէ իշ-
խանուէ) , թէ ապիսոն ընտրեցաւ հիւպատոս կմ ան-
թիհիւպատոս (ք բգեշև կմ փոխանակ բգեշևի) կար
թագինոյ (որ է յափրիկէ) . և սերգիոս՝ բեկար , կամ
վիքարիուս (ք փոխանորդ) յափրիկէ : Բայց թէ որ-
պիսի էր յայնմ Ժմկի վիճակ տեղեացս , կմ զինչ վերա-
բերուի ունէր թ հռովմայ , յերկար լինի մեզ զննել .
թող զի գուցէ և ոչ իսկ գնացին անդր , այլ 'ի հռովմ
զայնպիսի տիտղոս կրէին . ք և յեկեղեցական կարգի
կան այսպիսի աշտիճանք պատուոյ 'ի վերայ կողմանց
կողմանց , յորս և անհնար իսկ է երթալ :

(14) Հ . Պեմփէոս կմ պեմբէոս և կմ պեմպէոս . լաւ
ևս մը իէլ համաձայն յն . պոմբիոս . զոր յոյնք հնչեն
բոմբիիոս , և լատինք՝ բոմբէյուս :

(15) Ոմանք թ լու . ասեն , թէ արկանի 'ի հնոց սկերի-
նեան բաղանեաց . և շիջաւ հուրն , մինչև պաղիլ և բա-
ղանեաց . և ոմանք առանց հնոցի զբաղանիսն ևեթ նշա-
նակեն : Այլ զառաջինն հաստատէ և մը իէլ յասելն .
* ընկեցին 'ի հուրն , և շիջաւ || : Մի արդեօք՝ յոյն ժա-
մագիրն երկուս դնիցէ քսենի կուսանս , բաղադրելով

դորաամուծի եւ դիմեաց ը եւսեբեաց, և ասելով թէ
քսենի երկրորդն հրով կատարեցաւ: Տես ի (2):
(16) Ուր այլք տասն օր ասեն, 2=3. և Թ ի Ե Զ
օր դնեն. և զոր գրեն ոմանք վն երեւմանն քնի ի բան
տի, այլք ը Թ ի Ե Զ և 2=3. այսչափ միայն ասեն.
* հրեշտակ ան կերակրէր զնա ||. բայց երկօրին ևս
ճշմարտին. զի և հրեշտակ ի կողմանէ քնի դայր, և
երեւումն իսկ քնի ոչ էր անձամբ, այլ հրեշտակն զքն
յանդիման առնէր. որով լինի և յայլ սովորական տե
սիլս: Յաւելուն ոմանք ի լատ. և զայլ մակարեքու
թի յօրէ կատարման եւ դիմեաց ասեալ, զոր եւթագ
րեն ստուգիւ լինել ի գեկա. 25. ուն թէ ը այսմ ա
սացել իցէ փրկիչն առ եւդինէ և զայս բան. * ի նմին
իսկ աւուր ընկալաց զքեզ յերկինս յորում աւուր
ևս երեւցայ յերկրի: Երանի թէ քննիչք զայսպի
սի վերագրական պարագայս մատենագրաց իւրեանց
ղնմէին, և անաչառ ուսուցանէին զընթերցողս:

(17) Վախճան երկուց եղբարց այսպէս անորոշ նշանա
կի յամցնց. յայտ է թէ, զի իւրեանց մահոճամբ փոխե
ցան առ Թ: Այսով համարեցաւ 2. և զերկուք ներ
քինիս, ուն թէ և նք յայլում աւուր հանդեան խա
ղաղութ ի քն: ուր այլ ամ վկայաբանք, ուն և 2=3.
և Թ ի Ե Զ բացայայտ գրեն զգլխատումն նց ը այնմ
զոր եգաք, նախ քան զեւդինէ:

Այլ թէ յոր տարի, թող թէ յոր օր պարտ իցէ նշա
նակել զկատարումն եւ դիմեաց, և որոց ը նմա, ոչ ու
նիմք որոշակի ասել. զի ունիմք տարակոյս ի վր ան
ունն միոյ ի կայսերաց. քն կամ սխալ է կոմոդոսն ա
նուն ի սկզբան պատմութեա. և կամ եթէ այն իցէ
ստոյգ, սխալ է գաղենոսն յիշատակեալ ի կատարման
եւ դիմեաց. ապա թէ ոչ՝ վախճան եւ դիմեաց լինի 50,
կմ 60 ամօք յետոյ քն զնահատակութի հօր իւրոյ. զոր
գծունարին է ասել. զի թէպէտ եւ դիմէ ոչ ի ծաղկեաց
հասակի նահատակեցաւ ուն զայլ կուսանա, այլ ի ծե
րութեան իբրեւ մայր այլոց օրիորդացն քնի, բայց չէ
մարթ և կարի ծեր համարել, ապա թէ ոչ՝ մայր նք
լինէր վախճանեալ 90, կմ 100 ամաց, եթէ ինքն գի
ցի իբր 75, կմ 85 ամաց. թող զեղբարսն՝ որք երեւն
կրտսեր հասակաւ: Իւր թէպէտ այս չափք ամաց ևս
չեն արտաքոյ սովորութե, բայց չկարեմք հաւանեցու
ցանել բաղմաց: Զայս դիտեմք, զի սք առհնրկ էին
ի վերջն երկդ դարու, և ի սկիզբն երրորդին. չէ հարկ

զորոշ տարիս գիտել միոյ միոյ :

(18) Վն նշխարաց եւգիւնեայ և ծնողացն և եղբարց չեք
այնչափ զօրոյց և կմտեղեկութի . այլ զերկուց ներքի
նեացն բնմ ինչ ամ իրօք : Հիմն դնի 'ի Լ : Գ 'ի հաով
մէական վկայագիրս . սեպտ . 11 . այսմ . * 'ի հաովմ
, 'ի ճանապարհն հին սալարիայ 'ի դամբարանն բա
, սիլլայ , յիշատակ սքց վկայիցն պռոտոսի և յակին
, թոսի (եղբարց , լն օրինակաց ինչ .) ներքինեացն ե
, բանելոյն եւգիւնեայ . . . որք նախ չարաչար դան հա
, բեալ 'ապա գլխատեցան 'ի միասին || : Արդ լն քըն
նուէց յառաջ բերելոյ 'ի պերիէոսայ բողանդեան ' ծա
նապարհն սալարիայ եր 'ի հաովմ ' իբր երեք մղոնաւ
հեռի 'ի քաղաքէն ' մօտ 'ի տեղին սաբինա կոչեցեալ
տեղի գետնափոր , ուր ամփոփեալ լինէին մարմինք նա
հատակաց . և լն իւրաքանչիւր սքց դամբարանքն ու
նէին անուանա . ուստի նոյն դամբարանն ' որ կոչի բա
սիլլայ , կոչի նաև դամբարան պռոտոսի և յակինթո
սի . զի և սոքա 'ի նմին վայրի թաղեցան : 'ի մէջ բե
րէ յանոս գրուտեր 'ի յաւելուածս հին մականգրուէց
գնեբբողական բանս ' որք կային գրեալ 'ի վր տապա
նաց պռոտոսի և յակինթոսի . զորս և պերիէո երկրոր
դէ . և յաւելու տակ , թէ լն բաղմաց այն ոտանաւոր
գրուտիք յօրինեալ են 'ի դամասոս պապէն . որոյ տե
սեալ ' թէ տապանք սքցս օկսեալ էին ծածկիլ լն հո
ղով , հրաման եա պեղել , և երևելի առնել , և եգ 'ի
վր վերտառուի տաղաչափեալ : Յեա Ժմկաց ' տսեն ' և
քահանայ ոմն շինեաց անգ վկայարան . զոր և սիմա
քոս պապ շքեղացոյց , և անգրէն նորոգեաց ագրիա
նոս պապ յութերորդ դարու : Բաղմօք հաստատեն հե
ղինակք , թէ յիշատակ սքցս եր 'ի կարգի հանգիսա
ւոր տօնախմբուէց հաովմայ , զոր առնէին ամ լն ամէ
'ի վկայարանս իւրաքանչիւր մարտիրոսաց . վն և դտա
նին անուանք սք 'ի կարգի հնագոյն տօնացուցի հաով
մայեցւոյ , յորում սակաւուց ևեթ 'ի սքց անուանք
կան :

Եւ եղև յաւուրս գրիգորի Գ . պապին , յամի տն իբր .
829 . լն խնդրոյ ոմանց 'ի բարեպաշտից փոխադրեցան
նշխարք սոցա ընդ այլ սքցն 'ի մողուենաիա գաւառ 'ի
դեօղն մուլինհայմ , որ յետոյ կոչեցաւ սալիկուենչագ
կմ սէլիկէնչագ (որ գերմաներէն նշանակէ երանե
լեաց քաղաք ,) 'ի վանս բենեդիկտեանց , և ամփոփե
ցան լն աւագ խորանաւ : Աւր և եղև 'ի Ժմկի դալս
տեան

տեան մարմնոց սբց յայտնի նշան բժշկուէ 'ի վր ալսա-
հարի միոյ • զորմէ ճոխագոյն գրէ ականատես վկայ՝ աբ-
բայն նոյն վանաց եգիւնարտոս • և յայնմ հետէ ծաղկե-
ցաւ տեղին այն յոյժ : Այլ 'ի մէջն ժէ դարու յոտնա-
կոխ լինել տեղւոյն յերեսաց պատերազմացն շոճեալաց՝
աղանդաւոր զօրքն բացին զխորանն , և զոսկերս սբցս
այսոցիկ և այլոցն ցրոճեցին 'ի յատակս եկեղեցւոյն ,
և կոխոտեցին անարգանօք • յետոյ եկին քահանայք և
ժողովեցին թ կարի , այլ խառնեցան բազում մասամբք
նշխարք ը նշխարս :

Այսին և 'ի հռովմ մնացոճածք յոսկերաց սբցս • և ե-
ղև յամի ամ իբր 970 • յորժամ ոթոն կայսր գերմանիոյ
տիրեաց և առանձին իշխանուէ իտալիոյ և եղև միա-
հեծան ինքնակալ , ազգական նր գէոդերիկ եմլս մետայ
'ի շրջիլն ը կայսեր յիտալիա՝ ժողովեաց զբժմ նշխարս •
և 'ի գնալն 'ի հռովմ՝ ուր ոթոն կայսր զորդի իւր հա-
մանուէն ոթոն երկրորդ ետ պսակել ընդ թէոփանէի
դստեր եղբօր կմ քեռ յովհաննու շմշկիկ կայսեր արևե-
լից 'ի ձեռն յովհաննու ժգ • պապին , յամի իբր 971 ,
յայնժամ գէոդերիկ էառ 'ի պապէն զնշխարս ինչ պրո-
տոսի և յակինթոսի • և տարեալ 'ի գալղիա՝ տմփոփեաց
'ի մետա քաղաք յեկեղեցւոջ վանաց սբյն վինկենտիոսի
վկային , զոր ինքն իսկ շինեալ էր • որմ գրէ Ժմկակից
պատմիչ : Բաց 'ի սոցանէ և 'ի զանազան քաղաքս իտա-
լիոյ գտանէին մասունք ինչ նշխարաց սբցս • ոմ 'ի պա-
պիա , 'ի թեմն բարմայու , 'ի մանդուէ , 'ի փլորեն-
տիա • և յայլ և այլ վկայարանս հռովմայ : Առաւել ևս
պնգեն ոմանք լինել 'ի կոմոն կմ 'ի նովոկոմոն 'ի վի-
ճակի մեդիոլանու , իբր կանխագոյն բերեալ 'ի ձեռն
ընկալարանտայ արքային ընդորբարտացւոց՝ 'ի շնորհե-
լոյ գրիգորի Բ • (ընդ որս յաւելուն ոմանք և զնշխարս
եւգիւնեայ կոստին) • և ասեն՝ թէ ամփոփեցան յեկե-
ղեցւոջ սբյն կարպոփորայ արտաքոյ քաղաքին՝ յամի ամ
724 • յապրիլի • 2 • և թէ յետոյ առ ահի պատերազմաց
բերին զայն ոմանք գաղտ 'ի քաղաքն , և եդին 'ի ստոր-
երկրեայ վայրս աւագ եկեղեցւոյն • բայց յամի 1317 •
'ի մայիսի 15 • իբրև բացաւ տապան սբցն , և գտաւ 'ի
տամկուէն ջրապատ իբր կտաւով , առին հանգուցին 'ի
բարձր տեղի յեակոյս աւագ բեմին • թող և զայլ ևս
տեղեաց առանձին աւանդուիս պէսպէս • յորս կայ և
շփոթուի համանուն սբց :

Վ.Լ.Բ.Բ

սքն կուռնելիոսի հարիւրապետին : (1)

հ . քեպր . 22 : | . քեպր . 2 : } . Ժաճադր .
 անպ . 13 : Բասիլ . հոկ . 20 : Ղարծա առադ . 41 .
 Ժ : Ղառնի . Բ . Էջ . Տֆ : Ղ . Տ . Լ . Օ .
 ԺԺԼ : Բալանդ յովհ . 'ի քեպր . հոպ . Թ . Էրեն .
 279 . ԼԹ : (2)

Ե ԲԵՐՈՐԴ Ե.Բ.Բ.ՆԵՍ
 հայր հաւատոյ հեթանոսաց
 կոչեցելոցն 'ի նորածնեալ ե-
 կեղեցի քնի՝ գտաւ սքն կուռ-
 նելիոս . այն է յիշատակեալն 'ի սքն զու-
 կայ աւետարանէ 'ի գործս առաքելոց . ուր
 գլուխ գովուն բարերջանիկ առնս այսորիկ
 պանծալի արձանագրի , յասել անդ . * Եւր
 ,, մի էր 'ի կեսարիա (իմա պաղեստինոյ ,)
 ,, անուն կուռնելիոս՝ հարիւրապետ 'ի գնդէ
 ,, որ կոչէր իտալացի , (ցո կամ յիտալիոյ իբ-
 ,, ը և հռովմայեցի (3) , և կամ յիտալիկայ
 ,, սպանիացւոց ,) բարեպաշտօն և երկիր-
 ,, զած յայ ան տամբ իւրով . առնէր ողոր-
 ,, մուիս 'ի ժողովրդեանն , և յաղօթս կայր
 ,, առ ան յամ ժամ ॥ . յայտ արարեալ թէ
 թէպէտև հեթանոս էր ազգաւ , այլ բարի
 բնու-

բնութիւնն և հետի 'ի խառնակեցիկ վարուց
 և յանորէն գնացից կռասրաշտից . 'ի սուտ
 կրօնս բազմամեծութիւնէր ծնեալ , այլ անձամբ
 գիտակ եղեալ ճշմարտութե միոյ միայնոյ
 ճշմարտինն 'ի նմանէ և եթ երկնէն , և
 առնա կանխէր յաղօթս հանապազօրդեան .
 (ոնց 'ի հնումն յոր երանելին և նմանիք նր .)
 և 'ի նոյն կրթէր օրինակաւ իւրով զամբ ըն-
 տանիս իւր , զոր 'ի սակաւս է տեսանել 'ի
 ծնողաց :

Ղօխ էր այլն և փառաւոր յաչս ամենեցուն
 հրեից և հեթանոսաց , որ 'ի կեանքիս մայ-
 րաքաղաք պաղեստինացւոց . բայց էլ յօրա-
 ցեալ 'ի անտի մեծութե և 'ի սրատրանս Յի
 (լա յոլովից 'ի մեծատանց Յի) , այլ բարե-
 գործ առ աղքատս և զգաւտ , ողորմասէր և
 աղօթասէր : Արց մն և աղօթք նր և ողոր-
 մութիւն ելին յիշատակաւ առաջի ծածկագի-
 տինն 'ի . և նոր արժանի արար զնա տեսլեան
 երկնաւոր հրեշտակի իւրոյ . յորմէ առեալ
 հրաման (ոնց գեղեցիկ կարգաբանութիւն ճա-
 ուեն սք գիրք ,) յղեաց արս 'ի յոպպէ , և
 կոչեաց առ ինքն զսք առաքեալն զպետրոս
 զվեմն հաւատոյ . և լուե՛լ 'ի նմէ զաւետա-
 րանն կենաց՝ իբրեւ երկիր արգաւանդ , այլ
 ծարաւի ջրոյն կենդանութե՝ հանդերձ ամ-
 տամբ իւրով և մերձաւորօք , իսկ և իսկ ըն-
 կալաւ զղեղունն պարգեաց հոգւոյն սք՝ լա
 օրինակի երանելի առաքելոյ 'ի սք վերնա-
 տան . մինչև խօսել և 'ի լեզուս , և մեծա-
 ցուցանել զամբ . զոր տեսեալ պետրոսի՝ ան-
 դէն

գէն առեւ լմկրտէր ջրով սք աւազանին յա-
նուն յսի քնի զկուռնելիութեաւ և զորս լէ նմա՝
զմկրտելուն ի հոգի սք և ի հոգի սիրոյն նոյ :
Եւ այս եղև փոքր մի զկնի նա հաստակութե-
սքն ստեփաննոսի նախավկայի , և դարձին
պօղոսի , յառաջին ամի յետ համբարձմանն
քնի յերկինս . այն է յամի նոյն . 34 : (4)

Եւ ահա այս սքանչելի դարձ երանելոյն
կուռնելիութի ի սք հաւատս՝ եղև ո՞նչ դուռն
մտից նամ հեթանոսաց յեկեղեցի քնի . ո-
րով և հօտն փոքրիկ՝ մեծանալ սկսաւ . քան-
զի սկսաւ լինել ի ներքնոց և յարտաքնոց
մի հօտ և մի հովիւ լաւ կուսման երկնաւոր հով-
ուճապետին . ուր մինչև ցայն վայր խտրելին
հաւատացեալքն՝ որ ի հրէից , մերձենալ
առ այլազգիս , որով և փակեալ մնայր նոցա
ճանապարհ փրկուէ . զի փրկութիւն՝ ո՞նչ և
փրկիչն՝ ի հրէից անտի էր . իսկ կուռնելիութե-
ղև առաջին ի մէջ հեթանոսաց՝ որ արժա-
նի դատաւ մտանել նախ յեկեղեցի սք՝ կա-
թողիկէ և առաքելական , և ձգել օրինա-
կաւ իւրով զնամ տիեզերս զկնի իւր , օրինակ
հաւատոց ունելով առաջի զառաջին հարիւ-
րապետն՝ զորմէ վկայեաց փրկիչն Նի , թէ՛
և ոչ յիշելի այսպիսի հաւատս դտի երբեք :
Եւ իբրեւ մկրտեցաւ կուռնելիութեաւ և իւրքն
նամ ի պետրոսէ , աղաչեցին զնա մնալ առ
իւրեանս աւուրս ինչ՝ առ առաւել վայելե-
լոյ ի հոգեբուղիս շնորհս վիշապուէ նր . և սք
առաքեալն յօժարամիտ կատարեալ զնա
հաճոյ խնդիր նոյ՝ և ս քան զևս լուսաւորեաց
զնամսին

զմամսին նմային բնիւն: Ետ այսորիկ հրա-
ժարեալ կուռնելիոսի 'ի գործոյ հարիւրա-
պետուն և յամ կենցաղական զբաղանաց ,
(ո՞պ միաբան վկայեն հին վկայագիրք ,) 'ի
բաց եհան յանձնէ զպատիւ արքունի իշխա-
նուն , և զգեցաւ զգինունորուն քնի , եղեւ
դրօշակիր նշանի սքյ խաչին , և հետևօլ սք
առաքելոցն 'ի քարողուն աւետարանին , ա-
շակերտեալ պետրոսի վիմի . որ և յետոյ ե-
ղև ձեռնադրեալ 'ի նմանէ 'ի քահանայուն
և յեպսունի ⁽⁵⁾ . և այն զի էր այր ծերացել
պատունական ալեօք :

Եւ եղև այնուհետև քաղաքն կեսարիա իբ-
րև հիւրանոց աշակերտաց 'ի պաղեստին ,
համարձակ մտանել և ելանել նոցա քարոզել
անդ զքս հրէից և հեթանոսաց՝ հրամանաւ
և գործակցութեալ երանելոյն կուռնելիո-
սի ⁽⁶⁾ . ո՞պ և անդ իսկ էին ապարսմբ փիլիպ-
պոսի աւետարանչի՝ միոյն յեթանոց անտի-
սարկաւադաց . իսկ յայլ քաղաքս տակաւին
զգուշուն պահիւր՝ հրապարակաւ քարոզել
առ հեթանոսս . ի՞նչ և պրոնեալքն 'ի նեղու-
թէն՝ որ եղև 'ի վր ստեփաննոսի , թէպէտ
և հասին մինչև 'ի կիպրոս և յանտիոքիա ,
այլ ոչ ումեք խօսէին զբանն՝ բայց միայն
հրէից : Սինչև առ սակաւ սակաւ համար-
ձակել աշակերտացն յանտիոք խօսել սկսան
լէյոյնսն , նո լէ հելլենացիս և լէ այլ այլազ-
գիս՝ աւետարանեալ զմոր յս . ուր և բազ-
մունի հաւատացելոց դարձաւ 'ի տոր . և ապա
'ի ձեռն բառնաբայ և պօղոսի նախ յանտիոք
ան

անունեցան աշակերտքն քրիստոնեայք , քնեանք :

Եւ իբրեւ օր ք զօր տարածէր քնական հաւատք 'ի կողմանս կողմանս , սպանաւ մեծն յակօբոս եղբայրն յովհաննու 'ի հերովդէ յեհմ . և պետրոս արկաւ 'ի բանտ . այլ յազատիլ նր առաջնորդութեւ հրեշտակի ' յորժամ ելեւ գնաց յայլ տեղի , դիմեաց զկնի նր և կուռնելիոս ' երթալ ուր և երթիցէ . մինչև յետ շրջելոյ ը բազում տեղիս քարոզութեւ յարեցաւ 'ի նս և երանելին տիմոթէոս աշակերտն պօղոսի . և նովաւ հանդերձ եկեւ հասին յեփեսոս , (ուր առաջնորդ էր կարգեալ տիմոթէոս 'ի պօղոսէ) : Եւ նոյն խորհուրդ արար նքն պետրոս ը երջաւ նիկ գործակիցս իւր ' խնամուռնել առաւել այնոցիկ 'ի քաղաքաց , յորս չև էր հասեալ քարոզութի սուետարանին . վսյ վիճակեցին զքաղաքսն 'ի վր իւրեանց . և ել վիճակ կուռնելիոսի ' գնալ նմա 'ի քաղաքն սկեփսիոն , որ 'ի սկեփսիս գաւառի փոքուն միւսիոյ առ հելլեսպոնտոսիւ , մերձ յաւիդոս : Եւ այնժամ հրամանաւ առաքելոյն դէմ եդեալ գնաց կուռնելիոս 'ի սկեփսիոն ' քարոզել անդ զբանն կենաց :

Եւ իբրեւ եմուտ 'ի քաղաք անդր , և սկսաւ աւետարանել զքն նա , դղրդեցաւ ամբօինն ը լուր նորոյ քարոզութեն : Եւ հաս բանն յաւանջս իշխանի քաղաքին , որում անուն էր գեմեստրիոս , այր դիցամուլ , և նշանաւոր յուսմունս հեթանոսական աղանդոյն , և յար

յարտաքնոցն իմաստասիրութիս , միանգամ
մայն և յոխորտաբարոյ :

Եւ լաղվաղակի կոչել յատեան իւր զկուռ
նելիոս , և հարցանէր՝ թէ ո՞վ կամ ուստի՞
իցէ . և զոր անձ պաշտիցէ : Միտ ետ երա-
նելին , և ասէ . ես ծառայ եմ անկէնդան
ւոյ , և ի նմէ առաքեալ եկի այսր՝ աւետա-
րանել ձեզ զանպատում բարիս , հանել
զձեզ ի խաւարէ մոլորութե , և առաջնոր-
դել ի լոյսն կենաց . և սկսեալ ի բանիցս
յայսցանէ՝ պատմեաց անց զհաւատս ճշմա-
րիտս՝ որ ի քոյն :

Յայնժամ իշխանն սաստեաց զայրագինս ի
վր՝ նր , և ասէ . ես զի՞նչ քեզ հարցի , և
դու զի՞նչ տաս պիսնի . երդնում ի դիս ,
զի թէ ոչ յետս կացցես յայդպիսի բանից
սնուտեաց , ոչ խնայեմ ի քեզ . և արդ ան-
ասա՛ , որ որ իցես դու , ում զինուորիս , և
առի՞նչ եկելէ քո այսր : Սէ կուռնելիոս .
եթէ զառաջին իմ միճակ հարցանես , հա-
րիւրապետ էի՝ զինուորեալ ի դուռն կայ-
սեր . այլ զայն վաղու ևս ի բաց եդի , և
գրեցայ ի զինուորութի երկնաւոր թգրին՝
որ արար զերկինս և զերկիր . և նորին հրա-
մանաւ հասի այսր՝ քարոզել ձեզ զճշմար-
տունին վր՝ օգտի կենաց ձերոց . ո՞նչ զի դարձ-
ջիք առ նորն իմ , և կեցջիք : () այս և ա-
ռաւել քան զսոյն լուռի իշխանին ի բերա-
նոյ երանելոյն՝ ասէ ցնա . տեսանեմ զքեզ
այր ազնուական՝ յեցեալ ի պատուական ա-
լիս ծերունե , և գթամ ես ի վր՝ հասունա-

ցեալ հասակիդ . հապա 'ի բաց թող զշատ-
խօսութի նորաձայն բանիցդ՝ որք յիմարութի
մեզ թուին, և մատիր զսհեա մեծափառ և
մեծազօր անոցն մերոց . ապա թէ ոչ՝ գի-
տեա, զի չարաչար մահու մեռանիս, և ոչ
ապրիս 'ի ձեռաց իմոց :

Եւստեցաւ Կուռնելիոս, և ասէ . և որոնց ա-
սես դից զոհել, որք հղօրագոյնքն իցեն :
Խիսանն ասէ . մեծին արամագղայ և աղո-
ղոնի : Հայնժամ հառաչեաց երանելին 'ի
վր կուրուէնք, և ասէ . լուր ինձ իշխանդ
փառաւոր, զի զճշմարիտն ասեմ քեզ . դի-
ւաց չարաց և խուլ և համը դից դրօշելոց
չկարեմ մեծարանս չնորհել . զի գրեալ է,
ան այ քում երկիր պազցես, և զնա միայն
պաշտեսցես . և դրձլ՝ անք որ զերկինս և
զերկիր ոչ արարին, կորիցեն . և ոչ այսչափ
միայն, այլ և ճգնիմ ոգւով չափ, զի և զձեզ
հաւանեցուցից ան իմով դատնալ ձեզ յու-
նայնութեց աստի յանձ կենդանի, և ճողոպ-
րել զանձինս ձեր 'ի դժոխային կապանաց
բանսարկունին մոլորութեց : Աւ թէ անհա-
ւան թուին քեզ բանքս իմ, փորձ ինձ տեա
'ի դործոց . անէ եկ երթիցո՛ւք ես և դու 'ի
տաճար անոցն քոց, և տեսցուք՝ թէ որչափ
զօրութի ունին, և զի՞նչ այն են պարծանք
փառաւորութեանց՝ զի դիտասցուք :

Օ այն իբրեւ լուաւ իշխանն դեմեարիոս, ու-
րախ եղև յոյժ, եղեալ 'ի մտի՝ թէ ի տե-
սանել Կուռնելիոսի լոկ զչքեզ զարդս և
զհոյակապ շինուածս մեհենին, անդէն ու-

նի ակն ածել՝ ի դից իւրոց , և երկիրագագա
 նել նց . քանզի էր ՚ի քաղաքի անդ տաճար
 փառաւոր յանուն դիոսի , (որ և զԼս , կի՞
 արամազդ՝ հայր կարդացեալ չնծոց ,) մե-
 ծապայծառ զարդարեալ ոսկով և արծա-
 թով . և հաստատել ներքոյ և արտաքոյ տա-
 շածոյ վիմօք կամարակապ յօրինուճածով , և
 փայտայարմար քանդակել տախտակամած
 հեղուսիւք , բարձրակառոյց և ահաւոր տես-
 լեամբ : Այլ յարուցեալ իշխանին հան-
 դերձ ատենի՛ն էառ զկուռնելիոս տանել
 ՚ի տաճար անդր . և նմ բազմուի քաղաքին
 զկնի՝ արք և կանայք . ի որս և կին իշխա-
 նին եւանթիա անուն , և որդի նր՝ որ ին
 ուն հօրն դեմետր կոչիւր :

Ալ իբրև հասին ՚ի տեղին , ասէ իշխանն
 ցսքն . տե՛ս արդեօք՝ ո՞րպիսի է փառք տաճա-
 րիս այս , և զօրուի նծոցն մերոց . արդ մա-
 տուցեալ զոհեա՛ , և լեր սիրելի նց , և բարե-
 կամ մեր լինիցիս . քզի տեսանեմ զքեզ այր
 սլատկառելի , և թու՛ն ինձ՝ եթէ մեծագգի
 և իմաստուն իցես դու : Ասկ սքն ոչ ետ պա-
 տասիւանի . այլ միայն հեծեր ՚ի խորոց սրտէ ,
 և արտասուճագ ոչ աղօթիւք խօսէր ի նայ , և
 ասէր . հայր երկնաւոր՝ արարիչ նմ արա-
 րածոց , առաւել սքանչելագործ և հզօր .
 ցոյց տր զողորմութի քո ՚ի ժողովս յայս ՚ի
 ստեղծուճածս ձեռաց քոց . նայեա՛ տր և տե՛ս
 զխաբէութիս սոցա , զոր մոլորեցոյց բանսար ,
 կու թշնամին . բարձ տր ՚ի միջոյ զգայթակ-
 զութիս սոցա , զի քո են արարածք , և քեզ
 և

լիցին երկրպագութիւն :

Եւ զայս ասացեալ՝ մինչդեռ յոտին կայր , եղ ապա ծուներ յարեւելակողմն , և արար զնշան խաչին ըդէմ պատկերաց կռոցն՝ ասելով . « Եւ իմ ամենակալ՝ որ առ դանիէ լիւ զբէլ կործանեցեր , և զվիշապն հերձեր , և զբերանս առիւծուց խցեր , դու իմ ինքնին և այժմ՝ խորտակեալ զդրօշեալս անտեացս . և տո՛ւր ճանաչել ժողովրդեանդ այդմիկ զբազուկ քո բարձր . զի դու ես պարծանք զօրութե մերոյ : Եւ նոյնժամայն անկան բազինքն , և զարկան զգետնի կուռքն իմ և փշրեցան :

Յայնժամ աղաղակ բարձեալ ամբոխն առ հասարակ ըդէմ սքն՝ ձգեցին հանին զնա արտաքս . և իշխանն գլխովին բորբոքեալ՝ ի բարկութի՝ ոչ դիտէր , թէ զի՛նչ ասացէ կիմ զի՛նչ արասցէ : Եւ որ հայեցեալ կուռնե լիոսի՝ ասէ . ո՛ւր են արդ ո՛ր դեմետրի՝ մեծազօր իմօք քո մեծք . առե՛ր զչափ զօրութե նց , և զնոյն իմոյ զկենդանւոյ : Իսկ նր անհնարին ցասամաբ լցեալ՝ ասէր . որով կախարդութե կործանեցեր զանմահ դիսն մեր . յորոց ձեռաց ոչ զերծցիս անպատու հաս : Եւ զի եղեշէր՝ ի մտի դառն կտտանօք սպանալն զերանելին , և երեկոյացեալ էր ժամն , հրաման ետ զայն գիշեր՝ ի բանտ արկանել զնա . և հրամայեաց դահճաղն՝ հարկանել զնա ուժգին բրովք , մինչև յագեցին՝ ի հարկանելոյ , և սուպ զոտից և զձեռաց կախել զնա , և թողուլ մինչև ցառաւօտ : () այս

սրատուէր տուէ՛լ զարձաւ դեմետրիոս դառն
տխրութե՛ք յապարանս իւր . և ամբոհին նմ
կորագլուխ՝ ի բաց մեկնեցան՝ ի տեղւոջէ ան
տի : Վսլ կին և որդի իշխանին անսպասե՛լ
մնացին ը քուրմս՝ ի տաճարի անդ . և կային
զարմացեալ՝ ի վր եղեւոյ իրացն , և կարի
յոյժ մորմոքէին՝ ի վր բեկման նծոցն՝ որ
խորտակեցան :

Եւ եղև՝ յորժամ դահիճքն՝ ի բանտի տան
ջէին զո՛րն չարաչար , նա ջերմ սրտիւ՛ աղօթս
մատուցանէր նոյ վո՛ւ փրկուէ՛ նեղչաց իւրոց .
տէս նոր՝ ասէ , մի լուեր , և մի երկայնամիտ
լինիր՝ ի ժամուս յայսմիկ . ցոյց նոր զգորունի
բարկուէ քո՝ ի տաճարն յայն՝ յոր յուսացե՛լ
են որք ոչն ճանաչեն զքեզ : Եւ ահա յան
կարծակի եղև թնդիւն մեծ ընդ բոլոր քա
ղաքն . այլ սաստկագոյնս դղորդեցաւ տա
ճարն , և հիմն՝ ի վեր կործանեցաւ . անդ
ընկղմեցան քուրմքն , և կին և որդի իշխա
նին ընդ նո՛ւ : Յայնժամ մի ոմն՝ ի սպասաւո
րաց ատենին՝ տեղեփոն անուն՝ ընթացաւ
առ իշխանն , և սրատմեաց լալագին՝ ասե
լով . տէր , կորեան տիկինն մեր և որդիդ քո
սիրելի , զի անկաւ տաճարն՝ ի վրնոյ :

Եւ լուէ՛լ իշխանն՝ սրատառեաց զհանդերձս
իւր . և ընթացեալ՝ ի տեղին՝ կոծէր զանձն ,
և լայր զկինն և զմիամօր որդին : Հասին
անդր և այլ մեծամեծք քաղաքին , և սգա
կից և կարեկից լինէին դեմետրիոսի . և ա
սէին՝ գէթ հնարս խորհել վո՛ւ հանելոյ ըզ
մարմինս թաղելոցն ընդ փլատակաւ : Եւ
նա

նա հրամայեաց բազմուէն 'ի բաց թաւալեցուցանել զքարինսն , և հանել զփայտսն , և պեղել զհողն . թերեւս գտցին մեռեալ մարմինքն . և բազումս աշխատել զբազում ժամս , և ոչինչ օգտեալ՝ գնացին գիշերայն 'ի վայրէն :

Եւ պա միւսանգամ 'ի միւսում աւուրն ընդ առաւօտն հրաման ետ իշխանն խորագոյնս բրել և պեղել զհողն . և շատ ջանացեալ բազմուէն արանց հարիւրաւորաց՝ ոչինչ օգտեցան (7) . որոյ վա անյոյս եղեալ դեմետրեայ՝ դարձաւ անդրէն դառնութիւն , և 'ի զայրացմանէն խորհեցաւ ոչ ևս պահել կենդանի զկուռնելիոս , այլ առ օրին սպանանել : Նայնմ վայրի եհաս զկնի իշխանին մի ոմն 'ի քրմացն մնացելոց՝ բարբատոս անուն , և արգել զնա 'ի խորհրդոյ անտի իւրմէ՝ աւելով . չկայ ինչ ընդ քեզ և ը առնն արդարոյ . քանզի 'ի գիշերիս յայսմիկ եկի ես 'ի տեղի տաճարիդ , և լուսայ ձայն յաւերածոյ անտի , զի ալաղակէին միաբան և ասէին . Սեծ է Կոմն քրիստոնէից , որ ասլրեցոյց ըզմեզ 'ի ձեռն ծառային իւրոյ սբն կուռնելիոսի . և եկն 'ի կեցուցանել զմեզ յայսմ 'ի վտանգէ : Աւ դարձեալ ասէին . փութասցի՛ դեմետրիոս առնուլ բերել այսր զկուռնելիոս , և հանել զմեզ աստի , զի մի կորիցուք . քզի մեծ սքանչելիս տեսանեմք աստ մեծին Կոմն , և զօրս հրեղէնս՝ որք հնչեն զահաւոր բարբառ յերկնից 'ի յերկիր , փառս տալով Կոմն և աւետարանելով տիեզերաց ըզ-

խաղաղութիւն : Այլ զայս ամ ինձէն լուսայ յայտ
նապէս . և արդ տես, գուցէ այրն այն առա-
քեալ է մեծին ան, և կարող է օգնել տա-
ռապանաց իշխանիդ և ամ քաղաքիս :

Օ այն իբրև լուսա իշխանն , զահի հարաւ .
և յարուցեալ վաղվաղակի ահիւ և խնդուք
չոքաւ ինքնին 'ի բանսն յոտս սբյն . և ետես
զայրն ան զոր գիտէր կապեալ ոտիւք և ձե-
ռօք , զի ձեմ առե՛լ զգնայր 'ի սենեակ բան-
տին , և գիրք 'ի ձեռին օրհնէր և գովէր զան-
ամ իւր . քանզի հրեշտակ ան եկեալ առ նա
դրօքն փակելովք լուծեալ էր զնա 'ի կապա-
նաց : Այլ այս կրկին ևս ապշե՛լ դեմեարիտ-
սի՝ անկաւ առ ոտս երանելոյն , և աղաչէր
երթալ հանել յաւերածոյն զկին և զորդին
իւր . փութա՛ս ասէ՝ աղաչեմ , մինչդեռ կեն-
դանի են : Ասէ սբն կուռնելիոս ցիշխանն .
եթէ հաւատաս 'ի ան յս քս յորդին ան կեն-
դանուոյ , կատարին ինդրունաճք քո : Այլ իշ-
խանն ասէ . հաւատամ 'ի ան յս քս և 'ի հայրն
նր , միայն կեցուցէ զորդեակն իմ : Հայն
ժամ զնացեալ 'ի տեղին՝ արար կուռնելիոս
զնշան խաչին , և ամբարձեալ զաչս իւր յեր-
կինս՝ կարդաց աղօթիւք առ ան , ասելով .
ան ան զօրութեց՝ որ հայիս յերկիր և տա-
դողալ սմա , յորոյ երեսաց լերինք հալին ,
և խորք անդնդոց սարսին . գու ինքն ան լուր
զհեծութի կապելոց . և հան 'ի գբոյ տառա-
պանաց զանկեալսն 'ի խորս խաւարինս . և
տուր փառս անունն քում ան :

Օ այս ասացեալ՝ հրամայեաց բանալ առ
փոքր

փոքր մի զտեղին . և նոյն ժամայն լայնեալ
պատառեցաւ հողն , և անդէն 'ի վեր ելին
եւանթիա կին իշխանին և դեմետր որդի նր'
ողջ անարատ և պայծառ դիմօք . և ձայն
բարձեալ ուրախուք՝ ասէին . մե՛ծ ես անդ
քրիստոնէից , որ պղատեցեր զմեզ 'ի դառն
մահո՛ւանէ , և 'ի յաւիտենից կորստենէ 'ի
ձեռն ծառայի քո կուռնելիոսի , և ցուցեր
զզօրութի քո մեծ : Չայնակից եղէն նոյն և
անբազմութիւն , և միաբարբառ գոչէին . մե՛ծ
է անդ քրիստոնէից՝ զոր քարոզէ կուռնե-
լիոս : Եւ հաւատացին յաւուր յայնմիկ իշ-
խանն և ան բնտանիք նր' , և բազմութիւն՝ որ
պեղէին զհողն և զքարինս տաճարին . և
մկրտեցան ամենեքեան ⁽⁸⁾ : Եւ յայնմ օրէ
և անդր նստէր սքն կուռնելիոս 'ի տեղի մի
երևելի՝ ստադիոն ասացել (յո՛ւ է ասպարէզ) ,
և ուսուցանէր հրատարակաւ զաւետարա-
նական քարոզութիւն՝ որոց դայինն առ նա .
որով և օր ըն օրէ բազմանային հաւատացելք
'ի նոր :

Եւ արարեալ անդ կուռնելիոս ամս երիս՝
քարոզէր զաւետարանն փրկուե՛լ ին՝ զա-
ւառն , դարձուցանելով զամսն յանձնա-
րիտ . և այնպէս մերձեցան 'ի հաւատոն քնի՝
գործակցուք դեմետրիոսի իշխանին բարե-
սլաշտի , մինչև թէ ուրեք բազինք մնացեալ
լինէր , ընթացելք անդ՝ ինքեանք ձեռօք իւ-
րեանց խորտակէին , և այրէին զմեհեանս :
Եւ յայն երիս ամսն՝ զոր եկաց կուռնելիոս
'ի սկեփսիոն , շինեաց եկեղեցիս , և հաստա-

տեաց քահանայս և պաշտօնեայս :
 Իսկ իբրև մերձեցաւ կէտ կոչման նր , ձայն
 եղև առ նա յերկնից , և ասէ . եկեաջի՛ր կո՛ւռ
 նելիէ և հանգիջի՛ր ը արդարսն յարքայու
 թէն երկնից . զի ասա պատրաստեալ կայ
 քեզ արդարուն պատկն : Եւ նր գոհացել
 զայ՝ աղօթեաց յերկար . և կոչեցեալ առ
 ինքն զգլխաւորս 'ի հաւատացելոց՝ խրա-
 տեաց զնս հաստատուն կալ 'ի սբ կրօնս ան-
 պաշտուն , և օրհնեաց զնս և զքաղաքն նց
 և զգաւառն . և հանգեաւ խաղաղութի 'ի քս
 յամսեանն փետրվարի (9) : Հայնժամ ժողո-
 վեալ բազմունք քղքին՝ արարին կոծ մեծ 'ի
 վր նորա՝ վր զրկելոյ իւրեանց 'ի սբ հօրէն
 և 'ի լուսաւորչէն հոգւոց . և բարձել զպատ-
 ոճակսն մարմինն նր եւնոմիոս քահանայն և
 դեմետրիոս անձամէր իշխանն հանդերձ ու իւ
 տիճ եկեղեցւոյն՝ տարան պատուով և թա-
 ղեցին 'ի նոր գերեզմանի , զոր վստան իւրոյ
 պատրաստեալ էր իշխանն 'ի տեղւոջ անդ
 տաճարին կործանելոյ :

Վրդ՝ առաջինքն 'ի հաւատացելոց անտի
 ստէպ ժողովէին 'ի վր տապանի սբյն և կա-
 տարէին զյիշատակ նր . այլ զկնի բուսաւ
 մորենի 'ի տեղւոջն , և ծածկեաց զտապանն .
 և յանցանել ժամանակաց անյայտ եղև տե-
 ղին 'ի մորենւոյն (10) . և զի անձ առնէր բա-
 զում սքանչելիս 'ի տեղւոջ անդ , զարմա-
 նային բնակիչք երկրին , և զստուգութի ի-
 րացն անդիտանային , և բազումք տգիտութի
 զմորենին համարէին սրբաղան ինչ լինել ,
 և

և պատուէին զտեղին : Աւ եկաց մնաց այն պէս 'ի ծածկուէ , մինչև հաստատեցաւ հաւատ քրիստոնէութեւս ը նմ երկիր . և ապա յաւուրս փոքուն թէողոսի կայսեր՝ դէսլ եղև , զի սք ենպսն տրովադայ սեղբիանոս՝ որ և սիղուէանոս , եկն եհաս այցելուք 'ի սկեփ սիոն . անդ ետես 'ի տեսլեան զսքն՝ որ ասէր ցնա . բազում ժամանակք են՝ յորմէ հետէ բնակեմ ես աստ , և ոչ ոք յայց ելինձ՝ բաց 'ի նոցունց անտի , զորս մկրտեալ էր իմ : Աւ զարթուցեալ ենպսին 'ի տեսլենէ՝ խորհէր ը միտս վն հրաշալի յայտնութեւս , և ոչ կարէր հասու լինել բանիցն ասացելոց : Ապա 'ի միւսում գիշերի միւսանդամ երեւեցաւ նմ սքն , և ասէ . ես եմ կուռնելիոս հարիւրապետն . և է՝ դիր հանգստեան իմոյ ը մորենեաւ մերձ՝ ի տեղի մեհենին քանդելոյ . այլ դու շինեալ ինձ աղօթարան այլ մօտ 'ի հանգիստ դեմեարիոսի ծառային նոյ . այն է տեղին կոչեցեալ պանդոքիոն (նո պանդոկ կմ հիւրանոց) . յորում վայրի եղեալ կան բազում մարմինք եղբարց սքց 'ի քն կատարելոց :

Յարուցել ենպսին ը առաւօտն՝ ժողովեաց զուխա եկեղեցւոյն , և պատմեցնց զտեսիլն . ապա գնացել բազմուք 'ի տեղին՝ արմատախիլ զմորենին արարին , և պեղեալ զհողն՝ գտին զտապան սքյն , և ուրախ եղեն յոյժ : Աւ իբրև կամէին բառնալ և տանել զայն 'ի տեղին պանդոքիոն՝ ուր հրամայեալ էր տեսիլն եկեղեցի շինել , տեսեալ ենպսին՝ թէ

շուրջ զտեղեաւն կայ բազմութի գերեզմանաց , անսպառն համարեցաւ անդ հիմնարկանել եկեղեցւոյ • և խորհէր զայլ տեղի գտանել դիպողագոյն • բայց վերստին հրաման էաւ 'ի տեսլեան անդ 'ի նշանակեալ տեղին շինել : Հոգայր եպօսն և վս ծախուց շինուէ • յայնժամ երևեցաւ սբն կուռնել լիոս միում 'ի բարեպաշտ աւագաց , որում անուն էր եւգինէոս , և հրամայեաց նմա 'ի գլուխ տանել զշինութի եկեղեցւոյն , տունեալ նմա և զձե և զչափ շինուածոյն • և նր եկեալ առ եպօսն պատմեաց զպատուէր սբյն • և վաղվաղակի ձեռն 'ի գործ արարել կանգնեցին զտաճարն յանուն սբյն կուռնել լիոսի • և պատրաստեցին տեղի տապանին 'ի ներքոյ բեմին :

Եւ եղև յորժամ հանդերձեալ էին բերել հանդիսապէս 'ի ներքս զպատուական մարմին սբյն , ինքնին տապանն առանց ուրուք հուղ լինելոյ սկսաւ շարժիլ և դնալ զհետ ուխտի եկեղեցւոյն • ընդ որ զահի հարեւումցն՝ մեծաձայն գոչմամբ բարձրացուցանէին զօրհնութիս նոյ • և այնպէս բազմութի յառաջէր , և տապանն զկնի գնայր , մինչև մերձ եղեն 'ի դուռն եկեղեցւոյ • ուր երազեալ տապանին՝ էանց ընդ մէջ բազմութեն , և եմուտ յառաջագոյն լի դուռն փոքր՝ որ 'ի կողմանէ , և եկն եկաց անշարժ 'ի կողմն մի բեմին : Եւ թէպէտ բազմօք բուռն առնէին շարժել զնա փոքր մի ևս , և տանել հանդուցանել 'ի մէջ խորանին , այլ իբրև տե-

մին՝

սին՝ թէ անդրդուէլի հայ մնայ , 'ի միտ ա-
ռին՝ թէ անդանօր համք են սքյն հանդէլ .
և այս սքանչելիք եղեն պատճառք դարձի ո-
մանց 'ի հեթանոսաց մնացելոց 'ի քաղաքի
անդ : (11)

Եւ այնուհետեւ ամ յամէ հատարէին միա-
բան հաւատացեալք զյիշատակ սքյն 'ի տա-
ճարի անդ նորա : Իսկ յաւուրս աթանոսի
եմօսին տրովադացւոց հարգեցաւ առանձին
եմօս սկեպսիոնի փիլոսոփոսիոս անուն . սա
յորդորեաց զենկրատիոս ամն պատկերահան՝
զարգարել նկարուք զտաճար սքյն հուռնե-
լիոսի , և 'ի միջի դրոշմել զպատկեր սքյն
կենդանագրութ ծերունի հասակի . իսկ նա
քանզի էր այր զայրասիրտ , 'ի նկարել անդ
իւրում դժուարէր վասն չգիտելոյ թէ յոր
պիսի դէմս կերպարանաց ձեացուցանիցէ .
և բարկացեալ թշնամանէր բանիւք անար-
ժանուէ զեմօսն , և զսքն ընմա . թող ցուց-
ցէ ինձ (ասէ) զդէմս իւր հուռնելիոս , զի
գիտացից նկարել զարժանն : Եւ մինչդեռ
բանքն 'ի բերանն էին , զլորեցաւ անկաւ 'ի
մեքենայէն 'ի վայր՝ յոր ելեալն էր . 'ի վեր
վաղեցին՝ որք մերձն հային , և գտին զնա
չարաչար խորտակեալ և իբր անշնչացեալ .
տեսին՝ զի և որդունք և ճճիք եռային 'ի
բերանն նր :

Հայնժամ իմացել զպատճառս պատուհա-
սին՝ գիմեցին աղօթիւք 'ի տապան սքյն . և
ահա 'ի գիշերին՝ որ յաջորդէր , երևեալ
ինքնին սքն հուռնելիոս 'ի տեսլեան՝ հալաւ
զձե

զձեռանէ ենկրատիոսի, յարոյց զնա և ող-
ջացոյց. և խրատեալ զնա սուղ բանիւք՝ ե-
ղև աներևոյթ: Յարուցեալ առնն՝ գոհա-
ցաւ զսբյն. և լի կերպարանացն՝ որ երևե-
ցաւ նմա, գրեաց զպատկեր կուռնելիոսի.
զոր և բազում պատուով պահէին բնակիչք
տեղւոյն իբրև հրաշալի՝ ի պատկերս. իսկ
՛ի տապանէ սբյն եղեն բազմապատիկ նշանք
՛ի բժշկութի ախտաժետաց, որոց հաւա-
տովք մերձենային առ նա: Այլ և տուան
կուռնելիոսի երբեմն ՛ի կեսարիա, որ յետոյ
եղև եկեղեցի և ուխտատեղի ՛ի պաղեստին,
լի հերոնիմոսի: (12)

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Բարեգբ եգաւ ՛ի նախնեաց մերոց՝ յորոց և իցէ.
տօն սբյն կուռնելիոսի՝ ՛ի միջոցի աստ ապայից. զի կա-
տարումն նր եղև յամսեանն փետրվարի. թէպէտև ոմանք
(ոմ վկայագիրք հայոց, և Յ=Հ) ՛ի իբ փետր. դնեն.
և ոմանք (ոմ լատինք) ՛ի բ փետր: Թող զոր յոյնք յայլ
փոխագրեցին օր. թերևս առ աղատ պահելոյ զփետր-
բ. վն տօնի օրն լաւաւ չին: քանզի լի ժամագր. փոխա-
գրեալ է ՛ի սեպտ. 13. շփոթելով արդեօք լի այլում
կուռնելիոսի ծերոյ. զորմէ լիցի բան ՛ի կարգս յիշա-
տակելեաց. սեպտ. 15: և լի բասիլ. ՛ի հոկտ. 20. ոչ
գիտեմ որպիսի շփոթութի: Այլ չէ ինչ ընդհան յայս
պիսի շփոթութեց այն, զի և ՛ի տօնացոյցս աղգիս՝ ՛ի
սիմոնեան տօնացուցէ և այսր՝ ասլագրեալ օրինակք
սկսան զկուռնելիոս լի շմաւոնի և լի պօղիկարպոսի օ-
տարացուցանել ՛ի տեղւոյն աստի, և դնել մօտ ՛ի վախ-
ճան տօնացուցի՝ զկնի մինասեանց նախ ք զեւստուա-
տիոսեանս:

(2) Գեղեցիկ միաբանին ճառընտիրք մեր, և վկայաբա-
նուիք այլոց աղգաց յէական և ՛ի սլատահական բանս
վա

զարուց սբյն կուռնեւելիոսի . թէպէտև ոմանք չարձակա-
գոյն , և ոմանք համառօտագոյն . յորոց և մեք բաղդա-
տուք առաք զձմն , առաւելապէս զհետ երթալով ըն-
տիր ճառընտրի . Զ . և ձեռագիր օրինակին՝ զոր բերէ
բոլջանդ 'ի մետափր' : և եթէ կայցէ ինչ տարբերութի
արժանի գիտելոյ՝ ծանուցուք 'ի կարգիս : Աւր հա-
րեանցի ծանիր , զի անուն սբյն՝ ոմ 'իյն . գրի գօռնի-
լիոս . և 'ի լտ . գօռնէլիօս , նոյնն և սովորաբար հին
օրինակք մեր ունին կուռնեւելիոս . այլ ոմ սովորութիւն
իբր քաղցրահնչիւն գոգցես ընտրեաց կաթուղիկոս ա-
սել՝ փխկ ասելոյ լոյսնաց և ըստ նախնեաց կաթողի-
կոս , նոյնն և մուտ անտարբեր սովորութի կուռնեւելիոս
հնչելոյ :

Ի արձեալ խորագիրք ընտիր ճառընտրաց են աստանօր .
* գործք սբյն կուռնեւելիոսի հարիւրապետի || . որ ասի
լոյն . բաւքսիս . և լտ . աքդա . (յորմէ և 'ի մեզ ասի
անխտիր , գործք առաքելոց . կմ պրակք առաքելոց) .
և 'ի դէպ գայ անխտիր պատմութե կատարելոցն մար-
տիրոսուք , և խոստովանողական ճգնուք . այլ մեք առ
որոշելոյ՝ առաջնոցն դնեմք վկայաբանուի , և յետնոցն
վարք . լո տեղւոյն և զերկուսն միանգամայն :

(3) Հասարակօրէն ուղիղ թուի՝ իմանալ թ բարոնիոսի
'ի բանից սբյն զուկայ , թէ կուռնեւելիոս էր ազգաւ և
Շաւ հռովմայեցի յիտալիոյ , վն և գունդ զինուորուէ
նր իտալացի ձայնի . որ և կարծի լինել 'ի կարգէ վե-
ցերորդ լեգէոնին կոչեցելոյ երկաթի . զոր լո գրելոյ
գիւմնի . գիւր . ծէ . կարգեալ էր օգտատեաց կայսեր 'ի
տեսչութի հրէաստանի : Այսմ մեկնուէ տիրապէս հաս-
տատուէ գտանի 'ի հայերէն թարգմանուէ գործոց ա-
ռաքելոց՝ որոշ բառիւս ի փաշայի . ուր 'իյն . իշաւիտի ,
և 'ի լտ . իշաւիտի , որչափ կարեն նշանակել զիտալա-
ցին , նոյնչափ և զիտալիկեցին՝ ք զգունդն զայն , որ
յիտալիկայ քաղաքէ բեաիկայ գաւառին սպանիոյ . ո-
րում նստաստեն և Հ = Յ , և ճառընա . Ի . յասելն՝
* 'ի գնդէ իտալիկեցոց || . ըստ իմիք և հերոնիմոս . այլ
առաւել քան զձմ՝ հին ժամանակագրութի ինչ սպա-
նիացւոց : Եւ այսպէս երկուստեք հաւանական կար-
ծիք լինին առ իմաստունս :

Բայց քանզի բիւարիոս սպանիացի բաղմօք պնդէ զա-
ւանդութի ազգին իւրոյ , և արտաքոյ ելեալ խնդրոյս՝
իշխէ ասել , թէ բովանդակ գունդն եղեալ 'ի պաղես-
տին՝ էր յիտալիկայ սպանիացւոց , և թէ այն գունդ
էր

էր՝ որ գտաւ յաւուրս պիղատասի յեկմ, ը այս դիմ-
ունարեալ բողանդայ՝ ասէ հեգնելով. * միթէ այսչափ
» պատուակա՞ն ինչ համարի բիւարիոս զանադորոյն ձե-
» աաց յարձակումն 'ի վր քնի, մինչև զայդ ևս պար-
» ծանա իւրոց աղգայնոց յօժարեացի ընծայել. միթէ
» յասել անգ մատթ. իէ. ժողովեցաւ ամ գունդն, ամ գը-
» կնչեցեալ իցեն 'ի կեսարիոյ ամ զինուորք կուռնե-
» լիոսի, եթէ մի միայն գունդ էր յեկմ: Այլ յայտ
է՝ թէ այս կշտամբուի ինչ ոչ սանանէ հին աւանգու-
նանիացւոց. թող և զնորաւորն՝ զոր յաւելու աւ-
մայոս, թէ կայ 'ի սպանիա ազնուատոհմ տունկաստե-
ղեանց, որք ասեն զինքեանս 'ի սերնդոց կուռնելիս
հարիւրապետի: Ես զայս գիտեմ, զի միով մասամբ նը-
ստատէ սպանիացւոց սք գլին, երբ ոչ ասէ՝ յիտա-
լացի գնդէ պարզապէս, և ոչ 'ի գնդէ իտալացւոց, այլ
թէ 'ի գնդէն՝ որ կոչէր իտալիկէ (ը ձայնին): Այս
քան աւ այս:

(4) Գրեթէ ամ վկայաբանք միաբանին ը 2. ասել վն
կուռնելիոսի. * յաւուրս առաքելոցն նախ սա հաւա-
» աաց 'ի քն ||: Չի թէպէտ ներքինին եթէովպացի յա-
ռաջ էր քան զսա փոքր մի, այլ դարձ նր անձնական,
և առանձնական ըստ տեղւոյն. իսկ սորայս հանգիստ
կան՝ ամ տամբ իւրով 'ի մայրաքաղաքի. թող զառաջին
հարիւրապետն՝ որ 'ի կենդանուէ քնի հաւատաց. եր-
կոցունց յատկուէ եղև ունակ մերս երանելին աբգար
թգր, որ նախ փրկչին հաւատոս ընծայեցոյց, և յետ
համբարձման նր ընկալաւ զմկրտուի 'ի ձեռն սքին թա-
ղէի՝ իւրովքն հանգերձ:

(5) Չոր լատինք մեկն աւանդեն, թէ ձեռնադրեցաւ
եմս, համաձայն յն. բասիլ. ճառընախիք 'ի գործոյն
և եթ արտայայտեն՝ ասելով. * շինեաց եկեղեցիս, և
հաստատեաց քահանայս և պաշտօնեայս ('ի սկեփոխոն)||
որ է գործ եմսի. որով և երևին ասել՝ թէ իցէ եմս
սեպհական սկեփոխոնայ. որոյ փոխան գնի 'ի յն. բա-
սիլ. * ձեռնադրի եմս սկամանդրու ||: Բայց ժամա-
գիրքն յն. ասէ. ընկալեալ * զվերակացուի սկեփոխ-
նի ||. համաձայն 2: ուր լատինք ենթադրեն՝ թէ կան-
խաւ ձեռնադրեալ իցէ յեմսուի կեսարիոյ. թող զոր
սմանք ստացին, թէ առաջին եմս կեսարիոյ եղև զա-
քէոս մաքսաւոր. և ապա կուռնելիոս հարիւրապետ.
ապա թէոփիլոս: և այլք՝ թէ սքն պետրոս յետ շրջե-
լայ զամս ինչ 'ի քարոզուի՝ եկեալ յիզիոն քաղաք հեւ-

էս.

լեւսպոնտոսի՝ անդ ձեռնագրեաց զկոռնելիոս . և թէ
դուցէ անտի կոչեցեալ եղև 'ի կեսարիա յետ մահուն զա-
քէոսի : Այլ այսպիսի բանք անհաւատիք ոչ են շփո-
թելի ը ստոյգ բանից : Չայս գիտեմք , զի մեծ էր պա-
տիւն եմքսուէ կեսարիոյ պաղեստինացւոց (ոչինչ ընդ-
հատ 'ի կեսարիոյ կապագովկացւոց) , և 'ի սկզբան անդ-
նշանաւոր և քան զէմին՝ մինչև էր պատրիարքական
պատիւն ընծայեալ աթոռոյն եէմի :

(6) Համարձակուէ աշակերտաց 'ի կեսարիա յետ դար-
ձին կոռնելիոսի չիք տարակոյս , զի և յառաջ քան
ղգարձն իսկ ունէին անդ աշակերտք ոչ սակաւ համար-
ձակուի՝ անկասկած գոլով յերկիւղածուէ կոռնելիո-
սի հարիւրապետի . զի ոչ միայն վն փիլիպպոսի գրեալ
է , * շրջեալ աւետարանէր նմ քաղաքացն մինչև 'ի գալ
'ի 'ի կեսարիա || • Գրծ • Ը • 40 • այլ և վն պողոսի՝ թէ
յորժամ խոկային սպանանել զնա եէմացիք , * իմացել
'ի զքարց՝ իջուցին զնա 'ի կեսարիա (իբրև յանկասկած
տեղի առ վայր մի ,) և (անտի) առաքեցին 'ի տարսոն
(քաղաք իւր) || • Գրծ • Ը • 30 :

(7) Հարիւրաւոր եղաք անորոշակի՝ 'ի միաբանել զայլ-
և այլ գրչուիս վկայագրաց . զի ուր 'ի Ճառքնա . Բ . և
Զ . երկիցս և երկցս գրի լոկ բազմուի , 'ի Ճառքնա .
Դ . ոմ և առ Թր իէլի , երկիցս նշանակի թիւ . արանցս՝
քճ . և 'ի Հ . երկիցս . յօրինակս ինչ քճ . և յոմանս Եճ :
'ի Յ . բասիլ . միանգամ , (ցն 'ի ժամ հաւատաւոյն)
մհէ . և սա մեռափր . 'ի նմին վայրի , մէ : Կարձեալ
զաւուրս աշխատուէն Ճառքնա . Դ . և յայսմաւուրք
Հ . (որք համարին երկու օրինակք մի և նոյն վկ .)
յերկարեն արտաքոյ այլ նմ վկայաբանից՝ յասելն . * Ժ
օր յոյժ աշխատեցան , և ոչ կարացին գտանել զնմ || :
մեք եղաք ը Ծ . Զ . ուր յիշի միջոց երկուց և եթ ա-
ւուրց : Սոյնմ միայն 'ի Հ . գնի յոքնակի՝ որդիք իշ-
խանին , երկիցս և երկցս . ուր և Ծ . Դ . և Թր իէլ՝ ե-
զակի գնեն՝ համաձայն այլոց Ճառքնարաց և նմ վկա-
յաբանից :

(8) Երկու դժոճարին պարագայք գտանին առ մե-
տափր՝ . յորմէ ազատ են Ճառքնաիւրք մեր : Մի՝ զի հա-
մանդամայն ասէ լինել զկործանումն բազնաց և զառ-
ճարին՝ յառաջնում անդ նոճագի աղօթից սքյն . զայս
եղեալ՝ հարկաւորի ասել անպատճառ . * յետ աղօթե-
լոյն ել 'ի տաճարէն . բնդ նմին ելին և դեմետրիոս և
նմ քաղմաւի ամբոխին || . ասլաթէ ոչ և 'ի վր նց ան-
կեալ

կեալ լինէր տաճարն : Ուր եդեալքն մեր ըստ Ճ. ոչ
ինչ գծողարուի կրեն :

Երկրորդ՝ զի գնէ զմկրտութի դեմեարիոսի նախ քան
զյառնել կնոջն և որդւոյն . ուն թէ չլցէ յանձն առել
սքն յարուցանել զնս , եթէ ոչ նախ մկրտեսցի իշխանն :
Եւ ո՞ր ոչ ասէ , թէ յայդմ նշմարի անտեղուի ինչ , զոր
ուն տանին Ճ. և Հ. յասելն՝ թէ նախ գործեաց սքն
զսքանչելիս՝ յարուցանելով զկին և զորդի իշխանին .
և ապա կատարեալ հաւատով ձմքին ընկալան զմկր-
տութի :

(9) Բացայայտ գնի օր կատարման սքն 'ի վախճան պատ-
մուէս՝ լինել 'ի քսան և երկուս փետրվարի . 'ի Ճ. և
'ի Հ. այլ մեք ոչ իշխեցաք որոշել այնպէ . զի կասկա-
ծեմք (ուն տեսաք 'ի փորձոյ այլեայլ տեղեաց ,) թէ
գուցէ փոխանակ գնելոյ դրչաց 'ի փետրվարի . ք . (զի
գնի 'ի Լ.) դրեալ իցեն 'ի փետրվարի . ի ք : (Թող զի ոչ
գիտեմք ուստի՞ առեալ գնի 'ի քսանի մի ճաշոցս ձեռա-
գիրս տօն սքն կուռնելիոսի 'ի մայիսի . ւն . և այն 'ի
միջոցի ապայից՝ որ անկ է փետրվարի : ուն և 'ի բա-
սիլ . Յ . (գոնէ լը օրինակաց ինչ) եդեալ է 'ի հոկտ-
20 . ուր ժամագիրք . Յ . (և այլ օրինակք բասիլ .) գը-
նեն 'ի սեպտ . 13 . ուն յիշեցաք 'ի ծան' . (1) :

(10) Կարի 'ի գէտ գնի ըստ Ճ. բուսանել մորենւոյն
գկնի Ժմկաց , իմա յանհոգուէ . քան թէ լը մետափր' ,
բուսանել նոյն ժամայն . որ լինի գործ հրաշից՝ անհա-
մաձայն պատմուէ : Հ . զկրկին միտս երևի ընծայեցու-
ցանել :

(11) Տեսիլ կուռնելիոսի առ սեղբ'անոս եւնս , և շի-
նուի եկեղեցւոյն , յիշի և 'ի Ճ. և 'ի Հ. այլ հարեան-
ցի միայն . զոր պէտք եղեն մեզ ճոխագոյն ստորագրել
լը բողջանդայ՝ առեալ 'ի ձեռագիր օրինակէ մետափր' .
ուր եթէ ոք կամի մանր կրկտել , գտանէ զանոճանս
եւնսաց տրովագայ և սկեփսիոնի նաև յայլ եկեղեցա-
կան պատմութիս :

(12) 'ի վախճանի ծանիր , զի գրի 'ի վարս սրբուհւոյն
սլաւլայի (այն է թուղթ հերոնիմոսի . ի ք . գլ . ք . հա-
մար . 8 .) թէ 'ի շրջիլ նր յուխտս 'ի սլաղեստին , * դէմ
, եդեալ գնաց և յաշտարակն ստրատոմի , այն է՝ զոր
, հերովդէս արքայ հրէաստանի 'ի պատիւ օգոստեայ
, կեսարու կեսարիա սնոճանեաց . և ետես անդ ըզ-
, տունն կուռնելիոսի՝ լեալ եկեղեցի քսի || : Ուր զար-
մանան ոմանք 'ի լատին քննչաց , թէ զիարդ չիշի յայտմ

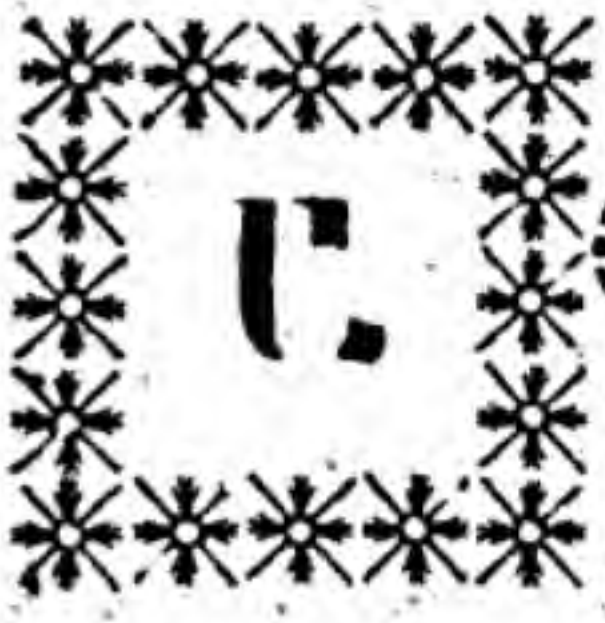
սլաւոմուէն և գերեզման կոռնելիոսի՝ սլայճադացեալ
սքանչելեօք ըմ վկայաբանից . բայց ՚ի զուր են զարմանք .
զի գերեզման սքնն ոչ էր ՚ի կետարիա , (ոմ գնեն ոչ
մանք ՚ի լա .) այլ ՚ի սկեփսիսն քաղաք քարոզուէ նր .
ոմ բացայայտ գրեն մմ վկայագիրք Յն . և Հյ . բայց
թէ յետ Ժմկաց զի՛նչ եղեն նշխարք սքնն , ոչ ունիմք
ասել :

ՍԼԱՅԵԼԻՆՆՈՒԹԻՒՒՆ

սքնն Շ մաւոնի ազգականին քսի , և եմսին
էհմի : (1)

Հ . սեպտեմբ . 28 . ևս և ապր . 20 . ըստ Յեո՝ :
Տրեւ . սեպտ . 28 . և ապր . 17 : Հ = Յ . սեպտ .
28 : Յ . Բասիլ . սեպտ . 28 : Սամադր . սեպտ .
18 . և ապր . 27 : Լ . Գեոր . 18 : Բուլլանդ .
անդ . Գեոր . հատ . 7 . երես . 53 : Հոռնարա .
երես . 5 : Լաւեբ . պատմ . էհեղ . 7 . 10 . և 32 :
Ղաւրնա . Բ . էղ . 537 . և Օ . ՃՃէ . և այլ : (2)

ՆՅՍԵՐԵՆԵԼԻՒՍ

շմաւոն (որ և սիմէոն կամ սի
մոն ,) ազգակից մարդացելոյն
այ՝ քսի փրկչին մերոյ՝ ըմ մարմ
նոյ , մի էր յեօթանասուն և երկու աշակեր
տացն , որիչ ՚ի սիմոնէ կանանացւոյ՝ շմաւոն
նախանձայոյզ կոչեցելոյ՝ որ ՚ի Թոմոյ երկու
տասանից . բայց կոչի և առաքել՝ ոմ և այլ
աշակերտք իմն , ևս և աշակերտք առաքելոց
ան

անդամ : Արդ սա՝ զորմէ առաջիկայ ճառա-
 է , կոչի և է ազգական քսի , ը որում էր որ-
 դի կղէովայ եղբոր յովսէփայ անձահայր
 անունեւոյ , և եղբայր յակոբայ՝ անձեղբայր
 կամ եղբայր ան կոչեցեւոյ : || Ե զի կղէով-
 պասն այն՝ որ ՚ի վիճելն վ՛ս յարութե ան ը
 ուղեկցի իւրում ՚ի ճանապարհին էմմաւու-
 սայ , յանժանութա ետես զանուն և համարձա-
 կախօս եղև , մինչև ՚ի բեկանել հացին՝ ծա-
 նեաւ զնա , եր եղբայր սքն յովսէփայ հիւ-
 սանն՝ որ խօսնայր եղև ամենասք կուսին
 մարիամայ անձանի , և հայր կոչեցաւ որդ-
 ւոյն ան և որդւոյ կուսին . որով և նա ինքն
 կղէովպաս՝ համարի հօրեղբայր փրկչին մե-
 լոյ . և որդիքնք՝ հօրեղբորորդիքնորին ան :
 Աւ ահա մի էր ՚ի նոց և երջանիկս շմաւոն
 վերաձայնեւ ազգական քսի , այս է հօրեղ-
 բորորդի . որ և ՚ի նոյն միտս ը հրէիցն սովո-
 լուե՝ եղբայր յսի կոչի յաւետարանի՝ հան-
 դերձ եղբարբք իւրովք . որք են յակոբոս ,
 յովսէս , և յուդա :

Արձկ կրկին ազգակցութեան ը շմաւոն
 և ը քս՝ իրական բանիւ իբրև մօրաքեռոր-
 դի , եթէ դիցի ը ոմանց՝ եթէ մարիամ կին
 ալփեայ՝ կոչեցեալ քոյր մօր ան իբրև մեր-
 ձաւոր ազգական , իցէ մայր յակոբայ եղ-
 բայր ան կոչեցեւոյ . զորմէ չէ տեղւոյս ա-
 սել . այլ այլում ժամու թող լի է :

Արդ յետ համբառնալոյ փրկչին՝ շմաւոնս
 այս հանգոյն այլոց առաքելոց և աշակեր-
 տաց շրջեցաւ նախ քարոզութ յայլևայլ տե-
 ղիս ,

դիս , և աւետարանեալ զյժ քն՝ իբրև վկայ
ականատես և սպասաւոր բանին այ , լուսա-
ւորեաց զբազումս 'ի հաւատոս ճշմարտուն ,
կրելով ազգի ազգի նեղութիս և չարչարանս
վժ անունանն ինն . և ապա եղև եպս եհմի՝
զկնի կատարման յակովբայ արդարոյ եղբօր
ինն . քզի յետ վկայութեն յակոբայ , և աւե-
րածոյն եհմի՝ որ եղև փոքր մի զկնի , աշա-
կերտք ինն մերոյ մնացեալք յայնմ ժմկի՝ ժռ-
ղովեցան 'ի միասին յեհմ հանդերձ ազգա-
տոհմաւ ինն . և արարին խորհուրդ՝ եթէ
ոմմ արժան է ունել զտեղին յակոբու . և
միաբան հաստատուցին , թէ շմաւոն եղբայր
նր՝ թէպէտ և այլ ծեր , արժանի է աթո-
ռոյ եկեղեցւոյն եհմի : Ար և զառաքելա-
կան քարոզութիւն ևս ք զևս 'ի կիրարկել քա-
րոզէր զքնի անունին ընմ կողմանս պաղեւ
տինոյ . շինէր եկեղեցիս ըն տանելոյ ժամա-
նակին , և անպակաս առնէր զքահանայս և
զպաշտօնեայս . և այնպէս եկաց յաթոռն
հովուուն ամս բազումս . մինչև հասանել
նմա լի արդեամբք յերկար ծերութի :

Աւ եղև յետ առաջին հալածանաց եկեղեց-
ւոյ առ ներոնիւ (յամի ինն իբր . 65) , որ նա
հատակեաց զգլխաւոր առաքեալսն զպետ-
րոս և զպօղոս , յարոյց երկրորդ հալածումն
դոմետիանոս , (յամի իբր . 93 .) այն՝ որ ար-
տասահմանեաց 'ի պատմոս կղզի զսքն յով-
հաննէս աւետարանիչ զմիայն մնացեալն յա-
ռաքելոց : Այն աշնորիկ կրկին ևս գրգռե-
ցաւ դոմետիանոս ուրոյն 'ի վր ազգին եբ-

լայեցւոց, հրաման տուեալ կոտորել զայնոսիկ՝ որք էին ՚ի տանէ դաւթի, զի մի՛ ոք պայազատ մնասցէ թգրուէն հրէից. և այս լիւրումն խորհրդոյ, զի մի՛ գտանիցի ոք ո՞ւր զհերովդէս տիրել ՚ի վր՝ ազգին՝ յազգէ յուրայ, և անուամբ թգրական ցեղին զօրասցի ՚ի նորութե քան զհերովդէս. այլ լի գաղտնի տնտեսութեան նայ, զի մի՛ մնասցէ ակնկալութի հրէից խնդրել զմե սիա արտաքին չքով իշխանութե՝ յետ մերժելոյ նոցա զճշմարիտն զքս զթագաւորն փառաց։ Այսպիսի պատճառաց նահատակեցան բազումք ՚ի հաւատացելոց հրէից՝ որք համարէին յազգէ դաւթի, յորոց և ոմանք էին ՚ի մերձաւոր ազգակցութե փրկչին մերոյ ըստ մարմնոյ։

Իսկ սքն շմաւոն՝ թէպէտև երևելի էր յայնմ ցեղի, բայց զի ծերացեալ էր յոյժ, չարարին ինչ փոյթ զնմէ խնդրակք կայսեր. և այս դրձկ ՚ի խնամոցն նոյ՝ զի յերկարեացէ նա ՚ի կեանս ՚ի պէտս հաւատացելոց։ Այլ կալան զերկուս եղբորորդիս շմաւոնի, ցո են որդիք կմ թողունք յուրայ, և տարեալ կացուցին առաջի դոմետիանոսի՝ ասելով, թէ ահա սոքա են ՚ի ցեղէ դաւթի, և յազգատոհմէ յսի՝ որ անուանեցաւ քս։ Ահարց զնս թագաւորն, թէ արդարև յազգէ դաւթի՞ էք դուք. և նք խոստովան եղեն, թէ այո։ Իննել սկսաւ կայսրն զինչս և զստացունածս նոց, տեսանել թէ արք երևելիք ի ցեն և ճոխք, մինչև կարօղ լինել թեկն ածել

Ծեղ թփրուէ . և 'ի վր եհաս , թէ ոչ ընչից
բազմուի եր նց , այլ միայն ունէին գինս ե-
րեսուն վիճակի անդոց , և անտի ևս հասս
տային . և ձեռօք իւրեանց գործէին և կե-
րակրէին . մինչև ցուցանել նց և զձեռս իւր-
եանց 'ի վկայուի . զի ահա և ձեռք մեր ա-
սեն՝ բրտացեալ են 'ի հանապազորդ գործոյ
անտի . և խստուի մարմնոց մերոց յայտ առ-
նէ զվաստակս մեր :

Իբրև հարցան նք վս քսի և վս արքայուէ
նր , եթէ ո՞րպէս և ո՞ր և ե՞րբ յայտնեւոց է
թփրութի նր՝ զոր ասէքդ վերացեալ յեր-
կինս , ետուն պիտի և ասեն . ոչ այսր Յի է
այն թփրուի , և ոչ 'ի վր երկրի լինեւոց է .
այլ 'ի վերոյ քան զերկինս և 'ի վր հրեշտա-
կաց . և 'ի կատարած Յի յայտնեւոց է նա՝
'ի ժամանակի իբրև գայնա փառօք դատել
զկենդանիս և զմեռեալս , և հատուցանել
իւրաքանչիւր մարդոյ ը գործս իւր : Եւ իբ-
րև ոչինչ կարաց գտանել 'ի նս դոմե տիանոս
տեղի մահապարտուէ , անգոսնեաց զնս իբ-
րև զարս տառապեալս , և եթող զնոսա ա-
զատս . միանգամայն և հրամայեաց դադա-
րեցուցանել զհալածանս 'ի քրիստոնէից :
Եւ նք իբրև արձակեցան , շրջէին տեսա-
նէին զեկեղեցիս . և որք միանգամ հայէին
'ի նս , մեծարէին իբրև զկենդանի վկայս
քսի և իբրև ազգակիցս փրկչին մերոյ . ում
և առաւել ևս զհօրեղբայր նց զերանելին
շմաւոն ծերունին՝ զեհմի եմլան :

Յետ այսորիկ 'ի թփրել տրայիանոսի (յա-
մի

մի նոն. 98.), որ յարոյց զերրորդ հալածումն,
 միւսանգամ յարեալ նոյնպիսի յոյզ և խնդիր
 վն մնացելոցն յազգէ դաւթի . մինչ զի յա
 րեան և ըդէմ սքին շմաւոնի թշուամիք յեր
 կուց կողմանց՝ 'ի հրէից և 'ի հեթանոսաց .
 և ըստ երկուց գլխոց ևս տմբաստան եղեն
 զնմանէ յատեան տրայիանոսի , թէ 'ի տա
 նէ դաւթի է , և քրիստոնեայ . և էին գըլ
 խաւոր ոսոխք նոյա ոմանք յաղանդաւորաց
 ժմկին կմ 'ի հերովդիանոսաց . յորս կային
 և ոչ սակաւ ք 'ի տանէ դաւթի . մինչև 'ի
 մատնել զայլս՝ մատնեցան և ինքեանք :
 Վրդ այսպիսի պատճառանօք չարախօսուէ
 ըմբռնեցաւ ծերունին շմաւոն , և ածաւ ա
 ռաջի ատտիկոսի (կմ ենտիկոսի) կայսերա
 կան հիւպատոսի՝ որ նստէր յեէմ 'ի կողմա
 նէ ինքնակալին տրայիանոսի : Աւ բազումս
 հարցափորձեալ նր զերանելին՝ տանջեաց
 զնա սաստկապէս զբազում աւուրս . և ստի
 պէր զնա ի բաց կալ 'ի հաւատոցն՝ որ 'ի քն
 յն . որն զի ապրեսցի : Իսկ նա ըն արժանի
 իւրումն առաքինութե և հասակի կատարե
 լութե աներկիւղ քարոզէր զքն նմ առաջի
 պտենին . և այնպիսի զոհարթութիւն տանէր
 նմ լկանաց , որն զի նմ մարդ զարմանայր՝
 թէ որպէս համբերէ նա այնմ նմի յայնպի
 սի հասակի . զի էր ամաց իբրև հարիւր և
 քսանից : Աւ եղև յետ արկանելոյ զնա 'ի
 բանտ , ուր եկաց անսոհաղ սովու և ծարա
 ւու տանջել ոչ սակաւ աւուրս , ակնածեալ
 հիւպատոսին 'ի բազմամեայ և 'ի սպիտա
 կա

կացեալ ալեացն , և 'ի մեծաշուք երեսաց
նր պատկառեալ՝ գթացաւ 'ի նա , և կամէր
արձակել Վ.յլ անդրէն սկսան անդագոյնս
ամբաստան լինել զնմանէ , թէ չէ պարտ
ւմա կեալ , զի խաչեւեալ զոմն անքարոզէ ,
և թէք մեծ զնա ասէ՝ հակառակ ինքնակա
լաց . վայ հարկ համարեցաւ իշխանն հրա
ման տալ , զի լն օրինակի առաջնորդին իւ
րոյ 'ի խաչ բեւեռեսցի : Վնդ այս մեծապէս
ուրախ եղև երանելին շմաւոն , և լցաւ ան
պատմելի զոնարթուք՝ ոն պյն թէ արքայա
կան պատուոյ և ծիրանւոյ հասել . զի պար
ծանս և փառս անձին գիտէր խաչակից լի
նել և նմանակից անմիւ ազգակցին իւրոյ և
ոն յոի քոի . և այնպէս յարսզոնարձ բեր
կրանօք ոգւոյ՝ աւանդեաց զհոգին 'ի ձեռս
այ 'ի տանջանս խաչի յեմքաղաքի , ճ և ի
ամաց լն ասացելոցս . և ժողովեցաւ 'ի շտե
մարանս երկնից արքայուն՝ իբրև հունձ հա
սունացեալ , և արդեամբք լիակատար ըստ
հարիւրաւորն պտղաբերուն : (3)

Վործեցաւ այս յամի օրն . 108 . յորում Ժմկի
յաջորդեաց յաթոռն եմացւոց՝ յուստոս 'ի
թլփատուէ , երրորդ ենպ եմի : Վսկ մար
մին սթյն շմաւոնի ամփոփեալ պատուով 'ի
հաւատացելոց յեմ՝ յետ ժամանակաց ան
ցելոց ասի փոխադրեալ յարեմուտս . ուր
գտանին և ցարդ մասունք պատուական նըշ
խարաց նր : () կատարումն սորա գեղեցիկ
գովուք արձանագրէ հեգիսիպպոս հաւա
տալիմ օրինակագիր՝ ոչ ինչ հեռի Ժմկաւ .

ուստի առեալ ի մէջ բերէ և եւսեբի յեկե
 ղեցական պատմութիւն : Աւ թէ զի՞նչ վիճակ
 էր եկեղեցւոյն յետ կատարման սբօն շմա
 ւոնի՝ ի զօրանալ հալածանաց աղանդոց ,
 ստորագրէ նոյն մատենագիր . * Սոյն իսկ
 ,, այր (ասէ եւսեբիոս զհեգիսիսպեայ) ի
 ,, պատմել իւրում յաւելու և ասէ , թէ
 ,, յայնմ թմկի իբրև զկոյսս սբօս առանց ա
 ,, պականութե կաց մնաց եկեղեցի . զի իբ
 ,, ըու ի խաւարի թաքչէին (աղանդաւորք
 ,, առ լուսաւորօքն Յի սբ առաքելովք) ,
 ,, թէպէտև էին ոմանք՝ որ կամէին ապա
 ,, կանել զառողջ կանոնս զվիպութեն կե
 ,, նաց : Ասոյց իբրև փոխեցաւ յՅէ աստի
 ,, նմ ժողովքն առաքելոց սբօց , և էանց այն
 ,, դարն՝ որ արժանի եղև լսել ականջօք իւ
 ,, ըովք զիմաստութիւնն նոյ , ապա յայնժամ
 ,, սկսաւ մոլորութիւն հաստատիլ , այն՝ որ էր
 ,, նա առանց նոյ , ի ձեռն մոլեգնութեցն աչ
 ,, նոցիկ՝ որ փոփոխեն զճշմարիտ վիպու
 ,, թիւն : Օ ի ոչ մնաց ոք յառաքելոց անտի ,
 ,, յայտնի և համարձակ կամէին քարոզել
 ,, զսուտ գիտութիւն ըդէմ ճշմարիտ քարո
 ,, ղութեն . և այսպէս ձկտեցան ը գաւառս
 ,, բազումս հալածանքն՝ որ ի վր մեր էին
 ,, յայնմ թմկի : Այ և պիոնիոս սակենդոս
 ,, դատաւոր երևելի իբրև ետես զբազմու
 ,, թի վկայիցն , խնովեցաւ . և եցոյց թա
 ,, գաւորին (տրայիանոսի) վս բազում ժո
 ,, ղովրդոց՝ որ կոտորել լինէին յաղագս հա
 ,,ւատոցս . և հանդերձ այսուհիկ եցոյց նմ ,
 թէ

,, Թէ որ ինչ չար է՝ կամ արտաքոյ քան զօ
 ,, րէնս է , (հաւատացեալքն քնի) ոչ յան
 ,, դիմանեցան՝ Թէ գործեն . բայց միայն
 ,, յայտցանէ՝ զի յորժամ յառնեն ը առա
 ,, ւօտս , օրհնեն և փառաւորեն զքն իբրեւ
 ,, զնձ . իսկ զչնուծիս և զսպանութիս և ըզ
 ,, փառս և զայլ չարիս՝ որ նման են սոցա ,
 ,, և՛ նք խոտեն և անարդեն . և զնմ՝ զոր
 ,, ինչ միանգամ գործեն , ը օրինաց գոր
 ,, ծեն : () ի ընդդէմ այսոցիկ (իմա , յայն
 ,, ժամ՝ ի պատասխանի այսոցիկ) տրայիա
 ,, նոս ետ պատուէր հրամանի իբրեւ զայս ,
 ,, Թէ ազգդ քրիստոնէից՝ ի խնդիր մահու
 ,, մի՛ խնդրեացին . բայց եթէ դէպ ինչ լի
 ,, նիցի ումեք (յանցանք) , դատեցի . զի
 ,, սովին իսկ այսո՞ւիկ բազմութի սպանութե
 ,, հալածանացն՝ որ յարուցեալ էր մեծա
 ,, պէս , շիջաւ : (V. յլ տակաւին) ոչ իսկ
 ,, պակասէին պատճառք և բազբաղայք այ
 ,, նոցիկ՝ որ կամէին խորամանկել և չարչա
 ,, րել զմեզ . էր ժմկ՝ զի ի ժողովրդենէ ան
 ,, տի , և էր ժմկ՝ զի (՚ի) դատաւորացն՝ որ
 ,, էին ի գաւառսն , հնարէին նենգութի
 ,, գործել ՚ի մեր վր , որով առանց հրամա
 ,, նաց թգրին ՚ի գաւառս գաւառս բորբո
 ,, քէին հալածանօքն , և բազում հաւատա
 ,, ցեալք վկայեցին ազգի ազգի պատե
 ռազմօք ॥ :

՚Ի բանից աստի՝ որ բազմօք օգտեն առ ի
 մանալ զվկայաբանութիս առաջին դարուց ,
 յայտ է՝ Թէ յետ մահուն շմաւոնի՝ որ է իբր
 վեր

վերջին նահատակեալն 'ի մէջ առաքելոյ և
աշակերտաց քնի, հալածումն քրիստոնէից
լինէր կրկնակի՝ 'ի հեթանոսաց, և յաղան
դաւորաց՝ որ 'ի հրէից և 'ի հեթանոսաց,
մինչև ցժմկս լուսաւորութե առ մեծն կոս-
տանդիանոսիւ՝ . վճյ և նախկին դարքն՝ կո-
չին դարք հալածանաց . և 'ի նց վր առա-
ւելապէս կատարեցաւ տիրականն բան . * Ե-
,, թէ զիս հալածեցին, ապա և զձեզ հա-
,, լածեսցեն ॥ . և առաքելականն, * որք
,, կամիցին 'ի քս յս անպաշտութիւն կեալ, 'ի
,, հալածանս կայցեն ॥ : Որպէս և այն՝ անցն
մեզ սեպհական, * Որք քնեանքն են, զմար-
,, մինս իւրեանց 'ի խաչ հանին ॥ , ըն ան տե-
սութե հալածանօք հանդերձ՝ կատարեցաւ
յերանելին շմաւոն 'ի խաչելեալն 'ի սէր
խաչելոյն . որ և այն է ճշգրիտ կերպարան
ը քնի ազգակցութե :

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ :

(1) **Վ** Երբիւր վկայաբանուէս հեգիսիսպոս հին վկայ
վաւերական՝ առ եւսեբի կեսարացոյ, որ իրաւամբք
հայր կարգացեալ եկեղեցական պատմութիւ, և գործ
նր թարգմանեալ հրամանաւ սէյն մեսրոպայ 'ի ձեռա-
սուն աշակերտաց նր յառաջին թարգմանչաց : Չնոյն
երկրորդեն քաղելով և կմ պարզաբանելով ճառընտիրք
և յայտաւորք ան ազգաց . մինչ զի յորս միաբանին ը
աղբերն՝ են ընդունելի . իսկ յորս տարածայնին՝ երկ-
բայելի :

Եւ արդարեւ ոչ ոք արդեօք 'ի գիտնոց ունէր տարա-
ձայնիլ իւրիք յառաջնոց աստի հաւատարիմ մատենա-
գրաց, բայց երկու ինչ է՝ որ զբազումս եցոյց անհամա-
ձայն

ձայն չ այլոց և չ անձանց . առաջինն՝ համաձայնութի
յատուկ անունաց սքց . և երկրորդն՝ անորոշութի ա-
ւուր կատարման նց : Զառաջինն թ կարի հարթեցաք
'ի կարգի բանիցս , կրկին և կրկին յայանաբանելով՝ թե
ո՞րք է սքն շմաւոն՝ ազգական քնի զանազանեալ 'ի
շմաւոնէ նախանձայուղէ . և թէ յորո՞ւմ իցէ ազգակա-
նութի նր չ քնի . և եթէ կայցէ ինչ աւելի տեղեկուե-
արժանի , ասացուք 'ի վարս յակոբայ եղբօր նորա և
տն : իսկ զերկրորդն որոշեսցուք 'ի յաջորդ ծան" :

(2) Որ զառաջինն եդ 'ի տօնացուցի մերում զսքն շմա-
ւոն 'ի կարգի ապայից չ կուռնելիոսի և չ պօղիկար-
պոսի , գեղեցիկ և վայելուչ գործ գործեաց . մի՞ զի չ
Ժմկակից և նմանակից սքս կարգեաց իբրև պանծա-
գոյն 'ի մէջ երկուց պատուական մարգարտաց : և միւս
ևս՝ զի 'ի կամիւ որոշել և զԺմկ կատարման սքն շմա-
ւոնի , կմ՞ զօր տօնին , չիք այլ ստուգագոյն (գոնէ հա-
ւանական կշռութ) քան զամիսն փետրվարի . որ պինէ
միջոցի ապայիցս . և այսմ հաստատուի ունիմք ոչ փոքր ,
զի և 'ի Լ . գնի 'ի փետր . 18 :

Ապաթէ ոչ՝ տես ինձ , թէ որքան դժուարութիս կրեն՝
որք յայլ օր ձգեն զկատարումն սքն . մինչև շփոթել
զանձն ընդ անձին , և զտօն չ տօնի : 'Իիցուք թէ ոչ
վայրապար գնի կէս միաբանութի՞ շմաւոն ազգական
քնի 'ի սեպտ . 28 . թ Զ . և 'ի սեպտ . 18 . թ Զ . (Թո՞ղ
զի՞ ուր անուն ամսոյն 'ի Զ . է համաձայնեալ ընդ Զ .
օր ամսոյն նոյն է չ Լ :) Զի՞ ապա դարձեալ Զ . թ
ձեռ . դնէ և 'ի 20 . ապր . և դարձեալ ժամագիրքն յու-
նաց երկրորդէ 'ի 27 . ապր . յոր հայեցեալ և Զ = Զ
դնէ հանդերձ ի՛նչ խտրանօք՝ 'ի 28 . սեպտ . և 'ի 21 .
ապր . ուն և տր իէլ , 'ի 28 . սեպտ . և 'ի 17 . ապր : Եւ
զի՞նչ կարծես պատմել նց աստ և անդ զնոյն սքն , բայց
անպատճառ կրկնել զնոյն վարս , և կմ՞ շփոթումն 'ի վր
ածել պատմութի :

Զոր օրինակ . տր իէլ՝ որ այլուր կարի զգուշաւոր է
'ի բանս , տես զի՞նչ գրէ 'ի Ժէ . ապր . * Զայսմ աւուր
,, տօն է առաքելոյն շմաւոնի : Շմաւոն որդի էր յով-
,, սեփայ , և եղբայր յակոբայ . սա եղև երկրորդ եմա
,, յեմ , և էր ճի ամաց . և դոմեթիանոս կռապաշտ ար-
,, քայն արբոյց նմա դեղ մահու խառնեալ 'ի թիւնից
,, օձից և իժից . էարբ սքն , և ամենևին ոչ մնասեցաւ .
,, և այլ ոչինչ չար արար նմա : Եւ ապա թգրեաց որ
,, բայիանոս . և վն զի սիմոն զքն ոչ ուրացաւ , բեւ
,, ուել

„ ուել ետ զնա 'ի իսաչ . և զերկու կողմն խոցեցին . և
 „ բիշմ արիւն հեղաւ . և աւանդեաց զհոգի իւր առ
 „ թծ ॥ :

Եւ զի՛նչ 'ի սեպտ . իժ . (յար և նման . Հ = Յ . անդ)
 * Յայտմ աւուր տօն է շմաւոնի ազգականին քնի : Սա
 „ որդի էր կղէովպայ եղբօր յովսէփայ թծահօրն . եղև
 „ ճիւղ ամաց . մատնեցին զնա տրայիանոսի . և նա տան
 „ ջեաց յոյժ . յետոյ գթացեալ արքայն յալիս ծերոյն
 „ թոյլ ետ նմա . և իսաղաղութք փոխեցաւ յանանց
 „ կեանսն : Բայց ասի զամանէ յայլ պատմուէ , թէ մահ
 „ ուամբ խաչի կատարեցաւ ॥ : Տեսանե՛ս , զի կրկնուի
 „ է նոյն բանից յերկուս տեղիս . այլ ուր տարբերին բանք
 „ դռանի և վրիպակ օտար 'ի ստոյգ պատմուէ . և կամ
 „ կարօտ քննութե :

Եւ մի կարծեր՝ թէ Հ . լաւ ևս ինչ առնէ . զի 'ի միոյ
 կողմանէ շինէ , և 'ի միոյ կողմանէ աւերէ . քզի (թոյլ
 զթեթև տարբերութիւն տալ . և ձեռ .) նախ ընտրելով
 իմն , 'ի սեպտ . իժ . բարւոք գրի այսպէս . * Վհայաբա
 „ նութի սք առաքելոյն շմաւոնի ազգականին քնի : Սք
 „ առաքեալն շմաւոն որդի էր կղէովպայ եղբօրն յով
 „ սէփայ՝ որ թծահայր անուանեցաւ : Այս առաքելն
 „ շմաւոն էր յեօթանասուն և երկու աշակերտացն քնի :
 „ Եւ իբրև կատարեաց զիմ առաքելութե ընթացս իւր ,
 „ յոյժ ծերացաւ . և էր ամաց հարիւր և քսանից : Մաս
 „ նեցին զնա հրէայքն 'ի ձեռն տրայիանոսի արքային , և
 „ տանջեցին զնա խստագոյն . և յետոյ արքայն գթացաւ
 „ յալիս ծերոյն . և ազատեաց զնա 'ի տանջանացն . և
 „ կեցեալ աւուրս ինչ և փոխեցաւ յանանց կեանս :
 „ Բայց ասի վն սորա 'ի պատմութիւն այլ դրոյ , թէ խա
 „ ջեցաւ յէ՛մ ॥ : Եթէ ասա վերջանայր բանն , գովելի
 „ էր . բայց լուր զի՛նչ 'ի վր բերէ (յայտ է թէ յետին
 „ նորոգիչ յայսմաւուրաց) . * Այլ զուղորդ պատմութի
 „ սորա գտցես 'ի ժիւ յահի ամսոյ , և յապրիլի Դ . և ապա
 „ կարասցես գիտել թէ ո՞վ է , և կմ յորոց իցէ սք
 „ առաքեալս ॥ : Ընթացուք անդր : Եւ ահա շփոթուի
 „ յայտնի . * Տօն է (ասէ) սք առաքելոյն շմաւոնի նա
 „ խանձայուզի : Ամատեսն շմաւոն աշակերտ էր քնի .
 „ իմ արեւմուտս շրջեալ քարոզեաց զքն , և զբազումս
 „ լուսաւորեաց թծգիտութե : Գնաց յերկիրն մովսիտա
 „ նոյ՝ աւետարանել զքն . և անտի յերկիրն վրիտաց
 „ ւոց , և 'ի նցէ խաչեցաւ . (Այս բանք առեալ են
 „ 'ի Թր իէլէ բառ առ բառ 'ի իմ , օրէ ապրիլի . ուր
 „ բար

բարւոք զնէ նա զսխմոն նախանձայոյդ՝ որիչ 'ի շմա
ւոնէ աղգականին քնի . և յետ ամի ասէ . * և 'ի նցէ
, խաչեցաւ , և թաղեցաւ անդ . || . Իսկ Հ . շփոթ պատ
ռճասառք յարէ . խաչեցաւ ,) սակայն ոչ մեռաւ . զի
, խնայեալ յաշխն՝ արձակեցին . զի ճի ամաց էր . և է
, կեալ յէմ , և անդ ևս խաչեցաւ 'ի հրէիցն , և ոչ
, մեռաւ : Սա աղգական կոչեցաւ քնի . ուն և եղբայր
, սորա յակովբոս՝ ան եղբայր . . . քն որդիք էին յով
, սեփայ . . . Յայլ պատմութեց ասի՝ թէ 'ի շուռսթա
, կատարեցաւ , որ է քաղաք մերձ յորմի 'ի վիճակն յու
, դայի եղբոր իւրում . . . քարոզեաց զքս պարսից . և
, եկեալ եհաս քարոզուք 'ի հայս . . . քարձաւ յէմ ,
, և նստաւ յաթոռն եմի . . . մի էր յերկոտասանիցն . . .
, և դռմեախանոս արբոյց նմա մահադեղ . . . թգրեաց
, տրայիանոս . և մասնեցին նմա հրէայքն զառաքեալն
, սխմոն . և հանին զնա 'ի խաչ . և խոցեցին գեղար
, դեամբ զերկուս կողմն . ուստի հեղաւ բազում ա
, ընն . և այնպէս կատարեցաւ . || :

Տեսեր զշփոթութի 'ի վր շփոթութե . զի զոր ար իէլ
յերիս տեղիս 'ի վր երկուց բաժանէ զպատմութին՝
թեթեւ շփոթութե , սա յայտմ վայրի զամն ը միմեանս
խառնակէ . և վն նոյնացուցանելոյ զմաւոն աղգականն
քնի ը շմաւոնի նախանձայուղի՝ երկիցս և երկցս 'ի
խաչ ելեալ զնա առդնէ : Այլ մեք առաւել ևս խառ
նակեցուք զբանն . և ապա ինքնին պարզեցի :

Տեսանեմք , զի Հ . բասիլ . սեպտ . 18 . սեղիդ և անշփոթ
դրէ զվկայաբանուի շմաւոնի աղգականին քնի՝ համա
ձայն մեզ և եւսեբեայ . կմ որ նոյն է՝ ը բանից Հ . 'ի
սեպտ . 28 : ուն և 'ի 29 . ապր . զվարս շմաւոնի նախան
ձայուղի՝ յն սխմոնի կանանացւոյ . (թէպէտև մակա
նուն տալով նմա յուգա . զորմէ ասասցի 'ի վարս նր :)
և սակայն վերստին երկրորդէ փոքր մի տարբերութե
զվարս նախանձայուղին և 'ի 10 . մայիսի : Իսկ Հ . ժա
մագր . յետ սլատմելոյ 'ի սեպտ . 18 . ուն և իցէ զկատա
րումն շմաւոնի աղգականին քնի 'ի վր խաչի , զնոյն
կրկնէ և 'ի 27 . ապրիլի . յաւելոճածով յայտնի կար
ծեցեալ բանիս . * Այս երանելիս՝ կրկին կոչմամբ ճո
, խացաւ . քանզի սխմոն և սխմոն (որ է շմաւոն) կո
, չի . և եղբայր յակովբայ և նորին քնի անուանի . || : Իսկ
'ի մայիսի . 10 . դրեւով զվարս սխմոնի նախանձայուղի
կմ կանանացւոյ , (զոր նոյն համարի ը նաթանայէլի ,)
ասէ և զնա խաչեալ 'ի բրիտանիա :

„ ուել ետ զնա 'ի խաչ . և զերկու կողմն խոցեցին . և
 „ բիշմարիւն հեղաւ . և աւանդեաց զհոգի իւր առ
 „ թիւս ։

Եւ զի՞նչ 'ի սեպտ . ի՞նչ . (յար և նման . Հ = Յ . անդ)
 * Յայտնաւոր տօն է շմաւոնի ազգականին քորի : Սա
 „ որդի էր կղէովապայ եղբօր յովսէփայ թիւահօրն . եղև
 „ ճիւղ ամաց . մատնեցին զնա տրայիանոսի . և նա տան
 „ ջեաց յոյժ . յետոյ գթացեալ արքայն յալիս ծերոյն
 „ թոյլ ետ նմա . և խաղաղութիւն փոխեցաւ յանանց
 „ կեանսն : Բայց սոսի զամանկ յայլ պատմուէ , թէ մահ
 „ ուամբ խաչի կատարեցաւ ։ Տեսանէս , զի կրկնուի
 „ է նոյն բանից յերկուս տեղիս . այլ ուր տարբերին բանք
 „ դասնի և վրիպակ օտար 'ի ստոյգ պատմուէ . և կամ
 „ կարօտ քննութիւն :

Եւ մի կարծեր ' թէ Հ . լաւ ևս ինչ առնէ . զի 'ի միոյ
 կողմանէ շինէ , և 'ի միոյ կողմանէ աւերէ . քիչ (թիւ
 զթիւթեւ տարբերութիւն տալ ' . և ձեռ .) նախ ընտրելով
 իմն , 'ի սեպտ . ի՞նչ . բարեւոք գրի այսպէս . * Վայտա
 „ նուի սք առաքելոյն շմաւոնի ազգականին քորի : Սք
 „ առաքեալն շմաւոն որդի էր կղէովապայ եղբօրն յով
 „ սէփայ ' որ թիւահայր անուանեցաւ : Այս առաքելն
 „ շմաւոն էր յեօթանասուն և երկու աշակերտացն քորի :
 „ Եւ իբրև կատարեաց զիմա առաքելութիւն ընթացս իւր ,
 „ յոյժ ծերացաւ . և էր ամաց հարիւր և քսանից : Մաս
 „ նեցին զնա հրէայքն 'ի ձեռն տրայիանոսի արքային , և
 „ տանջեցին զնա խստագոյն . և յետոյ արքայն գթացաւ
 „ յալիս ծերոյն . և ազատեաց զնա 'ի տանջանայն . և
 „ կեցեալ աւուրս ինչ ' և փոխեցաւ յանանց կեանս :
 „ Բայց սոսի վն սորա 'ի պատմութիւն այլ գրոյ , թէ խա
 „ ջեցաւ յեկեմ ։ Ի թէ աստ վերջանայր բանն , գովելի
 „ էր . բայց ընդ զի՞նչ 'ի վրբերէ (յայտ է թէ յետին
 „ նորոգիչ յայտնաւորաց) . * Այլ զուղորդ պատմութիւն
 „ սորա դացես 'ի ժիշկական ամսոյ , և յապրիլի ի . և ապա
 „ կարասցես գիտել ' թէ ով է , և կմ յորոց իցէ սք
 „ առաքեալս ։ Ընթացողք անդր : Եւ ահա շփոթութիւն
 „ յայտնի . * Տօն է (ասէ) սք առաքելոյն շմաւոնի նա
 „ խանձայուղի : Ամառն շմաւոն աշակերտ էր քորի .
 „ իմա արեւմուտս շրջեալ քարոզեաց զքն , և զբազումս
 „ լուսաւորեաց թիւս : Գնաց յերկիրն մովսիսա
 „ նոյ ' աւետարանել զքն . և անտի յերկիրն վրիտաց
 „ ւոց , և 'ի նցէ խաչեցաւ . (Այս բանք առեալ են
 „ 'ի տր ինչէ բառ առ բառ 'ի իմ . օրէ ապրիլի . ուր
 „ բար

բարւոք դնէ նա զսիմոն նախանձայոյդ՝ որիչ 'ի շմաւ
ւոնէ աղգականէն քնի . և յետ ամի ասէ . * և 'ի նցե
, խաչեցաւ , և թաղեցաւ անդ || . Իսկ Հ . շփոթ պատ
ռւաստուք յարէ . խաչեցաւ ,) սակայն ոչ մեռաւ . զի
, խնայեալ յալիսն՝ արձակեցին . զի ճիւղ ամաց էր . և ե
, կեալ յէմ , և անդ ևս խաչեցաւ 'ի հրէիցն , և ոչ
, մեռաւ : Սա աղգական կոչեցաւ քնի . ուն և եղբայր
, սորա յակովբոս՝ ան եղբայր . . . քնի որդիք էին յով
, սեփայ Յայլ պատմուեց ասի՝ թէ 'ի շուռսթա
, կատարեցաւ , որ է քաղաք մերձ յորմի 'ի վիճակն յու
, դայի եղբոր իւրում . . . քարոզեաց զքս պարսից . և
, եկեալ եհաս քարոզուք 'ի հոյս դարձաւ յէմ ,
, և նստաւ յաթոռն եէմի . . . մի էր յերկոտասանիցն . . .
, և գոմետիանոս արքայց նմա մահադեղ . . . թգրեաց
, տրայիանոս . և մասնեցին նմա հրէայքն զառաքեալն
, սիմոն . և հանին զնա 'ի խաչ . և խոցեցին գեղար
, դեամբ զերկուս կողմն . ուստի հեղաւ բազում ա
, լիւն . և այնպէս կատարեցաւ || :

Տեսնի՛ր զշփոթութի 'ի վր շփոթութե . զի զոր ար իէլ
յերիս տեղիս 'ի վր երկուց բաժանէ զպատմութին՝
թեթեւ շփոթութե , սա յայսմ վայրի զեմն ը միմեանս
խառնակէ . և վն նոյնացուցանելոյ զշմաւոն աղգականն
քնի ը շմաւոնի նախանձայուղի՝ երկիցս և երկցս 'ի
խաչ ելեալ զնա առդնէ : Այլ մեք առաւել ևս խառ
նակեսցուք զբանն . և ապա ինքնին պարզեսցի :

Տեսանեմք , զի Յ . բասիլ . սեպտ . 18 . ուղիղ և անշփոթ
դրէ զվկայաբանուի շմաւոնի աղգականին քնի՝ համա
ձայն մեզ և եւսեբեայ . կմ որ նոյն է՝ ը բանից Հ . 'ի
սեպտ . 28 : ուն և 'ի 29 . ապր . զվարս շմաւոնի նախան
ձայուղի՝ քնի սիմոնի կանանացւոյ . (թէպէտև մական
նուն տալով նմա յուդա . զորմէ սասացի 'ի վարս նր :)
և սակայն վերստին երկրորդէ փոքր մի տարբերութե
զվարս նախանձայուղին և 'ի 10 . մայիսի : Իսկ Յ . ժա
մագր . յետ պատմելոյ 'ի սեպտ . 18 . ուն և իցէ զկատա
րումն շմաւոնի աղգականին քնի 'ի վր խաչի , զնոյն
կրկնէ և 'ի 27 . ապրիլի . յաւելոճածով յայանի կար
ծեցեալ բանիս . * Այս երանելիս՝ կրկին կոչմամբ ճո
, խացաւ . քանզի սիմոն և սիմէոն (որ է շմաւոն) կո
, չի . և եղբայր յակովբայ և նորին քնի անուննի || : Իսկ
'ի մայիսի . 10 . դրելով զվարս սիմոնի նախանձայուղի
կմ կանանացւոյ , (զոր նոյն համարի ը նաթանայէլի ,)
ասէ և զնա խաչեալ 'ի բրիտանիա :

Ո՛չ թողից և զայն, զի շմաւոնն պարսից եւմս՝ որ դնի՝ ի
 Յ. բա. ապր. 13. և Յ. ժամագր. ապր. 17. Հ. ապր.
 12. կի՛ք իմ Թր իէլի. 13. և Լ. ապր. 21. եդեալ կայ՝ ի
 հին ճաշոցս մեր՝ ի կարգի տօնից՝ որ իմսոց հոռո-
 մոց, ի 13. ապրիլի. և բաց ի նմէ կայ անդ մի միայն
 առաքեալ շմաւոնն անուամբ. ի նոյեմբ. 25. այսպէս.
 * Սքց առաքելոցն շմաւոնի և յակոբայ ||. կամ * սք
 ,, առաքելոյն յակովբոսի ալիւսայ, և սիմոնի նախան-
 ,, ձայուղի ||: Ս՝ իայն՝ ի տօնացոյցս՝ յամսին միօրինակ ու-
 բոշ դնի տօն շմաւոնի ազգականին քսի՝ ի կարգս ա-
 պայից, և որոշ տօն առաքելոցն յակովբայ և շմաւոնի
 ի կարգի յիսնակաց: Իսկ շմաւոնն պարսից եւմս չիք ի
 տօնացուցի. այլ մնայ ի կարգի սքց յիշատակելեաց ի
 յայսմաւուրաց:

Յորոց իմանամք՝ նախ, թէ չէ՛ պարտ խոտորիլ ի վե-
 կայաբանուէ շմաւոնի ազգականին քսի. և չէ՛ պարտ
 խառնել զնա ը այլուամ: Երկրորդ՝ թէ յիրաւի կայր
 ի վաղուց հետէ պէսպիսուի կարծեաց, թէ ո՛ր ոք ի-
 ցեն եղբարք անուանեալքն քսի. և թէ շմաւոնն կամ
 սիմոն անուան (բաց ի պետրոսէ) մի՛ իցէ, եթէ երկու
 ի մէջ աշակերտաց և առաքելոց. բայց հետ զհետէ
 համեմատուք այլ և այլ բանից նախնեաց՝ ոտուգեալ
 համարի որ ինչ եդաւ աստանօր ի մէնջ ի կարգի վե-
 կայաբանութեա: Երրորդ՝ թէ պատճառ շփոթութե-
 անուանց ի Հ. եղև ի տարբերութե յայսմաւուրացն
 յունաց, և ի դնելոյ նց զշմաւոնն ի զանազան ամիսս
 անխտիր. և առաւելաւ ի կրկնելոյ յամսեանն ապրի-
 լի, յորում է իմ վկայաբանից նահատակութի շմա-
 ւոնի պարսից եւմսի: Չրդ՝ չէ՛ ինչ ըդէմ կարծել, թէ
 նախ ք զվերջին կարգաւորութի տօնացուցին մերոյ՝ ու-
 մանք տօնէին ի հայս զշմաւոնն պարսից եւմս զարդարեւ
 արժանին տօնելոյ՝ հանգոյն այլոց վկայելոց ի պարսս,
 և առաւել իրաւամբք ք զալսն. բայց քզի ի պահել
 զայն՝ արտաքոյ թողուին ոմանք զշմաւոնն ազգականն
 քսի, և նոյն թերեւս առդնէին ընդ շմաւոնի նախան-
 ձայուղի, (որ էր առաւել ծանր՝ ք զոչն տօնել զեւմսն
 պարսից), նմին իրի այնպէ կարգադրեցաւ տօնացոյցն՝
 զի բարձցին այս նմ շփոթութիւնք և երկբանութիւնք. ունի
 քաջ իմանայ՝ որ միտ դնէ ասացելոցս ցայս վայր:

(3) Զոր տեսեր ի վեր անդր՝ ի բանս Թր իէլի, և Հ.
 զկրկնակի աւանդութի՝ վն եղանակի կատարման սքյն
 շմաւոնի, առեալ է նց ի ճառ ընտրաց. յորս նախ դրի,
 թէ

Թէ յետ բազում հարցափորձի՝ ամենայն զնա բռնա-
 ւորն սատակապէս . այլ զկնի * գթացաւ յալիս ծերուն-
 ,, ւոյն , ոչ ևս արկ զնա լէ տանջանօք . Թոյլ ետ նմա
 ,, երթալ 'ի տեղի իւր . և նա երթեալ խաղաղութիւն փո-
 ,, խեցաւ յաստեացս 'ի կեանսն յաւիտենից || : Բայց
 անդէն 'ի վր ածեալ զստուգագոյն վկայաբանութիւն հա-
 մաձայն եւսեբեայ՝ ունի այսմ . * Բայց ասի վր նր և
 ,, յայլ լիակատար պատմութե նր , եթէ մահու խաչի
 ,, կատարեցաւ , և այնպէս եղև վճիռ մարտիրոսութեն
 ,, նր || : Եւ մեք զայս ընտրեցաք և ընտրեմք . քանզի և
 եւսեբիոս քաջ գիտէր՝ Թէ ոմանք այլազգ ինչ ասացին .
 բայց քննեալ և հաւաստի գտեալ է զխաչիլն նր . այս
 է ասելն եւսեբի . պատմ . Եկեղ . Գ . 32 . * Եւսեբիոս կղերմ
 ,, պեանց , այն՝ որ ասացաք զնմանէ , եթէ եկաց եպս
 ,, երկրորդ յեկեղեցւոյ անդ եէմի , ընկալաք մեք՝ եթէ
 ,, վկայութե և նա յԵէ . և վկայէ հեղեսիագոս , և ասէ .
 ,, Թէ . . . լը նմանութե օրինակի չարչարանաց իմն մերոց
 ,, 'ի խաչի եղև կատարած վախճանի նր || :

Իսկ զոր յաւելուն ոմանք 'ի վկայաբանից ընդ Հ . Թէ
 'ի խաչի անդ խոցեցին զերկոսին կողս շմաւոնի , Թէ
 պէտև ոչ յիշէ եւսեբի , բայց է ընդունելի . զի լու-
 Թին այն մարթի լինել նշանակ առաւել հաւանութե՝
 քան անհաւանութե :

ՎԱՐԻՔ ԵՒ ՎԱՆՅՈՒԹԻՒՆ

սքն Պօղիկարպոսի զմիւռնիոյ հայրապետին . և որոց ընդ նմա Վրեւելեան վկայից ասիացւոց : (1)

Ն . քեոր . 22 : ՏԵ ԷԷԼ . և Ն = 3 . քեոր . 23 : 3 . քեոր . 23 : 1 . յունվ . 26 : Պիոնիոս : Թառաւ եկեղ . զմիւռն : Լաւսեբ . պարս . եկեղ . Դ . 14 . 15 . 15 . 13 . 14 : Ղաւթնա . Գ . եղ . Դ : Բաղլանդ . յունվ . հապ . Բ . 691 = 707 : Նառնիարա . 24 = 39 . և այլ : (2)

ՊՕՂԻԿԱՐՊՈՍ (ը յունաց՝ բօլիգառբօս) առաքելաշնորհ այր ոյ՝ աշակերտ սքց առաքելոց , առաւելապէս սքն յովհաննու նծաբան աւետարանչի , զնոցին նմանութի յանձին բերեալ՝ տիրապէս եղև բանիւք և արդեամբ մշակ առաքինի յայգւոջ տն , մանաւանդ թէ և ծառ բազմապրտուղ՝ ը անուանն թարգմանուէ՝ քաղցրաճաշակ արգասիօք լի . և ոյ երջանիկ գործակից նր և երիցագոյն աշակերտակից՝ նծազգեացն իգնատիոս ծաղկաւետանայր յայն աւուրս յաթոռն անտիոքայ , նոյնպէս և երանելիս այս յաթոռն զմիւռնիոյ , սյն է իզմիր՝ (որ անխտիր գրի՝ ի մեզ զմիւռին , և

ԼԴ

զմիւռ

զմիւռնիս) քաղաք ծովեզերեայ յոնիայ գաւառի 'ի փոքրն ասիա : Աւելի սկիզբն յառաջագիմունէնք ընդ օրինակիս ընդ այսմիկ : Յորժամ դարձարար սք առաքեալն պօղոս 'ի գաղատիոյ՝ դէմ եղեւ զնալ յեմ, յանցանել իւրում ընդ առանձնակին ասիա յաւուրս քաղաքակերաց՝ եմուտ 'ի զմիւռնիս՝ այց առնել աշակերտելոց . և հանգեաւ 'ի տուն ստրատէայ՝ որ աշակերտեալ էր նմա 'ի պամփիլիա, և էր որդի եւնիկեայ դատերն լաւողեայ . վնջ և եղբայր երանելոյն տիւմոթէոսի : Ասկ յետ մեկնելոյն պօղոսի՝ ընդ հաստատելոյնք՝ նա ինքն ստրատէաս եղև ուսուցիչ ժողովրդեանն՝ նախնի վնդալուծք փայլելէ : Այն օրինակ և առաւել ևս փայլեաց զկնի նք երանելին բուկողոս կմ բեւկելիոս եմիս նորին քաղաքի կարգել յառաքելոցն . թող զի ստէպ հանդիպէին անդ և ինքեանք առաքեալքն 'ի շրջին քարողութ . ևս առաւել աւետարանիչն յովհաննէս՝ որ յեփեսոսն էր մերձ 'ի զմիւռնիս : (3)

Հայնմ ժամանակի բնակէր 'ի քաղաքի անդ զմիւռնացւոց կին ոմն մեծագգի՝ բարեպաշտ և երկիւղած յնյ՝ կալ լիստէ անուն . որում երեւցաւ հրեշտակ նյ՝ 'ի տեսլեան գիշերոյ, և ասէ . արի և գնա՝ 'ի դուռն քաղաքիս՝ եփեսեան անուանեալ, ուր ընդ առաջ լիցին քեզ արք երկու՝ ունելով ընդ երեսնս մանուկ փոքր՝ պօղիկարպոս անուն՝ բերեալ յարեւելից առ 'ի վաճառել . տուր զգինն, և ընկալ զնա՝ 'ի տուն քո : Աստարեաց կալ լիստէ զհրա-

մանն . և բերեալ 'ի տուն իւր զմանուկն՝
 սնուցանէր զնա 'ի կարգս անպաշտուէ . և
 տեսեալ զպարկեշտ վարսնը և զընտիր քա
 ղաքաւարութի՝ զսորմանայր ընա յոյժ , և
 սիրէր զնա ոնի իւր որդի : Ալ 'ի զարգանալ
 նր հասակաւ՝ յանձնեաց 'ի ձեռս պատան
 ւոյն և զփականս շտեմարանացն և ամ ըն
 չից իւրոց . և իբրեւ դէպ եղև կալլիստեայ
 գնալ ուրեք 'ի տեղի հեռաւոր , կարգեաց
 զպօղիկարպոս 'ի վերակացութի բովանդակ
 տանն , մինչև դարձցի անդրէն :

Ալ լինէր՝ յորժամ պօղիկարպոս ելանէր
 'ի տանէ վս հոգալոյ զպէտս ընտանեաց կալ
 լիստեայ, զհետ ընթանային նր ժողովք աղ
 քատաց քրիստոնէից . և նա ընոյր զձեռս
 անմյն առատութե . գային առնա 'ի տուն որբք
 և այրիք՝ խնդրել զողորմութի . և նա բաշխէր
 ամենեցուն ցորեան և գինի և իւղ և որ ինչ
 միանգամ կայր 'ի տան . մինչև յետ սակա
 ւուց սպառել զհամբարս գլխովին : Ալ ե
 ղև իբրեւ դարձաւ կալլիստէ 'ի տուն իւր ,
 պատմեաց նմա մի ոմն յընտանեաց , թէ մա
 նուկն այն եկեալ յարևելից վատնեաց զամ
 ինչս և զհամբարս քո : Ալ նր խռովեալ ընդ
 գործն՝ զորոյ անգիտանայր զպատճառն ,
 կարգաց յանունն զպօղիկարպոս , և ասէ
 ցնա զսյրագին . բեր այսր զբանալիս սենե
 կաց և շտեմարանին , և բաց զդրունսն՝ զի
 տեսից , թէ զինչ գործեալ է քո :

Ալ նր ընթացեալ վաղվաղակի 'ի բերել՝ ե
 մուտ նախ 'ի սենեակ մի առանձինն , և յա
 ղութս

զօթս կացեալ՝ յողւոյ եհան , և ասէ . Խոր
 անձ՝ հայր սիրելի որդւոյ քո , որ՝ի ձեռն ծա-
 ռայի քո եղիայի լցեր զանօթս թափուրս
 զսարեփթացւոյն , լուր ինձ աղաչեմ , և ա-
 րա՛ զի յանուն յոյի քոյի անմի՛ն լի գտցին տե-
 ղիքս այս ունայնացեալ : () այս ասացեալ
 հաւատով՝ եբեր անդէն զփականսն , և մա-
 տուցե՛լ եբաց զգրունս համբարանոցաց : Աւ-
 իբրեւ եմուտ կալ լիստէ , և եղիտ զնամ ինչ
 ՚ի տեղի իւր լիուլի առատութե՛ք , դումարե-
 ցաւ յանձն իւր , և յահի եղե՛լ զարմացաւ :
 Աւայն ինչ կամէր զմատնիչն պատուհասել
 իբրեւ զչարախօս անմեղին , և իբրեւ զայպա-
 նիչ անձին իւրոյ , աղաչեաց պօղոկարպոս
 զտիկինն ասելով . մի ինչ դժո՛ւարեացիս լի-
 նա վն իմ . յիմ՝ վն լիցի ցասումն քո . նա
 զոր պարտն էր առնել՝ արար , զի ծանոյց
 քեզ զարժանն յաղադս պակասուէ պիտոյից
 տանն . ես էի՝ որ ցրո՛ւեցի զառաջինսն զնամ ,
 այլ ոչ յանալետս ինչ . զի ՚ի կարօտեալս բաշ-
 խեցի . և արդ ելից անձ զկարօտութիւն մեր .
 զի և դու ունիցիս առատաձեռնել՝ի չքաւորս
 լի քումդ աղքատսիրուէ : Յայնժամ սքան-
 չացե՛լ կալ լիստեայ՝ գոհացաւ զնոյ , և յաւել
 յաճախել և ևս՝ի գործս բարիս ողորմածու-
 թե՛ն . և զպօղոկարպոս արար իւր յորդեգիրս .
 և իբրեւ եհաս օր վախճանի իւրոյ , կացոյց
 զնա ժառանգ անձ ստացունձաց իւրոց :
 Իսկ պօղոկարպոս ոչ բնչիւք մեծանայր , այլ
 հաւատովք և բարի գործովք՝ օր ք զօր յա-
 ռաջադէմ՝ի շնորհսն նոյ . քանզի և բազում

անգամ հանդիպել մեծին յովհաննու աւել
տարանչի յեփեսոս , և կմ'ի գալ նր երբեք
'ի զմիւռնիա , և ուսեալ առ ոտս նր' խելա-
մուտ եղև նմ առաքելական քարոզունց ,
լցաւ հոգեւոր իմաստութիւն , և իմաստնացաւ
'ի խհդս նմայինս . և միտ եղեալ հանա-
պազ ընթերցունս՝ ոց նմաշունչ տառից' 'ի
նոյն խոկայր 'ի տունէ և 'ի գիշերի . և 'ի
մշտամուռնչ աղօթս հանապազորդեալ՝ ող-
ջակէզ ընդունելի մատուցանել զանձն նյ .
բաշխել զմեծ մասն ընչից իւրոց աղքատաց .
և ինքն աղքատօրէն կեայր անպսւճոյճ ձե-
ով . եղև օրինակ բարի , և պատկառելի յաչս
մեծի և փոքու . և բազում այն էր , զի խոյս
տունեալ յաղմկէ և 'ի գովութի միկան՝ ա-
ռանձնանայր 'ի խորշս տանն , կմ'ի շէնս ու-
րեք արտաքոյ քաղաքի՝ պարսպել լռելեայն
նյ և սք ընթերցունս՝

Եթէ ոք գայր առ նա հոգւով ուղղուն , սի-
րով ընդունել , և յերկարել զբանս վս հո-
գեւոր օգտի . իսկ զանխրատս և զունայնա-
սէրս երազ երազ 'ի բաց դարձուցանել յիւր
մէ՝ պատճառեալ զգործս կարեւորս : Եւ ե-
թէ դէպ լինել նմա յիջանելն 'ի քաղաք՝ տե-
սանել զոմանս 'ի ճանապարհի , որոց բար-
ձեալ էր զփայտս՝ տանել 'ի վաճառս , մա-
նաւանդ զծերահասակս , մատչել և կարե-
կից լինել տառապագին աշխատուն նյ , և
ընթացակից լինելով հարցանել՝ եթէ փու-
թան վաճառել զբեռինս իւրեանց . և ի-
մացեալ զյօժարութի կամաց նյ՝ իսկ և իսկ
հաւ

Հանեալ տայր զգինս առաւելուք , և հրա-
մայեր իջուցանել 'ի տունս տնանկաց և այ-
րեաց բնակելոց առ դուրս քաղաքին :

Իբրեւ յարբունս հասեալ լինէր պօղիկար-
պոս , իշխեցին ոմանք 'ի ծանօթից յորդոր լի-
նել նմա մտանել 'ի կարգ Տի , և կարծէին
հաւանեցուցանել զնա բանիւք անտուովք՝
բերիլ զհետ մարմնաւոր գեղոյ , անգիտա-
ցեալ զոր 'ի նմա հոգի զգաստութե և զե-
ռանդն հոգւոյն սրբութե . որով վառեալ ե-
րանելոյն՝ բնաւորեցաւ ստեպ բարբառիլ
զբանս զայսոսիկ 'ի նշանակ ընտրելոյ իւրոյ
զայլ գեղ գերահրաշ . Սրպէս զի գեղեցիկ
են բանքն անծեղէն , բանք քնի տն իմոյ , և
մարգարէից և առաքելոց նր . գեղեցիկ ես
տեսանելով տ'ր իմ քան զամ որդւոց միւկան ,
և սփռեալ են շնորհք 'ի շրթունս քո . իբրեւ
զի գեղեցիկ են և ոտք աւետարանչաց քոց՝
որք քարոզեն զբարութի և զխաղաղութի ամ
Տի : Հայսպիսի խորհուրդս էր երանելին .
և երևէր առաջի եկեղեցւոյն զմիւռնացւոց
իբրեւ զոճարթուն 'ի մարմնի :

Ս'որոյ և առաւել քան զամենեւին սիրէր
զնա սերտ ընտանութե սք եպսն բուկողոս .
որ և անձային յայտնութե գիտացել զյաջորդն
լինել պօղիկարպոսի յաթոռ իւր՝ ընկալաւ
զնա առ իւր 'ի կարգ պաշտօնեից եկեղեցւոյ ,
և ձեռն եղեւ 'ի վր'նր 'ի խնդրոյ ժողովրդ-
եանն՝ արար զնա սարկաւազ : Հայնմ հետե-
սկիզբն արար երանելին պօղիկարպոս ըս օրի-
նակի նախասարկաւազին ստեփաննոսի՝ լի

հոգւով սքով քարոզել հրապարակաւ զբանն
կենաց . որ և հաւանեցուցանէր զհրէայս և
զհեթանոսս՝ գերել զմիտս 'ի հնազանդու-
թիւն քնի . և զոր ասէրն՝ բազում անգամ
արդեամբք և զօրութիւն նշանաց հաստատէր ,
բժշկելով զախտաժէտս և զդիւճահարս յաւ-
նուն իմն՝ սուաքելագործ այր ցուցել յիմի(4) .
և դրձկ յորդորէր և ձգէր զլսելիս յանարատ
քաղաքավարուի , զարդարել զանձինս առա-
քինի գործովք՝ հանդերձ ուղիղ հաւատով
որ 'ի քն յս 'ի տր մեր : Այլ յասել առ նա
հեթանոսաց , եթէ դժոճարի՛ն է քրիստո-
նէիցդ գործ , և ծանր յոյժ՝ մաքառիլ ընդ
մարմինն , և առ ոտն հարկանել զհեշտուիս ,
ծիծաղէր զնոքօք , և ասէր . մոլորեալք ոչ
գիտէք զզօրութիւն տայ , որ տայ ծառայից իւրոց
ոչ միայն դիւրութիւն տանել այդպիսի ձգանց ,
այլև բազում խնդութիւն և դժուր կեալ 'ի
նմին՝ ազատացեալս 'ի բռնաւորութիւն մարմ-
նոյ և հի , և միացեալս սրբութիւն արարչին
իւրեանց :

Եւ տայսորիկ բռնադատեաց երանելի եման
բուկողոս զպօղիկարպոս , և ձեռնադրեաց
զնա 'ի քահանայութի . յոր բազում անգամ
հրաւիրեալ և հրաժարեալ էր նորա . այլ
յանձն առնոյր 'ի կատարեալ հասակի սպի-
տակախառն ալեօք : Այլ էր այնուհետեւ հա-
մարեալ իմ հաւատացելոց՝ որ 'ի զմիւսնիս ,
հայր հոսարակաց , ուսուցիչ և թարգման
անձային բանից 'ի լսելիս իմցն : Այլ եղև յոր-
ժամ մերձեցան աւուրք ելից բուկողոսի ե-
պիս

պիսկոսպոսին ծերունւոյ յաստեացս, կոչեաց
 զսբ քահանայն զպօղիկարպոս, և ողջագու
 ըեալ զնա՝ ի համբոյր սրբութե՝ կալաւ զաջ
 նր, և մերձեցոյց ի Լանջս իւր և յերեսն, և
 ասէ. քանի՞ շնորհք հանդերձեալ են բաշ
 խիլ ի սբ ձեռաց քոց այտի ի մատակարա
 րութի պարգեաց հոգւոյն սրբուն. գոհա
 նամ զիմե՝ որ հաճեցաւ ընտրել զքեզ ի տե
 ղի իմ՝ ի հովուել զժողովուրդ իւր, որ ի քա
 ղաքիս. և արդ զօրացիր ի իմ, և մնա ի առ
 ղաղուք. և զայս ասացեալ՝ փոխեցաւ ի կե
 նաց սբ եպսն: Եւ երանելին պօղիկարպոս
 ոչինչ ածէր զմտաւ յայնպիսեաց անտի. այլ
 միայն ի ծառայութի իմն ուշ եղեալ ընթա
 նայր: Եւ իբրեւ ամփոփեցին զմարմին բու
 կողոսի եպսին, հրաւիրեցին իմ ժողովրդք և
 քահանայք զպօղիկարպոս՝ մատուցանել զսբ
 պատարագն. և հաղիւ հաւանեցուցին զնա:
 Եւ պա խորհուրդ ի մօտի եղեալ իմցն զնա
 կացուցանել իւրեանց հովիւ, առաքեցին առ
 ղաչաւորս յեփեսոս առ սիրելի աշակերտն
 յսի յովհաննէս՝ գալ և ձեռն դնել ի վերայ
 պօղիկարպոսի, և կարգել զնա իւրեանց տե
 սուչ և առաջնորդ. աղդ արարին և մերձա
 կայ եպսաց և երիցանց. և եղև ի գալ նց
 ի զմիւռնիս՝ ընթացան ի քաղաք անդր և
 ամբօխ բազում յայլոց քաղաքաց. յորս հա
 սեալ էր համբաւ սրբուն երանելւոյն: Եւ
 յորժամ ժողովել էին իմքին յեկեղեցի մյ,
 լոյս մեծ ծագեաց յերկնից, և շուրջ պատ
 եաց զամենեքումքք. ը որ սքանչացել զահի

հարան առ հօրեւոր . և ահա տեսանէին ոմանք
յեղբարց անտի սքեց այլ և այլ տեսիլս սքան
չելիս . ոմն նշմարէր զկերպարանս պողիկար
պոսի հրեշտակակերպ փայլել . ոմն զհոգին
աղանակերպ սպիտակափայլ 'ի վր գլխոյ
նր իջեալ . այլ ոք տեսանէր զնա լուսեղէն
պատմութեան զգեցեալ , և այլ ոք՝ ծիրանեօք
զարդարեալ . և լի եղեալ զարմանալեօք՝
շնչէին և պատմէին իրերաց զոր տեսանէ-
ինն : Եւ նոք միաբանութեամբ ամենեցուն ձեռնա-
դրեցաւ 'ի սք առաքելոյն երանելին պողի-
կարպոս յեպսուի⁽⁵⁾ . և սնդէն յաւարտման
խորհրդոյ պատարագին՝ ակնարկութեամբ առա-
քելոյն ելեալ 'ի բեմ՝ սկսաւ խօսել առ ժողովեալսն
զմեծային բանս լի հոգւովս սքով-
մինչև զունարթացողցանել զմեծ լսելիս հո-
գեւոր ուրախութեամբ , և շնորհօք հաստատել
զսիրտս նոց 'ի ճանապարհս մոն :

Եւ տայսորիկ դէպ եղև պողիկարպոսի եպսի
շրջիլ քարոզութեամբ 'ի կողմանս տէրմսայ և լե-
բեդայ քաղաքացն յոնիոյ , և իջեանիլ 'ի
տան դափնոսի ուրումն եպսի⁽⁶⁾ . ուր իմա-
ցեալ զյետին չքաւորութիւնն՝ ձգեաց զձեռն
'ի կարասս արմտեաց ունայնացեալս , և ա-
սէ . յանուն յսի քսի՝ 'ի կիր առցես զդոսա .
և յայնմ հետէ այնչափ առատացան բերքն ,
մինչև ոչ միայն բաւական լինել դափնոսի ,
այլև յայլ բաշխել : Իսկ 'ի միւսանգամ
հանդիպիլ անդ սքեցն՝ արար նմա սեղան
դափնոս 'ի տան իւրում՝ հանդերձ բազմութե-
մբ . և էր 'ի սեղանի անդ անօթ մի գին

ւոյ միայն , և այն՝ փոքրիկ . և 'ի հրամայել
 դափնոսի ցընտանիսն բերել այլ ևս գինի ,
 ասէ սքն պօղիկարպոս . շատ է այդ մեզ աւ
 մենեցուն . մի ինչ հոգար , զի ոչ պակասեա
 ցի գինի յամանոյ այտի : Աւ տեսեալ միոյն
 'ի սպասաւորաց , զի որչափ և ըմպէն յանօ
 թոյ անտի բազմականքն՝ ինչ ոչ նուազի , ծի
 ծաղեցաւ բարձրաձայն , և ասէ ը կատակս .
 ով սքանչելի անօթոյս , որ միշտ մնայ անբա
 պառ . և ընդ ասելն զայս՝ գտաւ անօթն ու
 նայն : Այնժամ ասէ պօղիկարպոս . ոչինչ
 են զարմանք՝ եթէ հրեշտակ նոն , որ արար
 զսքանչելիսն զայն , իսկ և իսկ յետս դար
 ձոյց զձեռն իւր վ'ս լրբենի բանից դորա . վ'ս
 յամի յուշ լիցի մեզ ասացեալն . ծառայեցէք
 նոն երկիւղիւ , և ցնծացէք առաջի նր դռ
 զուք : Վնաց երբեմն երանելին ը սարկա
 բազի իւրում կամերիոսի՝ (որ և յետ ժմկաց
 նստաւ յաթոռն զմիւսնիոյ ,) 'ի շէնս ուրեք՝
 հաստատել զաշակերտեալն , և դարձուցա
 նել զայլ ևս մնացեալս յանհաւատից . և յետ
 վաստակելոյ զտիւնն ողջոյն՝ ի քարոզումի , ի բ
 րե եմուտ 'ի տունն ուրեք հանգչել սակաւ
 մի քնով , ձայն եղև առ նա՝ ի հրեշտակէ նոն .
 արի՛ պօղիկարպէ , և ե՛լ 'ի տանէ այտի . զի
 արդ ևս կործանեսցին որմունք դորա : Այն
 ժամ ձայնեաց երանելին առ սարկաւազն՝
 յառնել և ելանել անտի . իսկ կամերիոս
 քանզի խոնջեալ էր յոյժ , դանդաղէր յառ
 նել . հաւատամ ասէ յնժ , զի ցորչափ դու
 աստ ես , անվտանգ մնայ տունն մինչև ցա
 րաւ .

աւառ . և այն զի՝ հաստատուն են որմունքն :
 Սէ ցնա պօղիկարպոս . և ես առաւել հա-
 ւատամայ՝ քան անձին իմոյ և կի՛օրմոց . և
 իբրեւ ելին արտաքս , նոյնժամայն կործանե-
 ցաւ տունն :

Եւ յորժամ դարձան ի քաղաքն , մատուցին
 առաջի սթշն դիւհասար մի՝ որ էր ծառայ իշ-
 խանի քղքին . և առժամայն բժշկեաց զնա
 անուամբն քոյի : Եւ եղև ի գիշերի միում՝
 ի ջեռուցանել երևելի հացագործի քաղա-
 քին զփուռն , անկաւ հուր ի փայտա դիզելն ,
 և բորբոքեալ բոցոյն սաստկուք հողմոյ՝ հըր
 դեհել սկսաւ զոմ մերձակայ բնակուիւ , և
 ճարակիլ ընդ քաղաքն ոմ : Նայնժամ յա-
 րեան ամենեքին ի փոքունէ մինչև ցմեծա-
 մեծս , և հրամանաւ քաղութապետին բնա-
 աշխատ եղեն , և ոչ կարէին շիջուցանել . ի
 վք հասին հրէայք , և խոստանային ինք-
 եանք ձեռն ի գործ առնել , և դիւրաւ մեղ-
 մել զկրակն , ակն եդեալ ի կապուտ կողո-
 պուտ տանց : Եւ չետ նց թոյլ քաղաքա-
 պետն , որ գիտակն էր դաւաճանուէ նոցա .
 և ասէ ցիւրմն . զի՞ կոյք և ընդէր ոչ կոչեք
 այսր զվարդապետն քրիստոնէից՝ պօղիկար-
 պոս անուն , այն՝ որ փոքր մի յառաջ բժշ-
 կեաց զիմ ծառայն . զի որում ոչն կարացին
 հրէիցն ճարտարք ի ձեռն այլևայլ կարդաց-
 մանց հնարս աղատուէ գտանել , մանաւանդ
 թէ և ինմին իսկ այսոյն չարագան տանջե-
 ցան , միով բանիւ պօղիկարպոսի անդէն ըս-
 տացաւ զառողջուի . հանգա երթայք կոչե-
 ցէք

ցէք այսր զայրն զայն • զի նա միայն կարե
ազատել զքաղաքս 'ի վտանգէ աստի հրկի
զուէս : Յայնժամ ընթացեալ ծնից իշխա
նին առ պօղիկարպոս՝ ածին զնա փռթանա
կի 'ի տեղի հրոյն • և եղև իբրև արար երա
նելի եման զնշանս սք խաչին 'ի վր հրոյն , և
կարդաց զանունն ին յօր , առժամայն շիջաւ •
և եղեն սքանչելիք 'ի վր ամենեցուն , և փա
ռաւոր առնէին զնոնք քրիստոնէից :

() Կնի այսորիկ եղև երաշտ 'ի սահմանս ըզ
միւռնոյ , և չորացան նմ բոյսք և տունկք •
և սկսաւ առ սակաւ սակաւ տիրել սով 'ի քա
ղաքին և 'ի շրջակայ դաւառան : Ալ ժողո
վեալ գլխաւոր արանց առ քաղաքապետն՝
խորհէին , թէ զինչ արասցեն • պիտի ետ
քաղաքապետն , և ասէ • ոչ մնացին ինչ համ
բարք 'ի քաղաքիս , և ոչ դրամ բաւական՝ ա
ռաքել և բերել ցորեան յերկրէ հեռաստա
նէ : Ալ իբրև 'ի վարանս անկեալ՝ ոմն զայս ,
և ոմն զայն տսէր , յոտն եկաց ծերագոյնն
'ի նոցէ , և ասէ • Ա՛րք՝ ոչ յիշէք որ ինչ ե
ղև 'ի ժամանակի անդ մեծի հրկիզուէ , թէ
զիարդ նմ ուստեք յանհնարս մտեալ մեր ,
և ոչ ուստեք օգնականութի գտեալ՝ անյոյս
էաք 'ի փրկուէ քաղաքիս • և ապա յառաջ ե
կեալ գլուխ քահանայից նոցա՝ որ քրիստո
նեայքն անուննեւէն , յանդիման մեր նմցն
զաչս յերկինս համբարձեալ՝ բարբառեցաւ
սուղ ինչ բանս • և անդէն չգիտեմ զիարդ
անսացող լեալ բարբառոյն այնմիկ հուրն
դազանացեալ՝ յինքն ամփոփել , և զիջեալ

շիջանէր. մինչև անձ ոմն թո՛ւի լինել ինձ այրն
այն . ոմն և քերթօղքն մեր ասէն իջանել եր
բեմն անոց առ մարդիկ մարդկային կերպա
րանօք՝ առնել իրաւունս զրկելոց , և օգնա
կան լինել նեղելոց . և զի՞ է՝ զի ոչ յառաջ
կոչեմք և այժմ զանձանման զայրն զայն՝ գը
տանել հնարս նեղուէ մերում :

Ի՛նդ այս խորհուրդ հաւանեալ ամատենին՝
բանս եղին երթալ ՚ի տեղի մեծի թատրու
նին , և անդ առաջի բազմուէ քաղաքին կո
չել զպօղիկարպոս , և խնդրել ՚ի նմանէ օգ
նականութի : Իբրեւ լու եղև այս բան յա
կանջս ամբոխին , խուռն ընթանային ամքն
՚ի թատրոն անդր՝ ակնունելով թէ հնարք
ինչ ազատուէ լինիցին յերեսաց սովուն . չո
քան և պատուհիրակք ՚ի կողմանէ քաղաքա
պետին , և ածին կացուցին անդր զայրն ոմն :
Իյօսեցան ընդ նմա իշխանքն , և ասէն . պո
ղիկարպէ՛տեսանես զտառապանս քաղաքիս ,
յորում և դուդ պանդխտիս , և կցորդ ես
նեղուէս՝ որ եհաս յերեսաց անջրդի երաշ
տուէ . արդ աղաչեն զքեզ ամ բնակիչք ըզ
միւռնոյ՝ զի խնդրեսցես անձրև յոմ քումմէ ,
որով զովասցի երկիրս , և պողաբեր լինիցի :
Հայնժամ պինի ետ երանելին , և ասէ .
լու՛արձօք ինձ պատուական իշխանք և ամ
բնակիչք քաղաքիս , որ եմ ՚ի միջի ձերում
այր մի պանդուխտ և եկ օտարական . զի և
ամ է՝ որ է անակերտ քաղաք հասարակաց
բնակուէ , վայր է ինձ պանդխտութե . իսկ
իմքաղաք հայրենի ՚ի վերյերկինս է՝ որ ա
թոռն

Թողնու ե բարձրելոյն . Ս'չ որպէս դուքդ կար
ծէք՝ ես ինչ անձին իմում գրաւեմ զիշխաւ
նում կարող լինելոյ յետս դարձուցանել առ
'ի ձէնջ զանձայինս ցասումն, որ վր մեղաց 'ի
վր հասեալ . եւն եւն և այլ իմ ծառայակիցք
և պաշտօնակիցք՝ անհաճոյ երկցունք, զորս
առաքեմ միջնորդս առ անձն իմ՝ երբ խնդրել
ինչ ունիմ յերկնից 'ի վերուստ . զնս՝ թէ կա
միք՝ 'ի մէջ առից, զի աղաչեսցեն վր կատար
ման խնդրոց ձերոց . այլ զձեզ յորդորեմ ան
վրդով կալ և ակնունել այցելուն տն . միայն
թէ՝ և դուք խրատեսցիք զամ զժողովուրդն
'ի բաց կալ 'ի գնացից իւրեանց չարաց, և
արժանի ապաշխարութե գործս գործել . զի
երկայնամիտ լինի ան, և կամի զամենեցուն
զդարձն և զկեանքն :

() այս լուեալ քաղաքապետին՝ ասէ յանդի
ման ամ բազմութեն . գիտէք դուք ամենե
քեան՝ զի մեք հրապարակաւ զոհս մատուցա
նեմք անոց մերոց . այլ պօղոսի Կարգոս և պաշ
տօնակիցք նր առանձինն սովոր են յաղօթս
կալ առ անձն իւրեանց, և ընդունին 'ի նմա
նէ զամ զոր հայցեն . և արդ թողցուք զնա
առնել զամ ըստ իւրումն կրօնի իւրայովքն
հանդերձ . ոպ զի լիցի մեզ այցելուի յաղ
թից նց : () այս ասացեալ՝ արձակեաց ըզ
ժողովն : Իսկ հաւատացեալքն իբրև լուան
զառաջինն՝ եթէ առեալ տարան զպօղոսի Կար
գոս 'ի թէատրոնն, յահի լեչ՝ ստեպ աղօթս
առնէին վր նր . և ահա դարձ արարել սթյն
'ի տուն աղօթից՝ պատուէր ետ սարկաւա
դաց

գաց իւրոց՝ ազդ. առնել Խմ հաւատացելոց ,
 և վաղվաղակի՝ ի մի վայր ժողովել ղեկեղե-
 ցին՝ ի խնդրոճածս . և օրն էր ուրբաթ : Աւ
 իբրեւ եկին , սկսաւ ասել սբ հայրապետն
 ցԽմ ժողովեալսն . յձշ լիցի ձեզ եղբայրք իմ
 բան խոստման Խմն , որ ասացն . խնդրեցէք
 և տացի ձեզ . և՝ եթէ երկու ի ձէնջ միա-
 բանիցեն յերկրի վԽ Խմ իրաց , ղի՛նչ և խըն-
 դրեսցեն , եղիցի նց՝ ի հօրէ իմմէ՝ որ յեր-
 կինս է : Աւ արդ խնդրեսցուք հաւատովք ,
 և մի հողմակոծեալ մտօք . ղի աղերս աղօ-
 թականին իբրեւ յերկթաթ կշիռս դնի , և
 միտէ՝ յոր կոյս և միտք նր ձգեսցին : Աւ ա-
 պաքէն պետրոս վէմն ջերմ հաւատով ուղ-
 ղորդ ճեմէր ի վր ալեսց . այլ ի թերահա-
 ւատն լինել՝ գայթ ի գայթ տատանէր : Աւ
 մին իրի և մովսէս իբրեւ կամեցաւ ի հաւ-
 տատուն հաւատս յորդորել զստանել ժո-
 ղովուրդն՝ ասէր . կացէք և տեսցիք զմեծա-
 մեծսնայ . քանզի պարտ է մեզ կալ անսպասն՝
 հաստատեալ ի վր վիմի , հաւատովք՝ որ ի
 փրկիչն մեր և ի Խմ յԽ քԽ : Աւ անիկ և երա-
 նելի մարգարէն եղիաւ ի խնդրելն աներկ
 միտ հաւատով զանձրեւն լեռնէր , յորժամ
 փակեցան երկինք ղերիս ամս և ղգեց սմիս .
 և արդ՝ նոյնպիսի հաւատոց պէտք են և մեզ
 այսօր :

() այս իբրեւ ասաց սբ եմօն , եդ ծուռը
 հանդերձ Խմ բազմութք , յաղօթս եկաց և
 ասէ . Ավ Խմ , և հայր Խմ մերոյ յԽ քԽ ,
 Խմ ամենակալ և օրհնել յաւիտեանս , սպա-
 սա-

աւարեալդ 'ի զոհարթնոց երկնից • Թր և
արարիչ երկնի և երկրի , որ առաքեցեր ըզ-
բանն քո 'ի փրկութի ազգի մարդկան • Ընդ
Թր , նայեաց սբդ 'ի բարձանց , մատո՛ զունկն
քո , և ընկալ զաղաչանս եկեղեցւոյ սբյ քո ,
և տուր անձրեւ 'ի վերայ երեսաց երկրի , և
սերմն սերմանահանի , և հաց 'ի կերակուր •
զի յաւուրս տառապանացս ծանիցեն հեթա-
նոսք՝ եթէ ծառայք քո եմք :

Եւ այն ինչ բանքն 'ի բերանն էին , որոտաց
Թր յերկնից , և տեղաց անձրեւ յորդառատ՝
մինչև ցաւուրս երիս • մինչ զի ասել ոմանց 'ի
վկայաբանից , և դիժլ աղօթիւք դադարեաց
անձրեւն : Օ որ տեսեալ բնակչաց քաղաքին
'ի միտ առին զսքանչելիան Թյ , որ եղև յա-
ղօթից եկեղեցւոյն • և սկսան մեծաձայն
փառս վերառաքել Թյ , որ առնէ սքանչելիս
'ի ծառայս իւր • և եղև ուրախուի մեծ բո-
վանդակ երկրին լիկիացւոց , և մանաւանդ
զմիւռին քաղաքին , ուր և բազումք իսկ
դարձան 'ի Թր :

Եւ այսորիկ կեցեալ սբյն պօղիկարպոսի
յաթոռն զմիւռնոյ այլ ևս ամս բազումս , և
ընդյերկարեալ յԹի մինչև ցիտոր ծերութի ,
փայլեաց հանապաղ սքանչելի վարութ , և
պայծառացոյց զեկեղեցի բանիւ՛ վիպութե
իւրոյ • դարձուցանէր զբազումս յանհաւա-
տից , և հաստատէր 'ի հաւատս զաշակեր-
տեալն՝ ոչ միայն զմերձաւորս , այլ և զհե-
ռաւորս՝ առաքելով թուղթս հոգելիցս առ
բնմս • յորում կարգի յիշատակին թուղթք
նր

նր առ աթենացիս, և առ սքն դիոնեսիոս
արիսպապացի, և առ զանազան եկեղեցիս •
ոնց և ասացունածք մեկնուէց' ի վր սք գրոց •
որք չերևին այժմ' ի միջի՝ բաց' ի միոյ թւթոյ
նր առ փիլիպեցիս, որ կայ մինչև ցայսօր •

զոր և յիշատակեն յոլովք' ի նախնեաց •
Յաւուրս Ժմկացն այնոցիկ յուղեալ լինելո
խնդիր' ի մէջ եկեղեցւոյ վս տօնի զատկաց •
զոր ասիացիք կատարէին յաւուր հին պասե-
քի, ցո' ի չորեքտասանն լուսնի ամսեանն
մարտի' ք հրէայս • իսկ հռովմայեցիք ք ա-
ւանդուն գլխաւոր առաքելոցն պետրոսի և
պօղոսի կատարէին ի կիւրակէին՝ որ զկնի
չորեքտասանին լուսնի • Ալ ի լինել հակա-
ռակուն' ի վր այսր և այլևս խնդրոց ինչ՝
յանձն էառ երանելին պօղիկարպոս ալեո-
րեալ անձամբ յուղի անկանիլ, և գնալ ի
հռովմ, խորհուրդ հարցանել' ի հռովմայ
հայրապետէն՝ որ էր յայնժամ անիկտոս (կմ
անիկտոս, նստեալ յամի թն 151. կմ 154) •
և հասեալ անդր՝ բազում մեծարանօք պատ-
ունեցաւ յանիկտոսէ • և հայրապետական
չքով մատոյց զսք խորհուրդն յանդիման
բազմութե հաւատացելոց • և հաւանութիւն
նր քարոզեալ ըդէմ աղանդաւորաց եղելոց
'ի քաղաքի անդ՝ զբազումս' ի վաղենտինեան
և ի մարկիոնեան հերետիկոսացն դարձոյց
յուղղափառուի ողջամիտ բանիւն քսի •

Իսկ մարկիոն աղանդապետն անձամբ եկել
երբեմն առ պօղիկարպոս՝ առ ի շահել ըզ-
սիրտ նր, և աղաչել զի մի մերժեսցէ զինքն

յեկեղեցւոյ, ասէր ցաւն . եղիցին ճանաչել զմեզ : Իսկ նա ասէ ցնա . ճանաչեմ ըզքեզ՝ զի անդրանիկ ես սատանայի : Եւ այնուհետեւ չիշխեաց չարն երեւիլ առջի սքն, որ սուսեր սուր էր ըզեմ սուտանուն քրիւտոնէից որք յարուցանէին հերձուածս կորստեան 'ի մէջ եկեղեցւոյ : Եւ զայսպիսի հրաժեշտ 'ի լիրբ աղանդաւորաց՝ ասէր երանելին՝ ուսեալ է իմ 'ի յովհաննէ աւետարանչէ . որոյ մտեալ երբեմն 'ի բաղանիս յեփեսոս՝ իբրեւ ետես 'ի ներքս զկերինթոս, վաղեաց և ել 'ի բաղանեաց անտի, և ոչ լուացաւ . այլ ասէր, փախիցուք՝ զի մի և բաղանիքս փլանիցի 'ի վր մեր . զի 'ի նմա է կերինթոս թշնամին ճշմարտութե : Արմ և պօղոս ասէր յաղագս այսպիսեաց, թէ յառնէ հերետիկոսէ յետ միանգամ և երկիցս խրատելոյ հրաժարեալ : (7)

Եւ յլ վն ինդրոյն զատկաց՝ ոյր վն եկեալ էր սքն 'ի հռովմ, չեղև ինչ առ ժամն որոշումն կանոնական . զի մի երկպառակութի լինիցի յեկեղեցւոյ, և առիթ զօրանալոյ նախասացեալ աղանդաւորաց . թող զի՝ ոմ անիկտոս զհռովմայեցւոցն աւանդութի առաջի դներ իբրեւ առաքելական, նոյնպէս և պօղիկարպոս զասիացւոցն սովորութի առաջի առնէր իբրեւ նոյնօրինակ պահեչ առ առաքելովք . վն և անիկտոս թողացոյց զիրան առ ժմկ մի . և պօղիկարպոս խաղաղութի դարձաւ 'ի հռովմայ անդրէն յաթող

իւր :

LQ

N n

Ըստ

Իստ աւանդելոյ վկայաբանուէց ինչ գաղ-
ղիացւոց՝ սբն պօղիկարպոս յերթալն իւ-
րում՝ ի հռովմ՝ էանց ընդ մասսիլիա գաղ-
ղիոյ . և յղեաց անտի՝ ի լուգդոն զաշակերտ
իւր պոթինոս անուն՝ սերմանել անդ զբանն
կենաց . զոր և արար նա , և համարեցաւ ա-
ռաջին եպկս լուգդոնացւոց : Վ.ՅԼ՝ ի կա-
տարիլնր վկայութիւն՝ յղեաց սբն պօղիկար-
պոս փոխանակ նր՝ ի զմիւռնիոյ՝ ի գաղղիա
կեղտաց՝ զաշակերտ իւր զիրենէոս , այն է
սբն երանոս հետեօղ առաքելոց կոչեցեալ ,
երկրորդ եպս լուգդոնի և նահատակ քաջ :
Վոյնպէս յղեաց և զայլ աշակերտս յայլ և-
այլ կողմանս գաղղիացւոց . և ի վր ամցն
յորդորեաց ասեն և զսբն դիոնեսիոս արիւ-
պագացի՝ լինել առաքեալ Ֆին գաղղիոյ .
այլ զայս թողեալ աւանդութե ազգին՝ տե-
սանեմք ի զանազան վարս սբ եպսաց , քա-
հանայից և սարկաւագաց նահատակելոց ը-
այն Ժմկս ի գաղղիա , ասել՝ թէ նք եկել
էին անդր յարեւելից առաքելք ի պօղիկար-
պոսէ . մինչև զսա ճանաչել նախկին պատ-

ճառ լուսաւորութե այնր Ֆի :

Նա եղև յետ դարձի սբյն պօղիկարպոսի ի
հռովմայ՝ իբրև ամք ինչ ի վր անցին , մե-
ռաւ խաղաղասէր կայսրն հռովմայեցւոց
մարկոս անտոնինոս պիոսն կոչեցեալ՝ որ և
ը յունաց եւսեբէս . և թգրեաց որդի նր
մարկոս աւրեղիոս վերոս (յամի Թն . 162 .)
հանդերձ եղբարբ իւրով զուկիոսիւն վերո-
սիւն կոմոդոսիւն , և յաւուրս սոցա յարեաւ

խռռ

խառովուի հալածանաց լեզեմ քրիստոնէից ,
այլ առաւել զայրացեալ 'ի կողմանս ասիաց
ւոց , այն է 'ի փոքրն ասիա՝ որ առանձին ան
ոճամբ կոչի անադոլի , իմ արեւելք . ոմ և 'ի
գաղղիա արեւմտից . և բազումք առաքինա
ցան 'ի հանդէս նահատակուի վս անոճանն
քոի . այլ պսակ պարծանաց վկայից Ժմկին
եղև սքն պօղիկարպոս զմիւռնոյ հայրապետ
(⁸) . զորոյ զերջանիկ կատարումն առաջի՝ կայ
մեզ գրել 'ի նամակէ անտի ականատես վը
կայից՝ երիցանց ասեմ եկեղեցւոյն զմիւռ
նացւոց . Թող զի զնոյն երկրորդէ և եւսե
քի՝ քաղելով զնամակն զայն ողջոյն . ուր և
յիշատակ լինի այլոց յառաջընթաց վկայից
ասիացւոց տօնելեաց լե պօղիկարպոսի՝ ան
ոճամբ արեւելեան վկայից : (⁹)

Արդ՝ իբրև տարածեցաւ հրդեհ հալածա
նաց՝ի կողմանս ասիացւոց (յամի տն 167.կմ
168) , ըմբռնեցան հրամանաւ ստրատիոսի
կոճադրատոսի անթիհիւպատին զմիւռնոյ
և նմասիոյ (որ և անթիպատ ասի , իմ փո
խանակ քգեչիսի ,) և այլոց ևս դատաւորացն
արեւելից՝ բազմուիք 'ի քրիստոնէից , և սը
կան յազգի ազգի տանջանս վասն անոճանն
քոի . զի ոմանք 'ի նոյն մինչև 'ի ջիղս ներ
քինս քերեալ լինէին , ոմ զի աղիք յորովայ
նի նոցա երևէին . այլք 'ի հաւր արկեալ լի
նէին , և կէսք 'ի ջուր ընկլուզանէին . Թող
զայլս բազումս՝ զորս սրով վախճանէին . ոմ
և 'ի ներքոյ ոմանց գաղափկուրս սուրս՝ իմ
զխեցեմորթս ծովու տարածանէին , և ձգձը
N n 2 գեալ

գեալ՝ նորօք խոցուտէին և պատանուտէին
զմարմինս սբօց . և այլ ևս խոշտանգանս 'ի
վր ածեալ՝ յետոյ 'ի կերակուր գաղանաց
տային :

Այլ յայսմ ամի այնչափ էր սքանչելի համ
բերուի և զոճարթութի սրտի երանելի վը-
կայիցն , մինչև ոչ հեծելանգամնց 'ի դառն
չարչարանս , և այնպէս գլխովին զարմացուցա-
նել և յողբ շարժել զամ տեսողս : Յորում
հանդիսի առաւել առաքինացաւ արին գեր-
մանիկոս՝ պատանի ծաղկահասակ , որ իւ-
րով օրինակաւ զօրացոյց զսիրտս քաջ նահա-
տակաց . զի զոճարթացեալ էր նա շնորհօքն
այ , և անվեհեր ոգւով յալթեալ երկիւղի
մահու՝ որ տնկեալ է 'ի մարմնի : () սա կա-
մէր հրապուրել անթիպատոսն , և դնէր ա-
ռաջի նր զհասակն նր՝ ասելով . տղայ ես և
մանուկ , ինայեա՛ յանձն քո . և ցուցեալ նմ
զգաղանսն՝ որ 'ի թատրոնի , կամէր ահ ար-
կանել 'ի նա : Իսկ նմա ոչինչ եղև փոյթ ,
այլ՝ ինդուլթի բուռն հարկանէր զգաղա-
նացն , և ածէր առ ինքն՝ ոչ միայն գրգռե-
լով , այլև բռնի . որպէս զի յայտնի արասցէ՛
թէ ոչ կեանք և ոչ մահ որոշէ զնա 'ի քնէ ,
և զի վաղվաղակի լուծցի յանօրէն և յամպու-
րիշտ ճէ աստի յայսմանէ : Եւ նա իբրև այս
պիսի սքանչելի մահոճամբ նահատակէր ,
ամ ժողովուրդն զարմացեալ ը զօրուի սբօ
վկային , և ը անպարտելի արուի այլոց ևս
կատարելոցն 'ի քն , 'ի նախանձ բարկութե
շարժեցան , և յանկարծակի սկսան աղաղա-
կել

կել և ասել. բարձ զանանձսդ, բարձցի՛ ի միջոյ այդ ազգ քրիստոնէից. խնդրեսցի՛, ի մէջ եկեսցէ առաջնորդն նց պօղիկարպոս ։

Յայնմ պահու խռովութե յառաջ մատեալ ինքնօրէն համարձակուք այր ոմն կոճինտոս (կմկոյինդոս) անուն՝ յազգէ փռիւգացի, որ այն ինչ նորոգ եկեալ էր ի կողմանց անտի փռիւգացւոց, որ և զայլս յորդորեալ իսկ էր ի կամաւոր նահատակութի. սա քանզի յանձնապատան ցուցաւ ի միսիւ յառաջ առանց ուրուք զնա կոչելոյ, իբրեւ ետես զգազանան և զգազանութի նց՝ զահի հարաւ, և տկարացաւ ի միտս իւր. զոր տեսել անթիպատոսին՝ կոչեաց զնա առ ինքն, և խոստմամբ պարգեաց հաւանեցոյց զնա երդնուլ ի դիս և զոհել ։ Նայց սակայն թէ պէտեւ նա կորեաւ, օրինակ յայտնի եթող ամենեցուն՝ թէ ոչ արժան է վաղվադակի ումեք արկանել զանձն իւր յայսպիսի իրա յանդուգն համարձակուք առանց երկիւղի տն. և ոչ յամսին է կատարեալ սէր՝ որ ի բաց մերժէ զերկիւղ մարդկային ։

Յայնմ հետէ զհետ էին խնդրակք իշխանին յըմբռնել զպօղիկարպոս. իսկ սքանչելի հայրապետն զայս ամ անցս հալածանաց վաղագոյն լուեալ, հաստատեալ էր ի մտի կալ մնալ ի քաղաքի անդ, զի թերեւս հաւցէ փափաքանաց սրտի իւրոյ՝ կատարիլ վեկայութի ի քս. այլ իբրեւ աղաչեցին զնա՝ որ ընդ նմայն էին՝ ելանել արտաքոյ զմիւռնոյ յագարակն, որ սակաւ ինչ հեռի էր ի քա

ղաքէ անտի , յանձն էառ զինդիր նոյա , և
դադարեաց անդ քանի մի պաշտօնէիւք . Ը
որս հանապազորդեալ յաղօթս առ իոր՝ հայ-
ցէր լինել խաղաղութի ամ եկեղեցեաց . և
եւրոյ իմ զհայցունածս նորա՝ կատարելով և
զփափաք նորին առ նահատակութի . քանզի
յայտնեաց նմա , թէ կնքեսցի 'ի ձեռն վը-
կայութե նր հանդէս վկայից Ժմկին , և դա-
դարեսցին հալածանքն : Արդ՝ երեք (Ը ու
մանց , երկու) աւուրք յառաջ քան զկատա-
րումն իւր տեսանէր սքն 'ի տեսլեան , զի 'ի
բարձն՝ որ կայր 'ի ներքոյ գլխոյ նր , յան-
կարծակի վառեցաւ հուր , և մաշեաց զայն .
և իբրեւ զարթեալ 'ի տեսլենէն ⁽¹⁰⁾ , նոյն-
ժամայն պարզ և մեկին յայտնեաց զելս ի-
րացն , նախապատմելով որոյ ընդ նմա էին՝
որ ինչ լինելոցն էր , եթէ վր քոի հրով վախ-
ճանիմ ես յձե աստի :

Իսկ իբրեւ ծանեան՝ որք ընդ նմա էին , թէ
պաշտօնեայք ատենին մեծաւ պնդութե 'ի
ինդիր են երանելոյն , աղաչէին զնա միւռ
անգամ խոյս տալ յայլ տեղի . և նա վասն
սիրոյ եղբարց բռնադատեցաւ փոխիլ յայլ
միւռ ևս ագարակ : Այլ յետ սակաւուց հա-
սին ժամանեցին նմա՝ որք զհետ մտեչ էին
նր . քանզի կուլեալ նց երկուս պատանեակս՝
տանջեցին զմի 'ի նցէ՝ ցուցանել ինքեանց
դտեղի եմքսին . և նա տարեալ եցոյց նց ըզ-
վանսն պօղիկարպոսի : Այլ էր ժամ երեկոյի
ուրբաթուն . յորում պահու բազմեալ էր
սքն 'ի վերնատան միոջ , ուստի կարէր նա
փախ

փախչել 'ի մ'թան 'ի միւս ևս տուն , որն և
 ստիպէին եղբարքն . բայց նա ոչ կամեցաւ ,
 այլ ասէր՝ թո՛յլ տուք , զի կամք մյ լիցին .
 որ և այն էր կամք սբն : Այ իբրեւ գիտաց
 երանելին , եթէ հասին արքն 'ի տուն անդր ,
 էջ փութանակի առ նմ , և խօսեցաւ ը նմ
 զո՛ւարթ երեսօք և քաղցրութի : Օ որոյ ըզ-
 պատկառելի դէմս տեսեալ արանցն , կար-
 ծեալ թո՛ւէր նմ՝ որք ոչն գիտէին զնա , և
 թէ սքանչելիս ինչ տեսանեն . զի հայէին ը
 հնուի ծերուն նր և ը ցածուի խոնարհու-
 թե և ը անայլայլելի երեսս նր , և կարե-
 կից լինելով՝ ասէին , եթէ զիարդ անագո-
 ղոյն մտօք առաքեցին զմեզ իշխանքն այնպի-
 սի անդութ , զի ըմբռնեացի այսպիսի ծեր :
 Իսկ նա նոյնժամայն հրամայեաց դնել ա-
 ռաջի նմ սեղան , և խորտիկս աղնիւս կազ-
 մեաց նմ իբրեւ բարեկամաց և բարերարաց :
 Եւ ինքն խնդրեաց 'ի նմէ ժամ մի յաղօթս
 կալ ցածութ . և իբրեւ համարձակեցուցին
 նմ , յարեաւ և կայր յաղօթս լի շնորհօք նմ
 մերոյ . մինչև զարմանալ որոց միանգամ տե-
 սանէին և լսէին զաղօթակացութի նր . և
 սրտցաւութ ասէին , եթէ որպիսի այր հան-
 դերձե՛լէ մեռանիլ , ծեր , ցածուն , արժաւ
 նի մյ : Իսկ սբն յիշեաց յաղօթս իւր զամ-
 եկեղեցիս՝ որ ը նմ կողմանս և ընդ տիե-
 ղերս , հայցելով 'ի նմէ զհաստատուի հա-
 լատացելոց , և ճի զխաղաղութի :

Եւ յետ իբր երկուց ժամուց իբրեւ կատա-
 րեաց զաղօթս իւր , 'ի լուսանալ առաւօտուն

նստուցին զնա՝ ի վր գրաստու նմ իշոյ, և առ
 ուեալ ածէին ՚ի քաղաքն յաւուր մեծի շա-
 բաթու: Եւ հանդիպեցաւ ը առաջ նորա
 գլխաւորն սպասաւորաց դատաւորի հերով-
 դէս անուն, զոր իրենարքոս կարդային, այս
 է՝ իշխան խաղաղութե, նստեալ ՚ի կառս ը
 հօր իւրում նիկետայ. որոց պատուհասիրել
 կամեցեալ զալիս պօղիկարպոսի՝ նստուցին
 զնա ը իւրեանս ՚ի կառս. և զճանապարհ
 հայն հրապուրէին զնա յուրացուի. զի՞նչ
 չար է ասեն՝ ասել մարդոյ յայսպիսի վտանգ
 մահու, նոր իմ կայսր, և զոհել և կեալ:
 Եւ նա զառաջինն ոչ ետ նց պինի. իսկ իբ-
 րե ստիպէին զնա, ասէ ցնմ. ոչ գործեմ ես
 զայդ՝ զոր դուք ինձ խրատ տայք: Իսկ նք
 իբրե տեսին՝ թէ չառնու յանձն, սկսան չա-
 րաչար բանիւք թշնամանել զնա. և հարկա-
 նելով և աքցոտելով զսք ծերունին՝ ձգեցին
 իբր յակամայս ՚ի կառաց անտի. և իբրե ան-
 կաւ, ջախջախեցան սրունք նր. այլ նորա
 ոչինչ վշտագնեչ, իբրե այն թէ եղև նմա և
 ոչինչ, յարեաւ ՚ի գետնոյ անտի, և ուրա-
 խուք եմուտ ՚ի քաղաքն:

Եւ պա առեալ զնա զօրականաց՝ ածին յաս-
 պարէզ անդր, ուր զգազանսն արձակէին.
 զեղան ՚ի տեղի անդր և բազմութի քաղա-
 քին, և եղև խռովութի մեծ, զի լուան՝ եթէ
 ըմբռնեցաւ պօղիկարպոս: Եւ մինչդեռ
 մտանէր սք հայրապետն ՚ի թէատրոն անդր,
 ձայն եղև առ նա յերկնից, և ասէ. քաջա-
 լերեաց զօրացիր պօղիկարպոս. բայց զայն՝
 որ

որ ասացն զայս՝ ոչ ոք ետես . այլ զձայնն
բազումք՝ ի հաւատացելոց անտի առաջիկայ
եղելոց լուան :

Իբրեւ եհաս սքն՝ ի տեղի ատենին , հարցա-
նէր զնա անթիհիւպատոսն , եթէ դո՞ւ իցես
պօղիկարպոսն : Եւ իբրեւ ասաց , այո՛ , հրա-
պուրել սկսաւ զնա յուրացութի . պատկա-
ռեա՛ ասէ՛ ի ծերուէ այտի քումմէ , եւ լուր
խրատու իմում . երդո՞ւնի՞ր ի փառս կայսեր ,
եւ իմաստնացի՞ր . եւ ասա՛ վասն աղանդաւոր
քրիստոնէիցդ , բարձցի՛ն անմօծքն : Իսկ ե-
րանելին պօղիկարպոս լուրջ երեսօք նայե-
ցաւ ը նմ՝ ժողովուրդն՝ որ յասպարիզի անդ-
էին , եւ ձգեալ զձեռն իւր՝ ի վր հեթանոս-
սաց՝ յողոց եհան յերկինս ի վեր , եւ ասէ .
բարձ յոր զանմօծսն : Իսկ դատաւորն ոչ ի
միտ սուեալ զոր ասաց սքն , կրկին եւս ստի-
պէր եւ ասէր . երդո՞ւնի՞ր , եւ արձակեմ զքեզ .
հայհոյեա՛ զքս : Եւ սէ ցնա պօղիկարպոս .
ութսուն եւ վեց ամէ իմ , զի ծառայեմ նմ .
եւ ինիք մեղ ինչ ոչ արար ինձ . զիարդ կա-
րեմ ես հայհոյել զթագաւորն իմ , զայն՝ որ
փրկեացն զիս : ⁽¹¹⁾

Իայց դատաւորն անդրէն ստիպելով ասէր .
գէթ երդո՞ւնի՞ր ի փառս կայսեր , ցո՛ ի բախտ
նր ⁽¹²⁾ : Սիսի ետ երանելին . կատակելով
կատակես դու . զի ասես ինձ՝ երդո՞ւնի՞ր ի
բախտն կայսեր , որ հեթանոսաց է գործ .
իբրեւ այն թէ չգիտիցես՝ թէ ո՞վ ես իցեմ .
արդ լուր դու համարձակ , քրիստոնէայ եմ
ես . եթէ կամիս դու ուսանել զբանս քրիս-
տո

տոնէութե, ժամ տուր և լուր : Յայնժամ
ասէ անթիպատոսն այպանօք . անդէ աստէն
հաւանեցո՞ զայդ ժողովրդեանդ այդմիկ : Մ
սէ, ցնա պօղիկարպոս . ես զքեզ յայն սակս
պատասխանուոյ արժանի արարի՝ խոստանա
լով և զկարեորսն ասել, զի ուսեալ է մեր՝
առաջնորդաց և իշխանաց որ նոյ հրամանաւն
կարգեալ են՝ մատուցանել զարժանին պա
տիւն, որ ոչ փնաս առնիցէ հոգւոց մերոց .
այլ զխաժամութն ատենիս չհամարիմ բնաւ
արժանի պիտնուոյ՝ արկանել զմարգարիտն

հաւատոց առաջի անսքց :

Մնդ այս սրտմտեալ անթիպատին՝ ասէ .
գազանս ունիմ ես, և նոյ արկանեմ զքեզ,
եթէ ոչ զղջացեալ ապաշխարես : Մսէ ե
բանելին . անդէ կոչեա՞ զգազանս քո, և ե
կեսցեն . զի չի՞ք մեր փոփոխութն ապաշխա
րութե՝ ի բարեաց՝ ի չարիս . այլ բարւոյք է
մարդոյ դառնալ և ապաշխարել՝ ի չարեաց
՝ ի բարիս : Հաւել ասել իշխանն . եթէ զգա
զանօքն արհամարհես, հրով մաշեմ զքեզ,
եթէ ոչ դառնայցես : Մսէ ցնա պօղիկար
պոս . հրով ապառնաս, որ առ ժամանակ մի
տոչորի, և յետ սակաւ ժամանակի չիջանի .
զի ոչ գիտես դու զհոգւն դատաստանաց՝ որ
լինելոց է, և զտանջանս յաւիտենից՝ որ
պահեալ են ամպարշտաց . այլ զի՞ ևս յամեա
դու, բեր զոր ինչ կամիս : () այս և առա
ւել քան զսոյն համարձակ խօսեցաւ երա
նելին, զի լի էր սիրտ նր քաջութ և խնդու
թիւ, և երեսք իւր լի ուրախութիւն և շնոր
հօք .

Հօք. մինչև զարմանալ անթիպատոսին յոյժ. որ և անդէն հրաման տայր քարոզ կարդալ 'ի մէջ ասպարիզին երիցս անգամ. պօղիկարպոս խոստովանեաց վ'ս անձին իւրոյ՝ եւ թէ քրիստոնեայ եմ:

Եւ իբրեւ ասացաւ այս 'ի քարոզէ անտի, ամ ժողովուրդն հրէից և հեթանոսաց բնակելոց 'ի զմիւռնիս՝ մեծաւ սրտմտութեւ և բարկութեւ աղաղակէին, և ասէին, դա՛ է վիշապ ուսուցիչ ասիացւոց, հայր քրիստոնէից, և լուծիչ դից հելլենացւոց. զի ուսուցանէ բազմաց՝ թէ մի զոհեցեն, և մի երկիր պաշտանիցեն ամոց. հապա բարձ զդա՛ 'ի միջոյ:

Եւ միւսանգամ աղաղակ բարձե՛ջ աղաչէին զփիլիպպոս ասիապետն՝ յորոյ 'ի ձեռս էր առնել հանդէս գաղանամարտի, զի արձակեսցէ առիւծ 'ի վ'ր պօղիկարպոսի: Իսկ նա ասէ ցն'ս. չունիմ ես իշխանութի, զի կա տարեցան աւուրք խաղուս: (13)

Եւ պա հաճոյ թուեցաւ բազմութեւ աղաղակել 'ի միասին, թէ կենդանւոյն այրեսցի պօղիկարպոս. զի պարտ էր կատարիչ տեւելան սբ'յն և մարգարէութեն, թէ հրով ունիմ ես այրիլ:

Եւ ահա արագ արագ զոյգ ը բանիցն սմբոխին՝ և գործն կատարեցաւ ըստ ակնարկութեւ անթիպատոսին. զի ժողովեցին բերին ժողովուրդք 'ի խանութից և 'ի բաղանեաց փայտ և խոտ, մանաւանդ հրէայքն. զի խնդային և պնդէին յասպարիզի անդ. վ'ս կորուսանելոյ զարդարն՝ առ առ տելուեն, որ առ քսեանս:

Եւ եղև իբրև պատրաստեցաւ նիւթ խա-
րուկին, ինքնին ելոյծ կենդանի նահատակն
զգօտի իւր, և ՚ի բաց արար յիւրմէ զհան-
դերձան. մինչև և զկօշիկսն իսկ կամէր լու-
ծանել. և զայս չէր նր յառաջագոյն արա-
րեալ ⁽¹⁴⁾. ուր հաւատացեալքն փութային
ելևելս առնելով զմիմեամբք, թէ ո՞վ ՚ի նո-
ցանէ յառաջ մատիցէ ՚ի հանդերձսնր. իբրև
այն՝ զի ամբարի վարուք զարդարեալ էր և
յառաջ քան զծերուի իւր: Եւ ալ այնուհե-
տև եդան գործիքն՝ որ պատրաստեալ էին՝
՚ի նիւթ հրոյն. (ցի է՝ բաց ՚ի փայտէն և ՚ի
խռոճոյն՝ որ ՚ի պէտս կրակի, բերին և զգոր-
ծին, զոր օրինակ զցիցն՝ յորում կապէին
զայրելի անձն, և զպարանան՝ որովք պըն-
դէին, և զբեռան՝ որովք բեռեռէին. ո՞նչ և
զշապիկն կպրազօծ՝ զոր զգեցուցանէին այ-
րելոյն):

Եւ դահիճքն պատրաստէին պնդել զպօղի-
կարպոս բեռօք, ըստ սովորուե՝ որով զայլն
պրկէին, զի մի ՚ի բաց ոստիցին կմ փախչի-
ցին ՚ի հրոյն: Եւ սք հայրապետն ասէ ցնս.
Թոյլ տուք ինձ այսպէս, զի այն՝ որ սայ ինձ
զօրուի համբերել հրոյն, նոյն տայ ինձ յեր-
կարել անդէն ՚ի հուրն առանց աշխատուե-
լ և առանց բեռեռելոյ: Եւ նք թոյլ ետուն,
և ոչ բեռեռեցին զնա. այլ միայն կառնեցան
կապել. որ և ինքն իսկ փութացաւ՝ ետ ըզ-
ձեռս իւր յետս, և կապեցաւ իբրև զգառն.
Երևելի՝ որ ելանէ ՚ի մեծ հօտէ՝ լինել ողջաւ
կէզ և պատարագ ընդունելի նոյ կենդանւոյ:
Եւ

Եւ յայնմ վայրի համբարձ երանելին զաչօ
իւր յերկինս, յաղօթս եկաց և առէ. Տէր
մօժ ամենակալ՝ հայր յոյ քոյ որդւոյ քո սիր
եւոյ և օրհնելոյ, այն՝ որ ՚ի ձեռն նր ըն
կալաք մեք զգիտութի քո. մօժ հրեշտակաց
և զօրուէց, և մամ արարածոց, և մամ տոհ
մին արդարոց՝ որ կենդանի են առ քեզ. օր
հնեմ զքեզ, զի արժանի արարեր զիս յա
ւուրս յայսմիկ առնուլ մասն ՚ի թիւ վկայից՝
՚ի ձեռն բաժակի քո՝ ՚ի յարութի կենացն
յաւիտենից շնչով և մարմնով և հոգւով սքով
առանց ապականութե. ընդ որս և ես մա
տեայց առաջի երեսաց քոց այսօր պատա
րագ պարարտ և ընդունելի. ոմ պատրաս
տեցեր յառաջագոյն և յայտնեցեր անսուտդ
մօժ ճշմարտուն. վս այսորիկ և վս մամ իրիք
փառաւորեմ և օրհնեմ զքեզ ՚ի ձեռն քա
հանայապետիդ յաւիտենից յոյ քոյ որդւոյ
քո սիրելոյ. զի ՚ի ձեռն նր քեզ և ը նմա
հանդերձ հոգւովդ սքով փառք և օրհնութի
յայսմ հետէ մինչև յաւիտեանս. ամէն:

Եւ ընդ ասել նր զամէնն ⁽¹⁵⁾, սպասաւորք
հրոյն բորբոքեցին զհօւրն շուրջանակի. և
կայր կապեալ սքն ՚ի միջի: Իսկ իբրեւ բոցն
արծարծեցաւ և տոչորեցաւ ուժդին, սքան
չելիս իմն տեսին՝ որք մերձն կային. զի հօւրն
բոցատարած՝ կամարաձև կառուցեալ՝ գոր
ծեցաւ ՚ի նմանութի խորանի (յմ վրանի), կմ
իբրեւ զհողմալից կտաւ առագաստի նա
ւու ⁽¹⁶⁾. և այնպէս ուռուցեալ պատե՛չ կայր
շուրջ զմարմնով վկային. և էր սքն ՚ի ներ
քոյ

քոյ ոն աղաւարեալ 'ի վրանի • զի կայր նա
'ի մէջ հրոյն ոչ ոն զմարմին , զի այրի , այլ
իբրեւ հաց սբ' եփեալ տակաւ 'ի նոճէր նոյ ,
և իբրեւ զոսկի և զարծաթ՝ որ փորձի 'ի բովս •
և հոտ անոյշ բուրհր 'ի նմանէ իբրեւ զհոտ
կնդրկի կմ'իբրեւ զմիոյ յազնիւ խնկոց :

Աւելեալ իբրեւ տեսին անօրէնքն , թէ ոչ կա-
րէ հուրն մերձենալ 'ի սբն , և սյրել զմար-
մին նորա , հրամայեցին դահձի միում՝ մօտ
մատչիլ , և խոցել զնա սրով : Իբրեւ արար
զայն , ել 'ի նմանէ արիւն յոյժ , և շիջոյց
զհուրն • և տեսին՝ որք մերձն կային՝ զհոգի
երանելոյն , զի իբրեւ զաղաւնի թռուցեալ
վերանայր յերկինս • և զարմացաւ ամ ժողո-
վուրդն՝ եթէ է այսպիսի ընտրութի 'ի մէջ
անհաւատից և ընտրելոց նոյ • յորոց մի էր և
այս երանելի և սքանչելի այր նոյ՝ յաղթօղ
վկայն քոյ սօղիկարպոս , վիպ ճշմարտութե՝
նմանօղ առաքելոց և մարգարէից • որ անա-
րատ գտաւ վարուք մաքրութե • և 'ի գլուխ
տարեալ զկատարեալ յաղթութի մեծի վկայ-
ութե՝ ընկալաւ զյաղթանակ փառաց 'ի տնէ
առանց երկմտութե , և պսակեցաւ անեղծ
պսակաւ : (17)

Ինդ որ մախացեալ բանսարկոճին՝ խորա-
մանկ հնարիւք գուն գործէր , զի մի և մար-
մին նր շնորհեսցի հաւատացելոց , որք յամ
սրտէ ցանկային այնմ • վոյ և գրգռեաց աշ-
նուհետեւ զնիկետաւ զհայրն հերովդի և
զեղբայր դեղկեայ , և զբազումս 'ի հրէից՝
զգացուցանել դատաւորին , զի մի տացե-
քիւ

քրիստոնէից զմարմին պօղիկարպոսի • զի
այնչափ մոլեալ են (ասեն) նք զհետ առն
այնորիկ , մինչև գուցէ թողեալ նոցա զխա
չելեալն՝ երկիր պագանիցեն նմա :

Ամին իրի եղան պահապան զօրք հանդերձ
հարիւրապետիւն , զի մի կարասցեն մերձե
նալ ՚ի տեղին քրիստոնէայք , որք պատ
րաստեալ էին առնուլ զմարմին սբյն ՚ի հրոյ
անտի • և հրէայք ընդդէմ կացեալ հակա
ռակէին : Իբրև ետես հարիւրապետն ըզ
մարտ հրէիցն , եղ զմարմին երանելոյն ՚ի
միջի , և այրեաց զնա (ոնկ սովորուի եր ար
տաքնոցն) • և ապա հաւատացեալքն ժողո
վեցին զոսկերս սբյն իբրև ցանկալի դանձս
հողեորս , առաւել պատուական համարե
լով զնս քան զականս պատուականս ծանրա
գինս , և քան զոսկի ընտիր փորձեալ ՚ի հուր •
և եղին յարժանաւոր տեղւոջ : (18)

Աւր ժողովեալ ուրախութիւն և ցնծութիւն առ
նէին զօր յիշատակի վկայուե նր՝ լը այնոսիկ
որ յառաջագոյն նահատակեցան • նր են ա
րևելեան վկայքն ասիացւոց • յորոց երկոտա
սանքն յիշատակին լինել ՚ի փիղագեղձեայ •
այլ առաւել քան զամենեցուն նց՝ սք միայն
յիշատակ եր պայծառացեալ , ոնկ և յոմանց՝
իբրև գլուխ նց երեքտասաներորդ վկայ կո
չեցեալ • մինչև և ՚ի մէջ հեթանոսաց պատ
մեալ լինէր • զի ոնկ առաքելոցն անուն ընդ
նամ երկիր ծանուցաւ , սոյնալէս և պօղիկար
պոսի սքանչելւոյ՝ աշակերտի առաքելոցն :

() որոյ և զօրինակ կատարմանն (լը ճառե

լոցս ,) հանդերձ յառաջընթաց հաստատա-
կակցօք նորին՝ գրեցին եղբարք և երիցունք
եկեղեցւոյն զմիւռնացւոց սու եկեղեցին փի-
ղովեղայ կամ փիղադեղփեայ . և նք ետուն
առաքել ը նմ եկեղեցիս . զի որք հաւատով
կատարեն զյիշատակ սբց , մասնակից լի-
ցին պսակաց նց՝ 'ի քս 'ի յոր մեր :

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) **||** արք սբյն պօղիկարպոսի՝ 'ի սկզբանէ մինչև 'ի
սքանչելիս անձրևոյն որ յերաշտի , միօրինակ
առ նմ մատենագիրս՝ եթէ ըստ եղեւոցս , և
եթէ քաղոճածոյ , առեալ է 'ի հին և 'ի վաւերական
բանից պիոնիոսի կմ պիոնի . որ կամ է նա ինքն սբն
պիոն քահանայ եկեղեցւոյն զմիւռնիոյ , և կամ այլ ոք
Ժմկակից նր յերրորդ դարու . և այս գրուածի պիոնի
ասի առեալ (բաց 'ի վկայուէ Ժմկակից անձանց կեն-
դանի բարբառով) 'ի բուն գրոճածոց սոկրատայ ու-
րումն և կայիոսի գործակցի սբյն երանոսի : Իսկ բուն
վկայաբանութիւն է գրուի ականատես երկացանց եկեղեց-
ւոյն զմիւռնացւոց . զոր և քաղելով ընդօրինակէ եւ-
սեբիոս : Բայց կան և ցարդ նաև բնագիրք՝ եթէ վա-
րուց և եթէ վկայաբանութիւն յունարեն , 'ի ձեռագիր
և 'ի տպագիր մատենաս ամբողջ . մինչ զի աւելորդ է
մեղ երկարել զբանս վս վաւերականութե բովանդակ
պատմութեա . այլ որ ինչ ծագի ինդիր կարևոր վս տար-
բեր ընթերցողածոց կմ իմացողածոց , յիշեմք 'ի կար-
գիս :

(2) Ոչ գիտեմ , որպիսի շփոթութիւն 'ի Լ. կատարումն
կմ յիշատակ սբյն պօղիկարպոսի՝ ը այլում պօղիկար-
պոսի փոխաբերեալ դասնի . զի պօղիկարպոս զմիւռնոյ
հայրապետ (հանդերձ համառօտ պատմութիւն ը գրե-
ւոցս) յիշի 'ի 26. յունվարի . իսկ 'ի փետր . 23. դնի
յիշատակ * 'ի հռովմ սբյն պօղիկարպոսի երիցու , որ
" ը երանելւոյն սեբաստիանոսի պաղումն դարձոյց 'ի
" հաւատա քմի , և յորդորելով առաջնորդեաց 'ի վը-
" կայա-

„կայական փառս || • ուր պարտ էր այսր փոխաբերել
և զմեծն պօղիկարպոս • զի զոր Հ. գնէ 'ի փետր. 22.
(եթէ 'ի յայսմաւուրս, և եթէ 'ի հին ճաշոցս.) 'ի Յ.
անվրէպ պահի • փետր. 23. ուն և 'ի Հ = Յ. և առ թր
իէլի • նոյնն պարտ է ընթեռնուլ և զգրեալն 'ի հին
ճաշոցս ինչ • իմ. փետր. և 'ի ճառքնս. փետր. ին. ց
պարտ է վերծանել • իմ. :

Անվրէպ ասեմ՝ ըստ ստուգագոյն իմացունաժոյ բանից
Ժմկակից և ականատես երիցանցն զմիւռնիոյ • որք 'ի
վախճան նամակի իւրեանց այսմ գրողմեն • * Արդ
„ վկայեաց երանելին պօղիկարպոս 'ի մուտս քսանթիւ
„ կայ ամսոյն՝ յաւուրն երկրորդի, նախ քան զեօթն
„ կաղանդաց մայիսի (որ է վրիպակ գրչաց, փոխա
„ նակ գրելոյ՝ կաղանդաց մարտի), 'ի մեծի շաբաթու,
„ յուլթերորդ ժամու || : Ուր իրաւամբք ասէ վալե
սիոս հենրիկոս ըդէմ պէսպէս իմացողաց բանիս, թէ
զմիւռնացիք ոչ այլազգ վարէին զամիսս քան զասիա
ցիս • և ահա ը ասիացւոց սկիզբն քսանթիկոս ամսոյն
անկանի 'ի 22. օր փետր. ը նմին և երկրորդ օր քսան
թիկոսի լինի՝ 23. փետր : Որով ինքնին ուղղագրելի լի
նի մայիսն գրեալ փոխանակ մարտի • և ասելն՝ 'ի մե
ծի շաբաթու՝ ոչ լինի վերածելի առ աւագ շաբաթն
(ուն իմացան այլք), այլ՝ 'ի շաբաթ օր ըհանրապէս,
որ մեծ էր 'ի հնումն, և մեծ եղև ը կատարման սբյն
պօղիկարպոսի, և ը այլ բիւմ գլխոց : Չայս ապացու
ցանէ և գրեալն ուղղակի 'ի վարս սբյն պիոնի քահա
նայի, թէ * յեօթն կաղանդաց մարտի կատարիւր յի
շատակ սբյն պօղիկարպոսի || • որ է ասել 'ի 23. փետրվա
րի • յորում և ցարդ տօնեն զմիւռնացիք և թմ յոյնք :

Այսչափս շատ լիցի 'ի լուծումն բիւրապատիկ բանից
լատին վկայաբանից, քննչաց, Ժմկագրաց և տուժարա
գիտաց, որք տարաձայնին 'ի վր յայտնի բանիցս :

Աստի ծագեն և անհամաձայն կարծիք վն տարւոյն՝ յո
րում կատարեցաւ սբն պօղիկարպոս • զի ոմանք գնեն
յամի տն 166. ոմանք 167. ոմանք 168. ոմանք 169. ո
մանք 172. ևն : Եւսեբիոս 'ի քրոնիկոն կանոնի գնէ
յեօթներորդ ամի կայսերուէ մարկոսի աւրեղիանոսի
և եղբօր նր վերոսի զուկիոսի աւրեղիոսի կոմոդոսի,
և յաբրահամեան թուականի • 2183 • յորոց առաջինն
պիննէ ամի տն. 168. և երկրորդն՝ ամի տն. 167. յորոց
մինն է ընտրելի իբրև ստոյգ :

(3) Ոմանք համարին, թէ առաջին եմն զմիւռնոյ եղև
ԼԵ 00 ա.

ապեղէս աղեքսանդրացի՝ դործակիցն պողոսի, կմ ապեղէո մին յեօթանասնից. ապա ստրատէաս եղբայրն տիմոթէոսի. ապա բուկողոս, որում յաջորդեաց պօղիկարպոս: Իսկ այլք առաջին գնեն զբուկողոս կարգեալ յառաքելոց. և յետ նր երկրորդ զպօղիկարպոս. բայց լը այլ և այլ տեսութե կմ լը վաճակի այնր Ժմկի՝ չեն սք անհամաձայն:

(4) Զամ սքանչելիս սբյն գեղեցիկ համառօտէ Յ. բաւիլ. յասել անդ. * Եւ արար բազում սքանչելիս. զի
 ,, և յառաջ քան զձեռնագրիլն, զկնոջն՝ որ անուցանէր
 ,, զնա՝ զշտեմարանս՝ յալօթս կալով ելից ամ բարեօք,
 ,, զորս յառաջագոյն դատարկելէր 'ի պէտս կարօտել
 ,, լոց. և յետ ձեռնագրութեն զմեծ հրդեհն աղօթիւք
 ,, դադարեցոյց. և 'ի լինել երաշտունէ՝ ետ ածել անձ
 ,, բն. և զայլ բազում նշանս արարեալ շնորհօքն մյ՝
 ,, ննջեաց, հրաշագործելով մինչև ցայժմ ||:

(5) Ամ նախնի մատենագիրք լը սբյն երանոսի աւանդեն, թէ յառաքելոց կմ յաշակերտաց քսի ձեռնագրեցաւ պօղիկարպոս յեմսուի. ում և ոմանք լը սբյն հերոնիմոսի յանոնանէ յիշատակեն, թէ սբն յովհաննէս առաքեալ և աւետարանիչ՝ ձեռնագրեաց զնա: Ապա յասել պիոնիոսի և այլոց 'ի վկայաբանից լը հանրապէս, թէ ժողովեցան շրջակայ եմսունք և ձեռնագրեցին զնա, մի կարծեր անմիաբան լը առաջնոցն. այլ կարի միաբան. զի գլուխ եմսաց Ժմկին յայն կողմանս էրնա ինքն յովհաննէս աւետարանիչ:

(6) Այս դափնոս երեւի լինել այն, զոր յիշատակէ սբն իգնատիոս մեծազգեաց 'ի թղթի իւրում առ զմիւռնացիս՝ ասելով: * Ողջոյն տամ աղկեայ՝ սիրելի անոնան,
 ,, և դափնոսի անհամեմատ գովելւոյ, և եւգեկնոսի,
 ,, և մօցն իւրաքանչիւր յանոնանէ ||: Բայց դժոճաւին է ստուգել զոր կարծեցին ոմանք, թէ նաև անունդ աղկեայ յիշատակեալն յիգնատիոսէ՝ իցէ նոյն անուն և նոյն անձն լը այնմ, որ գրի 'ի վկայաբանութե պօղիկարպոսի՝ լը օրինակաց ինչ աղկեայ կմ եղկեայ, և լը եւսեբիոսի դաղկեայ կմ գեղկեայ, իբրև եղբայր կամ քոյր հերովդի՝ մատնչի և տանջչի սբյն պօղիկարպոսի. յայս կարծիս եղև երևելին ուսսերիոս՝ համարելով զնա դու երևելի կին բարեպաշտօն առ զմիւռնացիս:

(7) Սբն երանօս 'ի գրելն զերթ պօղիկարպոսի 'ի հռովմ վն խնդրոյ զատկաց. և զյաղթահարել նր զաղանդաւորս Ժմկին, յիշատակէ և ինչ ինչ խօսեալ 'ի նմէ յառաւ.

ռաջիկայութե իւրում՝ մինչդեռ ինքն մանուկ էր յա-
 սիա . զոր արժան է և մեզ լսել . քանզի այսպէս գրե-
 'ի թուղթն՝ որ առ փլորինոս ոմն միտեալ զհետ աղան-
 դոյն վաղենտինոսի . * Զայդպիսի վիգիլիս (ասէ)՝ ե-
 ,, ընցունք , որ յառաջ քան զմեզ եղեն , որ և աշակերտք
 ,, էին նոցին իսկ առաքելոց , ոչ երբեք քեզ աւանդե-
 ,, ռցին : Ապաքէն տեսի զքեզ՝ մինչդեռ մանուկն էի՝ 'ի
 ,, ստորին ասիա առ պօղիկարպոսի , որ փայլէր մեծա-
 ,, պէս յեկեղեցւոյ . զի մեծապէս գուն գործէիր առ
 ,, հաճոյանալոյ նմա . զի զորս յայնմ ժամու գործեցան ,
 ,, լաւ ևս յուշի ունիմ՝ քան զոր յայժմուս գիպեցան .
 ,, վն զի զոր միանգամ՝ 'ի տղայութե ուսանիմք , ընդ ա-
 ,, ճել հասակին զօրանան և յարևանան յոգիս . մինչև
 ,, կարօղ ևս եմ ասել զտեղին՝ յորում երանելին պօղի-
 ,, կարպոս նստեալ վիգիլիս , ոմ և զշարժմունս նր և
 ,, զգնացս և զբովանդակ վարուցն նկարագրութի և
 ,, զմարմնոյ տեսակ , ևս և զխօսան՝ զոր առ ժողովուրդն
 ,, առնէր . և զընտանի կենակցութին՝ զոր ունէր ընդ
 ,, յովհաննու , ոմ և ինքն իսկ պատմէր . և լսելս ևս՝
 ,, որք տեսին զորն , կենաց կցորդ լեալ էր . և թէ որ-
 ,, պէս զքանս նց յիշատակէր , և զոր ինչ միանգամ առ
 ,, 'ի նցէ լուեալ էր վն ան . և ևս զսքանչեղեաց նր և
 ,, զվիգիլութեն . զի լն որում և ընկալեալ էր պօղիկար-
 ,, պոս՝ 'ի նցէ՝ որ ականատես եղեն բանին կենաց , անմի-
 ,, նոյնօրինակ զնոյնս ճառէր , յամի միաբան դաեալ լն
 ,, սք գիրս : Զայս ամ՝ զոր եսս 'ի տունցութե մարդա-
 ,, սիրութեն անյայնժամ մեծաւ պնդութ լսէի , և ըզ-
 ,, լուեալսն ոչ 'ի քարտի , սյլ 'ի սրտի իմում գրէի ,
 ,, զնոյնս շնորհօքն ան հանապազօր երկրորդեմ և յե-
 ,, ղանակեմ : Եւ առաջի ան կարեմ հաստատել , զի թէ
 ,, երբեք այսպիսի ինչ (մուար վիգիլիս) լսէր երանե-
 ,, լին այն և առաքելական երէցն , դոչէր արդեօք առ-
 ,, ժամայն , և իցեալ զունկն իւր՝ ունէր ասել լն իւ-
 ,, րումն սովորութե , անձգ ամենաբարի՝ յորպիսի ժա-
 ,, մանակս զիս պահեցեր՝ առ 'ի կարօղ լինելոյ տանել
 ,, այսոցիկ . և 'ի տեղւոջն իսկ 'ի բաց փախչէր , ուր
 ,, ուրեք՝ եթէ յոտին և եթէ նստեալ՝ զայնպիսի բանս
 լսէր || :

(8) Քանզի եւսեբիոս աստանօր յեկեղ . պատմ . յետ
 քաղելոյ զվկայաբանութի սքն պօղիկարպոսի և որոց
 լն նմա՝ յիշէ 'ի վախճան նոյն գլխոյն և զայլ վկայս , որ
 եղեն 'ի զմիւսնիս , մանաւանդ զսքն պիոն քահանայ՝

որ անոճանի եղև յոյժ յետ պօղիկարպոսի, այսու շփոթեալ ոմանց 'ի վկայաբանից՝ շփոթեցին զԺմկ երկուցունց (յորոց միջի կայ դար մի) . և եդին՝ ոմ է տեւանել և 'ի Յ. և 'ի Հ. Թէ սբն պօղիկարպոս նահատակեալ իցէ 'ի հալածանս դեկոսի . որ է Ժմկ նահատակութե սբյն պիոնի . և զարմանք է՝ Թէ զիարդ ոչ հային, զի եւսեբիոս եթէ 'ի պատմութե, և եթէ 'ի ժամանակագրական կանոնի որոշ և մեկն գնէ զպօղիկարպոս 'ի հալածանս որեղիոսի և վերոսի . ևն . և ոչ յայն՝ զոր ինքեանք իսկ ըսունին, Թէ զիարդ կարէր պօղիկարպոս աշակերտիլ առաքելոց առ դեկոսիւն 'ի մէջն երրորդ դարու :

(9) Ելին ոմանք 'իյեալին Ժմկս, ոմ և առ մեօք՝ 'ի մէջ ազգիս, որք յօրինակել զտօնացոյցս կամ զճաշոցս՝ վարանեալ, Թէ ոյք ոմանք իցեն աւելեւն վկայքս առանց անոճան յիշատակեալք ը պօղիկարպոսի, իշխեցին մտացածին յաւելոճածս առնել բացատրուէ, ոմ Թէ ըզվկայելոցն յՅին պարսից իցէ բանն . և ոչ հայեցան՝ Թէ զի'նչ յարմարուի ունի այդ ը պօղիկարպոսի, և ոչ գրձլ նայեցան՝ գուցէ կայցէ յիշատակութի զայլոց վկայից 'ի վկայաբանուէ սբյն պօղիկարպոսի . յոր Թէ հայէին՝ քաջ գտանէին երկոտասան թուով, և ևս աւելի . քանզի 'ի նամակի երիցանց զմիւռնոյ՝ (որ է բուն վկայաբանութին) գրի այսպէս . * (Լյսոքիկ յաղագս
 ,, երանելոյն պօղիկարպոսի, որ ը այլ երկոտասանս
 ,, եկեալս 'ի փիղագեղփեայ, կատարեցաւ վկայութի
 ,, 'ի զմիւռնիս . այլ սա միայն առաւել յիշատակի յաւ
 ,, մենեցունց, մինչ զի առ նոսին իսկ հեթանոսս յամ
 ,, տեղիս յաճախագոյն բանիւ քարոզի || : Զնոյն բանս
 ,, կրկին և կրկին երկրորդէ նաւ եւսեբիոս . Թող զի և
 ,, 'ի վր գլխոյն այսպէս մակագրէ . * (Թէ ոմ վկայեաց
 ,, պօղիկարպոս յամս վերօսեայ հանդերձ այլովք 'ի
 ,, զմիւռնիս քաղաքի || . և յընթացս բանիցն ասէ . * յայսմ
 ,, Ժմկի խռովութի քաղում եղև հալածանաց 'ի կողմանս
 ,, ասիացւոց || . և գրձլ՝ Թէ * և յետ այսորիկ և յա
 ,, ռաջքան զվկայութին պօղիկարպոսի և վս այլոց վը
 ,, կայից պատմեն, և գրոշմեն գրով՝ Թէ որպիսի համ
 ,, բերուի ցուցին նք 'ի ցաւս անձանց իւրեանց, այն
 ,, պէս՝ զի զարմացուցին, որ միանգամ շուրջ կային և
 ,, հայէին ը նս || . ևն : Թող զի և ճառքնտիրն՝ որ ըզվկայաբանութին ուղոյն ըօրինակէ (համաձայն եւսեբեայ), ունի 'ի վերնագրի այսմ . * Վկայաբանութի
 ,, սբյն

„ սքնն պօղիկարպոսի եպօսի , որ վկայեաց 'ի զմռնայ
 „ քաղութի հանդերձ այլովք՝ որ ը նմա || :

Թողում ասել , թէ մին 'ի վկայից անտի՝ քաջն գերմա-
 նիկոս՝ յանունն է յիշատակեալ 'ի վկայաբանութեաւ և
 առ եւսեքի , ուրոյն եգեալ կայ 'ի Լ. յունվարի . 19 :
 Յոր հայեցեալ բոլանդայ՝ զարմանայ , թէ զիա՞րդ յոյնք
 ևս չտօնեն զգերմանիկոս՝ դէթ 'ի տօնելն զպօղիկար-
 պոս 'ի փետր . 23 . այլ չունի զարմանալ 'ի վր տօնա-
 ցուցին հայոց , ուր արևելեան վկայս գնելով նախնեաց
 մերոց՝ ոչ զայլ ոք յայտ առնեն , բայց զսա ինքն զգեր-
 մանիկոս և զընկերս նր նահատակեալս 'ի զմիւռնիա առ
 պօղիկարպոսիւ , որ և ինքն իսկ է արևելեան , քի յա-
 նատօլու երկրէն :

(10) Առ հոմաճայնութե արդեօք բառիս՝ տեսիլ , որ
 մարթի լինել 'ի քուն և կմ յարթնուէ , տեսանեմք՝ զի
 աստանօր զտեսիլ պօղիկարպոսի եւսեքիոս բացատրէ
 իբրև յանուրջս գիշերոյ . ըստ որոյ դնի և 'ի Հ. ուր
 այլք յարթնուէ 'ի ժամ աղօթից իմացան լինել : Բայց
 չէ ինչ . շատ է՝ զի անձային էր տեսիլն . և զոր գուշա-
 կէրն՝ կատարեցաւ :

(11) Քաջ գիտեալ զասելն սքնն . * Ութսուն և վեց
 ամ է իմ , զի ծառայեմ նմա (քի քմի) || . զոր լն առա-
 ջին կմ վեր 'ի վերոյ տեսութե՝ լինի իմանալ 'ի վր բո-
 վանդակ կենաց նր . և լն այսմ եդին ոմանք 'ի վկայա-
 բանից՝ զոյգ լն աղեքսանդրեան Ժմկագրուէ , թէ պօ-
 ղիկարպոս կատարեցաւ 'ի հասակի 86 . կմ 87 . ամաց :
 Այլ հայելով 'ի Ժմկն՝ յորում սկսաւ ծառայել քմի ,
 յայտնապ ճանաչելով զնա կամ զարժանաւոր պաշտօն
 նր՝ 'ի կալլիստեսոյ մօրսգրէ իւրմէ (զի յառաջն է կամ
 անգիտելի , կմ լն ոմանց հաւանական՝ անծանօթ լինել
 'ի քմէ) , պարտ է յերկարել զկեանս պօղիկարպոսի՝
 այլ ևս 15 , կմ գէթ 12 . ամօք . չասացից՝ թէ առաւե-
 լեօք , զի թէև մանուկ կոչիցի փոքր , պէսպէս իմա-
 նամք . վն զի յայտ է 'ի բովանդակ ընթացից կենացն ,
 զի ականատեսիլ ոմանց յառաքելոց՝ ևս առաւել յով-
 հաննու , և բազմաց յաշակերտաց . և ինքն 'ի խոր ծե-
 րութե նահատակեցաւ , թէպէտև էր ժիւ հոգւով և
 մարմնով . մինչ զի անցել էր արդեօք զհարիւրամենիւք .
 վն սւղիղ թոճի դնելն զնա բոլանդեանց իբր 104 . ա-
 մաց . այլ թէ յորում ամի զայս ինչ և զայն գործ գոր-
 ծեալ իցէ , չէ ինչ հարկ զննել կմ գիտել :

Առ քեզ կանոն վն ամ իրաց գիտեւեաց զպօղիկարպո-
 սի

«է զայս ըհանուր ասացունծ եւսերի • 35 • * Բայց
 ,, սքանչելի էր ը ժամանակսն ը այնոսիկ (յերկրորդ
 ,, դարու յետ քնի) 'ի կողմանս ասիացւոց պողիկար
 ,, պոս եմքս զմիւսնացւոց, այր՝ որ շքեցաւ ը առա
 ,, քեալսն, և զեմլսուին՝ յայնցանէ որ տեսին զմորն և
 ,, պաշտեցին՝ ընկալաւ ॥ :

(12) Ուր 'ի հայերէն թարգմանուէ գնի, երդնուլ 'ի
 փառս կայսեր, յունականն է՝ 'ի բախտն կայսեր: Արդ
 չէր օրէն քրիստոնէից երդնուլ 'ի բախտն կմ' 'ի փառս
 և կմ' 'ի դիտաւորութի ինչ կռասպաշտ կայսեր, զի առ
 հեթանոսս իմացեալ լինէր 'ի պատիւ շնծոց • մանա
 ւանդ թէ՛ և բախտն կայսերաց հռովմայեցւոց՝ (կոչե
 ցեալ 'ի նցէ ճէնիուս), մի 'ի կարգէ գից կարծեալ լի
 նէր • ('ի գէս եկեալ ռամկական ձայնիս ճին, որ է ու
 գի գիւնական:) Միայն օրէն էր երդնուլ 'ի վր կե
 նաց, կմ արևու կայսեր • որմ և բողոքել առ կայսր:
 Վայ ասէ տերտուղիանոս 'ի գիրսն պինատուն • 42 •
 32 • * Երդնումք ոչ 'ի բախտս կայսերաց, այլ՝ 'ի կեանս
 ,, նց, որ պանծագոյնն է քան զմմ բախտ: ॥ 2 գիտէք,
 ,, զի բախտք (լու ճէնիի) ասին դւքն: Մեք զայ ըզ
 ,, դատաւորութին ընդունիմք յինքնակալսն, այն՝ որ
 ,, զնմ իշխանս 'ի վր աղգաց կացոյց: Զի զայն ինչ գի
 ,, տեմք լինել 'ի նմ՝ զոր ամ կամեցաւ • վայ և զկեալն
 ,, նց կամիմք՝ զոր ամ կամեցաւ, և իբր երդումն մեծ
 ,, զայն առդնեմք ॥ : Յետ քրիստոնէութե կայսերաց՝ սո
 վորութի եղև երդնուլ 'ի բարեպաշտութի և 'ի յաղ
 թութի ինքնակալաց, ևս և 'ի մեծութի կամ 'ի բարձրու
 թի ինքնակալին:

(13) Ասիապետք էին քուրմք հանրականք ք գաւառա
 կանք՝ կարգեալք 'ի վր մեհենական խնդրոց ասիաց
 ւոց ը զանազան գաւառաց • քանզի յիւրաքանչիւր քա
 ղաքս ասիոյ ամ լրամէ 'ի սկիզբն տարւոյ ընտրեալ լի
 նէին մի մի ասիապետք • և անունքն նց յղեալ լինէին
 առ գաւառական ատեանն • որ որոշէր զտասն արս 'ի
 կարգէ անտի ընտրելոց, և անունէր ասիապետս • որք
 լինէին վերակացու մեհենաց, տօնից, և հանգիսից
 պաշտամանց • և զի գազանամարտութին կարգեալ լի
 նէր յաւուրս մեծահանգէս տօնից 'ի պատիւ գից, վայ
 և հանգիսագիր նորին 'ի քրմապետաց աստի ոք լինէր •
 Այսպիսիք ոմանք էին և ասիապետք յիշատակեալք
 'ի Գրծս առա • ԺԼ • 31 • իսկ թէ յոքնակի յիշատակին 'ի
 միում վայրի, պարտ է իմանալ՝ թէ մին 'ի նցէ էր տա
 րե-

րեկան ասիապետն • իսկ այլքն՝ որք երբեմն լեալ էին
'ի նմին վերակացուն :

(14) Ոպ տեսանես և 'ի վարս այլոց սքց նահատակե-
լոց հրով , զոր գորդիոսի , և թէոգորոսի տիւռոնի ,
հանգամանք մանուկք իբր նոյն գրին 'ի վր ամցն • վն
զի որպի գլխատու մն , և քերանքն և այլ տանջանքն , և
խաչն իսկ գլխովին , լինէին որոշ եղանակաւ իւրիք , (որ
հորկ է ամցն նոյնօրինակ կատարելոց ,) սոյնպէս և ա-
ռաւել ևս հանգիտանային արարունաժք եթէ դահճաց
և եթէ վկայից 'ի հանգիսի կենդանւոյն այրման հրով :
Մինչ զի՝ որ զարմանալին է , հանելն իսկ զկօշիկն՝ միօ-
րինակ և տարօրինակ աւանդեալ՝ յամսին ունի զմթու-
թի ինչ առաջի մեր • վն և աստ պէսպէս իմացեալ լի-
նի 'ի վր սքցն պօղիկարպոսի • այն՝ թէ * և զկօշիկան
,, իսկ կամէր լուծանել • և զայս չէր նր յառաջագոյն
,, արարեալ || • կամ լը այլ ընթերցունաժոյ • * զոր չէր
,, երբեք արարեալ || • ուր լը հորկ տեսութե կարծէ
ամ ոք , ոպ թէ սքն սկսաւ հանել ինքնին և զկօշիկան ,
զոր չէր տակաւին հանեալ ընդ այլ զգեստս • բայց զի
այդ գրուի ոչ է նոր ինչ արժանի գրելոյ , վն կրկին
իմաստ մարթ է հանել հայելով և 'ի յաջորդ բանս :
Նախ՝ թէ սքն պօղիկարպոս ոչ երբեք ինքնին հանեալ
էր զկօշիկս իւր յաւուրս եպսուէ իւրոյ • զի ոչ թոյլ
տային նմա հաւատացեալք , որք մի քան զմի փափա-
քելով մերձենալ առ նա՝ ինքեանք փութային հանել
զկօշիկ նր , մանաւանդ 'ի ծերութե անդ : Երկրորդ՝
թէ մինչև պատրաստեալ էր հուրն՝ մերձ կային հա-
ւատացեալք առ պօղիկարպոսի • վն և նորա չէր հա-
նեալ զկօշիկան և զհանդերձան , զի մի յափշտակեցեն
իբրև զնչխարս • այլ իբրև հեռացան նոքա , յայնժամ
եհան :

(15) 'ի յն • բնագրի ասի • * և 'ի վերառաքել նր զա-
,, մէնն || • յոր հայեցեալ ասեն ոմանք , թէ սովորուի
էր հին վկայից՝ յաղօթելն 'ի վերջին հանգիսի կատար-
ման , զբանս աղօթից դաշն ձայնիւ առել՝ զոր առա-
ւել մերձաւորք լսէին • և զամէնն՝ որ զկնի՝ հառաչա-
նօք և լսելի բարբառով վերառաքել , կամեցեալ նշա-
նակել առ դահիճս և առ ամ ամբոխն , թէ ես կատա-
րեցի զիմ բանս • և պատրաստ եմ 'ի մեռանիլ : (Թո՛ղ
զի այս սովորուի բարձրաձայն ասելոյ զամէնն՝ հասա-
րակ սովորութի էր առ քրիստոնեայս • որպի և պահի
շարդ 'ի պաշտամունս ինչ եկեղեցեաց • յորս յաւարտել

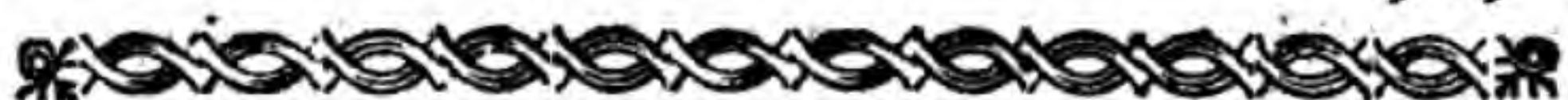
քահանային զաղօթս՝ ժողովուրդն ասէ բարձրաձայն զամէնն . տէս և զբանս առաքելոյն . Թ. Ի. Ժ. 16:

(16) Կամարաձեն նաև 'ի յն . գրի . 'ի նմանութի գամա-
բոս . որ է նոյն ը ձայնիս Կամար . ռմկ . Կէմե . որով նշա-
նակի և յարկ աղեղնաձև , և ամ շինուած յարկածած-
կոյթ . ուն և սենեակք , կառք , նաւք . ևն : Եւ զայս ևս
սքանչելիս տկանատես գրիչքն երիցունք զմիւռնիոյ յա-
ռաջին դէմս յայտ առնեն 'ի նամակի իւրեանց , քեա-
տսելով . որով և 'ի կարգի բանիցն , հոտ անոյշ գայր
ճշ . ևն :

(17) Յայտնի է 'ի գրելոցս , զի սբն սողիկարպոս ոչ
այրեցաւ 'ի հրոյ , այլ 'ի մէջ հրոյ աւանդեաց զոգին .
և այս կամ յետ խոցելոյ զնա դահճին սրով կմ նիզա-
կաւ , ուն երևի 'ի կարգէ պատմութեն . և կմ նախ քան
զխոցիլն , ուն դնի 'ի Հ . (և յայնժամ բղխումն արեան
համարի սքանչելիք) յասելն . * Եւ տեսաւ դահճացն
,, զսբն պայծառ երեսօք՝ կարծէին , թէ կենդանի է .
,, և կամէին սրով սպանանել զնա . և տեսին զհոգի նր
,, ուն զաղաւնի ելեալ յերկինս . և 'ի խոցելն զմեռեալ
,, մարմինն՝ հեղաւ բազում արիւն , և շիջոյց զբոցն || :
Վկայէ և վկայագիրն հռովմայեցւոց , թէ ինչ ոչ մեա-
սեցաւ սբն սողիկարպոս 'ի հրոյ : Եդաւ և հին արձա-
նագիր 'ի հռովմայեղեցւոջ սբյն ստեփաննոսի 'ի վր
սողիկարպոսի բանիւ Խրատայ Ժ. 6 . * 'ի մէջ հրոյ ոչ
,, տապացայ || , հանդերձ վերտառութեա՝ որ է 'ի նս
ոտանաւոր . * եթէ ընդ փիւնիկ ոք զարմանայ , զի 'ի
,, հոգի մեռանի , և խարոյկ կազմեալ՝ զանձն վերանո-
,, ըողէ , սքանչասցի՝ սողիկարպէ ընդ խնայելն ծախիչ
հրոյ 'ի քեզ || :

(18) Նշխարք ոսկերաց սբյն սողիկարպոսի , որք ամփո-
փեցան 'ի հաւատացելոց անտի զմիւռնացւոց , կամ ը
բոլորին և կմ ը մասին սփռեցան յետ Ժմկաց յայլ և
այլ տեղիս , մանաւանդ յարեւմուտս . մասունք ինչ նր
տարեալ եղեն 'ի գաղղիա . գլուխ սբյն փոխագրեցաւ
'ի հռոգոս կղզի , և անտի 'ի մելիտէ , ք 'ի մալթա .
(զոր ը այլ բիւմ նշխարս սբց յիշեմ՝ թէ տեսեալ է իմ
անդ) . և այլ ևս նշխարք 'ի հռովմ բերելեղեն 'ի ձեռն
երկուց արեւելեան կուսանաց փախուցելոց 'ի հալա-
ծանաց լեռնի իտաւրացւոյ . ուր և ցարդ պահիւր 'ի
զանազան եկեղեցիս , առաւելամ 'ի տաճարի սրբուհ-
ւոյն մարիամու 'ի մարտեան դաշտի : Իսկ տեղի կատար-
մանն յիշմիր է մօտ 'ի լեառն սբյն աննայի :

ՎԱՐԲ

Վ.Լ.Ր.Բ. ՍՐԻՈՅՆ

Մարութայի եպիսկոպոսի նախնիներու : (1)

Ն . Տաշիս . 28 . և փեար . 25 : ՏԻ ԵԷԼ . յոանիսի .
 1 : Նիկ Ճաշոցի և Ճառ-ընդիր . յոանիսի . 21 . (զ
 քիսակի Ինչ . յոան . Թ . և ոմանի . յոանիսի . Ինչ :) 3 .
 փեար . 16 : 1 . Գեհար . 4 : Ճառ-ընդ . Լ . Էջ . 244 :
 և Օ . 2Է : Լ ասեման . հար . Թ . Էջ . 1740 .
 ԼԹ : (2)

Ս ՈՒՐԻ ԵՒ ԻՐ ԹՆ
 նիկ հայրապետն Մարութայ
 (որ Թարգմանի յասորւոց տէր
 Յի ,) էր յաւուրս փոքուն Թէո
 դոսի կայսեր յունաց , և յազկերտի առաջ
 նոյ արքային պարսից , Ժմկակից սթյն սա
 հակայ պարթևի հայոց հայրապետի , հայ
 րենեօք յասորի տանէ , և մայրենեօք ի հայ
 ոց . քանզի ծագումն նր եղև այսպիսի :
 Ս Ժամանակս Թգրութեն խոսրովու որդւոյ
 տրդատայ , յորում Ժմկի փայլէր ի հայս սթն
 վրթանէս , և ի միջադետս հայոց երանելին
 յակոբ մծբնայ հայրապետ , տակաւին կայր
 ի սահմանս միջադետաց մնացորդ կռապաշ
 տուէ . և էր իշխան Յին ըստացւոց ի կող
 մանսն յայնոսիկ՝ օտայ (կամ աւդաս) անուն
 քրմապետ (3) . որ էառ իւր ի կնուի զդուստր

ուրումն 'ի նախարարացն հայոց՝ մարիամ կոչեցեալ : Ալ զի էր սա կին բարեպաշտօն և երկիւղած յմայ, հաւանեցոյց զայր իւր, և ետ բերել յմն յայն քահանայս և պաշտօնեայս եկեղեցւոյ . շինեաց և եկեղեցիս և վանս ուխտի, կարգեալնց հասս առատութ . և ծաղկեցոյց զայն գաւառ քրիստոնէական կարգօք : Ալ ինքն կարգաց և կրօնից քրիստոնէից հպատակ զանձն յարդարեալ՝ հաճոյական վարս ունէր առաջի մայ և մարդկան . մինչև և զայրն իսկ հաւանեցուցանէր իւր իմաստուն և համե ստ վարութն, զի թողցէ զանոտի պաշտամանցն զսպասաւորութի, և պաշտեսցէ զմծ երկնի և երկրի : Ալ թաւառ խորհրդակցութեն իւրոյ, և հանաւ պազորդ աղօթից առ մծ վմ առնն՝ հաւատաց օտայ յմծ ճշմարիտ, և մկրտեցաւ հանգերձ ընտանեօք, և կոչեցաւ մարութաս՝ այն է մոր Յի, ոմ և էր իսկ մոր Յին այնորիկ . և ոչ սակաւ ուրախութի լինէր 'ի վմ եղելոցն՝ առնն և կնոջն :

Այլ յետ սակաւ ժամանակի եհաս վախճան կենաց մարութայի բարի հաւատով, թողեալ երիս որդիս ծնեալս 'ի մարիամայ . յորոց անդրանիկն եկաց մոր Յին 'ի տեղի հօր իւրոյ . և երկուքն կարգեցան զօրավարք 'ի դուռն արքունի՝ երևելիք և փառաւորք առ մմսին, և ծաղկեալք քսական հաւատով : Իսկ երանելին մարիամ յետ կատարելոյ զթաղումն առն իւրոյ մեծահանգէս պաշտամամբ, ոմ վայելէ քրիստոնէից, հանաւ պազ

պազ գոհանալով օրհնէր զիմ՝ զի ետ նմա
տեսանել զայրն իւր հաւատացել յիմ , և
այնպէս երթեալ առ իմ : Աւ այնուհետեւ
առաւել ևս տայր զանձն 'ի գործս բարե-
պաշտութե՝ 'ի դարմանել զաղքատս , և 'ի
թիկունս հասանել եկեղեցեաց և վանո-
րէից : Այորհեցաւ զնալ և յեհմ քաղաք , և
պտղաբեր լինել 'ի սք եկեղեցիսն ին , և ա-
ռատապէս բաշխել ինչս աղքատաց՝ վս փրկ-
կութե առն իւրոյ , և վս արդար քաղաքա-
վարութե և երկարուն կենաց որդեկացն .
և կատարելանդ զուխտ իւր մեծախորհուրդ
և բարեպաշտ կինն՝ աղաչէր զիմ հանապազ ,
զի արժանի արասցէ 'ի ծննդոց իւրոց քահա-
նայանալ ին բարձրելոյ . ոպ զի ընդդէմ ա-
ռաջին սպասաւորութե կռոցն՝ յորում կայր
երբեմն այր նր , զաւակ նորին լիցի պաշտօ-
նեայ ճշմարտին ին . և փառաւորեացի սք
երրորդունն 'ի զարմէ ծննդոց նորա հանա-
պազ :

Աւ իբրեւ դարձաւ յեհմէ յանտիոք ասորւոց ,
օթեանս առնէր մօտ 'ի վկայարան սքց մա-
կաբայեցւոցն՝ եղիազարու , և շամունեայ և
որդւոցն իւրոց եօթանեցունց . և հանէր
զգիշերն 'ի գլուխ յաղօթսն ին , և արտաս-
ուօք խնդրէր յամցնց իմնէն՝ բարեխօսութիւն
սքցն այնոցիկ կատարել զխնդրունածսն՝ ո-
րում ցանկայր : Աւ տեսանէ 'ի տեսլեան
զհրեշտակ ին , զի ասէ ցնա . քաջալերեաց
ով կին դու , զի լսելի եղեն աղօթք քո առա-
ջի ին . և զոր ինչ խնդրեցեր 'ի իմնէ՝ եղիցի
քեզ .

քեզ բարեխօսութիւնս քեզ , յոր ապաւինեցար :
 Այլ մարիամ՝ ի ձեռն տեսլեանս մխիթարեչ
 գոհանայր զայն ուրախութիւն մեծաւ , և ա-
 ներկեայ յուսով հաւատայր ի կատարումն
 գալասացելոցն ի հրեշտակէն տն :

Իբրեւ եհաս յձն իւր և ի տուն իւր , եղև
 նմա թողն յորդոյն իւրմէ՝ որ էր տն ծին .
 ընդ որ զոճարթացաւ յոյժ սիրտ նր , և տայր
 օրհնութի տն սմենակալի . և ետ մկրտել
 զմանուկն ի ձեռն անձապետ քահանային մար-
 մարայի , և անոճանեաց զնա յանունս սա-
 պուն իւրոյ մարութա . և եդ ի մտի իւրում ,
 եթէ նովաւ առնէ տն այցելութի ծիս այս-
 միկ . զի երևումն շնորհաց տեսանէր ի վր
 մանկանն : Այլ յետ հինգ կմ եօթն ամի ⁽⁴⁾ ,
 ետ զնա յուսումն ի դաստիարակութիւնս նախ
 ասացեալ մարմարայ երիցուն . որ և ուսոյց
 նմա դպրութի , և զճանապարհս գիտուն և
 իմաստուն , հաւատոյ և վարուց արդարուն :
 Այլ իբրեւ եհաս մարութա ի չափ հասակի՝
 փայլեալ շնորհօք և առաքինութիւնս հաճոյ այ
 և մարդկան , կոչէն զնա ի սարկաւազուի .
 և յետ այնորիկ ի քահանայուն եկեղեցւոյն
 այ , որ շինեցաւ ի հանւոյ իւրմէ ի մարիա-
 մայ . և այնուհետեւ երթալով երթայր և
 յԵջանայր ի բարեպաշտուն ջանս ճգնաւոր
 ական հանդիսիւք ի քս . քանզի լցել հոգ-
 ւովն այ՝ ընտրեաց զճանապարհս սրբուն և
 արդարուն . և արհամարհեաց զվարս ծիս՝
 և որ ի սմա զբօսանք ծավարութե , ի միտ
 առեալ՝ եթէ անոտի է կենցաղս այս . և էր
 քա-

քարոզ կենդանի՝ բարի օրինակաւ վարուց
իւրոց :

Ինդ այս անպատմե լի խնդուծք ընդ մա
րիամ . քղի տեսանէր՝ ոնկ և հաւատով ակն
ունէր , նամ բարեկարգութեալ զարդարեալ ըզ
թոռն իւր . և ցնծայր և օրհնէր զնոր նմ .
զի ոնկ և խնդրեացն հաւատով կատարեաց
բարերարն զբարի փափաք նր : Աւ ինքն եւ
այնուհետեւ ի վանս կուսանաց , զոր յառա
ջագոյն շինեալ էր . և անդ կրօնաւորեցաւ
բազում խստամբերութեալ ի փառս նյ զնամ
ժամանակս կենաց իւրոց . և ընկալաւ զբա
րի վախճան՝ կատարեալ աւուրբք , և զար
դարեալ առաքինութեք . զորոյ զթաղումն
գեղեցկապէս յարդարեաց սբ քահանայն
մարութա թոռն իւր՝ պտուղ աղօթից բա
րեպաշտ հանւոյն :

Իսկ ինքն մարութա ևս առաւել յառաջա
դէմ ընթանայր օր ըն օրէ յառաքինուէ աս
պարեզս , կրթեալ զանձն աղօթիւք և պա
հովք՝ հանդերձ նամ մաքրութեալ , անդրդունե
լի մնալով յնամ արկածից չարին և ի պատրա
նաց Յի , և թեակոխելով հանապազ ի լաւ
անդր . այլև ոչինչ ունելով յՅէս՝ միշտ ան
հոգ գտանէր . մինչև յնամի հռչակաւոր և ա
կանաւոր եղեալ ի մրցմունս առաքինութե
վերակոչեն զնա յեպսուէ շնորհս՝ ըն լիութե
շնորհին որ էր ի նմա , զի լուսաւորեալ ան
ձամբ լուսատու լիցի ամենեցուն . ոնկ և ար
դեամբք կատարեաց :

Վանդի իսկ և իսկ ընդ նստիլ իւրում յա
թոռ

Թող ետնուեն քաղաքին ծովաց, (որ կոչիւր
տագրիտ . և յետոյ նփրկերտ անունանեցաւ .
մօտ յամիդ՝ որ և տիգրանակերտ,) բռնու
եհար զգեղեցիկ կարգաց՝ գնալով զճանա
պարհս քնի՝ առաքելական քարոզութեն դար
ձուցանել զմոլորեալս ՚ի գիտութի ճշմարտու
թեն, և վերածել զբնակիչս Յին (ծննդեան
իւրոյ ՚ի միջագետս) առ հասարակ ՚ի կռա
պաշտութեն ՚ի ճշմարիտ անգիտութի : Այս զի
լուսաւոր վիշապութեւն ընդունելի առնէր անցն
զսբ հաւատս, և գործովք բարութե հաստա
տէր զհաւատացեալսն ՚ի կրօնս անպաշտութե :
Ընէր այլ ևս եկեղեցիս բազումս, և կար
գէր յամսին քահանայս և պաշտօնեայս փա
ռաբանիչս ամենասբ երրորդութե . և զվանո
րայսն՝ որ ՚ի հանւոյ իւրմէ ՚ի մարիամայ շի
նեալ էին, բազմացուցանէր ճգնաւորօք . և
զարդարէր անկարգօք անային կրօնից՝ ըստ
օրինակի սբ հարցն առաջնոց . և զբնակիչս
Յին զարս և զկանայս իբրեւ ՚իւոր կեանս
վերստին նորոգէր, և ծաղկեցուցանէր զՅն
իբրեւ զդրախտ ան . և թէ ուրեք գտանէր
զմնացունածս հեթանոսութե, մեծամեծ սքան
չելեօք մաքրէր յանհանձար աղանդիցն, և
փարատէր ՚ի նցէ զխաւար կռապաշտութե .
զի յայտնեցաւ զան զղամբար լուսաւոր՝ լու
սատու լինել նստելոցն ՚ի ստունէրս մահու
կենարար վիշապութե անային բանին . և եղև
լուսաւորիչ Յին այնորիկ : Վանգի անքին՝
որք միանգամ լսէին զբանն ան . ՚ի սբ ետնէն,
անյապաղ դառնային յան ճշմարիտ ՚ի կռոցն

պաշտամանց . զպատկերս կուոցն կործանելին ,
 և կանգնելին եկեղեցիս և վանորայս . մինչև
 գլխովին խափանելին պաշտամունք մոլորուն
 քրմացն , և յաճախելին օրհնութից յեկեղե-
 ցիսն նայ . և լինել ուրախութի մեծ հաւատա-
 ցեւոցն 'ի քս , և արարչին ամենեցուն հա-
 ճութի :

Եւ եղև 'ի միումնոճագի՝ յորժամ սրբեր ե-
 րանելին մարութա զտեղիս ինչ պղծուն հե-
 թանոսաց՝ կանգնել անդէն զնշան խաչին ,
 տեսեալ բանաարկուն յաղթահարելիքն
 'ի սքն 'ի հոգևորէն պատերազմին՝ ճշեաց
 մեծաձայն վայիւք յամենեցուն լսելիս , և
 ասէ . վայ ինձ , և վայ իմոցն , զի հալածեալ
 եղաք 'ի մերմէ բնակուէս 'ի ձեռն ծառային
 քսի . և ոչ գիտեմք՝ յո՛ երթամք . զի փառքն
 յսի լցին զտիեզերս նմ : Եւ անդէն իբրև
 զծուխ 'ի հողմոյ պակասեալ՝ 'ի միջոյ 'ի բաց
 բարձաւ ինքն և արբանեակքն իւր : Եւ այն
 ինչ ժողովուրդն առհասարակ սոսկացեալ և
 զարմացեալ կային , յայնժամ երանելի եպօսն
 մարութա կնքէր սք խաչիւն քսի զհօտն՝ որ
 հաւատացաւ նմա , զի մի այլ ևս մերձեացի
 'ի նս չարն հրապուրել 'ի մոլորուն : Եւ այ-
 սու օրինակաւ ոմ աշխատասէր հոգևոր մը-
 շակ խլել զփուշ և զորոմն չար դիւնացն՝ սեր-
 մանեաց զմեծպաշտութի և զսրբութի , և ծաղ-
 կեցոյց զհաւատս քսի , և արդիւնոցոյց
 պտղալից գործովք բարուն . և նշանօք բազ-
 մօք աճեցուցանէր օր քան զօր զհօտ իւր . և
 նոր ձեռնկալու էր նմա . և այս նմ եղև 'ի
 վախ

վախճան չորրորդ դարուն , և 'ի սկիզբն հին
գերորդին՝ ⁽⁵⁾ , առ Ժմկօք սբյն յովհաննու
ոսկերերանի . որոյ կայ և գիր յարգական
առ սբն մարութա :

'Վլք այսպիսի պարգևատու շնորհացն այ՝
ազդեցութք հողւոյն սբյ երթայր սբն մա
րութայ յերկիրն ասորեստանի . զի և անտի
խլեացէ զարմատ չար աղանդոյ հեթանոսու
թե զօրութն քոի , և սերմանեացէ զսբ հա
ւատս . և ուր կային հաւատացեալք վտան
գեալք 'ի մոգուցն բռնուէ՝ նորոգեացէ 'ի նո
ղփոյթ անպաշտուէ . զոր և արար իսկ : () ի
և անդ որպէս զճառագայթ ծագեալ յայ՝
շնորհատու սքանչելեօքն զբազումս դարձոյց
'ի ճշմարտութի . և լուսաւորեաց զհաւատա
ցեալսն 'ի քն , յամօթ առնելով զմոգուցն
մոլորութի . որով և յայտնեցաւ յաղթութի
ճշմարտութե . և պայծառացան եկեղեցիք
այ հանապազորդ պաշտօնելիւք . մինչև եհաս
համբաւ սքանչելեաց սբյ եպկսին առ յազ
կերտ թգրն պարսից՝ որ նստէր 'ի տիսբոն
քաղաքի . (սա է յազկերտն առաջին , որ և
հալածիչն էր քրիստոնէից , բայց ոչ ոմ զեր
կրորդն , որ զկնի :) ⁽⁶⁾

Եւ էր որդի մի թագաւորին գեղեցիկ յոյժ
և պայծառ տեսլեամբ , և սիրելի արքայի ք
զամորդիս իւր . որ լկեչ 'ի դիւն չարաչար
տանջանօք՝ ոչ ուստեք էր գտեալ բժշկուի ,
ոչ 'ի մոգուց և ոչ 'ի դիւթից կմ 'ի քաղդէից :
Վրդ՝ իբրև լուսաւ յազկերտ , եթէ բազում
նշանս առնէ մարութա յասորեստան , ետ

կոչել զնա . զի թերևս կարողասցի օգնել
ինչ մանկանն , տուեալ խոստումն՝ նմ իրօք
ընդարձակութի առնել քրիստոնէից և խա
ղաղութի . զորս կանխաւ բազմապատիկ հա
լածանօք և նեղութք հարստահարեալ էր
յամ՝ ի թգրութե իւրում , և առ սակաւ մի
թուլացուցեալ ՚ի շնորհս մեծին սահակայ

հայոց հայրապետի , կմասպետի :

Եւ իբրեւ եկն սքն մարութա ՚ի տիսբոն ,
ընկալաւ զնա թգւորն բազում մեծարանօք՝
հանդերձ նախարարօքն պարսից . և տեսել
զպատկառելի դէմս առն նյ՝ յորոյ վր յայտ
նանայ երեւին շնորհք նծային , խոնարհել
երկիր եպագ նմառաջի մեծամեծացն իւրոց՝
իբրեւ երկնառաք հրեշտակի . սոյնայ և սքն
նյ երկիր եպագ և ետ ողջոյն արքայի ըստ
կարգի պատուոյ նր . և խօսեցաւ բանս բա
րիս լի շնորհօք առաջի թաղաւորին . մինչև
սիրել արքայի զսքն յամ օրտէ . և անկաւ
գութ ՚ի սիրտ նր՝ ի վր ազգին քրիստոնէից .
վնյ ասէր , սոքա են ծառայք նյ բարձրելոյ ,
զորս ՚ի վեր տեսանեմ ք զհասարակ բնութի
մարդկան՝ շնորհազարդ բանիւք և նմ շարժ
մամբ :

Եւ պա ասէ արքայ ցմարութա . է որդի մի իմ
սիրելի , որ չարաչար տանջի ՚ի դիւնաց , և ոչ է
ուստեք գտեալ բժշկութի . և տրտմութի է ինձ
յոյժ վննր . արդ խնդրեմք ՚ի քէն ծառայ
բարձրելոյն , զի հայցեսցես յայն քումմէ , և
ելցէ դէն յորդւոյ իմմէ , և առողջասցի և
կեցցէ :

եկեացէ՛ այսր , և տեսից զորդին քո : Եւ եւ
 զի իբրեւ ածաւ մանուկն , առաջի անցն ճը-
 չեաց դէն՝ որ 'ի մանկանն , և ասէ . զի՞ կայ
 իմ և քո ծառայոյ ան խաչելոյն , եկիր յձե՛հ հե-
 առատանէ հալածել զմեզ 'ի բնակութե՛հ մեր
 մէ . և զարկոյց զմանուկն յերկիր . և կայր
 'ի վտանգի , և քաղէին ոգիք նր . և էր տե-
 սիլ նր ողորմելի և ողբոց արժանի . մինչ ահ
 կալաւ զանման՝ որ անդն կային :

Եւ այլ ոմն սբ եղիս ի մարութայի , (ի
 ոմանց՝ սբն արդաւ եղիս շուշայ , և ի այլոց՝
 իսահակ կմարալահ կաթողիկոսն սղակայ
 և տիսբոնի .) և երկոքեանն անկեալ 'ի վր
 երեսաց իւրեանց յերկիր՝ կացին յաղօթս առ
 ան , և ասեն . Տր ան ամենազօր՝ որ լուար
 քանանուհոյ կնոջն , որ աղաղակէր առ
 քեզ , և գթացեալ 'ի նա՝ հաներ զդէն 'ի
 դատերէ նր , և բժշկեցեր զնա 'ի վտանգէ
 դիւին . որ և զլեգէոնն խողիւքն 'ի խորս ծո-
 վուն ընկղմեցեր . և այլ ևս բազում դէս
 հալածեցեր 'ի մարդկանէ , զոմանս քե՛ւ և
 զոմանս 'ի ձեռն աշակերտաց քոց , և ան
 սբց՝ որոց ողորմեցար , և արարեր ողորմուի
 'ի ձեռն նց : Եւ այժմ նոյն տր զօրութեց՝
 սաստեա՛ այսոյն պղծոյ , որ է 'ի պատանեակս
 յայս յորդի թգրիս , և հալածեա՛ 'ի սմանէ
 ամենազօր բանիւղ և սբ անոնամբդ քո .
 զի ծանիցեն անքն , թէ դու միայն ես ճըչ-
 մարիտ ան . և լիցի դադարումն գլխովին
 հալածանաց հօտի քո 'ի ձեռն առողջութե
 սորա յանուն քո սբ . զի դու կարօղ ես յամի,
 և

և 'ի քո փառս կատարի ամինչ այժմ և յաւիտեանս : Աւ յասել զամէնն ամենեցուն՝ որ իւրքն էին , իսկ և իսկ շարժեաց զմահուկն դէն , և ճշեաց մեծաձայն , և ասէ . վայ ինձ , վայ ինձ , յորքան փառաւորութիւն զրկեցայ , և 'ի բնակուէ իմմէ հալածեցայ . և նոյնժամայն սթափեալ և զգաստացեալ մանկանն՝ յարուցեալ տայր փառս նոյ :

() այն տեսեալ արքայի՝ ուրախ եղև յոյժ , և ձայն բարձեալ ասէ , արդարեւ մեծ է անձն քրիստոնէից քան զամ անձն ազգաց . զի ոմ լուսաբ , սոյնպէս և տեսաք զմեծ սքանչելիս 'ի ձեռն ծառայի նր : Այնժամ ասէ արքայ ցոբն . արդ խնդրեալ յինէն՝ որ ինչ պիտոյ է քեզ , և տայ զամ : Ասէ երանելին մարութա . ոչինչ պիտոյ է ինձ 'ի քէն վս անձին իմոյ , բայց միայն վս ժողովրդեանն նոյ . զի արձակեցես զքրիստոնեայս առհասարակ 'ի բանտից և 'ի կապանաց և 'ի չարաչար տանջանաց . և համարձակ լիցին պաշտել զանձ իւրեանց . և նորոգեցին եկեղեցիք նոյ 'ի քում իշխանութի . և սրա սէր և բարեկամութի հաւատարիմ ընդ թէոդոսի թգրին յունաց , (այն է՝ փոքր կոչեցեալ , որդի արկադեայ ,) և լիցի խաղաղութի ը ամ տիեզերս 'ի ձեռն քո : Աւ արքայ ընկալաւ սիրով զամ ասացեալն 'ի սրբն , և կատարեաց զխնդրոճածսն մարութայի . և ել աւետիք հրովարտակօք ը ամ Յն 'ի թագաւորէն՝ տալ դիւրութի և ազատութի քրիստոնէից առ 'ի կարօղ լինելոյ համարձակ պաշտել զկրօնս իւրեանց . և

որք իշխենն հալածել և նեղել զնս՝ կրեա
ցեն պատուհաս յարքունուստ . և արձակե-
ցան ՚ի բանտից կալանաւորքն՝ որք վս քսի
կապեալ էին . յորս էին և ոմանք յազգէ հայ-
ոց ՚ի կարգէ ազատաց՝ արք նախարարա-
ղունք : Աւելեալ մոգուն և ամանհաւատից
սուգ մեծ , և հաւատացելոցն ուրախութի
մեծ . և եղև անդորրութի ը ամ իշխանութի
արքային . և համարձակեցան քրիստոնեայք
՚ի նորոգել զեկեղեցիս քսի , և ՚ի պաշտել
անխափան զամ ճշմարիտ :

Յետ այսորիկ խնդրեաց յարքայէ երանելին
մարութա՝ արձակել զինքն . և ետ նմա թա-
գաւորն պարգևս բազումս , և թուղթս խա-
ղաղականս , և արձակեաց առ թգրն յու-
նաց : Աւելեալ երանելոյն մարութայի ՚ի
կոստանդինուպօլիս (ը ոմանց՝ այս երկրորդ
անգամ ,) եմուտ առ թէոդոս կայսրն , և
ողջոյն տո՛ւեալ՝ մատոյց զհրովարտակ ար-
քային պարսից : Իբրև ընթերցաւ կայսրն ,
ուրախ եղև մեծապէս ընդ յաջողել սի-
րոյ և խաղաղութե առ քրիստոնեայս : Աւ-
եհարց զսքն վս ամանցիցն անցելոց . և նա
պատմեաց զամ եղելն օգնականութե բարձ-
րելոյն , և զդադարումն հալածանացն :
Յայնժամ բարեպաշտ կայսրն թէոդոս ետ
փառս նոյ , որ արար փրկութի ՚ի ձեռն մարու-
թայի , և սիրեաց և մեծարեաց յոյժ զսք
հայրապետն . և խնդրեաց ՚ի նմէ ոմ յառնէ
նոյ՝ զի աղօթս արասցէ վս նոյ : Աւ յաւել
կայսրն ասել . խնդրեա՛ յինէն՝ զինչ և կաւ
միս՝

միս՝ ի փոքունէ մինչև յմեծս , և արարից ան-
խափան : Ալ սքն մարութա խնդրեաց ի
նմանէ՝ ամրացուցանել զքաղաքն ծովաց
(զտագրիտ՝ զաթուռ եպսուծէ իւրոյ ,) ամ-
րադոյն պարսպաւ , և շինել հոյակապ տա-
ճար անունն փառացն նոյ ի մէջ քաղաքին ,
յորում օրհնութիւնք նոյ և պատարագք քնի
միշտ կատարեսցին . և անդր ժողովեցից ա-
սէյմս սքն մասն ինչ նշխարաց . և անունա-
նեսցի մարտիւրոսաց քաղաք . (քանզի վա-
ռելէր սիրտ նոյն ի վարս և ի վկայաբանու-
թիւս նոց վկայից՝ առաւելապէս յետ շրջելոյ
ի պարսս , ուր բազումք նորոգ նահատակել
էին) :

Ասէ թագաւորն . բարի է բանդ , և նոյ հա-
ճոյ մտածմունքդ . արդ արա՛ որպէս և կաւ
միս , և յինէն եղիցի ծախք շինողացն՝ որ
քան պիտոյ իցէ . և այնպէս արձակեաց ըզ-
մարութա բազում մեծարանօք , տունէլնմա
և սիրոյ թուղթ անդրէն առ յազկերտ ար-
քայ պարսից : Ալ եկեալ նոյն նախ ի քա-
ղաքն ծովաց՝ սկիզբն արար շինութե պարս-
պին , և կարգեաց զգործաւորսն ի գործն ,
և զգործակալսն ի վրնց . և ինքն դէմ ե-
դեալ չոքաւ ի պարսս , և այլ ևս եպսունք
լնմա : (7)

Ալ իբրեւ ետես զնա արքայն պարսից , բա-
զում պատունով ընկալաւ զնա , և զնման՝ որ
ընդ նմայն էին . բայց զմարութա առաւել
սիրէր և մեծարէր : Ալ յորժամ ընթերցաւ
արքայ զհրովարտակն թէոդոսի , ոչ սակաւ

խոնդամտեցաւ ընթացիւ, և ընթանա սլատ
գամին՝ զոր լուսաւ ի բերանոյ մարութայի .
և եղև խաղաղութի և սէր առ երկոսին թա-
գաւորս: Ետ այսորիկ պատմեաց արքայ մա-
րութայի, և ասէ. ցաւ սաստիկ ունի զգը-
լուիս իմ՝ ի վաղնջուց հետե, և ոչինչ օգտե-
ցայ երբեք ի բժշկաց: Եայնժամ եղ. սքն
զաջ իւր ի վերայ գլխոյ արքային. և առ-
ժամայն բժշկեցաւ յանուն տն. և այլ ոչ ևս
եղև գլխացաւ արքայն. և յաւել ևս քան
զևս ի սէր և ի մեծարանս սքն. զի ծանեաւ

Ճշմարտապէս՝ թէ անձ է ընդ նմա:

Ինդ որ անհնարին մախանօք զչարեալ և ի
նախանձ մտեալ մոգուցն՝ խորհեցան որո-
գայթ դնել սքն առն տն, ոնց զի ի սիրոյ ար-
քայի մերժել կարասցեն զնա. և խորաման-
կեալ ըն նմանուն բաբելացւոցն՝ որ առ դա-
նիէլիւ, արարին գետնափոր տուն ի ներ-
քոյ կրակարանին՝ ուր պաշտէին նք զհօւր
մշտավառ յարքունի մեհենին. և կացուցեչ
անդէն այլ մի ի ներքս ի թաքստի՝ եդին
բանս ի բերան՝ ասել նմա ի դիմաց դիցն
առ արքայ, թէ ոչ ընդունիմ այլ ևս զքո եր-
կրպագութիդ. զի սիրեցեր զքահանայն քրիս-
տոնէից՝ որ զիս արհամարհել ուսուցանէ և
զպաշտօնեայս իմ: Այլ իբրև եկն թգւորն
ըն սովորուն իւրում յերկրպագութի կրակին,
յայնժամ այրն այն արգելեալն ի թաքս-
տեան մեծաձայն և ահարկու բարբառ ար-
ձակեաց՝ ոնց թէ ի կրակէ անտի թոճէր գալ
բարբառն, և ասէ ցթգրն սաստիւն անար-
գա-

գանաց . եւ աստի ամպարշտեալդ , չընդու-
նիմ զքո երկրպագութիդ . զի յարեցար 'ի
քրիստոնեայն յայն , որ հրապուրէ զքեզ 'ի
պաշտօն խաչելոյն , և զիս անարգել ուսու-
ցանէ և զպաշտօնեայս իմ : Օայն լռեալ
թագաւորին՝ զարհուրեցաւ յոյժ . և ելեալ
արտաքս կորանօք՝ կայր տրտմեալ և տարա-
կուսեալ . և պղտորեցաւ 'ի խորհուրդս իւր,
այլ ակն ածէր 'ի սքն՝ ասել ինչ : Աւ գի-
տացե՛լ երանելոյն մարութայի ազդեցութի
սք հոգւոյն՝ զխորամանկութիս մոգուց , մա-
տեաւ առ թգրն , և ասէ . մի խռովիր ան-
քայ . դարձիր անդրէն 'ի մեհեան անդր կրա-
կին . և ուստի ձայնն լսի , բաց զտեղին , և
գտցես զխորամանկ խաբէութի մոգուցն :
'Աարձաւ թագաւորն անդրէն , և լռեալ ըզ-
նոյն ձայն . և նոյնժամայն հրաման ետ բա-
նալ զտեղին՝ ուստի ձայնն լսէր , և ելնէն
գուին 'ի վեր : Աբրե հանին զայրն 'ի տեղ-
ւոջէն , պատմեաց արքայի՝ որք զայն գործ
խորամանկեցին : 'Նդ այս 'ի ցասումն բար-
կուն բրգեալ թագաւորին՝ ետ սպանանել
զգլխաւորս չարութե . և զմոգսն էարկ ընդ
տուգանօք տասանորդաց :

Այլ 'ի վր այսր առաւել ևս չարացան մնա-
ցեալքն . և արարին նենգանօք հնարս , զի
մնասակար հօտ գարշուն բուրեցի ուստեք
յաթոռն արքայի : Աւ իբրե եհարց թագա-
ւորն զմոգս իւր վր անսովոր հոտոյն ժան-
տուն , նք զմարութա ոյարտաւոր առնելին ,
և զեպսունս՝ որ լէ նմա . բայց քննեալ ար-

քայլի՝ ստուգեաց, թէ ո՞րք զայն արարին, և
զնո՞ւ ևս մահու մատնէր։ Այլ այնուհետեւ
այլ ևս յաւելաւ հանգամանք չարուհի մոգ-
պետացն և նախարարացն պարսից։ մինչև
խորհեցան սպանանել զարքայ և զմարու-
թայ։⁽⁸⁾

Նոցա խորհուրդս լինէր և մեծ հազարա-
պետն՝ երկրորդն արքայի, որ էր սիրելի և
երևելի յաչս թագաւորին, և մեծարեւոյժ քան
զամենախարարսն պարսից։ քանզի իբրեւ ե-
տես սոս զմահ մոգուցն, ձեռն 'ի գործ ա-
րար դաւել զարքայ, ոպ եթէ վրէժխնդիր
աճոցն կամե լով լինել վո՞ւ մահու պաշտօնէից
կրակին։ Փորեաց 'ի տան իւրում (իբրև ըն-
մանուծէ դիոնիսեայ բռնաւորին) խորխու-
րատ կամ հոր մի խորին, և ցցեալ 'ի յատակ
նո՞ սուսերս երկուս, արար 'ի վո՞ հորոյն գա-
հոյս և բազմական թագաւորին 'ի պատ-
ռական և յերևելի և 'ի պայծառ հանդեր-
ձից, և հրաւիրեաց զթագաւորն և զմարու-
թայ յընթրիս 'ի տուն իւր։ զի 'ի բազմիւ ար-
քայի 'ի վո՞ գահոյից՝ անկցի 'ի հորն 'ի վո՞
սուսերացն, և մեռցի։ և այնուհետեւ ըզ-
մարութայ սպանցեն համարձակ։

Այլ նոր յայտնեաց սբ. Ե մարութայի զչարին
խորհուրդն։ մատեալ երանելին առ արքայ
'ի ծածուկ, և ասէ։ որովհետեւ գտի շնորհս
առաջի քո, և արարեր ողորմութի քրիստո-
նէից, արա՛ այցելութի անձին քում և տան
քում։ և 'ի միտ առ՝ զոր ասեմք քեզ, զոր
նոր եցոյց ինձ։ Այլն՝ որ հրաւիրեաց զքեզ
յընթ-

յընթրիս , որոգայթ մահու պատրաստեալ
է քեզ . 'ի ներքոյ բազմականին փորեալ է
խորին հոր , և 'ի ներքս ցցեալ սուսերս . զի
յորժամ բազմեսցիս անդր , անկցիս 'ի ներքս
և մեռցիս : Օ այս լուեալ արքայի՝ զարհու-
րեցաւ , և ասէ . անհաւատալի՛ թո՛ւն ասաւ
ցեալքդ . զիա՛րդ խորհի ինձ մահ այնքան
սիրեցեալն յինէն առաւել քան զամենե-
սեան : Ասէ մարութա . մի՛ երթար յընթ-
րիսն յայն արքայ . ապա եթէ երթիցես , զնա
ինքն զկոչօղն բազմեսցուսցեն յարքունի բազ-
մականին՝ զոր քեզն է պատրաստեալ : Ասէ
արքայ . այդպէս եղիցի :

Աւ եկն այրն երևելի , և կոչեաց զարքայ և
զմարութայ յընթրիս իւր բազում աղաչա-
հօք . և գնացին և մտին 'ի տուն անդր՝ ուր
բազմականն էր արքայի : Աւ իբրեւ հրաւի-
րէր այրն զթագաւորն 'ի բազմական անդր
մեծավայելուչ պատրաստեալ , հրամայեաց
նմա թագաւորն ելանել բազմիւ յիւրում
բազմականին : Աւ ասէ այրն . զիա՛րդ իցե-
ծառայի բազմիւ 'ի գահոյս արքունի . և ար-
քայ ստիպէր զնա հնազանդիւ նմա . և նա
լայր և աղաչէր 'ի գուճս կալով , և ոչ լինէր
լսելի : Աւ իբրեւ չէառ նա յանձն , հրաման
ետ արքայ զինուորացն , զի առեալ ընկեա-
ցեն զնա 'ի բազմոց անդր գահոյիցն . և իբ-
րեւ արարին , իսկ և իսկ վայրասուզե՛լ անկաւ
'ի հորն 'ի վր՝ սուսերացն , և անդէն սատա-
կեցաւ :

Աւ տեսե՛լ արքայի զեղեալսն , և թէ զիա՛րդ
ճշմար

Ճշմարտեցան ասացեալքն՝ ի սթշն մարութայէ, աղաղակեաց ի ձայն մեծ, և ասէ. մեծ է անքրիստոնէից, որ յայտնէ զծածուկս՝ սիրողաց իւրոց։ Վկլք այսոցիկ առաւելքան զառաւել սիրեցաւ և մեծարեցաւ յարքայէ երանելին. և հաւատաց արքայէ թէ նա է ան ճշմարիտ, զոր մարութայն պաշտէ. նմին իրի և յօժարուք լսէր նմա. բայց երկնչէր ցուցանել ինչ նմա երևելի պատիւ և հպատակութի, ակն ածել ի նախարարացն. զի մի ամբոխ յարուցեալ՝ առցեն զթգրութիւն ի ձեռաց իւրոց, և կամ սպանցեն։ Վկլ ի վաղիւ անդր կոչեաց արքայ յատեան զամ երևելի նախարարս իւր, և պատմեաց նց զեղեալն ստուգուք, թէ ո՞նք ապրեցաւ ի ձեռն երանելոյն մարութայի ի դաւողէն. և արդ տեսէք ասէ, թէ զինչ պարտ է առնել այսպիսում բարեացապարտ առն։ Նախ իբրեւ լուսն, սքանչացան, և ասեն ամբին, պատուեցի և մեծարեցի այրն, և պարգևաց մեծաց արժանի լիցի յարքայէ և յամ նախարարաց։ Նսէ արքայ. այդպէս եղիցի ոնք ասացիքդ։ Նա եւ յարքայէ հրաման, զի զամ զոր ինչ կա միցի առնել մարութա յիւրում իշխանունն, համարձակ լիցի։

Նա օրհնեաց երանելին մարութա զան, և ասէ առաջի թգրորին. օրհնեալ է ան որ ապրեցոյց զարքայ յորոգայթութիւն մահունէն. և արդ եղիցի խաղաղութի և սէր ընդ քրիստոնեայս և ընդ ան իմոյ միշտ։ Նա ձգեաց ար-

արքայ զդաւազանն ոսկի առ սքն մարութա
առաջի մեծամեծաց իւրոց , և ասէ . որ ինչ
և կամիս՝ եղիցի քեզ . և երկիր եպագ մա
րութայ , և ելլերեսաց արքայի՝ գոհանա
լով և օրհնելով զամ :

Եւ այնուհետեւ դիւրագոյնս յաջողեցան
կամք սքն վս հաւաքելոյ զնշխարս սքն վը
կայից . քանզի նախ զառաջինն արքունի հը
րամանաւ շրջեցաւ ժողովեաց զբազում՝ նըշ
խարս մարտիրոսաց՝ որ ՚ի ժամանակին յայն
միկ նահատակեալ էին ՚ի պարսս ազգի ազ
գի տանջանօք ՚ի մոգուց անտի և ՚ի նմին իսկ
արքայէ . և ամփոփեաց ՚ի հանգստարանս
ուրեք ուրեք՝ մեծաւ պատուով . և մասն
մասն յամ՝ նշխարաց անտի իւր էառ՝ տա
նել ՚ի քաղաքն մարտիրոսաց : Եւ հրաժա
րել յարքայէն պարսից՝ խաղաղական թըղ
թով և բազում պարգևօք , դարձ արար ՚ի
տեղի իւր . առեալ էր և բաժակ մի ոսկի ՚ի
յիշատակ յարքայէ լի ոսկւով՝ առ ՚ի նիւթ
շինուածոյ տաճարին , որ ՚ի քաղաքին ծո
փաց շինեցաւ յանուն վկայիցն : Եւ եկեալ
և տեսեալ զյաջողութի գործոյ քաղաքին և
եկեղեցւոյն օյ՝ օրհնէր զամ :

Յայնժամ փութացեալ գայ տնգրէն ՚ի կու
տանդինուպօլիս՝ առ թէոդոս կայսր . և մա
տուցեալ առ նա զհրովարտակն արքային
պարսից՝ պատմեաց մի իմ միոջէ զամ անցս՝ որ
անցին ի նա . զորս և երկրորդեալ էր յաղ
կերտ ՚ի թղթի անդ : Եւ իբրեւ ընթերցաւ
և լուաւ թէոդոս զամն , գոհանալով օրհնէր
զմր

դոր ամ ամենակալ՝ ի վր սքանչելեացն , և
այցելուն հաւատացելոց՝ որ ցուցաւ ի ձեռն
սբին . վայ և մեծարեալ պատուեաց առա-
ւելքան զառաջինն՝ զերանելին մարութա :
Հայնժամ խնդրեաց սբն ի կայսերէ , զի
տացէ հրաման ինքեան ժողովել ի նշխարաց
ամ սբց՝ որ էին յերկիր իշխանութե նր՝ մա-
սունս , և տանել ի քաղաքն մարտիրոսաց

ը յառաջագոյն խորհրդեանն :

Եւ իբրեւ եւ հրաման յարքայէ հանդերձ
վաւերական հրովարտապօք՝ առնել զինչ և
կամիցի , յուղի անկաւ սբն հանդերձ օգնա-
կանօք , և եւ գնաց ի հռովմ . և շրջեցաւ յե-
րեւելի երեւելի գաւառս և ի քաղաքս և ի
գիւղս արեւմտից և արեւելից և ի վանս ճրգ-
նաւորաց . և ժողովեաց մասունս բազում
յոյժ՝ ը յաջողելոյն այ և ը բարի տենչա-
նաց իւրոց : Եւ յորժամ դարձաւ անդրէն ի
թգրական քաղաքն առ կայսրն թէոդոս , ոչ
սակաւ ուրախուի եղև թագաւորին . (քան
զի և նմին եբեր ընծայս ի նշխարաց մեծա-
նունս սբց , և եթող յիշատակ յձին յունսց .)
և կայսրն ետ մարութայի պարգևս բնմս .
և յաւել գեօղս և ագարակս և այգիս և ձի-
թենիս ամ պտղաբերօք եկեղեցեացն այ և
մարտիրոսաց քաղաքին . և յուղարկեաց զնա
լի ուրախութի :

Եւ եկեալ սբին մարութայի յձ իւր ի մի-
ջագետս , եմուտ հանդիսիւ մեծաւ՝ հան-
դերձ անգին գանձուք նշխարաց սբց՝ ի քա-
ղաք անդր ծովաց յաթող իւր . ուր և ի գլուխ
եւեալ

Ելեալ էր շինունած քաղաքին և եկեղեցւոյն
հրաշալի յօրինունածովք • յորս յաւել և ինքն
մարութա խորանս խորանս յորմն տանն նոյ •
և ետ տապանակաւ 'ի նո գեղեցկայարմար
դրիւք զնշխարս սքցն , զորս ժողովեալ էր
նր , 'ի հռովմայեցոց իշխանուէն՝ հարիւր
և քսան հազար մասունս • և յասորեւտա
նեայց՝ քսան հազար • և իշխանուէն պար
սից՝ ութսուն հազար • Ը նոմ սքցն նշխարս՝
'ի հեռուստ բերեալ , երկերիւր և քսան հա
զար • և այլ ևս 'ի մերձաւոր ճաց հայոց և
ասորւոց վաթսուն հազար • Ընդ նոմ՝ երկե
րիւր և ութսուն հազար : (9)

Մյայիսի ցանկութեմարտիրոսաւեր և սրբա
սէր այրն նոյ երանելին մարութա ժողովեչ
ղայս նոմ նշխարս սքց՝ մեծաւ աշխատութե
հանդերձ՝ 'ի քաղաք անդր ծովաց , կոչեաց
զանունն նր սէյ Գաղատ , որ և նփրկերտ կամ
նեփրկերտ , ռամկօրէն՝ մուֆարդին կմմու
փարկին ասացեալ , որ առաւել հուպ է յա
սորի կոչումն քաղաքին մայֆարգին , կմմայ
ֆերգադ • Բայց առաւել սովորուի եղև բազ
մաց կոչել զայն՝ Գաղատ Վհայից , կմ՝ Տարփերոսաց
Գաղատ • Ոնց և յոյնք մարդիրօքօլիս ասացին ,
և ասորիք՝ մէտինադ շօհտէ , որ զնոյն նշա
նակէ • Թող զառաջին անունն տագրիտ , կմ՝
դակրիդ :

Մըար սքն մարութա և այլ բաղում գործս
նծահաճոյս 'ի պայծառութի արեւելեան ե
կեղեցեաց • և գրեաց ճառս իմաստիւք 'ի
վր սքց վհայից , նո զվհայաբանութիս մարտի
րո

բոսաց արևելից՝ յաւուրց շապհոյ երկայնա-
կեցի մինչև ցաւուրս յազկերտի առաջնոյ .
ևս և ներբողեանս և տաղս պէսպէս 'ի լե-
զու ասորի կմքաղդէական (10) : Եւ 'ի կոս-
տանդնուպօլսոյ նախ ինքն եթեր յասորիս
և յասորեստանեայս և 'ի պարսս զվաւերա-
կան օրինակ պատմուն և կանոնաց նիկիոյ
սք ժողովոյն (ո՞նք արիստակէս 'ի Ժմկի ժո-
ղովոյն , և սա յետ իբր դարու միոյ ,) և հա-
ւատարիմ Թարգմանութիւն իւրով եմոյժ զայն
'ի մէջ այդց արևելից . և վսկ արար ժողով
միանգամ և երկիցս 'ի տիսբոն՝ հանդերձ
կթղկսաւ և եմպօք Յին պարսից և ասորես-
տանեայց , գրով և բանիւ՝ եղե՛լ լուսատու և
պայծառացուցիչ արևելեայց 'ի միջագետաց
մինչև 'ի պարսս . Թո՛ղ զաշխատութիւն՝ զորս
կրեաց երթևեկելով վս հաշտուն արքային
պարսից և կայսեր յունաց և վս խաղաղու-
թե՛ եկեղեցեաց քրիստոնէից . և այսպէս
մեծարե՛լ եղև յերկոցունց Թա՛րաց , և յամ
իշխանաց Յացն՝ ը որս շրջեցաւ . զի ամբ ըզ-
փառաւորիչս իւր փառաւորէ :

Եւ եղև յետ այսորիկ կեցեալ սքն այլ ևս
ամս ինչ՝ ամասեր կարգօք և առաքինական
հանդիսիւ՝ , և իբրև զմի 'ի լուսաւոր աստե-
ղաց փայլե՛լ յՅի՝ անարատ քաղաքավարու-
թե՛ , հանգեաւ 'ի քս՝ լի արդեամբք , (յամ
սեանն յունվարի . 21 . կմ 'ի փետրվարի . 16 .)
յաւուրս փոքուն Թեոդոսի կայսեր , և սքց
Թարգմանչաց մերոց սահակայ և մեսրոպայ ,
յաթոռ անդ եմպութե՛ իւրոյ 'ի մարտիւրու

նաց քաղաքին . և պատուեալ մեծարեցան
պատուական նշխարք նր ը նմ նշխարս սբց՝
յնմ բնակչաց տեղւոյն , որք ճանաչէին զնա
լուսաւորիչ և ասրեցուցիչ Ֆին իւրեանց ,
զի նովաւ արար նա՛ ժրկուի այնմ Ֆի . զոր
և վերապատուեն նմ եկեղեցիք քրիստոնէից

յաւուրց անտի նր մինչև ցայսօր :

Եւ եղև յետ Ժմկաց ինչ՝ (իբրև ութսուն
ամօք զկնի վախճանի սբյն մարութայի ,)
կաւատ արքայ պարսից թուռն յազկերտի՝
թուինն յազկերտի առաջնոյ՝ եւ պատերազ-
մաւ ըդէմ յունաց՝ յաւուրս անաստասայ
կայսեր . և եառ զամիդ քաղաք միջագետաց՝
յամի նն . 503 . եկն և ՚ի վր նփրկերտ քա-
ղաքի զօրօք բաղմօք՝ առնուլ զնա . և նեղե-
ցան բնակիչք քաղաքին . և խորհելով հա-
ճել ինիք զմիտս կաւատայ և շահել զսիրտ
նր , կամեցան տալ անդրէն զբաժական ոսկի
լի ոսկւով , զոր տուեալ էր յազկերտ նախա-
հաւ նր՝ սբյն մարութայի ՚ի պարգևս : Եւ
իբրև մատուցին զայն առաջի արքայի , ե-
տես և կարդաց կաւատ զանուն յազկերտի
հաւուն իւրոյ՝ որ կայր քանդակագրեալ ՚ի
վր բաժական . արտասուեաց և ասէ , քան
լիցի ինձ առնուլ զյիշատակ հարց իմոց , կմ
առնել շար ինչ քաղաքիս այսմիկ . այլ եղի-
ցի և սեր և խաղաղուի ը իս և ը բնակիչս
տեղւոյս . և դարձաւ անտի յետս : Եւ զեր-
ծան քաղաքացիքն ՚ի վտանգէ անտի . և ի-
մացան և ծանեան , թէ ՚ի ձեռն սբյն մա-
րութայի և սբյն անդր ժողովելոց արար նոր
փրկու-

փրկութի քաղաքին այնմիկ , և նշխարաց սք
վկայիցն և սքյն մարութայի :

Ն՝յլ յանցանել բազում դարուց՝ որն եղև
սփռիլ կամ ցրոճիլ այն նմ գանձուց նշխա
րաց վկայից յայլ և այլ կողմանս , նոյնն և
նշխարաց մարութայի դէպ եղև փոխադրիլ
յեգիպտոս . ուր և ցարդ տեսանի 'ի վանս
ասորի միայնակեցաց . զոր՝ ականատես լի
նելով այսպէս յիշատակէ աստեման սիմոն
յովսէփ յարևելեան մատենադարանի . հա
րութ . Թ . Երեւ . 179 . * Մարտին սքյն մարութ
,, թայի (ասէ) 'ի մարտիրոսաքաղաք եր
,, բեմն թաղեալ , յետ ստէպ սոսպատակու
,, թեց պարսից և արաբացւոց 'ի միջագետս՝
,, փոխադրեցաւ յերկրէն ասորւոց յեգիպ
,, տոս , և ամփոփեցաւ 'ի սկիտեան վանս՝
,, որ յանուն նմաճնի . այսն վկայէին միայ
,, նակեացք տեղւոյն այնորիկ , որք ցուցա
,, նէին ինձ զայն՝ 'ի շրջիլն իմ ը անապատն
,, նիտրիոյ ॥ : Ն՝յլ յաւելու ասել աստեման .
* Օ վարս սորին (սքյն մարութայի) յաստ
,, ըի բարբառ ճոխագոյն գրեալ ընթերցաք
,, 'ի նոյն սկիտեան վանս ասորւոց 'ի գերա
,, պանծ մատեան ասորի , ը թոճահամա
,, ըով . Թ . զոր չեղև հնար մեզ ստանալ
,, որչափ և է գնով ॥ : Ն՝յլ մեք համարիմք
զմեզ բարեբախտիկ յոյժ քան զաստեման ,
զի ահա նախակարդեալս վարք սքյն մարութ
,, թայի՝ որ գտանի միօրինակ յերկուս հին ճա
,, ուրնտիրս մեր , է հարազատ թարգմանութի
'ի բուն օրինակէ անտի գտելոյ յիններորդ
ԼԸ դա

դարու 'ի վասպուրական Տի . զի զայս յայտ
առնէ յիշատակորան դադկայ վանահօր ուխ
տի սբջն ատովմայ՝ մօտ 'ի վախճան պատմու
թէն , ունելով բանին այսպէս .

* Մյլ որ 'ի ձեռն երանելոյն մարութայի
„ ժողովեցան (նշխարք սբց) 'ի մարտիրո
„ սաց քաղաքին՝ այսքան , որքան ասացաքս .
„ որոց բարեխօսութիւնք քո անձ և մեզ ողոր
„ մեսցի , որք թարգմանեցաք յասորւոց 'ի
„ հայ լեզու՝ ես հայր գագիկ , և գրիգոր
„ սարկաւազ իմ՝ որ լիս . որոց լիցի ամե
„ նեցուն մեր ուխտիս (կմհաւատացելոց ,
„ ոնկ եղեալ է այլ օրինակագիր ,) արժա
„ նաւոր լինել մասին ժառանգութե սբցն ,
„ որք անդր ժողովեցան || :

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ :

(1) Տեսաք 'ի վախճան վարուցս՝ զվաւերական հնուի
պատմութեա , որ կայ 'ի ձեռագիր հնութիս ասորւոց ,
և 'ի հին ճառքնտիրս մեր . և նոյն վարուց քաղոճած է՝
որ ինչ գտանի 'ի վկայաբանութիս ամ աղգաց . ևս և 'ի
պատմագրութե սոկրատայ , և այլոց հեղինակաց . մինչ
զի աւելորդ է բերել այլ վկայս 'ի հաստատութի : Մի
այն ծանիր , զի միօրինակ վարք սբյս՝ որ 'ի կրկին ճա
ռքնտիրս Ա . և Զ . ունի զթեթե տարբերութի գրչութե
լի շարագրութե . ոնկ թէ մին օրինակեալ իցէ նախ քան
զհարթել հայկաբանութե՝ թարգմանչէն , և միւսն 'ի
հարթ օրինակէ առեալ . զի Ա . սկսանի այսպի . * Արք
„ եղբարք և հարք լոճարո՛ւք զպատմութե մարութայի|| :
Իսկ Զ . այսպէս . * Վ՛րք եղբարք և հարք լոճարո՛ւք ըզ
„ պատմութե երանելոյն մարութայի|| : Ծանիր և վս
Յ . զի եթէ բասիլեան յայսմաւուրք նց , և եթէ ժա
մագիրքն՝ միասպէս սխալեն 'ի քանի մի թեթե պարա
Լթ Ձգ գայս .

գայս . Գր թէոգոս մեծ ասեն՝ փխկ փոքր ասելոյ . գուտոր
արքայի ասեն բժշկեալ՝ փխկ ուստր ասելոյ . և առ հա-
մառօտութե՝ պարզամբ ասեն , * շինեաց քաղաք յանուն
մարտիրոսաց || , առանց բացատրելոյ՝ թէ կայր անդ քա-
ղաք , բայց անպարիսպ և անշուք . և ն : Այսոքիկ շին
ինչ յաջս մեր . վնյ զարմանամք թ զայրոյթ աստեմանայ
'ի վր զփտոց յայսմ մասին՝ աւելի ք զչափն և յանիրա-
ւի . քանզի 'ի հապ . Թ . էրէս . 178 . բնաբան եդեւ 'ի լու-
սանցս՝ անշուք , * առասպելք զփտեաց զմարութայե || ,
այսպէս սկսանի խօսել . * Հաղփաղփեն զփտիք || . և ա-
հա դնէ անմիջապէս զբանս յայսմաւուրացն զփտոց , որ 'ի
22 . մեքիր ամսոյ . ուր ոչ այլ ինչ կայ , բայց որ ինչ գրի
'ի յայսմաւուրս յունաց՝ հանդերձ վրիպակօք իճիք թ
ասացելոցս , և փոքր մի գուցէ աւելի . զորս հնարիծան
բացուցանել աստեման , և չարաչար թ վայր հարկանել .
որ չէր արժան . զի մգկային սխալանք են , և ըստ իմիք
հոմաճայն՝ որք տանին զմեկնութի սւղիղ : Եւ ահա յայս
զբաղեալ ինքն ոչ բերէ 'ի մէջ որոշ ինչ բան . այլ միայն
ասէ ընդհանրապէս , (որ և առաւել է հոմաճայն .)
» * ջնոյնք գոգցես աւանդեն զմարութայե (զոր զըփ-
» տիք մարունա անունեն) մառոնիտք և մէլքիտք 'ի
» յայսմաւ . 'ի 16 . օր փետրվարի . ոչ աննմանս ունին և
» յակոբիկք և նաստուռիք || : Այլ որ զհեա պնդի սը-
խալանաց այլոց աստեման , ինքն առ ետեզ չարաչար
գթէ , գրելով այսմ . * Ջիշատակ նր առնեն ասորիք
» 'ի 16 . փետր . իսկ լատինք և յոյնք 'ի 4 . դեկտ || . և
ո՞ր ոչ գիտէ , թէ յոյնք 'ի 16 . փետր . առնեն՝ թ տարիս .
և ոչ 'ի դեկտ . 4 . թ լատինս : Բայց յայտ է՝ թէ չէ բը-
նաւ ակն արկեալ անգամ 'ի Յ :

(2) 'ի դէպ գայ միջոցի ապայիցս տօն սբյն մարութայի ,
թ որում երջանիկ փոխումն նորա եղև կամ յամսեանն
յունվարի , և կմ 'ի փետրվարի . զերկրորդս զայս հա-
ւանեցուցանեն յայսմաւուրք և տօնացոյցք ասորւոց և
յունաց և այլոց՝ հետևողաց նց ըստ նախագրելոցս :
Իսկ զառաջինն՝ հին ճաշոցք մեր . յորս ընտիր օրինակք՝
մեկն դնեն (թ կարգաւորութե գրիգորի վկայասիրի) .
* Յունոճարի . իմ . Սբ մարութայի . կամ սբ հայրա-
» պետին մարութայի || . և առաւել Ճառնոտիրն . (Լ .
'ի գրելն զվախճան սբյն լինել * 'ի յունոճարի ամսոյ ,
» որ օր իմ էր || : Թնլ զի 'ի ճաշոցի միում համառօ-
տագիր վրիպակաւ գրեալ կայ . * յունվ . Թ || . ուն և 'ի
միւսումն հոմաճայն սխալանօք . * յուն . Թ || . և այսպի-
սի

սի գրողաճք եղեն 'ի վաղ Յակոբ' պատճառ նոր սխալա
նաց, իմ գնեւոյ ոմանց 'ի յունիսի . Թ . զվախճան սբյն .
ոմ եգ Թր իէլ . կմ այլոց 'ի յունիսի . Իմ . ոմ գրի 'ի
Ճառքնա . Զ . * 'ի քսան և մին յունիսի ամսոյ || : Իսկ
որ գնի 'ի Հ . մայիսի . 28 . ոչ գիտեմք՝ ուստի առեալ
իցէ , թէ չիցէ այլազգ . համեմատուի լն անունաց օտար
ազգի ամսոյ . այլ լաւ ևս է կրկնեալն 'ի Հ . փետր .
25 . զորմէ լիցի ուրոյն բան 'ի վարս սբյն բարթուղիմէո
սի՝ 'ի խօսելն զգիւտոյ նշխարաց նորա 'ի ձեռն մարու
թայի : Սոյնմ և գնելն Լ . 'ի գեկտ . 4 . քննուէ բոլան
գեանց կարօտէր . բայց ոչ ելին 'ի լոյս վերջին ամիսք
գործոց նց :

Վն 16 . աւուր փետրվարի իմանայ 3 . զոր գնէ 'ի վախ
ճան վարուց սբյն մարութայի . * աւանգեաց զհո
" գի իւր 'ի նմին իսկ աւուր , յորում արարեալ էր
" զամփոփումն նշխարաց . և մերձ առ նոսին եգան և
" պատուհանն նշխարք իւր || : Չնոյն երկրորդէ և մի
քայէլ եմս մեղիճոյ՝ որ ասի լինել հեղինակ յայսմա
ւուրացն զփառց . * փոխեցաւ (ասէ) առ Թր 'ի նմին
" աւուր , յորում զնաւակատիս արարեալ էր այնր է
" կեղեցւոյ (քղքին մարտիրոսաց) . վնյ տօն նր միան
" դամայն կատարի լն նաւակատեաց եկեղեցւոյ || :

(3) Առ այժմ այսպէս եգաք (մինչև այլուստ ստուգեա
ցի անուն անծանօթ գաւառի ,) պահելով զկրկին ըն
թերցունած ճառքնորաց , յորոց բաղադրի անուն երկրի
և մարդոյ . զի 'ի Ա . գրի . * կին ոմն անուն մարիամ
" դուստր նախարարացն հայոց տունեալ եղև կին ստաց
" ոց քրմապետին , որ էր Թր այսմ Յիս || : Իսկ 'ի Զ .
* կին ոմն անուն մարիամ՝ դուստր նախարարացն հայ
" ոց տունեալ եղև կին աւայի քրմապետի , որ էր Թր
" այսմ Յի || : Եւ թէ քրմապետն ունէր այլ անուն այս
պիսի , յայտ անտի է՝ զի երկոքին ճառքնաթիւք միաբան
գրեն՝ թէ 'ի մկրտուէ կոչեցաւ մարութա կմ մարու
թառ :

(4) 'ի նմանուէ ձեոյ թունիչ տաւիցս , Ե . և Է , ե
րևի մտեալ այս տարբերուի . զի 'ի Ծ . Զ , գրի . * և
" յեա հինգ ամի եա զնա յուսումն || . Իսկ 'ի Ա . ասի ,
* և և թն ամի ետուն զնա յուսումն || :

(5) Անորոչ այս գրուի մեր յայսմ վայրի , իմ զառաջին
գործս սբյն մարութայի վերածել 'ի վախճան չորրորդ
դարուն , և 'ի սկիզբն հինգերորդին , միաբանէ զբանս
ամ վկայաբանից , և զանմիւրանուի գրչաց 'ի ճառքնաթիւս .

ուր Ա. ասէ յայսմ վայրի * և եղև այս 'ի չԳ Թոճա-
 ,, կանիս յունաց' 'ի Ժմկս Թէոդոսի հռովմայ Թգրին || 2
 Իսկ Զ. * և եղև այս յունութսուն և երեք տոմարին յու-
 ,, նաց, 'ի քսան ամի փոքր Թէոդոսին բարեպաշտ Թա-
 ,, գաւորին հոռումոց || : Ուր եթէ ընթերցցուք 'ի չԳ Թը-
 ճականի, և անփոփոխ պահեսցուք զամբառս Ա. ճա-
 ուրնորին, դիւրի և ստուգի ամն. ապա եթէ այլազգ
 ինչ իմասցուք, և ոչ մի ինչ ստոյգ գուշակի : Վն զի
 Թոճական կամ տումար յունաց' ստէս 'ի կիր արկեալ
 առ ասորի մատենագիրս 'ի սկզբանէ և այսր, այն է՝
 որ կոչի նաև եդեսացւոց կամ սելեկիացւոց, և կամ
 աղեքսանդրի. և սկսանի 307. ամօք յառաջ ք զճնունդն
 քնի, կմ որ նոյն է՝ 312. ամօք նախ քան զհասարակ
 Թոճական քնի. վն եթէ ընթերցցուք 'ի ճառընտիրս' 'ի
 չԳ Թոճականիս յունաց, քն 'ի 703 տումարի եդեսացւոց
 կմ սելեկիացւոց, լինի այն ամ ամն. 390. այն ամ ա-
 ռաջին է կթղկսութե սԷյն սահակայ պարթևի, և եր-
 կոտասաներդ ամ Թգրութե մեծին Թէոդոսի արքային
 հին և նոր հռովմայ, և ութերորդ ամ գահակցուէ ար-
 կադեայ որդւոյ նր՝ և հօր փոքուն Թէոդոսի՝ արքային
 յունաց, և տասն ամօք յառաջ քան զԹգրեւ յազկերտի
 առաջնոյ 'ի վր պարսից. և ութուտասան ամօք յառաջ
 ք զնստիլ փոքուն Թէոդոսի : Եւ Թէ զայս ամ պահան-
 ջէ սկզբնաւորուի եմսուէ և նախկին գործոց մարու-
 Թայի, ակն յայտնի տեսանէ՝ որ դեգերի յեկեղեցական
 պատմութիս յունաց և ասորւոց չ հայոց : Առ այժմ
 երիս ապացոյցս տաց քեզ :

Նախ՝ կայ դիր սԷյն յովհաննու ոսկեբերանի (որ նրա
 տաւ սլատրիարդ կոստ" . յամի . 398.) առ սԷն մարու-
 Թա . ուր մեծապէս յարգանօք գովուէ իօսի չ նմա .
 տես առ տիլլեմոնտայ 'ի Վառ սիէէ . հապ . Բ . էրէ" . 284 .
 զոր և յիշեն ասորի սլատմիչք առ ասսեսմանայ 'ի զանա-
 զան տեղիս : Թող զի սոկրատ սլատմէ, Թէ 'ի Ժմկս ար-
 կադեայ եկն նախ մարութա 'ի կոստանդինուպօլիս .
 այլ տեսեալ զաղմուկ Թէոփիլեանց չգէմ ոսկեբերա-
 նի, ոչ եմուտ 'ի քաղաքն . այլ յետս դարձաւ առ Ժամն .
 ևն : Երկրորդ՝ զի և գործք ինչ մարութայի պատմին
 յեկեղեցական պատմութիս ասորւոց առ մեծն Թէոդո-
 սիւն . մինչև ասել ոմանց զնմէ, Թէ առաջիկայ էր 'ի
 Ժողովն կոստանդնուպօլսի . վն և ոչ վայրապար դնի
 'ի 3 . Թէ մարութա էր 'ի Ժմկս մեծին Թէոդոսի, և
 ոչ 'ի զուր երկրորդէ զայն յայսմաւուրքն զփտոց, ա-
 ռանց

աւանց բացասելոյ՝ թէ եհաս և յաւուրս փոքուն թէս,
դոսի . և այս իսկ է պատճառն՝ զի ճառընտիրն Չ. հայե-
լով՝ ի յետագայ դործս մարութայի՝ որք եղեն առ փոքր
թէոգոսիւն , վերապահաւ յաւուրս նր անգնէ և զնախըն-
թաց դործսն : Երրորդ՝ զի ի վկայաբանութիս արևելեան
մարտիրոսաց , որք ասին շարագրել ի սբյն մարութայե
յասորի բարբառ , գրէ ինքն յայտնապէս՝ թէ ոմանք ի
վկայիցս եղեն յաւուրս մեր առ յազկերտիւն . իսկ զայ-
լոցն գրեմքառէ առեալ յականատես և յականջաւոր
անձանց եղելոց յաւուրս շապհոյ պարսից արքայի . Ե-
րում անմարթ էր լինել , եթէ չէր ծաղկեալ սբն մա-
րութա ոչ միայն ի սկիզբն հինգերորդ դարու առ փոքր
թէոգոսիւն , այլև մօտ ի վախճան չորրորդին՝ առ մեծն
թէոգոսիւն և առ արկադեալ :

Ընդ հակառակն՝ ոչ լինի պահել զընթերցուածն . լի .
թուականի յունաց , որ է 275 ամօք յառաջ քան զքս .
կմ գոնէ թ շրջանին հռովմայ դնելով (որ անսովոր է
առ ասորիս .) լինէր ամ տն . 280 . յառաջ քան զաւուրս
քրիստոնեայ թիւրաց : Ուր և ոչ զընթերցուածն ութ-
սունկերեք ամաց ամարի յունաց . որ է 235 ամօք յա-
ռաջ ք զքս . կմ թ շրջանին հռովմայ՝ ամ տն . 330 . որ
է քսան և հինգերորդ ամ մեծին կոստանդիանոսի , և
ոչ եթէ քսաներորդ ամ փոքուն թէոգոսի . մինչև հարկ
լինէր շփոթել զսբն մարութա ը հաւուն իւրում մա-
րութայի առաջնոյ :

Աստեման թէպէտև շփոթ բանս բերէ զԺմկէ սբյն մա-
րութայի , բայց լաւ և ս բովանդակէ զամն հաք . 7 . Ե-
րե . 73 . 'ի Ժանօթ' այսպէս . * փայլեաց առ թէոգոսիւն
,, մեծաւ , արկադեալ , և թէոգոսիւն փոքու ինքնակալօք ,
,, առ եմիսօք սղակայ՝ կայումաւ , իսահակաւ , և սքէիւն .
,, դաաւ առաջիկայ . . . 'ի Ժողովն անտիրոքայ առ փլա-
,, բիանոս պատրիարքաւ ըգէմ մետաղեանց , և 'ի Ժո-
,, ղովս սղակայ ւ . ք . և ք առ կայումաւ , իսահակաւ ,
և յաբալլահաւ || :

(6) Հարկ համարեցաք յաւելուլ մեկնաբար զյազկերա
զանազանեալ յառաջին և յերկրորդ . զի մի շփոթեցէ
որ զգործս երկոցունց՝ յընթեռնուլն ի ճառընտիրս զա-
նորոշ բանսդ , թէ յազկերտ էր հալածիչ քրիստոնէից .
և զկնի , թէ * արձակեցան ի բանդից կալանաւորքն՝
,, որ վն քնի , և նախարարքն հայոց || . զի այլ է եղելա
առ առաջին յազկերտիւն , և այլ որ առ երկրորդիւն յա-
ւուրս սբց վարդանանց և զԼոնդեանց :

(7) Աստեման • հափ • ֆ • էրէս • 176 • յառաջ բերէ զբանս
 գիտնեալիսսի պատրիարքի ասորւոց , որ գրէ՝ Թէ * Յաւ
 ,, մի (յունաց) չիէ • (այն է ամ ֆն • 414 •) • • • եղև
 ,, ժողով 'ի պարսս , ուր հաստատեցին զնիկիական հաւ
 ,, լատս • և առաջնորդ ժողովոյն էին մարութայ եմփ
 ,, մայֆերակտայ , և յաքալլահ կթղիս տիսբոնի || : Ուր
 'ի վր բերէ աստեման • պարտ է 'ի միտ առնուլ՝ Թէ երկիցս
 եղև ժողով՝ 'ի ամբոնն առ մարութայիւ • մի՝ 'ի միում
 նոճագի գալստեաննր 'ի պարսս՝ յառուրս սահակայ կա
 թողիկոսին տիսբոնի • և միւս ևս յերկրորդում նոճագի՝
 յառուրս արալլահայ յաջորդին սահակայ • և ի այսմ
 պարտ է իմանալ , Թէ * արգաս (կամ արգաւ) , զոր
 ,, սոկրատ կոչէ եմփ պարսից Յին (կամ բէռսիտիս) ,
 ,, ոչ էր առաջնորդ եկեղեցւոյն սղակայ և տիսբոնի , այլ՝
 ,, թգրական քաղաքին պարսից (կմ պեռսիգայ) , ոմ
 ,, դնէ Թէոփանէս յամի • 406 • Կ է՝ ունէր զեմփութի
 ,, շուշայ || : Յայսմ չիք այնչափ լիզիմուի • բայց պարտ
 էր զայն յիշեցուցանել , Թէ սոյն այս սքն արգաւ եմփ
 շուշայ նահատակեալն 'ի նմին յազկերտէ (ի լուսնելոյ
 և պատմելոյ նաև նորին աստեմանայ ,) էր արգեօք կեն
 դանի 'ի գալ մարութայի այս անգամ 'ի պարսս • ուր
 մեղ հարկ ելևի ասել , Թէ արգաւ վաղագոյն նահա
 տակեցաւ • և յետ տեսուէ յազկերտի լսէյն մարութայի՝
 ոչ եղև հալածումն 'ի յազկերտէ : Թո՛ղ զի 'ի զանազան
 օրինակս սոկրատայ՝ ոչ միօրինակ գրի անունն արգա
 ւայ :

(8) Առ իմանալ՝ Թէ որչափ հանդիսացեալ էին այս ֆմ
 սքանչելի դործք սէյն մարութայի առ կենդանութննր՝
 մինչև 'ի լսելիս յունաց Յին , գիցուք աստ զբանս սոկ
 րատայ սլատմաբանի այնր դարու • (բաղդատուք հայ
 երէն Թարգմանութե լսոյն բնագրի •) քանզի գրէ այս
 պէս • 'ի է • Գիր • ԳԼ • 8 • * Ընդ այն ժամանակն և 'ի
 ,, պարսս գէպ եղև քրիստոնէութե ընդարձակիլ յայսպի
 ,, սի սլատմաութ : 'ի մէջ հռովմայեցւոց և պարսից յա
 ,, ճախ միշտ լինի պատգամաւորութի • և պէսպէս են
 ,, պատմաութ ստէպ պատգամաւորութե նց լս միմեանս :
 ,, Արդ պէտք եղին և յայնժամ՝ զմարութա զմիջագե
 ,, տայ եմփ , զորոյ սակաւ մի յառաջ զյիշատակ արա
 ,, րսք , առաքել Թագաւորին հռովմայեցւոց առ ար
 ,, քայն պարսից : Եւ արքայն պարսից բաղում բարե
 ,, պաշտուի յայրն գտեալ՝ պատուով ընդունէր զնա ,
 ,, և ոմ արդարեւ անասիրի (կմ սիրեցելոյ յայ) պատ
 ,, կառ

11 կառ կայր : Այս զկեցուցանէր զմոգան , որք առ
 11 արքային պարսից իշխեցօղք են . քանզի խիթային ,
 11 գուցէ քրիստոնէանալ տացէ արքայի . զի և զգլխաւ
 11 ցաւութի նր զհանապազորդեան , զոր մոգքն բժշկե-
 11 կել ոչ կարացին , զայս՝ մարութաս աղօթիւք բժշկեաց :
 11 Աթղ հնարս մօլորուէ խորհելն մոգքն . և զի պարսիկք
 11 զհօւրն պաշտեն , և սովոր էր արքայն 'ի տան ուրեք
 11 մշտաժառ կրակի երկիրսագանել , ընդ երկրաւ թա-
 11 քուցեալ զայր որ , 'ի ժամանակին՝ յորում թագաւորն
 11 սովոր էր յաղօթս կալ , հանդերձեցին վերաձայնել ,
 11 թէ պարտ է արտաքս հանել զթագաւորն . վն զի տմ
 11 պարշտեցաւ , զի զքրիստոնէից քահանայն անձանէր
 11 համարեցաւ : Զայս լռէալ յազկերտի , զի այս անուն
 11 էր արքային պարսից , թէպէտև պատկառէր՝ 'ի բաց
 11 արձակել խորհեցաւ զմարութա : Իսկ մարութաս ար-
 11 դարև անձահայտայր՝ յաղօթս կայր ապաստան . ոչ
 11 բոլ գտանէ զառ 'ի մոգուց եղեալ զնենդն : Եւ ասէ
 11 ցթիւորն . մի խաբիր արքա . այլ մուտ , և յորժամ
 11 զձայնն լսես , բացեալ զաեղին՝ գացես զխորամանկու
 11 թին . զի ոչ եթէ կրակն խօսի , այլ մարգկան հնարքն
 11 զայդ առնէ : Հաւատայ մարութայի արքայն պար-
 11 սից , և անդրէն մտանէ 'ի տուն անդր՝ ուր էր անշէջ
 11 կրակն : Եւ իբրև միւսանգամ լսէ զնոյն ձայն , փորել
 11 զաեղին հրամայեաց , և որ հանէր զառ յոյ կարծեալ
 11 ձայնն՝ յանդիմանեցաւ : Արդ սրամտեալ արքայի՝
 11 զմոգուց աղգն տասանորդեաց : Այսմ եղելոյ՝ ասաց
 11 մարութայի , ուր և կամիցի՝ շինել եկեղեցիս . յորմէ
 11 առ պարսիկս քրիստոնէութիւն ընդարձակեցաւ : Յայն
 11 ժամ մարութաս մեկնեալ 'ի պարսից՝ վերստին գայ
 11 'ի կոստանդինու քաղաքն . և յետ ոչ բազմաց՝ դար-
 11 ձեալ առաքի հրեշտակուք , և վերստին մոգքն հնարս
 11 մեքենայեն , զի մի իճիք իրօք զայրն ընդունիցի թա-
 11 դաւորն . և առնեն ժանաահոտութի ինչ հնարաւոր՝
 11 ուստի թիւորն սովոր էր դալ . և բանասարկուք վա-
 11 րին , ոմ թէ զայդ միաբանեալքն քրիստոնէութի դոր-
 11 ծեցին . իսկ թիւրն ոմ յառաջագոյն կասկածելով ըզ-
 11 մագուց՝ զգուշագոյն խուզեալ զմեքենայօղսն , դար-
 11 ձեալ եգիտ՝ զի 'ի նոցանէ է չորահոտութի . և վերս-
 11 տին զբազումս 'ի նոցանէ պատժէր . և զմարութա
 11 առաւել պատուաւսիրեաց : Եւ յաւել սիրել զհօով-
 11 մայեցիս , և զառ նմ զբարեկամութիւն ողջունէր : Փոքր
 11 միւս ևս և քրիստոնէայ լինել ունէր , յորժամ զփորձ

,, այլ ապր մարութաւ ընդ արդաւայ եպիսկոպոսին
 ,, պարսից . քանզի երկոքեանն զլլկօղն զդւ յորդւոյ
 ,, թագաւորին 'ի բաց վարեցին՝ պահոց և աղօթից պա-
 ,, րապեալք : Եւ յաղկերտ կանխեաց վախճանել՝ մինչ-
 ,, չե կատարեալ քրիստոնեայ լեալ . և եհաս թագա-
 ,, ւորութին յորդի նր՝ 'ի վաւ . առ որով լուծան դա-
 ,, շինքն՝ որ ը մէջ հռոմոց և պարսից || :

Ուր տեսանես , զի ոմ վկայաբանք ամ՝ նոյնպէս և սոկ-
 րաս , զբժշկուիս՝ զոր արար ամ՝ 'ի ձեռն մարութայի ,
 աղօթիւք և սքանչելեօք լինել պատմեն . որ ոչ է երկբա-
 յիւրի . ապա այլազգական ոճով խօսեցան կասկածելի
 հեղինակք արդիւոյ և մարոս նաստուռիք՝ 'ի կոչելն ըզ-
 սքն մարութա բժիշկ , կմ յասելն՝ թէ յաղկերտ խըն-
 դրեաց 'ի թէոդոս կայսերէ զբժիշկ . և նա առաքեաց
 զմարութա . գուցէ յօտար գրոց առեալ իցեն . քանզի
 կան և այլազգի հեղինակք՝ որք գովուի յիշեն զմարութա
 թա ոմ թէ յաւուրս մեծին կոստանդիանոսի :

(Կ) Թիւ նշխարաց սքց (զոր ոչ յիշեն այլք , քանզի և
 չունին ը մեզ զլիակատար պատմուի 'ի լոյս ածեալ ,)
 որչափ և դիցի , է հաւատալի . զի ոչ ամբողջ մարմինք
 էին , և ոչ ամբողջ ոսկերք . այլ՝ նշխարք , և մասունք
 նշխարաց , որք անհամար թուով կարեն լինել , մեծա-
 թիւ և փոքրաթիւ ը քանակի մանր և խոշոր մասանց :
 Այլ առ իմացուցանել զպէսպիսուի գրչաց յայս թիւ ,
 դիտեալ , զի Ճառնաւ . Ա . գրէ այսպէս . * Եւ զմբ մար-
 ,, տիւրոսացն զթիւ համարոյ նշխարացն ասացից . 'ի հռ-
 ,, ուովմոց իշխանուէն . Ճ և խա . (ընթերցիր , Ճ և Խա ,
 ,, հայելով 'ի վերջին գումարն .) և յասորեստանեաց .
 ,, ին . և յիշխանուէն պարսից ձն . և յիշխանուէն մեր-
 ,, մէ (գուցէ 'ի միջագետաց հայոց և տորւոց) կն .
 ,, միահամուռ ը ամ աշխարհն բերեալ սքցն երկերիւր
 ,, և ութսուն հազար || : Իսկ Ճ . Զ . այսպէս . * 'ի հռով-
 ,, մայեցւոց իշխանուէն հարիւր և քսան հազար . և յա-
 ,, սորեստանեաց քսան հազար . և յիշխանուէն պարսից
 ,, ութսուն հազար . ը ամ սքց նշխարսն՝ երկերիւր և
 ,, քսան հազար || : Ուր տեսանես , զի յայսմ օրինակի
 պակասի կն , այն՝ որ յառաջնումն ասացաւ 'ի մերմէ իշ-
 խանութէ . այլ զառաջին օրինակն պինդ ունի և Հ .
 պարզելով զայն այսպէս . * և անդ ժողովեաց բնմնըչ-
 ,, խարս մարտիրոսաց յամ երկրէ . 'ի պարսից , 'ի հա-
 ,, յոց , յասորւոց և 'ի հռոմոց , (կմ ը այլ ձեռն . յա-
 ,, սորւոց , 'ի հռոմոց , 'ի ֆռանկաց , և յամ երկրէ)
 ,, թուով

„ Թոճով մ. և ձն. (կամ որ նոյն է, բժ և ձն). որ
 „ կան այժմ 'ի պարիսպ քաղաքին 'ի հիմն (կմ, և 'ի
 „ հիմունս) եկեղեցեացն || : Նոյնիմ և մոր իէլ. * Ժո-
 „ ղովեաց սբն յամ Ծէ (նշխարս սբց) Թոճով երկե-
 „ ռիւր ու և Ճ (ընթերցիր, և ձն). և եդ զնշխարսն
 „ 'ի պարիսպն. յորում տեղւոջ քաղում սքանչեւագոր,
 „ ծուխք լինի. և 'ի գիշերի լոյս բորբոքի 'ի վր նց || :
 Իսկ 'ի ասնացոյցս եդեալ է սովորաբար՝ լոկ Թիւ նշխա-
 րաց բերեւոյ յասորեւտանէ և 'ի պարսից. զի այս է ա-
 ւելն հմրկ օրինակաց. * և Ժողովեաց բիւմ նշխարս մար-
 „ տիրոսաց. ին. և ձն || . զոր ոմանք վրիպակաւ գրեն.
 ին. մ. և ձն : Բայց չէ վրիպակ, այլ՝ Քհանուր ասաց
 ունաժ բողոքական (փոքր մի աւելի քան զճառընտիրն
 Ա.) եդեալն 'ի հին օրինակս երկուս. * Երեք ձն.
 „ նշխարս ||, կմ որ նոյն է * յն || :

(10) Պարտ է պահել զամբողջ ընթերցունաժ Ճառընտ-
 Ա. * Եւ արարեալ յորմ տանն (մյ) խորանս, և դնէ
 „ տապանաւ 'ի նն գեղեցիկ յօրինունաժովք, և իմաստիւք
 „ ճառս կարգեալ նոցա || . քան Թէ Ճառընտ. Զ. ուր
 կայ միայն առաջին հատունաժն այսիմ, * և արարեալ
 յորմ տանն մյ խորանս, և եդ տապանակաւ 'ի նոսա
 գեղեցկայարմար եդունաժովք || . և պակասի վերջին հա-
 տուն կարեւոր : Իսկ Թէ որ այն իցեն՝ իմաստիւք կար-
 գեալ ճառք 'ի վր վկայից 'ի սբյն մարութայէ, այսպէս
 իմանամք յաւանդութեց ասորւոց :

Երեդյեսուս ծովացի, կմ արդիւոյ մեարապօլիտ ծո-
 փաց և հայոց անունեալ (զի և զմծբին՝ ծովա կո-
 չն ասորիք և քաղդէացիք) 'ի վախճան Ժգ դարու՝
 ասէ. * Մարութաս եմս մայֆերգադայ. . . . շարա-
 „ գրեաց գիրս յաղագս մարտիրոսաց, և զերգս և զտաղս
 „ վկայից. նա ինքն Թարգմանեաց և զկանոնս յժը հարց
 „ (նիկիոյ), և գրեաց զբովանդակ պատմութի այնր սբ
 „ Ժողովոյ || :

Մարոս մատթէոսեան պատրիարգ նաստուռեաց՝ քա-
 սորւոց նեստորականաց 'ի Ժգ դարու, գրէ այսպէս.
 * Մարութա եմս մայաֆարգինայ. . . . հաւանեցոյց
 „ արեւելեան քրիստոնէից ընդունել զամ օրէնս և զկա-
 „ նոնս սահմանեալս յարեւմտեայց 'ի Ժողովս. . . Սովին
 „ առթիւ մարութա Ժողովեաց զբաղում նշխարս վը-
 „ կայից նահատակելոց յարեւելս, և գրեաց զպատմու-
 „ թիս նց՝ զորս մարթ եղև գտանել. իսկ զնշխարսն ը-
 „ իւր տարեալ՝ մասն ինչ ամփոփեաց յիւր եկեղեցի
 „ մա-

„ մայաֆարգինայ . որ և ցարդ քաջածանօթ է . ուր
 „ ընթանան քրիստոնեայք ի յարգուի սբ նշխարաց . և
 „ զայլսն ի զանազան եկեղեցիս արեւմտից բաշխեաց || :
 Բայց զքաղոճած ամ գրուածոց՝ որք գտանին կմ յե-
 շատակին ի մէջ ասորւոց յանուն սբօյն մարութայի , այսմ
 առաջի առնէ աստեման . հաք . Թ . Երէս . 179 = 195 : Թ .
 Պատարագամատոյց , կամ խորհրդատեար՝ մարութայի ,
 որ սկսանի . * Աճ՝ որ ես բնութք բարի || . (համաձայն
 համարեալ սլոյրգամատուցի ոսկերեքանին) : Բ . Մեկ-
 նուն աւետարանի : Գ . Ակայաբանութի , Կ . սրտմութի
 սբօյն մարտիրոսաց կատարելոց . ի սարսս՝ սկսել ի սբօյն
 շմաւոնէ սարսից եմսէ յաւուրս շապհոյ արքայի , մին-
 չե ցժամանակս իւր : Դ : Շարականք և երդք մարտի-
 րոսաց : Ե . կանոնք իմ . կարգեալք ի ժողովն սղակայ
 և տիսբոնի ի սբօյն մարութայէ ը իսահակայ արքեպիս-
 կոպոսի և կաթողիկոսի աեղւոյն : Զ . Պատմութի և կա-
 նոնք նիկիոյ սբ ժողովոյն՝ թարգմանել ի յունէ յասորի՝
 ի ձեռն սբօյն մարութայի իբրև ի խնդրոյ իսահակայ
 արքեպիսկոպոսի :

ՎԿԵՅԵՐԻՆՈՒԹԻՒՆ

սքց խոստովանող քահանայից՝ Լազարիոսի,
և Սահարիոսի :

Ն. դեկտ. 24. ևս և հոկտ. 19. 'ի վարս արարեմեաց
վկային : Ն = Է. և ար ԷԷ. դեկտ. 19. և հոկտ. 20 :
Է. և Լ. դեկտ. 20. և ևս՝ հոկտ. 20 : Ճա-
ռահոյ. Լ. ուր. ընդ արարեմեաց : Ս՝ երապի. առա առա-
ջիոսի : հոկտ. 20. 'ի վարս արարեմեաց : (1)

Լ Ի ԳԻՒՆԻՈՍ ԵՕ՝
նիւն անուն, և մահարիոս երա-
նելի, խոստովանող սք վկայք՝
էին յանտիոք քաղաքէ յաւուրս
կայսերութե յուլիանոսի ուրացողի, բարեւ
պաշտ և գլխաւոր երիցունք եկեղեցւոյն
անտիոքացոց, զարդարեալք իմաստութե և
առաքինութե, և օրինակ բարեաց մեծի և փո-
քու, հաստատունք 'ի հաւատս ճշմարտու-
թե, և հաստատիչք ժողովրդեան կալ ան-
սասան յերեսաց հալածանաց քնամարտ կայ-
սերն :

Լա եղև 'ի շրջիլ ուրացողին 'ի կողմանս կի-
լիկեցոց՝ իջեալ 'ի տարսոն քաղաք՝ բազում
չարիս եցոյց քրիստոնէից, և զգոյս նց յա-
ւարի առեալ՝ դարձաւ յանտիոք. և մունչեր
իւր.

620 Ս Կայաբանուա՛ն սԷց Կահանայից
 իբրեւ զարիւնարբու գազան ըդէմ հաւա-
 տացելոց, զորս Թշնամանօք գալիլեացիս և
 նազովրացիս կոչէր. այլ այն իսկ էին սլար-
 ծանք ճշմարիտ աշակերտացն քօի: Յայն-
 ժամ ծանուցին նմա վստք քահանայիցն այ-
 եւգինէոսի և մակարիոսի՝ որք ՚ի նմին քա-
 ղաքի, եթէ նք են երևելիք ՚ի տեղւոջս՝ ո՞նի
 գլխաւոր Թշնամիք կրօնիցն հեթանոսաց,
 և խրատատուք ամբօխին ըդէմ կալ հրա-
 մանաց ինքնակալին, և յորդորիչք օտարաց
 գալ աշակերտիլ քօի:

Ս Եւ նստեալ ՚ի վր բեմի անօրէնն՝ հրա-
 մայեաց ածել զառաջեաւ զերանելի քահա-
 նայսն: Եւ նախ հարցանել սկսաւ և ասէ.
 ո՞նք գուք, և զի՞նչ գործ է ձեր: Յառաջ
 մատեաւ սքն եւգինէոս, և ասէ. քրիստո-
 նեայք եմք, և քնական հօտին հովիւք. այս
 է մեր գործ և կեանք, և սոյն վիճակ: Եւսէ
 Թգրն. և ո՞ւր իցէ հօտդ այդ քօին ձերոյ:
 Վիսի ետ եւգինէոս. ընդ ամ տիեզերս՝ որ
 ը արեգականն ահամբ անկանի: Յուլիա-
 նոս ասէ. ո՞ւմ ապա մեք իշխեմք ինքնակալք
 այ Թշուռառական այր անմարդի, եթէ ամ
 որ ընդ արեգակամբ բնակեն մարդիկ՝ հօտ
 գրին քօի: Եւսէ եւգինէոս. դու տիրես ո՞վ
 Թագաւոր, այլ մեք հովու՛եմք հօտին. քան-
 ղի քօի՛ն Թագաւորք Թգրեն, և բռնակալք
 տիրեն երկրի. այլ որ այսօր քեզ ետ քս զիշ-
 խանուհիդ զայդ, Թէպէտև ապերախտ առ
 բարերարն տեսանիս, վաղի՛ն տացէ այլում.
 վս զի միօրեայ ես, և միօրէից իշխես. իսկ
 Թա-

Թգրուի նր է յաւիտենական , որում ոչ է
ղիցի վախճան :

Եւ այս սրտմտեալ հայհոյիչն՝ ասէ . ո՞վ ամ
պարիշտ և օտար՝ ի դիցն բարերարութի , քո
քնն է երէկեան և միօրեայ , սկսեալ յա-
ւուրց օգոստոս կայսեր . և ուստի՞ կացուցաւ
նա Թգր յաւիտենական : Վիտ ետ վկայն .
ը մարդանալոյն եղանակի անձառ տնօրէ-
նութի սպաքէն ընդ ժամանակաւ եմուտ իորն
մեր , ո՞վ Թագաւոր . ապա Թէ ոչ՝ ը իմծու-
թէն և ը նախայաւիտեան ծննդեանն՝ ի
վեր է քան զիմ ժամանակս : Նիծաղեցաւ
անօրէնն՝ ի վր սքն իբրեւ շինականի և ան-
գէտ եղելոյ՝ ի դպրութի հեղենացւոց , և ա-
սէ . ապա ուրեմն քոք քո , ո՞վ Թշուառական ,
երկիցս ծնաւ . և եթէ ը այդ պարծիս , եհն
եհ և առ յոյնս արք գերահանձարք , ոչ եր-
կիցս միայն , այլ և երկցս ծնեալք . աւանիկ
հերմէս՝ ոն պատմեն սրբազանե՛լ և սքան-
չելի մատեանք նր , երկցս եկն և երեցոյց
զանձն իւր Յի . վսյ և անուն կոչեցաւ նմա
տրիսմեգիստոս , այս է երկցս ամենամեծ :
Նոյնպէս և պիւթագորաս յետ նր երկցս ե-
կաւորի՝ ի կեանս յայս , այն՝ որ յեջն էր նա
ւավար եգիպտացի . յետոյ եւփորբոս նոյնն
անունանի՝ ի հովերոսէ . և զկնի պիւթագո-
րաս նա ճանաչի սամիացի՝ մնիսարքու որդի :
Յայնժամ սքն եւգինէոս՝ ի ծաղը եկեալ
զանիմաստ բանիւք ծանակելի աւանդից հե-
թանոսաց , ասէ զբռնաւորն . չէին իսկ պէտք
պիմնւոյ անգամ առ այդպիսի ունայնաբա-
նու

Նուիրս . այլ վն ժողովրդեանս՝ յորում կան
 ոչ սակաւք և 'ի հօտէն քնի , սակաւութեւն
 սել հարկ համարիմ առ նոց փրկութիւն : Նու
 ինքնին գիտես՝ զոր խօսեցան մարդարեւքն
 յառաջագոյն վն գալատեան փրկչին յՅ . և
 բազում են վկայք ճշմարտութեւնն . ոչ ան
 գէտ գտանիս և վկայութեւն՝ որ առ ձեզդ կան
 պատգամախօսութեւն , և սիրելիւն մատե
 նից . և գալուստ նորա մարմնով յՅ՝ յար
 դեանց քարոզեալ է՝ 'ի փրկութիւն և 'ի կանգ
 նումն գլորեալ մարդկան . ոնց և զամ ցաւս
 'ի մարդկանէ փարատէր , և միով բանիւ ըզ
 դիակնացել մեռեալս յարուցանէր . գիտակ
 ես և առաւելագունին , զի անպարտական
 գոլով՝ զմահ խաչի յանձն էառ , և երեքօ
 րեայ յարեալ նստաբար . որում և զօրականք
 ձեր վկայք . և զի՞նչ ևս յաւելից զնշանս և
 զարուհեստս՝ զոր յանուննր գործեցին ի նմ
 Յ աշակերտք նր , և զտիեզերս աշակերտե
 ցին զօրութիւն և իմաստութիւնն՝ արք ձկնորսք
 և անուսք՝ 'ի ձերմէ անտի գիտութիւն :

Եւսկ սրդ՝ թող անդր զսուսապելս բազմա
 պատիկ ծննդեան արանցդ , զորս մեզ 'ի
 գէմս ածեր , ուր երբեք հերմէսդ կմ պիւ
 թադորասդ պատճառք կենաց եղեն ումեք
 'ի մարդկանէ . և ո՞րք արդեօք գրովք նոցա
 զբորոտս սրբեաց , զդէս հալածեաց , զհի
 ճանդս բժշկեաց , և զմեռեալս յարոյց :

() այս և առաւելքան զսոյն խօսեցաւ սքն
 եւգինէոս , և 'ի գրոց անտի հելլենացւոց
 յամօթ արար զամ գործս անարժանութե
 իմաստ

Իմաստնագունիցն 'ի նս կարծեցելոց :
 Յայնժամ ամօթապարտել ուրացողին յու-
 լիանոսի՝ դռչեաց յատենի անդ, ասելով . տե-
 սէք սիրք հռովմայեցիք և հելլենացիք զայս
 զայս պիղծ և անօրէն , եթէ քանի՞ թշնա-
 մանս 'ի վրէժած դենիս մերոյ 'ի հելլենա-
 կան ուսմանց անտի . երդունեալ յարևն լու-
 տացնցուղ , ոչ ևս թողացուցից ամպարիշտ
 ազգիդ մարդիլ 'ի դարուիս յունաց : () այս
 ասացել՝ հրաման ետ մատնել զնահատակն
 քօի 'ի ձեռս դահճաց , զի կապեցեն զվը-
 կայն , և դան հարցեն հինգ հարիւր թունով :
 Եւ դահիճքն պրկեցին զնա ը սիւն՝ բարակ
 չունօք , և հարկունէին ուժգին դալար բրօք :
 Յայնմ վայրի քարոզ կարդայր , և ասէր . ա-
 րա՛ զոր ինքնակալն կամի . և դադարեա՛ 'ի
 խօսելոյ ըդէմնր , զի ապրեցիս 'ի ձեռաց
 տանջողաց : Եւսկ սք վկայն լուռ և եթ կայր ,
 և արիաբար տանէր անողորմ հարունածոցն :
 Յետ այսորիկ ականարկեաց թադաւորն առ
 մակարիոս , և ասէ . իսկ դու զի՞նչ ասես վս-
 քո , այ չունաւական : Եւս պիտի վկայն , և
 ասէ . դու ես անքայ՝ հեգ և չունաւացեալ
 քան զնմ մարդիկ . ուր եսս՝ ոնք անունամբ ,
 նոյնպէս և շնորհօք ինն երանելի գտանիմ ,
 զի զքօ դաւանեմ և նմին երկիր պագանեմ .
 բայց դու ուրացար զնա՛ զորն քո և զնձ , և
 թողեալ զարարիչն՝ յարեցար 'ի կուռս ան-
 մուռնչս , և զհետ եղեր դիւաց պղծոց , և
 ժառանգ անշէջ հրոյն անձամբ զանձն քո
 կացուցեր . և իշխեա՛ զայլս ևս 'ի նոյն խոր-
 խո

624 Ս կայաքանոսն սքի քահանայից
խորատ ձգել, և յաւիտենից մահուն մատ-
նել զգինս պատուական արեանն քնի :
Սաստեաց 'ի նա ուրացողն, և ասէ . գիտեմ,
զի մահու ցանկանայ անձն քո, և մարտիրո-
սանալ կամիս . նմին իրի 'ի ցասումն զիս կըր-
թես առ 'ի կարճել զքեզ 'ի կենաց . այլ ոչ
այդպէս լինիցի, ոպ յուսատ : Նայց դու
ինձ նախ զայդ տուր պինի . զի եղև ձեզ,
ով պիղծք, զի առանց տալոյ ուրուք ձեզ զիշ-
խանութի, ընդ ամ կողմն յածեալ՝ հնարիք
եղծանել զգոհս և զպաշտամունս անոց, ու
սուցանելով զմարդիկ՝ թէ չեն նք անք, և
ոչ խնամօղք տիեզերաց, և ոչ յանձանծիչք
մարդկան ազգի . զորս 'ի վաղուց անտի դա-
րուց հայրենաւանդ սովորութի բնաւորեցան
մարդիկ պաշտել և երկիր պագանել . իսկ
զձեր քնն՝ որ ոչ բազմօք յառաջ քան զմեզ
եղև, քարոզէք անձ և թագաւոր յաւիտենից
նախայաւիտեան :

Սակարիոս ասէ . չեղէն քեզ բաւական ի-
մաստուն պինատուութիք եւգինէոսի, զի
զնոյն միշտ հարցանես զնոցին իրաց . բայց
արդ և ես ըն նմին օրինակի զնոյն տամ պա-
տասխանի . ոչ ապաքէն քնինքնին՝ զոր դուդ
թշնամանես և ծաղրես, ասաց ցաշակերտս
իւր . երթայք յձ ամ, աշակերտեցէք զամ
հեթանոսս . մկրտեցէք զնս յանուն հօր և
որդւոյ և հոգւոյն սքի . ուսուցէք նց պահել
զամ՝ որ ինչ պատուիրեցի ձեզ : Արոց և եր-
թեալ ուսուցին զայդ, փախչիլ 'ի դրօշեւոց
անտեաց, և դառնալ առ անձ կենդանի, որ

արար զերկինս եւ զերկիր . իսկ զիք քո՝ զորս
դուդ պաշտես, պատրանք են զիւնաց, եւ
զիւտք առասպելեաց եւ զիւնական ցնորից .
զորոց գրեւ իսկ է, անօր՝ որ զերկինս եւ զեր-
կիր ոչ արարին, կորիցեն : Ալ ոչ այսչափ
միայն, այլ օրէնք ինքնակալութե՝ ի կոռ-
տանդիանոսէ, սահմանեալք ի քո աղգակա-
նէ՝ մերժեցին, ի բաց տարագրեցին զդոսա-
յերկրպագուէ, եւ քակտեցին զանմալաշուա-
մունս նց . քանզի ինքնին ի քո հաւատացեւ
թիւն՝ կործանեաց զանմեհեանս կռոց, եւ
արդեւ զղոհս նց : Ալ արդ զի՞նչ չար առ-
նեմք արքայ, եթէ զոր ան պատուիրեաց,
եւ մեծ ինքնակալն հաստատեաց, պահեմք,
եւ զմարդիկ ի նոյնս յորդորեմք . իսկ զա-
ռաջնոցն՝ զորոց ասացեր, զտգիտուի եւ ըզ-
սատանայագործ մեքենայս խափանեմք, եւ
անմ իրօք դուն դործեմք անհետ առնել :
Ալ այս ասէ ուրացողն յուլիանոս . այլ կոռ-
տանդիանոս անարժանս դործեաց եւ ապրա-
տամբեաց յանոց՝ պատրեալ ի գալիլեաց-
ւոցդ, զի եւ չէր նր մարդեալ ի դիտութիս
հրահանգաց, եւ ոչ հռովմայեցւոց եւ ոչ յու-
նաց օրինացն եւ կարգաց խելամուտ . իսկ ես
ով ամպարիշտ, որ ի ծայրն հասի հելլենա-
կան եւ հռովմական ուսման, եւ ի նախնի ա-
րանցն կրթեցայ ի գիցաբանուի, հերմեսի
ասեմ եւ որփէոսի, ի պղատոնական իմաս-
տասիրութե՝ եւ ի հրեական մատեանս ան-
դամ անցեալ, առ ոչինչ գրելով զձեր ստեղ-
ծաբանուիս՝ հրաման տամ մարդկան դառ-
նալ

626 Ո՛ր հայաբանութիւնս Բայ Բանայից
նալ ՚ի կարգս առաջնոցն առանդից : () Բայս
ասաց անօրէնն , և ոչ եթող սթին մակարիո-
սի խօսել ալ ինչ . ալ ասէ . հայա և դա
մերկասցի , և զփորձ առցէ հարունածոց դա-
նից . ոնի զի զգաստացեալ՝ ահամայ կամօք
ներքոյ արկցէ զանձն օրինաց մերոց :

Յայնժամ կապեցին և զնա յալ սիւն հան-
դէպ եւգինէոսի , և սկսան չարաչար հար-
կանել յերկար : Վալ տեսեալ բռնաւորին
թէ երկոքին ևս սթ վկայք առ ոչինչ համա-
րին զայն տանջանս , հրաման ետ դահճաց ,
և իջուցին զերանելիսն ՚ի սեանց անտի . և
կախեցին գլխիվայր , և հրացեալ շանթիւք
խանձողեցին զմարմինս նց . և թունաւոր
սողունս թողին ՚ի վր նց . ալ յամէ անվը-
նաս պահեցան նք շնորհօքն նայ , և ոչ մե-
ռան : (2)

Սինչդեռ սոքա յայնպիսի անհնարին տան-
ջանս էին , առաջիկայ և տեսող լինէր ար-
տեմիս ոմն բարեպաշտ իշխանաւոր , այր ե-
րևելի ՚ի դրան արքունի յաւուրց անտի մե-
ծին կոստանդիանոսի , և դուքս կայսերա-
կան աղեքսանդրիոյ եգիպտացւոց : Սա մա-
տուցել յայնմ վայրի առ յուլիանոս՝ սկսաւ
կշտամբել զնա իմաստուն բանիւք՝ վր այն-
պիսի անհնարին վերս դնելոյ ՚ի վր քահա-
նայիցն սյ , և այնպիսի տմարդի պատժովք
տանջելոյ զնս . զի այդ գործ բռնակալի է
ասէ , և ոչ ինքնակալի : Յայնժամ անօրէնն
զամ ցասումն իւր դարձուցեալ ՚ի վր մեծի
առն արտեմեայ՝ ետ խստագոյն տանջանօք
նա-

նաճատակել զերանելին . որպէս ունիս տեսա-
նել յառանձին վկայաբանութեանն ընկարգի
տօնից սքց զկնի խարիթեանց ('ի միջոցի վե-
ցերորդ կիրակեի իաչին) :

Իսկ զեւգինէոս և զմակարիոս հրաման ետ
կապեց ռոտիւք արտասահմանել յարեմուտս
յճն մաւրիտանացւոց՝ 'ի տեղին կոչեցեալ
անդիդոն կմաւգասիոն (զոր այլք յովասիս
ասեն) . ուր բնաւ քրիստոնէութի ոչ էր անդ .
այլ անքն արեւապաշտք և կռապաշտք էին .
Եւ այս 'ի խնամոցն այ կարգեցաւ յայցե-
լութի բնակչացն . որոց քարոզեալ սք քա-
հանայքն զքն՝ դարձուցին զբազումս յան-
պաշտութի : (3)

Եւ եր յՅին յայնմիկ լեառն մի բարձր յերկ-
րէ իբր ժը մղոնաւ (ը վկայաբանից) . և
ստորոտ լերինն էր յոյժ ջերմային . մինչ զի
'ի տապոյ արեգականն քարինքն որպէս հուր
վառէին : Եւ բունեալ էր անդ յայրի միում
վիշապ մի ահագին , և յոյժ փասէր զմեր-
ձակայ բնակիչս գաւառին . որք եկեալ ա-
ղաչեցին զսքսն , զի հնարեսցեն նց զազա-
տութի 'ի չարութե վիշապին : Եւ ելեալ սքքն
նորօք 'ի լեառն՝ աղօթեցին առ ան , և յան
կարծակի եղև դղրդիւն , և ել վիշապն յայ-
րէ անտի . և այնպէս ահագին էր տեսիլ
կերպարանաց նր , մինչ զի թոճէր՝ թէ յա-
չացն և յընդաց նր հուր ցոլացելէ լանէր :
Եւ 'ի խաչանիշ կնքել սքց քահանայիցն՝ առ
ժամայն հերձեալ սատակեցաւ վիշապն . և
վժիկ յաւելան և այլք 'ի թիւ հաւատացելոց :

Իսկ երանելեացն եկեալ յայր անդր՝ սրբեցին և մաքրեցին զտեղին աղօթիւք . և արարին անդ աւուրս քառասուն իբրև զճգնօղ միայնակեացս : Եւ յաւուր միում տեսին յարեւելս ասող մի՝ որ անկաւ յերկնից . և գուշակեցին այնու զկորուստն յուլիանոսի , որ պատակեցաւ ՚ի պարսս՝ յամի նոն . 363 : Իսկ սք քահանայքն եւգինէոս և մակարիոս կատարեցան ՚ի լերին անդ ⁽⁴⁾ . յորում եղեն և նոր սքանչելիք . զի ջուր ոչ գոյր ամենեւին ՚ի տեղւոջն յայնմիկ . և բղխեաց ջուր բնմ , նաղբիւր ցուրտ և բարեհամաղօթիւք սքցն :

XX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ :

(1) Եւստուսոս այս վկայաբանութի բաղկանայ ՚ի ճառքնորաց մերոց և ՚ի մետափրաստիսէ , ըստ որում է մասն վկայաբանութե սքյն արտեմեայ վկայի . ՚ի հոկտ . 20 . կամ 19 . միանգամայն և ՚ի յայսմաւուրաց զանազան աղգաց , որք բաց ՚ի յիշելոյ զերկու քահանայքս եւգինէոս և զմակարիոս յայնմ աւուր ՚ի վարս սքյն արտեմայ , ուրոյն ևս գրեն զվարս սոցա ՚ի նշանակել աւուրսդ . դեկտ . 20 . կմ 19 . և կմ 24 : Տարբերութի մասնաւորք նշանակեցին ՚ի մէնջ ՚ի ոտորև . աստ ընդ հանրապէս գիտեա , զի տառնախօսութիւն են ըստ մետափրաստեան օրինակի . իսկ տանջանք վկայիցն ըստ յոյսմաւուրաց առաւել :

Մի դք զարմասցի , թէ լէր ՚ի տօնացուցի ճշիշի քահանայութի սքյս , այլ պարզապէս վկայք կոչին . վն զի տօնեմք ընդ այլ սքս միարան , և անցն տամք զհնրկ առնունդ վկայ . թող զի և յայսմաւուրք հասարակօրէն՝ ոն և զանազան վկայաբանք ի ճառքնարաց՝ է զի խոստովանօղս տան , է զի վկայս , և է զի քահանայս . որք միօրինակ ճշմարտեալ գտանին ՚ի վք սքցս :

(2) Մետափրաստէս՝ որ ճոխագոյն քան զգրեալքս առաւել :

առջի առնէ զատենախօսութիւնսն սբօյն, համառօտիւ յիշէ զմի միայն տանջանս նոյն . իմ զհարուածս գանից . և անցանէ յանցս արտեմեայ . նոյնմ առնէ և ճառընտիրն , թողեալ և զատենախօսութիւնսն . զի զարտեմեայ ունի խօսել : Յ . բասիլեան յիշէ և զսողունս . այլ ոչ զհրով խանձողիլ մարմնոց սբօյն . զոր յիշէ ժամագիրքն յունաց .

Իսկ Հ . ոչ զանց առնէ և զմիով 'ի տանջանացս :
 (3) Հորհորէն այսպէս գրեն վկայագիրք . յարեմուտս յճն մաւրիտանացւոց կիժ մովրիտանացւոց . այն է երկիր մուղրեաց յափրիկէ . զորմէ աւես յճագրութե . ուր և իմանաս՝ թէ որ առնորէն մանրըս կոչի , արաբերէն արեմուտք թարգմանի . թող զի և յունարէն մաւրօս , է թխագոյն . և մօռէա , թթեհի . ուն և 'ի մեզ մօրէնի՝ նմանագոյն , և մօռ այլազգերէն՝ զնոյն գոյն շիկա . թուիս յայտ առնէ , ոչինչ ըհատ յափրիկեցւոց անտի . ևն : Իսկ անուն տեղւոյն կիժ քաղաքի մաւրիտանացւոց 'ի Ճ . գրի , արգասիա . զոր ար իէլ 'ի հօկտ . 20 . կոչէ աւգասիոն . և 'ի դեկտ . 19 . անգիգոնայ : Հ . զանց առնէ զանուամբս : Հ = Յ . գրէ , * 'ի քաղաքն անդի || : Յ . բս . * 'ի քաղաքն անդէգոն (անտիտօնա . հյց .) || . և ժամագիրք նոյն . անտիգոն . (անգիտօնա) : Միայն մետափր . ըստ լատ . թարգ . առ սուրիոսի ասէ . * յովասիա , որ է մահառիթ վայր յարաբիա || . ևն :

(4) Կատարեցան՝ ասացաք . որ լը հանգամանաց պատմութեա յայտ առնէ , թէ խաղաղութիւն կատարեցին անդ զկեսնս իւրեանց . ուն և զսոյն ակնարկէ Ճ . յատեն . * արարեալ նոյն անդ աւուրս ին , կատարեցան 'ի քն բարի խոստովանութիւն || : և Հ . * և յետ քաղում ամաց , հանգեան խաղաղութիւն 'ի քն || : ուն և ժամագիրք Յ . խաղաղութե աւանդել ասէ զհօգիս . լաւ ևս՝ Յ . բասիլ . * և ապա յանգորրու անցուցեալ զաւուրս՝ յայլեայլ , ժամանակս խաղաղութիւն աւանդեցին զհօգիս , ընկալ , լեալ զոր վն խոստովանութե քնի զպսակն || : Միայն մետափր , կամ սուրիոս ասէ , թէ յուլիանոս յետ արարեալ զսքսն 'ի յովասիա , * անդ հրամայեաց և ըզգլուիս նոցա հատանել || . յորմէ առեալ դնի և 'ի Լ . * Յարաբիա (յիշատակ) սբօյ վկայիցն եւդինէոսի և , մակարիոսի երիցանց . որք 'ի յուլիանոսէ ուրացողէն՝ 'ի յանգիմանէն զամպարչութի նր՝ չարաչար հարուածովք տանջեալ , և յահագին անապատ արարեալ , սրով սպանան || : Որ թէ և մարթասցի միաբանիլ (թէսկէտե գծուարաւ) ը այլ հանգամանս պատմութե , կարէ

յառաջ գալ և 'ի շփոթմանէ ը կատարման սքնն արտե-
մեայ սրով :

Ձոր օրինակ՝ եթէ ոք ջնայիցի յայլ բանս ճառընտրին ,
կարէ շփոթ իմանալ զվերնագիր նր աստանօր . * Վկա-
յ յաբանուի սք քահանայիցն մակարայ և եւգինէոսի ,
յ որք յանտիոք քաղաքի կատարեցան . և արտեմիս վը-
յ կայ || . իմա , որք յանտիոք չարչարեալ՝ 'ի մաւրիտա-
նիա կատարեցան աքսորանք . և 'ի պատճառս նց սրով
կատարեցաւ յանտիոք արտեմիս : Իարձեալ եթէ ոք ա-
ռանց հայելոյ 'ի պատմութի միայն 'ի աօնացոյցն ակն
դիցէ , կարծէ թէ նաև եւգինէոսս այս և մակարիոս
'ի տրապիզոն կատարեալ իցեն ը այլ սքց որ անդ . թող
զի չէ կրկնեալ (զոր զօրուք պարտ է իմոնալ) անդա-
նօր անուենս եւգինէոս , որ յաւելաւ լինել նահատակա-
կից կատարելոցն 'ի տրապիզոն . ուն տեսցի 'ի մօտոյ :
Ճանի՛ր և զայն , զի 'ի Հ . դեկտ . 24 . կմ 19 . զկնի պատ-
մութի եւգ . և մակար , զրի . տիմոթէոս սարկաւազ
սրով կատարեալ * 'ի նոյն երկիրն մովրիտանոյ || , և պօ-
ղեքոս հրով 'ի կեսարիա . զոր ունիս բաղդատել ը . Լ .
դեկտ . 19 . ուր առի * 'ի մաւրիտանիա սք տիմոթէոս
սարկաւազ հրով կատարեալ || . Եւն : և դարձեալ 'ի մա-
յիսի . 20 . * 'ի մաւրիտանիա կեսարիոյ կատարուին սք
վկայից սարկաւազաց , տիմոթէոսի , պօղիոսի , և եւ-
տիքի || . այլ զայսցանէ թերևս այլուր :

ՎԿԸՅԸԲԸՆՈՒԹԻՒՒՆ

սքց մարտիրոսացն՝ Վ աղերիոսի, Վանդիտոսի,
Վ Կիւղասայ, և միւս Նւգիւնէոսի:

Ն. յոանվարի. 30. էժ ըստ հին յետ". 29: Ն=({).
և ԿԲ ԻԷԼ. յոանվ. 28. (որպէս և 'ի հին ճաշոցս.
յոանվ. ԻԲ. համ ԻԷ. համ ԻԷ): Զ. Բասիլ. յոանվ. 20.
և Ժամագր. 20. և 21: Բաշլանդ յովհ. հատ. Բ.
յոանվ. 21. Երես. 349: ⁽¹⁾

Փ ԸՌԸԻՈՐԵԱԼՆԻՔՆ
'ի վկայս, և փառք պարծանաց
տրապիզոնայ՝ երեքին և չորե-
քին այս սք մարտիրոսքնաճա-
տակակիցք իրերաց, նոյնպէս և քաղաքա-
կիցք յերկրի և յերկինս, էին յաւուրս կայ-
սերուն անողորմ ճալածչաց դիոկղետիանոս
սի և մաքսիմիանոսի, և լիկիանոսի՝ որ զկնի
նց ²: Նւ եղև յաւուրս մեծի ճալածանացն՝
յորումնաճատակեցան առ լիկիանոսին սք
քառասունքն՝ ի սեբաստիա յագրիկողայոս
դատաւորէ, և այլ բազմունի վկայից՝ ի քա-
ղաքս քաղաքս՝ ի ձեռն արքունի կուսակալաց,
եկն եճաս ի տրապիզոն քաղաք՝ անգուծ
դատաւորն լիւսիաս՝ որ ունէր զպատին զբք-
սունէ յարևելս, և զբազումն նաճատակեչէր
նք՝ ի կողմանս կիլիկեցոց և փոքուն ճայոց:

Եւ իբրեւ ձեռն Կարկ և սաստ ևս չարչարել
զհաւատացեալս, հետապօտելով զօր նմ ըզ-
բռամբ ւածել զառաւել գլխաւորս 'ի նցէ,
պատմեցին նմա՝ թէ ահա երեք արք 'ի նշա-
հաւորաց, որոց անոճանք են վաղերիանոս
(Կմ վաղերիոս), Կանդիտոս, և ակիւղաս,
ղօղեալ Կան 'ի թաքստի 'ի լերինս տրապի-
զոնայ, Կմ 'ի լերինս խաղտեաց մօտ 'ի տրա-
պիզոն : Յայնժամ առաքեաց 'ի վր նց զօ-
րականս . որք Կալան զսքսն զերեւին, և ա-
ծեալ Կացուցին առաջի բռնաւորին :

Սօսեցաւ ի նս դատաւորն սաստիւք սպառ-
նալեաց, և ահ արկանէր նոցա դառնալ 'ի
սլաշոօն դիցն . իսկ նք համարձակ խոստո-
վան եղեն զքս նծ, և արհամարհեցին ըզ-
Կուռս հեթանոսաց . պատրաստ եմք ասեն
'ի տանջանս և 'ի մահ՝ քան անկանիլ 'ի հա-
ւատոց :

Տեսել դատաւորին զհամարձակ դաւանու-
թի նոցա, և 'ի միտ առել պէսպէս փորձա-
նօք զանյողդյողդ հաստատուի մտաց նց՝ ետ
'ի ժամուն աքսորել զնս յանձուկ բերդ մի
լազիկիոյ՝ պիղուս կոչեցեալ (որ թարգմա-
նի սօսի), և պահել 'ի դիպահոջ տառապա-
հաց սովու և ծարաւու . զի թերեւս զգաս-
տասցին ասէ, և խոնարհեացին 'ի Կամս ինք
նակալին : Եւ նք խնդուք յանձն առին վս
անոճանս քսի զդժնդակ տարագրուի և զնե-
ղուիսն նմ . և Կային զոճարթուք մեծաւ 'ի
տեղւոջ անդ աքսորանաց :

Ետ աւուրց բաղմաց՝ իբրեւ պատմեցաւ լիւ-
սիայ,

սիրայ , թէ՛նք հանգիստ համարին անձանց
զբերդն աքսորանաց , ետ անդրէն ածել զնս
'ի տրապիզոն . և կացուցե՛լ յատենի՝ սկսաւ
հրապուրել զնս բանիւք ուղբանոց . մինչև
ցե՛րք ասէ յամառեալ կայք 'ի խորհուրդս
ձեր , և զվիշտս զայս տարապարտ կրէք առ
խստասրտուն . եկայք երկիր պագէք դիցն
անմահից , և մեծամեծ պարգևս ընկալիք
յինէն և 'ի թագաւորէն : յսկ երանելի վը
կայքն իբրև 'ի միոջէ բերանոյ այսն արա
րեալ անարգեցին զհրապուրանս և զխոստ
մունս նր , և թշնամանեալ արհամարհեցին
զկռապաշտիցն պաշտամունս ստուն , յանդի
մանելով զկուրուի դատաւորին և որ իբրև
զնա անծանօթք իցեն յնյ ճշմարտէ :

Յայնժամ սրտմտեալ լիւսիայ՝ ետ կապել
զնս , և հարկանել արջառաջօք . մինչև կա
պուտակեալ հերձոտեցան մարմինք սքցն :
Եւ յլ տեսեալ դատաւորին զանմուռնչ համ
բերուի նց , ետ հանել զնս 'ի կախաղսն , և
երկաթի քերչօք քերել մինչև ցոսկերսն , և
արիւնն ուռգանէր զերկիր . այլ նք գոհա
նային՝ զնյ ուրախութի : Յետ այսորիկ ետ
օծանել անողորմն զտրորեալ մարմինս նոցա
ճարսով , և զամալարօք հրոյ բոցակէզ առ
նել զնս : Յայնմ վայրի երևեցան սքանչե
լիք 'ի տնէ . քանզի սպասաւորք ատենին՝ ոլք
գազանաբար 'ի գլուխ տանէին զհրամանս
բռնաւորին , չարաչար պատուհասեալ յնյ
կործան 'ի վր երեսաց իւրեանց յերկիր ան
կանէին , և լկե՛լ զգետնի հարկանէին զան
ձինս

ձինս իբրեւ այսահարեալս . մինչեւ զարհու-
րիլ ամ տեսողաց : Եւ ինքն իսկ դատաւորն
խռովեալ և քստմնել ը իրացն պատահումն
հրաման ետ իջուցանել զսքսն ի տանջանա-
րանէ , և տանել արկանել ի բանտ :

Եւ եղև յաւուրսն յայնոսիկ կալան խնդ-
րակք դատաւորին և զայլ ոմն երեւելի ի
քրիստոնէից իբրեւ գործակից առաջնոցն՝ եւ
գինէոս անուն . զոր կանխագոյն խնդրեալ
էր նց բազմօք , և ոչ գտել : Վրդ իբրեւ կա-
ցուցին և զսա առաջի լիւսիայ , համարձակ
խոստովան եղև երանելին զսք հաւատս քօի
նոյ . և անգոսնել հերքեաց զկուռսն խուլս
և համերս և կոյրս : Վայ հրամայեաց բռ-
նաւորն գան հարկանել զնա չարաչար . և
ապա առեալ տարաւ զնա ը իւր ի տաճար
կռոց իւրոց . զի կամայ ակամայ տացէ նմա
երկիր պագանել չնծոցն . իսկ երանելին եւ
գինէոս յոգւոց հանեալ ը կուրուի հեթա-
նոսաց՝ եկաց յաղօթս առ ամ հեծեծանօք՝
ցուցանել զբազուկ իւր բարձր ըդէմ սուտ
պաշտամանց աննծիցն : Եւ առժամայն եղև
դղրդումն ահագին , և անկեալ կործանե-
ցան բազինքն առ հասարակ , և մանր խոր-
տակեալ դարձան ի փոշի :

Հայնժամ գոչեաց իբրեւ զառիւծ մոլեալն
լիւսիաս ըդէմ սքյն եւգինէոսի . ուր և ուա-
տի՝ երեւցուաւ ասէ կախարդս այս՝ որ կորոյս
զնծսն մեր : Եւտ միւսանգամ բերել զնա ի
տեղի տանջանաց . և հրաման տայր կապել
զնա շուանօք , և հարկանել հաստ բրօք՝
մին

մինչև 'ի խորտակել ոսկերացն • և տեսեալ
եթէ ոչ բանայ սքն զբերան իւր, ոն թէ ըզ-
գայր և ոչինչ, հրամայեաց քերել զկողսնր,
և ջահիւք այրել զտեղի քերանացն • արկին
և աղ ընդ բարկ քացախոյ, և շփեցին զվերս
վկային : Վսլնա յայսմ ամի զոճարթ կայր՝
զօրուք շնորհացն ան • Ը որ զարմացեալ էր
դատաւորն • և մոլորեալ մտօք՝ գործ դիւ-
թութե զիրսն կարծէր, և մոգս անունէր
անօրէնն զպաշտօնեայս քնի :

Յետ այսորիկ արկեալ 'ի բանտ և զեւգի-
նէոս ընդ առաջին երիս վկայսն, խորհեցաւ
զկնի աւուրց՝ հրոյ ճարակ տալ զչորեսին
սքնն միանգամայն • հրամայեաց բորբոքել
հնոց մեծ, և ետ ընկենուլ զնս 'ի մէջ բռ-
ցոյն բորբոքելոյ : Վսլնք չորեքեանն՝ վաղե-
րիոս, կանդիդոս, ակիւղաս, և եւգինէոս
կացին յաղօթս առ ան, և անարատ պահե-
ցան 'ի մէջ հրոյն՝ ը օրինակի երից մանկանցն
որ 'ի բաբելոնի • զոր տեսեալ և բազմաց 'ի
հեթանոսաց՝ սկսան աղաղակել • մեծ է անձն
քրիստոնէից • և յաւելան 'ի հաւատացելս :
Երբև ազդ եղև լիւսիայ վս իրացն, ցնորե-
ցաւ 'ի միտս իւր • և ոչ գիտէր՝ թէ զինչ ա-
րասցէ ընս : հրաման ետ վաղվաղակի հա-
նել զսքնն 'ի հնոցէ անտի, և արագ արագ
կորուսանել զնս սրով⁽³⁾ • և այնպէս գլխատ-
մամբ կատարեցան 'ի քն, և ընկալան զան-
թառամ զպսակն վկայութե յերկնաւոր
հանդիսադրէն : Արոյ լիցի մեզ ամենեցուն
պսակակից լինել բարեխօսուք ամ սքց, կա-
մա

մաւոր նահատակութիւն մըցելով լեզեմ մար-
մնոյ, դիւնին, և Յի. և զօրհանապազ մե-
ռանելով՝ ուն արժանն է, վս տն և փրկչին
բողորեցուն. որում վայելէ փառք և սլատիւ
յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն: (4)

XX

Ծ ԱՆ Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք:

(1) **Լ**ստանոր չեն սէտք երկար ծանօթաբանուէց, զի
համառօտ է և վկայաբանութիւն դիւսովին, չափաւոր բա-
նիւք աւանդեալ 'ի Յ. բս. և փոքր մի ճոխագոյն 'ի Ժա-
մադր. նց. իսկ 'ի Հ. քանի մի տողիւք և եթ ուղիղ հա-
մառօտեալ: Եւ զի պակասի իսպառ 'ի Լ. նմին իրի և
բողանդ զյուշացն և եթ ժամագիրս ընդօրինակէ. և
սուղ բանիւք զերսն վճարէ:

Անոճանք երից 'ի սքցս ունին ստուգաբանութի 'ի բար-
բառ հռովմայեցի, զի վաղերիանս (ուն գրի յեմ յայս
մաւորս յն. և հյ. և 'ի բիւմ օրինակս ճաշոցաց և տօ-
նացուցից), կամ վաղերիոս (որ գտանի առաւել 'ի յե-
տին օրինակս), հնչի 'ի լտ. վալէռիանս, և նշանակէ
հզօր, կամ զօրաւոր: Կանգիտոս, կամ կանտիտոս, լւ
լտ. գանտիտոս, է սպիտակափայլ, կամ փայլուն և
պայծառ. իսկ ակիւղոս, լւ լտ. աքուիլա, է արծոճի,
կամ արծոճային: Այլ վս անոճանս եւգինէոս ասա-
ցաք և 'ի վարս եւգինէայ կուսին, թէ յունական է, և
նշանակէ աղնոճական կամ բարետոհմիկ. որ և աղնա-
ւոր կոչի 'ի մեզ:

Միայն կարէ որ զարմանալ, թէ լեւր 'ի տօնացոյցս ոչ
դնին երկու անոճանք զանազանեւք՝ եւգինէոսի քհնյի,
և եւգինէոսի վկայի 'ի սմին տօնի. այլ միանգամ և եթ
եգեալ է այսն. * եւգինէոսի, մակարիոսի, վաղերիո-
սի, կանգիտոսի, և ակիւղասայ ||: Առ այս կրկին է
պինի. նախ՝ զի այս հինգ անոճանք ոչ ամբողջ և ոչ միշտ
սովին կարգաւ կան յեմ օրինակս, այլ 'ի բիւմ բազ-
մօրինակ կրճատութիւն և յետեւառաջութիւն. վս չեն ինչզար-
մանք՝ թէ 'ի վաղուց հետէ անկեալ իցէ 'ի բաց և ա-
նունս կրկնելի եւգինէոս. ուն պակասի յոմանս և վա-
ղէ-

դերիւնս . յոմանս նաեւ հանդիսաւոր . ևն : Երկրորդ
ստղի ևս է ասեւ, թէ որովհետեւ երկու դասք սքց'ի
միասին են եղեալ, ուր զառաջին ակզի ունի անուանս
եւգիւնէոս, զորուք է իմանալ թէ նովին անուանք զեր
կոսին նոյնանունն վկայս . մանաւանդ զի երկրորդն եւ
գինէոս՝ յետոյ յարեցաւ վկայակից լինել երկոյ յետնոց .
այլ քանզի ոչինչ յետեալ գտաւ 'ի նցէ, այլ թէ իմիք և
գեր 'ի վերոյ ցուցաւ, ոչ է 'ի բաց որոշելի 'ի թուոյ
նց . ուն և ոչ ոք 'ի վկայարանից որոշէ . ասեւ յիմ օրի
նախ 2, և 'ի բոլրանդ : Առ բացայայտ ծանուցումն
իրացս՝ խորհրդով եղաք մեք 'ի խորագրի . * և միւս
եւգիւնէոսի || :

Բայց ասեւ դու ինձ, զի և առ յոյնս երբեմն երեւելեալ
շիոթութի 'ի պատճառս նոյն անուան, զի թէպէտ և
յառաւել վաւերական յայտնաւորս նց՝ որ կոչի բասի
լեան կմ վասիլեան (յորինեալ 'ի հրամանէ վասիլ կայ
սեր արշակունւոյ), ուղիղ գնի 'ի յունվարի . 20 . * Առ
, հատակուն սքց վկայիցն՝ վաղերիւնսն, հանդիսութի,
, ակիւղայ, և եւգիւնէոսի ||, և նոյնն երկրորդի (յեան
առաջութի) 'ի ժամագիրս նց ասա 'ի յունվարի . 20 .
* Յայսմ աւուր յիշատակ սքց վկայիցն՝ եւգիւնէոսի,
, հանդիսութի, վաղերիւնսն, և ակիւղայ || : Բայց տա
կաւին 'ի նոյն ժամագիրս՝ 'ի յաջորդ աւուր . քի 'ի յուն
վարի . 21 . եղեալ կայ այսմ . * Յայսմ աւուր նախ
, տակուն սքց վկայիցն վաղերիւնսն, հանդիսութի, և
, ակիւղայ ||, ուր ահա պակասի եւգիւնէոս, և տակաջե
ոչ է իրօք պակաս . զի անմիջապէս գրի 'ի կարգի պատ
մուն երկոյ վկայիցս և զարրորդէն . * Ըմբռնեալ եղև
, սքն եւգիւնէոս || . ևն : Առ թէ ասեւոյ բոլրանդայ՝ յայս
կրկնուն պատմուն հանդերձ տարբերութի վերնագրին
հայեցեալ ոմանց 'ի յետնոց՝ կարծեցին այլ և այլ վկայս
լինել զերեսին՝ որիչ 'ի չորեցունդ . որ է անտեղի . ուն
յայտ է որոց բաղդատեն զբանս 3 . բասիլ . և ժա
մագր . և 2 :

Ոչինչ տարբերութի 'ի մէջ բերէ և գրելն . 2 . զանուն
երկրորդ եւգիւնէոսի՝ թէ ապա եւգիւնոս . քանզի եթէ ա
ռաջինն և եթէ երկրորդն անխափր գրուի 'ի գրչոց մե
րոց, եւգիւնէոս, եւգենիոս, եւգինիոս, ևգինոս, գի
նէոս . գինոս . ևն :

(2) 2 . առանց յիշելոյ զանուն կայսեր՝ յիշէ միայն թղ
լիւսիսս դմւր . ուր 3 . բասիլ . յաւելու և զանուն կայ
սերն գիոկղեափանոս, և ժամագր . յարէ 'ի նոյն և զա
նուն

նուն մաքսիմիանոսի . բայց մեղ հարկ 'ի վր կայր' 'ի վր
բերել և զանուն լիկիանոսի . զի որովհետև նայն իսկ
Յ . բասիլ . մեկն գրէ' թէ այս եղև 'ի Ժմկին , յորում
* ագրիկոդայոս և լիւսիա սպանդէին 'ի սեբաստիա զսբ
,, քառասունս , և 'ի նիկոսիօղիո զսբ քառասուն և հինգս ||
հարկաւ պարտ է դնել 'ի կայսերուն լիկիանոսի . առ
որով գործեցին զայն ամ ագրիկոդայոս և լիւսիա՝ վա
ղեմի արքանեակք հալածանաց նաև յաւուրս գիող
և մաքս' : Թող զի լէ դադարուին կայսերութե գիողե
տիանոսի , և լէ թորել լիկիանոսի (առ մեծն կոստան
գիանոսիւ) են միայն ամք հինգ :

(3) Չգիտեմ զիարդ յայժմու օրինակս . Յ . բասիլ . ե
դեալ կայ յետ ամ տանջանաց , թէ * ապա սբն կան
,, գիտոս և ակիւղա և վաղերիանոս գլխատեցան : Իսկ
,, սբն եւգինէոս ... 'ի հուրարկեալ , և ողջ պահել գլ
,, խատեցաւ և նա || : ||-ը միաբան աւանդեն Հ . և ժա
մագիրք յունաց , թէ չորեքին միանգամայն արկան 'ի
հուր , և ապա գլխատեցան . ահա բանք ժամագրոց յու
նաց . 'ի յունվ . 21 . * յետ ամի 'ի հնոց բորբոքել ար
,, կին միանգամայն զամ զսբն . յորմէ անարատ պահելք
,, սրով կատարին || : 'ի նոյն միտս նոճագէ և երգաբանն
յոյն 'ի յունվ . 20 . * Զեւգինէոս և զնճտակակիցան զե
,, րեսին միանգամայն՝ առ աղնոճականութե ոգւոցն սպա
,, նանէ սուրն || : և Հ . * Զայսմ աւուր կատարեցան
,, գանիւ և հրով սբ վկայքն քմի Թ Վաղերիանոս և
,, կանգիտոս , ակիւղաս , և գինէոս , 'ի լիւսիայ դա
,, տաւորէն 'ի տրապիզոն քաղաքի . և յետոյ հատին սրով
,, զգլուխս նց . և այնպէս կատարեցան 'ի քմ || : Նոյն
օրինակ են և բանք Թր իէլի . և Հ = Յ :

(4) 'ի քանի մի նոր օրինակս տօնացուցից յետին դա
րուց՝ յաւելեալ կայ աստանօր 'ի կատարած ապայից
տօն գոհարինեանց . այլ զսոցանէ լիցի բան 'ի կարգի
սբց յիշատակելեաց լւ յայսմաւուրաց արտաքոյ տօնա
ցուցի :

Յ Ա Ն Կ

ՊԼՐՈՒՅ ՍՐԻՈՅ

որ 'ի Հատորն Ապոկալիպտիկ:

ա .	Յովհաննու Կարապետի Կամ մկրտչի	11
բ .	Պետրոսի Հայրապետի , և արիւ սողոմայ սարկաւազի	37
գ .	Լնտոնի անապատականի	57
դ .	Թեոֆոսի Թագրի մեծի	103
ե .	Լօթննջողաց՝ Մանկանցն Է- փեսոսի	143
զ .	Կիրակոսի , և յուզիտայ	170
է .	Սահանայ գողթնացւոյ	188
ը .	ԼԹանասի Հայրապ" աղեքս"	217
թ .	Կիւրղի աղեքսանդրացւոյ	271
ժ .	Կրիգորի անճաբանի	289
ժա .	Տրիփոնի վկայի	343
ժբ .	Բարսուլայ ճգնող Հայրապե- տի Էդեսացւոց	371
ժգ .	Սլասայ Էնպին սեբաստիոյ	386
ժդ .	Խնեսիմեայ աշակերտին պօղո- սի	411
	(Լրկրորդումն տօնի սեղ- բեստրոսի , և Կոստ" .)	420
	ԺԷ .	

ԺԷ .	Վորդիոսի հարիւրապետի .	423
ԺԸ .	Պօղիքոսի զինաւորի . . .	446
ԺԹ .	Վրիգորիսի ռաժկի	461
ԺՐ .	Եւգինեայ կուսի , և հօր հորա փիլիպպոսի . ԼԵ	467
ԺՐԱ .	Կուռնէլիոսի հարիւրապետի .	507
Ի .	Շ մաւոնի ազգականին քսի .	529
ԻԱ .	Պօղիկարպոսի հայրնայի , և ա րեւելեան վկայից	544
ԻԲ .	Սարուծայի եպիսկոպոսին հափրկերտոյ	585
ԻԳ .	Եւգինեոսի և մակարիոսի խոս տովանօղ քահանայից . .	619
ԻԴ .	Ս աղերիոսի , կանդիտոսի , և ա կիւղասայ . և միւս եւգինեո սի վկայի	631

Վ. Ե. Խ ՃԵՆ

Հատորիս :

Խ

